Conflict Management

Asiavaltuus oikeudenkäynnissä – este pääsylle oikeuksiin vai suoja oikeutta hakevalle?

Risto Koulu

comi

Asiavaltuus oikeudenkäynnissä – este pääsylle oikeuksiin vai suoja oikeutta hakevalle?

Asiavaltuus oikeudenkäynnissä – este pääsylle oikeuksiin vai suoja oikeutta hakevalle?

Risto Koulu

2024

Tämän teoksen sähköisen version on julkaissut Helsingin yliopisto / Helsingin yliopiston kirjasto Helda Open Books -kokoelmassa Creative Commons -lisenssillä: CC BY 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.fi).

DOI: 10.31885/9789528407164

2024
University of Helsinki Conflict Management Instituten julkaisuja
Tilaukset comi@comi.fi
© Risto Koulu ja COMI

ISBN 978-952-84-0715-7 (kovakantinen)
ISBN 978-952-84-0716-4 (PDF)
Graafinen suunnittelu: Kalle Järvenpää

Alkusanat

Jokainen tutkija kirjoittaa mieluummin mukavuusalueelta. Teeman tulee täyttää kaksi ehtoa, jotta se sijoittuisi tälle alueelle. Ensinnäkin aihepiiristä tulee olla aikaisempaa tutkimusta. Kultakutrin puuron tapaan sitä on oltava sopivasti, ei liian paljon eikä liian vähän. Loppuun työstetyistä teemoista kokenut tutkija ei vaivaudu kirjoittamaan: hänhän ei sisimmässään ole kiinnostunut siitä, mitä muut ajattelevat vaan mitä hän itse ajattelee. Pienessä oikeuskulttuurissa ehto ei juuri rajaa aiheiden määrää. Tutkimuksen volyymi on kerta kaikkiaan niin pieni, että valtaosa potentiaalisista aiheista on edelleen vailla perustutkimusta. Asiavaltuus eli niin sanottu asialegitimaatio täyttää epäilyksittä tämän sopiva määrä aikaisempaa tutkimusta -ehdon. Myös yleisesityksissä ja oppikirjoissa se on jäänyt pinnallisten huomautusten varaan.

Toiseksi aihetta etsivällä tutkijalla on oltava siitä jotain uutta ja ennennäkemätöntä sanottavaa: tutkimuksella on saavutettava niin kutsuttua uutuusarvoa. Uutuusarvoa tai oikeammin sen potentiaalia tarjoaa uusi lainsäädäntö, oikeuskäytännön omaksuma uustulkinta tai tutkimuksen huomaava ja samalla avaama uusi lähestymistapa. Tässä tutkimuksessa uutuusarvoa haetaan access to justice -ajattelusta. Mitä tapahtuu, kun asialegitimaation kaltaista vakiintunutta instituutiota silmätään oikeutta hakevan näkökulmasta? Totutustihan asialegitimaatiota ajatellaan jos ylipäätään ajatellaan asiaa käsittelevän tuomioistuimen tai nykyisin kenties tavallisemmin lainkäyttöjärjestelmän tarjoamassa yhteydessä. On toki myönnettävä, että uusi tutkimusasetelma epäilyttää. Asiavaltuus ei ole niitä instituutioita, jotka tulevat ensimmäiseksi mieleen, kun pohditaan access to justice -liikkeen lisäarvoa prosessioikeuden tutkimuksen vanhaan valtavirtaan. Asetelma tuo riskin mutta myös houkuttelevan haasteen. Jos sitä soveltaisi väitöskirjaa tekevä, vastuunsa tunteva työnohjaaja ei tällaista lähestymistapaa suosittelisi; emeritustutkija voi sen sijaan epäonnistumisen ottaa riskin ja katsoa, miten käy, toisin sanoen saako hän näin aikaan uutuusarvoista tutkimusta.

Asiavaltuus on ensivaikutelmaa ajankohtaisempi tutkimusaihe. Modernimpi tutkimus tuo ensiksikin esiin sen merkityksen, mikä asiavaltuudella eli oikeudella asianosaisuuteen on oikeuksiin pääsylle. Jos kansalainen ei edes pääse asianosaisena oikeuteen asiaansa ajamaan, kysymyksellä pääsystä oikeuksiin ei enää ole paljoakaan

mielenkiintoa. Toiseksi asiavaltuus kuuluu asiaan liittyvien prosessinedellytysten perheeseen. Sen sisaredellytykset, asian tuomioistuinkelpoisuus ja asianosaisen tarve oikeussuojaan, nousevat keskeisiksi niin sanotuissa uusissa oikeudenkäynneissä. Tällaisista oikeudenkäynneistä tunnetuimpia ovat kansalaisaktivistien nostamat ilmastokanteet. Kanteilla yritetään esimerkiksi saada konkretiaa niille positiivisille toimintavelvollisuuksille, joita kansainväliset sopimukset ja EU-säädökset anteliaasti asettavat sopimus- ja jäsenvaltioille.

Jos tälle tutkimukselle olisi pakko antaa leima jo alkusanoissa, se on ”lainopillista access to justice -tutkimusta”. Lainopillisuuden korostaminen ei ole access to justice -tutkimuksessa tavallista. Tutkija on enimmäkseen kiinnostunut siitä, miten asioiden tulisi tulevaisuudessa olla. Ennennäkemätöntä painotus ei kylläkään ole. Oikeuksiin pääsyn tekniset eli prosessilain asettamat esteet tunnetusti askarruttivat access to justice -liikkeen ensimmäistä aaltoa. Mielikuvitusta ei tarvita sen huomaamiseen, että tällaisia esteitä kannattaa hakea ensimmäiseksi prosessinedellytyksistä, joihin asiavaltuus yhtenä kuuluu. Access to justice -liikkeen seuraavia aaltoja prosessilain asettamat esteet ja ylipäätään perinteiset oikeudenkäynnit eivät kiinnostaneet: niistä siirryttiin, ehkä parin huomautuksen jälkeen, visionäärisiin teemoihin. Nekin ovat puolen vuosisadan kuluessa yllättävän laajalti toteutuneet ja menettäneet näin alkuperäisen radikaalisuutensa.

Tämä tutkimus on tavallaan paluuta access to justice -tutkimuksen alkulähteille. Näin ollen siinä on ainoastaan vähän jälkiä siitä monialaisuudesta, tulevaisuussuuntautuneisuudesta, toiminnan arvioimisesta ja empiriakeskeisyydestä, jotka ovat ominaisia viimeiselle eli ”neljännen aallon” access to justice -suuntaukselle. Kokonaan näitä piirteitä ei voi välttää: nykytilaahan ei voi tutkia välittämättä jonkinlaista viestiä siitä, millaisen asiantilan tulisi oikeasti olla. Sen sijaan lukija pettyy, jos hän odottaa hallitsevaa monialaista lähestymisotetta tai empiirisen oikeustutkimuksen sovelluksia.

Kalasatamassa lokakuussa 2024
Risto Koulu

Sisällys

ALKUSANAT v

Yleinen osa

1. JOHDANTO 3
1.1. Asiavaltuus prosessinedellytyksenä ja prosessinesteenä: onko sillä väliä? 3
1.2. Väitteenvaraisen asialegitimaation harha 16
1.3. Lainkäyttöä ilman asiavaltuutta? 27
1.4. Legitimaatioita kerrakseen: asiavaltuuden ”astevaihtelu” 37

2. TUTKIMUSTEHTÄVÄ 47
2.1. Tutkimuskysymykset ja rajaukset 47
2.2. Tutkimuksen menetelmä, viitekehys, aineisto ja rakenne 57
2.3. Tutkimuksen käsitteistä 64
2.4. Asialegitimaation kosketuspinnat 70

3. ASIAVALTUUDEN MÄÄRÄYTYMISEN POHJA 75
3.1. Säännelty alue: henkilömääritelmä ja asiamääritelmä 75
3.2. Säännelty alue: tehtävämääritelmä 79
3.3. Sääntelemätön alue: arkaistisia sääntöjä, täsmennyksiä, oikeudellisia käytäntöjä 85
3.4. Asiavaltuuden tavoitteista tulkintaperiaatteisiin? 91
3.5. Asiavaltuus uudessa maailmassa? 99
3.6. Välituloksia 104

4. ASIAVALTUUDEN SYNTYMINEN JA LAKKAAMINEN 113
4.1. Asiavaltuuden alkumuoto 113
4.2. Asiavaltuuden käyttämisen rajoitukset 119
4.2.1. Lakisääteiset rajoitukset 119
4.1.2. Tahdonilmaisu asiavaltuuden rajoituksena 124

4.3. Rinnakkaiset ja yhteismitattomat asiavaltuudet 132
4.4. Välituloksia 134

Teemaosa

5. ASIAVALTUUS KÄSITTELYSSÄ 143
5.1. Käsittelyura ja sen vaikutukset 143
5.2. Prosessinedellytysten käsittelytapa 149
5.3. Asiavaltuuden korjaaminen 160
5.4. Oikeudenkäynnin kustannukset ja ratkaisun oikeusvoima 166
5.4.1. Kuluvastuu asian jäädessä tutkimatta 166
5.4.2. Oikeusvoima asiavaltuutta koskevissa ratkaisuissa 168
5.5. Välituloksia 174

6. TAPAUSRYHMÄ 1: IMMATERIAALIOIKEUDELLISET ASIAT 183
6.1. Immateriaalisten oikeudenkäyntien hajanainen asiavaltuus 183
6.2. Arkkityyppi: asiavaltuus patenttioikeudenkäynnissä 188
6.3. Asiavaltuus muissa teollisoikeuksissa 192
6.4. Asiavaltuus: toiminimi ja sopimaton menettely elinkeinotoiminnassa 196
6.5. Välituloksia 201

7. TAPAUSRYHMÄ 2: PERHE- JA PERINTÖOIKEUDELLISET ASIAT 207
7.1. Perhe-, vanhemmuus- ja adoptiosuhteet 207
7.2. Kuolinpesän oikeudenkäynnit 211
7.2.1. Pesänselvittäjän kannemonopoli 211
7.2.2. Jaettu asiavaltuus? 214
7.3. Välituloksia 219

8. TAPAUSRYHMÄ 3: ”UUDET” ASIAT 225
8.1. Oikeudenkäynti politiikan välineenä 225
8.2. Uutta prosessioikeutta? 230
8.3. Välituloksia 237

9. LOPPUOSA 243
9.1. Access to justice -tutkimus ja prosessinedellytykset 243
9.2. Mitä tilalle? 252

KIITOKSET 261
LÄHTEET 262
ASIAHAKEMISTO 267
LUETTELO KAAVIOISTA 270

YLEINEN OSA

1.	JOHDANTO	3
1.1.	Asiavaltuus prosessinedellytyksenä ja prosessinesteenä: onko sillä väliä?	3
1.2.	Väitteenvaraisen asialegitimaation harha	16
1.3.	Lainkäyttöä ilman asiavaltuutta?	27
1.4.	Legitimaatioita kerrakseen: asiavaltuuden ”astevaihtelu”	37
2.	TUTKIMUSTEHTÄVÄ	47
2.1.	Tutkimuskysymykset ja rajaukset	47
2.2.	Tutkimuksen menetelmä, viitekehys, aineisto ja rakenne	57
2.3.	Tutkimuksen käsitteistä	64
2.4.	Asialegitimaation kosketuspinnat	70
3.	ASIAVALTUUDEN MÄÄRÄYTYMISEN POHJA	75
3.1.	Säännelty alue: henkilömääritelmä ja asiamääritelmä	75
3.2.	Säännelty alue: tehtävämääritelmä	79
3.3.	Sääntelemätön alue: arkaistisia sääntöjä, täsmennyksiä, oikeudellisia käytäntöjä	85
3.4.	Asiavaltuuden tavoitteista tulkintaperiaatteisiin?	91
3.5.	Asiavaltuus uudessa maailmassa?	99
3.6.	Välituloksia	104
4.	ASIAVALTUUDEN SYNTYMINEN JA LAKKAAMINEN	113
4.1.	Asiavaltuuden alkumuoto	113
4.2.	Asiavaltuuden käyttämisen rajoitukset	119
4.2.1.	*Lakisääteiset rajoitukset*	119
4.1.2.	*Tahdonilmaisu asiavaltuuden rajoituksena*	124
4.3.	Rinnakkaiset ja yhteismitattomat asiavaltuudet	132
4.4.	Välituloksia	134

1. Johdanto

1.1. ASIAVALTUUS PROSESSINEDELLYTYKSENÄ JA PROSESSINESTEENÄ: ONKO SILLÄ VÄLIÄ?

Tuomioistuin ei ota mitä tahansa erimielisyyttä tai epäkohtaa käsiteltäväkseen. Laissa määrättyjen muodollisten seikkojen on vallittava, jotta käsittely aloitetaan.[1] Tällä vaatimuksella yhtäältä karsitaan sellaiset asiat, joita tuomioistuin ei ole sovelias elin käsittelemään tai jotka ovat jo saaneet aikaisemmin ratkaisunsa. Tuomioistuin voi esimerkiksi käsitellä vain oikeudellisia erimielisyyksiä ja konflikteja. Toisaalta taas vaatimuksella varmistetaan, että tulevalle käsittelylle on kunnon pohja, josta asiallinen käsittely voi alkaa. Tuomioistuimen on esimerkiksi oltava oikea, toisin sanoen toimivaltainen tulevassa oikeudenkäynnissä. Näitä muodollisia seikkoja kutsutaan tavallisesti prosessinedellytyksiksi. Jos sellainen puuttuu, tuomioistuin jättää asian tutkimatta. Sama voidaan ilmaista toisellakin tavalla, kun näkökulma vaihtuu: tällöin seikan puuttuminen on käsittelyn este eli niin sanottu prosessineste.

Sanat prosessinedellytys ja prosessineste ovat näin nimityksiä samalle asialle. Myös lopputulos on sama: asia jää tutkimatta, toisin sanoen oikeudenkäynti yleiskielisessä merkityksessä jää kesken. Se ei etene itse riidan sisällölliseen käsittelyyn. Tuomioistuin ei käsittele eikä tutki, kuka on siinä lain mukaan oikeassa. Jos taas oikeudenkäynti etenee sisällölliseen käsittelyyn, vaatimukset – riita-asiassa kantajan kanne – joko hyväksytään tai hylätään. Tällaista lopputulosta kutsutaan asiaratkaisuksi, riita-asiassa sen nimitys on tuomio. Valtaosa oikeudenkäynneistä on täysimittaisia eli ne etenevät asiaratkaisuun. Vaikka tilastotietoja ei ole, tutkimatta jää vain pieni osa asioista, vain muutama prosentti vireille pannuista asioista. Ne merkitsevät kuitenkin tuomioistuinlaitokselle melkoista voimavarojen hukkakäyntiä. Tällaiset tutkimatta jäävät asiat aiheuttavat lisäksi asianosaisille paljon kustannuksia ilman vastaavaa hyötyä: he eivät saa ratkaisua riitaansa. Tästä syystä myös tuomioistuimet pyrkivät siihen, että puutteet prosessinedellytyksissä saadaan korjatuksi. Asianosaisilla, etenkin kantajalla on tietenkin siihen luonnollinen intressi. Tuomioistuimen on tuettava asianosaisen toimia, joskus jopa itsekin korjaaviin toimiin ryhtymällä.

Tämä kirja on tutkimusta näistä prosessinedellytyksistä, tarkemmin sanottuna yhdestä sellaisesta, asiavaltuudesta eli vanhemmalta nimeltään asialegitimaatiosta.

1. Ks. esimerkiksi Vuorenpää 2023 s. 110.

4 Asiavaltuus on oikeus olla asianosaisena oikeudenkäynnissä, tyypillisesti oikeus olla siitä aloitteellinen, esimerkiksi riita-asiassa hän kelpaa kantajaksi, joka panee oikeudenkäynnin vireille.[2] Joissakin menettelyissä asiavaltuus ilmenee oikeutena tehdä hakemus tai valittaa päätöksestä. Asiavaltuudella on luontainen yhteys kahteen muuhun prosessinedellytykseen, tuomioistuinkelpoisuuteen ja oikeussuojan tarpeeseen. Tuomioistuinkelpoisuus tarkoittaa, että asia, josta halutaan käydä oikeutta, on niin sanottu tuomioistuinasia eli asia, jonka tuomioistuin kykenee ratkaisemaan, toisin sanoen se on oikeusjärjestyksen perusteella ratkaistava kiista, riita tai erimielisyys. Yleisetkään tuomioistuimet eivät ole sanan perusmerkityksessä yleisiä.[3] Ne eivät tee päätöksiä eettisin, sosiaalisin taikka yhteiskunnallisin perustein. Oikeussuojan tarve taas viittaa siihen, että tarkasteltava henkilö voi panna yksittäistapauksessa vireille tällaisen asian. Jotta oikeutta hakeva saa asiansa tuomioistuimen ratkaistavaksi, asian on siis oltava tuomioistuinasia, oikeutta hakevalla on laissa tarkoitettu asiavaltuus sekä oikeutta hakeva on oikeussuojan tarpeessa. Kun nämä kaikki edellytykset vallitsevat, oikeudenkäynti voi jatkua asiakäsittelyllä ja päätyä asiaratkaisuun. Asiaratkaisut nimet vaihtelevat, riita-asiassa sen nimi on tuomio, muissa asioissa yleensä päätös. Edellytykset eroavat hieman toisistaan. Tuomioistuinkelpoisuus on tietyn tyyppisen asiaryhmän yleinen ominaisuus, asiavaltuus ja oikeussuojan tarve taas ovat taas aina oikeutta hakevan yksilöllisiä ominaisuuksia. Tuomioistuinasiassa näin yhdellä voi olla asiavaltuus ja oikeussuojan tarve, toisella taas jompikumpi, kolmannella ei kumpaakaan. Yhteys oikeudenkäyntiin on kuitenkin käsitteellinen: asiavaltuudesta ei voi mielekkäästi puhua oikeudenkäynnin antaman kontekstin ulkopuolella.

Prosessinedellytyksistä ei ole prosessilaissa yhtenäisiä säännöksiä, esimerkiksi omaa lukua oikeudenkäymiskaaressa. Prosessinedellytykset ovat näin kokonaan prosessioikeuden tutkimuksen luomuksia. Ajankohtainen tutkimusaihe ne eivät sen sijaan nykyisin ole, joten tämän tutkimuksen aiheenvalinta voi yllättää aikaansa seuraavan lukijan. Prosessinedellytykset nimittäin katosivat 1990-luvun alussa tutkimuksen valtavirrasta, jota ne vielä 1970-luvulla olivat hallinneet, monen mielestä liiaksikin.[4] Prosessinedellytysten vanhaa mahtiasemaa kuvaa hyvin se neuvo, jonka

2. Asiavaltuuden käsitettä ja siihen liittyvää kielenkäyttöä käsitellään jäljempänä jaksossa 2.3. Tässä vaiheessa varotuksen sana on paikallaan: kielenkäyttö ja käsitefloora hämmentää lakimiehiäkin, maallikon on mahdotonta saada siitä johdonmukaista kokonaiskuvaa.

3. Yleiset tuomioistuimet ovat yleisiä vain verrattuna erityistuomioistuimiin, jotka soveltavat vain jotain osaa oikeusjärjestyksestä, kuten työtuomioistuin työehtolainsäädäntöä tai vakuutusoikeus sosiaalilainsäädäntöä.

4. Vanha prosessinedellytysten määritelmä toki pätee edelleen. Prosessinedellytyksillä tarkoitetaan ”sellaisia asianhaaroja, joiden tulee olla olemassa, jotta itse kanne voitaisiin ottaa tutkittavaksi ja ratkaistavaksi”. Näin Tirkkonen 1961 s. 553.

seuraavan vuosikymmenen alussa jokainen väitöskirjaansa aloittava sai työnohjaajaltaan. Prosessioikeuden tutkimus ei neuvon mukaan enää saanut olla pelkästään oppeja siitä, miten asianosaisia estetään muodollisin perustein (eli prosessinedellytyksiä tiukasti tulkitsemalla) pääsemästä oikeuksiinsa.[5] Tutkimuksen tuli päinvastoin luoda puitteet sille, että näin tapahtuisi. Neuvoa ei enää tarvita. Uudempi tutkimus nimittäin on unohtanut prosessinedellytykset ja niihin liittyvät kysymyksenasettelut.

Oikeudelliseksi konfliktinhallinnaksi katsotulla tutkimuslinjalla se ei yllätä, sillä siinä tutkimuksen mielenkiinto on muualla. Lainopillisessa prosessioikeuden tutkimuksessa selitystä saa sen sijaan hakea: ehkä prosessinedellytyksiä koskevat opit nähtiin auttamattoman vanhanaikaisiksi, ehkä tärkeämmiksi koettuja tutkimuskohteita oli tarpeeksi kahden tutkijasukupolven aktiiviuran täytteeksi. Oikeudellisissa käytännöissä prosessinedellytykset kuitenkin entiseen tapaan vaikuttavat kuten tullaan näkemään. Oikeudenkäyntiä harkitseva lakimies joutuu ottamaan ne huomioon ja tuomioistuimet niitä soveltamaan. Oikeudenkäyntejä hoitavan lakimiehen painajainen onkin, että hänen päämiehensä kanne jää tutkimatta, koska prosessinedellytys puuttuu.

Sen seikan, luetaanko asiantila prosessinedellytykseksi vai prosessinesteeksi, pitäisi vaikuttaa perustavasti järjestelmän toimintalogiikkaan. Se jää usein keskustelussa konstruktioista huomaamatta. Jos estettä ei havaita, oikeudenkäynti alkaa ja jatkuu. Jos taas edellytyksen puuttuminen pannaan merkille, näin ei käy: asia jää tutkimatta. Konstruktion tulisi sen oman logiikan mukaan vaikuttaa siihen, kenellä on näyttövelvollisuus siitä, että prosessinedellytys vallitsee tai että prosessinestettä ei ole. Kantajan eli oikeudenhakijan tulee teoriassa kantaa vastuu siitä, että edellytys vallitsee. Hänhän haluaa oikeudenkäynnin alkavan ja jatkuvan. Todistustaakka prosessinesteestä taas näyttäisi luontaisesti sälyttyvän vastaajan harteille. Hänen intressissään on estää oikeudenkäynti. Tällaisia vaikutuksia omaksutuilla konstruktioilla ei kuitenkaan ole.[6] Edes tulkinnat yksittäisissä kysymyksissä eivät näytä riippuvan sovelletusta konstruktiosta.

5. Prosessinedellytykset olivat prosessioikeudellisen tutkimuksen suosikkiteemoja, kunnes vuoden 1993 uudistus käänsi huomion ”omiin peruskysymyksiinsä”. Näin Havansi 2009 s. 273. Prosessiuudistusten on katsottu merkinneen muodollisuuden uutta voittoa: ne ovat muuttaneen oikeudenkäynnin painopisteen ”enemmän muodollisuuksia seuraavaksi”. Näin Kilpiä 2016 s. 106. Tämä ei tietenkään ole ollut uudistusten julkilausuttu tavoite. Ristiriitaa näiden näkemysten välillä ei ole. Muodollisuus on vain vaihtanut paikkaansa oikeudenkäynnin alusta sen kulkuun.

6. Ilmaisut ovat toistensa peilikuvia. Onkin sanottu, että ”med processförutsättning betecknar jag omständigheter, som utesluter att det föreligger ett processhinder”. Näin Ekelöf 1996 s. 11. Hänkään ei anna kielenkäytölle merkitystä.

6 Estekonstruktion maissa (pohjoismaissa Ruotsi) tulkinnat ovat hieman erilaisia kuin edellytyskonstruktion maissa (muut pohjoismaat). Erot kuitenkin selittyvät normaalin oikeuskehityksen vaihtelulla. Myös tutkimuksessa tutkijat usein unohtavat peruskonstruktion, toisin sanoen liukuvat edellytyskonstruktion mukaiseen kielenkäyttöön. Totta on, että estekonstruktio tekee kielenkäytöstä merkittävästi helpomman. Kansainvälisesti edellytyskonstruktio on ylivoimaisen vallitseva. Sitä seuraa tässäkin tutkimuksessa välillä hyödynnetty common law -käsite ”standing”. Kannattaa kuitenkin huomata, että teoria väitteenvaraisesta asiavaltuudessa sopii erinomaisesti prosessinestekonstruktion jatkeeksi: se on oikeastaan sen integraalinen osa. Edellytyskonstruktiossa väitteenvaraisuuden teoria on outo, suorastaan luonnoton. Se tuhoaa koko prosessinedellytysten justifikaation.[7] On myönnettävä, että tutkijan maailmankuva välittyy herkästi kielenkäyttöön. Nykytutkija sen sijaan tuntee kiusausta sanoa, että prosessinedellytys liittää asiantilan asianosaisnäkökulmaan, prosessineste taas järjestelmänäkökulmaan. Näin access to justice -lähtöisessä tutkimuksessa on luonnollisempaa puhua prosessinedellytyksistä. Prosessinedellytysten on oltava olemassa, jotta asianosainen pääsee oikeudenkäynnillä oikeuksiinsa. Prosessinesteillä taas palvellaan tuomioistuinlaitoksen intressejä, esimerkiksi toimivaltaperusteiden toteutumista, haasteen asianmukaista tiedoksi antamista ja niin edelleen. Totta toki on, että näkökulmat hieman ovat päällekkäiset ja joskus yhtyvätkin. Vastapuoli saa välillistä hyötyä siitä, kun prosessineste vallitsee, oli esteen asettamisen päämotiivi mikä tahansa.

Tieteellinen ja pragmaattinen mielenkiinto prosessinedellytyksiin, etenkin tuomioistuinkelpoisuuteen, oikeussuojan tarpeeseen ja asiavaltuuteen, on pitkän kuivan kauden jälkeen elpymässä. Tämä johtuu osaksi access to justice -liikkeen tuomasta paineesta. Nämä asiaan liittyvät prosessinedellytykset ovat sellaisia tyypillisiä ”teknisiä” esteitä oikeuksiin pääsylle, joita liikkeen ensimmäinen aalto halusi karsia. Tiukasti ylläpidetyt ja ankarasti sovelletut prosessinedellytykset ovat ensiksikin suoranainen kynnys aineellisten oikeuksien toteutumiselle. Tätä kynnystä ei poista se, että jo varhainen tutkimus kannatti virheen korjaamista; sitä paitsi osa virheitä korjautuu itsestään eli paranee, jos tuomioistuin malttaa lykätä päätöstään tutkimatta jättämisestä.[8] Asiaa ei saanut suoralta kädeltä jättää tutkimatta. Kaikki virheet, esimerkik-

7. Jälkiviisaasti voidaankin sanoa, että teorian omaksuminen Suomen oikeuteen oli huonosti harkittu periaateratkaisu. Aikalaisia ei voi siitä moittia: teoria näytti ratkaisevan hankalien oikeuskysymysten ryhmän ja sivutuotteena helpottavan oikeuksiin pääsyä. Väitteenvaraisuuden teoriaan palataan jaksossa 1.2.

8. Erosta ks. esimerkiksi Tirkkonen 1961 s. 568. Uudemmassa tutkimuksessa tuomioistuimelle sälytettiin lisäksi tähän suoranainen velvollisuus: sen tuli aktiivisin prosessinjohdon toimin korjata puutteet. Lisäksi asianosaiselle (jonka asiaa puute ”rasitti”) oli annettava kohtuullinen

si juuri tuomioistuinkelpoisuus ja asiavaltuus, eivät tosin ole helposti korjattavissa. Oikeussuojan tarvettaan kantaja ehkä onnistuu perustelemaan ja konkretisoimaan. Siihenkin on olemassa oikotie, joskin kokemukset asiavaltuuden väitteenvaraisuudesta pelottavat. Ankaran kuluvastuun ja korkean oikeudenkäyntikynnyksen maassa turhia kanteita ei nostella: nostettu kanne on näin merkki siitä, että kantaja kokee tarvitsevansa oikeussuojaa.[9] Tällä ei tietenkään tarkoiteta sitä, että oikeussuojan tarve on kokemuksenvarainen ja että kantaja on siinä paras asiantuntija. Kanteen vireille paneminen on kuitenkin nähtävissä indiisioksi oikeussuojan tarpeesta, ja se tätä kautta auttaa ylittämään prosessinedellytyksen kynnyksen.

Totta kuitenkin on, että access to justice -liike ei ole prosessinedellytysten järjestelmässä vaikuttanut Suomessa sen enempää edellytysten tulkintaan kuin puutteiden korjaamismyönteisyyteen. Kummassakin suhteessa tulkinnat ovat olleet ”prosessioikeudellisia”, osaksi peräisin ajalta, jolloin access to justice -liike oli jokseenkin tuntematon. Uuden lähestymistavan aiheellisuutta tämä tietenkin vain korostaa. Osaksi näiden kahden edellytyksen eli kelpoisuuden ja valtuuden merkitystä lisäävät uudentyyppiset asiat, joilla ei toistaiseksi ole nimeä eikä niiden taksonomiaa ole muutoinkaan kehitelty. Yhteistä näille ”uusille asioille” on, että oikeussuojaa haetaan intresseille, jotka eivät ole joko lainkaan tai va hyvin vähän yksilöllisiä. Hyödynsaajia ovat joukot, joiden jäseniä ei yksilöidä eikä yleensä edes kyetä yksilöimään. Hyötyvät intressinhaltijat (tämäkin termi on epätarkka) ovat joko nykyinen sukupolvi, tulevat sukupolvet tai molemmat. ”Uusista asioista” näkyvimpiä ovat olleet yksittäisten aktivistien tai kansalaisliikkeiden nostamat kanteet, joissa vaaditaan toimia esimerkiksi ilmaston tai ympäristön suojelemiseksi. Näitä kanteista käytetään muodikasta joskin osaksi kuvaavaakin nimitystä ”ylisukupolviset oikeudenkäynnit”, koska kanteista hyötyvät lähinnä tulevat sukupolvet. Oppikirjaesimerkin tällaisesta asiasta tarjoaa ratkaisu KHO 2023:62. Siinä kaksi luonnonsuojelujärjestöä valitti valtioneuvoston antamasta ilmastovuosikertomuksesta. Kertomuksessa tuli valittajien mukaan määritellä ja yksilöidä toimia hiilinielujen lisäämiseksi. Tästä syystä kertomus tulisi palauttaa valtioneuvostolle uudelleen valmisteltavaksi.[10]

Nämä oikeudenkäynnit ovat samalla poliittissävytteisiä, koska niiden intressit – ja samalla kantajien tavoitteet – ovat poliittisia. Vielä selkeämmin poliittisia tässä

aika korjata puute. Tällä on merkitystä etenkin näissä kahdessa puutteiden luokassa, jossa korjaavat toimet vievät normaalisti aikaa.

9. Kynnyksiä on muutoinkin niin paljon, ettei niitä kannata keinotekoisesti konstruoida. Oikeudenhakijahan kohtaa oikeudenkäynnin vireille panemisen kynnyksen, prosessinedellytysten kynnyksen, kunnollisen asianajamisen kynnyksen sekä lopuksi kanteen hyväksymisen kynnyksen. Huonolla onnella vastassa on vielä täytäntöönpanon kynnys.

10. Niin sanotuista ilmasto-oikeudenkäynneistä ks. ennakointi ja tulevat sukupolvet 2022 s. 80.

8 merkityksessä ovat oikeudenkäynnit, joilla ajetaan ihmisoikeuksia, esimerkiksi kielellisiä, kulttuurisia tai alkuperäiskansojen vanhoja oikeuksia.[11] Periaatteelliseksi eroksi muodostuu se, että kantajat tai heidän ikäpolvensa pystyvät hyötymään joko oikeudenkäynnin menestymisestä tai sen tuomasta julkisuudesta. Usein muodolliseksi kantajatahoksi tarkoituksella haetaan henkilö, jolla on oikeudelliseksikin väitettävä omakohtainen intressi. Tällöin kanteelle saadaan omakohtainen oikeudellinen intressi, johon välttämätön asiavaltuus saadaan uskottavasti sidotuksi. Kantajan tai oikeammin hänen taustaryhmänsä todellisena tavoitteena on kuitenkin intressiryhmän kollektiivinen etu, toisin sanoen poliittinen, yhteiskunnallinen tai yhteisöllinen, joskus ehkä aatteellinen tai uskonnollinen intressi.

Tällaisia oikeudenkäyntejä aloittavat tai niihin haluavat osallistua tahot, joille perinteinen prosessioikeuden tutkimus ei tunnusta asialegitimaatiota eikä välttämättä asianosaiskelpoisuuttakaan. Esimerkkejä ovat erilaiset kansalaisyhteiskunnan liikkeet ja löyhät yhteenliittymät.[12] Näissä oikeudenkäynneissä aktualisoituivat samanaikaisesti sekä asianosaiskelpoisuus että asiavaltuus, monesti myös oikeussuojan tarve. Oikeudellisesta vigilantismista (paremman sanan puuttuessa) voidaan olla montaa mieltä.[13] Perinteinen prosessioikeuden tutkija niitä paheksuu, koska niissä poliittiset ja demokraattiset prosessit yritetään korvata oikeudenkäynneillä.[14] Agendalle haetaan ”ymmärtäväistä lainkäyttäjää”, joka olisi lainsäätäjää ”edistyksellisempi”. Vieroksunta ei kuitenkaan anna vastausta siihen, miten tuomioistuimet suhtautuvat ”uusiin” asioihin, esimerkiksi tulkitsevat kantajien väitettyä asiavaltuutta. Siinä tulkinnallinen liikkumavara on suuri, koska asiavaltuudesta ei ole prosessilaissa säännöksiä. Asiavaltuutta koskevat opit ovat, kuten kaikki muutkin prosessiedellytyksien sovellukset, oikeustieteen tutkimuksen tuotetta. Tulkinnallista liikkumavaraansa tuomioistuimet voivat toki hyödyntää sekä tavallisissa yksilöllisen oikeussuojan asioissa että uusissa ei-yksilöllisissä oikeudenkäynneissä.

11. Tällaiset ”uudet” asiat eivät oikeastaan kuulu access to justice -liikkeen piiriin. Toki niistä kyetään jos halutaan muodostamaan liikkeen kuvitteellinen neljäs aalto.
12. Kansalaisyhteiskunnan ”laitostuneesta ytimestä” ks. esimerkiksi Habermas 2004 s. 393.
13. Vigilantismista puhutaan tarkemmin jaksossa 8.1. Tässä on kuitenkin syytä todeta, että sillä tarkoitetaan oikeudellista aloitteellisuutta, esimerkiksi ympäristöagendaa ajavien kanteiden nostamista. Se on eri asia kuin niin sanottu oikeudellinen aktivismi eli tuomioistuinaktivismi, joka on korostetusti tuomareiden näkökulma lainkäytön oikeuspolitisoitumiseen. Ks. Hautamäki 2003 s. 170.
14. Tämä ei ole Suomessa sellainen mullistus, miltä se näyttää. Suomalaisessa legalismissa on aina haettu ”kulttuurista toimintamallia”, jossa haluttua politiikkaa on kaikissa tapauksissa ollut ainakin yritettävä – enemmän tai vähemmän onnistuneesti - perustella myös oikeudellisesti. Ks. lähemmin Rasilainen 2004 s. 312. Moni kuitenkin sanoisi tähän, että uudessa legalismissa asema kääntyy: politiikalla tai oikeammin poliittisilla agendoilla perustellaan haluttua oikeudellista tulkintaa.

Tässä tutkimuksessa asialegitimaatiota tarkastellaan, kuten jo todettiin, access to justice -näkökulmasta. On myönnettävä, että access to justice -liike ravistelee eri lailla prosessioikeuden perusinstituutioita. Toistaiseksi liike on pohjoismaissa ja etenkin Suomessa kohdistanut uudistamisvaatimuksensa oikeudenkäynnin kustannuksiin, oikeudellisen avun saatavuuteen sekä asianajamiseen. Tässä suhteessa se on enintään laajentanut perinteistä lainopillista kysymyksenasettelua. Ilmeistä kuitenkin on, että uustulkinnan haaste kohtaa myös oppeja prosessinedellytyksistä. Jo liikkeen ensimmäinen aalto nosti oikeudenkäynnit tekniset esteet agendansa kärjeksi: kukaan ei kiistäne, etteivätkö prosessinedellytykset täytä molempia ehtoja. Ne ovat esteitä ja ”teknisiä”, merkityksessä prosessioikeudellisia eli lindblomilaisittain ”prosessin esteitä”. Tulevan aatehistorian tutkittavaksi jää, miksi liikkeen ensimmäinen ja toinen aalto jäivät pohjoismaissa noteeraamatta.[15] Sen sijaan kolmas aalto sai aikaan riidanratkaisun vallankumouksen.[16] Ilmeinen vastaus tietenkin on, että lainkäyttö ja lainsäätäjä olivat valmiit ottamaan vastaan aallon fundamentaaliset uudistusvaatimukset, kun taas maaperä ei vielä ollut kypsä ensimmäisen ja toisen aallon varsin vaatimattomille uudistuksille. Kokonaisuutena on kylläkin sanottava, että asiavaltuus ei ole missään vaiheessa ollut access to justice -tutkimuksen päällimmäisiä huolenaiheita. Tämä johtui perusolettamuksesta, että oikeutta hakevalla oli selkeä oikeus, joka siirsi asiavaltuuden hänelle. Hänellä ei vain ollut taloudellista mahdollisuutta hakea oikeuksiaan tai oikeuden hakeminen ei ollut kannattavaa.

Pohjoismaissa ja Suomessa kansainvälisesti merkittävä suuntaus ei ole maata järisyttänyt: jos vaihtoehtoinen riidanratkaisu eli sovittelu sivuutetaan, access to justice -liike ei ole tuottanut uutta lainsäädäntöä eikä vakiintuneita uustulkintoja. Access to justice -tutkimus on toki nostanut teemojaan oikeuspoliittisen keskustelun agendalle, ehkä jossain määrin murtanut vanhaa tuomioistuin- ja tuomarikeskeistä ajattelua. Totta on, että asenteet ovat alkaneet hitaasti muuttua. Näkemykset, joiden mukaan tuomioistuimilla on palvelutehtävä tai että asianosaiset ovat tuomioistuimen asiakkaita, olisivat olleet ennenkuulumattomia 1980-luvulla ja vuosituhannen vaihteessakin niitä olisi vierastettu. Liikkeen saavutuksia ei siis saisi väheksyä, vaik-

15. Aaltometaforaa on arvosteltu, mutta se kieltämättä selittää hyvin access to justice -liikkeen syklistä ja osaksi epärationaalista vaikutusta. Ks. esimerkiksi Lindblom 2008 s. 32. Jos metaforaa jatketaan, toisen aallon tragediaksi koitui, että sen keskeiseksi vaatimukseksi tulkittiin pääsy vähäisiin oikeuksiin. Tällaisia oikeuksia muodostui etenkin kuluttajasuhteissa, kun elinkeinonharjoittaja toimi lainvastaisesti. Tämä taas vei huomion ryhmäkanteeseen, joka oli luonnollinen vastaus tähän ongelmaan. Ks. esimerkiksi ehdotus laiksi ryhmäkanteesta 2006 s. 40. Taka-alalle jäivät muut aallon tarkoittamat oikeudet, toisin sanoen kollektiiviset, diffuusit, fragmentaariset ja sumeat oikeudet, joihin ryhmäkanne ei sitä eli vastausta antanut..

16. Kolmannen aallon mullistavaa vaikutusta on ihmetelty ennenkin. Ks. esimerkiksi Haavisto 2022 s. 11 ja 253. Vaikutuksen voimaa kukaan ei kyennyt ennustamaan.

10 ka näkyvää jälkeä on vähän. Lainkäyttöjärjestelmän takana on sentään viidensadan vuoden kehitys ja sen seurauksena mustan aukon mieleen tuova inertia. Inertia sekä hidastaa että estää muutoksia. On myönnettävä, että inertialla on myös hyötynsä: näin vältytään hätäisiltä, muotioikkuja seuraavilta uudistuksilta.

High sensitivy -instituutioita on myös jonossa: ne eivät ole pohjoismaissa vielä ehtineet tutkimuksen agendalle. Näyttää siltä, että seuraavaksi aalto ravistelee asiavaltuutta, oikeussuojan tarvetta sekä nähtävästi niiden vanavedessä tuomioistuinkelpoisuutta. Access to justice -liikkeen toinen aaltohan oli vaatimus oikeussuojasta vähäisille, sumeille, fragmentaarisille ja kollektiivisille oikeuksille. Näitä oikeuksiahan modernissa valtiossa riittää, koska aineellinen lainsäädäntö luo niitä jatkuvasti lisää. On helppo huomata, että näitä oikeuksia toteutettaessa erityisesti asiavaltuus ja jossain määrin myös oikeussuojan tarve nousevat keskiöön. Perinteisissä oikeudenkäynneissähän niin ei käynyt. Vaikka asiavaltuus saattoi olla yksittäistapauksessa epäselvä, kantajalla oli lähes aina yhtäältä oikeussuojan tarve; miksipä muutoin hän olisi nostanut kanteen. Toisaalta taas kantaja vetosi oikeusjärjestyksen tunnustamaan oikeuteen ja niin edelleen. Mitä enemmän oikeussuoja jätetään yksityisen täytäntöönpanon (’in house enforcement’) tai vielä epämääräisemmän itsetoteutuvuuden varaan, sitä nopeammin asiavaltuutta määrittävät periaatteet on ajateltava uudelleen. Access to justice -logiikka on myös pakko ottaa huomioon oikeuden digitalisaatiossa. Digitalisaatio (esim. etäosallistuminen) voi olla joko keino parempaan oikeuksiin pääsyyn tai uusi este oikeuksiin pääsylle.

Klassinen asiavaltuus on samalla yksinoikeus eli eräänlainen monopoli. Kukaan muu ei voi käyttää puhevaltaa oikeutetun puolesta ilman valtuutusta tai lakisääänteistä oikeutta. Yksilöllinen asialegitimaatio on kuitenkin monen muun perusinstituution tavoin murenemassa. Siihen johtanut kehitys on osaksi maailmanlaajuista, osaksi puhtaasti kotimaista.[17] Laajeneva asiavaltuus tuo mukanaan myös perustavan laatuisen jännitteen. Se nimittäin mahdollistaa samalla ulkopuolisen interventio lähtökohtaisesti yksilölliseen oikeussuhteeseen. Tätä on perinteisesti vierastettu: ”kukaan ei saa käydä oikeutta toisen oikeuksista”. Vaikka ideologinen vastarinta interventiolle uudessa tutkimuksessa jo hieman hellittää, jännitettä ei voi kiistää. Yksi-

17. Asialegitimaatio on puheeksi tullutta ”elävää oikeutta”. Se aktualisoituu mitä erilaisemmissa yhteyksissä hallintolainkäytössä, jossa se muuntuu kysymykseksi valitusoikeudesta. Ks. esimerkiksi Helsingin Sanomat 29.12.2023: ”Varatuomari Eirasta hävisi kiistan Esplanadin kokeilusta”. Tapauksessa oikeudenhakijan oikaisuvaatimusta ei tutkittu muun muassa siitä syystä, että kyseistä liikennekokeilua ”ei ollut” kohdistettu häneen. Asiavaltuus, sen inkarnaationa valitusoikeus, nimittäin olisi vaatinut kiinteistön omistamista tai hallintaa kokeilualueella.

löllisesti oikeutetun henkilön määräämisvalta ja ulkopuolisen oikeus interventioon on saatava sopusointuun.

Kuinka pitkälle oikeus interventioon ulotetaan, riippuu paljon siitä, kenelle tällainen oikeus suodaan. Valtioriippuvaisissa maissa – jollaisia pohjoismaiset hyvinvointivaltiot ovat – yleinen mielipide on valmis hyväksymään laajan intervention, kun sen tekijänä on julkinen valta. Julkiselta vallalta sitä suorastaan odotetaan, ja tavanmukainen moite kuuluukin, että julkinen valta ei käytä tässä suhteessa valtaoikeuksiaan. Etenkin niin sanotuilta julkisilta asiamiehiltä odotetaan vahvaa panosta yksilöllisen oikeuksiin pääsyn tueksi, mitä heiltä harvemmin de facto saadaan.[18] Sen sijaan yksityisten toimijoiden vastaavaan asiavaltuuteen suhtaudutaan epäluulolla. Ympäristöoikeudessa on samoin todettu, että kanneoikeus – eli tämän tutkimuksen kielenkäytössä asiavaltuus – vaihtelee sen mukaan, millainen kanne on kysymyksessä ja missä tuomioistuimessa se nostetaan.[19] Monissa maissa asia on taas päinvastoin. Julkisen vallan intervention motiiveja epäillään, kun taas kansalaisjärjestöjen vastaavia toimia kiitellään. Ne tuovat esiin ”kansalaisten aidon äänen”. Kuvattu asenne on vallitseva muun muassa Yhdysvalloissa, jossa se kytkeytyy laajempaan erimielisyyteen valtion roolista (niin sanottu big goverment -kiista).

Edistyksellinen tutkija ei hänkään kiistä jännitettä vanhan ja uuden välillä. Tästä huolimatta tutkija enimmäkseen kannattaa asiavaltuuden olennaista laajentamista. Näin ne sumeat, hajanaiset ja pienen mittakaavan oikeudet, joista access to justice -liikkeen toinen aalto kantoi sellaista huolta, saavat puolustajansa. Tutkijan mielestä julkisen vallan intoon ei kylläkään tässä suhteessa ole luottamista. Oikeuksien puolustamiseen tarvitaan pikemminkin kansalaisjärjestöjä, erilaisia ”liikkeitä” tai yksittäisiä aktiiveja. Kansalaisaktiiveille laajennettu asialegitimaatio antaa ”äänen” lainkäytössä, toisin sanoen tilaisuuden ajaa agendaansa oikeudellisin keinoin. Laajennettu asialegitimaatio on näin oikeudellisen vigilantismin ja tuomioistuimista puhuttaessa oikeudellisen aktivismin käyttövoima. Oikeudellinen vigilantismi tyrehtyy nopeasti, jos siihen tarvittavia oikeudenkäyntejä ei saada edes vireille. Edistyshenkinen tutkija valittaa vain sitä, että oikeuksien vaihtoehtoiset puolustajat, kansalaisjärjestöt ja vapaaehtoisliikkeet, ovat niin harvassa ja niin hampaattomia kuin ovat. Viime kädessä hän kuitenkin tunnustaa, että muuta ei voi odottaakaan niissä maissa, joissa kansalaisyhteiskunta on yleensäkin niin heikko, esimerkkinä pohjoismaat ja Suomi niistä yhtenä. Myös oikeudellinen vigilantismi on liiaksi valtiosidonnaisuutta,

18. Ks. esimerkiksi Koulu 2022 s. 137.
19. Näin Nordth 1999 s. 21. Ympäristöoikeus onkin tunnettu laajasta ja vivahteisesta asiavaltuudestaan, johoin palataan.

12 se odottaa sympatiaa ja rahoitusta poliittisilta toimijoilta. Vaikkakaan ”uudet” poliittissävytteiset asiat eivät kuulu access to justice -tutkimuksen agendalle, tutkimussuuntaus ei sinänsä asetu vastahankaan niidenkään kohdalla: uudet asiat sopivat tutkimussuuntauksen maailmankuvaan.

Vaikka asenteiden muuttuminen on käynnistynyt, ennen tuntemattomasta ilmiöstä ei ole kysymys. Tässäkään kontekstissa mikään ei tunnu olevan absoluuttisesti ”uutta auringon alla”. Arkaistinen esimerkki laajasta asiavaltuudesta on aikanaan ollut asiainhuolto (negotiorum gestio). Sen turvin vanhan lakitekstin mukaan ”sukulainen” tai ”ystävä” saattoi valvoa poissaolevan henkilön oikeuksia, tarvittaessa edustamalla tätä oikeudenkäynnissä (kauppakaari 18:10).[20] Luultavasti tällaista spontaania edustamista tarvittiin ennen kaikkea vastaaja-asemassa.[21] Kuuluttamalla tapahtunut haasteen tiedoksianto oli nimittäin sekä tehoton että vastaajaksi päätyneelle vaarallinen, koska haastettu ei tavallisesti siitä saanut tietoa. Näin hän ei tullut oikeudenkäyntiin, ja oikeudenkäynti päättyi yksipuoliseen tuomioon kantajan hyväksi. Ohimennen sanottakoon, että asiainhuollossa toistuivat lähes kaikki ne kysymykset, jotka askarruttavat – tai oikeammin askarruttaisivat, jos tällaista tutkimusta tehtäisiin – modernia asiavaltuuden tutkimusta. Apua tälle tutkimukselle asiainhuolto ei tarjoa, koska modernissa oikeuskäytännössä ei ole tapauksia, joissa kantaja olisi yrittänyt vedota siihen asiavaltuutensa pohjana.

Esimerkki äärimmilleen laajentuneesta asiavaltuudesta taas on tai oikeammin on ollut roomalaisesta rikosoikeudesta peräisin oleva actio popularis -instituutio. Tällaisen kanteen eli niin sanotun kansalaiskanteen sai nostaa jokainen, joka katsoi yleisen edun sitä vaativan. Modernina aikana joissakin maissa, tunnetuin esimerkki lienee Intia, sitä on käytetty ympäristö- ja vähemmistöoikeuksien ajamiseen.[22] Pohjoismaissa tämä instituutio on tuntematon: asiavaltuuden kohdalla tutkimuksessa on nimenomaan todettu, ettei tällaista asiavaltuutta ole.[23] Suomessa tosin kunnallisvalituksessa on vahvoja actio popularis -piirteitä. Juridiikan kummallisuuksiin kuitenkin näyttää kuuluvan, että kauan sitten kadonneet instituutiot elpyvät. Näin on käymässä myös tässä. Actio popularis -tyyppinen asiavaltuus on saamassa kannatusta ”uusissa” asioissa eli poliittisia tavoitteita ajavissa oikeudenkäynneissä. Valtavirtaan se ei ole

20. Ks. esimerkiksi Hakulinen 1965 s. 99.
21. Tutkimuksessa on katsottu, että kyseinen valtuus ei anna oikeutta kanteen ajamiseen eikä välttämättä edes kanteeseen vastaamiseen. Ks. lähemmin Håstad 1973 s. 278. Suomessa tällaisia epäilyksiä ei ole esitetty, vaan asiainhuoltoa on pidetty ”voimassa olevana oikeutena” ja se ulottuu myös ”prosessuaaliseen edustukseen”, tosin vain yksittäisiin prosessitoimiin rajoittuvana. Näin Hormia 1988 s. 71.
22. Wikipedia, hakusana “Actio popularis” (luettu 13.8.2024).
23. Gomard-Kistrup 2007 s. 392.

vielä päässyt, vaikkakin se on noussut keskusteluun.[24] Negotiorum gestio- ja actio popularis -instituutioilla on kylläkin perustava ero. Kun ensimmäinen on defensiivinen ja palvelee vastaajaa, jälkimmäinen on offensiivinen eli kantajan ase.

Uudempia esimerkkejä murenevasta asialegitimaatiosta ovat ryhmäkanne ja edustajakanne. Ryhmäkanne jää luultavasti oikeushistoriaan esimerkkinä totaalisen epäonnistuneesta lainsäädännöstä. Yhtään kannetta ei nostettu alkuperäisen vuoden 2007 lain perusteella.[25] Uudempi versio eli EU:n direktiiviin perustuva edustajakanne tuskin tuo muutosta. Edustajakanne on konseptina eräänlainen menuetti: yksi askel oikealle, toinen vasemmalle. Vaikka rinnakkaisen kanneoikeuden saavat siinä kansalaisjärjestöt, tässä etenkin kuluttajajärjestöt, järjestöjen varojen keruuta ja varojen käyttämistä oikeudenkäyntiin valvotaan. Vaikka sitä ei suoraan sanota, valvonta kohdistuu samalla siihen, minkälaisia kanteita nostetaan ja miten niitä ajetaan. Kumpikin ovat sidoksissa varoihin, joten varojenkäytön viranomaiskontrolli vesittää alkuperäisen ajatuksen kansalaisjärjestöjen kanneoikeudesta niiden vigilantismin tukena.[26] Harva järjestöaktiivi haluaa joutua poliisitutkinnan kohteeksi siitä, miten varat on kerätty, kuinka varoja käytetään oikeudenkäynnissä tai yrittääkö rahoitusta taho antanut vaikuttaa oikeudenkäynnin kulkuun.

Ryhmäkanteella ja edustajakanteella ei ole vastineita erityistuomioistuimissa, vaikka erilaiset järjestö- ja viranomaiskanteet ajavat paljolti saman asian. Esimerkiksi järjestöjen kanteet työtuomioistuimessa saavat aikaan samanlaisia vaikutuksia kuin ryhmäkanteet: ratkaisujen sitovat vaikutukset ulottuvat ulkopuolisiin. Myös yksilölliset oikeudenkäynnit luovat ennakkopäätös- ja todistusvaikutuksia.[27] Prejudikaattivaikutus sen sijaan on erityisessä lainkäytössä periaatteessa heikko, koska erityistuomioistuimet eivät muodollisesti ole ennakkopäätöstuomioistuimia. Tosin kehitys vie tähän suuntaan, sillä myös hallinto-oikeuksien päätöksille yritetään saada lisää ohjausvaikutusta. Ohjausvaikutushan on synonyymi lievälle ennakkopäätös-

24. Ks. lähemmin jakso 8.2.

25. Kiinnostavaa sen sijaan on, johtuuko konstruktion heikko toiminta ala-arvoisesta lainvalmistelusta vai etujärjestöjen poliittisesta painostuksesta (eli 'lobbauksesta'). Lainvalmistelun alku oli kuitenkin korkeatasoinen, joten selitys löytynee jälkimmäisestä vaihtoehdosta. Ks. lähemmin Koulu 2017a s. 242,

26. Ks. Koulu 2022 s. 181. Uhkakuva on kenties kärjistynyt, koska käytännössä laki antaa lähinnä valtuudet tällaiseen valvontaan, se ei velvoita siihen. Toinen asia on, että varottelu liiallisista oikeudenkäynneistä tai niihin yllyttämisestä tuntuu liioittelulta maassa, jossa riita-asioiden oikeudenkäynnit koko ajan vähenevät. Yksityisiä tahoja, jotka rahoittaisivat toisten oikeudenkäyntejä, ei pohjoismaissa sitä paitsi ole tarjolla niin paljon, että niitä pitäisi sananlaskua mukaillen "kivillä karkotella".

27. Näistä vaikutuksista ks. Koulu 2017b s. 268.

14 vaikutukselle. Samaa tavoitellaan myös erityistuomioistuinten lainkäytössä, joskin vakuutusoikeus näyttää muodostavan tässäkin poikkeuksen.

Kansainvälisessä keskustelussa asiavaltuus liitetään hieman yllättävästi asianosaiskelpoisuuteen. Käsitteellistä yhteyttä asiavaltuuden ja asianosaiskelpoisuuden uustulkinnoilla ei oikeastaan ole.[28] Ensimmäinen kytkeytyy yksittäisen asian ja asianosaisen väliseen suhteeseen, jälkimmäinen taas on asianosaisen yleinen ominaisuus. Asiavaltuutta ilman oleva ”asianosainen” ei voi käydä oikeutta kyseisestä asiasta, asianosaiskelpoisuutta vailla oleva taas ei mistään asiasta. Toiminnallinen yhteys näiden edellytysten välillä rajoittuu niin sanottuihin uusiin oikeudenkäynteihin eli poliittisia prosesseja korvaaviin oikeudenkäynteihin. Asianosaiskelpoisuus on tällaisissa oikeudenkäynneissä eräänlainen prosessin esieste. Valtaosassa tapauksista kysymys asiavaltuudesta vasta herää, kun oikeudenhakijalla ensin kiistatta on asianosaiskelpoisuus – kysymys on vain siitä, onko hänellä luonnollinen tai järjestetty asiavaltuus tässä asiassa.

Ajankohtaisuudessa asiavaltuudella ja asiaosaiskelpoisuudella kuitenkin on enemmän yhteyttä, koska nykyinen murros kummassakin heijastuu asenteisiin ja muuttuneet asenteet tulkintoihin. Vanhat instituutiot jäsentyvät uudelleen sekä sisällöltään että keskinäisiltä suhteiltaan. Perinteinen näkemys selvästä asiavaltuudesta hajoaa reuna-alueiltaan, mistä ansio tai moite kuuluu ennen kaikkea access to justice -liikkeelle ja sen niin sanotulle toiselle aallolle. Laajennettua ja ”interventionistista” asiavaltuutta nimittäin kaivataan, jotta aallon tarkoittamia oikeuksia voidaan toteuttaa muotiin tulleen yksityisen täytäntöönpanon kautta. Se on jopa välttämätön. Ellei näin tehdä, kansalaisjärjestöjen ja yksittäisten aktiivien kanteet ja muu osallistuminen lainkäyttöön kaatuvat alkumetreillä. Järjestöillä ja kansalaisaktiiveilla ei ole oikeutta tehdä aloitteita sen enempää kuin ottaa osaa jonkun muun intressitahon käynnistämään oikeudenkäyntiin.[29] Muotiin noussut ”yksityinen täytäntöönpano” ei kylläkään ole yksinomaan myönteinen ilmiö. Se yhtäältä osoittaa, että julkisen vallan kyky ylläpitää oikeusjärjestystä on romahtanut. Toisaalta taas täytäntöönpanon

28. Varhainenkin tutkimus kylläkin yhdisti ne. Ks. Tarjanne 1929 s. 21. Sen sijaan asiavaltuudella on selvempi yhteys siihen, onko kysymys tuomioistuinasiasta. Siihen palataan jäljempänä luvussa 8.2. Tässä vaiheessa kannattaa huomata ratkaisujärjestys. Jos asiaa ei pidetä tuomioistuinasiana, on tietenkin turhaa miettiä, onko kantajalla tai muulla siihen osallistuvalla asiavaltuutta eli sellaista riittävää yhteyttä asiaan, mitä perinteinen käsitys asiavaltuudesta vaatisi. ”Tuomioistuinasian” käsitettä rajoittamalla luvallisten kanteiden valikoimaa voidaan ohjata tehokkaammin kuin epämääräisemmillä asiavaltuuden ja oikeussuojan tarpeen tulkinnoilla. Tuomioistuinasian käsite muuttuu aikaansa seuraten. Yleisenä trendinä kuitenkin on, että määritelmä laajenee, toisin sanoen tuomioistuinasian statuksen saavat sellaiset asiat, joita ei ennen pidetty tuomioistuinasioina. Ks. Koulu 2012 s. 18.

29. Ks. Koulu 2022 s. 154 ja 172.

yksityisyys tuo mukanaan ongelmia, joihin perinteisellä tutkimuksella ei ole eikä voikaan olla vastausta. Yhtä kaikki: oikeustieteen tutkimuksen on vastattava tiedon kysyntään, lähti kehitys mille tielle tahansa. Kansainvälistymässä maailmassa tien valinta ei enää ole kansallisen lainsäätäjän vallassa.

Aihepiirin ajankohtaisuus selittää oudon ja tavallaan epäpyhän kytkennän. Asianosaiskelpoisuus on ajankohtainen keskusteluteema ja samalla kiistakysymys lähes kaikissa Euroopan maissa. Jos kehitystä yritetään tiivistää, trendi on sama sekä asiavaltuudessa että asianosaiskelpoisuudessa: kehitys vie kohti nopeaa laajentumista. Asianosaiskelpoisuus myönnetään toisin sanoen sellaisille toimijoille, joita perinteinen prosessioikeuden tutkimus hevin ei asianosaisiksi tunnustaisi.[30] Erilaiset ”liikkeet” nimittäin tarvitsevat oikeudelliseen vigilantismiinsa kumpaakin, eikä niillä sitä luontaisesti ole. Asianosaiskelpoisuuden ääriesimerkki Euroopassa lienee luonnonsuojelualueelle myönnetty oikeussubjektin eli oikeushenkilön asema: luonnonsuojelualue ei tietenkään itse pysty ajamaan asioitaan, vaan sen nimissä ja puolesta toimii enimmäkseen ympäristöaktiiveista koostuva ryhmä.

Tällainen hieman huvittava fiktio on ollut tavoittelemisen arvoinen, koska aseman tunnustaminen tuo mukanaan merkittäviä prosessioikeudellisia etuja, yhtenä niistä asianosaiskelpoisuuden, jota ei pystytä riitauttamaan. Kaikilla oikeushenkilöillä tällainen kelpoisuus kun ’sisäänrakennettuna’ on.[31] Fiktio ei Itse asiassa ole sellainen kvanttiloikka, miltä se näyttää. Jos kerran varallisuusmassalle, esimerkkinä säätiöomaisuus, annetaan perinteisesti oikeushenkilön status ja asianosaiskelpoisuus, miksi samaa ominaisuutta ei saisi liittää maa-alueeseen.[32] Säätiökään ei pysty tekemään oikeustoimia tai oikeudenkäynnin prosessitoimia, vaan niistä huolehtivat säätiötä edustavat ihmiset. Jossain maissa on vastastrategiaksi ehdotettu lainsäädäntöä,

30. Asianosaiskelpoisuudesta joustetaan paljon helpommin kuin asiavaltuudesta. Eurooppalaisissa prosessilaeissa asiavaltuutta edelleenkin sovelletaan suhteellisen tiukasti. Ks. Standing up for your right(s) In Europe 2012 s. 52 ja 60.

31. Oikeussubjektin status luetaan jo sellaisenaan ”voitoksi” ympäristönsuojelun tavoitteille. Ks. The Guardian 21.8.2022: ”Endangered Mar Menor lagoon in Spain granted legal status as a person”. Oikeussubjekti-statuksen merkitys luonnon diversiteetin oikeussuojalle ei tietenkään ole uusi havainto. Ks. Mäntylä 2010 s. 91. Ajatusta, jonka mukaan myös syntymättämällä lapsella on oikeussubjektin asema, ei sitäkään enää torjuta yhtä ehdottomasti kuin vuosikymmen sitten. Siihen tarvitaan itse asiassa pieni tulkinnallinen täsmennys; ’henkilön’ tai vastaavan laissa käytetyn ilmauksen yksinkertaisesti katsotaan tarkoittavan myös sikiötä. Ks. The Hill 6.4.2024: ”Florida Supreme Court signals readiness to rule for pre-born personhood”.

32. Eläinten oikeuksille on sen sijaan vaikea löytää vastaava kosketuspintaa perinteisiin oikeussubjektiuden kategorioihin. Kiintopistettä ei synny sillä, että eläimiä kutsutaan ”elämän subjekteiksi” (subjects-of-a-life) ja oikeudet katsotaan sen seurauksiksi. Kriitikko kutsuisi tällaista fiat -päättelyksi.

16 joka kieltäisi oikeushenkilöllisyyden laukkaavan laajentamisen.[33] Oikeushenkilöksi ei ehdotusten mukaan saisi määrätä maa- tai vesialueita, juoksevaa vettä, ilmakehän kaasuja, astronomisia kohteita, säätä, kasveja ja eläimiä. Takeita siitä, että tässä esiin tuotu skenaario toteutuisi, ei tietenkään ole. Voi olla, että nykyinen laajentamisen ja laajentumisen trendi pysähtyy ympäristökysymyksiin, joista se on käynnistynytkin. Tähän ei kuitenkaan ole syytä luottaa: prosessioikeudelliset trendit eivät yleensä pysy asiatyyppikohtaisina vaan laajenevat kaikkiin asioihin.

1.2. VÄITTEENVARAISEN ASIALEGITIMAATION HARHA

Uudemmassa kirjallisuudessa asiavaltuuden tuomat ongelmat on ohitettu teorialla asiavaltuuden väitteenvaraisuudesta. Väite oikeudestaan antaa teorian mukaan kantajalle asiavaltuuden asiassa eli oikeuden esittää vaatimuksia: asia tutkitaan aineellisoikeudellisesti, ja kanne hyväksytään tai hylätään sen mukaan, oliko kantajalle väittämänsä oikeus vai ei.[34] Väitteen ei tarvitse olla nimenomainen, vaan riittää, että asianosainen esiintyy asiavaltuutettuna. Pelkkä kanteen nostaminen täyttää tämän vaatimuksen.[35] Konstruktiolle ei ole annettu nimitystä, mutta tässä tutkimuksessa sitä kutsutaan teoriaksi väitteenvaraisesta asiavaltuudesta tai lyhyemmin väitteenvaraisuuden teoriaksi. Aikaisemmin puhuttiin samassa merkityksessä myös ”väitetyn oikeuden relevanssista”; uudessa tutkimuksessa on turvauduttu jargonmaiseen ”väitedoktriiniin”. Nimet eivät auta lukijaa päättelemään, mistä on kysymys eikä sitä ole helppoa kertoakaan. Jos teoriaa selitetään yhdellä lauseella, väitteenvaraisuuden teoriassa asiavaltuus prosessioikeudellisena prosessinedellytyksenä katoaa, koska se aineellistuu. Asiavaltuudesta tulee kanteen hyväksymisen edellytys tai kuten uudessa tutkimuksessa sanotaan ”materiaalinen prosessinedellytys”.[36] Oikeastaan teoria

33. Näin Daily Wire 3.2.2024: ”Utah Lawmakers Advance Bill to Prevent The Granting of Personhood To Nature”. Saman vastareaktion kohdannee ennen pitkää myös laajeneva asialegitimaatio. Vastareaktion keinoina voi olla lainsäädäntö tai paluuta suppeaan tulkintaan vaativa tulkinnan periaate. Suppea tulkinta on käytännössä sananmukainen tulkinta.
34. Ks. esimerkiksi Vuorenpää 2023 s. 16. Jotkut yleisesitykset ovat varovaisempia. Niiden mukaan asiavaltuus on varallisuusoikeudellisissa asioissa ”lähinnä” väitteenvarainen, kun taas perheoikeudellisissa asioissa asiavaltuutta ei voi perustaa pelkästään kantajan väitteeseen. Näin Kuuliala ym 2022 s. 81. Väitteenvaraisuuden teoria ei ole ruotsalais-suomalaisen prosessioikeuden erikoisuus, mikä näkyy, kun katsotaan oikeusvertailevia ja virallisia maakatsauksia. Kaksi maata kymmenestä Euroopan maasta (otos selvityksessä oli juuri kymmenen) noudattaa tätä tai samankaltaista periaatetta ”siviiliasioissa”. Toinen niistä on (mikä ei liene yllätys) Ruotsi, toinen taas Turkki. Ks. lähemmin Standing up for your right(s) in Europe 2012 s. 52.
35. Näin Lindblom 2008 s. 304.
36. Ks. esimerkiksi Päivärinne 2024 s. 53.

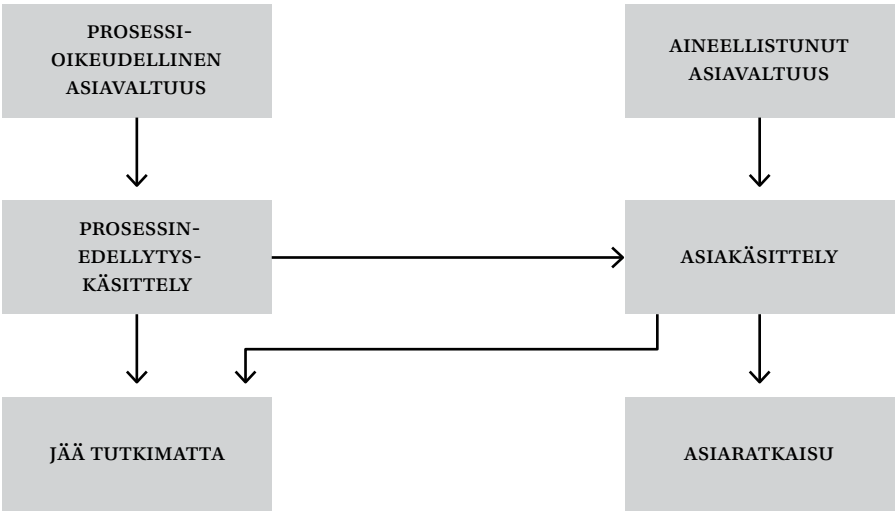
ei itse asiassa sallisi tässä yhteydessä lainkaan puhumista prosessinedellytyksestä, koska aineellistunut asiavaltuus ei käsitteellisesti enää ole sellainen.[37] Sellaisen olemassaolo ei enää ole prosessin ehto eikä sen puuttuminen prosessin este perinteisessä mielessä. Kielenkäyttö toki hyötyy pitäytymisestä vanhaan käsitteeseen, vaikka sen pohja on pudonnut. Uudelle käsitteelle kun pitäisi keksiä uusi nimitys, jollaista ei ole tarjolla.

Systeemiteoreetikko ei näe muutosta kummoisena: kysymys on vain ajankohdan myöhentymisestä. Kun alkuperäinen teoria prosessiedellytyksistä odotti prosessinedellytysten tutkimista oikeudenkäynnin alussa, teoria väitteenvaraisuudesta vain siirtää tutkinnan oikeudenkäynnin loppuun, periaatteessa päätösharkintaan. Teoreetikko ehkä myöntää, että teoria väitteenvaraisuudesta samalla erottaa ja irrottaa asiavaltuuden muista prosessinedellytyksistä: jälkimmäiset edelleen tutkitaan oikeudenkäynnin alussa. Tuomioistuin ei esimerkiksi saa lykätä kannanottoa toimivaltaansa, kunnes asia on täysimääräisesti käsitelty.[38] Uutta tämä ilmiö ei sinänsä ole. Mitä vahvemmin asiavaltuus ”nivoutuu” aineellisiin kysymyksiin, sitä pitemmälle oikeudenkäyntiin siitä päättäminen eli niin kutsuttu asiavaltuusharkinta siirtyy. Väitteenvaraisuuden teoria vain vie kehityksen ääripisteeseensä.

Kielenkäyttö peittää alleen perustavanlaatuisen muutoksen, oikeastaan useita tällaisia muutoksia. Yhtäältä sekä tutkinnan kohde että tutkinnan ajankohta muuttuvat. Oikeudenkäynti ei ala asiavaltuuden tutkimisella, vaan oikeudenkäynti päättyy siihen. Tämä tarkoittaa, kuten todettiin, käytännössä sitä, että aineellistunut asiavaltuus tulee päätettäväksi vasta päätösharkinnassa. Väitteenvaraisuus tekee asiavaltuuden perusongelmasta eli viivästyneestä aktualisoitumisesta arkipäivän ilmiön: prosessiedellytysten perusteoriassa tällainen myöhentyminen on paitsi poikkeus myös epäkohta, ”systeemivirhe”.[39]

Toisaalta lopputulos on aineellisessa asiavaltuudessa erilainen kuin jos prosessuaalinen asianvaltuus todetaan puuttuvaksi. Väitteenvaraisuuden teoriassa kanne tai vaatimus hyväksytään tai hylätään asiakäsittelyn päätyttyä. Perinteisessä (prosessioikeudellisessa) prosessinedellytysten teoriassa kanne tai vastaava vaatimus jätetään sen sijaan tutkimatta, eikä asiakäsittelyä lainkaan aloiteta. Ratkaisun muoto jättää

37. Joskus puhutaan kekseliäästi ”prosessinedellytysten kaltaisista asiaedellytyksistä”. Ks. Reinikainen 1958 s. 15. Hän ei kuitenkaan mainitse asiavaltuutta tähän kategoriaan kuuluvana.
38. Käytäntö ja teoria eivät aina yhdy. Monet toimivaltaperusteet, esimerkiksi asiayhteys, ovat sellaisia, että ne paljastuvat vasta, kun asiaa on riittävästi käsitelty. Tällaisten niin sanottujen kaksoisfaktojen käyttämistä toimivallassa ei kuitenkaan pidetä osoituksena hyvästä lainvalmistelusta. Kaksoisfaktat ovat olleen erityisen tavallisia kansainvälisen toimivallan sääntelyssä, mikä näkyy myös Suomessa. Ks. Koulu 2003 s. 93.
39. Näin Havansi 2009 s. 278.

Kaavio 1: Aineellistamisen vaikutus menettelynkulkuun.

merkkinsä siihen, miksi ratkaisua kutsutaan. Riita-asiassa kanne hylätään tuomiolla, kun taas tutkimatta jättäminen tehdään päätöksellä. Nimikkeet kätkevät jälleen alleen merkittävän eron oikeusvaikutuksissa, mikä näkyy erityisesti yleisen lainkäytön riita-asioissa. Tuomio saa laajan oikeusvoiman ja vielä laajemmat tosiasialliset vaikutukset, joihin kuuluu esimerkiksi käytännössä tärkeä todistusvaikutus. Sen sijaan päätös tutkimatta jättämisestä ei, kuten jo todettiin, periaatteessa saa oikeusvoimaa eikä tosiasiallisiakaan vaikutuksia: tosin tästä periaatteesta on melkoisesti poikkeuksia, joihin palataan.[40] Oikeudenhakija voi tavallisesti yrittää uudelleen, kunhan puute on korjattu. Aineellistamalla asiavaltuus näin laajennetaan merkittävästi tuomioistuimen antaman ratkaisun oikeusvaikutuksia. Laajentumisesta hyötyy se asianosainen, jonka eduksi oikeudenkäynti päättyy.

Teoria väitteenvaraisesta asiavaltuudesta on aatehistoriallisesti erikoinen. Teoria kypsyi tutkimuksen sivutuotteena asteittain, kunnes se tuotiin itsestäänselvyytenä esiin 1990-luvun standarditeoksissa. Myötämielinen vastaanotto selittyy osaksi sillä, että teorialle väitteenvaraisesta asiavaltuudesta oli vahva sosiaalinen tilaus. Aikaisempaa tutkimusta (ja oikeuskäytäntöä) nimittäin rasitti päättymätön saivartelu siitä, mikä seikka oli oikeudenkäynnissä asiavaltuutta eli prosessinedellytystä, mikä seikka taas tuli katsoa kanteen hyväksymisen edellytykseksi, nykytermein materiaaliseksi

40. Ks. jäljempänä jakso 5.4.2. Tässä vaiheessa kannattaa kuitenkin todeta, että todistusvaikutus on näistä tosiasiallisista vaikutuksista merkittävin, ja se korvaa usein oikeusvoiman muodollisen puuttumisen. Ks. lähemmin Koulu 2017b s. 271 ja 290.

asiavaltuudeksi. Kiistely olisi ollut huvittavaa, elleivät sen seuraukset olisivat olleet niin vakavia asianosaisille. Luokittelun lopputulos nimittäin määräsi asian käsittelytavan ja käsittelyn ajoituksen (prosessinedellytyksiä käsitellään eri tavalla ja eri aikaan kuin asiakysymyksiä), vastuun oikeudenkäyntikuluista (jos kanne jää tutkimatta, kantajan katsotaan hävinneen asiassa) sekä ratkaisun oikeusvoiman ulottuvuuden (tutkimatta jättämispäätöksellä on suppeampi objektiivinen ulottuvuus).

On myönnettävä, että teoria houkuttelee: se on yksinkertainen ja helppokäyttöinen. Prosessioikeudellisen asiavaltuuden rasitteena on aina ollut rajanvedon epäselvyys: milloin kysymyksessä on prosessioikeudellinen, milloin aineellisoikeudellinen edellytys. Väitteenvaraisen asialegitimaation teoriassa epäselvyys on vailla merkitystä. Kaikki edellytykset ovat aineellistuneet, joten ne tulevat käsittelyiksi samalla tavalla ja periaatteessa samaan aikaan. Edes lopullisessa ratkaisussa kantaa luokitteluun ei tarvitse ottaa – kanne tai vastaava vaatimus tulee vain aina hylätyksi. Väitteenvaraisuusteorian viehätystä lisää sekin, että monet soveltamistilanteet ovat kokemusperäisesti monitulkintaisia. [41] Sekä edellytyksen prosessioikeudellisuutta että edellytyksen aineellisoikeudellisuutta voidaan perustella, jos käytetään tuomioistuimen näkökulmaa.[42] Tuomioistuimen näkökulmasta väitteenvaraisuuden teorialla on työekonomiset etunsa, joihin oikeustieteen tutkija ei hevin kiinnitä huomiota. Päätöksenteko lykkääntyy oikeudenkäynnin loppuun. Kannekin ehkä peruutetaan tai asia sovitaan, jolloin päätöstä ei edes tarvitse tehdä. Asianosaisten työekonominen näkökulma on sen sijaan toinen juttu ja ansaitsee siihen palaamisen.

Puhtaan kustannustehokkuuden kannalta väitteenvaraisuuden teorialle oikeastaan tulisi antaa etusija. Teorian myötä kaksi edellytysten kategoriaa, prosessioikeudellinen ja aineellisoikeudellinen, sulautuvat yhteen. Sen seurauksena tuomioistuin välttyy hankalalta rajanvedolta, käsittely yhdenmukaistuu, tutkinnan ajoittamisen ongelma katoaa, ja käsittely antaa laajasti oikeusvoimaisen lopputuloksen. Jos näkökulma vaihdetaan asianosaisiin ja etenkin oikeudenhakijaan, teorian kustannustehokkuus ei olekaan enää ilmeinen. Aineellisen asiavaltuuden konsepti vie hänet täysimittaiseen oikeudenkäyntiin, ennen kuin on edes alustavasti otettu kantaa siihen, onko oikeuden hakijalla asiavaltuus, toisin sanoen oikeus esiintyä kantajana tai

41. Ekelöf (1996 s. 75) antaakin NJA-käytäntöä analysoidessaan yleiskuvan luokittelun vaihtelevista tuloksista.

42. Teoriassa tämä on kyseenalaistettavissa. Prosessinedellytysten tutkinta on tarkoitettu nopeaksi oikeudenkäynnin esivaiheeksi, joten prosessioikeudellinen asiavaltuuskonsepti keventää tuomioistuimen työtä. Ks. esimerkiksi Koulu 2016 s. 285 (’mahdollisimman nopeasti’). Käytännössä näin ei läheskään aina ole: prosessinedellytys, oli se asiavaltuus tai joku muu, saattaa vaatia asian pitkälle vietyä käsittelyä. Sitä paitsi vanha ”tuomariviisaus” kuuluu, että ”ne asiat tutkitaan kaikkein tarkimmin, jotka jäävät tutkimatta”. Tähän palataan jäljempänä luvussa 5.

20 muuna aloitteentekijänä kyseisessä oikeudenkäynnissä. Täysimittainen oikeudenkäynti on taas kallis, ja hävinnyt maksaa -periaatteen maissa tappio johtaa lisäksi vastapuolen kustannusten korvaamiseen. Nykyisellä kustannustasolla keskivertoisen kuluttaja-palkansaajan halu näin epävarmaan sijoitukseen oikeudenkäynnin esikysymyksessä (=asiavaltuus) ei liene kummoinen. Hän haluaisi ennen oikeudenkäyntiä tietää, onko hänellä edes asiavaltuus tulevassa oikeudenkäynnissä. Oikeudenkäynti on muutoinkin hänelle melkoinen taloudellinen ja henkinen sijoitus, vaikkei tutkimatta jättämisen riskiä olisikaan.

On myönnettävä, että teoria asiavaltuuden väitteenvaraisuudesta toimii erinomaisesti, kun määritellään vastaajan asiavaltuutta. Kantajan ”väite” (kielenkäytössä vaatimus) perustaa vastaajalle asiavaltuuden, toisin sanoen hän saa esiintyä vastaajana oikeudenkäynnissä. Vastaajan asiavaltuus on siis aineellinen. Jos hän ei ollutkaan aineellisesti oikea vastaaja, kanne hylätään. Vastaajan väitteet siitä, että hän on ”väärä vastaaja”, ovatkin oikeuskäytännössä vanhastaan tuttuja, joskaan eivät järin tavallisia.[43] Aineellisen asiavaltuuden konsepti on tässä asiaosaissuhteessa oikeastaan ihanteellinen ratkaisu: se on selkeä ja varma. Se ei oikeastaan voi tuottaa väärää lopputulosta. Toimivuudella on kuitenkin hintansa myös tässä suhteessa. ”Väärä” vastaaja pakotetaan täysimittaiseen ja täysitutkintaiseen oikeudenkäyntiin, ennen kuin selviää, että oikeudenkäynnin asianosaisasetelma olikin virheellinen, toisin sanoen vaatimuksia ei ollenkaan olisi voinut kohdistaa häneen.

Perinteinen prosessioikeudellinen konstruktio estää tällaisen oikeudenkäynnin eskaloitumisen: oikeudenkäynti päättyy heti alussa siihen, että prosessinedellytys ei vallitse. Hintaa voi toki pitää vähäisenä. Voittaahan ”väärä” vastaaja kuitenkin oikeudenkäynnin ja saa hävinneeltä asianosaiselta korvauksen oikeudenkäyntikuluistaan. Välttämättä näin ei käy, ja tuomittukin korvaus voi lopulta jäädä saamatta. Itse asiassa näin tapahtuu ulkomaisten tutkimusten mukaan yli puolessa oikeudenkäynneistä.[44] Puolustelu lisäksi unohtaa, minkä lakimiehet säännönmukaisesti tekevät, sen henkisen rasituksen ja ajanhukan, minkä oikeudenkäynti täysimittaisena tuo mukanaan maallikkoasianosaisille.[45] Täystutkinta kestää paljon kauemmin kuin prosessiedellytyksen tutkinta – ainakin teoriassa. Totta on, että teoria on tässäkin eri kuin käytäntö.

43. Väärä vastaaja -väitteiden luokittelu on luku sinänsä. Ne katsotaan välillä asiaväitteiksi, välillä prosessiväitteiksi. Ks. esimerkiksi Lappalainen 2001b s. 422. Kun muistetaan perustavanlaatuiset erot väitteiden käsittelyssä ja ratkaisujen oikeusvaikutuksissa, näin horjuvat luokitteluperusteet eivät ole hyväksyttäviä.

44. Koulu 2020 s. 174.

45. Lakimieskään, joka joutuu asianosaiseksi oikeudenkäyntiin, ei kykene pitämään siihen ammatillista etäisyyttä. Kyynisesti sanottuna tällainen kokemus auttaa häntä samastumaan maallikkoasianosaisen kokemaan henkiseen kuormaan.

Julkaistussa oikeuskäytännössä on esimerkkejä tapauksista, joissa asiavaltuutta on käsitelty useita vuosia itse asiaan pääsemättä. Sama asia voi jopa päätyä (tai jonkun mielestä joutua) kahteen kertaan korkeimpaan oikeuteen, ensin asiavaltuudesta, sitten pääasiasta.[46]

Voidaan kysyä, minimoiko aineellisen asiavaltuuden konstruktio, materiaalinen asiavaltuus, väärien asiavaltuustulkintojen riskiä. Koska kustannustehokkuus on lopulta kyseenalainen ja työekonomia vain osittaista, parantunut tuomiovarmuus on viimeinen argumentti, johon teorian justifikaatio on perustettavissa. Kysymystä ei saa sivuuttaa, vaikka siihen joudutaan vastaamaan pääosin myöntävästi myös sellaisessa tutkimuksessa, joka kyseenalaistaa asiavaltuuden aineellistamisen. Prosessioikeudellisessa asiavaltuudessa on huomattava virheriski: kannanotto asiavaltuuteen on muodostettava oikeudenkäynnin alkuvaiheissa. Tällöin asiavaltuuden perustavat tosiseikat saattavat olla vielä selvittämättä tai suorastaan riidanalaisia. Asia voi jäädä tutkimatta, koska kantajalla tai vastaavalla aloitteentekijällä ei tuomioistuimen mielestä ole välittömästi osoitettua tai tulkittua asiavaltuutta. Sitä paitsi puute asiavaltuudessa saadaan ehkä oikeudenkäynnin aikana tuomioistuimen prosessinjohdon tuella korjatuksi; joskus puute saattaa korjautua itsestäänkin. Pitkä oikeudenkäynti luonnollisesti lisää korjaamisen mahdollisuutta eli laajentaa ikkunaa. Aineellinen asiavaltuus yhtäältä poistaa tämän hätäisen päätöksen riskin, koska asiaa tulee loppuun käsitellyksi ilman kannanottoja asiavaltuuteen. Asiavaltuus saa ratkaisunsa vasta osana pääasiaratkaisua, jolloin ratkaisuaineisto ja argumentaatio ovat täydellistyneet. Toisaalta taas aikaakin vieviin korjaamistoimiin avautuu ikkuna.

Ratkaisu KKO 2001:59 – siihenkin palataan vielä – toi väitteenvaraisuuden teoriaan välttämättömän tarkennuksen. Tarkennuksessa asiavaltuuteen ei riitä, että kantaja vetoaa oikeuteensa: hänen on lisäksi vaadittava oikeutensa perusteella suoritusta nimenomaan itselleen.[47] Vaikka tarkennus kuulostaa itsestään selvältä ja helposti sovellettavalta, se ei sitä ole. Vaatimus itselle tulevasta suorituksesta (jos siitä halutaan käyttää jotain nimitystä) toimii oikeastaan vain rahamääräisissä suorituskanteissa. Niihinkin oikeuskäytäntö tekee poikkeuksia, joista niin sanottu perimissiirto lienee

46. Näitä tapauksia käydään läpi asiayhteyksissä.

47. Ks. Lappalainen 2001 s. 422. Hänen mukaansa sama periaate estää myös positiivisen vahvistuskanteen, mikä tuntuu hieman epäreilulta. Siirtäjähän on tunnetusti vastuussa siirtämänsä saatavan pätevyydestä, toisin sanoen siitä, että saatava on olemassa. Johdonmukaisuus vaatisi, että hänellä täytyy oikeussuojakeino pätevyyden osoittamiseksi. Kuvaavaa on asiavaltuuden määräytyminen immateriaalisten yksinoikeuksien lisenssijärjestelyissä. Kanteen oikeuden loukkauksesta voi nostaa asianosainen oikeudenhaltija, siirronsaaja ja ”yksinomaissopimukseen perustuva luovutuksensaaja”. Ks. Oesch 2024 s. 93. Tulkinnassa ei ole moitteen sijaa, mutta sitä, joka vaatii suoritusta itselleen, ei ole helppoa määritellä. Loukkaukseen puuttuminen parantaa kaikkien oikeudenhaltijoiden asemaa. Ks. jäljempänä jakso 6.1.

22 tunnetuin.[48] Sen sijaan oma kysymyksensä on, miten kriteeri (jos sellainen lainkaan on asetettava) sopii vahvistustyyppisiin kanteisiin tai kanteisiin, joilla vaaditaan vastaajaa tekemään jotain tai pidättymään jostain. Niin sanotuissa ”uusissa oikeudenkäynneissä” tämä kysymys konkretisoituu: esimerkiksi hyöty ilmastotoimista koituu suurelle joukolle ihmisiä, toki myös kantajalle. Mikä on vaatimista ”itselle”, mikä ”muille” on siis perustavanlaatuinen ongelma. Kriteeri ei helpota väitteenvaraisuuden teorian soveltamista. Joissakin kannetyypeissä se vie kokonaan sen työekonomisen hyödyn, jonka teoria ”teoriassa” toisi tuomioistuimelle.

Tällaiset lisäehdot eivät lopulta hajota itse teoriaa. Voidaan väittää, että tutkimus ja oikeuskäytäntö ennen pitkää löytävät heräämiin tulkintakysymyksiin tyydyttävät vastaukset. Sen sijaan on syytä epäillä, että perimmäinen kysymys jää ratkaisematta: missä kulkevat väitteenvaraisuuden rajat? Jos teoria on täydellinen, väitteellä asianosainen luo itselleen ”oikeuksia”, joista hän ”voi käydä oikeutta”. Hän saa aikaan sellaisen täysimittaisen oikeudenkäynnin, jonka hän haluaa, oli hänen motiivinsa mikä tahansa. Väitteenvaraisuus johtaa toisin sanoen yhä uusien oikeuksien hakemiseen ja ikkunan avaamiseen tuomioistuinten oikeudelliselle aktivismille. Kuinka pitkälle tämä sallitaan, on poliittinen kysymys. Kansalaiselle ei kuitenkaan ole syytä antaa valtaa, joka sisältää poliittisten prosessien oikeudellistamisen. Kuten edellä havaittiin, tällainen kehityssuunta yhtäältä loukkaa demokratiaperiaatetta, toisaalta se on askel kohti sellaista tuomarivaltiota, jota pelättiin vielä 1980-luvulla.

Vanhat pelot toki tuntuvat nykyisin huvittavilta. Pelättiin, että tuomioistuimet harrastaisivat ”luovaa” tulkintaa soveltaessaan silloin muodissa olevia yleissäännöksiä. Oikeudellinen aktivismi on jotain perustavasti muuta: siinä tuomioistuin luo kokonaan uusia oikeuksia eli primäärisääntöjä eikä vain sellaisia sekundäärisääntöjä, joita tuomarivaltiokeskustelussa ajateltiin. Asia ei muuta se, että toistaiseksi tällaiset oikeudenkäynnit ovat olleet pohjoismaissa harvinaisia. Maailma on kuitenkin nopeasti muuttumassa, kun oikeudenkäynnit alkavat politisoitua ja politiikka oikeudellistua. Oikeuksien rajoja koetellaan lähinnä ”uusissa” oikeudenkäynneissä.[49] Tämä elvyttää ennen pitkää pohjoismaissakin pohdinnan tuomioistuinten ”legitiimistä

48. Ks. Kuuliala ym 2022 s. 460. Tekijät väittävät rohkeasti, että se on samalla ainoa poikkeus pääsääntöön, jonka mukaan kantajan on vaadittava suoritusta itselleen. Tähän apokryfiseen poikkeukseen palataan jäljempänä jaksossa 4.3.

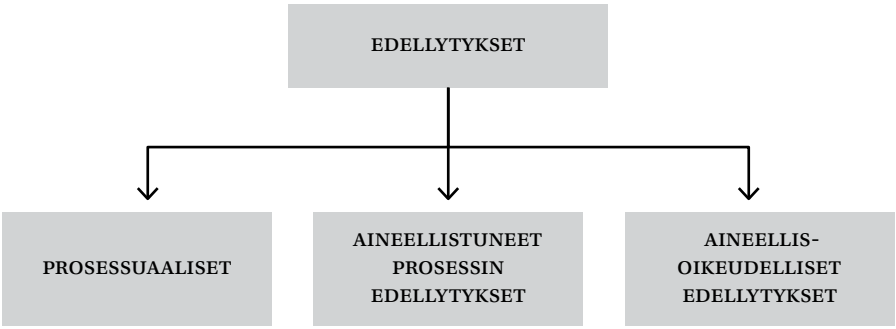
49. Ks. esimerkiksi Syrjänen 2008 s. 95. Hän kehottaa aiheellisesti välttämään oikeusvaltion ja tuomarivaltion vastakkainasettelua. Lainkäytön dualismi estää kylläkin tämän kehityksen yleisissä tuomioistuimissa. Sen sijaan hallintolainkäytössä se periaatteessa käynnistyä, koska tuomioistuimet ratkaisevat taloudellisesti, poliittisesti ja yhteiskunnallisesti merkittäviä kysymyksiä. Tosin hallintolainkäytössäkään tämän suuntaisesta kehityksestä ei ole näkyviä merkkejä. Tuomioistuimet eivät selvästikään halua tällaista valtaa, ja Suomessa se olisikin vastoin legalismin perinnettä. Tällaisia oikeudenkäyntejä eli ”uusia” asioita käsitellään lähemmin luvussa 8.

roolista nyky-yhteiskunnassa". Pulma on osaksi siinä, että emme tiedä, mikä tämä rooli on. On arveltu, että suomalaista oikeuskulttuuria kuljetetaan angloamerikkalaiseen suuntaan. Nykyhetkestä voi sanoa vain, että vauhti tuntuu viime vuosina kiihtyneen hyvässä ja pahassa.

Oli niin tai näin, teorialla joka tapauksessa ylitetään asiavaltuuden kynnys arkipäivän tilanteissa, kun kantajan väittämän "oikeuden" status oikeutena on tunnustettu. Kun sen sijaan kysymys on ennen tunnustamattomasta oikeudesta, teoria jättää soveltajansa pulaan. Se ei annakaan toivottua yksinkertaista vastausta. Näin huomattiin esimerkiksi ratkaisussa KKO 1995:124. Tapauksessa tekijänoikeudet olivat luovutusten perusteella siirtyneet yritykselle. Yritys väitti myös isyysoikeuden kuuluvan sille ja vaati korvausta oikeudenloukkauksesta isyysoikeuden perusteella. Tätä oikeutta eli asiavaltuutta oikeudenkäyntiin yrityksellä ei ollut, koska isyysoikeus saattoi kuulua vain tekijälle. Ratkaisussa KKO 1992:186 kiinteistön tosiasiallinen omistaja ajoi kannetta, jossa vaadittiin muodollisen omistajan tekemän luovutuksen julistamista pätemättömäksi. Kannetta ei tutkittu. Ratkaisussa KKO 1996:147 lasten vanhempi ajoi kannetta lastensa puolesta. Myös kahdessa viimeisessä tapauksessa kantajan väite ei antanut hänelle asiavaltuutta. Ohimennen todettakoon, kuinka absurdeihin tuloksiin päädytään, kun teoriaa väitteenvaraisuudesta sovelletaan vaatimukseen, jonka mukaan asian on oltava tuomioistuinasia.[50] Tällöinhän jokainen tuomioistuimeen tuotu asia olisi tuomioistuinasia, kunnes oikeudenkäynnin eli täyden faktuaalisen ja oikeudellisen käsittelyn jälkeen todetaan, ettei se ollutkaan tällainen asia! Tällainen argumentti on toki vain retorinen tehokeino, ei vakava tieteellinen argumentti. Tässä sillä osoitetaan vain väitteenvaraisuuden teorian rakenteellinen epäloogisuus.

Teorian käyttöalassa on toinenkin, vielä merkittävämpi rajoitus. Teoria väitteenvaraisesta asiavaltuudesta toimii ainoastaan niissä tilanteissa, joissa asiavaltuudesta ei säädetä laissa.[51] Sen sijaan sillä, onko kysymys varallisuusoikeudellisesta vai muusta asiasta, ei ole merkitystä. Harha syntyy siitä, että asiavaltuus ensimmäisessä asiaryhmässä on enimmäkseen vailla säännöksiä, kun taas esimerkiksi perhe- ja immateriaalisissa asioissa asiavaltuus on järjestetty laintasoisin säännöksin. Ne taas ovat prosessilain sijasta kyseisissä erityislaeissa. Jos tällainen säännös löydetään, soveltamistilanteen rakenne muuttuu. Kysymys ei enää ole häilyvän asiavaltuuden ha-

50. Periaatteet, jotka määrittävät tuomioistuinasian, ovat vielä epämääräisemmät kuin asiavaltuudessa. Yhteistä molemmille on jatkuva eläminen. Esimerkkinä asiasta, joka ei ole tuomioistuinasia, on aikanaan mainittu urheilun sääntöjen soveltaminen. Ks. Ellilä 1976 s. 102. Mitään perusteluja kannalleen hän ei esitä, eikä se ole kestänytkään aikaa. Urheilukin on oikeudellistunut. Ks. Koulu 2011 s. 111. Tuomioistuinkelpoisuuteen palataan jäljempänä jaksossa 8.2.
51. Ks. esimerkiksi Hupli 2012 s. 65.

Kaavio 2: Edellytysten kolme tasoa.

kemisesta yleisistä periaatteista vaan varsin tavanomaisesta laintulkinnasta. Tulkinnassa taas vaihtoehtoja ovat, kuten muulloinkin, suppea tulkinta, normaalitulkinta eli sanamuotoa seuraileva tulkinta ja laajentava tulkinta. Tässä soveltamistilanteessa väitteenvaraisuusteoriaa ei lainkaan tarvita. Tämä näkyy jo siinä, että oikeutta hakevan ei tarvitse tehdä väitettä oikeudestaan, eli vedota säännökseen ja sen ”oikeaan” tulkintaa. Se, antaako säännös asiavaltuuden, kutsuttiin sitä sitten puhevallaksi, valitusoikeudeksi tai miksi tahansa, tutkitaan viran puolesta. Ja kääntäen: jos säännöstä asiavaltuudesta ei ole, teoria lykkää kannanoton asianosaisasemaan lopullisen päätöksen esikysymykseksi.

Kahden kerroksen asetelmaan jää päällekkäisyyttä. Jako säänneltyyn ja sääntelemättömään asiavaltuuteen nimittäin on liian karkea, koska säännös asiavaltuudesta jättää väistämättä ympärilleen tulkintatilaa. Mitä epämääräisempi ja yleisempi tulkintatila – eräänlainen harmaa liikkumavara – on, sitä vähemmän asiavaltuus saadaan haetuksi säännöksestä. Kuten jäljempänä tullaan näkemään, monet asiavaltuussäännökset ovat niin yleisiä, että niistä ei itse asiassa saada lainkaan tukea sovelluksille. Näin päädytään kysymään, kelpaako teoria väitteenvaraisesta asiavaltuudesta myös ratkaisuksi epäselvään tulkintaan säännellyllä alueella. Vastauksen täytyy olla kieltävä: muutoinhan lain säännös ja hyväksytyt tutkintasäännöt menettävät kokonaan merkityksensä. Miksi edes vaivautua kirjoittamaan säännöksiä, kun ne ovat milloin tahansa sivuutettavissa tekemällä väite asiavaltuudesta, tyypillisesti ”oikeudesta ajaa kannetta”. Oikeuskäytännöstä ei löydykään esimerkkejä tapauksista, joissa tuomioistuimet irtaantuisivat säännöksen tulkinnasta, jos säännös ylipäätään pystytään paikallistamaan. Tilanteet, joissa asiavaltuutta ei voida lain-

kaan tukea säännökseen – eli sen sanamuotoon, laajentavaan tulkintaan tai contra legem-tulkintaan – näyttävät hyvin harvinaisilta. Oppikirjoihin kootut esimerkit vaikuttavatkin ainoilta tilanteilta, joissa teoria väitteenvaraisesta asiavaltuudesta näyttää jotenkin toimivan.

Erityisen kovalle koetukselle teoria väitteenvaraisesta asiavaltuudesta joutuu, kun kysymys on omaisuudesta, jota koskevat oikeudet on lain mukaan rekisteröitävä. Tällaista omaisuutta ovat muun muassa kiinteistöt, eräät vuokraoikeudet, kulkuneuvot sekä useimmat immateriaalioikeudet. Joskus laissa on jopa nimenomainen säännös siitä, että vastaajaksi omaisuutta koskevaan oikeudenkäyntiin saadaan tai tulee haastaa rekisteröity omistaja (esim. maakaari 3:11). Vielä pitemmälle mennään säännöksissä, joissa vahvistetaan, että omistajana tai omistajaan rinnastettavana haltijana pidetään sitä, joka on viimeksi merkitty rekisteriin (laki hyödyllisyysmallioikeudesta 28.3 §). On myönnettävä, että säännösten merkitys on kaikkea muuta kuin selvä. Tuntuu kuitenkin sekä tarpeettomalta että kohtuuttomalta perustaa kantajan asiavaltuus pelkään väitteeseen, kun asiavaltuuden olemassaolo pystytään perustamaan rekisteröintiin ja sen jälkeisiin mahdollisiin siirtoihin. Asiavaltuus on siis nopeasti ja luotettavasti tutkittavissa: erityisempää ”harkintaa” ei siihen vaadita. Miksi siis pakottaa vastapuoli pelkän väitteen nojalla pitkälliseen, kalliiseen ja ehkä omaisuuden käyttämistä haittaavaan prosessiin? Tämä tarkastelukulma ei, todettakoon, ole noussut kirjallisuudessa esiin; syy on ehkä ollut sinä, että tarkastavina ovat olleet eirekisteröitävät oikeudet, esimerkkeinä tekijänoikeus ja saamisoikeus.[52]

Lopuksi on syytä kysyä, täyttääkö teoria tarkoituksensa edes sillä alueella, jolla se toimii. Ilmeistä on, että sen avulla ylitetään yhden prosessinedellytyksen kynnys. Totta samoin on, että järjestelmään tulee kerroksellisuutta. Perinteiset prosessinedellytykset joudutaan teoriassa jakamaan kahteen alaryhmään, heti tutkittaviin ja päätösharkinnassa ratkaistaviin. Asiavaltuuden kohdalla tätä hyötyä ei kaikessa voi väheksyä: kuten edellä todettiin, asiavaltuus on tulkinnallisesti vaikea edellytys. Väitteenvarainen asiavaltuus olisi tavallaan access to justice -henkinen tulkinta. Oikeudenkäynti ei kaadu ”tekniseen” esteeseen. Madaltuvalla esteellä on kuitenkin kova hintansa. Oikeudenkäynti laajenee, kun käynnistymisvaiheeksi ajateltu asiavaltuus eskaloituu koko oikeudenkäynnin kattavaksi ja siinäkin suhteettomasti käsittelyintensiteettiä kerääväksi täystutkinnaksi.

52. Ohimennen todettakoon, että kantajan asiavaltuus tulee joka tapauksessa kunnolla tutkittavaksi, kun hän haastaa vastaajaksi presumoimattoman henkilön tai hän itse ei ole viimeinen rekisteröity oikeudenhaltija.

26 Havainto ei ole uusi.[53] Tosin siitä huolta ovat paradoksaalisesti kantaneet siviilioikeuden tutkijat, kun taas prosessioikeuden tutkimus on suhtautunut oikeudenkäynnin laajenemiseen välinpitämättömästi ellei suorastaan väheksyvästi. Erilaisen suhtautumisen selittänee ero näkökulmissa: siviilioikeudessa kysymystä tarkastellaan oikeudenhakijoiden, prosessioikeudessa puolestaan tuomioistuimen kannalta. Tosin näkökulmaa ei yleensä tuoda esiin, vaan se on pääteltävä asiayhteydestä. Eskaloituminen on haitaksi ennen kaikkea asianosaisille, vaikka tuomioistuimen näkökulmastakaan lopputulos ei ole ihanteellinen. Oikeuslaitoksen rajallisia voimavaroja tuhlataan täysimittaiseen oikeudenkäyntiin, joka ei voi tuottaa aineellista tulosta. Todellisen riskin kantavat kuitenkin ne asianosaiset, joiden on kustannettava paisunut oikeudenkäynti siitä mitään hyötyä saamatta.

Teoria ei tästä syystä viime kädessä ole access to justice -myönteinenkään. Oikeudenhakija saa asiansa helposti tuomioistuimen käsiteltäväksi, mutta oikeudenkäynti paisuu heti ”aineelliseksi”. Laajentunut oikeudenkäynti vie enemmän aikaa ja lisää kustannuksia, jotka voivat mennä hukkaan. Oikeudenkäynti saattaa, pitkällisen käsittelyn jälkeen, päättyä siihen, että oikutta hakevalla ei ollutkaan asiavaltuutta – ja asia jää tutkimatta.[54] Pikemminkin access to justice -näkökulma tukee tulkintaa, jonka mukaan tuloksitta jäävä oikeudenkäynti on katkaistava mahdollisimman alussa. Muutoinhan oikeudenhakija on entistä suuremmassa ahdingossa tappiollisen oikeudenkäynnin seurauksena. On myönnettävä, että joku oikeudenhakija saattaa pitää terapeuttisesti tärkeänä asiansa saamista tuomioistuimeen lopputuloksesta paljoakaan välittämättä. Oikeudenkäyntejä myös pannaan ja on ennenkin pantu vireille, vaikka menestyminen on ollut hyvin epätodennäköistä. Kun väite perustaa asiavaltuuden, pystytään aloittamaan poliittista agendaa esitteleviä oikeudenkäyntejä (esimerkkeinä niin kutsutut ilmastokanteet) sekä nostamaan hiljentämis- ja häiritsemiskanteita (esimerkiksi lawfare-ilmiö). Tällaiset oikeudenhakijat ovat kuitenkin säädännäisen oikeuden maissa ja erityisesti pohjoismaissa poikkeuksellisia.[55] Oppeja asiavaltuudesta ei ole syytä rakentaa heidän erityisiä intressejään palveleviksi.

53. Ks. esimerkiksi Kangas 2001 s. 155. ”- - - väitettä (asialegitimaation puuttumisesta) ei voi ratkaista tarkastelematta asiakokonaisuuteen liittyviä materiaalisen oikeuden ongelmia”. Ks. myös Tuomiston kommentteja ratkaisuun KKO 2007:18 (Tuomisto 2007 s. 123).

54. Tulokseksi ei tietenkään voi katsoa sitä, että kanne muodollisesti hylätään, mikä on väitteenvaraisuuden teorian seuraus.

55. Kokonaan tuntematon ilmiö ei ole, sillä se on saanut huomiota valtamedioissakin. Ks. Helsingin Sanomat 13.1.2022: ” Kiusantekokanteiden tehtailua ollaan vaikeuttamassa Suomessakin”. Tosin artikkeli kertoo Euroopan parlamentin päätöslauselmasta, joka vaatii jäsenvaltioita ryhtymään toimiin niin sanottujen slapp-kanteiden torjumiseksi. Kotimaiset esimerkit ovat uutisissa tyypilliseen tapaan mediamaailmasta, toisin sanoen toimittajiin kohdistetuista kunnianloukkauskanteista, mutta ilmiö on toki paljon laajempi.

1.3. LAINKÄYTTÖÄ ILMAN ASIAVALTUUTTA?

Tutkimuksen käynnistyessä on aihetta kysyä, onko asiavaltuuden käsite lopultakaan tarpeellinen. Silmäys muihin lainkäyttölinjoihin osoittaa, että tarpeellisuus ei ole ainakaan itsestäänselvyys. Lainkäyttölinjat näyttävät täyttävän tehtävänsä sitä ilmankin, eikä keskinäisessä pärjäämiskilpailussa ole selviä voittajia tai häviäjiä. Se, onko ensivaikutelma oikea, vaatii kuitenkin lähempää analyysia. Analyysin kohteeksi kannattaa ottaa kaksi muuta lainkäytön päälinjaa eli hallintolainkäyttö sekä erityinen (eli erityistuomioistuinten harjoittama) lainkäyttö. Jälkimmäisellä tarkoitetaan oikeudenkäyntejä nykyisissä erityistuomioistuimissa, eli niiden perustamisjärjestyksessä vakuutusoikeudessa, työtuomioistuimessa ja markkinaoikeudessa.[56] Analyysi aloitetaan viimeisistä, koska nämä erityistuomioistuimet, markkinaoikeus ja työtuomioistuin, lähtevät yleisen lainkäytön perinteestä, kun taas kolmas erityistuomioistuin vakuutusoikeus soveltaa hallinnollisen lainkäytön formaattia. Vakuutusoikeutta kannattaa tästä syystä käsitellä hallintolainkäytön yhteydessä.

Jos katsotaan asiavaltuuden saamaa huomiota eri lainkäyttölinjoilla, tapausten haku osoittaa suuren vaihtelun tapausmäärissä. Vakuutusoikeudessa hakusanat ”asiavaltuus” ja ”asialegitimaatio” antavat vain yhden tuloksen. Sekin on virheellinen. Itse ratkaisussa sanoja ei käytetä, eikä tapaus minkään logiikan perusteella kuulu asiavaltuuden piiriin. Siinä kysymys on yleisseuraannosta ennen oikeudenkäyntiä ja sosiaalietuuksien siirtymisestä. Tapauksessa kuolinpesä oli hakenut edunsaajan kuoleman jälkeen tälle kuuluvia sosiaalietuuksia. Hakemus hylättiin etuuskäsittelyssä, jolloin kuolinpesä valitti päätöksestä vakuutusoikeuteen. Myös muutoksenhaku oli tuloksetonta: valitus hylättiin, sillä etuudet olivat henkilökohtaisia ja hakemus oli tehty vasta kuoleman jälkeen (26.8.2008/2337:2007). Asiavaltuus ei näytä ratkaisuselosteen mukaan tulleen esille asian käsittelyssä, vaikka ratkaisu on jostain syystä saanut tämän asiasanan FINLEX-rekisterissä.

Työtuomioistuimessa asiavaltuus -hakusanan piiriin jää FINLEXissä 52 ratkaisua, kun taas vanhempi asiasana ”asialegitimaatio” ei anna yhtään hakutulosta. Tapausten määrä tällä hakusanalla vähenee jyrkästi, mitä uudempi aika on kysymyksessä.

56. Erityiseksi lainkäytöksi lasketaan myös yleisten tuomioistuin erityiskokoonpanojen toiminta. Erityiskokoonpanot ovat monesti osastoja. Tulevan tutkimuksen tehtäväksi jää hakea vastaus siihen, millaista asiavaltuutta erityiskokoonpanot käyttävät lainkäytössään. Valistunut arvaus on, että ne seuraavat emotuomioistuimensa käytäntöjä, eli hallintotuomioistuimen erityiskokoonpanot erilliskysymyksiksi hajoavaa aineellista käsitettä, yleisen tuomioistuimen erityiskokoonpanot taas prosessioikeudellista käsitettä vaihtoehtoisine väitteenvaraisuuden teorioineen.

28 Havainto viittaa asiasanakäytännön muuttumiseen.[57] Esimerkiksi työtuomioistuimen toimivallan epäselvyys on aikanaan saatettu luokitella kysymykseksi asiavaltuudesta, mitä se ei tietenkään ole. Joissakin ratkaisuissa on aktualisoitunut vastaajan asiavaltuus eli onko väärä yhdistys tai järjestö tullut haastetuksi vastaajaksi. Tällaiset tapaukset ovat muutoin lainkäytössä harvinaisia, koska kantaja yleensä pystyy sanomaan, kuka on oikea vastaaja hänen asiassaan. Väärät vastaaja-asetelmat eivät yllätä työmarkkinoiden sekavassa järjestörakenteessa ja monimutkaisissa sidonnaisuuksissa.[58] Nämä kanteet hylättiin säännönmukaisesti aineellisoikeudellisin perustein eli työehtosopimuksen tulkintaan turvautumalla (esimerkiksi TT 2021:68 ja TT 2020:113). Työtuomioistuimen asiamäärään suhteutettuna asiavaltuutta sivuavia ratkaisuja on kaiken kaikkiaan runsaasti, mutta niissä on säännönmukaisesti ollut kysymys kanteen hyväksymisen edellytyksistä, toisin sanoen aineellistuneesta asiavaltuudesta. Asiavaltuuden aineellistuminen näkyy muutoinkin työtuomioistuimen kielenkäytössä. Vaikka ratkaisuissa on asiasanana asiavaltuus (muutoinhan se ei haussa löytyisi), itse työtuomioistuimen ratkaisuissa tätä käsitettä ei juuri käytetä.

Hakusanojen perusteella asiavaltuuden ongelmat ovat yllättävän tavallisia markkinaoikeudessa. Hakusana ”asiavaltuus” antaa viime vuosiin rajattunakin 80 hakutulosta, vanhahtava asialegitimaatio vain 3. Kun tuomioistuimen vuotuinen asiamäärä on 400–600 välillä, kysymys asiavaltuudesta heräisi joka kymmenennessä asiassa, mikä tuntuu ylimitoitetulta. Ratkaisuja, jotka sijoittuisivat molempiin hakusanoihin, ei ole. Kumpikin seikka herättää tässäkin epäilyksen määriteltyjen asiasanojen sattumanvaraisuudesta. Ratkaisuissa asiavaltuuden käsite korvautuu joko ”kanneoikeudella” tai ”puhevallalla”. Sama havaintohan tehtiin myös työtuomioistuimen ratkaisuissa. ”Asiavaltuuden” ongelmaa lähestytään markkinaoikeudessakin säännönmukaisesti aineellisen lainsäädännön kautta, eli materiaalisen asiavaltuuskäsitteen avulla. Materiaalisen asiavaltuuden nimitystä ei perusteluissa tietenkään käytetä. Se olisikin mahdotonta, koska käsite on niin uusi.

Asiaryhmistä eniten hakuosumia ovat keränneet hankinta-asiat, toisena ryhmänä tekijänoikeudelliset asiat. Sitä ei odotettu. Sen sijaan esimerkiksi kilpailuoikeudelliset ja teollisoikeudelliset asiat ovat asiavaltuuden generaattoreina aliedustettuina. Kannattaa huomata, että osa ratkaisuista tulee tilastoiduksi kahteen kertaan. Etenkin asiavaltuuden tulkintoja herättäneet kilpailuoikeudelliset asiat ovat lopulta pää-

57. Vaihtoehtoinen selitys on, että aikaisemmat asiavaltuusongelmat on saatu ratkaistuksi joko lainsäädännöllä tai vakiintuneilla tulkinnoilla. Uskottava tällainen selitys ei ole. Asiavaltuus tuottaa niin suuren määrän erilaisia muunnelmia, että ne tuskin ovat tulleet muutamassa vuodessa loppuun käsitellyiksi.
58. Näin jo Hassler 1963 s. 467.

tyneet korkeimman hallinto-oikeuden ratkaistavaksi. Tällainen on muun muassa KHO 2019:70, jossa otettiin kantaa kilpailevan yrityksen valitusoikeuteen. Ratkaisu on ratkaisukäytännössä epätavallinen, sillä siinä kysymyksenasettelu ja lähestymistapa ovat olleet prosessioikeudellisia tavanomaisen aineellisen lähestymistavan sijasta.[59]

Kun siirrytään hallintolainkäyttöön, korkein hallinto-oikeus huomaa tapauksissaan paljon asiavaltuutta. Hakusana ”asiavaltuus” tuottaa 15 hakutulosta, ”asialegitimaatio” samoin 15. Jälkimmäiset ratkaisut ovat iäkkäitä, mikä saa selityksensä kielenkäytön modernisoitumisesta. Ratkaisu KHO 2013:170 on taustaltaan joskaan ei lopputulokseltaan kiintoisa, koska siinä esiintyy tärkeä sivujuonne. Tapaus oli sinänsä mielenkiinnoton eli tavallinen kilpailuoikeudellinen riita. Tapauksessa kilpaileva yritys vaati kuitenkin erikseen vahvistettavaksi, että kilpailevalla yrityksellä oli toiseen yritykseen liittyvässä valvonta-asiassa joko asianosaisen tai väliintulijan asema. Korkein hallinto-oikeus kuitenkin katsoi, että valvonta-asiaan liittyvät päätökset – muodollisesti välipäätökset – eivät olleet valituskelpoisia. Näin kilpailevan yrityksen innovatiivinen vahvistamisvaatimus jäi vaille vastausta. Lopputulos toki kestää kriittisenkin arvion, eikä se olisi muuttunut, vaikka hallintopäätökset olisi katsottu valituskelpoisiksi. Tuomioistuin ei tietenkään voi päättää siitä, onko oikeudenhakijalla toisessa asiassa asianosaisen asema. Tällainen esitieto olisi kylläkin asiavaltuuden tulkintaviidakossa kullanarvoinen oikeudenkäynnin tielle lähtemistä harkitsevalle. Sana ”asiavaltuus” on hallintolainkäytössä ja myös korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisussa harvinainen. Jossakin ratkaisuissa sana esiintyy perustelujen alaotsikkona: yhtä (edellä viitattua) ratkaisua lukuun ottamatta kysymystä ei tällöinkään katsota prosessioikeudellisesti vaan aineellisesti, toisin sanoen kenelle lainsäädäntö antaa valitusoikeuden. Asiasanakäytäntö on selvästi vapaamielisempi: puhevaltaan, valitusoikeuteen sekä vastaaviin tilanteisiin tavalla tai toisella liittyvät ratkaisut saavat herkästi tämän asiasanan.

Myöskään hallintolainkäytön tutkimus ei innostu käyttämään asiavaltuuden käsitettä.[60] Välttelyyn on kyllä syynsä, sillä sanalla on ikävä historiallinen painolasti. Käsitteen juuret ovat feodalismiajan lainkäytössä: asiavaltuus keksittiin ja kehitettiin es-

59. Tälle ei ole helppoa keksiä selitystä. Itse tapauksessa ei näytä olleen mitään erityisen ”prosessioikeudellista”. Selitys lienee näin ratkaisukokoonpanon muodostavien tuomareiden tavassa hahmottaa ongelmia.

60. Modernissa eurooppalaisessa keskustelussa käsitettä ei kylläkään kaihdeta silloinkaan, kun kysymys on julkisoikeudellisesta lainkäytöstä ja hallintotuomioistuimista. On arvioitu, että hallintotuomioistuimet soveltavat samaa intressiperusteista asiavaltuutta kuin yleiset tuomioistuimet. Soveltaminen on kuitenkin lempeämpää (’gentle’) kuin yleisissä tuomioistuimissa. Ks. Standing up for your right(s) in Europe 2012 s. 15. Tässä tutkimuksessa näihin väitteisiin ei pystytä ottamaan kantaa.

30 tämään pääsyä tuomioistuimeen. Ahtaaksi supistettu asiavaltuus käännytti oikeutta hakevat tuomioistuimista, jotka olisivat hyvinkin saattaneet olla heidän vaatimuksilleen myötämielisiä. Asiavaltuuden käyttäminen tähän tarkoitukseen johti, kuten arvata saattaa, vaatimuksiin asiavaltuuden laajentamisesta. Ne veivätkin aikaa myöten tuloksiin, vaikkakaan kyseinen piirre ei ole kokonaan kadonnut julkisoikeudellisesta lainkäytöstä. Muisti on tässä suhteessa pitkä: vanhaa väärinkäyttöä ei ole puoleen vuosituhanteen unohdettu. Asiavaltuuden laajentumisesta keskustellaankin kansainvälisesti vilkkaimmin kansalainen/julkinen -valta kontekstissa.[61] Olisi houkuttelevaa ajatella, että tarve keskusteluun johtuu jossain määrin historiallisesta taustasta.

Oli syy mikä tahansa, julkisoikeuden tutkimuksessa ei ole mitenkään tavatonta, että yleisteokset ja oppikirjat eivät tunne asiavaltuutta edes hakemiston asiasanana. Joskus asiasanaa käytetään, mutta se määritellään yksioikoisesti asianosaisen oikeudeksi esiintyä oikeudenkäynnissä, toisin sanoen soveltamisen antaman lopputuloksen kautta. Tavanomainen muistisääntö nimittäin on, että asianosaisella on asiassaan asiavaltuus, mikä on prosessioikeuden kielenkäytössä kehäpäätelmä. Prosessioikeuden teoriassahan asiavaltuus oli ja on asianosaisaseman (tai muun prosessioikeudellisen aseman) syntymisen edellytys. Esimerkiksi standarditeoksessa ”Hallinto-oikeus” asiavaltuus tarkoittaa ”oikeutta käyttää asianosaisen puhevaltaa” hallintoasian oikeudenkäynnissä. Asiavaltuus ja asianosaisen asema merkitsevät siis ”pääosin samaa asiaa”.[62] Asiavaltuus hallintoprosessissa on näin tavallisesti sillä, johon hallintopäätös kohdistuu tai jonka oikeuteen, velvollisuuteen tai etuun päätös välittömästi vaikuttaa (laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa 6 §). Säännöksen yleisyys myönnetään: säännöksen sisältö konkretisoituu oikeuskäytännössä.[63] Lakikirjassa pykälän alle on koottu kolme sivua viittauksia oikeuskäytäntöön, mikä lienee lakikirjojen ennätys.

Selvää on, että käsitteiden käyttäminen synonyymeinä ei auta, kun vastausta haetaan kysymykseen, kenellä on oikeus päästä asianosaisen asemaan. Hieman yllättävästi hallintolainkäyttö ei kuitenkaan väheksy prosessinedellytysten järjestelmää sinänsä ja niille omistettua käsittelyvaihetta. Hallintoprosessi on tapana hahmottaa kolmivaiheiseksi: vaiheista ensimmäinen on prosessinedellytysten tutkiminen (ja niihin liittyvä päätöksenteko). Prosessinedellytyksistä keskeisin tämän tutkimuksen

61. Ks. esimerkiksi Hough 1997 s. 83. Siihen, miten laajentumistrendi ilmenee, vaikuttaa paljon se, onko lainkäyttöjärjestelmä dualistinen vai monistinen. Dualistinen järjestelmä jossain määrin eristää yleiset tuomioistuimet ja ”siviiliasiat” tältä julkisoikeuden kehitykseltä, monistisessa järjestelmässä tällaista eristävää kerrosta ei synny.
62. Näin Mäenpää 2018 s. 433 ja 887. Sen sijaan prosessinedellytyksen käsite kuuluu hallintolainkäytön peruskielenkäyttöön. Niitä koskevat periaatteet ovat samankaltaisia kuin yleisessä lainkäytössä. Ks. Kuuliala ym 2022 s. 102.
63. Ks. Kuuliala ym 2022 s. 183.

kannalta on, saako asianosainen valittaa viranomaisen päätöksestä.[64] Varhainen tutkimus ei sen sijaan epäillyt käsitteen osuvuutta vaan käytti sumeilematta prosessioikeudellista lähestymistapaa. Asiavaltuuden todettiin kuuluvan yleensä valituksen tarkoittaman oikeussuhteen oikeutetulle tai velvoitetulle subjektille. Poikkeukset tästä pääsäännöstä ulottuivat kuitenkin vielä laajemmalle kuin siviiliprosessissa.[65] Aikaisempi hallinto-oikeuden tutkimus ei myöskään arkaillut syyllistää prosessioikeuden tutkimusta; se kun ei ollut päässyt tuloksiin oman asiavaltuuden käsitteensä määrittelyssä, joten sitä ei voitu käyttää apuna teorianmuodostuksessa!

Hallintolainkäyttö ei, sen enempää kuin erityinen lainkäyttökään, turvaudu teoriaan asiavaltuuden väitteenvaraisuudesta. Lähteissä (ne ovat toki harvassa) ei ole viittauksia siihen, että asiavaltuus voisi joskus tai laajemmin perustua pelkkään asianosaisen eli tyypillisesti kantajan tai valittajan väitteeseen. Asiavaltuus on aina laintulkinnallinen kysymys. Tulkittavana on joko aineellinen lainsäädäntö tai prosessilain säännökset valitusoikeudesta, säännönmukaisesti molemmat. Tämä olikin ennusteen mukaista. Edellä havaittiin, että teoria ei toimi eikä se ole tarkoitettukaan toimimaan alueella, jossa asiavaltuus on saanut säännöksensä. (Tosin voidaan kysyä, ovatko valitusoikeutta sääntelevät blankosäännökset säännöksiä tässä merkityksessä. Kiistely tästä on hedelmätöntä, koska ne joka tapauksessa mielletään tällaisiksi säännöksiksi). Sen sijaan erityisessä lainkäytössä syntyy tilanteita, joita prosessioikeuden tutkimus enempää epäröimättä kuvaisi ”asiavaltuuden ongelmiksi”. Tilanteet syntyvät sääntelemättömällä alueella, joten ne kuuluisivat teorian potentiaaliseen käyttöalaan. Tällaiset ongelmat ovat tai oikeammin aikanaan olivat notorisia työtuomioistuimessa, ennen kuin ne saivat erityissäännöksensä eli lainsäädännöllisen ratkaisun.[66] Ongelmat eivät kuitenkaan olleet samantyyppisiä kuin muissa tuomioistuimissa, toisin sanoen ne eivät kytkeytyneet asian ja asianosaisen suhteeseen. Työtuomioistuimessa asiavaltuutta hämärsi monikerroksiset järjestörakenteet, koska alemmat järjestötasot tulivat sidotuiksi ylemmän järjestötason tekemään työehtosopimukseen.[67] Tämä

64. Koulu 2023a s. 224.
65. Näin Merikoski 1968 s. 323. Hänen mukaansa hallinto-oikeuden oikeussuojajärjestelmä oli lähtökohtaisesti rakennettava asialegitimaatiokäsitteen pohjalle sen epämääräisyydestä huolimatta, koska käsite oli tuttu yleisprosessioikeudesta. Kiintoisaa on, että myös hän päätyi periaatejulistuksen jälkeen tutkimaan ”sovellutuksia ja erityissääntöjä”. Vrt. Vihervuori 1981 s. 142. Hänen mukaansa asiavaltuuden käsite oli siviiliprosessin ulkopuolella niin epäselvä, että termin käyttäminen ei yleisesti näytä aiheelliselta. Asiavaltuudesta tosin voidaan hänen mukaansa puhua, kun tarkoitetaan subjektin suhdetta kiinteistöön, jonka kohdalla kysymys asianosaisasemasta ehkä on ratkaistava.
66. Ks. lähemmin Koulu 2024 s. 155 ja 167.
67. Ks. esimerkiksi Halila-Tarasti 2006 s. 37.

ehkä selittää, miksi väitteenvaraisuus ei kelvannut asiavaltuuden perustaksi tai edes sitä tukevaksi argumentiksi.

Ohimennen todettakoon, että hallintolainkäytön valitusasioissa ei synny sitä vastaajan asiavaltuuden ongelmaa, joka syntyy yleisessä lainkäytössä. Senhän ratkaisuksi teoria erinomaisesti sopii. Vastapuolta valitusasioissa ei muodollisesti ole, sillä valittaja on ainoa asianosainen. Valituksen kohteena oleva päätös määrittää yksiselitteisesti tosiasiallisen vastapuolen, joka on päätöksen tehnyt viranomainen. Ongelmia voi syntyä vain hallinto-organisaation muutoksissa, mutta seuraajaviranomainenkin on normaalisti kiistaton. Vastapuolien löytämisen ongelma ja vastapuolen legitimoituminen kylläkin herää hallintoriidan kaltaisissa muissa hallintolainkäytön asioissa. Niihin voidaan soveltaa teoriaa, toisin sanoen vastapuoli on se, johon kohdistetaan vaatimus. Hallintoriita-asioissa sääntely on vielä avoimempaa, sillä laki ei kerro edes, kenellä on kantajan asiavaltuus. Prosessilaki tyytyy toteamaan, mitä asian tulee ”koskea”, jotta se voidaan käsitellä hallintoriitana. Asian tulee koskea julkisoikeudellista maksuvelvollisuutta, julkisoikeudellisesta oikeussuhteesta johtuvaa etua, oikeutta tai velvollisuutta taikka hallintosopimusta (laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa 20 §). Tällöin ollaan hyvin lähellä avointa tulkintaa ja samalla sitä asiantilaa, joka vallitsee yleisen lainkäytön riita- ja rikosasioissa.[68]

Erilainen kielenkäyttö ei kuitenkaan ole perustavin eroavaisuus lainkäyttölinjojen välillä. Eroja syntyy sekä kysymyksenasettelussa että sovelluksissa. Voidaan sanoa, että hallintolainkäyttö kääntää kaikki asiavaltuuteen liitetyt kysymykset erillisiksi ja useimmiten yksittäisiksi kysymyksiksi. Vastausta haetaan näin kysymyksiin, kenellä on asian vireillepanon oikeus, oikeus hakea muutosta, oikeus tulla kuulluksi, oikeus ajaa asiaa tai oikeus toimittaa aineistoa. Yleisen lainkäytön ”prosessioikeudellinen” asiavaltuus sen sijaan sisältää nämä kaikki yksittäiset oikeudet. Asiavaltuus on toisin sanoen oikeutusten paketti. Kun asiavaltuus on perustanut oikeudenhakijalle asianosaisen aseman, nämä oikeutukset ovat erottamattomia, ellei prosessilaki muuta säädä, esimerkiksi sisällä valituskieltoa. Asianosaiselta ei esimerkiksi voi asiavaltuuden tulkinnalla viedä oikeutta muutoksenhakuun tai asiansa ajamiseen. Selvää tietenkin on, että sen enempää kielenkäyttö (asiavaltuus on asianosaisuutta) kuin kysymyksenasettelun hajottaminen (vastausta haetaan erilliskysymyksiin) ei poista niitä ongelmia, joita osallistumisoikeuden määrittelyyn kuuluu. Pääpiirteissään samat havainnot ovat esitettävissä myös siitä lainkäytöstä, josta erityistuomioistuimet vastaavat.

68. Ks. edellä jakso 1.2.

Voidaan kysyä, kumpi lähestymistapa on käytännön soveltamistilanteissa toimivampi. Hallintolainkäytön omaksumalla lähestymistavalla on puolellaan yksinkertaisuuden etu, joka ymmärrettävästi houkuttelee. Lähestymistapa toki synnyttää hyvin paljon yksittäiskysymyksiä, koska osallistumisen muotoja on niin paljon. Tässä onkin sen heikkous. Jos vastauksia haetaan ilman yksityiskohtaisia ja yksiselitteisiä säännöksiä, vastaukset saattavat olla ristiriitaisia tai epäjohdonmukaisia, vähintäänkin ne ovat ennakoimattomia. Epävarmuus osallistumisen oikeudesta taas on myrkkyä oikeuksiin pääsylle.

Prosessioikeuden lähestymistapa kieltämättä tuo mukanaan elusiivisen asiavaltuuden käsitteen. Voidaan kuitenkin sanoa, että käsite välittää johdonmukaisuutta sääntelyyn ja tulkintoihin: yksittäiskysymykset nähdään yhden ongelman eri muunnelmina. Hallinto-oikeuden suoraviivaiselta lähestymistavalla tällainen kokoava konteksti puuttuu. Yksittäiskysymykset ovat paitsi yksittäisiä myös erillisiä. Hallintolainkäytön tilannekuvalla on kuitenkin myös tässä suhteessa ansionsa. Kuva kertoo, että valtuudessa tai legitimaatiossa on vivahteita. Asiavaltuus ei toisin sanoen rajoitu vain sen määrittämiseen, kuka on asianosainen eli oikeutettu kantajan tai vastaajan statukseen oikeudenkäynnissä. Asiavaltuus voi esimerkiksi antaa ainoastaan oikeuden tulla kuulluksi tai tuoda aineistoa oikeudenkäyntiin. Näihin asiavaltuuden vivahteisiin palataan jäljempänä, mutta eri ilmenemismuotojen kirjo on syytä panna merkille. Siitä, saako asianosaisuutta suppeamman osallistumisoikeuden tuottavaa legitimaatiota kutsua asiavaltuudeksi, voisi kiistellä. Sanana ”asiavaltuus” ei kylläkään kytke osallistumista yksiselitteisesti vain asianosaisuuteen, vaikkakin asianosaiseksi pääseminen toki on asiavaltuuden päätyyppi ja keskeinen tulkintatilanne. Tässä tutkimuksessa asiavaltuus kelpuutetaan näin ollen yleiskäsitteeksi, joten sitä hyödynnetään myös näissä tavallaan uusissa yhteyksissä.[69]

Hallintolainkäytön ja yleisen lainkäytön asiavaltuuskonseptit ovat hieman päällekkäisiä. Hallintolainkäytön konseptia hyödynnetään ulosoton muutoksenhaussa, vaikka se käsitteellisesti paikantuu yleiseen lainkäyttöön. Velallinen voi perustaa valituksensa siihen, että ulosotosta aiheutuu sellaisia välillisiä seuraamuksia, joita hän ei kykene omilla toimillaan estämään. Tulkinta laajentaa yhtäältä näin velallisen laissa säädettyä muutoksenhakuvaltuutta, toisaalta antaa oikeuden muutoksenhakuun ulkopuoliselle, johon ulosottotoimi välittömästi vaikuttaa haitallisesti (esim. KKO 2004:93 ja KKO 2006:30).[70] Tulkinta poistaa sitä paitsi sen rajoituksen, jonka konkurssi muutoin tuo mukanaan. Ratkaisussa KKO 2016:31 velallinen sai tästä syys-

69. Ks. jäljempänä jakso 2.3.
70. Ks. Wahlbeck 2022 s. 140.

34 tä valittaa alihintaisesta pakkomyynnistä, koska se vaikutti velallisen taloudelliseen asemaan konkurssin jälkeen, toisin sanoen hänen velkavastuuseensa (kohta 9 ja 11). Korkeampi myyntihinta olisi nimittäin vähentänyt tätä vastuuta. Sen sijaan päinvastaista esimerkkiä on vaikea löytää: hallintolainkäytössä ei ainakaan yksiselitteisesti ole sellaista asiaryhmää, jossa erityisesti olisi omaksuttu yleisen lainkäytön opit erillisestä prosessuaalisesta asiavaltuudesta.

Asiavaltuuden piiriin luettuja tulkintaongelmia ei, kuten jo havaittiin, poikkeavalla kielenkäytöllä tietenkään pystytä välttämään: hallintoasioissa jää joka tapauksessa selvitettäväksi, kenellä on yksittäisessä asiassa aloiteoikeus (oikeus valittaa tai panna vireille hallintoriita-asia) tai muu osallistumisoikeus (oikeus antaa lausunto tai tulla muutoin kuulluksi). Tilanteet ovat kuitenkin niin yhteismitallisia, että lainkäyttölinjoilla on opittavaa toisistaan. Esimerkiksi riita-asioissa oikeuskäytännössä hiotut säännöt näyttävät varsin hyvin osoittavan ”asialegitimoidut” tahot myös hallintolainkäytössä.[71] Hallintoriita-asioissa riita-asioille kehitetty oppi väitteenvaraisesta asialegitimaatiosta ei ole ennalta tuomittu hyödyttömäksi. Hyötysuhde toimii tai vähintäänkin tarjoaa potentiaalia myös vastakkaiseen suuntaan. Yleinen lainkäyttö voisi ottaa opiksi hallintolainkäytön suoraviivaisesta hakeutumisesta käytännön sovelluksiin – ja hylätä keskustelun abstraktista asiavaltuuden käsitteestä ja sen häilyvästä sisällöstä. Hallintolainkäyttö ja erityinen lainkäyttö tekee lisäksi toisin kuin yleinen lainkäyttö eron asiavaltuuden vivahteiden välillä, tätä käsitettä tietenkään käyttämättä. Asiavaltuus laajassa merkityksessä välillä oikeuttaa asianosaisen asemaan, välillä se taas antaa vain oikeuden osallistua oikeudenkäyntiin, esimerkiksi oikeuden tulla kuulluksi.

Suoralla, yksittäiskysymyksiin hakeutuvalla lähestymistavalla on access to justice -tutkijan mielestä keskeinen etu: asiavaltuudesta ei hevin tule ”suurta” ja kaikenkattavaa ongelmaa hallintoasian oikeudenkäyntiin, vaikka valitusoikeuden määrittely on tuottanut joukon ennakkoratkaisuja. Sääntelyn epämääräisyyden muistaen sen ei pitäisi olla yllätys. Hallintoriidan prosessinedellytyksissä erimielisyyttä aiheuttaa kuitenkin lähes aina asiallinen toimivalta, toisin sanoen kuuluuko asia hallintotuomioistuimille vai yleisille tuomioistuimille, tästä on kuvaavana esimerkkinä KKO 2022:42. Se on myös varottava esimerkki siitä, mitä tapahtuu, kun toimivalta sidotaan asianosaisen vaatimuksiin tai ilmoittamiin oikeusperusteisiin.[72] Ne kun ovat

71. Aikaisemmin hallintolainkäytön asiavaltuusperiaatteet tukeutuivatkin, kuten todettiin, vahvasti prosessioikeuden tutkimuksen näkemyksiin, tosin moittien sitä, että asiavaltuus oli vielä ”yleisprosessioikeudessakin” selvittämättä. Ks. Merikoski 1968 s. 325. Uudesta tutkimuksesta tällaiset viittaukset jäävät puuttumaan.
72. Ks. lähemmin Koulu 2022b s. 358.

muutettavissa haluttuun lopputulokseen pääsemiseksi. Tällaista periaateratkaisua on syytä välttää myös asiavaltuudessa.

Jos tarkastelun tulokset kootaan, näyttää siltä, että erityisessä lainkäytössä ja hallintolainkäytössä asiavaltuus on kokonaisuudessaan muuttunut aineelliseksi. Riittäväksi katsottu säännöspohja pitää myös huolen siitä, että teoriaa väitteenvaraisesta asiavaltuudesta ei käytetä. Joku ehkä sanoisi, että sille avointen yleissäännösten takia jäisi tosiasiallisesti tilaa. Lisäksi aineellistunut asiavaltuus pirstoutuu yksittäisiksi tulkintakysymyksiksi. Kokonaan vanha prosessioikeudellinen käsite ei ole miltään lainkäyttölinjalta hävinnyt, joskin se elää vain hakusanoissa ja joissakin yksittäistapauksissa. Käsitteen hylkääminen on tapahtunut nopeasti. Aikaisempi tutkimus esimerkiksi hallintolainkäytöstä otti vielä lähtökohdakseen prosessioikeudellisen asiavaltuuden käsitteen.

Hallintolainkäyttö ja erityinen lainkäyttö noudattavat paljolti samaa lähestymistapaa. Asiavaltuudesta ei päästä irti erityisessä lainkäytössäkään. Kiistat siitä rasittavat niin työtuomioistuinta kuin markkinaoikeuttakin, kun taas vakuutusoikeus on onnistunut irtautumisessa hyvin. Totta on, että aineellinen käsite ei ole työtuomioistuimessa eikä markkinaoikeudessa niin toimiva ratkaisu, miltä se aluksi kuulostaa. Epävarmuuden hinta jää asianosaisten maksettavaksi samalla tavalla kuin yleisen lainkäytön riita-asioissa. Oikeutta käydään loppuun saakka, ennen kuin tiedetään, onko asianosaisilla oikeus käydä oikeutta eli esiintyä asianosaisena. Oikeudenkäynnit ovat kalliita, markkinaoikeudessa jopa poikkeuksellisen kalliita. Lisäksi työtuomioistuinprosessissa ja markkinaoikeusprosessissa on voimassa hävinnyt maksaa -sääntöä. Pienehkö lievennys on se, että asianosaiset ovat keskimäärin institutionaalisia.

Moitteet kuulostavat ristiriitaisilta. Kuten todettiin, aineellinen asiavaltuuslogiikka hallitsee yleistä hallintoprosessia ja näin myös vakuutusoikeutta. Asiavaltuuden aineellisuus ei kuitenkaan ole vakuutusoikeudessa asianosaisen kannalta niin kohtalokas periaateratkaisu kuin yleisessä lainkäytössä tai muissa erityistuomioistuimissa. Tämä ei johdu siitä, että lähestymistapa toimisi sen tehokkaammin. Tätä ei kukaan uskalla sanoa. Kustannustaso yksinkertaisesti on vakuutusoikeudessa ja yleensäkin hallintolainkäytössä merkittävästi matalampi, eikä ankaraa hävinnyt maksaa -sääntöä niissä sovelleta. Näin aineellisen asiavaltuuden konsepti ei merkitse asianosaiselle yhtä suurta riskiä. Vaikka täysimittaisen mutta hyödyttömän oikeudenkäynnin riski ei kokonaan häviä, aineellista tulkintaa voidaan joka tapauksessa perustella yhtäällä tuomioistuimen keventyneellä työllä, toisaalta taas sillä, että aineellinen tulkinta jossain määrin eliminoi väärien asiavaltuustulkintojen vaaran.

36 Esimerkit myös osoittavat, mikä merkitys käsittelytavalla on asiavaltuuden konstruktiolle. Kirjallisessa käsittelyssä kustannustaso on matala, eikä aineellinen asiavaltuus sitä mainittavasti nosta, vaikka se pakottaakin oikeutta hakevan ja vastapuolen täysmittaiseen prosessiin. Aineellisen asiavaltuuden edut painavat enemmän kuin vähäinen kustannusten nousu.[73] Asiavaltuuden konstruktioiden ero nousee kouriintuntuvaksi korkean kustannustason lainkäytössä. Tällaiset oikeudenkäynnit ovat yleensä pitkälti suullisia. Näin voidaan kärjistäen sanoa, että asiavaltuuden konstruointi on suullisten eli välittömien oikeudenkäyntien ongelma.

Jos ajatellaan oikeuskehitystä, huolta ei aiheuta niinkään asiavaltuuden aineellistuminen kuin siitä johtuva kysymyksenasettelun pirstoutuminen. Prosessioikeudellinen asiavaltuus antaa, kun tai jos se tunnustetaan, vakiopaketin menettelyllisiä oikeuksia. Asiavaltuudella on tehdasasetukset, muun muassa oikeus osallistua, oikeus ajaa asiaansa ja oikeus hakea muutosta. Pirstottu ja aineellistettu käsite sen sijaan tarjoaa joukon yksittäisiä kysymyksiä. Niihin vastausta etsivä ei hevin huomaa, että ne ovat saman ongelman, oikeudenkäyntiin osallistumisen, eri muunnelmia. Näin annettavat vastaukset voivat olla vaihtelevia samanlaisissakin asetelmissa, joskus jopa ristiriitaisia tai mahdottomia hyväksyä.[74] Tästä syystä saatetaan väittää, että aineellinen lähestymistapa asiavaltuuteen ei suosi luonnollista oikeuskehitystä. Rehellisuuden nimissä on sanottava, että myöskään prosessioikeudellisen käsitteen tuomia vastauksia ei voi kehua aina onnistuneiksi. Vastauksista ei löydä yhtenäistä linjaa. Uusissa tulkintatilanteissa (sellaisia oikeudelliset käytännöt koko ajan nostavat esiin) asianosaisen on vaikea ennalta päätellä, onko hänellä osallistumisen oikeus. Suurimman riskin virhearviosta tietenkin ottaa niskoilleen oikeutta hakeva, joka avoimessa tai epäselvässä tulkintatilanteessa tekee aloitteen, esimerkiksi ryhtyy kantajaksi. Riskin määrään vaikuttaa teoriassa se, soveltaako tuomioistuin prosessioikeudellista vai aineellista asiavaltuutta. Ensimmäinen katkaisee oikeudenkäynnin lyhyeen, toinen taas johtaa, kuten edellä todettiin, täysimittaiseen oikeudenkäyntiin. Tätä logiikkaa ei muuta se, että lähestymistavat eivät yksittäistapauksissa toimi odotetusti.

73. Hallintolainkäytössä yhtälö on vielä yksinkertaisempi. Vastapuoli on julkinen valta, jolle aiheutuvista lisäkustannuksista access to justice -tutkija ei paljoa perusta.

74. Aineellinen käsite vaikuttaa myös lainsäädäntöön. Kunnollinen prosessilaki sisältää erityissäännökset ainakin tärkeimpiin soveltamistilanteisiin. Koska soveltamistilanteita on paljon, myös säännöksiä tarvitaan paljon, ja sääntely on koordinoitava. Sitä paitsi aina jää aukkoja eli tilanteita, joita erityissäännös ei kata. Ellei niitä vielä ole, yhteiskunnallinen ja poliittinen kehitys tuottaa yhä uusia aukkoja. Kuten jäljempänä tullaan teemaosassa näkemään, sääntelytiheys ja asiavaltuuskiistojen määrä eivät korreloi odotetusti. Kiistoja herää eniten siellä, missä säännöksiä asiavaltuudesta on eniten.

1.4. LEGITIMAATIOITA KERRAKSEEN: ASIAVALTUUDEN ”ASTEVAIHTELU”

Asiavaltuutta on tapana tarkastella oppikirjoissa ja yleisesityksissä yksinkertaistetusti. Se liitetään asianosaisasemaan (tai väitettyyn sellaiseen) lähes poikkeuksetta yleisen lainkäytön riita-asiassa.[75] Esimerkit poimitetaan näin yksi/yksi -tilanteesta, eli oikeudenkäynnistä, jossa on yksi kantaja ja vastaaja. Asiavaltuus on täten oikeutus päästä asianosaiseksi tällaiseen oikeudenkäyntiin. Näkökulman kapeus on ilmeinen: ”asiavaltuus” on oikeasti paljon laajempi ilmiö. Estettä sille, että asiavaltuus käsitteenä varataan vain tähän yhteyteen, ei tietenkään ole. Jokainen määrää tutkimuksessaan oman kielenkäyttönsä. Kapea käsite jättää kuitenkin herkästi vaille huomiota, että myös muunlainen osallistuminen oikeudenkäyntiin tarvitsee samankaltaista valtuutta, kutsuttiin sitä asiavaltuudeksi tai jollakin täsmällisemmällä nimellä.[76] Käsitteellinen samankaltaisuus on kuitenkin niin ilmeinen, että tässä tutkimuksessa asiavaltuutta ei rajoiteta asianosaisasemaan eikä etenkään riita-asiaan yleisessä lainkäytössä. Näin saadaan näkyviin asiavaltuuden astevaihtelu, johon edellä viitattiin: erilaisiin osallistumisen muotoihin tarvitaan erilaisia ”asiavaltuuksia” ja erilaiset ”asiavaltuudet” tuovat mukanaan erilaisia osallistumisen tapoja (tai oikeammin oikeuksia niihin).[77]

Lakitekstejä lukemalla astevaihtelu jää näkymättömiin, mistä yleinen lainkäyttö on esimerkki. Oikeudenkäymiskaari tuntee van yhden asianosaisuutta suppeamman osallistumistavan, väliintulon. Laki ei senkään kohdalla kerro, millaista asiavaltuutta väliintulo edellyttää (OK 18:8).[78] Väliintuloon riittää, että sivullinen väittää asian koskevan hänen oikeuttaan ja esittää todennäköisiä syitä väitteensä tueksi. Väitteenvaraisuuden teoria ei toisin sanoen tule sovellettavaksi väliintulossa. Itsenäisen väliintulijan asemaan vaaditaan vielä enemmän: tuomion oikeudenkäynnissä on oltava

75. Havansi 2009 s. 273. Alkuperäinen latinalainen ”locus standi”, josta englannin vakiokäsite on johdettu, oli paljon laajempi. Se tarkoitti sekä oikeutta nostaa kanne että ylipäätään oikeutta ottaa osaa oikeudenkäyntiin, ”saada siinä paikka”. Tämä kaksoismerkitys on säilynyt englannin standing-termissä (näin Cambridge Dictionary 2024). Siihen palataan vielä jaksossa 2.3.
76. Asiavaltuuden näkeminen osallistumisoikeuden kautta ei tietenkään ole mikään uusi ajatus. Ks. esimerkiksi Ervo 2005 s. 114.
77. Ks. edellä jakso 1.3.
78. Ks. esimerkiksi Vuorenpää ym 2021 s. 490. Euroopassa väliintuloon sovelletaan tavallisesti samoja kriteerejä kuin asianosaiseen. Tämä johtuneen siitä, että väliintulo on muissa maissa paljon keskeisempi instituutio kuin pohjoismaissa. Väliintulolla oikeudenhakija voi hankkia asianosaisen aseman, joten on luonnollista, että edellytykset ovat samat. Ks. Standing up for your right(s) in Europe 2012 s. 12 ja 55. Suomen osalta ks. Hormia 1988 s. 75. Hän korostaa aiheellisesti, että sivuväliintulokaan ei johda oikeuttaan asianosaisen oikeusasemasta. Väliintulija osallistuu omassa nimessään ja intressissään.

38 voimassa hänen hyväkseen tai häntä vastaan samalla tavalla kuin jos hän olisi itse ollut asianosaisena oikeudenkäynnissä (OK 18:10.2).[79] Tutkimuksessa on katsottu, että itsenäinen väliintulo on lähellä asianosaiseksi liittymistä. Varhaisessa tutkimuksessa taas sanottiin, että vastaava pääväliintulo sai ”aikaan uuden oikeudenkäynnin”, toisin sanoen kysymys ei enää ollut osallistumisesta toisten oikeudenkäyntiin.[80] Eroa näkemyksillä ei oikeastaan ole: molemmat toteavat saman eli asianosaisasetelman muuttumisen. Se, onko kysymyksessä uusi oikeudenkäynti vai vanhan jatkuminen, on kiinni kielenkäytön konventioista. Itsenäinen väliintulokaan ei kelpuuta väitteenvaraisuutta perusteekseen. Hypoteettisen tuomion hypoteettinen vaikutus tutkitaan ja ratkaistaan, jonka jälkeen lopputulos määrää, saako väliintuloa vaativa asianosaisen aseman. Asiavaltuus – eli väliintulon intressi, miksi sitä ennen kutsuttiin – ei myöskään kykene aineellistumaan. Se on ja pysyy puhtaana oikeuskysymyksenä, tosin epävarmuustekijöiden rasittamana.

Laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa puolestaan ei tunne väliintuloa yhtenä osallistumisen tapana mutta hyväksyy viranomaisen tai asiantuntijan kuulemisen (43 §). Tosin siitäkin käytetään epäinformatiivista nimitystä ”lausunnon pyytäminen”. Ilmaus antaa liian suppean kuvan viranomaisen osallistumisesta. Viranomainen voi toki antaa kirjallisen lausunnon, mutta viranomainen voi esiintyä asiassa henkilökohtaisesti (jos siinä järjestetään suullinen käsittely), toimittaa aineistoa ja niin edelleen.[81] Soveltamiskäytännössä ulkopuolisiin osallistujiin suhtaudutaan lakia myötämielisemmin.[82] Hallintoasian oikeudenkäynti onkin tosiasiallisesti huomattavan avoin, ja eri osallistumisen tavat erilaisin perustein ovat siinä arkipäivää. Ympäristölainsäädäntö nostaa näkyviin osallistumisoikeuksien koko kirjon: eriasteisia oikeuksia erilaisin edellytyksin annetaan paitsi asianosaisille myös osallisille ja jopa ”yleisölle”.[83] Sääntely on runsasta ja peräisin osaksi kansallisesta laista, osaksi EU-lähteistä, joten kokonaiskuvaa ei kohtuullisella vaivalla saa rakennetuksi. Jos asiavaltuus tavallisesti kärsii alisääntelystä, ympäristöoikeudessa ongelma on toisessa ääripäässä, monikerroksisessa ylisääntelyssä.

79. Vuorenpää ym 2021 s. 492.
80. Tirkkonen 1961 s. 423.
81. Viranomaisen osallistumisella on rajansa, mutta niiden paikka ei ole selvä. Voidaan esimerkiksi kysyä, saako viranomainen nimetä todistajia tai esittää kysymyksiä asianosaisille tai todistajille. Ks. lähemmin Koulu 2024 s. 213 ja 233. Luultavaa on, että tuomioistuin ei hyväksy viranomaiselta liian innokasta osallistumista vaan rajoittaa sitä prosessinjohdolla. Lausunnon antajan ”perusroolista” ks. Koulu 2023a s. 229.
82. Näin Koulu 2023a s. 165 ja 237. Kattavaa empiiristä tutkimusta hallintolainkäytön avoimuudesta tässä suhteessa ei kuitenkaan ole.
83. Ks. esimerkiksi Kokko 2017 luku 5 (sähköinen versio).

Osallistumisen tapa vaikuttaa tai voi vaikuttaa siihen, millaista asiavaltuutta osallistumiseen tarvitaan. Tuntuu luonnolliselta, että mitä lievemmästä tai vähäisemmästä osallistumisesta on kysymys, sitä matalammaksi asiavaltuuden kynnys saa jäädä. Kynnys siis ylitetään kevyemmin aineellisin ja prosessioikeudellisin kriteerein. Tämä ei ole uusi havainto. Kirjallisuudessa on kauan katsottu, että kynnys kuultavaasemaan – eli oikeuteen tulla kuulluksi oikeudenkäynnissä – on erityisen matala.[84] Tätä voidaan perustella yhtäältä sillä, että henkilön kuuleminen ei järkytä oikeiden asianosaisten välistä oikeudenkäyntiä. Kuultavalla ei ole oikeutta niin sanottuihin prosessitoimiin.[85] Toiseksi antamalla sivulliselle puheoikeus oikeudenkäynnissä vältetään kiistalta, onko hänellä siihen lain turvaama oikeus. Tällainen niin kutsuttu riita riidassa veisi huomiota itse asiasta, vaatisi omat käsittelyvaiheensa ja toisi mukanaan viivettä.[86] Asiavaltuuden järjestelmä ei kuitenkaan ole niin johdonmukainen, että tulkintoja voitaisiin perustaa tällaisiin yleistyksiin.

”Asiavaltuuksien” taksonomia on rakennettavissa useilla tavoilla. Siihen voidaan käyttää esimerkiksi, mitä asemaa oikeudenkäynnissä tavoitellaan, missä vaiheessa oikeudenkäyntiin halutaan osallistua, mitä menettelyä pidetään silmällä, liittyykö asiavaltuus aineelliseen oikeuteen tai ylipäätään aineelliseen lainsäädäntöön. Tutkimuksellisia valintojakin avautuu: katsotaanko asiavaltuutta kantajan, vastaajan, väliintulijan tai muun oikeudenkäyntiin pyrkivän tahon kannalta. Jos silmällä pidetään tavoiteltua asemaa, niitä ovat asianosaisen, väliintulijan, asiantuntijan, muun kuultavan ja oikeudenkäyntiin aineistoa toimittavan tahon asemat. Tätä jaottelua on käytetty tutkimuksessa ennenkin kuvattaessa julkisen asiamiehen osallistumista oikeudenkäyntiin, jossa siinäkin erottuu samankaltainen astevaihtelu.[87]

Joskus kysymys asianosaisen asemasta aktualisoituu kysymyksenä oikeudesta hakea muutosta tuomioistuimen ratkaisuun, esimerkkinä ratkaisu KKO 2024:6. Joskus kiista asiavaltuudesta taas saa aikaan erimielisyyden jo ensiprosessissa. Väliintuloon tarvittava asiavaltuus puolestaan nousi esiin ratkaisussa KKO 2015:59.[88] Ratkaisun mukaan lapsen biologisella isällä ei ollut itsenäisen väliintulijan asemaa eikä näin

84. Koulu 2022 s. 159. On myönnettävä, että systemaattista tutkimustietoa tästäkään ilmiöstä ei ole.
85. Tosin tästä poiketaan välillä erityissäännöksin. Esimerkiksi työtuomioistuinprosessissa kuultavalla on oikeus esittää omia vaatimuksia tai todistelua, mitä taas yleisessä lainkäytössä ei hyväksytä. Ks. Koulu 2024 s. 213. Voidaan väittää, että tällaisen kvalifioidun kuultavan osallistuminen vaatii vankemman ”asiavaltuuden” kuin mitä tavallinen kuultava tarvitsee. Hänellähän ei ole tällaisia oikeuksia.
86. Ks. Koulu 2023a s. 147.
87. Koulu 2022 s. 147.
88. Väliintulosta asianosaisen aseman korvikkeena ks. esimerkiksi Päivärinne 2022 s. 84.

40 oikeutta hakea muutosta edunvalvojan määräämistä koskevassa asiassa.[89] Toisinaan osallistumista haluava tyytyy jo valmiiksi kuultavan asemaan, joka hänelle tavallisesti annetaankin. Joissakin maissa sivulliset, tunnetuin esimerkki siitä on amicus curiae -instituutio eli ”tuomioistuimen ystävät”, saavat toimittaa tuomioistuimelle aineistoa, jonka he katsovat auttavan tuomioistuinta asian käsittelyssä. Muutoin he eivät puutu tai saakaan puuttua oikeudenkäynnin kulkuun. Tämä aineisto ei sisälly oikeudenkäyntiaineistoon, joten tuomioistuin saa ottaa sen huomioon tai olla ottamatta. Pohjoismaissa tällaista aineiston toimittamiseen rajoittuvaa ”osallistumista” nähdään moniasianosaisissa hallintolainkäyttöasioissa, eikä se välttämättä erotu kuulemisesta.[90]

Asianosaisen asema on oikeudenkäynnin asemista vahvin ja näin tavoitelluin. Sitä ei välttämättä haluta asemaan kytkeytyvän ankaran kuluvastuun takia: sen sijaan muut oikeudenkäyntiin osallistuvat eivät periaatteessa voi hävitä asiaa mutta eivät myöskään saa korvausta kustannuksistaan. Tosin tästäkin poiketaan aktiivisen kuultavan ja väliintulijan kohdalla. Sen sijaan osallistumisen laajuutta on syytä miettiä, kun asiavaltuus oikeuttaa vain rajoitetumpaan osanottoon. Jotta osallistumisesta oikeudenkäyntiin ylipäätään saa mielekkäästi puhua, osallistuvalla on oltava oikeus esittää argumentteja ja väitteitä. Oikeutta hiljaiseen bi-sittare -läsnäoloon ei voida pitää osallistumisena: tämä oikeus on kaikilla eli suurella yleisöllä. Todellisten kysymysten pariin siirrytään vasta, kun kysytään osallistujan oikeutta esittää todistelua tai omia vaatimuksia. Toisinaan laki nimenomaisesti määrää, mitä oikeudenkäyntiin osallistuva saa näissä suhteissa tehdä. Kuten jo todettiin, esimerkiksi työtuomioistuimessa järjestö, jota kuullaan, saa esittää omia vaatimuksia ja omaa todistelua, joita oikeuksia ei ole tapana liittää kuultavan asemaan. Myös väliintulijan oikeudet käyvät ilmi prosessilaista ja itse asiassa sen vakiintuneesta tulkinnasta.[91] Nykyinen lakihan ei siitä määrää (OK 18:8): se tyytyy toteamaan, että tällainen henkilö ”saa osallistua”. Hallintolainkäytössä oikeudenkäyntiin osallistuva, oli hän asianosainen tai kuultava, esittää joskus tämänkin taksonomian ylittäviä osallistumisvaatimuksia, esimerkkeinä oikeutta olla mukana asiaan liittyvissä hallintomenettelyissä tai EY-tuomioistuimelle

89. Tapauksessa taistelu asiavaltuudesta vei asian kaksi kertaa korkeimpaan oikeuteen – lopulta asiavaltuuden epäävä tulkinta voitti. Asiaa ei siis tutkittu. Ks. Pölönen 2017 s. 60. Tapaus on oppikirjaesimerkki ”prosessuaalisesta” riita riidassa-ilmiöstä. Ks. edellä jakso 1.1

90. Ks. Koulu 2023a s. 241. Kuultava-asemasta samalla seuraa, että aineisto on oikeudenkäyntiaineistoa. Se taas saa aikaan, että asianosaisille – ja ehkä muillekin kuultaville – on varattava tilaisuus kommentoida aineistoa.

91. Prosessilaki ei ole tässä kohden selvyydellä pilattu. Väliintulijalla on yhtäältä oikeus toimia ”asianosainen tavoin”. Kun hän ei kuitenkaan saa muuttaa kannetta, hakea yksin muutosta eikä ylipäätään tehdä mitään, mikä olisi ristiriidassa asianosaisen toimien kanssa, hänellä on lopulta varsin rajoitetut valtuudet (OK 18:10). Hän on enintään rajoitetusti asianosainen.

tehtävän ennakkoratkaisupyynnön valmistelussa.[92] Vaatimukset hylätään rutiinimaisesti vanhalla fraasilla ”lakiin perustumattomina”. Vaatimukset kylläkin kertovat, miten tärkeää osallistuminen oikeudenkäynnin esi- ja tukitoimiinkin saattaa olla.

Luokittelun peruste voi, kuten todettiin, olla myös osallistumisen ajoitus. Siinä taas keskeinen kysymys on, antaako asiavaltuus oikeuden oikeudenkäynnin käynnistämiseen vai ainoastaan osallistumiseen vireillä olevaan oikeudenkäyntiin. Asianosaisuuteen vievä asiavaltuus oikeuttaa panemaan vireille oikeudenkäynnin, valittamaan viranomaisen päätöksestä, jättämään hakemuksen tai tekemään muun aloitteen. Heikompi asiavaltuus antaa oikeuden osallistua ”valmiiksi” vireillä olevaan eli muun henkilön käynnistämään oikeudenkäyntiin. Valtuus on näin reaktiivinen. Ellei kukaan pane osallistumiseen tarvittavaa oikeudenkäyntiä vireille, asiavaltuutettu on voimaton. Asiavaltuus jää tyhjäksi. Esimerkki tällaisesta asiavaltuuden käyttämisestä saadaan ratkaisusta KKO 2024:18. Siinä riidan ytimessä oli biologisen vanhemman oikeus tulla kuulluksi adoptioasiassa, mikä oikeus hänellä lain mukaan olikin. Välillä joudutaan kysymään, saako osallistuva asiavaltuutettu (joka ei siis ole asianosainen) hakea muutosta tuomioistuimen ratkaisuun, toisin sanoen voiko hän jatkaa oikeudenkäyntiä. Ratkaisun KKO 2024:18 tapaus etenikin tällä tavalla, tosin biologisen vanhemman kannalta huonolla menestyksellä. Biologinen vanhemmuus ei antanut asiavaltuutta muutoksenhakuun. Asiavaltuus oikeudenkäynnin jatkamiseen konkretisoitui myös ratkaisussa KKO 1992:156. Tapauksessa kauppa oli tehty perustettavan yhtiön lukuun. Sittemmin perustettu yhtiö saattoi jatkaa oikeudenkäyntiä, vaikka se oli hyväksynyt kaupan paljon myöhemmin.

Jos erottelu perustetaan lainkäyttölinjaan ja sen sisäiseen kielenkäyttöön, hakemusasioissa voidaan puhua hakijavaltuudesta, sen synonyyminä ”hakemusvaltuudesta”.[93] Nimet sopivat myös erityistuomioistuinten tuntemiin hakemusasioihin, jotka kuuluvat muun muassa markkinaoikeuden asiavalikoimaan. Hakijavaltuus -nimitys on turha, sillä hakemusasioissa voidaan yhtä hyvin puhua asiavaltuudesta. Hakijavaltuus sitä paitsi edellyttäisi, että riita-asioissa puhuttaisiin tasapuolisesti kantajavaltuudesta, rikosasioissa asianomistajavaltuudesta, mitä ei suinkaan tehdä. Epäloogista on sekin, että hallintolainkäytössä ei puhuta hakijavaltuudesta vaan valitusoikeudesta silloinkin, kun viranomaisen päätös, josta valitetaan,

92. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 2024:53 korkein oikeus pyysi ennakkoratkaisua siitä, määräytyikö asiavaltuus direktiivin vai kansallisen lain perusteella. Unionin tuomioistuimen vastaus oli, kuten arvata saattaa, että asiavaltuutta arvioidaan kansallisten oikeussääntöjen perusteella.
93. Hakemusasioissa osalliset jaotellaan kolmeen luokkaan, hakijoihin, muihin osallisiin ja selvittämistarkoituksessa kuultaviin. Ks. Linna 2022 s. 24. Heillä kaikilla on oma asiavaltuutensa, joskin viimeisessä tällainen kielenkäyttö kenties kuulostaa keinotekoiselta. Tapanahan ei ole puhua todistajan eikä asiantuntijankaan asiavaltuudesta.

42 on aikanaan annettu hakemukseen. Eri nimitykset antavat myös kuvan siitä, että eri ”asiavaltuuksissa” olisi jotain perustavasti poikkeavaa. On tietenkin myönnettävä, että asiavaltuuksien laajuus vaihtelee, vaikka ne ovat, kuten edellä huomattiin, saman ilmiön esiintymismuotoja, eräänlaisia oikeudellisia inkarnaatioita.

Asiavaltuuksia on mahdollista erotella jopa sen mukaan, liittyykö asiavaltuus laissa säänneltyyn (muuhun) tehtäviin tai asemaan.[94] Asema voi olla julkisoikeudellinen tai yksityisoikeudellinen. Valtaosa julkaistuista ratkaisuista sijoittuukin tähän ryhmään. Kun asiavaltuus on lakisääteisen tehtävän tai aseman liitännäinen, asiavaltuudessa on luonnollista lähteä tehtävästä ja sen kunnollisesta hoitamisesta.[95] Asiavaltuus ei siis ylitä asianmukaisen tehtävänhoidon rajoja. Yhteenvetona on pakko sanoa jotain yleistä asiavaltuuden ja aineellisen lainsäädännön suhteesta. Asiavaltuus (tai oikeammin asiavaltuudet) ovat yleisemmin kytkettävissä siihen aineelliseen lainsäädäntöön, joka herättää kysymyksen asiavaltuudesta ja oikeudesta osallistua. Vanhin tapausaineisto ankkuroituu omistus- ja velkasuhteisiin. Varallisuusoikeudessa säädännäistä oikeutta on vähän, joten asiavaltuutta tulkittaessa liikutaan sääntelemättömällä alueella. Yksi seuraus tästä on, että teorialle asiavaltuuden väitteenvaraisuudesta jää tilaa. Varallisuusoikeudellinen asiavaltuus on perinteisesti vetänyt tutkimuksen huomion, vaikkakaan huomio ei ole tuottanut kestäviä tuloksia.

Muutamien tyyppitapausten (jotka ovat melko itsestään selviä) ulkopuolella vakiintuneita tulkintoja ei ole saatu aikaan. Moderni insolvenssioikeus tuonut lisää kitkapintoja. Ratkaisussa KKO 2016:31 otettiin kantaa siihen, missä määrin konkurssivelallinen säilytti varallisuuteensa liittyvissä oikeudenkäynneissä asiavaltuuttaan, vaikka konkurssissa hän sen periaatteessa menettää.[96] Ratkaisussa katsottiin, että konkurssivelallinen saattoi valittaa ulosottomiehen päätöksestä, kun ulosottoasiassa oli myyty hänen omaisuuttaan. Asiavaltuutta perusteltiin ratkaisussa sillä, että pakkomyynnillä oli pitkän tähtäimen vaikutusta velallisen taloudelliseen asemaan ulosoton ulkopuolella. Uudentyyppisten insolvenssimenettelyjen käyttöönotto on taas tuonut mukanaan kysymyksen, mikä on rehabilitaatiotyyppisen menettelyn toimielinten asiavaltuus. Tämänhän edellä viitattu ratkaisu KKO 2005:37 osoittaa. Siinä syntyy erilaisia kysymyksiä kuin perinteisissä likvidaatiotyyppisissä menettelyissä.

94. Tätä asiavaltuuden tehtävämääräytymistä (termi tässä) käsitellään lähemmin jäljempänä jaksossa 3.3.
95. Vanha kiistakysymys oli aikanaan lastenvalvojan asiavaltuus lasta koskevissa oikeudenkäynneissä. Ks. Merikoski 1968 s. 322. Myös sitä mietittiin nimenomaan siltä kannalta, mitä lastenvalvojan viran hoitaminen vaati. Kaikki lasta koskevat oikeudenkäynnit eivät suinkaan hänelle kuuluneet.
96. Ks. jäljempänä jakso 4.2.1.

Perhe- ja jäämistöoikeudessa lainsäädäntö on kattavaa ja asiavaltuuden enimmäkseen huomioon ottavaa. Oikeuskäytännöstä päätellen lainsäädäntö on pikemminkin provosoinut kiistoja asiavaltuudesta. Valtaosa julkaistuista ratkaisuista nimittäin sijoittuu tämän lainsäädännön alueelle. Jos asiavaltuuden nousemista ongelmaksi pidetään epäkohtana (niin kuin tässä tutkimuksessa katsotaan), lainsäätäjä on näillä alueilla epäonnistunut. Osavastuun kylläkin kantaa oikeudenalojen tutkimus, joka on kehitellyt oikeudellisista odotuksista piittaamattomia konstruktioita. Niistä tunnetuin on pesänselvittäjän kannemonopoli pesänselvittäjähallinnon aikana. Monopolin rajoja on haettu monissa ennakkoratkaisuissa, kunnes konstruktio on alkanut hajota. Monopolin pirstoutuminen onkin esimerkki siitä, kuinka käytännön paine murtaa tutkimuksen luomat formaaliset rakenteet. Paine on tietenkin seurausta siitä oikeussuojan tarpeesta, jota pesänselvittäjähallinto ei kykene tyydyttämään.[97]

Tutkijalle ei tuota vaikeuksia päätellä, mistä tulevaisuuden tapauskeskittymät – asiavaltuuden ”paikalliset joukot” – tulevat nousemaan. Niitä tuottaa ensiksikin julkisen vallan lisääntyvä interventio oikeussuhteisiin, joita aikaisemmin on pidetty yksityisoikeudellisina. Intervention kannatus lienee ilmeisintä kuluttajansuojan ja ympäristönsuojelun alueilla. Kummallakin alueella sekä julkisen vallan ja kansalaisjärjestöjen aktiivisuus on kasvamassa. Interventio on ”uusien” asioiden myötä tullut kaksisuuntaiseksi. Kun aikaisemmin pelättiin julkisen vallan väliintuloa yksityisiin oikeussuhteisiin, tällä hetkellä yksityiset toimijat hakevat interventiota kysymyksiin, jotka ovat ennen olleet julkisen vallan toimintasfäärissä, esimerkkinä ilmastopolitiikka. Tieto- ja viihdeyhteiskunnassa taas immateriaalisten yksinoikeuksien merkitys kasvaa, kun oikeuksien suojaaminen on muuttumassa yhä kokonaisvaltaisemmaksi. Myös tämän muutoksen on pakko johtaa lisääntyviin tulkintaongelmiin siinä, kenelle asiavaltuus kuuluu ja kuka saa hakea oikeussuojaa millekin yksinoikeudelle. Totta on, että asiavaltuus tällä alueella on saanut tutkimuksensa[98], vaikka muista osa-alueista voi sanoa vain, että asiavaltuuden teoriat ja tulkinnat ovat kehittynyt omia aikojaan oikeuskäytännön vauhdittamina. Tutkimus on ollut reaktiivista ja oikeuskäytännön näkemyksiä myötäilevää. Kolmas ryhmä ovat perhe- ja jäämistöoikeudelliset asiat. Etenkin perheeseen ja sukuun liittyvät suhteet kuten vanhemmuus ovat osoittaneet uskomattoman kykynsä tuottaa yhä uusia asianosaisasetelmia, joihin lainsäätäjä ei ehdi vastaamaan.

Asiavaltuuden astevaihtelu – erilaiset asiavaltuudet ja soveltamistilanteiden lukuisuus – vievät tutkijalta uskoa tutkimuksen tuloksiin. Ei ole todennäköistä, että

97. Tähän palataan jäljempänä luvussa 7.2.
98. Pienessä oikeuskulttuurissa tutkimus henkilöityy, tässä Päivärintaan (2022).

näin erilaisiin tilanteisiin löydettäisiin yhtenäisiä sääntöjä, elleivät säännöt ole hyvin yleisiä, lähinnä tavoiteperiaatteita. Periaatteilta taas puuttuu ongelmanratkaisukyky, eikä asiavaltuuteen kaivata uutta teoriakerrosta. Teoriaa on nykyisinkin riittämiin, konkreettisia tuloksia taas liian vähän. Epäilykset tutkimuksen tuloksellisuudesta saattavat myös olla selitys sille, miten oikeustieteen tutkimus ohjautuu. Totta on, että asiavaltuus on liian laaja ja osaksi liian hajanainen instituutio yksittäisen tutkimuksen kohteeksi. Prosessioikeuden tutkimus esimerkiksi on ottanut kohteekseen asiavaltuuden käsittelyn: miten tuomioistuin käsittelee, korjaa ja ratkaisee asiavaltuuteen liittyviä kysymyksiä. Sisällöllinen tutkimus taas hakee sopivan osakokonaisuuden kuten immateriaalisoikeudelliset asiaryhmät tai ympäristöasiat. Tällaisilla kapeilla osa-alueilla tutkimusta tekevät odottavat saavansa edes rajoitettuja mutta ratkaisukäytäntöä hyödyttäviä tuloksia. Tälläkin tutkimuksella on kapea osa-alueensa: se on päinvastoin vertikaalinen eikä horisontaalinen. Tutkimuskohteena on paljolti asiavaltuudessa parhaillaan tapahtuva muutosprosessi: mistä muutos johtuu ja mitä siitä seuraa.

2. Tutkimustehtävä

2.1. TUTKIMUSKYSYMYKSET JA RAJAUKSET

Tutkimusta asiavaltuudesta ja ylipäätään prosessinedellytyksistä voidaan moittia käytännölle vieraaksi; se voi jonkun mielestä olla turhaa teorioiden rakentelua. Totta on, että meillä ei ole kattavia tilastoja, kuinka usein asiavaltuus nousee oikeudenkäynnin ongelmaksi. Tämä ei yllätä, sillä vastaavia yksityiskohtaisia tietoja ei ole muistakaan prosessinedellytyksistä. Kirjallisuuden näkemykset vaihtelevat: ”asiavaltuustapauksia” pidetään joskus harvinaisina, joskus taas ”ei niinkään epätavallisina”, joskus taas sanotaan, että niitä kohdataan ”aika harvoin”.[99] Mitä tulee Suomeen, julkaistujen ennakkoratkaisujen määrä tukee keskimmäistä mielipidettä: asiavaltuus on tuottanut vuoden 1990 jälkeen laskutavasta riippuen 40–50 ennakkoratkaisua.[100] Määrä on pieni verrattuna jatkokäsittelyluvan tuomaan ratkaisuvyöryyn. Se on kuitenkin selvästi enemmän, mitä prosessioikeudelliset kysymyksenasettelut tavallisesti saavat aikaan. Asiavaltuuden merkitys yksittäisissä tapauksissa on lisäksi huomattava. Erehdykset ovat sekä kohtalokkaita että vaikeasti korjattavissa. Asianosaisen väärä tulkinta asiavaltuudestaan saa aikaan asian jäämisen tutkimatta. Se taas voi johtaa totaaliseen oikeudenmenetykseen, jos kanneaika päättyy, ennen kuin oikea asianosaisasetelma saadaan paikalleen. Välttämättä oikeaa asianosaista ei ole lainkaan, joten kukaan ei saa määrättyä asiaa tuomioistuimen tutkittavaksi.

Prosessinedellytykset kokonaisuudessaan ovat käytännössä yllättävän tärkeitä. Julkaistussa oikeuskäytännössä prosessinedellytykset ovat nousseet nimittäin esille hämmästyttävän usein. On esimerkiksi laskettu, että korkeimman oikeuden ratkai-

99. Tutkimuksessa mietittiin aikanaan syitä sille, miksi asiavaltuus oli odotettua harvinaisempi käytännön ongelma. Ks. Reinikainen 1958 s. 91. Tämä johtuu siitä, että asianosainen on kokemusten mukaan yleensä se henkilö, jolla on oikeus käydä omissa nimissään oikeutta riidan kohteesta.

100. Määrä osoittaa myös, että tällä tutkimuksella on ”käytännön merkitystä”, minkä puuttumisesta moderni tutkimus saa usein moitteita. Ks. esimerkiksi Wuolijoki 2024 s. 326. Kovin oikeutettuja nämä moitteet eivät ole. Osaksi ne johtuvat siitä, että käytännön merkitys ymmärretään niissä kovin ahtaasti. Merkitys näyttää olevan ajantasainen ja konkreettinen kannanotto lukijalle ajankohtaiseen tulkintakysymykseen, usein varsin vähäiseen. Merkitykseksi ei lasketa sitä, että tutkimus saa lukijan miettimään asenteitaan ja toimintatapojaan yleisemmin. Vaikka merkitys nähtäisiin kapeanakin, perinteisiltä oikeudenaloilta on viime vuosiltakaan vaikea osoittaa ensimmäistäkään tutkimusjulkaisua, jolta käytännön merkitys tyystin puuttuisi. Sellaista väittävän olisi syytä tarkistaa tiedekäsityksiään. Jos suomalaista oikeustieteen tutkimusta esimerkiksi prosessioikeudessa jostain arvostellaan, sanottavaa löytyy pikemminkin sen epätieteellisyydestä. Tutkimus on pahimmillaan lainvalmisteluun ja oikeuskäytäntöön tukeutuvaa ”käytännön resonointia” kuten on joskus sanottu.

suista, jotka sijoittuvat vuosille 2000–2009, ne olivat esillä 13 prosentissa tapauksista. Luku on oikeastaan uskomattoman paljon.[101] Kannanotto suuntaan tai toiseen on kohtalokas kantajalle ja haitallinen vastaajallekin: vastaajakaan ei saa kiistaan lopullista ratkaisua. Jos prosessinedellytys puuttuu eikä puutetta pystytä korjaamaan, oikeudenkäyntiä tai tarkkaan sanoen ”asianmukaista käsittelyä” ei aloiteta.[102] Puute estää oikeudenkäynnin, joten toiminnallisesti kysymys on oikeudenkäynnin eli prosessin esteestä.[103] Tämä kuvaavampi kielenkäyttö alkaa vallata alaa suomalaisessakin oikeuskielessä, vaikka se aikaisemmin piti itsepintaisesti kiinni prosessinedellytyksen käsitteestä. Se teki yhtäältä kielenkäytön kankeaksi, toisaalta se hämärsi prosessinedellytysten tarkoitusta lainkäytön järjestelmässä. Instituution perusajatus jäi hämäräksi, ja prosessinedellytykset todella näyttävät turhalta juristerialta.

Käsitteen nimenvaihdos edellytyksestä esteeksi ei, kuten havaittiin, tee kielenkäyttöä sen tarkemmaksi. Prosessihan on jo käynnistynyt, kun estettä ryhdytään tutkimaan.[104] Prosessinedellytyksen puuttuminen on näin ainoastaan oikeudenkäynnin jatkumisen este tai, jos se halutaan sanoa yleiskielisesti, aineelliseen kiistakysymykseen etenevän oikeudenkäynnin este. Näin pitäisi sanoa myös perinteisistä prosessinedellytyksistä puhuttaessa. Radikaaliksi uutta kielenkäyttöä ei voi syyttää, joten se ei estäisi siihen siirtymistä. Esimerkiksi ruotsalaisessa oikeustieteessä se on ollut käytössä jo puoli vuosisataa. Kielenkäyttöön palataan lähemmin jäljempänä, mutta jo tässä vaiheessa kannattaa huomauttaa, että kumpikin konstruktio on neutraali. Esimerkiksi oikeudellisen konfliktinhallinnan tutkimuksessa ja sen keskiön asianosaisnäkökulmassa voidaan käyttää kumpaakin konstruktiota: tietty tosiseikka on asianosaisenkin näkökulmasta yhtä hyvin edellytys oikeudenkäynnille kuin sen este. Vaikka käsitettä käytetään perinteisestä tuomioistuimen näkökulmasta, kumpaakaan kielenkäytön vaihtoehtoa ei voi pitää toista osuvampana.

Suomalainen tutkimus ei ole vähätellyt asiavaltuuden merkitystä; pikemminkin kiinnostus siihen on pitkän kuivan kauden jälkeen elpynyt, vaikka ansio siitä kuuluu, kuten pienissä oikeuskulttuureissa tapahtuu, yksittäisille henkilöille, tässä tapauksessa oikeastaan yhdelle. Sen sijaan Ruotsissa asenteita kuvaa adjektiivi ”nihilistinen”.

101. Havansi 2009 s. 291.
102. Tirkkonen 1961 s. 553.
103. Tätä kielenkäyttöä kylläkin rasittaa se, että prosessinesteillä tarkoitetaan myös aineellisoikeudellisia esteitä, esimerkiksi ratkaisussa KKO 2016:1 käsite tarkoitti bis in idem -kieltoa eli kaksoisrangaistavuuden kieltoa. Ks. Kukkonen -16 s. 15. Ks. myös Havansi 2009 s. 275. Hänen mukaansa ”onneksi” ruotsalainen käsite ei ole ottanut tulta Suomessa. Uudet oppikirjat ovat tosin myöhemmin tähän kielenkäyttöön sortuneet.
104. ”--- jo se menettely, jossa todetaan prosessinedellytyksen puuttuminen, on oikeudenkäyntiä eli prosessia”. Näin Tirkkonen 1961 s. 553. Ks. edellä jakso 1.1.

Vaatimusta asiavaltuudesta pidetään fiktiona: kynnys asiavaltuuteen on niin matalalla, että asiavaltuuden puuttumista ei koskaan huomata tai se ei saa merkitystä.[105] Enintään se aktualisoituu asioissa, joissa sovintoa ei sallita, esimerkkinä myös rikosasiat. Dispositiivisissa asioissa asiavaltuuden heikkous ei johda tutkimatta jättämiseen vaan kanteen hylkäämiseen. Vaikka tämä näkemys on äärimielipide, muukin kirjallisuus sivuuttaa koko kysymyksen pinnallisin huomautuksin – ja siirtyy vaarattomimpiin kysymyksiin. Voi olla, että ruotsalaisilla näkemyksillä on ollut piilevää vaikutusta suomalaiseen tutkimukseen tai oikeammin sen puuttumiseen. Ruotsalaista tutkimustahan on varsinkin ennen pidetty esikuvana suomalaiselle prosessioikeudelle. Vaikutus selittäisi muun muassa sen, miksi kotimainen tutkimus on niin niukkaa.

Kaikki prosessinedellytykset eivät ole samanlaisia eivätkä toimi samalla tavalla. Asiavaltuus, entiseltä nimeltään asialegitimaatio, on monen mielestä prosessinedellytyksistä sisällöltään häilyvin. Tästä huolimatta se luetaan, asianosaisille kohtalokkaasti, asian laatuun liittyviin ehdottomiin prosessinedellytyksiin. Ehdottomuudesta seuraa yhtäältä, että asianosaiset eivät voi sopia asiavaltuudesta eikä asianosainen yksin siitä määrätä, toisaalta taas tuomioistuin ottaa asiavaltuuden puuttumisen huomioon viran puolesta, toisin sanoen omasta aloitteestaan.[106] Tapausaineistosta ei kylläkään käy kattavasti ilmi, kuinka usein kysymys asiavaltuudesta aktualisoitui vastapuolen väitteestä, kuinka usein tuomioistuin sen itse huomasi ja otti puheeksi. Valtaosassa ennakkoratkaisuista vastapuoli joka tapauksessa teki väitteen välittömästi oikeudenkäynnin alussa, ja asiavaltuus sai heti tuomioistuimen huomiota. Tästä päätellen asiavaltuus kuuluisi oikeussuojan tarpeen ja tuomioistuinasiaksi luokittelun joukkoon siinä, että siihen enimmäkseen puututaan, kun vastapuoli tekee siitä väitteen. Oma kysymyksensä on, mikä painoarvo vastapuolen kannalla asiavaltuuteen ylipäätään on. Vanha opinkappale on, että kaikkinaiset asiavaltuutta koskevat tahdonilmaisut ovat pätemättömiä: asiavaltuudesta ei saa sopia eikä määrätä.[107] Sitä ei voi sopimuksin antaa eikä riistää. On kuitenkin syytä epäillä, ryhtyykö tuomi-

105. Näin Lindblom 2008 s. 304. Jyrkkä mielipide selittyy sillä, että Lindblom yritti varhaistuotannossaan häivyttää asiallisten edellytysten ja prosessinedellytysten vedenjakajan. Hän loi prosessinesteen käsitteen, mutta käsite ja sitä ilmentävä kielenkäyttö ei ole saanut muissa pohjoismaissa kannatusta. Lindblom pystyi kylläkin sitomaan ajatuksensa edellisillä vuosikymmenellä esitettyihin näkemyksiin. Ks. Bellander 2017 s. 369.

106. Viran puolesta tutkimista on perusteltu sillä, että näin suojataan kolmannen oikeutta (’tredjemansintresse’). Näin Hassler 1963 s. 93. Perustelu ei vakuuta, sillä oikeudenkäynti ei periaatteessa vaikuta eikä voikaan vaikuttaa sivullisen oikeuksiin muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Tähän palataan jäljempänä luvussa 4.

107. Asiavaltuusväitettä ei tarvitse kohdistaa kehenkään eikä sen tekijän tarvitse mainita, mihin perusteeseen hän väitteensä tukee, esimerkiksi onko asianosainen menettänyt valtuutensa vai eikö sitä ollut koskaan ollutkaan. Ks. Vuorenpää 2003 s. 14.

50 oistuin tosiasiallisesti sen enempää asiaa miettimään, jos vastapuoli ilmoittaa, että kantajalla on asiavaltuus tai oikeussuojan tarve taikka vastapuoli vähintään on hiljaa mahdollisista puutteista.[108]

Tässä tutkimuksessa ei tyydytä analysoimaan asiavaltuuden (ja yleisemmin prosessinedellytysten) toimintamekanismeja. Jotta tutkimus tuottaisi tuloksia, on pakko hakea asiavaltuudelle sisältöäkin. Mikäli asiavaltuutta halutaan soveltaa, on toki tiedettävä, millainen se on. Merkille pantavaa on, että asialegitimaation tulkinta on ollut tapana sivuuttaa muutamin huomautuksin, kun taas prosessinedellytysten käsittelyn yksityiskohdat ovat olleet varhaisen prosessioikeustutkimuksen lempiaiheita. Vanhemman kirjallisuuden merkitystä on pidetty keskeisenä prosessinedellytysten ”yleisten oppien” kehittämisessä.[109] Uutta tutkimusta kun ei ole. Asiavaltuuden käsitteen määrittely on luku sinänsä, sillä tavanomaiset määritelmät eivät paljoa lukijaa valista. Asiavaltuus määritellään perusoppikirjoissa ”oikeutukseksi prosesseerata oikeudenkäynnissä asianosaisena”. Vanhan muistisäännön mukaan kysymys on toisin sanoen siitä, kuka on oikea henkilö ”esiintymään kantajana, vastaajana tai asianomistajana”.[110] Asiavaltuus kytketään näin nimenomaan asianosaisen asemaan ja rooliin: asiavaltuus voi käsitteellisesti olla vain asianosaisella. Tästä seuraa, että kysymys asiavaltuudesta korvautuu usein keskustelulla siitä, kuka on asianosainen.

Pohdiskelu ”asianosaisasemasta” on tyypillistä hallintolainkäytölle, joskaan yleinen lainkäyttökään ei ole siltä välttynyt. Kielenkäyttö ei sinänsä haittaa, etenkin kun teoria väitteenvaraisuudesta tavallaan kätkee asiavaltuuden oletettuun asianosaisuuteen.[111] On kuitenkin muistettava, että asiavaltuus on yksi tekijä, joka antaa asianosaiselle asianosaisen statuksen. Vaaroja syntyy siitä, että kaikkia oikeudenkäyntiin osallistuvia tahoja herkästi kutsutaan ”asianosaisiksi”, vaikka heillä ei ole tutkittua ja todettua asiavaltuutta. He ovat eräänlaisia ”protoasianosaisia”. Tässä tutkimuksessa asialegitimaatiolla selitetään muitakin oikeutuksia, joiden nojalla henkilö voi itsenäisesti esiintyä konkreettisessa oikeudenkäynnissä. Asialegitimaatiosta voidaan toisin sanoen puhua sekä suppeassa että laajassa merkityksessä. ”Asiavaltuuksia” on useita.

Asiavaltuuden häilyvyys näkyy myös siinä, että se ei ole stabiili asiantila. Yhtäältä se – tai tarkkaan ottaen asialegitimaation luovat tosiseikat – voivat elää ennen oi-

108. Ks. esimerkiksi Päivärinne 2022 s. 448. Hänen mukaansa asiavaltuuden ”tunnustamisella” on hyvin vähäinen tai olematon ”todistusvaikutus”. Yllä puhutaan kylläkin psykologisesta vaikutuksesta, mikä on eri asia. Sellainen tunnustamisella luultavasti on. Jos asianosainen ei pidä vastapuolen asiavaltuutta kyseenalaisena, miksi tuomioistuin uhraisi vaivaa sen käsittelyyn.
109. Päivärinne 2022 s. 39.
110. Näin esimerkiksi Vuorenpää 2023 s. 15.
111. Teoriassa asiavaltuuden väitteenvaraisuudesta kantajan väite oikeudestaan riittää sellaisenaan antamaan hänelle asiavaltuuden asiassa. Tätä käsiteltiin lähemmin edellä alajaksossa 1.2.

keudenkäyntiä, toisaalta taas aikanaan vallinnut asiavaltuus saattaa vielä oikeudenkäynnin aikanakin kadota.[112] Asiavaltuus häilyy sekä tulkinnoissa että asiantiloissa. Muissa prosessinedellytyksissä jälkimmäistä ei juuri tapahdu. Tyypillinen esimerkki sisällöllisestä muutoksesta on asiavaltuutetun vaihtuminen. Se on niin tavallista, että vaihtuminen on saanut prosessioikeuden käsitteistössä oman nimensä: sitä kutsutaan asianosaisseuraannoksi. Nimitys kylläkin kuvaa kaikkia oikeudenkäynnin aikaisia muutoksia prosessinedellytyksissä. Aikaisempi asiavaltuus voidaan menettää (jolloin se saa uuden haltijan) joko ulkoisen tapahtuman tai primäärin oikeudenhaltijan tahdonilmaisun seurauksena. Jo varhainen tutkimus toi esiin samat esimerkit, mitä nykyinenkin tutkimus tekee eli saatavan siirtämisen perittäväksi ja sen panttaamisen.[113] Ensimmäinen siirtää asiavaltuuden (tai tarkemmin sanoen osia siitä) toimeksisaaja-siirronsaajalle, jälkimmäinen taas tekee saman pantinsaajan eduksi.

Asiavaltuus on myös hyvin yksilöllinen prosessinedellytys. Yksilöllisellä asiavaltuudella alun perin tarkoitettiin ja useimmiten vieläkin tarkoitetaan, että vain yksilöllisesti oikeutettu henkilö eli subjektiivisen oikeuden haltija saa vaatia oikeudenkäynnillä oikeuksiaan. Tässä suhteessa vanha nimitys ”puhevalta” tuo esiin asian ytimen, eli oikeuden päästä esiintymään omissa nimissään oikeudenkäynnissä. Vain tällainen oikeudenhakija saattaa päästä nauttimaan asianosaisen asemasta.[114] Kielellisesti sana kuitenkin viittaa liiaksi puheenvuorojen käyttämiseen muodollisessa tilaisuudessa. Oikeudellinen puhevalta on kuitenkin paljon laajempi. Sana juontuukin ajalta, jolloin oikeudenkäynnit olivat täyssuullisia ja koostuivat vuorottaisten puheenvuorojen sarjasta. Asiavaltuus ei anna pelkkiä oikeuksia. Etenkin asianosaisen asema tuo mukanaan paketin sekä oikeuksia että velvollisuuksia, joten sitä ei välttämättä edes haluta. Intressejään oikeudenkäynnissä ajava voi tyytyä vähäisempään asemaan oikeudenkäynnissä.[115]

Tutkimustehtävän määrittely ja konkretisointi ovat tutkimuksen vaikein vaihe. Kun tutkimustehtävä on tutkijajargonin mukaan hajonnut, tutkimus on vanhaa sananlaskua mukaillen puoliksi tehty.[116] Tässä tapauksessa tutkimustehtävä, asianval-

112. Prosessinedellytykset ovat kielikuvana jaettavissa stabiileihin ja labiileihin. Jälkimmäisiin kuuluvat asiavaltuus ja oikeussuojan tarve: muut prosessinedellytykset ovat pääsääntöisesti stabiileja. Vaihtelua voi esiintyä myös tuomioistuinkelpoisuudessa (onko kyseessä tuomioistuinasia) ja asianosaiskelpoisuudessa, mutta tällöin kysymys on lainsäädännön tai tulkintojen muuttumisesta.

113. Näin Tarjanne 1929 s. 148. Tätä käsitellään perusteellisemmin jaksossa 4.1.

114. Asiavaltuuden käsitettä koskevaan kielenkäyttöön palataan jäljempänä jaksossa 2.3.

115. Vähäisempikin asema vaatii oman asiavaltuutensa. Asiavaltuuden ”astevaihteluksi” kutsuttuun ilmiöön syvennytään jaksossa 1.4.

116. Ikävä kyllä tämä on liian optimistinen olettamus; tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset tarkentuvat ja niiden tuleekin tarkentua työn edetessä. Ellei näin käy, on syytä huolestua. Aihe-

tuus oikeudenkäynnissä, kuitenkin purkautuu päänvaivaa aiheuttamatta eli itsestään tutkimuskysymyksiksi. Keskeiset kysymykset kuuluvat:

— mikä on asiavaltuuden asema lainkäytön järjestelmässä (kysymys 1),
— millaiseen käsitteeseen ja tulkintoihin access to justice – lähestymistapa asiavaltuudessa johtaa (kysymys 2),
— mitkä periaatteet ohjaavat lainsäädännössä ja oikeuskäytännössä asiavaltuuden sovelluksia (kysymys 3) ja
— miten asiavaltuutta käsitellään oikeudenkäynnissä (kysymys 4).

Kysymyksissä 1 ja 2 puhutaan oikeastaan saman asian eri näkökulmista: prosessinedellytykset ja oikeuksiin pääsy niveltyvät toisiinsa. Opit prosessiedellytyksistä on kehitetty aikana, jolloin tutkimusta hallitsi tuomioistuinkeskeisyys. Jopa tässä kontekstissa prosessinedellytykset on nähty epätavallisen vahvasti tuomarin silmin, kun taas asianosaisten tai tulevien asianosaisten mahdollisuudet vaikuttaa käsittelyyn tai tulkintaan on oletettu vähäisiksi. Tämä pätee erityisesti asiaa koskeviin prosessinedellytyksiin, toisin sanoen siihen, onko asia tuomioistuinasia, onko oikeudenhakijalla oikeussuojan tarve tai onko asianosaisen statusta hakevalla siihen riittävä asiavaltuus. Access to justice -tarkastelu sen sijaan painottaa yhtäältä asianosaisen toimintamahdollisuuksia, toisaalta edellyttää tulkinnoilta sellaista intressipunnintaa, mitä sananmukaisella tulkinnalla on yritetty välttyä. Vanhat näkemykset prosessinedellytyksistä sivuuttavat myös ne haitat, joita tutkimatta jättäminen tuottaa asianosaisille. Oikeudenkäyntiin uhratut kustannukset menevät tällöin hukkaan, oikeuksiin pääsy viivästyy tai se voi kannemääräaikojen tai vastaavan syyn takia kokonaan estyä. Hukkakustannukset ovat, kuten havaittiin, maksimissaan, kun puute prosessinedellytyksessä todetaan vasta, kun oikeudenkäynti on edennyt asiaratkaisuun, toisin sanoen päätösharkinnassa.[117] Tutkimuksessa myönnetään auliisti, että yhtäältä perusoikeudet ja toisaalta access to justice -lähestymisote muuttavat tapaa ajatella prosessinedellytyksiä.[118] Sen sijaan siitä, miten ajattelua tulee muuttaa, voidaan olla montaa mieltä.

piirin ymmärrys ei ole asianmukaisesti syventynyt, eikä tutkimus ole itse asiassa käynnistynyt.
117. Ks. edellä jakso 1.1. ja jäljempänä jakso 5.2.
118. Tähän palataan jäljempänä jaksossa 3.4.

Kysymys 2 sisältää tämän tutkimuksen keskeisen idean. Ennalta on selvää, että lähestymistapa ei anna yksiselitteisiä vastauksia. Se johtuu yksinkertaisesti siitä, että ihanteellinen oikeuksiin pääsy on sumea käsite. Jotain kestävää voidaan toki sanoa: oikeuksiin pääsy ei tarkoita ainakaan sitä, että oikeutta hakeva pakotetaan täysimittaiseen oikeudenkäyntiin, jonka tuloksena on ainoastaan, että hänen asiansa jätetään tutkimatta. Asiavaltuuden epäselvyydestä ei myöskään saisi tulla suhteetonta ja kustannuksia kasvattavaa riitaa riidassa. Se ei saisi paisua esioikeudenkäynniksi, joka vie kaiken huomion sekä asianosaisilta ett' tuomioistuimelta. Tosin sitä ei voi aina välttää, koska epäselvyys asiavaltuudesta on rakenteeltaan tällainen riita: se on omiaan paisuttamaan oikeudenkäyntiä. Asiavaltuudessa tuomioistuimelta on odotettava ja vaadittava tehostettua kustannusten hallintaa. Tuomioistuin ei saa kuvainnollisesti innostua asiavaltuusongelmasta. Joissakin ratkaisuissa ei ole helppoa välttää vaikutelmaa, että näin on tapahtunut, niin inhimillistä kuin se onkin. Asianosaisten oikeussuojaodotuksia, oli kysymys kantajasta tai vastaajasta, tällainen innostus ei palvele. Kiistatonta lienee, että kansalaisilla on tällaisia odotuksia. Itse asiassa niihin vastataan kohtalaisen hyvin: lähes puolet asianosaisista kokee tutkimusten mukaan Suomessa, että heidän läpikäymänsä oikeudenkäynti on ollut menettelynä oikeudenmukainen.[119]

Eteenpäin päästään erottamalla säännellyn ja sääntelemättömän (eli 'vapaan') asiavaltuuden alueet. Ensimmäisellä pystytään pitäytymään prosessioikeudelliseen asiavaltuuden käsitteeseen, joka vie oikeudenkäynnin alkuun ajoittuvaan tutkintaan. Tutkinta taas ratkaisee, jääkö heti asia tutkimatta vai jatketaanko oikeudenkäyntiä asiakäsittelyllä. Asiavaltuuden määrittely on tällöin lainopillista tulkintaa, joten säännöstä soveltavan tuomioistuimen käytettävissä on normaali tulkintojen valikoima. Joskus perusoikeuksiin kuuluva oikeus saada oikeussuojaa johtaa contra legem -tulkintoihin, josta on esimerkkejä perheoikeuden alalta. Tällaiset soveltamistilanteet ovat harvinaisia, joskin ne rikkovat symmetriaa ja vievät ennustettavuutta. Vapaalla alueella sen sijaan joudutaan miettimään, onko löydettävissä vaihtoehto aineelliselle eli kanteen hyväksymisen edellytyksiin sulautuvalle asiavaltuudelle. Kiistatonta on, että tällainen asiavaltuuskonsepti on access to justice -näkökulmasta (kuten muutenkin) kaksiteräinen. Se poistaa erillisen asiavaltuuden kynnyksen ja siihen liittyvän erilliskäsittelyn mutta pakottaa oikeutta hakevan hinnakkaaseen ja epävarmaan oi-

119. Näin Obstbaum 2023 s. 40.

keudenkäyntiin.[120] Oikeudenkäynti voi lopulta päättyä siihen, että monien käsittelyvaiheiden jälkeen asiavaltuuden todetaankin puuttuvan.[121] Tutkijaa kuitenkin houkuttelee mahdollisuus, että ääripäiden prosessioikeudellinen käsite/aineellistunut käsite välille löytyisi kompromissi.

Kysymyksessä 3 haetaan yhteisiä periaatteita hajanaisesta lainsäädännöstä ja kirjavasta oikeuskäytännöstä. Oikeuskäytännössä etusijasta kilpailevat sananmukainen tulkinta, laajentava tulkinta sekä tilannekohtaiset ad hoc-ratkaisut. Kysymyksessä erotetaan, kuten edellä tehtiin, yhtäältä säännelty, toisaalta sääntelemätön alue. Yhteistä periaatetta, joka kattaisi molemmat alueet, on toivotonta hakea, ellei tyydytä hyvin yleisiin luonnehdintoihin. Tällaiset ”periaatteet” taas ovat joko vailla ongelmanratkaisukykyä tai eivät kaipaa tutkimusta, koska tutkimuksen tulokset ovat itsestäänselvyyksiä. Samalla yritetään pelkistää oikeuskehityksen ääriviivat, toisin sanoen koetetaan löytää kehityksen suunta. Vaikka huomiota kohdistetaan vain viime vuosikymmenten ratkaisuihin, ratkaisujen ajoittuminen näkyy selvästi. Mitä uudemmasta ratkaisusta on kysymys, sitä harvemmin sananmuodon mukainen tulkinta on ratkaiseva tai edes sellaisenaan riittävä perustelu lopputulokselle. Tahaton seuraamus tästä on, että ”yleinen” asiavaltuus jää vähälle huomiolle, usein ylimalkaisten mainintojen varaan. Keskittyminen on myös omiaan luomaan harhan siitä, että asiavaltuuden tuoma kynnys oikeuksiin pääsyyn on ylitetty, kun asiavaltuudelle löydetään kyseisessä tulkintatilanteessa tuki lainsäädännöstä.

Kysymys 4 ei ole uusi: pikemminkin se on niitä harvoja osa-alueita, josta on perustutkimusta. Tutkimus on kuitenkin vuoden 1993 uudistusta edeltävältä ajalta. Lisäksi sen tulokset kärsivät suorastaan häiritsevästä järjestelmäkeskeisyydestä; tutkimus on vahvaa tuomarin oikeutta. On myönnettävä, että esimerkiksi OK 5 ja 6 luvut tarjoavat aikaisempaa paremmat puitteet prosessinedellytysten ja näin myös asiavaltuuden kustannustehokkaalle käsittelylle. Oikeuskäytäntö tuo kuitenkin esiin menettelytapojen epäyhtenäisyyden: asiavaltuus sitä paitsi aktualisoituu monesti vasta muutoksenhaussa. Prosessinedellytysten toimintalogiikkahan vaatisi, että niiden tutkiminen on oikeudenkäynnin alku, sen ensimmäinen vaihe. Kallista asiakäsittelyä ei saisi aloittaa, ennen kuin tirkkoslaiset ”asianhaarat” kanteen tutkittavaksi ottamiselle ja

120. Tällä käsittelyvaiheella ei ole vakiintunutta nimeä, joskin sitä voitaisiin kutsua esimerkiksi prosessinedellytysharkinnaksi. Käsite on epätarkka, sillä aineellistuneena prosessinedellytysten harkinta siirtyy osaksi pääasian ratkaisemista eli asiaharkintaa. Nimi on muutoinkin arkikielessä kömpelö, joten sitä ei jatkossa systemaattisesti käytetä. Sen sijaan asiakäsittely ja asiaharkinta ovat kielellisesti osuvia ja käteviä, mistä syystä niitä ei jatkossa vältellä. Niitä käytetään lisäksi, oli kysymys kanteen hyväksymisen aineellisoikeudellisista edellytyksistä tai aineellistuneesta prosessinedellytyksestä.

121. Ks. edellä jakso 1.2.

ratkaisemiselle vallitsevat. Aina on kuitenkin tiedetty, että monet prosessinedellytykset – asiavaltuus kuuluu selvästi tähän joukkoon – vaativat välistä koko asian aineellista tutkimista, ennen kuin voidaan sanoa, vallitseeko prosessinedellytys vai ei.[122]

Tätäkään käytännön välttämättömyyttä ei saisi liioitella. Monesti käsittelyn edettyä hieman pitemmälle on saatu kootuksi se tietopohja, joka tarvitaan harkittuun päätökseen asiavaltuudesta. Hätäinen päätös tutkimatta jättämisestä, kun se tehdään vajavaisella tietopohjalla ja tuomarin ”intuitiolla”, ei ole sen enempää kantajan kuin vastaajankaan edun mukaista. Oma kysymyksensä on, miten tuomioistuin oikeudenkäynnin aikana tuo esiin näkemyksensä kantajan asiavaltuudesta, jotta asianosaiset kykenevät sovittamaan siihen asianajoaan. Tuomioistuin voi ottaa asiavaltuuden kantaa prosessinjohdollisesti tai tehdä siitä välipäätöksen: kumpikin tuo epätietoisuuteen asiavaltuudesta linjauksen, olkoonkin että linjaus on muutettavissa ja joka tapauksessa kumottavissa muutoksenhaussa.[123] Omia erilliskysymyksiään ovat tutkimatta jättämisen oikeusvoima sekä oikeudenkäynnin kustannukset, kun asiaa jää tutkimatta.

Tämän tutkimuksen ydinajatuksia on, että asiavaltuuden soveltamisala kattaa koko lainkäytön ja kaikki asiat. Vaikka käsitettä ja nimeä yleisen lainkäytön ulkopuolella vältellään, asiavaltuuden kaltaisia ongelmia syntyy niin yleisessä lainkäytössä, hallintolainkäytössä kuin erityistuomioistuinten lainkäytössä. Tästä huolimatta tehtävä tutkimus keskittyy. Siinä pidetään silmällä pääsääntöisesti yleistä lainkäyttöä: mukana ovat niin riita-asiat, rikosasiat kuin hakemusasiatkin.[124] Hakemusasioista ja asiavaltuudesta ei ole, kuten on todettu, tapana puhua yhdessä. Prosessinedellytykset koskevat myös hakemusasioita, eikä sitä ole epäilty. Sen sijaan voidaan olettaa, että hakemusasioissa aineellinen lainsäädäntö vie painoarvoa ”prosessioikeudellisilta kysymyksiltä”.[125] Näin ei tietenkään saisi tapahtua, koska pelkkä systemaattinen luokittelu ei vaikuta sovelluksiin eikä tulkintoihin. Asioiden jakaminen hakemusasioihin ja riita-asioihin on yhtäältä ollut epäjohdonmukaista, joskus jopa mielivaltaista.

122. Tirkkonen 1961 s. 553.

123. Päätökseen, jolla prosessiväite (esim. asiavaltuuteen kohdistuva) on hylätty, ei periaatteessa saa hakea erikseen muutosta. Muutoksenhaku tapahtuu pääasian yhteydessä. Tuomioistuin voi kuitenkin määrätä (käytännössä antaa luvan), että muutosta haetaan ”erikseen” (OK 16:3.1.). Tällöinkin asia käsittely jatkuu, ellei tuomioistuin erikseen määrää, että pääasian käsittely jatkuu vasta, kun valitus on ratkaistu (OK 25:10a). Ks. esimerkiksi Vuorenpää 2021 ym s. 526. Tähän palataan jaksossa 5.1.

124. On sanottu, että prosessinedellytyksiä tarkastellaan ”siviiliprosessipainotteisesti”. Ks. Havansi 2009 s. 279. Näin kiistatta onkin, ja painotus näkyy erityisen selvänä asiavaltuudessa. Painotusta ei ole muuttanut sekään, että valtaosa julkaistusta oikeuskäytännöstä ei oikeastaan liity näihin asioihin.

125. Ks. Päivärinne 2022 s. 443.

56 Toisaalta taas hakemusasia voi muodostua osallisille yhtä raskaaksi ja kalliiksi kuin kaksiasianosainen riita-asia. Asiavaltuus on noussut julkaistussa oikeuskäytännössä ongelmaksi useimmiten perhe- ja jäämistöoikeudellisissa hakemusasioissa. Asiaryhmän soveltamiskäytännöissä on kuitenkin vaikea nähdä selvää tulkintojen pehmentymistä tai aineellistumista. Pikemminkin päällimmäiseksi vaikutelmaksi nousee asiavaltuusteorioiden tunnollinen seuraaminen. Syy siihen luultavasti on, että asiavaltuuden sovelluksissa liikutaan säännellyllä alueella.

Hallintolainkäyttö toimii lähinnä esimerkkinä lainkäyttölinjasta, jolla asiavaltuuden mieleen tuovat ongelmat ratkaistaan tätä käsitettä käyttämättä ja luultavasti myös tuntematta.[126] Hallintolainkäyttö ei myöskään hyödynnä yleisessä lainkäytössä kehittyneitä ratkaisumalleja: sama toki pätee myös päinvastaisessa suhteessa. Sen sijaan prosessinedellytysten käsite on tuttu hallintolainkäytössä. Tyypillisessä hallintoasian oikeudenkäynnissä prosessinedellytysten tutkiminen on tosiasiallisesti oikeudenkäynnin ensimmäinen käsittelyvaihe. Hallintolainkäytön prosessilaki ei sitä kylläkään omaksi käsittelyvaiheeksi tunnusta. Hallintoprosessin tutkija toki huomauttaa tähän, että yleinen prosessilakikaan (eli oikeudenkäymiskaari) ei niin tee. Nähtäväksi tietenkin jää, tuottaako vertailu lainkäyttölinjojen välillä tuloksia.[127]

Ryhmä- ja edustajakanteisiin liittyvää kollektiivista asiavaltuutta ei käsitellä. Ryhmäkanteillehan on tunnusomaista, että ryhmän jäsenillä ei ole itsenäistä asiavaltuutta niin kauan kuin he kuuluvat ryhmään. Heillä on kuitenkin oikeus erota ryhmästä, jolloin he saavat asiavaltuuden ja ryhmäkannetta ajava järjestö tai viranomainen vastaavasti menettää oikeutensa edustaa eronneita oikeudenhakijoita.[128] Myös asiavaltuus erityisessä lainkäytössä sivuutetaan muutamin huomautuksin. Asia erikseen on, että monet korkeimman oikeuden asiavaltuusratkaisut ovat syntyneet muutoksenhaussa erityisesti markkinaoikeuden päätöksiin. Ratkaisut sisältävät näin sekä periaatteellisia linjauksia että kannanottoja yksittäiseen tapaukseen. Työtuomioistuimessakaan asiavaltuus ei ole tuntematon ongelma, mihin jo varhainen tutkimus kiinnitti huomiota.[129] Lakiin oikeudenkäynnistä työtuomioistuimessa kuitenkin li-

126. Ks. edellä jakso 1.3.
127. Suoraa sovellettavuutta asiavaltuudessa on pikemminkin epäilty. ”--- päällisin puolin soveliaalta näyttäviä oikeuskäsitteitä ei aina voida siirtää vieraaseen ympäristöön”, koska sillä syrjäytettäisiin voimassa olevat normirakenteet. Näin Vihervuori 1991 s. 498.
128. Ks. Koulu 2017b s. 58 ja 220.
129. Työehtosopimusasioiden asiavaltuus on ollut aikanaan ongelma muissakin pohjoismaissa. Ks. esimerkiksi Hassler 1963 s. 467.

sättiin erityissäännöksiä, jotka supistivat ongelmat murto-osaan.[130] Asiavaltuus ei tästä syystä rasita nykyistä ratkaisukäytäntöä.

2.2. TUTKIMUKSEN MENETELMÄ, VIITEKEHYS, AINEISTO JA RAKENNE

Alkusanoissa tämä tutkimus määriteltiin ”’lainopilliseksi access to justice -tutkimukseksi.” Tutkimussuuntaus tuo mukanaan oikeudenhakijan näkökulman, jota ilman access to justice -tutkimusta ei voi kuvitella. Nykytilan arviointi ja aatehistoriallisten kehityslinjojen kartoittaminen saavat nyt paljon näkyvyyttä, kun taas access to justice -tutkimukselle luonteenomaiset toimivuuden arvioinnit eivät nouse yhtä vahvasti näkyviin kuin tavallisesti. Tähän on syynä se, että tutkimuksen aineisto ei riitä toimivuuden arviointiin. Aineiston niukkuudessa myös pitkälle menevät tulevaisuuspohdinnat on pakko jättää pois: ne olisivat spekulatiivisia, parhaimmillaan valistunutta arvailua. Tästä lukija ymmärtää, että empiirinen aineisto ’loistaa poissaolollaan’[131], joten tutkimus on varsin epätyypillistä access to justice -tutkimusta.

Tunnusomainen asetelma kerta-asianosainen/toistuvaisasianosainen ei sekään tutkimusasetelmassa juuri toistu. Asiavaltuuden aktualisoivissa oikeudenkäynneissä vastapuolina ovat enimmäkseen yksityiset ihmiset. Ellei näin on, asiaansa ajavat tai yrittävät ajaa yritykset tai viranomainen vastaan yritys. Ehkä näistä seikoista johtuu, että oikeudenkäynnin kustannukset jäävät ratkaisuselostuksissa poikkeuksellisen vähälle huomiolle. Avoimeksi jää, johtuuko tämä siitä, etteivät asianosaiset ollenkaan vaadi korvausta kustannuksistaan. Osassa hakemusasioita sitä paitsi lähdetään siitä, että asianosaiset vastaavat pääsääntöisesti itse kustannuksistaan (OK 21:2). Vaatimuksia kustannusten korvaamisesta on näin yleensä turha esittääkään.

Kannattaa huomata, että aina kiistaa asiavaltuudesta ei synny vastapuolten välillä, toisin sanoen vastaaja kiistäisi kantajan asiavaltuuden. Myös oikeudenkäynnin myötäpuolet voivat asiassa päätyä riitaan siitä, kenelle heistä asiavaltuus kuuluu. Tällai-

130. Erityissäännökset ovat lakiteknisesti erikoisia: säännökset määräävät muodollisesti ainoastaan siitä, ketä on kuultava oikeudenkäynnissä. Samalla ne kuitenkin antavat kuultavalle ”asianomaismaisia” oikeuksia, kuten oikeuden esittää todistelua ja omia vaatimuksia. Tällainen kuultava sijoittuu taksonomiassa väliintulijan ja asianosaisen ei-kenenkään maalle. Ks. edellä jakso 1.4.

131. Tulevakaan tutkimus tuskin onnistuu keräämään edustavaa otosta. Asiavaltuustapaukset ovat lopulta harvinaisia, eivätkä ne erotu tapausmassasta. Tuomioistuinten ratkaisuihin päätyvät vain ne tapaukset, joissa asiavaltuudesta on tehty päätöksellä ratkaistu väite tai asiavaltuuden puuttuminen johtaa asian tutkimatta jättämiseen. Näin on todennäköistä, että asiavaltuudesta keskustellaan ja väitellään paljon useammin, mitä kerätystä aineistosta käy ilmi.

58 nen riita on todennäköisin silloin, kun kysymys on yksittäisestä vaatimuksesta eikä koko asiasta. Tällaisia tilanteita voi syntyä esimerkiksi, kun alkuperäinen asiavaltuutettu on siirtänyt asiavaltuuteen oikeuttavaa asemaansa toiselle. Oikeuskäytännössä ei kuitenkaan ole tapauksia, joissa primäärivaltuutettu ja sekundäärivaltuutettu kävisivät oikeutta asiavaltuuksista. Sen sijaan tavallista on, että epäselvyys asiavaltuuden haltijasta saa aikaan yhteistyön: kaikki mahdolliset oikeutetut värvätään esimerkiksi kantajiksi tai haastetaan vastaajiksi, jolloin kanne ei missään tulkinnan vaihtoehdossa jäisi tutkimatta tai joku potentiaalisista vastaajista putoaisi oikeudenkäynnin ulkopuolelle. Tämä on helppoa, koska heidän intressinsä esimerkiksi immateriaalisten yksinoikeuksien loukkauksissa ovat yhtenevät. Yhteistoimintaa saavat teoriassa aikaan etenkin immateriaaliset lisenssisopimukset sekä eri seuraantomuunnelmat.[132]

Kysymys, mitä asianosaisnäkökulma tässä tutkimuksessa merkitsee, johtaa ristiriitaisiin vastauksiin. Yhtäältä on selvää, että prosessiedellytysten tiukka tulkinta estää pääsyn oikeuksiin. Oikeudenhakija ei saa tuomioistuimelta aineellista vastausta, jota hän odottaa, oli vastaus kumpi tahansa. Asianosaisnäkökulma, etenkin jos siihen liitetään access to justice -odotuksia, suosisi näin prosessinedellytysten suopeaa tulkintaa: samalla erilaiset toimet asianosaisasetelman korjaamiseksi tulisi mahdollisimman pitkälle sallia sekä oikeudenkäynnin aikana että sitä ennen. Suopeus korjaamisessa yhtyy näin oikeuksiin pääsyä edistävään tulkintaan: ne ovat saman asian eri puolia. Kuva ei kuitenkaan ole mustavalkoinen, jos ajatellaan asiavaltuuden kaltaisia edellytyksiä. Teoria asiavaltuuden väitteenvaraisuudesta sisältää erityisen suopean tulkinnan: oikeutta hakeva pääsee oikeudenkäyntiinsä, koska tie oikeussuojaan ei välittömästi kaadu prosessinedellytykseen. Kuten edellä havaittiin, suopeuden hintana on kuitenkin oikeudenkäynnin kustannusten eskalaatio ja sen seurauksena lisääntynyt häviöriski. Portti tuomioistuimeen avautuu, mutta oikeuksiin pääseminen ei edisty.

Teoria tuottaa oikeudenkäynnissä myös hylkäävän ratkaisun, jos asiavaltuuden lopulta havaitaan puuttuvan. (Tosin mikään ei estä päätöstä tutkimatta jättämisestä. Teoria kuitenkin edellyttää, että asiassa annetaan hylkäävä päätös, mistä syystä se otetaan lähtökohdaksi.). Hylkäävä ratkaisu eli tuomio taas on, kuten edellä todettiin, oikeutta hakevalle epäedullisempi kuin päätös tutkimatta jättämisestä.[133] Jos kanne jätetään tutkimatta, portti uudemmille yrityksille jää auki, sillä aineellisoikeudellinen riitakysymys ei ole saanut oikeusvoimaista ratkaisua.[134] Kun tai jos asiavaltuuden

132. Näihin tilanteisiin siirrytään jaksoissa 4.1. ja 6.3.
133. Ks. jakso 1.1. i.f.
134. Tähän palataan jaksossa 5.4.2. Ks. myös Päivärinne 2022 s. 87.

puute saadaan myöhemmin korjatuksi, oikeudenhakija voi tuoda asiansa uudelleen tuomioistuimeen – tällä kertaa asiallisesti tutkittavaksi. Etua ei kannata liioitella. On myönnettävä, että olettamus uudesta oikeudenkäynnistä on epärealistinen, kun ongelmana Suomessa on ollut, että riita saataisiin yhdenkin kerran tuomioistuimen käsiteltäväksi. Periaatteessa mahdollisuus asian uudelleenkäsittelyyn on kuitenkin oikeutta hakevalle merkittävä etu – ja samalla väitteenvaraisen asiavaltuuden teorian heikkous.

Kannattaa muistaa, että asianosaisnäkökulma ei ole access to justice -tutkimuksen synonyymi: näkökulma ei yksin tee tutkimuksesta access to justice -henkistä. Kummoista miettimistä ei tarvita sen huomaamiseen, että access to justice -lähestymisen teho heikkenee, mitä vähäisemmästä yksityiskohdasta on kysymys. Teknisissä esteissä tulkintavaihtoehtojen vaikutukset hämärtyvät, eikä aineisto tässä riitä sellaiseen toimivuusarvioon, mitä lähestymistapa oikeastaan edellyttää. Ihme ei siis ole ollut, että liikkeen ensimmäinen aalto jäi ohjelmanjulistuksiksi. Tutkimus ei ole kertonut, mitä nämä esteet ovat ja mitä niille pitäisi tehdä. On toki myönnettävä, että aalto nosti ansiokkaasti esiin lakimiesavun tarpeellisuuden ja siitä saatavan hyödyn.[135] Mitä tulee pohjoismaisiin prosessilakeihin, oikeuksiin pääsyn teknisiä esteitä ei ole poistettu; perusoikeudenkäynti on päinvastoin tullut entistä formaalisemmaksi ja vielä enemmän lakimiesapuun perustuvaksi. Sen sijaan yksinkertaistettu oikeudenkäynti, Suomessa mahdollisesti käyttöön tuleva pienriitamenettely, on tässä suhteessa täyttänyt ensimmäisen aallon toiveet helposta pääsystä tuomioistuimeen. Ensimmäisen aallon vaatimukset, lakimiesapu ja teknisten esteiden karsiminen, olivatkin tosiasiallisesti vaihtoehtoisia. Teknisillä esteillä ei ole väliä, jos oikeudenhakijalla on pätevää lakimiesapua. Lakimies osaa kiertää esteet ja välttää ”prosessuaaliset” erehdykset asianajamisessa. Huonoa ammattitaitoa ja surkeaa praktiikanhoitoa ei tietenkään ole tarpeen suosia. Esteitä tulisi näin poistaa siellä, missä maallikot hoitavat itse asiaansa, suomalaisina esimerkkeinä yleinen hallintoprosessi ja sen spesifi sovellus vakuutusoikeusprosessi.

Tutkimuksen aineisto vaatii muutaman sanan, koska se hieman poikkeaa lainopillisen tutkimuksen normaalista aineistosta. Lainsäädäntöä on vähän ja lainvalmisteluaineistoa vielä vähemmän.[136] Asiavaltuutta ei lainvalmistelun aineistossa

135. Ks. esimerkiksi Koulu 2023a s. 188. Riita-asioissa lakimiesavun tarpeellisuudesta ja niin sanotusta lakimieshyödystä (’lawyer advantage’) ei kiistaa saa edes aikaan: maallikko ei kykene hoitamaan itse asiaansa edes vastaajana.

136. Tämä ei yllätä, sillä monet muutkin prosessioikeuden instituutiot ovat tutkimuksen ja oikeuskäytännön varassa. Asiavaltuuden erikoisuus on lähinnä se, että siitä ei, toisin kuin esimerkiksi oikeusvoimasta, ole myöskään kunnollista perustutkimusta.

60 laajemmin käsitellä, vaikka siitä jotain lain valmistelussa sanottaisiinkin. Sitä paitsi säännelty alue jää asiavaltuudessa kapeaksi, vaikka julkaistu oikeuskäytäntö antaa päinvastaisen kuva. Eniten ennakkoratkaisuja ovat, kuten edellä todettiin, tuottaneet ne tilanteet, joista tällaisia säännöksiä on ollut, esimerkkinä perhe- ja perintöoikeudellinen tapauskategoria. Julkisen vallan lisääntynyt halukkuus interventioihin on sekin tuonut ennakkoratkaisuja viranomaisten asiavaltuudesta myös yleisissä tuomioistuimissa, vaikka julkisen vallan asiavaltuus nousee tavallisesti esiin hallintotuomioistuimissa. Samoin kansalaisjärjestöjen asiavaltuus on toistaiseksi ollut kiistanaiheena lähinnä hallintolainkäytössä, koska etenkin ympäristölainsäädännössä on säännöspohja, johon asiavaltuuden tulkinnat ovat sidottavissa. Yleisessä lainkäytössä järjestöjen asiavaltuuden rajoja ei sen sijaan ole testattu. Oikeustieteen tutkimus on pistemäistä ja välttelee kannanottoja asiavaltuuteen instituutiona. Siinä tarkastellaan, enimmäkseen niukoin argumentein, asiavaltuutta jossain aineellisoikeudessa yhteydessä. Tarkastelua on leimannut tästä syystä vahva aineellinen näkökulma.

Tekijänoikeus on saanut prosessioikeutta ja aineellista oikeutta yhdistävän ”ongelmakeskeisen” tutkimuksensa. Se poikkeaa tutkimuksen päälinjasta.[137] Tekijänoikeus tosin on ryhmä erilaisia oikeutuksia erilaisine soveltamistilanteineen. ”Ongelmakeskeinen” tarkastelu johtaa näin väistämättä melkoiseen kasuistisuuteen. Sitä paitsi tehty tutkimus on perinteistä lainoppia, eikä siinä näy access to justice -vaikutteita. Aikaisempaa tutkimusta tällä erikoisalalla ei kuitenkaan voi sivuuttaa. Päinvastoin: tekijänoikeudellisen asiavaltuuden analyysissä on yhdistäviä havaintoja asiavaltuuden merkityksestä ja käsitteestä sekä aikaisemman tutkimuksen arviointia. Nämä osiot kompensoivat tutkimuksen rakenteellista tilannekohtaisuutta. Voidaan lisäksi sanoa, että tekijänoikeudellinen asiavaltuus ei muodosta sellaista erityistapausta, joka estäisi tutkimustulosten soveltamisen muilla oikeudenaloilla. Tutkimus on myös modernia, missä suhteessa se eroaa muusta asiavaltuuden tutkimuksesta. Viimeksi mainittu kärsii melko tavalla ikääntymisestä, koska jo sen kysymyksenasettelut ovat menneestä maailmasta.

Vaikka ennakkoratkaisut painottuvat hieman vinoutuneesti, tässä tutkimuksessa julkaistu oikeuskäytäntö on merkittävä oikeuslähde. Oikeuskäytäntö on tässä itse asiassa pääosassa. Tästä syystä esityksessä on tavallista vähemmän kirjallisuusviittauksia, koska niillä ennakkoratkaisut pelkästään sijoitetaan tieteellisiin konteksteihinsa.[138] Konteksti haetaan tavallisesti aikaisemmasta access to justice -tutkimuksesta,

137. Päivärinne 2020 s. 12.

138. Voidaan tosin miettiä, mikä on perustutkimuksen standardi tässä suhteessa. Tutkija tuntee usein kiusausta liialliseen alaviitteiden ja varsin dokumentoivien alaviitteiden käyttämiseen. Se yhtäältä antaa tutkimukselle perinpohjaisen lukeneisuuden leiman, toisaalta on kirjoittajalle

jos sellainen on löydettävissä. Muussa tapauksessa lähteenä käytetään yleisesityksiä. Tukeutuminen oikeuskäytäntöön ei access to justice -tutkimuksessa ole kovinkaan tavallista. Tällaisessa tutkimuksessa pikemminkin oikeuskäytäntö halutaan pakottaa tutkimuksen antamaan kehikkoon: ellei se siihen sovi tai suostu, se on oikeuskäytännön vika. Oikeuskäytännön analysoinnissa tukeudutaan ennakkoratkaisujen systemaattiseen kommentointiin eli käytännössä KKO:n ratkaisut kommentein -kirjasarjaan. Se on tässä suhteessa erinomainen lähde. Kirjasarja kattaa ratkaisut vuodesta 1998 eli uusimman oikeuskäytännön. Lähes kaikki tässä tutkimuksessa käsiteltävät ennakkoratkaisut ovat tulleet kommentoiduksi, useimmat pian ratkaisun antamisen jälkeen. Monet kommentit ovat pienoisartikkeleita, joten ne pystyvät pitkälti korvaamaan tavanomaisen monografiatyyppisen perustutkimuksen. Kommentteja on sitä paitsi lukuisilta kirjoittajilta, joten tarkasteluun tulee diversiteettiä. Kommenteissa näkyy toisin sanoen eri lähestymistapoja ja eri oikeudenalojen keinoja hahmottaa asiavaltuutta. Periaatteellisia linjauksia asiavaltuuden teoriaan saadaan etenkin ratkaisusta KKO 2024:18. Toisaalta monia ratkaisuja on kommentoitu puhtaasti aineellisoikeudellisesta näkökulmasta, jolloin asialegitimaation ongelma on kokonaan kadonnut. Joskus kommentin kirjoittaja ei valitse tieteellistä puoltaan eli näkökulmaansa vaan hakee tasapuolisuutta. Esimerkiksi ratkaisun KKO 2007:18 kommentissa yhdistetään osaavasti sekä varallisuusoikeudellinen että prosessioikeudellinen näkökulma. Tässä tutkimuksessa eniten huomiota keräävät tietenkin ne kommentit, joissa näkyy prosessioikeudellinen lähestymistapa.

Asiavaltuuden ”siirtyminen” oli keskeinen kysymys ratkaisussa KKO 2018:8. Tapaus herätti lisäksi tieteellistä mielipiteenvaihtoa asiavaltuudesta, mitä ei ole muutoin juuri käyty. Vaikka keskustelussa on puhuttu periaatteessa tästä erilliskysymyksestä, sen kautta avautuu väylä moderneihin näkemyksiin asiavaltuudesta.[139] Ratkaisu antaa kuvan myös siitä, millaiseen käsittelyyn erimielisyys asiavaltuudesta johtaa oikeudenkäynnissä. Tapaus sai alkunsa siitä, että työntekijät olivat siirtäneet palkkasaataviaan ammattiliitolleen. Ammattiliitto nosti kanteen ja vaati, että saatavat maksetaan suoraan kullekin työntekijälle. Vastaaja (eli työnantaja) väitti asiavaltuuden

turvallinen tapa kasvattaa sivumäärää. Ankarinkaan kriitikko ei löydä pahaa sanottavaa siitä, että uusi tutkimus tuo esiin kaiken aikaisemmin kirjoitetun. Niin sanotuissa keskustelevissa alaviitteissäkin on vaaransa. Niihin pääsee helpommin huonosti harkittuja mutta jyrkkiä obiter dicta -huomautuksia, koska kysymys on ”vain alaviitteestä”. Radikaaleja ajatuksia ja todellisia tutkimustuloksia ei tietenkään saisi kätkeä alaviitteisiin. Tässä suhteessa haetaan jonkinlaista keskitietä: yleiskuvaa asiavaltuudesta prosessioikeuden tutkimuksessa ei yritetäkään antaa.

139. Toinen esimerkki integroidusta lähestymistavasta (tätä nimitystä ei tosin käytetä) on Kaiston ja Tuomiston pitkässä artikkelissa ”Kuka voi vedota oikeustoimen pätemättömyyteen?”. Siinä myös osoitetaan, kuinka asiavaltuus muuntautuu, kun oikeustilan hahmotusta vaihdetaan, esimerkiksi kannevaatimus on toinen. Ks. lähemmin Kaisto-Tuomisto 2008 s. 14.

62 puuttuvan, minkä väitteen käräjäoikeus hylkäsi. Hovioikeus varasi aluksi kantajalle tilaisuuden selvittää, mihin sen asiavaltuus perustuu. Kun selvitys ei ollut tyydyttävä, hovioikeus jätti kanteet (niitä oli kaksi) tutkimatta, koska hovioikeuden mukaan kenelläkään ei ollut asiavaltuutta ”ajaa kannetta sellaisesta oikeudesta, jonka ei väitä kuuluvan itselleen”. Korkein oikeus tunnusti ammattiliiton asiavaltuuden ja palautti asian. Vähemmistön mielipide analysoi perusteellisesti teoriaa väitteenvaraisesta asiavaltuudesta. Vähemmistön lausunnossa esitetään lisäksi kohtuulliselta kuulostava vaatimus, jonka mukaan velkojan ”asemasta oikeudenkäynnissä” tulisi säätää lailla. Kuvaus osoittaa, millaisen sisofysmaiseen jauhamiseen erillisriita asiavaltuudesta johtaa: perusriita palkkasaatavien perusteista ja määristä on usean vuoden käsittelyn jälkeen lähtöruudussa eli alioikeudessa,

Tätä keskustelua lukuun ottamatta asiavaltuuden käsittely oikeudenkäynnissä on jäänyt oudoksuttavan vähälle huomiolle nimenomaan uudemmassa kirjallisuudessa. On toki myönnettävä, että teoria väitteenvaraisesta asiavaltuudesta itse asiassa hävittää tiedonintressin: asiavaltuutta prosessinedellytyksenä käsitellään kuten muitakin kanteen hyväksymisen edellytyksiä, ja ne ratkaistaan kaikki kerralla. Se tehdään periaatteessa vasta päätösneuvottelussa ja sitä seuraavassa äänestyksessä, jollei yksimielisyyteen muutoin päästä. Olettamus kylläkään ei selitä, miksi prosessinedellytykset ylipäätään on sivuutettu niin laimealla mielenkiinnolla. Asiavaltuushan on vain yksi prosessinedellytysten sovellus, kylläkin hieman erikoinen. Prosessinedellytysten vähäinen huomio oli ehkä vastareaktio aikaisemmalle tutkimukselle, jossa ne olivat liikaakin esillä. Prosessinedellytykset nimittäin olivat varhaisen prosessioikeuden tutkimuksen lempiaiheita.[140] Varhainen tutkimus on kokonaisuudessaan vuonna 1993 alkaneita uudistuksia edeltävältä ajalta. Vaikka varhaisen tutkimuksen lähestymistapa oli samalla tavalla järjestelmäuskoinen ja tuomarikeskeinen, vanhaa tutkimusta on vaikea sovittaa uuteen oikeudenkäyntikonseptiin. Prosessinedellytysten tulkinnassa painotus on päinvastainen. Tulkinta sai varhaisessa tutkimuksessa enintään ohimeneviä mainintoja, mikä pätee etenkin asiavaltuuden kohdalla. Sen sijaan asiavaltuus on ollut uudessa tutkimuksessa esillä. Kriittiseksi tutkimusta ei voi kummassakaan kohdin kehua. Se on tosin yleinen piirre oikeudenalalla. Prosessioi-

140. Reinikainen 1958 ja Tarjanne 1929. Tarjanteella on lähes 20 sivun yhtenäinen jakso asiavaltuuden ”yleisistä opeista”. Reinikaisen tutkimustulokset ovat unohtuneet, mutta Tarjanteen kehitelmät asianosaisseuraannosta – mikä oli hänen tutkimuksensa nimikin – ovat jättäneet pysyvän jäljen suomalaiseen oikeustieteeseen. Niihin palataan jäljempänä jaksossa 4.1. Reinikaisen kirja on niitä harvinaisia suomalaisen prosessioikeuden tutkimuksia, joka on käännetty saksaksi, tässä se tehtiin nimen suoralla käännöksellä ”Rechtfolgen von mangelder Prozessvoraussetzung”. Ehkä vastaus kysymykseen selityksestä on kyllästyminen vanhoihin tutkimusaiheisiin, toisin sanoen katsottiin, että oli aika siirtyä eteenpäin.

keuden tutkimukselle on ollut ja on ominaista, että lainsäätäjän linjauksia ja ”suurten nimien” tutkimuksia ei arvostella. Kyseenalaisista tutkimuksista ollaan mieluummin hiljaa. Ne ymmärretään aikansa tuotteiksi.

Ulkomaisesta tutkimuksesta saa niukalti apua asiavaltuuden teorian uudelleenarvioinnille.[141] Common law -oikeudesta tällaista apua ei alkujaankaan ollut odotettavissa, sillä asiavaltuuden vastine on siinä käsite ”standing”.[142] Alkuperäinen latinankielinen nimitys oli ”locus standi”, joka tarkoittaa paikkaa, jolla seisotaan. Englanninkielinen nimi onkin säilyttänyt tämän vivahteen, minkä suomen ”asiavaltuus” kadottaa. Common law -oikeuden käsite sisältää samalla oikeussuojan tarpeen sekä asian merkittävyyden kaltaisia seikkoja, joita esimerkiksi pohjoismainen tutkimus ei yhdistä asiavaltuuteen. Common law -oikeus kuitenkin osoittaa, kuinka keskeinen kysymys asiavaltuus tulee olemaan, kun siirrytään arkipäivän lainkäytön eli rutiiniasioiden ulkopuolelle. Asiavaltuuden määrittely aiheuttaa huomattavia vaikeuksia, jos niin sanotut uudet asiat yleistyvät. Uusin pohjoismainen tutkimus sivuuttaa asiavaltuuden pinnallisin huomautuksin: siihen liittyvää tutkimusta selvästikin vieroksutaan. Myös asiavaltuuden käsite on korvautumassa esimerkiksi Ruotsissa epämääräisellä sanalla ”kanneoikeus”. Jos ulkomainen kehitys ulottuu pohjoismaihin (on vaikea löytää syytä, miksi se ei sitä tekisi), tiedepolitiikassa tullaan todennäköisesti näkemään, miten ”siperia kyllä opettaa”. Turhina haudattuihin teorioihin ja kysymyksenasetteluihin joudutaan palaamaan, jos soveltamistilanteisiin halutaan saada muita kuin ad hoc -pohjaisia tulkintoja.

Rakenteeltaan tämä tutkimus jakaantuu yleiseen osaan ja teemaosaan. Yleisessä osassa käydään läpi säännöspohjaa, asiavaltuuden tavoitteita ja tulkinnan periaatteita, asiavaltuuden synnyttäviä ja hävittäviä tosiseikkoja sekä asiavaltuuden vaihtumista. Teemaosassa tarkastellaan aluksi prosessinedellytysten käsittelyä oikeudenkäynnissä: näkökulma on pelkästään prosessioikeudellinen. Samalla otetaan esille tutkimatta jättämisen oikeusvoima, lähinnä sen objektiivinen ulottuvuus. Muutaman huomautuksen saavat lisäksi oikeudenkäynnin kustannukset, kun asia jää tutkimatta. Tämän jälkeen tutkitaan, millaiseksi asiavaltuuden tulkinnat ovat muodostuneet niissä tapausryhmissä, joissa se tavallisimmin aktualisoituu. Näkökulma on yhtäältä prosessilain (laajassa merkityksessä), toisaalta aineellisen lainsäädännön tarjoama.

141. Asiavaltuuteen liittyvää kysymyksenasettelua onkin, oikein tai väärin, pidetty leimallisena ruotsalais-suomalaiselle oikeusjärjestykselle. Näin Päivärinne 2022 s. 41.
142. Ahdas asiavaltuus, ”thresholds, for example as standing rights, competent courts, and burden-of-proof’ rules”, onkin yksi pääsyy sille, että oikeuksiin pääsy estyy prosessilain takia. Ks. Hakkarainen 2024 s. 46 ja 100. Hänkin panee merkille ilmiön, jota on tässä kutsuttu asiavaltuuden laajentumistrendiksi. Ks. mt. s. 132.

64 Nämä tapausryhmät, asiavaltuuden ”paikalliset joukot”, paikantuvat perhe- ja jäämistöoikeuteen, immateriaalioikeuksiin sekä niin sanottuihin uusiin asioihin.

Teemojen valinta näyttää ehkä mielivaltaiselta, ja voi sitä ollakin. Siinä nimittäin on haettu mahdollisimman yhteismitattomia asiaryhmiä. Tapausryhmät ovat myös aineistoltaan erilaisia, sillä yhtä hallitsee pelkkä lainsäädäntö (immateriaaliset asiat), toista oikeuskäytäntö (perhe- ja jäämistöasiat) ja kolmatta tuomioistuimia hyväksi käyttävät ja agendaa ajavat oikeudenkäynnit (”uudet” asiat). Viimeiselle ryhmälle ominaista on, että siinä oikeudenkäynnit saavat poliittisen tai pehmeämmin sanottuna yhteiskunnallisen funktion. Perinteisestihän lainkäytön eli ”prosessioikeuden” funktioiksi on katsottu vain konfliktien ratkaiseminen ja käyttäytymisen ohjaaminen. Niidenkin painotus on ollut perinteinen kiistakysymys, koska siihen ei ole yhtä vastausta. Uusin tutkimus on kylläkin ollut taipuvainen painottamaan eniten konfliktinratkaisua: käyttäytymisen ohjaaminen on vain oikeudenkäynnin oheisvaikutus.[143] Hyvin harvat ratkaisut de facto ohjaavat kenenkään käyttäytymistä jo siitä syystä, etteivät kansalaiset niistä tiedä.

”Uudet” asiat on erityisen kiintoisa tutkimuskohde, koska niihin, ehkä voimakkaimmin ympäristö- ja luonnonsuojeluasioihin, kohdistuu suurin muutospaine. On jopa sanottu, ettei ”oikeustieteessä” ole sellaisia ehdottomia rajoja, jotka estäisivät ”luonnon oikeudellisesti itsenäisen aseman prosesseissa”.[144] Samaa voidaan toki sanoa esimerkiksi eläinten itsenäisestä asemasta. Esteiden puuttumisesta ei kuitenkaan vielä seuraa, että kehitys lähtee tälle tielle. Tällaisella kehityksellä on myös luontaiset esteensä, yksi niistä on, että näin muodostuvat oikeudenkäynnit ovat hyvin kaukana siitä todellisuudesta, joka aikanaan loi modernin prosessin uuden ajan alussa. Keskiaikainen prosessi sen sijaan vastaisi tähän tarpeeseen. Kuuluisa esimerkkihän on iilimatoja vastaan käyty oikeudenkäynti. Oikeudenkäynnin tulosta ei tiedetä: luultavasti iilimadot sen hävisivät.

2.3. TUTKIMUKSEN KÄSITTEISTÄ

Prosessinedellytykset on yhtäältä käsitteenä anakronistinen, toisaalta käsitteen nimenä harhaanjohtavia. Instituutiona prosessinedellytykset ovat jäänne teoriasta, jonka mukaan oikeudenkäynti loi asianosaisten välille erityisen ”prosessioikeudellisen” oi-

143. Tähän keskusteluun ei lähemmin puututa. Ks. esimerkiksi Vuorenpää ym 2021 s. 70.
144. Näin Mäntylä 2010 s. 109.

keussuhteen.[145] Teoria sai alkunsa yrityksistä ”tieteellistää” prosessioikeus muiden oikeudenalojen tasolle. Teoria menestyi Keski-Euroopassa, mutta yhdessäkään pohjoismaassa se ei saanut kannatusta. Yrityksistä huolimatta niiden prosessilaeista oli mahdotonta löytää sille tukea. Yksi elementti teoriassa olivat prosessinedellytykset, jotka instituutiona säilyivät, vaikka niiden pohjalla ollut teoria kuoli tai oikeammin siirtyi prosessioikeuden aatehistoriaan. Se muistetaan jos muistetaan varottavana esimerkkinä turhasta teorianmuodostuksesta oikeudenalalla, jolle on tunnusomaista vahva pragmaattisuus ja praktisuus. Puhe prosessinedellytyksistä on sitä paitsi harhaanjohtavaa. Puute prosessinedellytyksissä ei suinkaan totaalisesti estä oikeudenkäyntiä eli prosessia: itse asiassa se antaa aiheen epätavallisen perusteelliseen oikeudenkäyntiin kohteena itse prosessinedellytys. Toki voidaan sanoa, että prosessinedellytys on prosessin jatkamisen edellytys, jolloin todellisuus ja kielenkäyttö yhtyvät. Jos prosessinedellytys puuttuu eikä puutetta saada poistetuksi, tuomion eli asiaratkaisun antaminen estyy. Asiassa annetaan vain ”prosessuaalinen” ratkaisu, jonka oikeusvaikutukset poikkeavat asiaratkaisun oikeusvaikutuksista. Riita-asioita ajatellen prosessinedellytykset ovat siis pelkästään aineellisen ratkaisun eli tuomion antamisen ehto.[146]

Tarkka lukija huomasi alkusanoista, että tässä tutkimuksessa prosessinedellytykset ryhmitellään toisin kuin aikaisemmin. Asiakytkentä ei ole muodostanut omaa kategoriaa prosessinedellytyksissä, vaan asiavaltuus on katsottu asianosaiseen liittyväksi edellytykseksi, kun taas oikeussuojan tarve eli riittävä oikeudellinen intressi on saanut paikan kantajan kanteeseen liittyvien edellytysten joukossa. Vaatimus, jonka mukaan asian on oltava tuomioistuinasia eli oikeudenkäyntiasia, on sekin kuulunut kantajan kanteeseen liittyviin edellytyksiin.[147] Jaottelu ei ole johdonmukainen, koska nämä edellytykset ovat tulkinnallisesti ja toiminnallisesti hyvin samankaltaisia. Niissä kaikissa syntyy esimerkiksi samanlainen formaalisuuden ja aineellisuuden vaihtelu: kaikki kolme poikkeavat muista prosessinedellytyksistä lisäksi siinä, että ne tavallisesti vaativat asian käsittelyä, ennen kuin voidaan sanoa, vallitseeko edellytys. Osa näistä edellytyksistä on kokonaankin aineellistettavissa, ja kaikkiin niihin sisältyy aineellisia elementtejä. Siksi ne on sijoitettu tässä tutkimuksessa yhteen. Muutoin kielenkäyttö on entistä. Kömpelön tuomioistuinasian ja oikeudenkäyntiasian sijasta puhutaan kuitenkin enimmäkseen tuomioistuinkelpoisuudesta, joka ilmai-

145. Ks. Tirkkonen 1961 s. 82. Vanha teoria näkyy vielä Tarjanteen määritelmässä asiavaltuudesta (tosin silloin puhuttiin asialegitimaatiosta): ”asiavaltuus on määräseikoista riippuva suhde henkilön ja haasteessa yksilöidyn oikeusturvapyynnön välillä”. Näin Tarjanne 1929 s. 21.
146. Näin esimerkiksi Gomard-Kistrup 2007 s. 374.
147. Ks. Tirkkonen 1961 s. 562. Etenkin viimeistä paikka ei voi sanoa järin loogiseksi.

66 see selkeämmin tämän vaatimuksen perusajatuksen siitä, että asian on kelvattava tuomioistuimen käsiteltäväksi. Vastaavastihan puhutaan asianosaiskelpoisuudesta ja oikeudenkäyntikelpoisuudesta.

Ristiriitoja hakeva on löytänyt traditionaalisesta kielenkäytöstä toisenkin virheen. Prosessinedellytyksen (tai vaihtoehtokielessä prosessinesteen) vaikutus voi olla vain osittainen. Kantajalta puuttuu prosessinedellytys (esimerkiksi juuri asiavaltuus) vain jonkin vaatimuksensa osalta tai vastaajalla on sama ongelma yhden asiaväitteen ollessa kysymyksessä.[148] Tällöin kyseinen vaatimus tai väite jää tutkimatta: muilta osin ”oikea” eli asiasisältöinen oikeudenkäynti alkaa ja jatkuu. Prosessinedellytyksen puuttuminen siis vaikuttaa, mitä useinkaan ei tuotu esiin, joko totaalisesti tai osittain. Ensimmäisessä soveltamistilanteessa puute estää oikeudenkäynnin aloittamisen. Toisessa soveltamistilanteessa asiasisältöinen oikeudenkäynti alkaa ja jatkuu normaalisti: vain oikeudenkäynnin kohde supistuu. Myös osittainen este todetaan konstruktiota käyttäen: vaatimusta tai väitettä ei kyseisessä oikeudenkäynnissä tutkita. Tässä suhteessa asiavaltuus eroaa muista prosessinedellytyksistä. Ne tavallisesti johtavat koko asian jäämiseen tutkimatta.

Jos tutkimustehtävän muotoilu oli helppo, sitä vaikeampaa on valita ne käsitteet, joilla kuvataan selkeästi mutta sujuvasti eri asiavaltuuksia eri soveltamistilanteissa ja oikeudenkäynnin eri henkilösuhteissa. Aikaisemman tutkimuksen käsite- ja nimifloora nimittäin on vertaansa vailla, koska jokainen aihepiiriä tutkinut on halunnut ikuistaa oman kielenkäyttönsä. Kuten edellä todettiin, asiavaltuudesta voidaan puhua kahdessa merkityksessä. Laajassa merkityksessä se on oikeus esiintyä jossain roolissa oikeudenkäynnissä (tai muussa oikeudellisessa menettelyssä). Tavallisemmin eli suppeassa merkityksessä asiavaltuudella on tarkoitettu oikeutta esiintyä nimenomaan asianosaisena oikeudenkäynnissä, toisin sanoen asiavaltuus on vanhassa mielenkäytössä ’oikeus kantaa tai vastata’. Merkityksille ei tarvitse antaa eri nimiä: se käy muutoinkin ilmi asiayhteydessä.[149] Suomalainen oikeuskieli poikkeaa tässä

148. Ks. esimerkiksi Hassler 1963 s. 90 ja 128.

149. Joskus näin on toki tehty, esimerkiksi ratkaisun KKO 2021:37 puolivirallisessa kommentissa. Ks. Sanna Koulu 2021 s. 313. Asianosaisvaltuus tai sen synonyymi asianosaislegitimaatio kertoo, että asiavaltuus tekee osallistujasta nimenomaan asianosaisen. Nimitys on napakka ja perinteistä nimeä asiavaltuus johdonmukaisempi. Kysymyshän on henkilön eikä asian kelpuuttamisesta osallistumaan oikeudenkäyntiin: asiahan ei ajaa itseään eikä voi olla asianosaisena oikeudenkäynnissä. Yleiskäsitteeksi nimi ei kelpaa, koska työn alla olevassa tutkimuksessa asianosaisen asemaan pääseminen on vain yksi osallistumisen muodoista. Tässä tutkimuksessa sitä vältetään myös kuvatussa luonnollisessa kontekstissaan, koska käsitteitä ja niiden nimiä on muutoinkin turhan paljon.

suhteessa eurooppalaisesta valtavirrasta, joka luokittelee asiavaltuuden käsitteen tekniseksi ja käyttää sitä vain joistakin erityisistä asiatyypeistä.[150]

Lukija on tässä vaiheessa huomannut, että nyt käytetty asiavaltuuden käsite on laaja. Asiavaltuudesta puhutaan, oli sen tuottama oikeus esiintymistä asianosaisena tai muussa roolissa. Asiavaltuus on näin yleiskäsite oikeudelle osallistua oikeudenkäyntiin. Osallistumiseen toki luetaan myös oikeudenkäynnin käynnistäminen, vaikka se ei ole täysin yleiskielen mukaista. Tällainen kielenkäyttöä kuitenkin yksinkertaistaa esitystä, joten poikkeaminen yleiskielestä on puolustettavissa. Laajasta käsitteestä seuraa, että ”asiavaltuuksia” on erilaisia. Eri asiavaltuudet antavat erilaisia osallistumisoikeuksia. Niitäkään varten ei ole tarpeen kehittää omia alakäsitteitä, vaan yksi asiavaltuuden käsite riittää. Oikeuskielessä muutamat ”asiavaltuudet” ovat kylläkin saaneet omat nimityksensä, esimerkkejä ovat muun muassa valitusoikeus, kanneoikeus[151] tai oikeus väliintuloon. Näitä vakiintuneita käsitteitä käytetään tarpeen mukaan, lähinnä silloin, kun se helpottaa asiayhteyden ymmärtämistä tai niitä on käytetty alkuperäislähteissä.

Vaikka asiavaltuuden käsite on soveltamisalaltaan ja sisällöltään selkeä, seuraava kysymys kuuluu, mikä nimi sille annetaan. Oikeustieteessäkin rakkaalla lapsella (sellaisenahan prosessinedellytyksiä ja niiden joukossa asiavaltuutta on tutkimuksessa pidetty) on usein monta nimeä. Asiavaltuus ja asialegitimaatio ovat täydellisiä synonyymejä, vaikka kumpikaan ei ole informatiivisuudella pilattu. Moni lakimieskään ei niitä ymmärrä ilman selitystä, ja maallikolle urakka on toivoton. Kielellisesti parempi nimi ’asiavaltuus’ on hitaasti tarttumassa kielenkäyttöön, etenkin kun korkein oikeus siirtyi suomenkieliseen käsitteistöön.[152] Oikeuskäytännön kielenkäyttö kuitenkin vaihtelee, ja tutkimus pitäytyy itsepintaisesti esoteeriseen ’asialegitimaatioon’. Hakusana ”asialegitimaatio” tuottaa yhdeksän korkeimman oikeuden ratkaisua, enimmäkseen viime vuosilta, kun taas hakusana ”asiavaltuus” antaa kokonaista 38 ratkaisua, vanhimmat 1980-luvulta. Läheskään kaikki ratkaisut eivät ole molemmissa kategorioissa, mikä viittaa erilaiseen luokitteluun (esim. KKO 2007:18).[153] Ihanteellinen nimi

150. Ks. lähemmin Standing up for your right(s) In Europe 2012 s. 11 ja 52.
151. Etenkin kanneoikeus -sanaa yritetään tässä tutkimuksessa välttää sen epätarkkuuden takia. Kanneoikeus on kantajan oikeus esittää oikeudenkäynnissä vaatimuksia.
152. Näin Kuuliala ym 2022 s. 458.
153. European e-justice portal -sivusto tarjoaa mahdollisuuden kaikki Euroopan maat kattavaan hakuun. Hakusana ”asiavaltuus” antaa, kuten arvata saattaa, vain suomalaisia osumia ja niitäkin vain kaksi. Kumpikin on lainsäädäntökatsaus. Hakusana ”standing” tuottaa taas yli 8 000 osumaa, joukossa on lukuisia oikeustapauksia eri maista ja EY-tuomioistuimesta. Hajonta on merkki siitä, että ”standing” on nimenomaan horjuva yleistermi, joka ymmärretään eri maissa eri tavalla. Viittausten määrä samalla kertoo myös, kuinka kiinnostavaksi asiavaltuus on pitkän hiljaiselon jälkeen kaikkialla tullut.

68 asiavaltuus ei käsitteelle ole. Jos vierasperäistä nimitystä halutaan oikeakielisyyden nimissä välttää, oikeastaan kannattaisi käyttää nimitystä ”oikeudenkäyntivaltuus”. Tosin rasitteena tällöin on eri käsitteiden sekoittuminen: oikeudenkäyntivaltuus sanana on liian lähellä oikeudenkäyntivaltuutusta, mikä on prosessioikeuden teoriassa tyystin eri asia. Valtuutushan antaa oikeuden esiintyä toisen nimissä käytäväs-sä oikeudenkäynnissä joko asiamiehenä tai avustajana. Totta on, että tarkka lukija huomaa eron, vaikka hänellä ei olisikaan juridista esitietoa. Sana ”valtuus” sisältää viestin osallistumisoikeutuksen itsenäisyydestä, sana ”valtuutus” taas vihjaa, että oikeus osallistumiseen on peräisin muilta. Kiireisellä lukijalla ei kuitenkaan ole kär-sivällisyyttä tällaiseen etymologiseen hiustenhalkomiseen. Niinpä kerran omaksuttu nimi ”asiavaltuus” hallitsee myös tätä tutkimusta.

”Puhevalta” on vanha nimi asiavaltuudelle. Nimi olisi varsin osuva laajassa asia-valtuudessa, koska se ei sido asiavaltuutta juuri asianosaisuuteen oikeudenkäyn-nissä. Asiasanana puhevalta esiintyy lukuisissa korkeimman oikeuden ratkaisuissa, yleensä ei yksin vaan synonyyminä asiavaltuudelle (esim. KKO 2023:21). Käsitteen nimenä puhevalta on kansanomainen ja osuva; sitä paitsi se on samalla yleiskieli-nen ja antaa maallikolle summittaisen kuvan, mistä on kysymys. Puhevalta esiintyy ainoana asiasanana ratkaisussa KKO 2010:84, kun taas hakusanana se antaa 84 osu-maa, mutta valtaosaa ratkaisuista ei hevin sijoitu asiavaltuuden kehikkoon. Varsinkin vanhemmissa ratkaisuissa puhevalta liitetään sitä paitsi siihen, onko kantajalla asi-assa oikeussuojan tarvetta. Kaikkien uusinkaan kielenkäyttö ei osoita konsensusta: esimerkiksi korkeimman oikeuden tämän vuoden ratkaisuista KKO 2024:23 käyttää nimeä ’puhevalta,’ KKO 2024:19 sen sijaan turvautuu nimeen ’asiavaltuus.’ Ratkaisu KKO 2024:17 siirtyy vielä yleiskielisempään ’esitysoikeuteen.’ Asiayhteys on sama, sil-lä kaikissa tapauksissa kysymys on ollut ylimääräisestä muutoksenhausta. Nimitys ”prosessimandaatti” sen sijaan on helppo hylätä suoralta kädeltä, vaikka sillä kuva-taan asiavaltuuden siirtämiseen liittyviä ilmiöitä.[154] Nimi on kvasitieteellistä jargonia, jota moni juristikaan ei ilman selitystä ymmärrä.

Joissakin korkeimman oikeuden ratkaisuissa kaikkia nimiä asiavaltuudelle viera-stetaan, mistä päätellen perinteinen kysymyksenasettelu on koettu aikansa eläneeksi. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 2007:18 vaihtoehtoista sanaa ei edes mainita, vaikka ta-pauksessa on ollut selvästi kysymys asialegitimaatiosta.[155] Ratkaisussa käsitenihilismi menee kuitenkin liian pitkälle, ja koko kysymyksenasettelu hämärtyy. Kielenkäytön

154. Prosessimandaattia käytetään lähinnä kertomaan, että asiavaltuutta ei voi irrottaa asias-taan. Tähän niin sanottuun prosessimandaattiin eli erottamisen kieltoon palataan jäljempänä jaksoissa 3.3. ja 4.1.
155. Ks. esimerkiksi Tuomisto 2007 s. 124.

vakiintumattomuus ei tietenkään tee itse käsitettä turhaksi. Hakemuslainkäytössä asiavaltuudella on oma nimensä, mikä johtunee siitä, että hakemusasiassa asianosaisia on periaatteessa vain yksi. Jos kysymyksessä on hakemusasia, enimmäkseen puhutaan hakijavaltuudesta (esim. KKO 2016:30) tai vanhahtavammin hakijalegitimaatiosta, joskus myös hakemuslegitimaatiosta.[156] Eri nimet asiavaltuudelle olisivat toki paikallaan, jos asiatyypeillä eli prosessilajeilla olisi tässä suhteessa eroja. Jos taas eroja ei ole, itsenäinen nimi on omiaan kasvattamaan muutoinkin ränsyilevää kielenkäyttöä. Käsitteellisiä eroja prosessilajien välillä ei asiavaltuudessa ainakaan näytä olevan; sisällöllisiin eroihin palataan jäljempänä.[157] Kuten edellä todettiin, valtaosa asiavaltuuden alle sijoittuvista ennakkoratkaisuista koskeekin juuri asiavaltuutta hakemusasiassa.

Kielenkäyttö ei kuitenkaan ole vielä vakiintunut. Uudessa kirjallisuudessa on vakavissaan mietitty, voitaisiinko asiavaltuuskin synonyymeineen korvata Ruotsin oikeuden tapaan ilmaisulla ”kanneoikeus”.[158] Uusi nimi yhtenäistäisi lakikieltä (on yhteismitallinen eli vastaa rikosasioiden asiavaltuudesta käytettyä syyteoikeutta) ja legitimoisi lainkäyttöä suuren yleisön silmissä (mikä on toiveajattelua). Tämä on osaksi totta, vaikka jälkimmäinen korrelaatio epäilyttää lukijaa. Hän sitä paitsi ajattelee, sopiiko uusi sana kaikkiin käyttöyhteyksiin: johdetut ilmaisut ’hakemusoikeus’ ja ’purkuoikeus’ kuulostavat haetuilta ja ovat vielä epäinformatiivisempia. Kanneoikeus on joka tapauksessa nimenä epätarkka ja herättää vanhan kysymyksen, tarkoittaako se sekä oikeudenkäynnin edellytystä että kanteen hyväksymisen edellytystä vaiko vain jompaakumpaa niistä. Kanneoikeuden suhde materiaaliseen asiavaltuuteen on lisäksi oma lukunsa, joskin lukija saa vaikutelman, että molemmat säilytetään omina käsitteinään. Oli niin tai näin, tässä tutkimuksessa ei puhuta kanneoikeudesta, koska se on vasta yleisesityksen suositus uudeksi yhtenäistetyksi kielenkäytöksi. Lukijalla on tarpeeksi tekemistä nykyisenkin kielenkäytön hallitsemisessa.

Hallinto-oikeuden tutkimus yhdistää asiavaltuuden ja asianosaisen käsitteet.[159] Kun henkilö todetaan asianosaiseksi, lukijalle tai kuulijalle kerrotaan samalla, että hänellä on asiavaltuus oikeudenkäynnissä. Osaksi tämä on johdonmukaista: asianosaisella on asiavaltuus asiassaan, vaikka monen mielestä toteamus on selvä kehä-

156. Koponen 2017 s. 56).
157. Ks. esimerkiksi Fitger 1996 s. 105. Hän katsoo kategorisesti ja ilman perusteluja, että asiavaltuus hakemusasioissa vastaa asiavaltuutta yleisessä lainkäytössä.
158. Kuuliala ym 2022 s. 456. Vanhemmassa tutkimuksessa puhuttiin samassa merkityksessä ”kanteenajamisvaltuudesta”. Ks. Reinikainen 1959 s. 92.
159. Ks. edellä jakso 1.3.

70 päätelmä (petitio principii).[160] Kuten edellä todettiin, ajattelu kääntää sen logiikan, jolle käsitteet prosessioikeuden tutkimuksessa rakentuvat. Siinä asiavaltuus on edellytys asianosaiseksi nousemiselle, toisin sanoen ehto asianosaisen asemalle. Hallinto-oikeudessa asiavaltuus taas on asianosaisaseman ominaisuus; se on seuraus asianosaisen asemaan pääsemisestä. Toki näinkin asian voi ilmaista, mutta konseptista ei ole apua, kun haetaan vastausta kysymykseen, kuka sitten on asianosainen oikeudenkäynnissä.

2.4. ASIALEGITIMAATION KOSKETUSPINNAT

Asiavaltuus on, kuten edellä todettiin, osa prosessinedellytyksien nimellä tunnettuja oikeudenkäynnin esteitä. Se ei kuitenkaan ole pelkkä prosessioikeuden teorian kummajainen. Asiavaltuudella nimittäin on, toisin kuin muilla prosessinedellytyksillä, vahvoja kosketuspintoja sekä oikeuspolitiikkaan että samankaltaisia tavoitteita toteuttaviin muihin oikeudellisiin instituutioihin. Tällaisia kosketuspintoja ovat yhtäältä vanha kiistanaihe, ovatko oikeudenkäynnit suljettuja eli vain perinteisille asianosaisille varattuja riidanratkaisuforumeita, vastakohtana avoimet oikeudenkäynnit.[161] Avoin oikeudenkäynti taas sallii monien muiden intressitahojen osallistumisen, olivat nämä tahot julkista valtaa edustavia tai yksityisiä toimijoita. Toisaalta taas asiavaltuus liittyy ajankohtaiseen ongelmaan siitä, missä määrin oikeusjärjestys rakentuu julkisen vallan aktiivisuudelle, missä määrin se taas toteutuu niin sanotun yksityisen täytäntöönpanon kautta. Jos yksityistä täytäntöönpanoa ei sallita, lakien täytäntöönpano jää julkisen vallan ja perinteisten asianosaisten harteille. Uudessa tutkimuksessa näkökulma laajenee ideologiseksi kiistaksi siitä, kenelle riidat ja konfliktit kuuluvat.[162] Vaikka useimmat haluavat taata valtiolle monopolin riitojen ratkaisemisessa, se ei vielä anna vastausta kysymykseen, ketkä saavat käynnistää oikeudenkäyntejä tai ottaa osaa jo vireillä olevaan oikeudelliseen menettelyyn.

On helppo nähdä, että kosketuspinnat ovat oikeastaan päällekkäisiä. Mitä enemmän lainsäätäjä laskee yksityisen täytäntöönpanon varaan, sitä laajempi asiavaltuu-

160. Logiikka toimii myös muussa osallistumisessa: väliintulijalla on tietenkin oltava väliintuloon tarvittava asiavaltuus, kuultavalla kuultavan asemaan oikeuttava asiavaltuus ja niin edelleen.

161. Kysymys oli esillä 1940-luvun tutkimuksessa mutta unohtui saman tien. Jos ajatellaan julkisen vallan puuttumista oikeudenkäynteihin, kysymys on nykyisin paljon merkittävämpi kuin aikanaan. Ks. lähemmin Ellilä 1947 s. 40.

162. Ks. esimerkiksi Riikka Koulu 2016 s. 208. Totta on, että asiaa ajatellaan enimmäkseen sen kannalta, kenelle kuuluu riitojen ratkaiseminen. Sama ongelma suvereniteetin rajoista kuitenkin toistuu, kun tarkastellaan julkisen vallan oikeutta osallistua itse oikeudenkäynnin kulkuun, toisin sanoen tehdä interventio käynnissä olevaan oikeudenkäyntiin.

den tulee olla. Ensinnäkään julkisen vallan voimavarat eivät riitä yhä monimutkaisemmaksi kehittyvän oikeusjärjestyksen valvontaan. Pistemäinen valvonta ehkä luo varottavia esimerkkejä mutta herättää kysymyksen valvonnan tasapuolisuudesta. Toiseksi luonnollisesti eli ensisijaisesti asiavaltuutettu oikeudenhaltija ei välttämättä toimi: hän voi pelätä kostotoimia tai hän ei uskalla ottaa kantaakseen oikeudenkäynnin taloudellista riskiä tai henkistä rasitusta. Tällöin on järkevää, että asiavaltuus suodaan myös etäisemmälle intressitaholle, ”välillisesti asiavaltuutetulle”, jotta riittävästi yksityistä aktivismia nousee oikeusjärjestystä tukemaan. Idea yksityisestä täytäntöönpanosta hakee, vaikkakaan sitä ei aina sanota, tällaisia yksityisiä toimijoitaan kansalaisyhteiskunnasta, esimerkkinä ympäristöjärjestöt luontoon ja luonnonsuojeluun liittyvissä asioissa, kuluttajajärjestöt puolestaan kuluttajien ja elinkeinoharjoittajien välisissä suhteissa tai eläinaktivistit eläinten suojelussa. Oikeuspolitiikan päätettäväksi tietenkin on pakko jättää, missä määrin lakien noudattamisen valvontaa uskotaan tai oikeammin jaetaan eri tahoille, toisin sanoen milloin julkisen vallan, milloin primäärioikeutettujen, milloin ”yksityiseksi” hieman harhaanjohtavasti kutsutun laajemman täytäntöönpanon varaan. Yksityistähän tämä lakien täytäntöönpano ei koskaan ole, koska lopullinen päätösvalta on ja pysyy julkisella vallalla, toisin sanoen valtiollisilla tuomioistuimilla. ”Yksityinen” vain tekee aloitteita, toimittaa tietoja, joskus tekee alustavan päätöksenkin riidassa.[163]

Kukaan ei kiistä, etteikö yksityisessä täytäntöönpanossa olisi ongelmansa, vaikka se ajatuksena kiehtoo. Se kiistatta sekä tehostaa lakien noudattamista että tuo säästöjä julkisen vallan menoihin. Väljemmän asiavaltuuden myötä oikeudenkäynnit kuitenkin teoriassa yleistyvät, saavat monesti lisälaajuutta ja muuttuvat entistä monimutkaisemmiksi. Laajentuva asiavaltuus nimittäin tuo oikeudenkäyntiin uusia asianosaisia ja muita osallistujia. Riita-asioissa se on mullistus: hallintoasioissa moniasianosaisuus alkaa olla jo arkipäivää. Riita-asioissa pääsyä asianosaiseksi ja väliintulijaksi kontrolloidaan perinteisesti tiukasti.[164] Totta on, että kuultavaksi pääseminen vielä hakee rajojaan, mikä ei muuta pääsääntöä.

Myös valtasuhteet ovat perinteisessä oikeudenkäyntiformaatissa selvät. Riita-asia on tyypillisesti kahden asianosaisen taistelu, ja kummankin rooli oli tarkkaan määritelty sekä prosessilaissa että lain soveltamiskäytännöissä. Kun osallistujien piiri

163. Ks. lähemmin Riikka Koulu 2019 s. 13 ja 134.

164. Yksityiskohdista kiinnostunut voi toki kysyä sääntelytarkkuuden perään. Esimerkiksi pääsy väliintulijaksi – eli väliintulijan asiavaltuus – on sidottu siihen, että sitä vaativa esittää todennäköisiä syitä asian liittymisestä hänen oikeuteensa (OK 18:8). Ratkaisussa KKO 2008:38 tälle asialliselle yhteydelle asetettiin varsin korkeat ja monen mielestä jopa kohtuuttomat vaatimukset.

laajenee, joudutaan miettimään, millaiset valtuudet uusilla osallistujilla on, esimerkiksi saavatko he tehdä omia vaatimuksia ja väitteitä, esittää omaa todistelua, hakea muutosta päätöksiin, vetää mukaan oikeudenkäyntiin siitä puuttuvia intressinhaltijoita ja niin edelleen. Samalla joudutaan ottamaan kantaa siihen, kenelle kuuluu oikeudenkäynnissä viimeinen sana, toisin sanoen kenen prosessitoimet ovat ratkaisevia. Prosessilaki määrää hierarkian, kun kysymyksessä on väliintulija ja asianosainen, väliintulijan on valittava puolensa (OK 18:8). Sen sijaan kuultavan ei tarvitse sitä tehdä; hän saa ajaa omia intressejään, mikä on tavallaan suljetun oikeudenkäynnin skeemassa epäloogista.

Avoimessa oikeudenkäynnissä myös sen ydintavoite, kansalaisen pääsy oikeuksiinsa, alkaa hämärtyä. Vaarana on, että välillisesti asiavaltuutettujen intressit viivyttävät välittömästi asiavaltuutettujen oikeuksiin pääsemistä tai lisäävät sen kustannuksia. Pahimmillaan jälkimmäisten oikeudet joutuvat väistymään ensimmäisten edeltä. Tässä asiavaltuuden perustavien oikeuksien tyyppi tuo hajontaa. Laajakaan asiavaltuus ei haittaa perinteisesti asiavaltuutettuja, kun oikeudet ovat alun perinkin sumeita, fragmentaarisia tai kollektiivisia, esimerkkinä ympäristöintressit. Kenelläkään ei tällöin voi olla vankempaa eli sellaista ”yksilöllistä” oikeutta, johon perustuvan asiavaltuuden prosessilaki vakiintuneesti tunnustaa. Joku saattaa antaa merkitystä sille, kuka saa laajentuneen asiavaltuuden ja pääsee näin puuttumaan ”toisten” oikeudenkäyntiin. Valtiolliseen (tai yleisemmin julkiseen) interventioon suhtaudutaan monesti epäluulolla. Esimerkiksi kansalaisjärjestön mukaantulo oikeudenkäyntiin on tästä syystä helpompi hyväksyä kuin julkisen vallan vastaava puuttuminen.

Erilaista suhtautumista ei muuta havainto, että tosiasiallista eroa yksityisen ja julkisen intervention välillä ei ole. Kansalaisjärjestöt toimivat käytännössä valtionavuilla, joita koskevilla rahoituspäätöksillä julkinen valta pystyy tehokkaasti ohjaamaan, mihin järjestön oikeudellinen vigilantismi kohdistuu. Vigilantismi taas antaa mahdollisuuden politisoituneeseen lainkäyttöön, jossa lähtökohtaisesti poliittinen agenda oikeudellistetaan tai sitä yritetään. Kaikki interventio ei kuitenkaan tule oikeudenkäynnin ulkopuolelta eli aidosti ulkoa, sillä joskus voidaan puhua sisäisestä interventiosta. Sitä tapahtuu etenkin joukkokanteissa, kun yhden joukkokanteen asianosainen (yleensä kantaja) puuttuu toisen joukkokanteen käsittelyyn. Näin yksittäinen joukkokantaja saa asianosaisen aseman omassa oikeudenkäynnissään, kuultavan tai väliintulijan aseman toisen joukkokantajan oikeudenkäynnissä. Tämä synnyttää harvoin jännitteitä, koska joukkokantajat ovat yleensä henkisesti myötäpuolia,

toisin sanoen ajavat yhteistä asiaa. Mukanaolo yhteisissä joukkokanteissa tuottaa lisäksi sen asiavaltuuden, jota tällainen osallistuminen toisen joukkokantajan oikeudenkäyntiin tarvitsee.[165] Tämä ideaali etujen yhtenemisestä ei tietenkään aina vallitse. Joukkokantajilla voi olla erilaisia ajatuksia siitä, miten yhteistä asiaa ajetaan, millaisia vaatimuksia esitetään tai miten suhtaudutaan sovintotarjouksiin. Osittaiset sovinnot ovatkin nousseet ensi luokan ongelmaksi kollektiivisessa lainkäytössä.[166]

Myös käsittelytapa vaikuttaa siihen, miten mukaantuloon tai interventioon suhtaudutaan. Laaja osallistuminen on vähin epäilyksin sallittavissa kirjallisessa käsittelyssä, jossa se tosiasiallisesti tuo lisää oikeudenkäyntiaineistoa mutta ei muutoin järkytä vakiintuneita toimintatapoja. Oikeudenkäyntiin tavallaan mahtuu paljon uusia osanottajia, mitä enemmän, sitä parempi. Laajan osallistumisen hyödyt kasvavat. Eri tahoilta saatu aineisto teoriassa parantaa sitä tietopohjaa, jolle tuomioistuin perustaa aikanaan ratkaisunsa. On totta, että kuulemisperiaate tuo hieman lisätyötä, koska uusi aineisto on annettava tiedoksi muille osallistujille. Sähköisen tiedonvälityksen aikakaudella lisävaiva on kuitenkin marginaalinen. Sen sijaan suullisessa käsittelytavassa lisääntynyt osallistuminen on ongelma informaation välittymisen ja käytännön järjestelyjen kannalta, prosessinjohdon vaikeutumisesta puhumattakaan. On myönnettävä, että historiallinen tausta vaikuttaa. Pohjoismaissa suullisessa käsittelyssä oikeudenkäynnin ulkonainen arkkitehtuuri suosii osallistumista. Esimerkiksi tuomareita ja yleisöä/asianosaisia erottavia kaiteita ja puoliseiniä ei juuri ole, toisin kuin useimmissa muissa maissa. Pohjoismaissakin tuomarit istuvat matalalla korokkeella, mutta senkin tarkoituksena on helpottaa havainnointia. Oli asiavaltuus kuinka laaja tahansa, pohjoismaissa ja etenkin Suomessa se ei johda oikeudenkäyntien tulvaan. Tahoja, jotka voisivat hyödyntää laajentuvaa asiavaltuutta, on kaiken kaikkiaan niin vähän. Osallistuminen ”vieraisiin” oikeudenkäynteihin tulee jäämään harvojen huviksi kuten joistakin urheilulajeista on sanottu.

165. Ks. Markus 2022 s. 109.
166. Ks. lähemmin Koulu 2017a s. 293.

3. Asiavaltuuden määräytymisen pohja

3.1. Säännelty alue: henkilömääritelmä ja asiamääritelmä

Vanha ihmetyksen aihe on ollut, miksi pohjoismaisissa prosessilaeissa ei ole säännöstä asiavaltuudesta.[167] Yleissäännöksen sijasta lainsäätäjä on kaikkialla tyytynyt erityissäännöksiin spesifisistä tilanteista. Tilanteet ovat valikoituneet osaksi sattumalta, osaksi käytännön havaintojen takia, kun avoimeksi jätetty asiavaltuus on tietyissä tilanteissa todettu kiistoja aiheuttavaksi. Yleissäännöksen puuttuminen ei ole todellinen yllätys. Olisi vaikea muotoilla säännös sellaiseksi, että se ei ole joko pelkkä itsestäänselvyys (’kantajalla on oltava oikeus kanteen nostamiseen’) tai kehäpäätelmä (’asianosaisella on oltava asiassaan asiavaltuus’). Erityissäännöksiä on tästä syystä paljon, jopa niin runsaasti, että niiden on otaksuttu kattavan valtaosan tilanteista, joissa kysymys asiavaltuudesta voi mielekkäästi herätä. Tämä ei kylläkään, kuten edellä havaittiin, pidä paikkaansa: valtaosa tapauksista, joissa asiavaltuudesta voidaan kiistellä, on vailla kirjoitetun lain säännöksiä. Totta on, että oikeuskäytäntö johtaa lukijaa harhaan. Julkaistuista ennakkoratkaisuista saa helposti tämän kuvan, koska tuomioistuimet tukeutuvat säännöksiin, jos sellainen on. Tämä ei tarkoita aina sananmukaista tulkintaa, vaan säännöstä käytetään antamaan uustulkinnallekin vakuuttavuutta. Tuomioistuimet eivät mielellään toimi prosessilain säännösten ulkopuolella.

Erityissäännöksissä sanamuodot vaihtelevat. Yhteistä kuitenkin on, että sanoja ”asiavaltuus” tai ”asialegitimaatio” ei käytetä. Säännös ainoastaan määrää, kuka voi nostaa kanteen, kenellä on oikeus valittaa päätöksessä, ketä on kuultava ja niin edelleen. Erityissäännöksissä lähtökohtana on, kuten prosessilaissa yleensäkin, sananmuodon mukainen tulkinta; prosessilain säännösten tulkinnan on oltava ennustettavaa, mikä saadaan aikaan juuri sanamuotoon tukeutumalla. Asiavaltuudessa tämä lähtökohta on tavallistakin vahvempi, koska väärä päätelmä asiavaltuudesta

167. Ks. esimerkiksi Hassler 1963 s. 92. Uudessa tutkimuksessa myös Euroopan unionin lainsäädäntöön on tässä kohden viitattu: yhteistä prosessilakia kun ei ole saatu aikaan. Ks. Päivärinne 2022 s. 36. Suomen prosessilaki ei ole kansainvälisesti mitenkään poikkeus. Säännökset asiavaltuudesta puuttuvat muiden Euroopan maiden prosessilaeista. Ks. Standing up for your right(s) In Europe 2012 s. 52.

aiheuttaa, kuten edellä havaittiin, erehtyneelle asianosaiselle melkoisen taloudellisen riskin. Sananmuodon mukaisesta tulkinnasta on monesti käytännössä joustettu tai oikeammin siirrytty tapauskohtaiseen tulkintaan. Siirtymä on joskus niin nopea, että käytännön toimijat eivät aina ole pysyneet mukana oikeuskehityksessä.

Muutoksen vauhti käy ilmi esimerkiksi ratkaisuparista KKO 1995:130 ja KKO 1997:187. Molemmissa tapauksissa aktualisoitui sama soveltamistilanne eli oikeus takaisinsaantikanteen nostamiseen saneerausmenettelyssä. Tapauksissa takaisinsaantikanteen oli nostanut saneerausvelallinen, vaikka oikeus kanteen nostamiseen oli lain mukaan ensisijaisesti selvittäjällä ja toissijaisesti velkojalla.[168] Ensimmäisessä ratkaisussa kanne jätettiin tutkimatta pelkästään lain sanamuotoon viittaamalla, eikä enempiä perusteluja selvästi nähty tarpeellisiksi: lisäksi kantajan yrityksiin korjata kanneasetelmaa suhtauduttiin torjuvasti. Jälkimmäisessä tapauksessa lopputulos toki oli sama, mutta pelkkä sanamuoto ei enää ratkaissut asiaa eikä perustellut kunnolla lopputulosta. Korkein oikeus nimittäin haki sanamuodonmukaisen tulkintansa tueksi sekä reaalisia että systeemisiä argumentteja. Takaisinsaannin oikeudelliset perusteet yhtäältä edellyttivät korkeimman oikeuden mukaan, että takaisinsaantiasiassa puhevalta erotettiin mahdollisimman selkeästi velallisesta ja puhevallan käyttö kytketään ”velkojia edustaviin tahoihin”. Toisaalta taas korkeimman oikeuden omaksuma tulkinta oli sopusoinnussa konkurssissa noudatetun menettelyn kanssa, toisin sanoen sitä tuki olettamus lainsäätäjän johdonmukaisuudesta. Aavistuksen koukeroiset perustelut vakuuttaisivat kriittisenkin lukijan, vaikkei laissa olisikaan ollut erityissäännöstä asiavaltuudesta takaisinsaannissa.

Erityissäännökset asiavaltuudesta ovat tavallaan yksipuolisia: ne määrittävät lähes aina kantajan tai aloitteellisen toimijan asiavaltuuden. Aloitteentekijä joutuu näin sääntelemättömälle alueelle ajautuessaan lisäksi miettimään, kenellä on vastaajan asiavaltuus, toisin sanoen ketä vastaan kanne on nostettava. Avoimesta vastaajavaltuudesta on laissa yksi poikkeus (maakaari 3:11).[169] Kiinteistöä koskeva kanne saadaan säännöksen mukaan nostaa sitä vastaan, jolla on kiinteistöön viimeinen lainhuuto. Erikoista prosessioikeuden näkökulmasta on, että lakisääteinen vastaajalegitimaatio on valinnainen. Tutkimuksessa on pidetty itsestään selvänä, että vastaajaksi saadaan haastaa myös kiinteistön nykyinen eli tosiasiallinen omistaja.[170]

168. Näin ilmeistä virhettä ihmettelevän on syytä muistaa, että kanteet nostettiin pian kyseisen lain voimaantulon jälkeen ja tällainen rehabilitaatiomenettely oli uutuus Suomessa. Asiavaltuuskysymys ei siis ollut, toisin kuin konkurssissa, itsestään selvä. Konkurssissa yhdenkään lakimiehen päähän ei olisi pälkähtänyt, että velallinen saisi ajaa takaisinsaantikannetta: sehän on velkojien perinteinen suojakeino.
169. Ks. edellä jakso 1.2.
170. Ks. Kuuliala ym 2022 s. 465.

Kannetta ei siis jätetä tutkimatta ”väärän” vastaajan takia. Tällöin kantaja joutuu kuitenkin osoittamaan vastaajan tosiasiallisen omistuksen. Säännös on näin samalla poikkeus periaatteesta, jonka mukaan vastaajan asiavaltuus on väitteenvarainen.

Säännökset asiavaltuudesta ovat jaettavissa kahteen perustyyppiin, ensimmäisessä asiavaltuutetut luetellaan (tyyppi 1), toisessa määritellään tehtävä, jonka hoitamiseen asiavaltuus liittyy (tyyppi 2). Tyypissä 1 on kaksi muunnelmaa, luettelomääritelmä ja asiamääritelmä. Ensimmäisessä asiavaltuutetut henkilöt luetellaan enemmän tai vähemmän tarkasti tai ainakin siihen pyrkien. Luettelotyyppisessä säännöksessä joudutaan yhtäältä kysymään, onko henkilö, jonka asiavaltuudesta on kysymys, todella lain tarkoittama henkilö. Esimerkiksi: konkurssin ja saneerauksen takaisinsaannissa asiavaltuus on lain mukaan muun muassa velkojalla. Kun velkoja on nostanut takaisinsaantikanteen, vastaaja tekee väitteen, että kantajalla ei ole lain tarkoittamaa velkojan asemaa, toisin sanoen kantajalla ei ole sellaista saatavaa velalliselta, joka konkurssissa oikeuttaisi jako-osuuteen tai saneerauksessa maksuun saneerausohjelmassa.[171] Ilmeistä on, että asiavaltuus riippuu siitä, otetaanko velka huomioon insolvenssimenettelyssä, viime kädessä pääseekö se lainvoimaiseen tai ainakin vahvistettuun jakoluetteloon taikka saneerausohjelmaan. Toisaalta taas väite asiavaltuuden puuttumisesta voi tukeutua siihen, että alkujaan asiavaltuutettu kantaja on tämän oikeutensa menettänyt tahdonilmaisunsa perusteella. Esimerkiksi velkoja on saanut täyden maksun, luovuttanut oikeuden muille (eli siirtänyt saatavan) tai sitoutunut siihen, että hän ei nosta takaisinsaantikannetta.[172]

Henkilöluetteloa käyttävissä säännöksissä on lisäksi rakenteellinen ongelmansa, joka ei liity pelkkään asiavaltuuteen. Luettelo nimittäin herättää aina epäilyn siitä, onko se tyhjentävä, esimerkinomainen vai ainoastaan jotain detaljia (tavallisesti käytännössä törmättyä epäkohtaa) selventävä. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 2012:95 korkein oikeus haki vastausta lainvalmistelun aineistosta. Aineiston tuella säännöksen luettelo asiavaltuutetuista katsottiin tyhjentäväksi. Oikeutta hakeva vaati laajentavaa tulkintaa, mutta tämä tulkintavaihtoehto torjuttiin, nykyisten käsitysten mukaan vanhahtavin ja yliformaalisin argumentein.[173] Sen sijaan ratkaisussa KKO 2016:3 lainkoh-

171. Kysymystä voidaan nyanssoida: antaako esimerkiksi enimmäismääräisenä tai ehdollisena konkurssissa valvottu velkojalle oikeuden kanteen nostamiseen? Myöntävä vastaus ei ole itsestään selvyys, vaikka kannevalta on periaatteessa helppo sitoa konkurssin velkaselvittelyyn kuten konkurssivalvontaan tai pääsyyn jakoluetteloon.

172. Tässä ei aloiteta saivartelua siitä, kuinka pätevä tällainen sitoumus on. Käytännössä tällaiset sitoumukset eivät ole mitenkään harvinaisia osana laajempaa velkojien välistä sopimusta. Velkaselvittelyn erimielisyydet tulee lainkin mukaan ratkaista, jos mahdollista, ”sovinnollisesti”. Ks. jäljempänä jakso 4.2.2.

173. Tätä ei saa ymmärtää moitteeksi. Kehuja ansaitsee se, että tällaisia perusteluja käytettiin, päätöshän olisi voitu tukea lain sanamuotoon enempää vaivaa näkemättä.

78 dan luettelo katsottiin melko niukoin argumentein ainoastaan täydentäväksi, toisin sanoen muillakin kuin mainituilla henkilöillä saattaa olla asiavaltuus.[174]

Myös oikeustieteen tutkimus voi tuottaa oman luettelonsa. Jos se johtaa vakiintuneeseen tulkintaan, se koetaan lain kaltaiseksi asiavaltuuden rajoitukseksi. Vaikka oikeuskäytännössä ja/tai tutkimuksessa vakiintuneella tulkinnalla ei ole vahvan oikeuslähteen asemaa, siitä ei mielellään äkkinäisellä uustulkinnalla irtaannuta. Irtaantumisesta tulee tavallisesti asteittaista: oikeutta hakevia katsotaan vähitellen asiavaltuutetuiksi tilanteissa, joissa heiltä olisi aikaisemmin suoralta kädeltä evätty oikeus kanteen nostamiseen. Asteittaiset liukumat tulkinnassa ovat itse asiassa access to justice -näkökulmasta vielä kehnompi lopputulos kuin ehdoton kielto. Jos asiavaltuus on yksiselitteisesti evätty, perustui se lakiin tai vahvaan tulkintaan, oikeudenhakija tietää, että kannetta ei kannata nostaa – se jää varmasti tutkimatta. Säännön epäreiluutta hän voi toki tuskitella ja tutkimus sitä arvostella. Vaiheittaisessa siirtymässä oikeutta hakeva ei sen sijaan pysty sanomaan, missä kehityksen vaiheessa hänellä jo on asiavaltuus, missä se puuttuu. Esimerkki vaiheittaisesta siirtymästä on periaate pesänselvittäjän kannemonopolista, jonka jäämistöoikeuden tutkimus kehitti.[175] Monopoli sai aluksi varauksettoman tuen, kunnes se vähitellen mureni. Ratkaisussa KKO 2020:39 lopulta päädyttiin suoranaiseen tulkinnalliseen nihilismiin. Ratkaisun mukaan kuolinpesän osakkailla oli oikeus nostaa kanne, kun ”pesänselvitysjärjestelmän tarkoituksenmukaisuus ja osakkaiden oikeusturvavaatimukset” tekivät sen perusteluksi (kohta 21). Epämääräisempää sääntöä siitä, miten asiavaltuus määräytyy, harva kykenee enää keksimään. Sääntö on irvikuva prosessilaille asetettavasta ennustettavuusvaatimuksesta.

Toinen tyypin 1 muunnelma on tässä asiamääritelmäksi kutsuttu konstruktio. Kuten edellä todettiin, osassa säännöksistä asiavaltuutettu henkilö määritellään asian kautta, eli kertomalla, millainen yhteys käsiteltävään asiaan henkilöllä tulee olla, jotta hän olisi oikeudenkäynnissä asiavaltuutettu. Asiavaltuuden määrittely asian tai asiayhteyden kautta ei ole prosessilain ennustettavuuden kannalta ihanteellinen ratkaisu. Paraskin asiamäärittelyn konsepti jättää paljon enemmän tulkintatilaa ja samalla epävarmuutta kuin ontuva henkilöluettelon konsepti. Voidaan tietenkin kysyä, johtaako se kuitenkin tosiasiallisesti paremmin ennustettaviin tuloksiin kuin asiavaltuuden totaalinen sääntelemättömyys. Asiakonseptia voidaan sitä paitsi puolustaa sillä,

174. Ks. lähemmin Kolehmainen 2016 s. 278.
175. Tähän monopoliin palataan jäljempänä luvussa 7.2. Tarkoituksenmukaisuus ei kyllä ole mitenkään epätavallinen argumentti asiavaltuustulkinnoissa. Ratkaisussa KKO 2000:75 se jopa nousi ainoaksi perusteluksi asiavaltuustulkinnalle, jota voidaan perusdoktriinin kannalta kuvata epätavalliseksi.

että se ainakin antaa suuntaviivoja tuomioistuimelle sen harkitessa, onko oikeudenhakijalla asiavaltuus. Kannanotto asiavaltuuteen ei jää pelkäksi ad hoc -sovellukseksi.

Asiamääritelmä sisältää normaalisti verbin ”koskee oikeutta tai etuutta” tai ”kärsii haittaa”, jälkimmäiseen liittyy tavallisesti ehto ”välittömästi”. Näin määritellään asiavaltuus muun muassa ulosoton muutoksenhaussa (ulosottokaari 11:1).[176] Saman säännöstyypin edustajia on myös määräys siitä, kenellä on hallintoasiassa oikeus valittaa viranomaisen päätöksestä (laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa 7 §). Ratkaisu KKO 2016:31 osoittaa säännöstyypin antaman tuen hataruuden ensimmäisessä soveltamistilanteessa. Tulkitsija voi antaa melkeinpä minkä tahansa sisällön ”koskemiselle”, ”haitalle” tai ”välittömyydelle”. Toki osaava tulkitsija pystyy hieman jäsentämään päätöksentekoaan. Onko esimerkiksi haitan oltava taloudellista laatua vai riittäkö moraalinen tai henkinen haitta? Millaista syy-yhteyttä vaaditaan, perustaako mahdollinen kausaaliyhteys haitan tai sen, että päätös ”koskee” oikeudenhakijaa. Ankarampi tulkintalinja lähtee siitä, että kausaalisuuden on oltava todennäköistä tai suorastaan osoitettua. Vaatimus ”välittömyydestä” vie viimeistään kokeneenkin tulkitsijan subjektiivisuuden ja mutu-epävarmuuden suohon.

3.2. SÄÄNNELTY ALUE: TEHTÄVÄMÄÄRITELMÄ

Tyypin 2 säännös tai oikeammin sen tulkinta sitoo asiavaltuuden siihen lakisääteiseen tehtävään, jota asiavaltuuden katsotaan palvelevan. Totta on, että säännöstä tehtävästä on käsitteellisesti arveluttavaa pitää säännöksenä asiavaltuudesta. Säännös kuitenkin ohjaa asiavaltuuden ulottuvuutta, koska tulkinnat asiavaltuudesta on oikeuskäytännössä tavallisesti sidottu tehtävään. Selvää toki on, että nimenomainen säännös asiavaltuutetuista henkilöistä ohittaa tehtävämääritelmästä saadun tulkinnan, jos tällainen säännös vain on. Asia erikseen on, että säännökset vaikuttavat toisiinsa: tehtäväsäännös vaikuttaa tai voi vaikuttaa siihen, miten luettelosäännöstä tulkitaan, jos jälkimmäinen säännös jättää tulkintaan liikkumavaraa. Esimerkin tällaisen säännöksen toimintalogiikasta antaa edellä mainittu ratkaisu KKO 2005:11. Tapauksessa saneerauksen valvoja nosti velkojia vastaan kanteen siitä, miten saneerausohjelmaa tuli tulkita. Saneerausohjelma nimittäin sisälsi määräyksen velkojan saatavan kuittauksesta, mutta määräys oli oikeusvaikutuksiltaan epäselvä.

176. Sen sijaan immateriaalioikeudessa tätä lisämäärettä ei käytetä, vaikka niissä asiamääritelmät sinänsä ovat tavallisia. Sitä paitsi asiavaltuutettu joudutaan tavallaan lukemaan rivien välistä, koska häntä on pidetty itsestään selvänä. Ks. jäljempänä jakso 6.2.

80 Vastaajaksi päätynyt velkoja teki väitteen siitä, että valvojalla ei ollut oikeutta tällaisen vahvistuskanteen nostamiseen. Laki nimittäin ei anna valvojalle minkäänlaista asiavaltuutta saneerauksesta aiheutuvissa tai saneerauksen liittyvissä oikeudenkäynneissä. Häntä koskeva tehtäväkuvauskin on ylimalkainen: valvoja ”seuraa” saneerausohjelmaa, ja hänen tehtävänään on ”velkojien lukuun valvoa ohjelman toteuttamista” (laki yrityksen saneerauksesta 61.1 §). Valtuuksia valvojalla on vähän: hänen rooliaan on pidetty hampaattomana.[177] Lain sanamuoto antaisi näin tulokseksi, että valvojalla ei ole asiavaltuutta eli oikeutta lähteä suoranaisiin oikeudenkäynteihin.[178] Perinteisten oppien valossa ratkaisun lopputulos kuitenkin yllätti. Korkein oikeus katsoi, että nostettu vahvistuskanne liittyy ohjelman toteuttamiseen sekä valvontatehtävän suorittamiseen. Näin valvojalla oli asiavaltuus, ja väite tuli hylätyksi.

Uudempi ratkaisu KKO 2024:41 on yllättävä mutta toisella tavalla. Ratkaisu osoittaa tiukkaa asiavaltuuden tulkintaa, joten sitä on helppo pitää anomaalisena. Tapauksessa katsottiin, että saneerauksen selvittäjä ei saanut valittaa hovioikeuden päätöksestä, jolla hänen laatimansa ohjelmaehdotus oli hylätty ja asia palautettu käräjäoikeuteen uuden ohjelmaehdotuksen laatimista varten. Korkeimman oikeuden perustelu oli kursorinen ja minimalistinen: asia ei ”koskenut” selvittäjän oikeuksia ja velvollisuuksia. Ratkaisu on outo, sillä ohjelman aikaansaaminen on keskeisin selvittäjän tehtävä. Asia myös ”koski” selvittäjää: hylkääminen oli moite hänen ammatillisesta osaamisestaan, hylkääminen luultavasti alensi selvittäjän palkkiota sekä saattoi johtaa selvittäjään kohdistuviin korvausvaatimuksiin. Korkeimman oikeuden vähemmistön perustelu, jonka mukaan selvittäjän tehtävä ”ei pääty” ohjelmaehdotusta koskevaan päätökseen, onkin iskevämpi, vaikkakaan sitä ei voida pitää kovin analyyttisenä.[179] Päättelyä tukee lisäksi tapauksen erityispiirre, asian palauttaminen uuden ohjelmaehdotuksen laatimiseksi, joka on nimenomaan selvittäjän velvollisuus.

Ratkaisut nostavat esiin tehtävämäärittelyn (ja siihen sidotun asiavaltuuden) tuoman automaattisen kaksoiskysymyksen: mikä kaikki kuuluu tehtävään ja mikä on teh-

177. Koulu 2007 s. 164.
178. Tämä ei ole niin irrationaalinen ajatus, miltä se kuulostaa. Velkojien oikeussuoja pystytään hyvin järjestämään siten, että valvoja ilmoittaa selonteoissaan tulkinnan tarpeellisuudesta. Näin ne muut velkojat, joilla on oikeudellinen intressi, voivat nostaa omat kanteensa. Asiavaltuuden ongelmasta ei tällä vältytä: se vain aktualisoituu velkoja/velkoja -oikeudenkäynneissä.
179. Ratkaisu herättää myös kysymyksen siitä, vaikuttaako ”oikaisuintressi” asiavaltuuden laajuuteen. Ratkaisussa hovioikeus syyllistyi sellaiseen spekulatiiviseen jossitteluun, josta insolvenssioikeuden tutkimus on varoitellut. Tuomioistuimilla kun ei ole, edes asiantuntijatodistelun tukemana, niin vahvaa liikkeenjohdollista ja liiketaloudellista osaamista, että tuomioistuin kykenisi arvioimaan ohjelman järkevyyttä. Ratkaisusta päätellen tällä seikalla ei kuitenkaan ole vaikutusta päätökseen asiavaltuudesta. ”Oikaisuintressi” ei muutoinkaan tule esiin oikeuskäytännössä. Se tietenkin on voinut tulla huomioon otetuksi, vaikka intressi ei sovi prosessioikeudellisen asiavaltuuden konstruktioon.

tävän ”suorittamista”. Selvää näin on, että määritelmä luo avoimen tulkintatilanteen. Samoin on odotettavaa, että avoin määritelmä ajan myötä luo oman oikeuskehityksensä, toisin sanoen kehittää sekundäärisääntönsä. Tällainen kehityskulku nähdään muun muassa klassiseksi nousseessa tuomarin asiavaltuudessa: saako tuomari hakea antamansa ratkaisun purkamista? Mitään säännöksiä laissa ei siitä ole, ja asiavaltuus on a priori melkoinen kummajainen. Käytännön näkökohdat ovat kuitenkin sivuuttaneet teoreettiset epäilyt. Tulkinta on – jälleen yllättävästi – ollut asiavaltuudelle suopea. Tuomari siis on periaatteessa aloitteeseen oikeutettu, kun kysymys on ylimääräisestä muutoksenhausta. Tulkinnat yksittäistapauksissa kuitenkin hajoavat, koska erilaisten soveltamistilanteiden määrä on niin suuri.[180] Sovellukset eivät ole helppoja, koska asiavaltuus sidotaan siihen, milloin ratkaisun purkaminen tapahtuu asianosaisen eduksi, milloin vahingoksi.

Samankaltaisiin tilanteisiin joudutaan myös hallintotoiminnan ja lainkäytön kosketuspinnalla: hallintoviranomaiset joutuvat tavan takaa taistelemaan asiavaltuudestaan yleisessä lainkäytössä. Ratkaisussa KKO 2015:59 hakemusasiassa keskiöön nousi, saako maistraatti hakea edunvalvojalle sijaista, kun taas ratkaisussa KKO 2021:67 kiisteltiin, oliko maanmittauslaitoksella asiavaltuus hakea kiinteistötoimituksen purkamista (sitä ei lopulta ollut). Ratkaisussa KKO 2006:74 ympäristökeskus taas vaati oikeutta päästä asianomistajaksi rikosasiassa, jossa syyte koski luonnonsuojelurikosta. Asianomistajan asema evättiin, viimeiseksi korkeimmassa oikeudessa. Kaikissa tapauksissa asiavaltuus sai suhteettomasti huomiota. Ratkaisussa KKO 2021:67 tuomioistuimilta vaadittiin innovatiivista laintulkintaa, jotta asia saatiin menestyksellä tutkituksi. Se tehtiin melko väkinäisesti tukeutuen yksityiselle kiinteistönomistajalle konstruoituun asiavaltuuteen.[181] Tapaukset myönnettiin kirjallisuudessa ”rajatapauksiksi”, ja ratkaisun KKO 2006:74 lopputulos tunnustettiin kommentoivassa kirjallisuudessa siekailematta ”kauneusvirheeksi”.[182] Moitteita ei saanut niinkään lopputulos kuin asiavaltuuden käsittely, jota onkin helppo arvostella ”prosessiprosessina”. Korkein oikeus kun myönsi valitusluvan vain päästäkseen jättämään ympäristöviranomaisen vaatimukset tutkimatta, minkä päätöksen hovioikeuskin oli tehnyt. Asiavaltuudestaan kiinni pitävä ympäristökeskus pakotettiin vielä yhteen turhaan kierrokseen oikeudenkäynnissä.[183]

180. Oikeuskäytännöstä ks. esimerkiksi Turunen 2014 s. 90 (ratkaisun KKO 2014:20 kommentti)
181. Ks. Vaitoja 2022 s. 103. Lopputulosta ei tässä moitita: pikemminkin korkeimman oikeuden ”laintulkinta” osoittaa hyvää access to justice -henkeä. Kritiikki kohdistuu asiavaltuuden perusteoriaan, joka pakottaa tuomioistuimen tällaisiin ajatusoperaatioihin. Ks. Koulu 2022 s. 156.
182. Koponen 2017 s. 88.
183. Ks. lähemmin Rautio 2007 s. 146. Totta on, että valituslupaa voidaan perustella ennakkopäätösintresseillä. Asiavaltuuteen vetoava oli viranomaistaho, ja kysymykseen tarvittiin ennak-

82 Muutkin lakisääteiset oikeusasemat pystyvät tuomaan tuomioistuimiin lukuisia variaatioita perusteemasta eli siitä, mikä kaikki kuuluu tehtävään.[184] Edellä viitatussa ratkaisussa KKO 2005:37 esimerkiksi mietittiin saneerausmenettelyn valvojan asiavaltuutta ohjelmaa toteuttavissa oikeudenkäynneissä. Valvojalle tunnustettiin tapauksessa se asiavaltuus, johon kanne tukeutui. Samanlaiseen järjestelmäaukkoon ajauduttiin ratkaisussa KKO 2010:84, ja myös siinä lopputulos oli asiavaltuuden tunnustava. Asiavaltuutta tarvitsi tapauksessa osakeyhtiö, joka oli poistettu kaupparekisteristä ja menettänyt oikeushenkilöstatuksen kadotessa myös kelpoisuutensa olla asianosaisena oikeudenkäynnissä.[185] Asiavaltuus nousi välttämättömäksi, kun osakkeenomistajien nimeämä edustaja haki takaisinsaantia yksipuoliseen tuomioon.

Omalaatuisessa ratkaisussa KKO 2023:21 aktualisoitui edunvalvontavaltuutetun asiavaltuus. Valtuutettu haki omissa nimissään lähestymiskieltoa ulkopuoliselle henkilölle. Asiavaltuus sidottiin valtuuttajan kognitiivisiin kykyihin, joiden selvittämiksi asia palautettiin alioikeuteen. Mitään yrityksiä asiavaltuuden (mahdollisen) puutteen korjaamiseksi ei oikeudenkäynnissä tehty. Kun ratkaisu annettiin, asiaa oli käsitelty kaksi vuotta, eikä itse lähestymiskiellon edellytykset ratkaisuselostuksesta päätellen olleet nousseet edes keskusteltaviksi.[186] Ratkaisu onkin varottava esimerkki siitä, mihin asiavaltuuden nousu oikeudenkäynnin pääkysymykseksi pahimmillaan johtaa. Oikeutta käydään ”prosessuaalisesta” kysymyksestä, ja lopputulos rikastuttaa lähinnä prosessioikeuden tutkimusta.

Jos jo lakisääteisiin asemiin liittyy melkoinen harkinnanvara, vielä enemmän harkinnalle jää tilaa, kun asiavaltuutta ei voida edes tällä tavalla perustaa lakiin. Henkilön ”asiavaltuuden”, jos hänelle sellainen tunnustetaan, pohja on tällöin biologinen, sosiaalinen tai henkilökohtainen olosuhde. Käytännössä asiavaltuus tuetaan enimmäkseen sukulaisuuteen tai vanhempi/lapsi -suhteeseen, minkä takia asiavaltuutta vaativa on luonnollinen henkilö. Hän on ollut välistä ”hyvin läheinen sisar” (KKO 2024:19), lapsen ”vanhempi” (KKO 1996:147) tai ”lapsi” itse (KKO 2012:95). Lopputulosta on näissä tapauksissa jokseenkin vaikea ennustaa. Vastoin odotuksia ”hyvin

koratkaisu. Jos oikeudenhakija olisi ollut yksityishenkilö, menettelytavan oikeudenmukaisuus olisi ollut access to justice -tutkijan mielestä kyseenalainen.

184. Esimerkiksi Päivärinne luettele pitkälle toistakymmentä tekijänoikeudellista intressipositiota, joihin asiavaltuus voi jonkin ajateltavissa olevan logiikan mukaan liittyä. Ks. Päivärinne 2022 s. 19. Vastaava luettelo, ehkä hieman lyhyempi, on laadittavissa muista immateriaalisista yksinoikeuksista. Näin pelkkä immateriaalilainsäädäntö ”tuottaa” lähes sata erilaista soveltamistilannetta, kun kaikki seuraantotilanteet otetaan mukaan.

185. Asiavaltuutettuna olleen oikeushenkilön purkautuminen oli esillä jo varhaisessa tutkimuksessa, joten kysymys sinänsä ei ollut uusi. Ks. Tarjanne 1929 s. 119. Poistettu yhtiö menettää oikeustoimikelpoisuutensa mutta ei oikeuskelpoisuuttaan. Ks. Villa 2023 s. 524.

186. Ks. lähemmin Koulu 2023c s. 174.

läheinen sisar" sai valtuutensa ja asianosaiseksi kelpuuttamisen, "vanhempi" ja "lapsi" taas eivät. Asia merkittävyys ehkä vaikuttaa: esimerkiksi ratkaisussa KKO 2012:95 lapsi haki huoltonsa siirtämistä.

Yhteistä tulkintalinjaa näistä "tehtävävaltuuksista" tai "asemavaltuuksista" on vaikea löytää. Muutamat päätelmät vaikuttavat kuitenkin perustelluilta myös tehtävämääritellyssä asiavaltuudessa. Kuten edellä todettiin, luontainen tulkintaolettama on, että lakisääteiseen tehtävään kuuluvat sen kunnollisen hoitamisen vaatimat valtuudet, tässä tapauksessa asiavaltuus niissä oikeudenkäynneissä, joihin tehtävä antaa aiheen (kantajavaltuus) tai se johtaa niihin (vastaajavaltuus).[187] Ratkaisu KKO 2005:37 onkin selkeä esimerkki logiikasta. Ratkaisu KKO 2023:41 taas puhuu tätä logiikkaa vastaan. Siinä selvittäjällä ei ollut oikeutta hakea muutosta päätökseen, jolla saneerausohjelman ehdotus oli palautettu käräjäoikeudelle uuden ja korjattavan ohjelman laatimista varten. Päätöstä perusteltiin sillä, että ohjelma ei koskenut selvittäjän oikeuksia ja velvollisuuksia siten, että hänellä olisi ollut oikeus hakea muutosta. Ratkaisu oli äänestys (3:2). Enemmistön perustelu on heikko: sehän on selvä kehäpäätelmä. Sen sijaan vähemmistö perusteli valitusmyönteistä kantaansa hyvin. Selvittäjän tehtävä jatkui edelleen, koska se päättyi vasta saneerausohjelman vahvistamiseen. Vähemmistö viittasi myös analogiatukenaan ratkaisuun KKO 2005:37. Näennäisen ristiriitainen ratkaisupari tuo esiin tehtävämäärittelyn rakenteellisen haurauden: vastaukset riippuvat liiaksi siitä, miten tehtävä määritellään (selvittäjänkin tehtävä jää lopuksi laissa yleispiirteiseksi) ja milloin sen katsotaan päättyneen.[188]

Jos haetaan vastaavia asetelmia kauempaa ja muilta oikeudenaloilta, sellaisen tarjoaa siviilioikeudellinen asemavaltuutuksen analogia. Peruseroksi jää, että asemavaltuutettu ei toimi omissa nimissään vaan fiktiivisen valtuuttajansa nimissä ja puolesta. Asemaan liittyvässä asialegitimaatiossa taas oikeutettu esiintyy esimerkiksi oikeudenkäynnissä omissa nimissään. Tämä ei kuitenkaan estä sitä, että asemaan liittyvä asiavaltuus muistuttaa jossain suhteessa sitä asetelmaa, jonka asemavaltuutus saa aikaan. Siinä esimerkiksi joudutaan miettimään, millaiset ulkoiset olosuhteet perustavat tällaisen valtuutuksen. Arviossa taas tärkeä yksityiskohta on, mitä tehtäviä asemaan yleisen käsityksen mukaan liittyy. Jos taas asiavaltuus tukeutuu läheiseen henkilösuhteeseen, yhteismitallisuutta voidaan etsiä niistä erityissäännöksistä, jotka

187. Ks. edellä jakso 1.4.

188. Sinänsä täysin loogista on katsoa, että selvittäjän tehtävä loppuu, kun hän saa lain vaatimukset täyttävän ohjelmaehdotuksen toimitetuksi käräjäoikeudelle: miten sen jälkeen käy, ei ole hänen murheitaan. Logiikkaa vastaan kuitenkin sotii kuitenkin se, että selvittäjän selvästi odotetaan pitävän huolta uuden ehdotuksen laatimisesta ja toimittamisesta käräjäoikeudelle. Vähemmistöhän sanoo sen suoraankin, mutta enemmistönkin on täytynyt se tietää. Käräjäoikeus ei itse sitä kykene tekemään ja vaikka kykenisikin, se ei kuulu tuomioistuimen tehtäviin.

määräävät asiavaltuutta muissa sukulaisuus- tai henkilösuhteissa. Asemaan liittyvä asiavaltuus on muutoinkin kummajainen asiavaltuuksien järjestelmässä. Kun asiavaltuus tavallisesti hahmotetaan henkilön ja asian suhteeksi, tässä se on tosiasiallisesti tehtävän ja asian suhde.

Loppupäätelmäksi näin pakostakin tulee, että erityissäännökset eivät sen enempää lisää ennustettavuutta kuin paranna varmuutta oikeasta (mikä se lieneekin) ratkaisusta. Oli käytetty konsepti mikä tahansa, henkilömäärittelyssä tuomioistuin saa melkoisen, asiamäärittelyssä lähes rajattoman tulkintatilan. Henkilömäärittelyssä on tosin asiamäärittelyyn verrattuna se etu, että luettelossa mainitut henkilöt voivat olla varmoja asiavaltuudestaan. Tuomioistuin ei voi evätä heiltä asiavaltuutta, joten epävarmuudesta jäävät kärsimään vain ne henkilöt, joita ei säännöksessä mainita. Pessimistiset odotukset näkyvät myös lainvalmistelussa. Sanamuodot ovat jääneet vähälle harkinnalle. Säännösten tulkinta on, välillä se mainiten välillä siitä vaieten, jätetty oikeuskäytännön varaan.

Tavallisimpiin rutiinitapauksiin onkin kehittynyt sekundäärisiä tulkintasääntöjä, vaikka niissäkin oikeutta hakeva on oikeuskehityksen armoilla. Asiavaltuus, joka oli oikeudenkäynnin alussa ”varma”, on voinut kadota, kun asia lopulta vuosien kuluttua ratkaistaan. Yhtä hyvin voi käydä myös päinvastoin. Tunnettuhan on, että jatkuvuusperiaate ei, sen enempää kuin taannehtivan soveltamisen kieltokaan, suojaa tulkinnan muuttumista vastaan. Oikeuskehityksen odotukset vaikuttavat myös siihen, millaista asiavaltuuden käsitettä oikeudenhakija kannattaa. Myönteistä muutosta odottava kannattaa aineellistunutta käsitettä, kielteistä taas prosessioikeudellista käsitettä. Näin hän saa asiansa käsitellyksi eli asiakäsittelyn aloitetuksi, oli oikeudenkäynnin lopputulos mikä tahansa. Suurimman riskin oikeudenhakija tietenkin kantaa silloin, kun tapaus on ainutkertainen tai ensimmäinen lajissaan.

Käänteinen kysymys kuuluu, voidaanko henkilöltä yksittäistapauksessa evätä asiavaltuus, vaikka se kuuluisi hänelle säännöksen ”oikean” tulkinnan perusteella. Kysymyksenasettelu nousee harvemmin pinnalle, koska se tavallisesti peittyy tai tarkoituksella peitetään asiavaltuuden primääritulkintaan. Tällä tarkoitetaan sitä, että asian ei esimerkiksi katsota ”koskevan” kyseistä henkilöä, häntä ei pidetä luettelossa tarkoitettuna henkilönä taikka hänen tehtävänsä ei edellytä asiavaltuutta oikeudenkäynnissä, toisin sanoen asiavaltuuden edellytykset eivät siis vallitse. Myöntävä vastaus tuntuu ensi näkemältä mahdolliselta: jos kerran tilannekohtaisuus voi perustaa laissa sääntelemättömän asiavaltuuden, tilannekohtaisuus voi sen myös hä-

vittää. Tällainen vastaus kuitenkin muun muassa veisi henkilömäärittelyltä sen tulkintakontribuution. Määritelmä on vailla merkitystä, jos asiavaltuus saadaan evätä siinä mainitulta henkilöltä taikka se antaa henkilölle, joka on jäänyt mainitsematta.

Ratkaisussa KKO 2021:67 tämä ajatus kuitenkin tulee mieleen. Korkein oikeus epäsi kiinteistöviranomaiselta valtuuden hakea kiinteistötoimituksen purkamista, koska ”kiinteistöjärjestelmän selvyys tai luotettavuus” eivät sitä vaatineet. Kyseisellä viranomaisellahan on normaalisti asiavaltuus ylimääräisessä muutoksenhaussa. Tässä tutkimuksessa ajatukseen ei yhdytä, koska se veisi tulkinnoilta viimeisenkin ennustettavuuden. Siinä ei enää riittäisi, että oikeutta hakeva arvioi asiavaltuuden syntymistä oikein; hänen pitäisi lisäksi miettiä, onko tilanteessa jotain niin erityistä, että se veisi häneltä muodostuneen eli lain lupaaman asiavaltuuden. Asiavaltuus muuttuisi lopullisesti tilannekohtaiseksi. Vastapuoli ja ajatukselle myötämielinen tuomari kun pystyisi keksimään rajattomasti seikkoja, joiden takia lain takaama asiavaltuus juuri tässä tapauksessa puuttuukin. Vastapuolet ovat olleet väitteissään huomattavan kekseliäitä, joskus suorastaan innovatiivisia.

3.3. Sääntelemätön alue: arkaistisia sääntöjä, täsmennyksiä, oikeudellisia käytäntöjä

Sääntelemättömällä alueella voidaan erottaa ”helppoja” ja ”vaikeita” tulkintatilanteita.[189] Ensimmäiset ovat hallinneet yleisesityksiä ja osaksi perustutkimustakin, mikä on saattanut luoda kuvan siitä, että asiavaltuuden tuomat ongelmat on ylimalkaan onnistuneesti ratkaistu. Helpossa soveltamisessa oikeutta hakevalla on turvanaan vakiintunut ja oikeusjärjestyksen tunnustama oikeus. Tällaiseen oikeuteen kytkeytyy rakenteellisesti asiavaltuus, eikä se edellytä nimenomaista säännöstä eikä itse oikeuteen kytkeytyvää tulkintaa tarvita. Tällaisia oikeuksia ovat esimerkiksi omistusoikeus, velkojan oikeus saatavaansa ja immateriaaliset yksinoikeudet. Voidaan sanoa ehkä aavistuksen kärjistäen, että asiavaltuus on tällaiseen primääriseen oikeuteen yhdistyvä ja kumoutumaton sekundäärioikeus. Aineellisen primäärioikeuden olemassaolo on toki yksittäistapauksessa kumottavissa: sitä paitsi oikeutta vaativan on kyettävä

189. Selvänä on pidetty, että sääntelemättömällä alueella korostuu oikeuskäytännön ja tutkimuksen merkitys. Ks. Päivärinne 2022 s. 36. Pääsääntöisesti tutkimus myötäilee oikeuskäytäntöä silloin, kun sitä on. Tilanteet, joissa oikeuskäytännön sovellukset riitautetaan, ovat epätavallisia. Ohimennen todettakoon, että helppous ja vaikeus ovat kuvainnollisia luonnehdintoja. Kaikki tulkinnat sääntelemättömällä alueella ovat vaikeita, Tässä vaikealla tarkoitetaan sitä, että se on vielä vaikeampi.

86 prima facie osoittamaan, että hänellä on tällainen oikeus, ellei asiavaltuutta perusteta väitteenvaraisuuden teoriaan.

Näin velkojalla on a priori kiistämätön oikeus vaatia saatavaansa siltä, jonka hän katsoo olevan itselleen velkaa. Kun kysymyksessä on esine, vastaava oikeus – tässä yhteydessä sana ”kanneoikeus” tuntuu poikkeuksellisesti olevan paikallaan – on sillä, joka väittää, että hänelle on omistusoikeus tai rajoitettu oikeus esineeseen. Kanteen vastaajakin on ilmiselvä, jos sellaista asiavaltuutta vaaditaan: vastaajavaltuus on sillä, jonka hallussa esine on tai joka esiintyy sen omistajana. Kysymys, onko kantaja vallinnut kanteelleen ”oikean” vastaajan, on näin luontevaa lukea kanteen hyväksymisen aineelliseksi edellytykseksi. Jos vastaajaksi väitetty ei ole esineen haltija tai omistajahaltija, kanne hylätään. Vastaaja ei kuitenkaan, jos hyväksytään väitteenvarainen asiavaltuus, kykene erikseen riitauttamaan, etteikö kantajalla olisi asiavaltuutta. Myös vastaajan yritykset kiistää, että omistusoikeus on tunnustettu oikeus oikeusjärjestyksessä, ovat tuomittuja kaatumaan. Myös immateriaalioikeudet ovat vakiintuneita oikeuksia, joten konstruktio toimii myös niiden kohdalla.

Kun primääri oikeus tunnustetaan, asiavaltuutta voidaan monesti hakea perinteisin tulkinnan keinoin, vaikka asiavaltuudesta ei olekaan nimenomaista säännöstä. Asiavaltuutta voidaan toisinaan jäljittää esimerkiksi analogian kautta. Joissakin asiaryhmissä, menettelylajeissa tai lainkäyttölinjoilla on monesti nimenomaisia säännöksiä asiavaltuudesta. Tällöin on aihetta kysyä, voidaan ”vierasta” säännöstä soveltaa toisessa kontekstissa. Kysymys aktualisoitui ratkaisussa KKO 2006:74, mutta se sai kieltävän vastauksen. Tapauksessa viranomainen halusi päästä asianomistajaksi rikosasiaan, koska viranomaisella oli muissa ympäristöprosesseissa lain takaama asianosaisen asema. Perustelu torjuttiin yksivakaisella argumentilla, jonka mukaan lain määräys asianosaisen asemasta muussa oikeudellisessa menettelyssä ei perusta rikosasiassa asianomistajan asemaa. Näinhän kieltämättä on, mutta analogia poistaisi osan siitä epävarmuudesta, joka rasittaa lailla sääntelemätöntä asiavaltuutta.[190] Mitä tapauskohtaisemmaksi tulkinnat muodostuvat, sitä painavimmiksi analogiset argumentit nousisivat. Ne oikeuspoliittiset syyt, jotka ovat yhdessä soveltamistilanteessa johtaneet asiavaltuuteen, luultavasti pätevät muissakin samankaltaisissa soveltamistilanteissa.

Oma kysymyksensä on, antaako osallistuminen de facto saman asian aikaisemmissa käsittelyvaiheissa asiavaltuuden myös sen myöhemmissä jatkumoissa. Asia-

190. Tässä ei oteta kantaa kyseiseen ratkaisuun. Lopputulosta on pidetty onnistuneena, koska tulkinta karsii niitä ongelmia, joita aiheutuisivat väljemmästä tulkinnasta. Ks. Rautio 2001 s. 145. Tosin sivullisen on vaikea nähdä, mitä ongelmia ratkaisuohje karsii.

valtuuteen voitaisiin periaatteessa soveltaa prosessilain yleistä jatkuvuus- eli preventioperiaatetta. Periaate säilyttää sekä tuomioistuimen toimivallan että asianosaisen aseman, vaikka niiden perustana olleet tosiseikat muuttuvat oikeudenkäynnin aikana.[191] Ratkaisussa KKO 2000:98 kuitenkin katsottiin, että tällainen jatkuvuuden logiikka ei ole hyväksyttävissä. Tapaus oli tosin eriskummallinen, joten ratkaisuohjeen yleistettävyys on kyseenalainen. Asia koski hakemusta kuolinpesän pesänselvittäjän vapauttamisesta tehtävästään. Hakemuksen tehnyt yhdistys ei saanut vapauttamisasiassa asianosaisen asemaa tai siihen verrattavaa puhevaltaa, vaikka yhdistystä oli aikanaan kuultu. kun pesänselvittäjä määrättiin kuolinpesään. Näin yhdistyksen hakemus pesänselvittäjän vapauttamisesta tehtävästään jätettiin tutkimatta. Ratkaisua voidaan toki perustella formaalisesti: asiat olivat eri asioita, eikä suoraa yhteyttä niiden välillä ollut. Siitä huolimatta johdonmukaisuus edellyttäisi, että kerran saatu asiavaltuus ei asian myöhemmissä käänteissä ja menettelyvaiheissa katoa. Jatkuvuus olisi vähintäänkin argumentti myönteiselle tulkinnalle asiavaltuudesta.[192] Tosin ratkaisuselostuksesta päätellen hakemus olisi tullut joka tapauksessa hylätyksi asiallisin perustein, mikä arvio ei tietenkään saisi vaikuttaa tulkintaan itse asiavaltuudesta. Vastaavia perättäisiä käsittelyvaiheita syntyy etenkin insolvenssimenettelyissä. Vaiheet toki ovat katsottavissa eri asioiksi, vaikka ne ovat myös osia yhteisestä päämenettelystä eli konkurssista, saneerauksesta tai yksityishenkilön velkajärjestelystä. Vielä selkeämpiä jatkuvuusketjutuksia muodostuu, kun asia tai sen osa palautuu muutoksenhaun seurauksena alempaan tuomioistuimeen uudelleen käsiteltäväksi. Vaikutelma epäjohdonmukaisuudesta ei häviä juristerisella toteamukselle, että käsittelyratkaisu asiavaltuudesta ei saa oikeusvoimaa.[193]

Vaikeudet asiavaltuuden määrittelyssä alkavat, kun mennään vakiintuneiden oikeuksien piirin ulkopuolelle. Oikeushistoria osoittaa, että aikanaan jopa määräalan omistajan asiavaltuus oli kyseenalainen, vaikka oikeudenkäynti koski määräalan hallintaa. Määräala nimittäin luokiteltiin kiinteistöön kohdistuvaksi erottamisoikeudeksi: se ei ollut käsitteellisesti sellainen omistusoikeus, millainen se nyt on.[194] Näin ollen tutkimuksessa aiheellisesti epäiltiin, saattoiko määräalan omistaja ajaa esimerkiksi kannetta määräalan saamiseksi hallintaansa. Oikeuskäytäntö ei toki epäröinyt, koska se tunnusti asiavaltuuden. Aluksi hankala kiistakysymys katsottiin ratkaistuksi kauan, ennen kuin lainsäätäjä lopulta omaksui omistusoikeuskäsityksen. Ongelma

191. Jatkuvuusperiaatteesta ks. Vuorenpää ym 2021 s. 488.
192. On kuitenkin myönnettävä, että positiot olivat erilaisia. Kuultavapositio ei anna tukea väitteelle hakijapositiosta. Ensimmäiseen kun riittää paljon heikompi asiavaltuus.
193. Ks. jäljempänä jakso 8.2.
194. Ks. esimerkiksi Hyvönen 1970 s. 170.

88 on kuitenkin palannut entistä hankalampana niin sanotuissa ”uusissa” oikeuksissa, joita ovat muun muassa oikeus ympäristöön tai oikeus yhteiskunnan palveluihin ja etuuksiin.

Sana ”oikeus” määrittää heikosti näitä oikeuksia. Näin tuomioistuin tutkii (ja vastaaja voi kiistää) ensiksikin, onko ”oikeudenhakijalla” tällainen ”oikeus”. Jos oikeus tunnustetaan (mikä sekään ei ole itsestäänselvyys), joudutaan seuraavaksi ratkaisemaan, kuuluuko siihen asiavaltuus kuten oikeus kanteen nostamiseen, päätöksestä valittamiseen ja niin edelleen. Asiavaltuuden sisältävää oikeutta kutsutaan monesti subjektiiviseksi oikeudeksi. Nimike merkitsee fundamentaalista muutosta oikeusasemissa: ainoastaan subjektiivinen (uusi) oikeus avaa tien oikeuden hakemiseen, viime kädessä kanteella oikeuden ylläpitämisestä vastaava tahoa vastaan. Taho on tyypillisesti julkinen valta, eli kunta, osavaltio, maakunta, valtio tai Euroopan unioni. Kuten edellä todettiin, teoria asiavaltuuden väitteenvaraisuudesta pettää uusissa oikeuksissa. Väitteenvaraisuuden teoria nimittäin tarkoittaisi, että jokainen saisi mielin määrin luoda uusia oikeuksia ja saada ne oikeudellisesti (ja asiallisesti) tutkittaviksi tuomioistuimissa.[195]

Joissakin uusissa oikeuksissa hyöty koituu tuleville sukupolville. Tällaisia oikeuksia ovat etenkin oikeudet puhtaaseen ympäristöön tai elinvoimaiseen luonteen. Tulevaisuuteen vaikuttavia oikeudenkäyntejä (joissa yleensä mutta ei aina on kysymys ”uusista” oikeuksista) on ryhdytty kutsumaan ”ylisukupolvisiksi oikeudenkäynneiksi”. Oikeudellista arvoa kielenkäytöllä ei ole; se on lähinnä poliittisen vaikuttamisen keino. Oikeuspoliittinen keskustelu on kuitenkin pannut merkille edellä havaitun erottelun: on vakavissaan kysyttävä, voiko oikeuksia vaatia, vaikka niitä ei toistaiseksi ole olemassa.[196] Kun normaalisti oikeus tulee ennen oikeudenkäyntiä, uusissa oikeudenkäynneissä asia on käänteinen: oikeudenkäynti tulee ennen oikeutta!

Poliittiselle agendalle oikeudet tietenkin kelpaavat, mutta niiden oikeudellisuus on eri asia. Mielikuviin vetoava kielenkäyttö sisältää tietenkin yrityksen suoralta kädeltä ”oikeudellistaa” nämä vaatimukset, eli täyttää oikeudenkäynnin prosessinedellytykset, ennen kaikkia vaatimukset asiavaltuudesta, oikeussuojan tarpeesta ja tuo-

195. Ks. edellä jakso 1.2.

196. Ennakointi ja tulevat sukupolvet 2022 s. 84. Ympäristöasioissa painetta asialegitimaatioon pitää yllä European e-justice portal -sivusto. Sivustolla on oma maakohtainen alasivu ”Access to justice in environmental matters”. Suomen sivu ei kylläkään vertailussa kunnostaudu: siinä on kaksi tekstiosuutta, ensimmäinen on yleiskatsaus lainsäädäntöön, toinen kuvaus keskeisistä direktiiveistä. Ensimmäinen osuus on niin pinnallinen, että standardivarotus siihen luottamisesta on paikallaan. Tosin katsauksen huomautukseen, jonka mukaan ”asiavaltuus on tärkeä”, kun mietitään viranomaisen päätöksestä valittamista, ei voi muuta kuin yhtyä. Asteikon toista ääripäätös edustaa Irlannin maakatsaus, joka kelpaisi artikkeliksi arvostettuunkin tiedelehteen.

mioistuinasian luonteesta. Oltiin näistä oikeudenkäynneistä mitä mieltä tahansa, niissä on perinteiselle asiavaltuusopille vieraita piirteitä. Niissä ensiksikin asiavaltuus erottuu ja on pakko erottaa primäärioikeudestaan" Toiseksi perinteinen kielto asiavaltuuden erottamisesta – eli niin sanottu prosessimandaatin siirtämisen kielto – menettää pohjansa. Mitä tarkoitusta kielto palvelisikaan, kun asiavaltuus on jo valmiiksi erillään oikeudesta.

Perinteisten oikeuksien alueella kaksi primäärisääntöä on saanut kannatusta. Subjektisäännön eli subjektiivisen oikeuden säännön mukaan asiavaltuus on ainoastaan oikeussuhteen subjektilla. Kanne on näin jätettävä tutkimatta, jos asianosainen ei ole kiistanalaisen oikeussuhteen subjekti: "kukaan ei saa käydä oikeutta toisen oikeuksista", kuten traditionaalinen perustelu kuuluu. Perustelu kuulostaa jylhältä ja vastaansanomattomalta, mutta se ei oikeastaan sano mitään hyvin rajatun käyttöalansa ulkopuolella. Mikä oikeus sitten on toisen oikeus? Subjektisääntöä on jatkettu liittämällä siihen egoistisuusvaatimus ('suoritus itselle -sääntö').[197] Asiavaltuus edellyttää syntyäkseen, että asianosainen vaatii etua tai hyötyä itselleen. Oikeuskäytäntö ei ole näitä sääntöjä käyttänyt, ja niiden praktinen arvo onkin marginaalinen. Kumpikin tuo enemmän kysymyksiä kuin mitä se ratkaisee. Esimerkiksi: miksi suoritusta ei saa vaatia kolmannelle, jos tämä on ilmoittanut ottavansa sen vastaan tai antanut luvan oikeudenkäyntiin?

Oikeuskäytäntö on luonut yksittäistapauksissa omia, enimmäkseen rajallisia sekundäärisääntöjä. Laajentuvaa asiavaltuutta tukee muun muassa syntyvä tai jäävä oikeussuojan aukko, "järjestelmäaukko" tai omistajaton tila, jotka ovat olleet asiavaltuuden syntyperusteina muutamassa ratkaisussa.[198] Pelkkä tarkoituksenmukaisuuskin kelpaa joskus perustaksi asiavaltuudelle. Ratkaisussa KKO 2020:39 se oli toinen kahdesta perustelusta, jolla tuettiin epätavallista asiavaltuuden järjestelyä. Ratkaisussa KKO 2000:76 peruste riitti yksin kumoamaan tavanomaisen asiavaltuusasetelman. Tapauksessa katsottiin, että konkurssipesä saattoi vaatia maksua takaajalta. Normaalisääntöjen mukaan asiavaltuus olisi kuulunut vain niille velkojille, joiden saatavien vakuudeksi takaus oli annettu. Ratkaisu on ainutlaatuinen sekä suopeassa suhtautumisessa laajennettuun asiavaltuuteen että asiavaltuuden konstruoimiseen niin 'vähästä'. Ratkaisuselostuksesta ei käy ilmi mitään seikkoja, jotka olisivat estäneet velkojia itse vaatimasta maksua takaajalta. Toki on myönnettävä, että velkojat hyötyivät pesänhoitajan hyväntahtoisesta toiminnasta: he eivät joutuneet asianosaisiksi

197. Ks. jäljempänä jakso 4.1.2.

198. Makuasia on, puhutaanko tällaisissa tilanteissa asiavaltuuden syntymisestä vai luomisesta. Jälkimmäinen ilmaus tuntuu itse asiassa totuudenmukaisemmalta: asiavaltuushan ei synny itsestään.

90 oikeudenkäyntiin. Voidaan myös sanoa, että kaikki osapuolet lopulta saivat prosessiekonomista hyötyä, kun maksuvaatimukset käsiteltiin yhdellä kertaa ja samassa oikeudenkäynnissä.[199] Siitä huolimatta: ratkaisuohje loukkaa sekä subjektiivisuussääntöä että egoistisuussääntöä. Sitä paitsi on vaikea keksiä, mitä hyötyä itse konkurssipesä sai pesänhoitajan ylimääräisestä toimesta. Ehkä se kuitenkin jollakin tavoin nopeutti tai helpotti pesänselvitystä, koska pesänhoitaja siihen ylipäätään ryhtyi.[200]

Kuten edellä todettiin, ihmis- ja perusoikeusajattelulle ei ole annettu mainittavaa painoa asiavaltuustulkinnoissa. Siihen on välillä vedottu laajennetun tai ainakin normaalista poikkeavan asiavaltuuden tueksi. Tuomioistuimet ovat torjuneet vaikutuksen rutiinimaisesti, usein viittaamalla ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntöön.[201] Oma-aloitteisesti tuomioistuimet eivät ole ottaneet esille ihmisoikeuksien tai perusoikeuksin vaikutusta, vaikka asiavaltuus on riitautettu väitteellä tai ihmisoikeudet on muutoin tuotu asiassa esille, eli niitä ei ole käytetty asiavaltuuden perusteluna tai sen kiistämiseen.[202] Ratkaisussa KKO 2006:29 perusoikeudet otettiin kuitenkin vakavasti sekä enemmistön että vähemmistön kannanotoissa (ratkaisu oli äänestys 3–2). Ratkaisussa oli kysymys siitä, saiko kuolinpesän osakas ajaa kolmatta vastaan perimiskannetta, jota pesänselvittäjä oli kieltäytynyt ajamasta. Enemmistön mukaan arvioitaessa osakkaan kanneoikeutta ei ratkaisuperusteita voida johtaa perustuslain 21 §:ssä tai ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa turvatusta oikeudesta saada asiansa käsitellyksi tuomioistuimessa. Enemmistön mielestä kysymys ei ollut osakkaan omasta asiasta vaan kuolinpesän selvitykseen kuuluvasta asiasta. Vähemmistön mukaan taas oikeus tuomioistuinkäsittelyyn puolsi osakkaan kanneoikeuden itsenäisyyttä. Enemmistön perustelu, jonka mukaan kysymys ei ollut osakkaan omasta asiasta, on omiaan herättämään hilpeyttä. Osakkaan oikeudellinen intressi

199. Erillisinä vaatimukset olisivat päätyneet eri oikeudenkäynteihin, mikä taas olisi ainakin teoriassa lisännyt tuomioistuimen työtaakkaa. Oikeudenkäynnit olisivat myös rasittaneet kustannuksillaan sekä velkojia että takaajaa. Ratkaisu kommentoinut Hemmo korostaakin ”käytännön syiden” painoarvoa, mistä syystä kanneoikeutta tulkittiin ”joustavasti”. Ks. Hemmo 2001 s. 572-

200. Vastaava kysymys herää myös kuolinpesän pesänselvittäjähallinnossa. Siinä pesänselvittäjän asiavaltuus on kuitenkin sidottu siihen, että kanne palvelee pesänselvittämistä. Ks. jäljempänä jakso 7.2. Konkurssissa kysymys on ollut lähinnä siitä, saako pesänhoitaja palkkion tällaisista ylimääräisistä toimista.

201. Näin esimerkiksi ratkaisu KKO 2009:67. Tapauksessa häätöasian vastaaja vetosi varsin kekseliäästi kotirauhaan ja yksityiselämän suojaan. Ks. jäljempänä jakso 9.1.

202. Ratkaisuselostukset eivät aina anna selvää kuvaa siitä, mitä oikeudenkäynnissä on tapahtunut. Voi olla, että vastapuoli on tehnyt väitteen asiavaltuuden puuttumisesta, vaikka selostus antaa kuvan, että se on otettu esille viran puolesta. Aloitteentekijä on tietenkin selvä silloin, kun muutoksenhaku perustuu asiavaltuuden puuttumiseen.

kun on tapauksessa ilmeinen, koska pesänselvittäjä oli kieltäytynyt kanteen nostamisesta. Tulkinta olisi hieman uskottavampi, jos näin ei olisi ollut.[203]

Ylimääräisessä muutoksenhaussa oikeuskäytäntö on hyväksynyt poikkeuksellisen laajan asiavaltuuden. Siitä hyötyvät etenkin lainkäytön virallistahot. Tällainen kyseenalainen hakijavaltuus on annettu muun muassa syyttäjälle, asian ratkaisseelle tuomarille sekä yleisille laillisuudenvalvojille. Kehitystä on pidetty arveluttavana, joskin pääperustelu sille on hieman virkavaltainen tai kauniimmin sanottuna tuomarikeskeinen. Pääsääntöön tehtävien poikkeusten hallitseminen on nimittäin osoittautunut ”oikeuskäytännössä” vaikeaksi, mistä ei voikaan olla eri mieltä.[204] Laajennetusta hakijavaltuudesta olisi toki muutoinkin syytä luopua, koska siihen ei enää nykyisin ole tarvetta. Asianosainen saa useista kanavista lakimiesapua itse tekemäänsä hakemukseen, joten avun heikkoa saatavuutta ei voida enää käyttää perusteluna poikkeavalle asiavaltuudelle. Viranomainen voi kertoa kansalaiselle muutoksenhaun tarpeesta sekä ohjata asianosainen oikeudellisen avun piiriin. Tätä voidaan jopa pitää virheen havainneen tuomarin tai syyttäjän virkavelvollisuutena.

Tutkija näkee tällaisen intervention pikemminkin riskinä asianosaisen määräämisvallalle. Julkisoikeudellisen asiavaltuuden sitä paitsi tulisi perustua prosessilakiin, joka samalla sääntelisi myös asiavaltuuden käyttämistä. Kun asiavaltuus on vailla säännöksiä, ylimääräiseen muutoksenhakuun ei periaatteessa tarvita suostumusta siltä asianosaiselta, joka on ylimääräisen muutoksenhaun vaikutusalueella. Häntä ei teoriassa edes kuulla, koska hän ei ole hakijan vastapuoli. Oikeuskäytännössä asianosainen on joskus jyrkästi vastustanutkin tuomarin purkuhakemusta ja vaatinut sen hylkäämistä.

3.4. ASIAVALTUUDEN TAVOITTEISTA TULKINTAPERIAATTEISIIN?

Asiavaltuus on vanha instituutio, ja sen olemassaolo on vuosisataisen kehityksen myötä tullut itsestäänselvyydeksi. Uudessakaan tutkimuksessa ei ole oikeastaan lainkaan mietitty asiavaltuuden perimmäistä tarkoitusta, vielä vähemmän on analysoitu, millaisella asiavaltuudella tämä tarkoitus saadaan toteutumaan. Tavoite tai tavoitteet ovat kuitenkin luettavissa ja rekonstruoitavissa sekä tutkimuksen tulkintakannanotoista että instituution yleisesittelyistä. Yleisesittelyt ovat kylläkin deskriptiivisiä

203. Ratkaisun kommentissa ihmisoikeus- ja perusoikeusnäkökulma ei saa huomiota, vaikka lain muuttamisen tarve pannaan merkille. Ks. Kangas 2006 s. 216.
204. Ks. Koponen 2017 s. 59.

92 ja enimmäkseen itsestään selvyyksien toistelua. Eri tutkijat kuvaavat lisäksi samoja tavoitteita hieman eri sanoin. Näillä varauksilla voidaan joltisella oikeutuksella väittää, että asiavaltuuden ensisijainen tavoite on estää ulkopuolisten sekaantuminen todellisten intressitahojen välienselvittelyyn, viime kädessä oikeudenkäyntejä aloittamalla tai niihin osallistumalla. Asiavaltuus on näin tapa toteuttaa ulkopuolisen intervention kielto.[205]

Joskus asiavaltuuden funktioksi pannaankin suoraviivaisesti kolmannen suojaaminen, koska oikeudenkäynnissä annettu tuomio usein vaikuttaa kolmannen henkilön asemaan.[206] Vaikutus ei välttämättä ole oikeusvoimavaikutus (itse asiassa kolmanteen ulottuva subjektiivinen oikeusvoima on melkoinen poikkeus). Myös tuomion todistusvaikutus tai tosiasiallinen vaikutus voi olla yhtä kohtalokas sivulliselle hänen omassa asiassaan. Joskus tavoite kerrotaan moniselitteisemmin: asiavaltuuden tarkoitus on tukea oikeusjärjestyksen toteutumista.[207] Tavoitteen tarpeellisuutta voi epäillä, vaikka sen perimmäinen oikeutus tunnustetaankin. Vaara siitä, että joku kävisi oikeutta ”toisen oikeudesta” – mikä on perinteinen iskulause – on pohjoismaissa jokseenkin teoreettinen. Ankara kuluvastuu ja korkea oikeudenkäyntikynnys saavat aikaan, että kansalaiset eivät käy oikeutta edes omista oikeuksistaan, puhumattakaan muiden oikeuksista. Oikeudenkäynnin tielle lähteminen on esimerkiksi Suomessa takuuvarma merkki omasta intressistä, oli intressi sitten taloudellinen, moraalinen tai yhteiskunnallinen, esimerkkinä ympäristöarvojen varjeleminen.

Tuulesta temmattu vaara sivullisen sekaantumisesta toisen oikeuksiin ei kuitenkaan ole. Ankaran kuluvastuun puuttuessa joissakin maissa on käynnistetty oikeudenkäyntejä, joilla ei tunnu olevan reaalista kosketuspintaa kummankaan asianosaistahon intresseihin. Common law-maissa standing-oppi on näin välttämätön. Suomessa asiavaltuuden ensisijainen tavoite näyttää kuitenkin saavutettavan erinomaisen hyvin. Julkaistussa oikeuskäytännössä ei ole yhtään tapausta, jossa syntyisi edes epäilys siitä, että ulkopuolinen yrittää käydä oikeutta toisen oikeuksista. On totta, että perheoikeudellisissa hakemusasioissa on tapauksia, joissa kolmas käy oikeutta toisen ystävyyssuhteista tai elämänpiiristä, esimerkkinä edunvalvontavaltuutettu, joka hakee lähestymiskieltoa valtuuttajansa puolesta (KKO 2023:21). Tällaiset tapaukset voidaan palauttaa ”oikeuksiin” kuten määräämisvaltaan, vanhempien ja

205. Intervention kiellon ydinalue on tietenkin riita-asia, mikä tuo tulkintoihin rakenteellisen reunaehdon. Jos ”formaalisen asetelma” puuttuu, interventiokiellosta ei ole ”mielekkääksi lähtökohdaksi”. Näin Vihervuori 1981 s. 141. Vaikka kanta liittyy vesioikeudellisiin lupa-asioihin, se on selvästikin yleisempi.
206. Näin esimerkiksi Lindblom 2008 s. 304.
207. Ks. esimerkiksi Nordh 1999 s. 22.

lasten oikeuksiin taikka oikeuteen yksityisyyteen. Tästä huolimatta ollaan kaukana niistä taloudellisista oikeuksista, joita on ajateltu kehiteltäessä asiavaltuuden määräytymisperusteita. Tällä ei tarkoiteta, etteikö asiavaltuus olisi tarpeen myös suojaksi tällaista puuttumista vastaan, itse asiassa se toimii tässä paremmin kuin ydinalueellaan. Asiavaltuus on vain ollut tapana yhdistää varallisuusoikeuksiin.[208]

Asiavaltuudella on myös toissijainen tavoite, josta siitäkin ollaan suurin piirtein samaa mieltä. Asiavaltuudella suojataan yhtäältä tuomioistuinta asiaruuhkilta, toisaalta potentiaalisia vastapuolia turhilta oikeudenkäynneiltä.[209] Access to justice -tutkijat eivät perinteisesti ole asettaneet tuomioistuinten suojaamista asiaruuhkilta kovin korkealle tärkeysjärjestyksessä.[210] Suomessa asiamäärät laskevat, ja ajatus tuomioistuinten suojaamisesta asiatulvalta kuulostaa leikinlaskulta. Useimmat tuomioistuimet kun toivovat saavansa enemmän kunnollisia riita-asioita iänikuisten rikosasioiden ja lapsen huoltoon liittyvien riitojen seuraksi. Sen sijaan vastapuolen suojaaminen turhilta oikeudenkäynneiltä on sinänsä hyväksyttävä tavoite, kunhan vain etukäteen tiedettäisiin, mikä on tai oli turha oikeudenkäynti tai edes mikä ylipäätään on turhaa oikeuden käymistä.

Teknokraatin mielestä tappio osoittaa jo sellaisenaan oikeudenkäynnin turhaksi; oikeussosiologia pitää tällaistakin oikeudenkäyntiä tarpeellisena, koska konfliktiosapuolten erimielisyys saa ratkaisun, johon he sopeutuvat. Sitä paitsi oikeudenkäynnin tulosta on mahdotonta etukäteen sanoa oppikirjaesimerkkien ulkopuolella. Oli niin tai näin asiavaltuutta ei tarvita tähän tarkoitukseen. Asianosaisen saama lakimiesapu suodattaa tehokkaasti tuomioistuimiin saapuvien asioiden määrää ja laatua. Lakimies tunnetusti karsii toivottomat asiat, eli hän kieltäytyy toimeksiannosta.[211] Luultavaa on, että karsinnassa otetaan huomioon myös prosessinedellytykset kuten asia-

208. Ratkaisussa KKO 2024:18 tämä nouseekin esiin asiavaltuutta tulkittaessa. ”- - - käsillä olevan kaltaisessa aikuisten ihmisten välisiä perhesuhteita koskevassa asiassa korostetun painava merkitys tulee antaa aikuisten ihmisten tahdonvapauden ja yksityisautonomian periaatteille” (kohta 35).

209. Sama kaksoistavoite tunnetaan myös common law -oikeudessa. Cambridge Dictionary -sanakirjan mukaan asiavaltuus ”maintains the integrity of the judicial system and prevents - - - unnecessary lawsuits”. Määritelmän mukaan tuomioistuimia ei niinkään suojata kyynisesti asiaruuhkilta vaan niiltä poliittisilta impulsseilta, joita asiavaltuuden puuttuminen toisi, toisin sanoen poliittisilta oikeudenkäynneiltä.

210. Tällaista tavoitetta ei pidetä arvossa Euroopassa. ”--- standing is not used as a tool for the administration of justice and implementation of judicial policies”. Ainoa poikkeus raportin mukaan on Ruotsi. Ks. Standing up for right(s) in Europe 2012 s. 14. Tässä tutkimuksessa ei lähemmin arvioida, kuinka osuva kuvaus Ruotsin osalta on. Maakohtaiset jaksot kylläkin perustuvat yleensä maan itsensä antamiin tietoihin, joten olettamus on, että ruotsalaiset viranomaiset tuntevat maansa tilanteen parhaiten.

211. Lakimiehet ovat tunnetusti tuomioistuinten portinvartijoita ja tehokkaita sellaisia. Turhia eli tässä huonon ennusteen oikeudenkäyntejä nähdään vain siellä, missä kansalaiset hoitavat omatoimisesta asioitaan, esimerkkinä hallintolainkäyttöasiat. Lakimiesavun parempi saata-

94 valtuus. Julkaistussa oikeuskäytännössä ei ole merkkejä sen enempää aiheettomista kuin toivottomistakaan oikeudenkäynneistä.[212] Myös tapauksissa, joissa asiavaltuus on lopulta jäänyt puuttumaan, oikeudenhakijalla on ollut perusteltu tai vähintäänkin ymmärrettävä aihe oikeudenkäyntiin.[213] Asiavaltuustulkinta olisi voinut sitä paitsi valtaosassa tapauksia olla toinen, kuin mihin päädyttiin. Tästä ei tietenkään vielä voi päätellä, että oikeudenkäynti olisi päättynyt oikeudenhakijan voittoon. ”Voitto” on vasta pääsy asiakäsittelyyn.

Ensisijaisella ja toissijaisella tavoitteella on rakenteellinen ero. Ensimmäisessä oikeudenhaltijaa suojataan siltä, että muut käyvät oikeutta hänen oikeuksistaan, kun taas toissijaisessa tavoitteessa oikeudenhaltija saa suojaa häneen kohdistettuja oikeudenkäyntejä vastaan. Tavoitteenasettelu hämmentää lukijaa. Toissijainen tavoite myös rinnastaa yhteismitattomat tuomioistuimen ja aidon oikeudenhaltijan: lisäksi siinä käytetään latautunutta adjektiivia ”turha”. Aitoa oikeudenhaltijaa itse asiassa tulisi suojata vain aiheettomilta oikeudenkäynneiltä, kun taas adjektiivi ”turha” voitaisiin varata tuomioistuinnäkökulmaan. ”Turha” oikeudenkäynti on oikeudenkäynti asiassa, joka olisi tullut sopia tuomioistuimen ulkopuolella tai joka on liian pienen intressin asia, jotta se ansaisisi paikan valtiollisessa lainkäytössä (praetor non curat minimis -doktriini). Eri asia on, että kyseinen periaate on vastoin access to justice -liikkeen toisen aallon tavoitteita. Aaltohan päinvastoin vaati kunnollista oikeussuojaa myös hämärille, sumeille, kollektiivisille ja fragmentaarisille oikeuksille, sanalla sanoen kaikelle, missä perinteinen prosessilaki ei tarjonnut oikeussuojaa. Tällaista suojaa tarvitsevat ennen kaikkea kuluttajat.[214] Sana ”kollektiivinen” on kylläkin tässä yhteydessä harhaanjohtava, sillä kuluttajien intressit ovat viime kädessä yksilöllisiä. Kuluttajariidat ovat toki samalla diffuuseja ja etenkin fragmentaarista.

Tavoitteista pystytään parhaassa tapauksessa kokoamaan periaatteita, jotka ohjaavat sekä lainsäädäntöä että tulkintaa yksittäistapauksissa. Tutkimus ei kuitenkaan ole lähtenyt urakkaan asiavaltuuden kohdalla. Asiavaltuudessa tavoitteiden epämääräisyys ja epäjohdonmukaisuus on päinvastoin otettu vastaan luonnonlain kaltaisena

vuus on näin asiavaltuustulkintoja kustannustehokkaampi keino kontrolloida tuomioistuimen asiaruuhkia. Ks. esimerkiksi Koulu 2023a s. 180.

212. Tällaiset yleistykset ovat toki vaarallisia. Otos on pieni (muutamia kymmeniä ratkaisuja), ja siihen on valikoitunut tapauksia, joissa asiavaltuus on nimenomaan ollut riitainen. Voi olla, että oikeuskäytännössä on paljon tapauksia, joissa asiavaltuus karsii oikeudenkäyntejä eikä ratkaisuihin haeta tai saada valituslupaa. Aineistossa ei kylläkään ole viittauksia tähän.

213. Edes perheoikeudellisissa hakemusasioissa, joissa asiavaltuus on useimmiten ollut kiistanalainen, oikeudenkäyntejä ei voi luokitella turhiksi, vaikka hakemukset ovat välillä jääneet tutkimatta. Niihin on ollut inhimillisesti ymmärrettävä syy, ja ratkaisu on tuonut selkeyttä henkilösuhteisiin, etenkin vanhemman asemaan.

214. Ks. esimerkiksi Viitanen 2017 s. 564.

asiantilana, joka on vain hyväksyttävä. Periaatteita eikä edes niiden aihioita ei toisin sanoen ole kehittynyt. Tavoitteista saadaan kuitenkin suuntaviivoja sille, millaisia asiavaltuussäännökset tai niiden tulkinnat eivät saisi olla.[215] Tällaisia kielteisiä linjauksia kutsutaan toisinaan rationaalisuusehdoiksi, mikä on tässäkin osuva nimitys. Kriteerit asiavaltuudelle eivät saisi olla harkinnanvaraisia, tapauskohtaisia tai tilannesidonnaisia taikka sellaisia, että niiden tutkiminen edellyttää koko asian tosiseikaston selvittämistä.[216] Harkinnanvaraisuus voi olla joko julkilausuttua tai sisältyä tulkinnan tapauskohtaisuuteen ja/tai tilannesidonnaisuuteen.

Kaikkinainen harkinnanvaraisuus aiheuttaa vakavan vaaran sille, joka tukeutuu tällaiseen asiavaltuuteen. Hän ei voi etukäteen tietää, mikä seikkoja tuomioistuin tulee ottamaan harkinnassa huomioon. Edes vakiintunut tulkinta ei anna kunnon turvaa: tulkinta voi muuttua hänen tapauksessaan tai hänen tapauksensa onkin poikkeus tulkinnan pääsäännöstä. Erehdyksestä seuraa, että kanne jää tutkimatta ja oikeudenhakijan katsotaan hävinneen asiansa. Se taas on paha takaisku ankaran kuluvastuun maassa. Tapauskohtaisia ja tilannesidonnaisia sääntöjä on syytä moittia myös lainkäytön järjestelmän kannalta. Ne johtavat tehottomuuteen: rajallisia voimavaroja hukataan ensin tilanteen ja tapauksen tutkimiseen ja muutoin asiaan, joka lopulta jää tutkimatta, kun tilanne tai tapaus ei suokaan asiavaltuutta.

Asiamääritelty asiavaltuus sisältää aina tapaus- ja tilannekohtaisuutta, joten niitä prosessilaissa tulisi periaatteessa välttää.[217] Säännökset ovat liian avoimia, käytettiin niissä mitä kriteerejä tahansa. Tyyppitapaukset lain perusteluissa hieman auttavat, mutta väite siitä, että lain sanamuoto ohjaisi tulkintaa, ei vakuuta. Lopputulos kyllläkin voidaan näennäisesti sijoittaa lain edellytyksiin, millä luodaan objektiivisen tulkinnan illuusio.[218] Luettelomääritelmä on lakitekniikoista turvallisin vaihtoehto, vaikka siinäkin on omat tulkintaongelmansa, ennen kaikkea luettelon tyhjentävyys tai esimerkinomaisuus. Se taas vie tekniikalta sen alkuperäisen kilpailuedun. Tehtävämääritelmä on suhteellisen selkeä, kunhan perusteena käytetty tehtävä on lakisääteinen ja täsmällinen tehtäväkuva siitä on annettu.[219] Muutoin se ei tuo toivottua

215. Periaatteiden asemaa tällaiset linjaukset eivät ansaitse jo siitä syystä, että ne ovat niin yleisiä: rationaalisuuskriteerit koskevat yhtä hyvin kaikkia prosessilain säännöksiä.
216. Harkinnanvaraisia sääntöjä on vastustettu myös silloin, kun kysymys on oikeusvoiman kaltaisesta preklusiivisesta vaikutuksesta. Harkinnanvaraisuus kun johtaa siihen, että objektiivisesti turhia kanteita nostetaan, objektiivisesti tarpeellisia oikeudenkäyntejä ei taas aloiteta prekluusion pelossa. Ks. Koulu 2016 s. 292.
217. Asiavaltuuden määrittelyn lakitekniikoista ks. edellä jakso 3.1. ja jäljempänä 9.2.
218. Lainsäätäjää ei myöskään saisi arvostella, ellei arvostelija pysty kertomaan, millainen säännöksen tulisi olla. Siihen taas oikeustieteen tutkimus ei toistaiseksi ole kyennyt.
219. Joskus tehtävämäärittely vie vääriin tuloksiin. Ratkaisussa KKO 1969 II 13 katsottiin, ettei kuolinpesän pesänselvittäjä voinut ajaa kannetta testamentin julistamisesta tehottomaksi. Pe-

ennustettavuutta. Aina näitä vaihtoehtoja ei lainsäätäjällä ole: luetteloa on monesti mahdotonta kirjoittaa intressitahojen epämääräisyyden takia, eikä ole sellaista lakisääteistä tehtävää, johon asiavaltuus kytkettäisiin. Vaihtoehdoksi jää vain ongelmalliseksi tiedetty asiamääritelmä. Kokemuksia on siitäkin, että liian tarkat määritelmät estävät luontaisen oikeuskehityksen. Näin säännöksen pitäisi antaa joustovaraa, koska contra legem -tulkintojen kynnys on notorisesti hyvin korkea. Tämän tutkimuksen aineistossa ei esimerkiksi ole yhtään selkeää contra legem -sovellusta.[220] Ennustettavuuden ja joustavuuden kytkentä on kuitenkin tosiasiallinen mahdottomuus asiavaltuudessa: säännös on jompaakumpaa.

Viimeinen kriteeri, täystutkinnaisten asiavaltuuksien kielto, on prosessioikeuden tutkimuksen perustyökaluihin kuuluvan työekonomian sovellus. Totta on, että käytännön näkökohtia ei saisi kokonaan sivuuttaa: ehdotettujen tulkintojen ja sovellusten tulee olla sellaisia, että ne ovat oikeudenkäynnissä toteutettavissa kohtuullisella vaivalla ja kustannuksilla. Samaan hengenvetoon on sanottava, että access to justice -tutkimuksessa työekonomiset näkökohdat eivät koskaan ole olleet ratkaisevia tai edes keskeisiä. Ne on jätetty tuomioistuimen huoleksi. Työekonomia asettaa kaksi vaatimusta. Ensiksikin koko asiaa ei pitäisi tutkia sen selvittämiseksi, saadaanko se tutkia. Toiseksi prosessitalouden näkökulmasta ei ole järkeä (vansinne) tutkia samaa tosiseikastoa eli asiavaltuuden rekvisiittaa kahteen kertaan ja samalla intensiteetillä, toisin sanoen ensin prosessinedellytyksenä ja sitten kanteen aineellisena edellytyksenä.[221]

Helppo ratkaisu, asiavaltuuden ja aineellisen oikeuden sulauttaminen yhteen, ei ole aidosti helppo. Sillä on itse asiassa melkoinen hinta, ajateltiin sitten oikeudenhakijaa tai tuomioistuinta, joka käsittelee kyseenalaiseen asiavaltuuteen perustuvaa kannetta. Postmoderni tutkija tuntee houkutusta sanoa, että tarjottu ratkaisu eli väitteenvaraisuuden teoria on tyypillinen kirjoituspöytätuotos; se kuulostaa loistavalta mutta tuottaa epäonnistumisen, kun sitä sovelletaan käytäntöön. Edellä viitattu teoria asiavaltuuden väitteenvaraisuudesta on oikeastaan vastaus kaksinkertaiseen tutkintaan, koska asiavaltuus tutkitaan vain kerran eli asiakäsittelyn päätteeksi. Teoria myös onnistuu antamaan tähän nimenomaiseen pulmaan jonkinlaisen vastauksen. Sen sijaan teoria ei anna eikä yritäkään antaa vastausta oikeudenkäynnin eskaloitu-

rintökaari kuitenkin yhtäältä velvoittaa pesänselvittäjän kaikkiin ”pesän selvittämiseksi tarvittaviin toimiin” (19:12), toisaalta taas antaa hänelle oikeuden siihen, että hän kantaa ja vastaa pesää koskevissa asioissa (19:13). Ks. jäljempänä 7.2.

220. Lukija selittää tämän ehkä tuomioistuinten kekseliäisyydellä: ne ovat pystyneet esittämään laajennetun asiavaltuuden säännöksen normaalitulkinnan vaihtoehtona. Kuten edellä todettiin, prosessilain tulkinnat hakeutuvat aina säännöksiin, jos sellaisia vain on olemassa.

221. Näin Nordh 1999 s. 18.

misen ongelmaan. Teoria pakottaa tutkimaan asian kokonaisuudessa, ennen kuin pystytään päättämään, tutkitaanko se vai eikö tutkita.

Kaksinkertaiseen tutkintaan prosessioikeuden asiavaltuuskäsite tarjoaa suppean ratkaisun. Tämä ratkaisu on itse asiassa koko prosessinedellytysopin tarjoama malli. Täydeltä kaksinkertaiselta tutkinnalta tietenkin vältytään, kun prosessinedellytykset saavat oman käsittelynsä oikeudenkäynnin alussa. Siinä ne alistetaan kevyeen ja joutuisaan, esimerkiksi pelkästään asiakirjoihin tukeutuvaan tutkintaan.[222] Myös prosessinedellytyskynnys on matala; siinä suositaan asiakäsittelyn aloittamista. Tutkinta johtaa joko asian tutkimatta jättämiseen tai asiakäsittelyn avaamiseen. Konsepti ei ole yhtä työekonominen kuin aineellistuneen asiavaltuuden konsepti, jossa tutkinta rajoittuu yhteen kertaan. Tutkinta nimittäin pysyy osaksi kaksinkertaisena. Työekonomisesti voidaan sanoa, että yhden käsittelyn konseptilla voitetaan, kun oikeudenhakija todetaan lopulta asiavaltuutetuksi. Ylimääräiset käsittelykustannukset ja syntyvä viive jäävät pois. Kahden käsittelykerran konseptilla voitetaan, kun asiavaltuuden todetaan lopulta puuttuvan. Asiakäsittelyn kustannuksia ei nimittäin synny, koska oikeudenkäynti ei koskaan etene niin pitkälle. Hahmottuvilla tulkintaperiaatteilla on luontainen rajansa. Ne eivät anna eivätkä pysty antamaan vastausta keskeiseen kysymykseen: onko joku edellytys prosessineste vai asiallinen edellytys kanteen hyväksymiselle. Jos asiavaltuutta ei, kuten tämä tutkimus väittää, saa liiaksi ”aineellistaa”, toisaalta kanteen hyväksymisen aineellisesta edellytyksestä ei saa ”tehdä” prosessinedellytystä. Tähän valintaan on tarjolla luontainen sääntö, joka saa tukea access to justice -ajattelusta. Rajatapauksissa vaihtoehto, jonka mukaan kysymyksessä on kanteen hyväksymisen aineellinen edellytys, voittaa.

Lainsäätäjä toki toivoo, että asiavaltuuteen liittyvät kysymykset ratkaistaisiin muiden prosessinedellytysten yhteydessä ja mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Näin asianosaiset siitä vapautuneina voisivat keskittyä asianajoonsa asiakysymyksissä ja tuomioistuin vastaavasti asiakäsittelyn prosessinjohtoon. Kummassakin on jo sellaisenaan tarpeeksi tekemistä. Sekoitettu käsittely, jossa prosessinedellytyksiä ja kanteen hyväksymisen edellytyksiä käsitellään samanaikaisesti, ei voi olla hyväksi oikeudenkäynnille. Sen on pakko sekä puurouttaa prosessinjohtoa että pirstoa asian-

222. Tätä ei saa ymmärtää vihjeeksi siitä, että prosessinedellytyksiä ei tarvitsi kunnolla käsitellä. Tässä tutkimuksessa päinvastoin väitetään, että asianosaisille on varattava tilaisuus oikeudelliseen argumentointiin, todisteluun (jos tosiseikastossa on riitaisia faktoja) sekä havaittujen puutteiden korjaamiseen (vaikka se veisi aikaa ja vaivaa). Miten tämä käsittely toteutuu, on tavallaan tekninen kysymys. Ks. jäljempänä luku 5. Julkaistussa oikeuskäytännössä asiavaltuuden käsittelyä ei – joitakin yksittäistapauksia lukuun ottamatta (niitä ei tässä mainita, koska käsittely ei välttämättä käy ilmi lyhennetyistä ratkaisuselostuksista) – voi moittia puutteelliseksi. Välillä käsittely näyttää suorastaan ylimitoitetulta.

osaisten argumentointia. Jos asiavaltuuden ristiriitaiset tavoitteet yhdistetään, saadaan jonkinlainen praktinen sovellus, jota ei kylläkään voi pitää tieteellisenä tai edes uutena. Asiavaltuus ohjataan sovelluksessa omalle käsittelyuralleen, joita ovat yhtäältä prosessinedellytyslinja, toisaalta materiaalisen edellytyksen linja (nimitykset tässä).

Ensimmäisellä asiavaltuus tutkitaan oikeudenkäynnin aluksi, jälkimmäisellä lopuksi eli vasta asiaratkaisun yhteydessä. Ensimmäiselle linjalle asiavaltuus päättyy, kun sen puute on ilmeinen ja selvästi korjauskelvoton. Toiselle linjalle ohjataan ne asiat, joissa asiavaltuus on tosiseikoiltaan tai oikeudelliselta perustaltaan ”ainoastaan” epäselvä. Lopputuloksen todennäköisyyttä pääasiassa ei siinä ryhdytä arvailemaan, koska ratkaisuaineisto (tässä siihen luetaan myös oikeudellinen analyysi) on vielä puutteellinen. Näin oikeudenhakija saa hyväkseen eräänlaisen epäilyksen edun, mitä voidaan pitää access to justice -henkisenä lopputuloksena. Kahden uran malliin kuuluu myös informoiva prosessinjohto. Asiavaltuuden epäselvyydestä, kahdesta käsittelyurasta ja valinnan seurauksista kerrotaan avoimesti asianosaisille. Näin oikeutta hakeva saa tiedon asiavaltuutensa epävarmuudesta ja voi vielä vetäytyä oikeudenkäynnistä vähäisin kustannuksin, jos hän pitää riskiä liiallisena.[223]

Oma kysymyksensä kuuluu, miten tuomari käytännön ratkaisutilanteissa suhtautuu asiavaltuuteen, ennen kaikkea ohjaako hän oikeudenkäynnissään asiavaltuuden prosessinedellytysten vai materiaalisten edellytysten käsittelylinjalle. Tutkimuksessa on puhuttu tuomarien taipumuksesta tulkita edellytykset prosessinedellytyksiksi. Tuomari toisin sanoen nostaa prosessinedellytyksinä esiin sellaisia seikkoja, jotka kuuluisivat oikeastaan asiakäsittelyyn ja asiatutkintaan. Asiakysymykset ratkaistaan tästä syystä prosessin alussa ”prosessiedellytysharkinnan” yhteydessä. Tämä tuo merkittäviä säästöjä valtiolle ja asianosaisille, jolloin samalla tuomioistuimen resursseja vapautuu muihin tarkoituksiin. Näin tuomari helposti ajautuu ajattelemaan, että edellytys ratkaistaan asiavaltuutena heti prosessin alussa, vaikka edellytys tarkemmassa harkinnassa osoittautuisi aineelliseksi.[224] Tietoja soveltamiskäytännöstä ei ole, joten tutkimuksessa esitettyä väitettä ei voi suoralta kädeltä kiistää. Ajattelumalli on sinänsä mahdollinen, mutta on vaikea uskoa, että nimenomaan tämä logiikka ohjaisi tuomarin käyttäytymistä. Asianosaisen kustannukset ja valtiontaloudelliset säästöt eivät ole päällimmäisenä tuomarin mielessä eli ”käytännön ratkaisutoiminnassa”.

223. Päätöksenteko on toki viime kädessä tuomioistuimen vallassa. Siitä huolimatta joudutaan kysymään, mikä merkitys annetaan asianosaisen tai asianosaisten toiveille. Tuntuu reilulta, että riskiä ottava asianosainen saa sananvallan hänelle näin merkittävässä valinnassa. Onhan aineellistettu asiavaltuus melkoinen riski oikeutta hakevalle, vaikka ”prosessuaalinen” asiavaltuuskaan ei sitä kokonaan poista.
224. Päivärinne 2022 s. 28.

Pikemminkin voisi olettaa, että kiireisillä tuomareilla on luontainen taipumus aineellistaa (prosessin)edellytys. Tuomareillahan on notorisesti aina enemmän asioita, mitä he ehtivät kunnolla käsitellä. Tuomarit toisin sanoen lykkäävät kannanotot asiavaltuuteen oikeudenkäynnin myöhempiin vaiheisiin, eli käyttävät hyväksi väitteenvaraisuuden teorian tuomaa työekonomiaa. Yksittäinen tuomari voi sitä paitsi laskea sen varaan, että oikeudenkäynnissä syntyy sovinto tai että hän siirtyy muihin tehtäviin (esimerkiksi toiselle osastolle), ennen kuin oikeudenkäynti on päätösharkinnassa. Psykologinen lainalaisuus siis pikemminkin suosii asiavaltuuden aineellistamista eli ratkaisemista asiakysymyksenä vasta päätösharkinnassa.[225] Väitetty taipumus asiavaltuuden ”prosessualistamiseen” voi siis olla yksittäinen piirre mutta ei yleinen käyttäytymismalli. On kuitenkin syytä korostaa, että tutkimustietoa kummastakaan taipumuksesta ei ole. Keskivertotuomarin käyttäytymistä asiavaltuusongelman edessä voidaan vain arvailla.

3.5. ASIAVALTUUS UUDESSA MAAILMASSA?

Kuten edellä todettiin, access to justice -ajattelun ja perusoikeus/ihmisoikeus -oppien odottaisi muokkaavan voimalla tapaa, jolla prosessinedellytyksiä ja niiden tarkoitusta harkitaan.[226] Odotuksia kylläkin reivaa aikaisemman tutkimuksen havainto, jonka mukaan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimus ei vielä anna prosessinedellytyksissä kunnollisia vastauksia. Esimerkiksi oikeusvoimassa vaatimus tuottaa suorastaan ristiriitaisia tuloksia.[227] Yhtäältä oikeusvoimavaikutuksen olisi oltava kapea, jotta uuteen oikeudenkäyntiin jäisi mahdollisuus. Toisaalta oikeusvoiman pitäisi oltava kattava, jotta uudella oikeudenkäynnillä ei kyettäisi mitätöimään oikeudenhaltijan voittoa aikaisemmassa oikeudenkäynnissä. Havainto antaa syy olettaa, että vastaavasti tulee käymään myös muiden prosessinedellytysten kohdalla, jos niihin sovelletaan access to justice -lähestymistapaa. Ihmisoikeustuomioistuin on nostanut keskeisiksi arvoikseen kohtuullisen tasapainon hakemisen ja liiallisen formalismin välttämisen. Arvoina ne toki ovat vastaansanomattomia, mutta ne eivät yksittäisissä tulkinnoissa auta lain soveltajaa. Tällaiset arvot ovat siihen aivan liian

225. Vanhan ajan auskultoinnin läpikäyneet saivat varmaan kaikki kihlakunnantuomarilta neuvon, että kaikki kanteet tai vaatimukset piti aina hylätä, ei koskaan jättää tutkimatta. Jos jätit ne tutkimatta, hovioikeus palautti jutun, ja huonolla tuurilla se päätyi kihlakunnantuomarin itsensä käsittelyyn. Toinen ”hyvä” neuvo oli, että ”mitään asioita ei tule tutkia niin tarkalla silmällä kuin asiaa, jonka päätät jättää tutkimatta.”

226. Ks. edellä jakso 1.2.

227. Ks. esimerkiksi Koulu 2016 s. 115.

100 yleisiä ja subjektiivisia. Jonkun mielestä koko asiavaltuuskonstruktio on turhaa formalismia tiellä oikeuksiin, toisen mielestä taas välttämätön suodatin pääsyssä tuomioistuimeen, mistä hyötyy teoriassa kumpikin asianosainen.

Edellä myös huomattiin, että asiavaltuudessa on vähän merkkejä ihmisoikeuksien vaikutuksesta.[228] Oikeuksille tyypillinen punninta näkyy selvästi vain ratkaisussa KKO 2006:29, jossa sekä enemmistö että vähemmistö käyttivät niitä perusteluna eri suuntiin. Enemmistö epäsi tällaisen vaikutuksen: oikeudesta saada asia käsitellyksi tuomioistuimessa ei ole johdettavissa järjestelyä, jossa kanneoikeus olisi kuolinpesän osakkaalla pesänselvittäjän hallinnon aikana, kun taas vähemmistö päätyi päinvastaiseen tulkintaan, tosin vain sitä tukevana mutta ei ratkaisevana argumenttina, oli kysymys mistä prosessinedellytyksestä tahansa. Muissakin korkeimman oikeuden ratkaisuissa, esimerkkinä vähemmistön mielipide ratkaisussa KKO 2018:8, viitataan kyllä asiavaltuuden yhteydessä perus- ja ihmisoikeuksiin. Viittauksista saa kuitenkin rutiinimaisen vaikutelman: oikeudet mainitaan, koska ajan henki sitä vaatii. Tapauksen argumentteina niitä ei sitä paitsi kehitellä, joten ne jäävät tavallaan ilmaan. Ratkaisussa KKO 2024:18 todettiin, että perus- ja ihmisoikeusvelvoitteet eivät anna oikeutta muutoksenhakuun. Ratkaisun perusteluissa toistetaan ihmisoikeustuomioistuimen mielipide, jonka mukaan ihmisoikeuksilla ei voida perustaa ”uusia oikeuksia”. Ihmisoikeussopimuksen 6 artikla tulee tästä syystä sovellettavaksi siviiliasiassa ainoastaan, kun artiklaan vetoavalla ”vähintäänkin harkinnanvaraisesti” on jo kansallisen lain nojalla tällainen oikeus (kohta 30). Tämä periaate usein kaataa tulkinnan asiavaltuudesta ”uusissa” oikeudenkäynneissä, jos sitä seurataan kirjaimellisesti.

Uudessa kirjallisuudessa access to justice -ajattelu ja perusoikeudet nähdään yhdensuuntaisina ja toisiaan vahventavia, kun taas aikaisemmassa tutkimuksessa vain ensimmäinen saa maininnan.[229] Merkitys näkyy ensiksikin uutena, ”korkeampana vaatimustasona”, joka on asetettava nykyisille prosessinedellytyksille. Toiseksi taas kasvava paino johtaa tai saattaa johtaa ennen tuntemattomiin prosessiedellytyksiin, koska niitä rajoittavaa lainsäädäntöä ei ole. Tästä syystä tutkimus ja oikeuskäytäntö voivat vapaasti kehitellä lisää prosessinedellytyksiä. Huoli on tavallaan aiheellinen;

228. Tämä onkin yleistä Euroopassa. Puola on ainoa maa, jossa ihmisoikeudet saavat painoa asiavaltuustulkinnoissa. Ks. Standing up for your right(s) in Europe 2012 s. 14.

229. Ks. Havansi 2009 s. 278 ja Päivärinne 2022 s. 52. Tätä lukuun ottamatta esitykset ovat identtiset ja suorastaan samasanaiset. Ihmisoikeustutkimus ei ole ottanut kantaa asiavaltuuteen, mutta muutamat sen linjaukset ulottuvat myös siihen. Onkin todettu suoraan, että kanneoikeuden olennaiset rajoitukset ja prosessisäännösten ”liian tiukat” tulkinnat loukkaavat oikeutta päästä oikeuksiin. Ks. Ervo 2008 s. 25. Ohimennen todettakoon, että ihmisoikeustutkimus on varsin itsekriittistä. Vaikka tutkimuksessa ei ole aukkoja, sen ongelmana on ollut ”tutkimuksen siiloutuminen ja asioiden tarkastelu erillisinä ilmiöinä”. Näin Harkoma 2017 s. 51 ja 83. Tästä syystä on vaikea uskoa laajamittaiseen asenteiden kovenemiseen.

onhan muistettava, että prosessinedellytysten käsite ja siihen luettavat edellytykset ovat tutkimuksen kehitelmiä. Samaan hengenvetoon on kylläkin sanottava, ettei korkeammasta vaatimustasosta eikä uusista prosessinedellytyksistä ole mainittavia merkkejä. On myös epäselvää, mitä muutoksia ennustuksilla tarkoitettaisiin. ”Korkeampi vaatimustaso” voi viitata ylipäätään kynnysten nousuun, tulkintojen täsmentymiseen eli ad hoc -sovelluksista irtaantumiseen taikka käsittelyn tehostumiseen tai aikaistumiseen. Siihen, että tulkinnat täsmentyvät tai käsittely tehostuu, on helppo uskoa: tämäkin tutkimus ajaa kyseistä agendaa. Prosessinedellytyskynnyksen nousu on hyvin epätodennäköistä. Pääsy oikeuksiin (joka on sekä perusoikeuksien että access to justice -tutkimuksen keskiötä) päinvastoin tukee suhteellisen matalaa kynnystä. Uudet, aikaisemmin tuntemattomat prosessinedellytykset ovat vielä enemmän ristiriidassa oikeuksiin pääsyn kanssa. Kuten jo todettiin, niistä ei näy ensimmäistäkään kiistatonta todistetta, joten tältä osin ennustus vielä odottaa toteutumistaan.

Tarkoitushakuinen etsijä saattaa löytää heikon todistuksen käynnissä olevasta muutoksesta tulkitessaan ratkaisua KKO 2024:6. Tapauksessa käräjäoikeus oli jättänyt kanteen tutkimatta, koska summaarisena riita-asiana vireille pantu asia ei sen käsityksen mukaan ollutkaan selvä ja riidaton. Kantajan olisi tullut peruuttaa haastehakemus ja tehdä uusi oikealla käsittelyuralla. Hovioikeus ei antanut asiassa jatkokäsittelylupaa. Korkein oikeus sen sijaan katsoi, että jatkokäsittelylupa olisi tullut myöntää muutosperusteella. Asian käsittelyä tuli näin jatkaa hovioikeudessa. Korkein oikeus perusteli päätöstään sillä, että laissa ei ollut säännöstä, jonka nojalla kantajaa voitaisiin kehottaa peruuttamaan haastehakemus tutkimatta jättämisen uhalla (kohta 19). Vaikka sitä ei suoraan sanota, tosiasiallisesti käräjäoikeus loi uuden prosessinedellytyksen, oikean tyyppisen haastehakemuksen. Ratkaisun tutkimuksellista todistusarvoa vie tietenkin se, että ratkaisussa kysymys oli vasta jatkokäsittelyluvasta ja lopullinen arvio on näin antamatta. Korkeimman oikeuden perusteluista näkyy kuitenkin selvä viittaus siihen, että käräjäoikeuden keksimä peruste tutkimatta jättämiselle ei ollut lain sallima.

Käytännön juristi luultavasti tyrmää koko ajatuksen uusien edellytysten kehittelyn vaarasta: tuomioistuimilla on täysi tekeminen nykyisten traditionaalisten prosessinedellytysten soveltamisessa. Niillä on tuskin halua kehitellä uusia. Tutkimuksella saattaa olla siihen kiinnostusta, mutta oikeuskäytäntö osoittaa, että yksimielisyys tutkimuksessa ei lyhyellä tähtäimellä saa kaikupohjaa oikeudellisissa käytännöissä. Tosin kannattaa tunnustaa, että prosessioikeuden tutkimus vaikuttaa yleensäkin

tuomioistuimiin vuosikymmenten viiveellä. Nykytila ei tarkoita, että tutkimuksen vaikutus oikeuskäytäntöön kokonaan jäisi puuttumaan. Prosessinedellytysten kynnys voi tietenkin vaihdella aikansa virtauksia seuraten: kynnys voi nousta, laskea tai pysyä ennallaan.[230] Vaihtelu ei välttämättä ole samanlaista jokaisen edellytyksen kohdalla: joku prosessinedellytys voi hyvinkin olla immuuni niin access to justice -vaikutukselle kuin due process -ärsykkeille. Prosessinedellytyksistä alueellinen ja asiallinen toimivalta näyttää selvästi kuuluvan tähän ryhmään: niissä ei näy muita kuin mikrotulkinnan muutoksia. Sen sijaan asiaan liittyvät prosessinedellytykset – niitä ovat oikeussuojan tarve, tuomioistuinasiaksi luokittelu sekä asiavaltuus – elävät jo nyt murroskauttaan. Murros tuntuu, sen myöntää perinteinenkin prosessioikeuden tutkija, johtuvan mainituista ärsykkeistä. Hän ehkä tunnustaa vielä, että erityisen alttiita ärsykkeille ovat ”uudet” asiat, joissa myös toinen vanha prosessinedellytys, oikeussuojan tarve, muuttuu jännitteiseksi. Turhaan ei siitä ole sanottukaan, että on oltava varovaisia, kun ajatellaan herkässä ilmapiirissä ’oikeussuojaleikkuria’.[231] Myös asiavaltuudesta on helppo sanoa samalla tavalla, mutta sen sijaan tuomioistuinkelpoisuus ei tunnu kärsivän access to justice -ajattelun ärsykkeistä. Se ei itse asiassa ole yllätys. Oikeuksiin pääsyä ei voi vakuuttavasti vaatia, jos tuomioistuinten kautta toteutuvaa oikeutta ei ole. ”Oikeutta” on tällöin haettava poliittisin keinoin, julkisuutta hyväksi käyttäen ja niin edelleen.

Uudentyyppisissä oikeudenkäynneissä tuomioistuinkelpoisuuden ja asiavaltuuden tulkinnat kietoutuvat yhteen: ne tuntuvat eri näkökulmilta samaan asiaan. Tällainen vuorovaikutus oli oikeastaan odotettavaakin. Laajeneva tuomioistuinkelpoisuus herättää kysymyksen asiavaltuudesta ja tuo uusia tulkintatilanteita, asiavaltuuden aktivoituminen taas panee lainsäätäjät ja tuomarit miettimään, minkä tyyppisiä asioita tuomioistuimet voivat ylipäätään ratkaista. Perinteinen asiavaltuushan määrittelee samalla tiukasti myös tuomioistuinasiat, vaikka se tapahtuu epäsuorasti. Uudentyyppisiin asioihin ei voinut löytyä sellaista tahoa, jolla olisi ollut perinteisten teorioiden mukaan oikeudenkäynnille välttämätön asiavaltuus. Laajentuva asiavaltuus avaa

230. Kannattaa muistaa, että prosessinedellytyskynnys on ainoastaan osa ”yleistä” oikeudenkäyntikynnystä. Se taas on osaksi taloudellinen, osaksi henkinen. Prosessinedellytysten kynnys voi joko laskea taloudellista kynnystä tai nostaa sitä kasvaneen häviöriskin myötä. Epäselvyys prosessinedellytyksistä luonnollisesti lisää häviöriskiä. Paradoksaalista kylläkin prosessuaalinen kynnys usein minimoi häviöriskiä: asiaa ei käsitellä pitemmälle, ennen kuin se jätetään tutkimatta. Korvattavia kustannuksia ei synny paljoakaan. Sen sijaan aineellistuneet edellytykset ovat vaarallisia, koska ne vaativat ratkaisuunsa täysimittaisen oikeudenkäynnin. Näin kustannukset ehtivät moninkertaistua. Ks. jäljempänä jakso 5.2.

231. Näin Päivärinne 2022 s. 112. Varovaisuus tulkintasääntönä on toki moniselitteinen: estääkö se tulkintojen tiukentumisen vai vaatiiko se väljempää tulkintaa? Asiayhteydestä päätellen tarkoituksena on säilyttää oikeussuojan tarve nykyisen tulkinnan mukaisena.

tässä suhteessa juridisen pandoran lippaan. Se merkitsee vastaavan oikeuden tunnustamista, johon asiavaltuus ankkuroituu. Tunnettua nimittäin on, että ”luonnon oikeuksia” ei kyetä hahmottamaan modernin oikeuden käsittein, vaikka sitä kuinka haluttaisiin.

Tässä tutkimuksessa väitetään, että niin tuomioistuinkelpoisuus kuin asiavaltuuskin ovat laajenemassa. Laajentuminen on ollut käynnissä kauan ja huomaamatta, mutta nyt vauhti on kiihtymässä. Voidaan tosin sanoa, että kehitys on ollut erilaista kansallisella ja ylikansallisella tasolla. Kansallisella tasolla kehitys on verkkaista ja vaivihkaista, kun taas ylikansalliset tuomioistuimet, esimerkkeinä EY-tuomioistuin ja ihmisoikeustuomioistuin, ovat valinneet nopean ekspansion tien. Syytä tähän ei tarvitse hakea etäältä. Laajat tulkinnat tuovat ylikansalliselle tuomioistuimille lisää valtaa, koska alkujaan poliittiset kysymykset juridisoituvat. Instituutioiden vallanjakoa kirjoitetaan toisin sanoen uusiksi prosessilain kautta. Kansallisilla tuomioistuimilla ei ole tällaisia valtapoliittisia tavoitteita. Pikemminkin pohjoismaissa tuomioistuimet varovat laajentamasta toimivaltarajojaan, koska se toisi tuomioistuimiin lisää asioita ja sitä paitsi uudentyyppisiä asioita, joiden käsittelyyn tuomioistuimet eivät ole tottuneet. Tällaiset asiat olisivat kompleksisia, moniasianosaisia ja moniulotteisia, usein myös äärimmäisen kontroversiaalisia. Kannattaa muistaa, että tuomioistuimet ovat täysin työllistettyjä ilman uusia asiaryhmiäkin. Uudentyyppisissä oikeudenkäynneissä tuomioistuimet joutuisivat lisäksi työskentelemään ennennäkemättömässä julkisuuden paineessa, mikä on tuttu ilmiö Yhdysvalloista. Totutut asianhallinnan menetelmät eivät nekään soveltuisi tällaisten asioiden käsittelyyn.

On helppo nähdä, että käynnissä oleva kehitys tuottaa kaksi tulkintaa muun muassa asiavaltuudesta. Sen, missä määrin kansallinen ja ylikansallinen asiavaltuus vaikuttavat toisiinsa, vain tulevaisuus näyttää. Laajat asiavaltuustulkinnat, jotka yleistyvät ylikansallisissa tuomioistuimissa, voivat suodattua kansalliseen lainkäyttöön. Todennäköisempää kuitenkin on, että kansalliset tuomioistuimet pitävät kiinni kansallisesta asiavaltuudestaan. mihin murenevanakin prosessiautonomian periaate antaa toistaiseksi mahdollisuuden. On kuitenkin epätodennäköistä, jos tulkintalinjat eivät lainkaan heijastuisi toisiinsa.[232]

232. Vrt. ehkä Standing up for your right(s) 2012 s. 51. Tutkimuksen mukaan EU-oikeuden vaikutus kansallisiin tulkintoihin on ollut vähäinen. Tosin kannattaa muistaa, että EY-tuomioistuimen tulkintalinja oli alun perin hyvin ahdas, mikä vältti arvostelun. Asiavaltuus seurasi Plauman-testiä samannimisen ennakkoratkaisun mukaisesti. Kantajan oli osoitettava erityinen ja ”erottava” intressi, mikä johti hyvin ahtaaseen tulkintaan. Tämä tulkinta oli hyvin lähellä perinteistä kansallista ja esimerkiksi pohjoismaista asiavaltuutta. Tulkinta kaatoikin ensimmäiset ympäristökanteet tässä tuomioistuimessa. Ks. Standing up for yous right(s) in Europe 2012 s. 14 ja 52,

104 Pitkän aallon trendistäkin uskaltaa sanoa jo jotain, vaikka lainkäyttöön ja oikeuteen liittyvien ennustusten pettäminen lienee yleisesti tunnettua. Asiaan liittyvät prosessinedellytykset murenevat sisällöltään: tulkinnat väljentyvät, ja tuomioistuimen harkintavalta kasvaa. Samalla tällaiset edellytykset kadottavat asemansa nimenomaan prosessinedellytyksinä. Tulkinnat esimerkiksi asiavaltuudesta muuttuvat liian merkittäviksi, periaatteellisiksi ja oikeuspoliittisiksi (osaksi jopa poliittisiksi), jotta asiavaltuus kyettäisiin käsittelemään ja ratkaisemaan oikeudenkäynnin alussa, mitä prosessioikeuden teoria prosessinedellytykseltä vaatisi. Tämä ei ole sama asia kuin prosessinedellytyksen aineellistuminen, sillä näihin tulkintoihin ei saa vastaavasti apua aineellisesta lainsäädännöstä. Asiavaltuus, oikeussuojan tarve ja tuomioistuinkelpoisuus vain muuttuvat niin vaikeiksi, että niiden käsittely pakostakin täyttää koko oikeudenkäynnin ja päätöksenteko siirtyy oikeudenkäynnin loppuun, tyypillisesti osaksi päätösharkintaa. Muutos ei kuitenkaan ole kaikenkattava. Valtaosa tapauksista on entiseen tapaan rutiinijuttuja, joihin tuomioistuimet ovat kehittäneet sääntönsä. Ne taas mahdollistavat prosessinedellytysten ja niiden joukossa asiavaltuuden perinteisen heti alussa -käsittelyn nopeine päätöksineen.

3.6. VÄLITULOKSIA

Vaikka prosessilaissa ei ole yleistä säännöstä asiavaltuudesta, erityissäännöksiä on paljon, jopa niin paljon, että niiden on otaksuttu kattavan valtaosan tilanteista, joissa kysymys asiavaltuudesta voi mielekkäästi herätä. Tämä ei kylläkään pidä paikkaansa: valtaosa soveltamistilanteista, joissa asiavaltuudesta voidaan kiistellä, on vailla kirjoitetun lain säännöksiä. Julkaistu oikeuskäytäntö kuitenkin keskittyy voimakkaasti erityissäännösten kattamalle alueelle. Sitä ei ole helppo selittää. Voi olla, että nimenomainen säännös yksinkertaisesti antaa mahdollisuudet ja argumentit asiavaltuuden riitauttamiseen. Selvää nimittäin on, että asiavaltuus ei säännöksiä tarvitse. Asiavaltuus on konstruoituvissa 'tyhjästä' oikeussuojan tarpeen kaltaisille reaalisille argumenteille. Tällöin asiavaltuutta on paradoksaalisesti myös vaikea riitauttaa, koska väitteet jäävät nekin hyvin pyöreiksi tyyliin "kantajalla ei ole oikeudellista intressiä asiassa".

Säännökset asiavaltuudesta ovat jaettavissa kahteen perustyyppiin, ensimmäisessä asiavaltuutetut luetellaan (tyyppi 1), toisessa määritellään tehtävä, jonka hoitamiseen asiavaltuus liittyy (tyyppi 2). Tyypissä 1 on kaksi muunnelmaa, luettelomääritel-

mä ja asiamääritelmä. Ensimmäisessä asiavaltuutetut henkilöt luetellaan enemmän tai vähemmän tarkasti tai ainakin siihen pyrkien. Luettelotyyppisessä säännöksessä joudutaan yhtäältä kysymään, onko henkilö, jonka asiavaltuudesta on kysymys, todella lain tarkoittama henkilö. Henkilöluetteloa käyttävissä säännöksissä on lisäksi rakenteellinen kysymyksensä, joka ei liity pelkkään asiavaltuuteen. Luettelo nimittäin herättää aina epäilyn siitä, onko se tyhjentävä, esimerkinomainen vaiko ainoastaan jotain yksityiskohtaa (tavallisesti käytännössä herännyttä epäkohtaa) selventävä. Toinen tyypin muunnelma on tässä asiamääritelmäksi kutsuttu konstruktio. Kuten edellä todettiin, osassa säännöksistä asiavaltuutettu henkilö määritellään asian kautta, eli kertomalla, millainen yhteys käsiteltävään asiaan henkilöllä tulee olla, jotta hän olisi oikeudenkäynnissä asiavaltuutettu, esimerkkinä asia ”koskee hänen oikeuttaan tai etuuttaan”.

Asiavaltuuden määrittely asian tai asiayhteyden kautta on prosessilain ennustettavuuden kannalta huonoa lakitekniikkaa. Asiamäärittelyä soveltavia erityissäännöksiä tulisi oikeastaan välttää, koska ne tuovat harkintaan kysymyksiä, joihin ei pystytä vastaamaan kiintein tai objektiivisin säännöin. Ad hoc -perusteilla tehty päätös voidaan toki näennäisesti palauttaa lakitekstin tunnusmerkistöön. Asiamääritelmä sisältää normaalisti sanayhdistelmät ”koskee oikeutta tai etuutta” taikka ”kärsii haittaa”, jälkimmäiseen liittyy tavallisesti ehto ”välittömästi”. Näin määritellään asiavaltuus muun muassa ulosoton muutoksenhaussa (ulosottokaari 11:1). Tulkitsija voi antaa melkeinpä minkä tahansa sisällön ”koskemiselle”, ”haitalle” tai ”välittömyydelle”. Toki osaava tulkitsija pystyy hieman jäsentämään päätöksentekoaan. Tarkkaa kielellistä sisältöä esimerkiksi sanoille ”haitta” tai ”välittömästi” on toivotonta hakea, koska merkitykset ovat äärisubjektiivisia. Jonkun mielestä yksi ja sama asiantila on haitta, toisen mielestä taas ei-haitta tai enintään haitan aihio. Luettelomääritelmä ja tehtävämäärittely eivät sisällä yhtä vakavaa kielellistä epäselvyyttä, joten ne periaatteessa edistävät ennustettavaa tulkintaa ja vastaavat näin prosessilaille asetettua ideaalia. Määritelmät kuitenkin näyttävät tuottavan yhtä paljon julkaistua oikeuskäytäntöä. Asiavaltuuden sääntely, on se mitä lakitekniikkaa tahansa, alkaa näyttää pikemminkin asiavaltuuskiistojen moottorilta.

Tyypin 2 säännös tai oikeammin sen tulkinta (normaalistihan säännös ei sano mitään asiavaltuudesta) sitoo asiavaltuuden siihen lakisääteiseen tehtävään, jota asiavaltuuden katsotaan palvelevan. Tämä voi kummastuttaa lukijaa, koska lain säännöstä tehtävästä on hieman väkinäistä pitää samalla säännöksenä asiavaltuudesta.

106 Säännös kuitenkin ohjaa asiavaltuuden ulottuvuutta, ja tulkinnat ulottuvuudesta on oikeuskäytännössä tavallisesti sidottu tehtävään. Jos lakisääteisiin asemiin liittyy melkoinen harkinnanvara, vielä enemmän harkinnalle jää tilaa, kun asiavaltuutta ei voida edes tällä tavalla perustaa lakiin. Henkilön ”asiavaltuuden”, jos hänelle sellainen tunnustetaan, pohja on tällöin biologinen, sosiaalinen tai henkilökohtainen olosuhde. Käytännössä asiavaltuus tuetaan enimmäkseen sukulaisuuteen tai vanhempi/lapsi -suhteeseen, minkä takia asiavaltuutta vaativa on luonnollinen henkilö. Yhteistä tulkintalinjaa näistä biologisista ”tehtävävaltuuksista” tai ”asemavaltuuksista” ei saa haetuksi. Luonnollinen tulkintaolettama kuitenkin on, että lakisääteiseen tehtävään kuuluu tehtävän hoitamisen vaatimat valtuudet, tässä tapauksessa asiavaltuus niissä oikeudenkäynneissä, joihin tehtävä antaa aiheen (kantajavaltuus) tai se johtaa niihin (vastaajavaltuus). Ratkaisu KKO 2005:37 onkin kuvaava esimerkki tällaisesta päättelystä. Lopputulokseksi pakostakin tulee, että erityissäännökset eivät sen enempää lisää ennustettavuutta kuin paranna varmuutta oikeasta (mikä se lieneekin) ratkaisusta.

Useimmat kiistat asiavaltuudesta sijoittuvat alueelle, jolla asiavaltuudesta ei säädetä edes välillisesti. Sääntelemättömällä alueella voidaan erottaa ”helppoja” ja ”vaikeita” tulkintatilanteita. Ensimmäisissä tilanteissa oikeutta hakevalla on takanaan vakiintunut ja oikeusjärjestyksen tunnustama oikeus. Tällaiseen oikeuteen liittyy rakenteellisesti asiavaltuus, eikä se edellytä nimenomaista säännöstä eikä siihen kytkeytyvää tulkintaa. Tällaisia oikeuksia ovat esimerkiksi omistusoikeus, velkojan oikeus saatavaansa ja immateriaaliset yksinoikeudet. Voidaan sanoa aavistuksen kärjistäen, että asiavaltuus on tällaiseen primääriseen oikeuteen yhdistyvä ja kumoutumaton sekundäärioikeus. Kun primäärioikeus tunnustetaan, asiavaltuuden ulottuvuutta voidaan monesti hakea perinteisin tulkinnan keinoin, esimerkiksi analogian kautta. Joissakin asiaryhmissä, menettelylajeissa tai lainkäyttölinjoilla on monesti nimenomaisia säännöksiä asiavaltuudesta. Tällöin on aihetta miettiä, voidaan ”vierasta” säännöstä soveltaa toisessa kontekstissa.

Perinteisten oikeuksien alueella kaksi perussääntöä on saanut kannatusta. Subjektisäännön eli subjektiivisen oikeuden säännön mukaan asiavaltuus on ainoastaan oikeussuhteen subjektilla. Kanne on näin jätettävä tutkimatta, jos asianosainen ei ole kiistanalaisen oikeussuhteen subjekti: ”kukaan ei saa käydä oikeutta toisen oikeuksista”. Oikeuskäytäntö on luonut yksittäistapauksissa omia, enimmäkseen rajallisia sekundäärisääntöjä. Laajentuvaa asiavaltuutta tukee muun muassa syntyvä oikeus-

suojan aukko, ”järjestelmäaukko” tai omistajaton tila.[233] Pelkkä tarkoituksenmukaisuuskin kelpaa joskus perustaksi asiavaltuudelle. Ihmis- ja perusoikeusajattelulle ei sen sijaan ole annettu mainittavaa painoa tulkittaessa asiavaltuutta. Ajatteluun on välillä vedottu laajennetun tai ainakin normaalista poikkeavan asiavaltuuden tueksi. Menestyminen tällä argumentilla ei ole ollut kehuttavaa: se on saanut kannatusta lähinnä äänestysratkaisujen vähemmistössä. Asiavaltuutta taas rajoittaa se, että oikeudenhaltijan on vaadittava suoritusta itselleen. Tätä uuden tutkimuksen kehittämää lisäsääntöä on tässä tutkimuksessa kutsuttu egoistisuussäännöksi. Yksi tutkimuksen keskeisistä havainnoista on, että sääntelemättömällä alueella väitteenvaraisuusteoria toimii ainoastaan ’helpoissa’ tulkintatilanteissa, toisin sanoen kanne tai vastaava aloite nojautuu oikeusjärjestyksen tunnustamaan pohjaoikeuteen eli primäärioikeuteen. Tunnustaminen voi olla, kuten on sanottu, tulkinnanvaraista tai kontroversiaalista, mutta oikeus ei saa olla totaalisen ”uusi” ja ennen kuulumaton. Asiavaltuudella ei luoda uusia oikeuksia oikeusjärjestykseen eikä uusilla oikeuksilla uutta asiavaltuutta prosessilakiin.

Melkoinen yllätys on havainto, kuinka vähän asiavaltuuden tavoitteet ovat saaneet huomiota. Tavoitteisiin tai edes asiavaltuuden yleiseen tarkoitukseen ei yleensä ole kajottu edes erityissäännösten lainvalmistelussa. Joitakin tavoitteita saadaan tutkimuskirjallisuudesta, mutta niiden varaan ei vielä kyetä konstruoimaan sen enempää tulkintaperiaatteita kuin ohjeita tulevan lainsäädännön valmisteluunkaan. Asiavaltuuden ensisijainen tavoite on selvästi estää ulkopuolisten sekaantuminen todellisten intressitahojen välienselvittelyyn, viime kädessä oikeudenkäyntejä aloittamalla tai niihin osallistumalla. Asiavaltuus on näin tapa toteuttaa periaatteeksi kelpaava intervention kielto. Joskus asiavaltuuden funktioksi pannaankin suoraviivaisesti kolmannen suojaaminen, koska oikeudenkäynnissä annettu tuomio toisinaan vaikuttaa kolmannen henkilön asemaan, esimerkkinä laaja subjektiivinen oikeusvoima.

Asiavaltuudella on myös toissijainen tavoite. Asiavaltuudella suojataan yhtäältä tuomioistuinta asiaruuhkilta, toisaalta vastapuolia turhilta oikeudenkäynneiltä. Access to justice -tutkijat eivät perinteisesti ole asettaneet tuomioistuinten suojaamista asiaruuhkilta kovin korkealle tavoitteenasettelussaan. Suomessa asiamäärät laskevat, ja ajatus tuomioistuinten suojaamisesta asiatulvalta kuulostaa pakinan tai sketsin aiheelta. Toissijaisissa tavoitteissa unohtuvat kokonaan oikeutta hakevan intressit. Asiavaltuus rajoittaa hänen mahdollisuuksiaan tuoda tuomioistuimiin sellaisia konflikteja, joiden hän katsoo tarvitsevan oikeudellista ratkaisua. Ihanteellinen

233. Oikeussuojan tarpeen ja asiavaltuuden vuorovaikutus on toki tunnettu kauan. Sen sijaan vaikutuksen suunta ja voima jakaa mielipiteitä. Ks. esimerkiksi Päivärinne 2022 s. 105.

asiavaltuuden taso toteuttaa ennen kaikkea tämän tavoitteen. Vastapuolen suoja on sekin syytä tunnustaa. Myös vastapuoli toteuttaa oikeuksiaan, vaikka access to justice -tutkimus pitää silmällä aloitteentekijän, tyypillisesti kantajan intressejä. Tämä selittyy aksioomaksi otetulla asianosaisasetelmalla, jossa vastapuoli on voimakas toistuvaisasianosainen. Vastapuolen intressit eivät näin erityistä huolta vaadi: vastapuoli kykenee niitä puolustamaan. Perusasetelma ei kuitenkaan ole yksinomainen eikä edes niin vallitseva, mitä usein kuvitellaan. Oikeutta käyvät keskenään enimmäkseen heikot kerta-asianosaiset.

Tavoitteet kannattaa asettaa selkeämpään järjestykseen, jotta niistä saadaan hyötyä. Järjestys on ilmeinen ja tuskin aiheuttaa erimielisyyttä. Asiavaltuudella suojataan ensisijaisesti aitoa oikeudenhaltijaa oikeudenkäynneiltä, joita sivulliset käyvät hänen oikeuksistaan. Toissijaisesti siitä saa suojaa aito oikeudenhaltija, kun häntä vastaan kohdistetaan ilmeisen aiheeton oikeudenkäynti. Tuomioistuimen suojaaminen ”turhilta” oikeudenkäynneiltä on sen sijaan yhteismitaton tavoite. Tällaiselle suojaamiselle peruste saadaan jos saadaan yleisestä edusta ja valtiontalouden intresseistä. Tällaisten tekijöiden merkitys yksittäisessä oikeudenkäynnissä on häviävän pieni. Asiavaltuuden tavoitteet muistuttavat melkoisesti niitä tavoitteita, joita haetaan oikeusvoimalla. Myös oikeusvoima suojaa niin vastapuolta turhilta oikeudenkäynneiltä (asia katsotaan jo ratkaistuksi) kuin tuomioistuintakin (sen juttukuorma pysyy hallittavana). Oikeusvoimassa on sama dilemma: oikeusvoima ei saa olla liian laaja eikä liian kapea. Oikeusvoimassakin tulkinnat elävät ilman ulkonaista syytä tai selvää selitystä, esimerkiksi 2010-luvun oikeusvoima on aivan muuta kuin 1960-luvun oikeusvoima. Tulkinnat oikeusvoimasta seurailevat osaksi ulkomaisia vaikutteina, osaksi yhteiskunnallisia ja taloudellista kehityskulkuja.

Tavoitteista saadaan suuntaviivoja sille, millaisia asiavaltuussäännökset tai niiden tulkinnat eivät ainakaan saisi olla. Sen sijaan tavoitteet eivät oikeastaan kerro, millaisia tulkintojen tulisi olla. Kielteisiä reunaehtoja kutsutaan rationaalisuusehdoiksi. Kriteerit asiavaltuudelle eivät saisi olla harkinnanvaraisia, tapauskohtaisia tai tilannesidonnaisia taikka sellaisia, että niiden tutkiminen edellyttää koko tosiseikaston selvittämistä. Tällaiset säännökset kasvattavat suhteettomasti oikeudenhakijan riskiä: hänen on pakko ottaa kasvanut riski huomioon miettiessään oikeudenkäynnin aloittamista. Asiamääritelty asiavaltuus sisältää aina tapaus- ja tilannekohtaisuutta, joten prosessilaissa niitä tulisi periaatteessa välttää. Tyypin säännökset ovat liian avoimia, käytettiin niissä mitä kriteerejä tahansa. Esimerkkitapaukset lain perusteluissa hie-

man auttavat, mutta väite siitä, että lain sanamuoto ohjaisi kunnolla tulkintaa, ei vakuuta. Lopputulos kylläkin voidaan näennäisesti sijoittaa lain edellytyksiin ja luoda näin objektiivisen tulkinnan illuusio. Luettelomääritelmä on turvallisin vaihtoehto, vaikka siinäkin on omat tulkintaongelmansa, ennen kaikkea luettelon tyhjentävyys. Tehtävämääritelmä on suhteellisen selkeä, kunhan tehtävä on lakisääteinen ja tehtäväkuva annettu.

Täystutkinnaisten asiavaltuuksien kielto on sovellus yleisestä työekonomian tai spesifisestä prosessiekonomian periaatteesta. Totta on, että käytännön näkökohtia ei saisi kokonaan sivuuttaa: ehdotettujen tulkintojen ja sovellusten tulee olla sellaisia, että ne ovat oikeudenkäynnissä toteutettavissa kohtuullisella vaivalla ja kustannuksilla. Samaan hengenvetoon on sanottava, että access to justice -tutkimuksessa työekonomiset näkökohdat eivät koskaan ole olleet ratkaisevia tai edes keskeisiä. Ne on jätetty tuomioistuimen huoleksi. Työekonomiakaan ei ratkaise asiavaltuuden kardinaalikysymystä, onko tapauksessa esiin nouseva ”asiavaltuus” aineellistunut prosessinedellytys, kanteen hyväksymisen asiaedellytys vai prosessioikeudellinen prosessinedellytys.[234] Edes nimenomainen säännös asiavaltuudesta ei pura dilemmaa. Myös kysymys prosessioikeudellisesta asiavaltuudesta voidaan ottaa ratkaistavaksi pääkäsittelyssä tai jopa päätösharkinnassa – ja riippumatta siitä, onko sitä käsitelty jo oikeudenkäynnin alussa eli valmistelussa muiden prosessinedellytysten joukossa.

Tutkimuksessa on kysytty, miten tuomari käytännön ratkaisutilanteissa suhtautuu asiavaltuuteen, ennen kaikkea ohjaako hän oikeudenkäynnissään asiavaltuuden prosessinedellytysten vai materiaalisten edellytysten käsittelylinjalle. Tutkimuksessa on puhuttu tuomarien taipumuksesta tulkita edellytykset prosessinedellytyksiksi. Tuomari toisin sanoen nostaisi prosessinedellytyksiksi sellaisia seikkoja, jotka kuuluisivat asiakäsittelyyn ja asiatutkintaan. Nämä (oletetut) ”prosessuaalistetut” asiakysymykset ratkaistaisiin siis prosessin alussa muun ”prosessiedellytysten harkinnan” yhteydessä. Tämä tuo merkittäviä säästöjä valtiolle ja asianosaisille, jolloin samalla tuomioistuimen resursseja vapautuu muihin tarkoituksiin. Näistä syistä tuomari helposti ajautuu ajattelemaan, että kysymys ratkaistaan heti prosessin alussa, vaikka se tarkemmassa harkinnassa osoittautuisi aineelliseksi. Väite ei vakuuta, sillä kiireisillä tuomareilla on pikemmin halu aineellistaa prosessinedellytys. Tuomareillahan on

234. Tässä yhteydessä kannattaa pitää mielessä, että aineellistunut asiavaltuus ei ole muuttunut kanteen asiaedellytykseksi. Se on edelleen prosessinedellytys (tai prosessineste). Sitä vain kohdellaan ja käsitellään prosessissa samalla tavalla kuin ”oikeaa” asiaedellytystä. Aineellistunut asiavaltuus johtaa, kuten alkuperäisinä säilyneet prosessinedellytykset, kanteen tutkimatta jättämiseen, kun taas asiaedellytys saa puuttuessaan aikaan kanteen hylkäämisen. Ks. esimerkiksi Reinikainen 1958 s. 16. ”Käytännön” seurauksista ks. Lindblom 1974 s.

110 notorisesti aina enemmän asioita, mitä he ehtivät kunnolla käsitellä. Tuomarit toisin sanoen todennäköisesti lykkäävät kannanotot asiavaltuuteen oikeudenkäynnin myöhempiin vaiheisiin, toisin sanoen käyttävät hyväksi väitteenvaraisuuden teorian tuomaa henkilökohtaista työnsäästöä.

Uudentyyppisissä oikeudenkäynneissä tuomioistuinkelpoisuuden ja asiavaltuuden tulkinnat kietoutuvat yhteen: ne ovat yhä näkyvämmin näkökulmia pohjimmiltaan samaan asiaan. Yhteys ei yllätä. Laajeneva tuomioistuinasian käsite aktivoi kysymyksen asiavaltuudesta ja tuo uusia tulkintatilanteita, kun taas asiavaltuuden aktivoituminen panee lainsäätäjät ja tuomarit pitkästä aikaa pohtimaan, minkä tyyppisiä asioita tuomioistuimet voivat ylipäätään ratkaista. Perinteinen asiavaltuushan määrittelee myös tuomioistuinasiat: uudentyyppisiin asioihin ei voinut löytyä sellaista tahoa, jolla olisi ollut välttämätön asiavaltuus. Sekä tuomioistuinkelpoisuus että asiavaltuus ovat laajenemassa: yleinen trendi on kiistaton. Tästä seuraa, että kaikki asiaan liittyvät prosessinedellytykset murenevat, koska vakiintuneet tulkinnat väljentyvät ja tuomioistuimen harkintavalta kasvaa. Samalla edellytykset menettävät prosessinedellytyksen asemaansa. Tulkinnat esimerkiksi asiavaltuudesta muuttuvat liian periaatteellisiksi ja oikeuspoliittisiksi (osaksi jopa poliittisiksi), jotta ne kyettäisiin teorian mukaan käsittelemään ja ratkaisemaan oikeudenkäynnin alussa. Tämä ei ole välttämättä tai edes pääsääntöisesti samaa kuin prosessinedellytyksen aineellistuminen, sillä näihin tulkintoihin ei saa apua aineellisesta lainsäädännöstä. Asiavaltuus, oikeussuojan tarve ja tuomioistuinkelpoisuus yksinkertaisesti tulevat niin vaikeiksi, että niiden käsittely täyttää koko oikeudenkäynnin ja päätöksenteko siirtyy oikeudenkäynnin loppuun, tyypillisesti osaksi päätösharkintaa. Muutos ei kuitenkaan ole kaikenkattava. Valtaosa tapauksista on entiseen tapaan rutiinijuttuja, joihin tuomioistuimet ovat kehittäneet sääntönsä. Ne taas mahdollistavat perinteisen heti alussa -käsittelyn päätöksineen.

Perinteisten prosessinedellytysten mureneminen ei ole pelkästään voitto access to justice -liikkeelle ja oikeuksiin pääsylle. Lainkäyttö alkaa murenemisen myötä politisoitua, koska mureneminen tuo tuomioistuimeen asioita, joita on totuttu hoitamaan poliittisten prosessien kautta. Politisoituva lainkäyttö taas vie siihen, että politiikkaa aletaan tehdä tuomioistuinten kautta, toisin sanoen politiikka juridisoituu ja lainkäytöllistyy. Tästä ei pitkällä tähtäimellä hyvää seuraa prosessioikeuden tutkimustraditiolle. Oikeudenkäyntejä ei ole suunniteltu tähän tarkoitukseen, eli kvasidemokraattisiksi ja piilopoliittisiksi prosesseiksi. Päätösvalta siirtyy tuomareille, joilla ei

ole takanaan enemmistön tukea, joten lainkäytön politisoituminen on perimmältä epädemokraattista kehitystä. Yhdysvaltojen esimerkki osoittaa, mihin tällä tiellä päädytään. Aloitteentekijöiden 'oikeudellinen vigilantismi' ruokkii tuomioistuinten 'oikeudellista aktivismia". Toivoa sopii, ettei tälle tielle koskaan lähdetä eikä se ole kovin todennäköistäkään. Uudentyyppisessä lainkäytössä tuomioistuimet alistetaan ajopuiksi, jotka ovat väkevän virran armoilla. Pohjoismaissahan tällaisesta kehityksestä on enintään heikkoja ennusmerkkejä.[235] Jos kuitenkin vigilantismin ja aktivismin tie valitaan, tulkinnat siitä, mitkä ovat tuomioistuinasioita ja kenellä on asiavaltuus tuoda näitä asioita tuomioistuimiin, nousevat toisarvoisista akateemisista kysymyksistä sekä prosessioikeuden että politiikan tutkimuksen keskiöön.

Tässä historia tavallaan toistaa itseään, sillä tuomarivaltio oli 1980-luvun alun uhkakuvia. Pelättiin, että tuomioistuinten harkintaa lisäävien säännösten yleistyminen siirtäisi liiaksi lainsäätäjän valtaa tuomioistuimelle. Tosin silloiset uhkapuheet vaimenivat, kun tuomioistuimen eivät olleet mitenkään innokkaita käyttämään harkintavaltaa. Tuomioistuimet päinvastoin alkoivat vaatia lainsäädännöltä parempaa sääntelytarkkuutta ja oikeuskäytännön ohjausta. Politiikan juridisoituminen on astetta vakavampi uhka, koska lainsäätäjä ei pysty sitä samalla tavalla kontrolloimaan tai edes rajoittamaan. Uusissa oikeudenkäynneissähän pyritään nimenomaan syrjäyttämään lainsäädäntöprosessit ja demokratiaperiaatteet. Optimistia lohduttaa havainto, että juridisoitu politiikka ei ole uuden ajan ilmiö. Suomalaiseen legalismiin on aina kuulunut politiikan tukeminen juridisilla argumenteilla, oli kysymys torppareiden maanomistuksesta tai siirtokarjalaisille maksettavista korvauksista.

235. Ks. esimerkiksi Hautamäki 2003 s. 190.

4. Asiavaltuuden syntyminen ja lakkaaminen

4.1. ASIAVALTUUDEN ALKUMUOTO

Soveltamistilanteet, joissa asiavaltuus herättää kysymyksen, kannattaa jakaa kahteen pääryhmään. Ensimmäisessä asiavaltuutta tarkastellaan sen alkumuodossa, toisin sanoen sen ensimmäisellä haltijalla. Tällöin keskeisiä kysymyksiä ovat, mikä ”oikeus” on niin tunnustettu, että siihen liittyy asiavaltuus sekä milloin tämä asiavaltuus syntyy. Aina ei ole kysymys ”uusista” oikeuksista: enimmäkseen kysymys on siitä. onko perinteinen oikeus jo tuottanut asiavaltuuden eli onko oikeus itse syntynyt. Mahdollista nimittäin on, että kantaja tai muu aloitteentekijä on liikkeellä ennenaikaisesti, eli hänen asiavaltuutensa ei ole saavuttanut riittävää kypsyyttä. Toisessa pääryhmässä katsotaan asiavaltuutta erilaisissa seuraantotilanteissa: kenellä asiavaltuus tarkastelun hetkellä on, esimerkiksi onko asiavaltuus vielä alkuperäisellä haltijalla vai onko se jo siirtynyt seuraajalle. Seuraantotilanteissa alkumuotoinen asiavaltuus vaihtaa haltijaa. Kuten edellä todettiin, vaihdos voi seurata joko ulkonaisesta tapahtumasta tai tahdonilmaisusta.[236] Tahdonilmaisu on tavallisesti siirron käsittävä oikeustoimi.

Jos asiavaltuus liitetään, kuten aikanaan tehtiin, erottamattomasti subjektiiviseen oikeuteen, saadaan näennäisen täydellinen vastaus molempiin soveltamistilanteisiin.[237] Alkumuodossa asiavaltuus muodostuu, kun kyseinen subjektiivinen oikeus kuvainnollisesti syntyy.[238] Asiavaltuus taas lakkaa, kun kyseinen oikeus lakkaa. Seuraannossa asiavaltuus siirtyy oikeuden mukana uudelle haltijalle. Enintään voidaan seuraannossa kysyä, onko seuraanto de facto tapahtunut (esim. siirto pätevä) tai onko siirto ylipäätään sallittu (esim. onko oikeus lainkaan siirrettävissä). Tutkimus

236. Ks. Kuuliala ym 2022 s. 475. Seuraantonimitys on tässä yhteydessä aavistuksen epätarkka. Nimihän kuvaa jo tapahtunutta muutosta ja muutoksen oikeusvaikutuksia. Se ei aseta paikalleen kysymystä siitä, mitä edellytyksiä seuraannolle asetetaan, milloin seuraanto on pätevä ja niin edelleen.

237. Oikeusvertaileva standardisääntö kuuluu: ”- - - only natural and legal persons as holders of rights under private law have standing, provided that they have a direct personal interest in the action (i.e. the claim should concern an effective tangible or moral advantage for the claimant”). Näin Standing up for your right(s) in Europe 2012 s. 13. Rajauksella ei ole käytännön merkitystä. On mahdotonta keksiä tapausta, jossa joku kriteereistä ei täyttyisi

238. Saamis- ja esinevaateiden syntymisestä ks. Kaisto 1999 s. 33. Hän ei tosin puhu tässä yhteydessä asiavaltuudesta vaan zittingläisen järjestelmän mukaisista primääri- ja sekundäärinormeista, toisin sanoen vaatimuksenalaisuudesta ja sanktiouhanalaisuudesta. Vaikka asiavaltuus on kiistatta epämääräinen käsite, on se toki ylivoimainen tällaiseen käsitteistöön verrattuna.

114 on luonut asiavaltuuden siirtämiseen erityisen rajoituksen eli niin sanotun prosessimandaatin kiellon. Kielto tarkoittaa, että tahdonilmaisulla asiavaltuus on siirrettävissä vain subjektiivisen oikeuden mukana: asiavaltuuden erillistä siirtämistä ei siis sallita. Kiellon logiikka ei hevin avaudu nykyiselle lukijalle. Se on toki katsottavissa luonnolliseksi seuraukseksi asiavaltuuden erottamattomuudesta. Selitys kuitenkin vaatii uuden selityksen sille, miksi asiavaltuuden sitten tulisi olla erottamaton, toisin sanoen mitä tavoitetta erottamisen kielto palvelee. Se kylläkin takaa, että alkuperäinen asiavaltuutettu pysyy asianosaisena subjektiivista oikeutta koskevissa oikeudenkäynneissä. Hän voi valtuuttaa toisen ajamaan oikeuksiaan, mutta asianosaisen asemastaan hän ei pääse eroon, jos hän halua pysyä subjektiivisen oikeuden haltijana. Voidaan siis sanoa, että kielto estää sellaiset sekavat asianosaisasetelmat, jotka haittaisivat oikeudenkäyntiä. Prosessinedellytystenhän tulisi olla yksinkertaisia ja helposti sovellettavia, joskin tästä ihanteesta ollaan hyvin etäällä. Argumentiksi ehkä kelpaa sekin, että kielto suojaa vastapuolta, koska erillissiirrolla pystyttäisiin heikentämään muun muassa kuluvastuuta. Tämä on totta, mutta tällaiset tapaukset ovat marginaalisia ja sama ongelma joka tapauksessa esiintyy myös oikeusaseman kokonaissiirroissa.

Täydellinen vastaus ei tarkemmassa analyysissa ole muutoinkaan kovin täydellinen. Ensiksikään ei ole selvää, mitkä ovat subjektiivisia oikeuksia ja näin asiavaltuuden alkulähteitä. Kysymys on tällä hetkellä mitä ajankohtaisin: ”uusilla” oikeudenkäynneillä haetaan uusia aineellisia oikeuksia, jotka pystyisivät tuottamaan kehäpäätelmin asiavaltuuden. Asiavaltuus on siis samanaikaisesti sekä oikeudenkäynnin prosessinedellytys että lopputulos. Ulkoinen paine tuottaa usein lopulta asiavaltuuden, kuten nähtiin määräalan erottamisoikeuden haltijan asiavaltuudessa.[239] Tosiasiallinen intressi – joka ilmenee esimerkiksi oikeudellisessa vigilantismissa – muuttuu ensin oikeudelliseksi intressiksi, joka taas jalostuu asiavaltuudeksi. Vigilantismille onkin ominaista jatkuvuus: se lopulta kuluttaa vastassa olevat prosessioikeudelliset teoriat ja konstruktiot.[240]

Toiseksi lainsäätäjä ja oikeuskäytäntö sekoittavat järjestelmän logiikkaa. Yhtäältä kaikkiin subjektiivisiin oikeuksiin ei liittykään asiavaltuutta, vaan ne jäävät niin sanotuiksi epätäydellisiksi oikeuksiksi. Toisaalta oikeuskäytäntö jatkaa lainsäätäjän

239. Ks. Hyvönen 1970 s. 172.

240. Politiikassa puhutaankin pienten muutosten strategiasta: suuri muutos saadaan aikaan paikallisin, fokusoiduin ja konkreettisin toimin. Luontaista nimittäin on, että valtaosa ihmisistä vastustaa muutoksia, olivat ne millaisia tahansa. Ks. Stone-Schaffner 1974 s. 284. Oikeudenkäyntejä he eivät kylläkään mainitse pienten muutosten strategian keinoina, mutta ilmeistä on, että ”uudet” asiat ovat sellaisia ja jopa keinoina huomattavan kustannustehokkaita muihin toimiin verrattuna.

työtä luomalla sellaisia oikeuksia, joita oikeusjärjestys ei ole aikaisemmin noteerannut. Kehitys näkyy hyvin ratkaisuparissa KKO 2005:118 ja KKO 2023:95. Ensimmäisessä korkein oikeus katsoi, että kahden yrityksen välinen kaupallinen yhteistyö ei antanut toiselle yhtiölle asiavaltuutta oikeudenkäynnissä, jossa vaadittiin korvausta immateriaalisen yksinoikeuden (tapauksessa tavaramerkin) loukkauksesta. Toisessa ratkaisussa työantajayritykset olivat asiavaltuutettuja tekemään turvaamistoimihakemuksen työtaistelun kieltämisestä, koska yritykset olivat olleet työehtosopimusneuvottelujen osapuolia ja työtaistelu kohdistui yrityksiin. Lopputulokset ovat epäsuhtaisia. Yhtä hyvin voidaan sanoa, että ratkaisussa KKO 2005:118 loukkaukset ”kohdistuivat” yhteistyöyrityksiin.[241] Sitä paitsi konkreettinen ja kauan jatkunut yhteistyö on monen mielestä vankempi argumentti asiavaltuudelle kuin epämääräinen asema neuvotteluissa työehtosopimuksesta. Se, että jälkimmäisessä tapauksessa vedotaan yritysten ”oikeudelliseen intressiin”, on näennäisperustelu: miksei yhteistyöyrityksen intressiä pidetty oikeudellisena? Johdonmukaisuutta ei pelasta sekään, että ratkaisujen lopputulokset ovat sinänsä asiallisesti hyväksyttäviä.

Lopullisesti järjestelmän romuttaa oikeuskäytännön taipumus konstruoida asiavaltuus tavallaan tyhjästä. Kuvaava on ratkaisu KKO 2021:37. Tapaus koski erikoista adoption purkamista, joten ratkaisuohjetta sinänsä ei ehkä saisi laajentaa. Ratkaisussa kuitenkin poikkeuksellisesti kerrotaan, mitkä tekijät vievät ”tyhjästä” syntyvään asiavaltuuteen. Soveltamistilanne sijoittuu sääntelemättömälle alueelle eikä ratkaisua voida perustaa subjektiivisiin oikeuksiin. Ratkaisu luettelee kolme tekijää: yleinen etu vaatii asiavaltuutta, asiassa annettava päätös ulottaa oikeusvoimansa asiavaltuutta vaativaan tai asia koskee välittömästi toisen etuutta.[242] Ratkaisu on tavallaan askel kohti yhdysvaltalaista ”public advocacy” -instituutiota, jossa julkinen intressi tuo asiavaltuuden myös viranomaisille.[243]

Asiavaltuuden yhdistäminen subjektiivisiin oikeuksiin auttaa määrittämään asiavaltuuden syntymisen ajankohta. Asiavaltuus alkaa, kun subjektiivisen oikeuden katsotaan muodostuneen. Sille ei tosin ole selvää sääntöä, mutta useimmiten ja esimerkiksi velkasuhteessa syntyhetkeksi katsotaan ajankohta, jolloin oikeuden luovat tosiseikat eivät enää ole kiinni vastapuolen tahdosta tai tekemisistä. Velkasuhde ja saatava on ”olemassa”, vaikka saatavan määrä on epäselvä, saatava on ehdollinen ja niin

241. Tapauksessa hovioikeus katsoi muitta mutkitta, että yrityksellä oli asiavaltuus asiassa. Korkein oikeus sen sijaan totesi, etteivät yhteistyön tuomat oikeudet ”sinänsä” osoita, että yrityksellä olisi niiden nojalla oikeus esittää vaatimuksia. Ratkaisua käsitellään tarkemmin jaksossa 6.3.
242. Sääntö on selvä laina hallintolainkäytöstä, jossa sama seikka antaa oikeuden valittaa hallintoviranomaisen päätöksestä.
243. Ks. Koulu 2022 s. 159. Kyseessä ei siis ole actio popularis -konstruktio. Siinä yleinen etu antaa asiavaltuuden periaatteessa vain yksityisille kansalaisille.

116 edelleen. Selvää on, että tällaiseen saatavaan liittyy asiavaltuus monissa suhteissa. Se voidaan ilmoittaa insolvenssimenettelyissä, velkoja voi hakea turvaamistoimia ja ajaa vahvistuskannetta. Jos väitteenvaraisen asiavaltuuden teoria kelpuutetaan, myöskään suorituskanne ei heti kariudu, vaikka suoritustuomiota ei voida antaa, ellei saatavan määrä tai ehto ole tiedossa viimeistään asian päättyessä. Osaksi epäselvyys voidaan jopa siirtää täytäntöönpanossa selvitettäväksi. Asiavaltuuden ennenaikaisuus aktualisoitui eriskummallisessa ratkaisussa KKO 2000:98. Tapauksessa asiavaltuutettuna esiintyi yhdistys perustettavan säätiön lukuun. Asiavaltuutta ei lopulta tunnustettu, sillä yhdistyksellä oli ”heikko oikeusasema”, koska säätiön perustamistoimet olivat pahasti kesken. Oikeusasema ei näin antanut yhdistykselle subjektiivista oikeutta, johon asiavaltuus olisi nojautunut.[244] Tässäkin lopputulos on helppo hyväksyä, sillä tunnustettu asiavaltuus olisi vienyt tulkinnat yli kaikkien järjellisten rajojen.

Ratkaisun yleinen kiinnostavuus on siinä, että se herättää kysymyksen välitilasta: onko mahdollista, että syntyy välitiloja, jolloin kenelläkään ei ole asiavaltuutta eli oikeutta saada erimielisyys tuomioistuimen ratkaistavaksi. Esimerkiksi alkumuotoista asiavaltuutta ei vielä ole syntynyt tai seuraannossa asiavaltuus on jo menetetty mutta seuraajalle ei vielä ole sellaista muodostunut. Tällaisia tilanteita koetetaan välttää oikeuskäytännössä. ”Oikeussuojan aukko” on yksi perustelu tyhjään tilaan konstruoidulle asiavaltuudelle. Se ei kuitenkaan kysymystä kumoa, sillä välttämättä tätä aukkoa ei täytetä. Selvää on, että lopputulos ei ole hyväksyttävä sen enempää järjestelmän kuin intressitahojen oikeussuojan kannalta. Oikeudellisia keinoja, joilla umpikuja estettäisiin, ei kuitenkaan ole hevin löydettävissä. Ajatus ehdollisesta asiavaltuudesta ei houkuttele. Seuraannossa asiavaltuudesta voidaan sopia, mutta tällaisten sopimusten pätevyys välistä kiistetään. Toki seuraannossa sekä siirtäjä että siirronsaajat voivat yhdessä ryhtyä kantajiksi. Tämä estää kiistan siitä, kummalla heistä on asiavaltuus. Vastaaja ei nimittäin saa tällaisesta väitteestä mainittavaa hyötyä. Toki mahdollista teoriassa on, että kummallakaan ei olisi asiavaltuutta.

Jos asiavaltuus liittyy lakisääteiseen tehtävään, tuntuu luonnolliselta, että se lakkaa tehtävän päättyessä. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 2024:23 tuomarilla ei ollut asiavaltuutta hakea antamansa ratkaisun purkamista, koska hän ei virkavapaansa takia hoitanut virkaansa. Lopputulos on kieltämättä johdonmukainen sovellus mutta asiallisesti kyseenalainen.[245] Asiavaltuuden alkuperäinen haltija menettää asiavaltuuten-

244. Nämä olivat käräjäoikeuden perusteluja. Niitä käytetään tässä osoittamaan ajatuksenkulkua.

245. Ratkaisun erikoisuuksiin kuuluu, että syyttäjä ja kyseinen tuomittu vaativat hakemuksen hylkäämistä. Näyttää lisäksi siltä, että korkein oikeus otti asiavaltuuden tutkittavaksi omasta aloitteestaan.

sa muun muassa silloin, kun hän on siirtänyt subjektiivisen oikeutensa toiselle. Tämä on selkeä ja praktinen sääntö. Luovutushetki on tässä suhteessa ratkaiseva ja yleensä yksiselitteinen. Kiistoja syntyy näin lähinnä silloin, kun osapuolet ovat sopineet jotain muuta. Yleensä sopimus ei koske asiavaltuuden käyttämistä vaan siirrettävää oikeutta koskevien oikeudenkäyntien aloittamista tai jatkamista. Vanhahko ratkaisu KKO 1989:47 on esimerkki perustilanteesta: siinä asunto-osakeyhtiö oli myynyt osakkeensa osakeyhtiössä. Tästä syystä sillä ei enää ollut asiavaltuutta jatkaa kannettaan, jolla se oli moittinut osakeyhtiön yhtiökokouksen päätöstä.[246]

Ratkaisuissa KKO 2001:59 ja KKO 2004:18 osapuolet sen sijaan olivat sopineet asiavaltuuden poikkeavasta järjestelystä, jonka pätevyys nousi oikeudenkäynneissä riidan aiheeksi. Ensimmäisessä kiinteistön myyjät olivat siirtäneet oikeutensa vahinkokorvaukseen vakuutusyhtiöltä ostajille. Näin he eivät siirron jälkeen voineet vaatia korvausta vakuutusyhtiöltä maksettavaksi ostajalle. Oikeudenkäynnissä kiisteltiin siitä, oliko korvaussaatavan siirto todellinen siirto vai pelkästään varotoimi. Käräjäoikeus hylkäsi väitteen asiavaltuuden puuttumisesta, koska myyjät olivat joka tapauksessa vastuussa ostajalle ”luovuttamistaan oikeuksista”. Hovioikeus ja korkein oikeus sen sijaan keskittyivät yksin siirron merkitykseen. mikä oli tavallaan onnetonta.[247] Käräjäoikeuden näkemys myyjien vastuusta oli sinänsä validi, ja se luultavasti nykynäkemysten perusteella riittäisi perustamaan oikeudellisen intressin. Ratkaisun kommentissa myönnetäänkin, että myyjillä kieltämättä oli ”intressiä” korvauksen maksamiseen oletetun suuruisena. Intressi ei kuitenkaan riittänyt antamaan myyjille legitimaatiota.[248]

Ratkaisu KKO 2004:18 seuraa samaa ajatuksenkulkua. Osakkeenomistaja oli vaatinut kanteella yhtiöjärjestyksen kohtuullistamista. Hänellä ei ollut, osakkeet luovutettuaan, oikeutta jatkaa kannetta. Asiavaltuutta ei säilyttänyt sekään seikka, että osakkeenomistaja oli sopinut uusien osakkeenomistajien kanssa siitä, että hän jatkaa kanteen ajamista omissa nimissään. Asiavaltuuden menetys oli toisin sanoen ”ehdoton”, kuten ratkaisun kommentissa aiheellisesti todetaan.[249] Ratkaisu KKO 2004:35 sivuaa samaa ongelmaa, vaikka tapahtumien kulku oli erilainen. Tapauksessa alkupe-

246. Näistä perustilanteista ks. myös Ekelöf 1996 s. 78.
247. Ratkaisuselostus on poikkeuksellisen typistetty, joten epäselväksi jää sekä alkuperäinen tapahtumienkulku että asian käsittely oikeudenkäynnissä.
248. Ratkaisua kommentoinut Lappalainen viittaa aiheellisesti siihen, että oikeusvoimaoppien valossa asiassa annettu tuomio olisi sitonut ostajia. Ks. Lappalainen 2001b s. 422. Se olisikin painava argumentti. Epäselvää kylläkin on, onko meillä tällaista oppia. Ja jos on, miksi siihen ei voida tehdä poikkeusta.
249. Timonen 2004 s. 130. Hän arvostelee ratkaisua samalla siitä, että korkein oikeus ei lainkaan viittaa vakiintuneeseen ratkaisukäytäntöön eli aikaisempiin ratkaisuihin samasta kysymyksestä.

räiset kantajat eli osakeyhtiön vähemmistöosakkaat vaativat kanteella yhtiökokouksen päätöksen kumoamista. Oikeudenkäynnin aikana kantajien osakkeet lunastettiin välimiesten päätöksellä. Korkein oikeus katsoi lunastettavien osakkeiden omistajien oikeusturvan vaativan, että he saavat lunastuksen estämättä tutkituksi epäoikeudenmukaisiksi katsomiensa päätösten lainmukaisuuden. Arvioon asiavaltuudesta ei vaikuta se, kuinka vakuuttavia kanteen tueksi esitetyt perusteet ovat.

Lopputulokseen on helppo yhtyä. On luonnollista, että oikeudenkäynnin kohteeksi joutuva vastaaja ei voi estää oikeudenkäyntiä 'viemällä' tällä tavalla kantajilta asiavaltuuden. Ratkaisupari KKO 2004:18 ja 35 antavat kaksilinjaisen ratkaisuohjeen. Asiavaltuus katoaa vapaaehtoisessa luovutuksessa kaikista sopimusjärjestelyistä huolimatta, kun taas asiavaltuus säilyy tahdonvastaisessa omistajanvaihdoksessa. Kumpikin ratkaisu jättää avoimeksi sen, kuinka ehdottomia niiden tulkintalinjaukset ovat. Ensimmäisessä ratkaisussa sanamuoto viittaa siihen, että poikkeuksia ei sallita, kun taas jälkimmäinen ratkaisu tekee itse asiassa asiavaltuuden säilymisestä tapaussidonnaisen. Asiavaltuus jää kiinni siitä, kuinka hyviä syitä asiavaltuutta vaativa keksii asiavaltuuden säilymisen tueksi, tapauksessa oikeussuojan tarpeen jatkuvuudelle.

Oma kysymyksensä on, katoaako asiavaltuus, kun sen haltija menettää identiteettinsä, esimerkiksi asianosaiskelpoisuuden. Näin käy oikeushenkilöille, kun rekisteröinnillä on kelpoisuuden luova vaikutus. Tällöin rekisteristä poistaminen hävittää kelpoisuuden. Ratkaisussa KKO 2010:84 kaksi yksityishenkilöä nosti korvauskanteen lakannutta yhtiötä vastaan. Lain mukaan asiavaltuus oli tällaisissa tilanteissa ainoastaan selvitysmiehillä, mutta yhtiötä ei ollut asetettu tai edes haettu selvitystilaan (osakeyhtiölaki 20:22.4). Osakkeenomistajat vastasivat kanteeseen, mutta käräjäoikeus katsoi, että heidän valitsemallaan edustajalla ei ollut mitään oikeutta edustaa entistä yhtiötä. Vastausta ei näin ollut asiassa annettu, mistä syystä kanne hyväksyttiin yksipuolisella tuomiolla. Tämä olikin johdonmukaista, jos premissi hyväksytään. Yhtiö – jälleen näin edustettuna – haki takaisinsaantia yksipuoliseen tuomioon, mutta hakemus jätettiin samalla perusteella tutkimatta. Siitäkin päätöksestä valitettiin hovioikeuteen, joka palautti asian käräjäoikeuteen. Käräjäoikeudessa oli hovioikeuden mukaan tapahtunut menettelyvirhe, kun yhtiön puolesta toimineille henkilöille ei ollut ilmoitettu toimivallan puuttumisesta eikä heille ollut varattu tilaisuutta hakea selvitystilaa.[250] Oikeudellinen odysseia jatkui korkeimmassa oikeudessa, joka löysi asianmukaisen ratkaisun. Vaikka yhtiötä ei ollut haettu selvitystilaan, perustuslail-

250. Selvitystilaa on käytetty esimerkkinä tilanteista, joissa asiavaltuuden puuttuminen voidaan korjata. Tällöin myös asianosainen vaihtuu, kun selvittäjä tulee alkuperäisen kantajan tilalle. Jos hän ei kuitenkaan sitä tee, kanne jätetään tutkimatta. Ks. Lindell 1998 s. 211.

linen oikeussuoja ja omaisuudensuoja vaativat, että yhtiö sai puolustautua siihen kohdistetussa oikeudenkäynnissä. Näin osakkaiden yksimielisesti valitsemalla edustajalla oli oikeus edustaa yhtiötä.[251] Asia palautettiin käräjäoikeuteen. Ratkaisussa pistää silmiin äärimmilleen viety taistelu asiavaltuudesta. Pitkä ratkaisuselostus ei edes vihjaa, mistä aineellisessa kiistassa oli kysymys.[252]

Ratkaisussa on kaksi huomiota herättävää yksityiskohtaa. Ensiksikin tuomioistuimet ja etenkin hovioikeus edellyttivät tuomioistuimelta varsin pitkälle meneviä toimenpiteitä, joilla asiavaltuudessa todettu virhe saataisiin korjatuksi. Korjaaminen olisi merkinnyt pitkää viivettä, koska yhtiön edustajiksi ilmoittautuneille olisi tullut varata tilaisuus hakea selvitystilaa, mikä olisi avannut umpikujan. Suoraviivainen ja oikeuskysymyksiin rajoittuva päätöksenteko asiavaltuudesta ei siis ollut paikallaan. Toiseksi korkeimman oikeuden perustelu tuntuu erottavan oikeudenkäynnissä puolustautumisen muusta yhtiön edustamisesta. Tämä tuo mieleen arkaistisen negotiorum gestio -perusteisen asiavaltuuden, joka antoi oikeuden puolustaa eli vastaajaasemaan mutta ei hyökätä eli kantaja-asemaan.[253] Näin yhtiön edustajien asiavaltuus ei olisi itsestään selvä, jos he olisivat toimineet aloitteentekijöinä, toisin sanoen nostaneet kanteen yhtiön nimissä. Keskeinen argumentti, perustuslaillinen oikeussuoja, pätee tosin yhtä hyvin molemmissa soveltamistilanteissa. Kuten todettiin, selvitystila olisi tietenkin taannut asiavaltuuden. Ratkaisuselostuksessa kuitenkin tuodaan useaan kertaan esille, kuinka yhtiöllä ei ollut varoja hakea selvitystilaa. Toistot antavat kuvan siitä, että tällä seikalla todella oli merkitystä ratkaisulle.[254]

4.2. ASIAVALTUUDEN KÄYTTÄMISEN RAJOITUKSET

4.2.1. LAKISÄÄTEISET RAJOITUKSET

Vaikka asiavaltuuden syntyedellytykset tunnettaisiinkin, joskus asiavaltuutetuksi oletettu ei saakaan käyttää asiavaltuuttaan. Rajoitukset siinä voivat perustua joko la-

251. Ratkaisusta ks. Timonen 2011 s. 298. Hänen mukaansa lopputulos on lain sanamuodon vastainen, koska osakeyhtiölain säännökset on tarkoitettu tyhjentäviksi.

252. Selostuksessa kylläkin mainitaan, että yhden kantajan vaatimus koski ”saamatta jäänyttä yrittäjätuloa” , toisen taas korvausta ”arvo-osuuksien arvon alentumisesta”.

253. Ks. edellä jakso 1.1.

254. Jos havainto on oikea, herää kysymys siitä, onko varattomuus järjestää asianvaltuus asianmukaiseksi, jo sellaisenaan peruste asiavaltuudelle. Varattomuus tai varallisuus on kuitenkin niin epämääräinen ja varallisuustilaan perehtymistä vaativa tosiseikka, että sitä ei saisi sisällyttää asiavaltuuden tunnusmerkistöön. Se aineellistaa asiavaltuutta ja lisäksi sellaiseen seik-

120 kiin tai tahdonilmaisuun. Jälkimmäisessä oikeutettu intressinhaltija on ilmoittanut, yleensä sopimalla siitä osana laajempaa sopimusta, että hän ei käytä asiavaltuuttaan. Esimerkiksi sovintosopimuksissa on tapana vahvistaa, että osapuolet luopuvat erimielisyyksiin liittyvien tai niistä johtuvien uusien kanteiden nostamisesta. Tällaiset ehdot ovat asianajokäytännössä tavallisia, ja monesti sovintosopimus tuo mukaan hiljaisesti saman rajoituksen. Selvää tietenkin on, että sovintoon otettu rajoitusehto ei estä ajamasta sellaisia kanteita, joissa vedotaan sopimuksen pätemättömyyteen tai vaaditaan sille tietynlaista tulkintaa.[255] Myös niin sanotuissa sovittelusopimuksissa tarkoitus tavallisesti on, että riitapuolet eivät lähde oikeudenkäyntien tielle, ennen kuin sovittelu on päättynyt tuloksettomana. Nimenomaiset oikeudenkäyntikiellot ovatkin sovittelusopimusten rutiiniehtoja.[256]

Lakiin perustuvia rajoituksia tunnetaan kollektiivisissa insolvenssimenettelyissä ja pesänselvittäjän hallitessa kuolinpesää. Nämä lakisääteiset rajoitukset ovat vetäneet runsaasti tutkimusta, kun taas tahdonilmaisuun tukeutuvat rajoitukset on tavallisesti kuitattu ylimalkaisilla huomautuksilla. Konkurssi on ollut tavallisin ja on edelleen ajankohtainen asiantila, joka tuo muutoksia asiavaltuuden määräytymiseen.[257] Perustavin muutos on, että primääri asiavaltuus siirtyy konkurssipesän selvitykseen kytkeytyvissä oikeudenkäynneissä konkurssihallinnolle. Velallinen ei siis saa enää käydä oikeutta esimerkiksi siitä, mitä varallisuutta konkurssipesään kuuluu tai mitä velkoja konkurssissa otetaan huomioon. Jälkimmäisessä asiavaltuus menetetään tosin vain osaksi, sillä velallinen voi käyttää puhevaltaa konkurssin velkaselvityksessä; hänellä on esimerkiksi oikeus riitauttaa konkurssissa ilmoitettuja saatavia. Sen sijaan muissa kollektiivisissa insolvenssimenettelyissä velallinen säilyttää lähtökohtaisen asiavaltuutensa, vaikka sen käyttäminen voi vaatia selvittäjän tai vastaavan luvan. Velallinen saa näin käydä oikeutta velkojensa määristä ja olemassaolosta.

Konkurssi ei enää ole paras mahdollinen oppikirjaesimerkki. Nykynäkemysten mukaan konkurssivelalliselle jää osia primääristä varallisuusoikeudellisesta asialegitimaatiostaan, vaikka se valtaosin siirtyy konkurssihallinnolle.[258] Konkurssin asia-

kaan, joka ei mitenkään liity aineelliseen riitakysymykseen. Normaalissa aineellistumisessahan näin ei käy.

255. Koulu 2006 s. 383.

256. Ks. lähemmin Koulu 2006 s. 166 ja 176.

257. Tarjanne 1929 s. 147. Muut Tarjanteen esimerkit ulkoisista tapahtumista ovat lainsäädännön muuttumisen takia tulleet arkaistisiksi.

258. Konkurssilakikin sisältää yhden poikkeuksen. Velallinen saa nostaa kanteen konkurssipesään kuuluvasta omaisuudesta, jos konkurssipesä on siitä kieltäytynyt (KonkL 3:3.2). Velallinen voi myös nostaa kanteen tai jatkaa oikeudenkäyntiä tarjotusta sovinnosta huolimatta, jos hän asettaa vakuuden siitä, mitä konkurssipesälle on tarjottu (KonkL 3:3.3). Yhdessä momentit an-

valtuuden tulkinnoissa näkyvät myös edellä havaitut trendit: rajoitus velallisen asiavaltuudessa murenee, ja velallisen asiavaltuus on palautumassa entiselleen. Tästä on osoituksena edellä viitattu ratkaisu KKO 2016:31. Siinä velallisen primääri asiavaltuus säilyi ulosoton muutoksenhaussa, vaikka velallinen oli asetettu konkurssiin ja näin periaatteessa menettänyt asiavaltuutensa. Totta on, että velallinen joutui osoittamaan konkurssista riippumattoman oikeudellisen intressinsä muutoksenhakuun, mutta intressi konstruoitiin vähästä. Konkurssin varalta kehitetyt säännöt on katsottu yleisiksi: niitä seurataan ”soveltuvin osin” myös kaikissa muissa tapauksissa, joissa asianosainen oikeudenkäynnin aikana menettää asiavaltuutensa. Vaikka ne yleistetään, säännöt eivät tietenkään vastaa kysymyksiin, milloin primäärioikeutettu muussa tilanteessa menettää legitimaationsa ja se siirtyy uudelle oikeutetulle. Soveltamistilanteet ovat siihen liian erilaisia.

Joskus rajoitukset ovat tutkimuksen ja oikeuskäytännön luomuksia, toisin sanoen laki ei yksiselitteisesti sellaisia määrää. Esimerkki sellaisesta on kuolinpesään määrätyn pesänselvittäjän nauttima kannemonopoli.[259] Kuolinpesän osakkailla ei ole asiavaltuutta oikeudenkäynneissä, jotka liittyvät kuolinpesän selvittämiseen, kun taas pesänselvittäjällä ei ole asiavaltuutta osakkaiden omissa eli muissa oikeudenkäynneissä. Jännitteinen konstruktio on saanut aikaan oikeuskäytännön, jonka on täytynyt vakavasti haitata kuolinpesän selvittämistä. Välillä asiavaltuus on evätty kiistanalaisin perustein pesänselvittäjältä, välillä taas kuolinpesän osakkaalta. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 1998:139 pesänselvittäjä menetti asiavaltuutensa oikeudenkäynnissä, koska pesäselvittäjän vireille panema kanne koski vain toissijaisten perillisten etua. Totta on, että toissijaisten perillisten etujen valvominen ei ole luontaisesti pesänselvittäjälle kuuluva tehtävä. Epäselvyys siitä ei kuitenkaan saisi vaikuttaa pesänselvittäjän asiavaltuuteen, vaikka kanne ehkä tulisikin hylätyksi tällä perusteella. Yhtä kiistanalainen access to justice -luennassa on ratkaisu KKO 2006:29. Siinä kuolinpesän osakkaalta puuttui asiavaltuus velkomuskanteeseen, sillä kuolinpesä oli pesänselvittäjän hallinnassa. Asiaan ei vaikuttanut se, että pesänselvittäjä oli kieltäytynyt ajamasta kannetta.

Ratkaisuselostuksesta ei käy ilmi, oliko pesänselvittäjä kieltäytynyt muistakin järjestelyistä. Niitä käyttäen kaikki olisivat olleet tyytyväisiä, eikä turhanaikaista kiistaa asiavaltuudesta olisi päässyt syntymään. Pesänselvittäjä olisi voinut antaa oikeudenkäyntivaltuutuksen kanteeseen halukkaalle osakkaalle ehdolla, että tämä ajaa kannetta pesänselvittäjän nimissä mutta vastaa kaikista oikeudenkäynnin kustan-

tavat velalliselle tavallaan toissijaisen asiavaltuuden. Tähän palataan jäljempänä kuolinpesää käsittelevässä jaksossa 7.2. Lisäksi velallinen voi aina olla väliintulijana asiassa, joka koskee riitautettuja saatavia. Ks. Hormia 1988 s. 79.

259. Ks. jäljempänä jakso 7.2.

nuksista. Tappion vaaraa kuolinpesällä ei olisi, sillä kustannukset olisivat vähennettävissä osakkaalle aikanaan tulevasta perintöosuudesta (edellyttäen, että se siihen riittää). Ratkaisuohjetta arvostelevassa kommentissa epäkohta on pantu merkille. Samalla siinä on aiheellisesti vaadittu, että lakia tulee muuttaa tällaisten tilanteiden välttämiseksi.[260] Säädettävässä laissa kuolinpesän osakkaille sallittaisiin rajoitettu oikeus nostaa kanteita myös virallisselvityksen aikana. Oikeutta kanteen nostamiseen vaatisi myös yhdenvertaisuus ja lainsäädännön johdonmukaisuus. Kannattaa panna merkille, että konkurssissa asiavaltuus palaa velalliselle, jos konkurssipesä ei jatka oikeudenkäyntiä tai kieltäytyy kanteen nostamisesta (KonkL 3:3). Kieltäytymiseksi tulkitaan myös konkurssipesän passiivisuus.[261] Pesänselvittäjän kieltäytymisellä tulisi olla vastaava merkitys myös perintökaaren järjestelmässä. Voi olla, että uutta lakia ei tarvita. Kuten jäljempänä tullaan havaitsevaan, pesänselvittäjän tiukka kannemonopoli on oikeuskäytännössä murenemassa. Sitä paitsi jo nykyinen laki tarjoaa mahdollisuuksia asiavaltuuden järjestelyyn, jolloin asiavaltuus ei jää edes myötämielisten uustulkintojen armoille.[262]

Asiavaltuuden rajoitukset, olivat ne lakisääteisiä tai oikeuskäytännön luomuksia, herättävät kaksi kysymystä. Ensiksikin: mikä on niiden voimassaoloaika, eli milloin rajoitukset alkavat ja milloin ne päättyvät. Toinen kysymys puolestaan kuuluu, mitä kaikkia oikeudellisia toimia rajoitukset kattavat. Konkurssissa vastaus ensimmäiseen kysymykseen on helppo antaa. Asiavaltuus siirtyy heti konkurssipesälle, kun velallinen on asetettu konkurssiin. Konkurssin oikeusvaikutuksethan ovat välittömiä, eikä asettamispäätöksen lainvoimaisuus tai sen puuttuminen siihen vaikuta. Asiavaltuus palautuu velalliselle, kun konkurssi päättyy, toisin sanoen siinä tehdään sovinto, konkurssi peruuntuu tai raukeaa taikka konkurssissa annetaan lopputilitys. Myöskään pesänselvittäjän kannemonopoli ei tuota vaikeuksia: se alkaa, kun pesänselvittäjän määräys saa lainvoiman ja päättyy pesänselvittäjän tilitykseen. Kuolinpesässä osakas voi näin saada jatkoaikaa asiavaltuudelleen, jos hän hakee muutosta pesänselvittäjän määräämiseen. Muutoksenhaku toki vastaavasti estää pesänselvittäjää nostamasta kanteita, kunnes määräys tulee lainvoimaiseksi.

260. Kangas 2006 s. 216.
261. Lain perusteluissa todetaan, että pesänhoitajan on ”luonnollisesti” ilmoitettava velalliselle, jatkaako se oikeudenkäyntiä. Vireille tullut oikeudenkäynti pakottaa pesänhoitajan ja pesänselvittäjän joka tapauksessa päätökseen. Kun kysymys on kanteen nostamisesta, pesänhoitaja (konkurssi) tai pesänselvittäjä (kuolinpesä) voi tietenkin lykätä päätöstään, Jotta umpikuja väistetään, vitkastelu on tulkittavissa kieltäytymiseksi kanteen nostamisesta. Tuomioistuin voi tietenkin kuulla pesänhoitajaa tai pesänselvittäjää siitä, onko hän päättänyt olla nostamatta kannetta. Hänelle voidaan lisäksi asettaa määräaika, jossa hänen on tehtävä päätös suuntaan tai toiseen.
262. Ks. lähemmin jakso 7.2.2.

Rajoitusten asiallinen kattavuus on jäänyt avoimeksi. Tässä tutkimuksessa on kuitenkin syytä katsoa vain yhtä rajoitustyyppiä eli perintökaaren rajoituksia. Tarkastelu riittää avaamaan kysymyksenasettelun, jota voidaan käyttää hyväksi muissakin lakisääteisissä rajoituksissa. Tällaisissa rajoituksissa on tavallisesti ajateltu selkeää tyyppisovellusta, jossa velallinen tai osakas on nostanut tai aikoo nostaa kanteen. Samalla on alusta alkaen selvää, että kanne koskee konkurssipesää tai kuolinpesän selvitystä ja lopputulos tulee vaikuttamaan siihen.[263] Onkin syytä jatkaa kysymällä, onko pesänselvittäjällä monopolinsa myös, kun sivullinen eli niin sanottu kolmas nostaa kanteen osakkaita vastaan: jätetäänkö tällainen kanne tutkimatta? Selkeyttä asianosaisasetelmiin toisi systeeminen jyrkkyys, jossa pesänselvittäjän monopoli kattaa sekä kantaja-aseman että vastaaja-aseman. Kanne siis jätetään tutkimatta. Tulkinta on tosin ristiriidassa edellä viitatun väitteenvaraisen asiavaltuuden teorian kanssa, mutta teoriaa ei tässä tutkimuksessa muutenkaan hyväksytä. Se siis ei kelpaa vastaukseksi. Ratkaisu on pakko jättää tapauskohtaiseksi, mutta ratkaisevaa on, heijastuuko oikeudenkäynnin lopputulos pesänselvitykseen. Jos vastaus on myönteinen, oikeudenkäynti on monopolin piirissä. Osakkaalla on vain mahdollisuus valvoa intressejään väliintulijana. Myös pesänselvittäjän nostamissa kanteissa on oma osallistumisen problematiikkansa, esimerkiksi osakkaiden oikeus tulla kuulluksi tai heidän oikeutensa päästä väliintulijaksi joko pesänselvittäjän tai vastaajan puolelle. Väliintulon oikeutta on helppo puolustaa, sillä osakkaiden oikeudellinen intressi on tällöinkin ilmeinen. Osakkailla on ehkä jopa oikeus esiintyä todistajina, koska oikeudenkäynnin lopputulos ei suoraan vaikuta heihin.

Lakisääteisten rajoitusten kattavuus aktualisoituu lisäksi riita-asioiden ulkopuolella. Osakkaiden oikeus esiintyä rikosasiassa asianomistajina on vielä helppo evätä monopolin luontaisena sovelluksena. Jos osakkaat eivät voi nostaa korvauskannetta riita-asiana, miksi heillä olisi rikosasiassa kuitenkin oikeus esittää korvausvaatimuksia? Heidän asiavaltuuttaan ei pelasta sekään, että korvausvaatimukset kierrätetään syyttäjän kautta. Vastaus ei ole yhtä ilmeinen esimerkiksi vero- ja muissa hallintoasioissa. Niihinkin jyrkkä ei-kanta antaisi kerralla tyhjentävän vastauksen: osakkaille ei jäisi oikeutta minkäänlaisiin oikeudellisiin toimiin, ei edes oikaisuvaatimuksiin verotuksessa. Näin ehdottoman tulkinnan mielekkyys on kuitenkin ilmeinen, koska

263. Tässä ei oteta kantaa rajoituksen yleiseen soveltamisalaan, toisin sanoen milloin kanne koskee kuolinpesän selvitystä, milloin osakkaan omia taloudellisia tai yksityisluonteisia asioita. Siinäkin rajanveto voi olla vaikeaa, joskin luontainen olettama on, että kanteessa on kysymys jälkimmäisistä. Kanteen lukeminen pesänselvitystä koskevaksi vaatii siis argumenttinsa ja perustelunsa. Osakkaan ei omassa kanteessaan tarvitse todistaa, että kanne ei koske pesänselvitystä, kun taas pesänselvittäjän on todistettava, että kanne on tarpeen kuolinpesän selvittämiseksi. Ks. jäljempänä 7.2.1.

tällaiset asiat ovat normaalisti rutiiniasioita. Voi olla, että asiavaltuuden mureneminen – minkä tarpeellisuudesta ei ole epäselvyyttä – on jo arkipäivää tällaisissa asioissa. Pesänselvittäjän hallinto ei välttämättä edes tule hallintotuomioistuimen tai verohallinnon tietoon, joten asiavaltuuden ongelmallisuus ei edes tulisi harkittavaksi. Sitä paitsi informoitua vastapuolta, joka osaisi riitauttaa asiavaltuuden, ei useimmissa hallintoasioissa edes ole.

Kannemonopoli joutuu koetukselle myös, kun osakas on nostanut kanteen mutta oikeudenkäynnin aikana kuolinpesään määrätään pesänselvittäjä. Jos pesänselvittäjän yksinoikeudesta pidetään kiinni, johdonmukaisinta olisi soveltaa oikeudenkäyntiin konkurssilain säännöksiä vastaavasta tilanteesta. Konkurssipesälle on varattava tilaisuus jatkaa oikeudenkäyntiä. Ellei konkurssipesä näin tee eli ei tule velallisen sijaan asianosaiseksi, velallinen voi jatkaa oikeudenkäyntiä (KonkL 3:3). Muutoin hän menettää asianosaisen asemansa ja sen myötä asiavaltuuden. Kannattaa kuitenkin huomata, että konkurssilain erityisjärjestely selittyy halulla välttää massavelkainen vastuu oikeudenkäynnin kustannuksista. Tämä peruste ei sovellu kuolinpesän pesänselvitykseen, mutta järjestely sinänsä vaikuttaa järkevältä. Tulkinta on kuitenkin ristiriidassa oikeuskäytännön kanssa, joka ei, kuten edellä todettiin, anna merkitystä sille, miten kuolinpesän selvittäjä suhtautuu oikeudenkäyntiin.

4.1.2. TAHDONILMAISU ASIAVALTUUDEN RAJOITUKSENA

Asiavaltuuden järjestelyihin sopimuksin tai yksipuolisin tahdonilmaisuin on perinteisesti suhtauduttu kielteisesti. Äärimerkkinä tästä on edellä viitattu prosessimandaatin kielto, joka on tosiasiallisesti rajoitus oikeudessa erottaa asiavaltuus primäärioikeudestaan eli aineellisesta perustastaan. Kiellon tavoitteet jäävät, kuten todettiin, arvailtaviksi. Tavoitteet pitäisi periaatteessa tietää, koska ne näkyvät siinä, miten kieltoa tulkitaan. Laissahan ei ole siitä säännöksiä. Syynä kieltoon voi olla halu välttää tilanteita, joissa järjestelyllä kierretään samalla myös vastuuta oikeudenkäynnin kustannuksista. Kielto turvaisi näin ennen kaikkea aikanaan ehkä voittoisan vastapuolen oikeutta saada korvaus oikeudenkäyntikustannuksistaan. Vaara realisoituu, kun asiavaltuuden järjestelyllä asianosaiseksi eli asiavaltuutetuksi nostetaan taho, joka joko ei joudu vastaamaan kustannuksista (esim. vähävarainen) tai joka ei kykene niitä maksamaan (esim. varaton). Jos olettamus osuu oikeaan, rajoitukset asiavaltuuden järjestelyissä on tavallisimpia siellä, missä prosessilaki soveltaa tiukkaa hä-

vinnyt maksaa -sääntöä. Spesifinen prosessimandaatin kielto on kuitenkin tehoton, jos sen tarkoitus todella on tämmöinen. Asiavaltuushan saadaan joka tapauksessa ”järjestellyksi”, kun koko oikeusasema (johon asiavaltuus integraalisesti kuuluu) siirretään.[264] Oikeusaseman siirron ei tarvitse edes olla kaikenkattava, vaan riittää, että sen itsenäinen osa siirretään, tyypillisenä esimerkkinä oikeusaseman synnyttämä tai siihen muutoin liittyvä saatava. Saatavan siirtäminen siirtää myös sen asiavaltuuden, jota saatavaa koskeva perimiskanne vaatii.[265]

Muut perustelut kiellolle ovat vielä haetumpia. Prosessimandaatin kiellolla kenties haetaan selvyyttä asiavaltuuden määräytymiseen. Jos asiavaltuuden erottaminen primäärioikeudesta sallitaan, tuloksena on lukuisia erilaisia soveltamistilanteita, jotka raskauttavat muutoinkin työlästä prosessinedellytysten käsittelyä. Hyöty ei vaikuta erityisen suurelta, vaikka prosessinedellytysten käsittely ei periaatteessa saisikaan nousta pääasiaksi oikeudenkäynnissä. Samalla kielto toki keventää tuomioistuimen työmäärää, mutta tässäkin sen vaikutus on hyvin vähäinen. Voi olla, että kielto on aksiomaattinen. Se on reliikki aikaisemmilta kehitysvaiheilta, eikä sen tavoitteita ole koskaan kyselty. Prosessimandaatin kielto ei esimerkiksi ole menettänyt justifikaatiotaan sen takia, että konkurssin rajoitukset pirstovat primääriä asiavaltuutta tavalla, jota on vaikea erottaa prosessimandaatin erillissiirrosta. Konkurssissakin ratkaiseva merkitys on tahdonilmaisulla eli konkurssipesän ilmoituksella. Kukaan ei ole valitellut siitä aiheutuvaa monimutkaisuutta tai tuomioistuimen ylimääräistä vaivannäköä.

Jos kiellolla haetaan selvyyttä asiavaltuuteen, tavoite murenee viimeistään ratkaisun KKO 2024:53 logiikassa. Ratkaisuohjeen mukaan prosessimandaattia koskevasta kiellosta voidaan poiketa, kun siihen on ”riittävä järkevä intressi” (kohta 36). Tapauksessa sitä ei kuitenkaan ollut, ja tekijänoikeusjärjestön kanne tekijänoikeuksien loukkaamisesta jätettiin tutkimatta. Tapauskohtaisessa ja tilannesidonnaisessa kiellossa

264. Kannattaa muistaa, että kuluvastuun järjestelyn vaaraan tässä spesifissä tilanteessa haetaan vastausta laajennetulla kuluvastuulla. Siinä sekä siirtäjä että siirronsaaja katsotaan yhteisvastuulliseksi vastapuolen oikeudenkäyntikuluista, jos tämä voittaa oikeudenkäynnin. Tämä ratkaisee myös kokonaissiirtojen tuoman tapausmuunnelman. Ks. Bellander 2017 s. 344. Yhteisvastuu olisi kieltämättä tehokas keino, ja sillä päästäisiin lisäksi eroon kummallisesta prosessimandaatin kiellosta. Laajennettu kuluvastuu on toistaiseksi vasta ajatus; OK 21 luvun säännökset eivät hevin taivu näin haettuun tulkintaan. Poikkeuksena on asiavaltuusoppien kummajainen perimissiirto. Siinä siirtäjän katsotaan siirronsaajan ohella vastaavan oikeudenkäynnin kustannuksista. Ks. esimerkiksi Ekelöf 1996 s. 78. Tätäkään tulkintaa ei ole testattu oikeuskäytännössä. Se on myös lähtökohtaisesti epälooginen, koska siirronsaaja ajaa kannetta omissa nimissään.

265. Tällaisesta osittaissiirrosta oli kysymys muun muassa ratkaisussa KKO 2003:127. Siinä patentinhaltija oli luovuttanut patenttiin liittyvät korvaus- ja hyvityssaatavat. Siirronsaaja nosti kanteen, eikä hänen asiavaltuudestaan herännyt oikeudenkäynnissä minkäänlaista keskustelua. Ks. jäljempänä jakso 6.2.

järkeä ei todella ole: se näyttää turhalta välivaiheelta asiavaltuutta mietittäessä. Yhtä hyvin kannattaisi suoraan kysyä, onko kantajalla oikeudellinen intressi, joka riittää kanteen ajamiseen. Lopputulos olisi ehkä sama, mutta argumentaatio yksinkertaistuisi. Kuvaavaa on, että ratkaisu oli jälleen äänestys (3–2): tämähän näyttää asiavaltuutta koskevissa ennakkoratkaisuissa lähes pääsäännöltä. Vähemmistön mukaan sekä järjestölle uskotut lakisääteiset valtuudet että sen saamat oikeudenkäyntivaltuutukset antoivat sille asiavaltuuden kanteissa, jotka perustuivat yksinoikeuksien loukkaamiseen.[266]

Yhtä kaikki, prosessimandaatin kielto on oikeuskäytännössä ulotettu pitkälle yli sen luontaisten rajojen. Ratkaisussa KKO 2004:18 luovuttaja ja luovutuksensaaja olivat tehneet sopimuksen siitä, että ensiksi mainittu saattoi jatkaa vireillä olevaa oikeudenkäyntiä omissa nimissään. Sopimus ei kuitenkaan korkeimman oikeuden mukaan jättänyt luovuttajalle asiavaltuutta: kanne jätettiin tutkimatta. Ynseä suhtautuminen sopimusjärjestelyihin näkyy myös ratkaisussa KKO 2020:39. Kummassakin tapauksessa sopimus olisi voitu suopealla tulkinnalla katsoa saatavan siirroksi (eli materiaaliseksi siirroksi) tai valtuutukseksi (mikä olisi vaatinut asianosaisasetelman muuttamista). Ratkaisuselostukset eivät anna kuvaa, että järjestelyn taustaa ja tarkoitusta olisi mitenkään selvitetty tai asiavaltuutta koetettu korjata prosessilain vaatimaksi. Tuomioistuimet näyttävät innolla loikanneen asiavaltuuden problematiikkaan, joka niitä nähtävästi kiinnosti. Arvio voi toki olla epäreilu; ratkaisuselostus yksinkertaisesti ohittaa, miten asiavaltuutta käsiteltiin tai yritettiin saada asianmukaiseksi alemmissa oikeusasteissa.

Yksinkertainen ratkaisu, aineellisen oikeuden siirtäminen, ei sekään aina vältä asiavaltuuden karikkoa. Ratkaisussa KKO 1992:165 vastaajat kiistivät saatavan siirtokelpoisuuden. Koska saatavaa ei voitu lain mukaan siirtää, siirto ei antanut siirronsaajalle asiavaltuutta. Kanne oli näin jätettävä tutkimatta. Siirtokelpoisuus on toki yleinen periaate, mutta kysymys herää joissakin immateriaalisissa yksinoikeuksissa. Muun muassa tekijän moraalisten oikeuksien siirtokelpoisuus on epäselvä ja suorastaan kiistanalainen, kun kysymys on erityisistä oikeussuojakeinoista.[267] Toisaalta taas tekijänoikeuksien kohdalla on korostettu sopimusvapautta: sallittu oikeudellinen intressi oikeuttaa asiavaltuuden järjestämisen ”tavallisuudesta poikkeavalla

266. Ratkaisua käsitellään lähemmin jaksossa 6.5. Ratkaisun perusteluissa ei oteta kantaa oikeudenkäyntikuluihin. Se on ymmärrettävää, koska kantaja oli ilmeisen vakavarainen. Epäilystä kuluvastuun järjestelystä ei näin voinut herätä. Kustannusten pelko toki selittää sen, miksi kannetta ei ajettu alkuperäisten yksinoikeuksien haltijoiden nimissä: heidän asiavaltuutensahan olisi ollut kiistaton. Asianosaisen asema olisi kuitenkin tuonut heille pelottavan kuluvastuun mittavassa oikeudenkäynnissä, jos se hävittäisiin.

267. Päivärinne 2022 s. 187.

tavalla". Myös yleissiirroista saadaan aikaan vastaavanlainen riita riidassa. Ratkaisu KKO 2015:34 on tästä esimerkki, vaikkakaan sitä ei hahmotettu asiavaltuuden kautta. Tapauksessa urheiluseurojen organisaatiorakenne oli muuttunut, mikä sai aikaan kiistan siitä, kenelle toimintaan kerätyt varat kuuluivat. Vastaus saatiin katsomalla, että varat olivat siirtyneet pelaajien uuteen organisaatioon, toisin sanoen jatkajayhdistykselle.[268]

Asiavaltuuden teoriassa niin sanottu perimissiirto on todellinen kummajainen.[269] Se on outo ilmestys sikäli, että perimissiirrossa ei pidetä kiinni asiavaltuuden selkeyden periaatteesta. Perimissiirto on muun muassa selvä poikkeama prosessimandaatin kiellosta: se jakaa asiavaltuuden kahdelle toimijalle.[270] Perimissiirrossa hylätään sitä paitsi juuri omaksuttu asiavaltuuden täsmennyssääntö eli tässä tutkimuksessa egoistisuussäännöksi kutsuttu periaate. Jotta oikeutta hakeva olisi asiavaltuutettu, hänen on periaatteen mukaan vaadittava suoritusta nimenomaan itselleen. Kukaan ei voi ajaa toisen asiaa omissa nimissään. Näennäisesti varsin teknisessä ratkaisussa KKO 2018:8 korkein oikeus kuitenkin katsoi, että ammattiliitto saattoi vaatia oikeudenkäynnillä maksua suoraan niille työntekijöille, jotka olivat siirtäneet saatavansa liiton perittäväksi. Kontekstissa oli kiistatonta, että kysymyksessä ei ollut aito eli materiaalinen siirto. Formaatti oli uusi: perusformaatissahan ammattiliitto siirronsaajana on muodollinen kantaja, se perii tuomitun määrän sekä tilittää kullekin työntekijälle tälle kuuluvan osuuden. Ammattiliitto ottaa, jos on tarpeen, huolekseen myös saatavan pakkoperinnän, toisin sanoen hakee kyseisen ulosottoperusteen nojalla ulosottoa.[271]

Oikeudellisena konstruktiona perimissiirto on perin outo.[272] On mahdotonta sanoa, mitä tarkoitusta se ylipäätään nykyaikana palvelee. Konstruktion tarpeellisuuskin on enemmän kuin kyseenalainen: siirronsaajan "asiavaltuus" olisi selkeämmin ja samalla vaivalla perustettavissa tavalliseen asianajovaltuutukseen. Perimissiirron konstruktio on turhan monimutkainen, koska se jättää sekä siirtäjän että siirronsaajan prosessiasemat hauraiksi. Perimissiirto jakaa vallitsevan kannan mukaan asiavaltuuden kahtia: asiavaltuus on sekä siirtäjällä että siirronsaajalla. Tämä tarkoittaa,

268. Ks. Halila 2015 s. 301.
269. Kuuliala ym 2022 s. 466.
270. Tavallaan yllättävää on, että perimissiirtoa tarjotaan samalla kertaa keinoksi, jolla asiavaltuuden kaltaisia "prosessuaalisia" ongelmia ja vaikeuksia rahoittaa oikeudenkäyntiä kannattaa kiertää. Ks. Bellander 2017 s. 370.
271. Perusformaatissa työntekijät eivät itse edes pysty perimään saataviaan tai oikeammin heille tulevia osuuksia tuomitusta määrästä. Heidän ulosottohakemuksensa hylättäisiin, koska he eivät ole ulosottoperusteen mainitsemia velkojia.
272. Laukkanen 2004 s. 169.

128 että myös siirtäjä voi nostaa perimiskanteen.[273] Pahimmassa skenaariossa kumpikin asiavaltuutettu ajaa samanaikaisesti omaa perimiskannetta yhdestä ja samasta saatavasta heidän yhteistä velallistaan vastaan. Tämä taas ei ole mitenkään järkevä lopputulos, ja se tulisi estää jo vastaajan oikeussuojan takia.

Muitakin erityispiirteitä jää. Siirtäjä voi yhtäältä vapaasti peruuttaa perimissiirron: tätähän hän ei taas voi tehdä tavallisessa 'aineellisoikeudellisessa' siirrossa. Perimissiirto on asiallisesti saatavan perintää koskevan toimeksiannon osa, sen työväline. Kun perimissiirto peruutetaan, siirronsaaja menettää asiavaltuutensa. Vapaassa peruutettavuudessa perimissiirto muistuttaa normaalia valtuutusta, jonka perusosana on toimeksianto. Toisaalta taas perimissiirrossa siirronsaaja nauttii melkoista toiminnallista itsenäisyyttä. Hän ei ole yhtä tiukasti sidottu siirtäjän antamiin toimiohjeisiin, esimerkiksi hänelle annettu kielto tehdä sovintoa velallisen kanssa ei ole sitova. Asianosaisasetelmassa asianajovaltuutuksen ja perimissiirron ero sen sijaan tulee näkyviin kaikkein selvimmin. Perinteisessä tulkinnassa siirronsaaja ajaa kannetta ja toimii yleisemminkin omissa nimissään. Valtuutuksessa kannetta ajetaan sen sijaan valtuutuksen antajan nimissä. Tästä syystä perimissiirrossa OK 21 luvun mukainen vastuu oikeudenkäynnin kustannuksista siirtyy siirronsaajalle, mikä lieneekin ollut aikanaan syy konstruktion kehittymiselle. Vastuun siirtymiseen sisältyy edellä viitattu riski. Asianosaisen ankara kuluvastuu tehdään tyhjäksi siirtämällä saatava perittäväksi henkilölle, joka ei kykene vastaamaan kustannuksista. Tämä onkin johtanut vaatimuksiin, että siirtoon perustuvassa seuraannossa vastuu kustannuksista on ulotettava siirtäjään.[274]

Klassisessa perimissiirrossa siirronsaaja vaatii kanteella suoritusta itselleen, mikä on egoistisuussäännön luonnollinen seuraus. Suorituksen saatuaan hän aikanaan tilittää sen siirtäjälle, tavallisesti palkkionsa siitä vähentäen. Oikeudenkäynnissä tilitys jää peittoon, eikä sitä välttämättä edes tehdä rahamääräisenä. Saatu suoritus käytetään siirronsaajan omien saatavien maksuksi. Perinteinen tilitys voi jäädä pois, koska siirronsaaja voi siirtää tuomion (muodollisesti perittäväksi ottamansa saatavan ulosottoperusteineen) takaisin alkuperäiselle velkojalle eli "päämiehelleen". Tämän huoleksi jää sitten ulosoton hakeminen ja hakijavallan käyttäminen ulosottomenettelyssä. Edellä mainittu ratkaisu KKO 2018:8 kiistatta

273. Ks. Ekelöf 1996 s. 71.

274. On toki selvää, että perimissiirtojen kieltäminen ei tätä vaaraa poistaisi, koska saatavan alkuperäinen velkoja voi siirtää saatavansa myös "aineellisesti". Siirronsaajalta ei tällöin voida evätä asiavaltuutta eikä kuluvastuu ole yhtä helposti laajennettavissa siirtäjään. Sitä paitsi perimissiirroissa siirronsaajat ovat normaalisti olleet huomattavan vakavaraisia kuten perimistoimistoja, ammattiliittoja ja niin edelleen. Vastuun ulottamisella vähävaraisempaan siirtäjään ei näin ole merkitystä.

yksinkertaistaa ja samalla tehostaa perimissiirron toimivuutta, koska siinä päästään eroon pulmallisesta tilitysvaiheesta.[275] Lisäksi jokainen työntekijä pystyy – ja joutuu ottamaan sen tehtäväkseen – saatavansa perimiseen. Tapauksen ratkaisuohje on kuitenkin rajoitettu, joten siitä ei uskalla tehdä pitemmälle meneviä johtopäätöksiä. Korkeimman oikeuden perusteluissa lopputulos sidotaan tiukasti perimissiirron erityispiirteisiin, ja siirron tarkoituskin konstruoitiin tapauksessa lähes ilmasta, käytännössä asiayhteydestä. Olettamusta perimissiirrosta kylläkin tukee se, että myös lainsäätäjä on varautunut työsuhdesaatavien siirtoihin, jotka ovat käytännössä aina perimissiirtoja (työsopimuslaki 7 §). Vaikka luokittelu tässä yksittäistapauksessa vaikuttaa ilmeiseltä, perimissiirron ja tavallisen siirron oikeusvaikutukset eroavat niin suuresti, että siirron status tulisi tuoda yksiselitteisesti esiin jo siirtoasiakirjassa. Olettamus kuitenkin on ja sen täytyy olla, että siirto on aineellisoikeudellinen, ei perimistoimeksiannon osa.

Sopimusperusteiset rajoitukset herättävät kysymyksen yhtäältä siitä, miten niitä tulkitaan (esimerkiksi kuinka laaja rajoitus on), toisaalta taas, onko rajoituksen sitomalla intressinhaltijalla valta sanoutua siitä irti, kun olosuhteet olennaisesti muuttuivat. Tässäkään asiavaltuuden rajoituksia ei kannata tarkastella isoloituna saarekkeena. Vastaavat kysymykset nimittäin toistuvat muun muassa tulkittaessa erilaisia riidanratkaisulausekkeita. Niissä nimittäin on usein asiavaltuuden käyttämisen rajoituksia, vaikkakaan ne eivät sanamuodoiltaan aina sellaisilta näytä. Lausekkeissa on, kuten edellä todettiin, monesti myös suoraan asiavaltuuteen kohdistuvia rajoituksia kuten kielto nostaa kanteita. Sitä paitsi lausekkeet sellaisenaan voivat muuttaa asiavaltuutta siitä, mikä se lain mukaan olisi. Jos riitapuolet ovat esimerkiksi sopineet välimiesmenettelystä, he ovat menettäneet asiavaltuutensa valtiollisissa oikeudenkäynneissä. Tosin tämä asiavaltuuden menetys hahmotetaan toimivallan menetykseksi, mutta se ei asiaa muuta. Eri asia jälleen on, että tämän ”asiavaltuuden” menetys poikkeaa normaalista asiavaltuuden puutteesta, koska se on tahdonvaltainen. Ellei vastapuoli tee ajoissa väitetä välityssopimuksesta, puute korjaantuu ja asiavaltuus palautuu kanteen nostaneelle asianosaiselle. Oikeassa asiavaltuudessa väite vain kohdistaa tuomioistuimen huomion seikkaan, joka sen tulisi ottaa omasta aloitteestaan käsiteltäväksi.[276]

275. Tämä on melkoinen etu. Perusformaatissa vastaajalle määrätään maksettavaksi kokonaissumma. Jos se vastaa tehtyjä vaatimuksia, kullekin työntekijälle kuuluva osuus on helposti laskettavissa. Jos kokonaissumma on alhaisempi, vajaus joudutaan kohdistamaan eri työntekijöille. Kun suoritusta vaaditaan suoraan työntekijöille, tuomioistuin joutuu oikeusvoimaisesti vahvistamaan jokaiselle työntekijälle tulevan osuuden.

276. Tästä syystä on yhdentekevää, kehen väite kohdistetaan. Tosin tässä joskus erehdytään. Esimerkiksi Helsingin hovioikeuden päätöksessä 13.12.2002 S 66/3704 väitteen sai niskaansa

130 Yhteiset piirteet ovat niin vahvoja, että irrallisia rajoitusehtoja kannattaa lähtökohtaisesti tulkita samalla tavalla kuin riidanratkaisulausekkeita. Asiallisestihan rajoitusehdot ovat tällaisia lausekkeita. Varaus on kuitenkin paikallaan: riidanratkaisulausekkeisiin sovellettavat tulkintasäännöt eivät ole vakiintuneita. Ne ovat enimmäkseen lainaa prorogaatiosopimuksia koskevista periaatteista. Tämä johtuu siitä, että prorogaatiosopimus on vanhin lauseketyyppi ja ollut näin vuosisatoja oikeuskehityksen kohteena. Muut lausekkeet tai oikeammin niihin kohdistuva mielenkiinto ovat varsin uusi ilmiö.[277] Jos lähtökohta kuitenkin kelpuutetaan, asiavaltuutta rajoittavia ehtoja tulkitaan sananmuodon mukaisesti ja periaatteessa ahtaasti: näin sopimus olla nostamatta kanteita riidassa ei estä tekijäänsä vastaamasta kanteeseen, jonka vastapuoli tai joku muu nostaa häntä vastaan.[278] Ilmeinen tulkintasääntö tästä syystä onkin, että sopimus koskee vain asiavaltuutta kantajana tai muuna aloitteentekijänä. Rajoitus ei myöskään saa olla liian pitkäaikainen eikä yleinen. Kukaan ei voi luopua pysyvästi oikeudestaan saada asiansa tuomioistuimen tai vaihtoehtoisen riidanratkaisuelimen tutkittavaksi. Pysyvät tai hyvin pitkäaikaiset rajoitukset asiavaltuuden käyttämisessä ovat siis pätemättömiä. Kohtuulliselta tuntuu lisäksi ehto, jonka mukaan rajoituksen tulee liittyä jo konkretisoituneeseen erimielisyyteen, toisin sanoen rajoitukseen suostuvan on tiedettävä, mihin hän suostuu. Ja vihdoin: rajoitukseen sitoutuneella on oikeus ennenaikaisesti irtautua rajoituksesta, kun olosuhteet olennaisesti muuttuvat. Tältä kysymysflooralta toki vältytään, kun asiavaltuutta koskevilta tahdonilmaisulta evätään totaalisesti pätevyys. Tällaiset ”sopimusoikeudelliset” liitännäiskysymykset sopivat huonosti käsiteltäviksi ja ratkaistaviksi prosessinedellytyksenä. Lähellä on muutoinkin ajatus, että prosessimandaatin erillisen siirtämisen kielto muunnelmineen perustuu haluun vapauttaa tuomioistuin mokomista pohdinnoista.[279] Mitään syytä rajoittaa sopimusvapautta kun ei tunnu olevan. Tällaisiin sopimusehtoihin on selvästi käytännön tarvetta, olivat ne sitten osa sovintoa tai muuta sopimusjärjestelyä, joskus ne voivat tietenkin olla myös yksipuolisia tahdonilmaisuja.

asianosaisen edustaja eikä asianosainen itse, johon väite tietenkin olisi tullut kohdistaa. Ks. Vuorenpää 2003 s. 14. Virhe kuitenkin vaikuttaa. Väärin kohdistettu väite vie käsittelyn väärille urille ja herättää epäilyn siitä, että väitteellä vain viivytetään asian ratkaisemista.

277. Ks. esimerkiksi Koulu 2009 s. 123 ja 167.

278. Käytännön pulmaksi tällöin jää, vapautuuko rajoitukseen sitoutunut sitoumuksestaan. Tämä tuntuu kuitenkin johdonmukaiselta, joten vastaajaksi vastapuolen kanteeseen joutunut saa vastata siihen samalla mitalla, toisin sanoen nostaa vastakanteen tai itsenäisen kanteen. Sen sijaan sivullisen kanteelle ei tietenkään saa antaa tällaista vapauttavaa vaikutusta.

279. Rajoitusten käsittelyn epäpraktisuutta ei kannata liioitella. Ongelmia ei synny, jos rajoituksen vaikutus asiavaltuuteen aineellistetaan ja tehdään kanteen hyväksymisen (aineelliseksi) ehdoksi. Tällöin kysymys siirtyy osaksi pääasiaratkaisua eli eräänlaiseksi esikysymykseksi.

Sopimusperusteissa rajoituksissa (edellyttäen, että ne sallitaan) ei vältytä kysymykseltä, estääkö rajoitus kanteen tai vastaavan aloitteen tutkimisen vai johtaako se kanteen materiaaliseen hylkäämiseen. Lakisääteisissä rajoituksissahan vastaus on itsestään selvä: kanne jätetään tutkimatta. Sopimusperusteisissa sen sijaan kanne enimmäkseen hylättäneen ennenaikaisena: tämä lienee myös oikeuskäytännön linja, vaikkakaan kysymyksestä ei ole julkaistua oikeuskäytäntöä.[280] Rajoituksethan ovat aina jollain tavoin määräaikaisia. Kumpikin tulkinta herättää jatkokysymyksen siitä, millaisen oikeusvoiman ratkaisu saa. Oikeusvoimaan palataan jäljempänä, mutta kyseinen erityistapaus kaipaa muutaman etukäteisen kommentin.[281] Oli oikeusvoiman ulottuvuus muutoin mikä tahansa, kummassakaan vaihtoehdossa tuomioistuimen ratkaisu ei estä uutta kannetta, kun lakisääteinen rajoitus on päättynyt tai sopimusperusteisen rajoituksen määräaika on kulunut loppuun taikka rajoitus on muusta syystä rauennut.

Oma kysymyksensä on interrelatiivinen eli lainkäyttölinjojen välinen oikeusvoima. Ulottuuko yhdellä linjalla annetun ratkaisun oikeusvoima toiselle lainkäyttölinjalle tuotuun asiaan. Esimerkiksi: sovitun kiellon rajoittama oikeudenhakija on nostanut kanteen yleisen lainkäytön linjalla, mutta kanne on hylätty ennenaikaisena. Oikeudenhakija panee kuitenkin saman asian vireille hallintolainkäyttöasiana hallintolainkäytön linjalla.[282] Praktinen vastaus on, että vastausta ei haeta lainkaan oikeusvoiman objektiivisesta ulottuvuudesta vaan sopimuksen tulkinnasta. Oikeusvoima ei vastausta antaisikaan, koska käsitteellisesti kyseessä ei ole oikeusvoiman ulottuvuus. Rajoittavaa sopimusta tulkittaessa pikkupiirteisiä nyansseja ei ole syytä pitää arvossa, vaan sopimuksen tarkoitus ratkaisee. Jos on sovittu kanteen nostamisen kiellosta, kielto ulottuu myös niiden oikeudenkäynteihin, jotka käynnistyvät hakemuksella tai valituksella. Näin ollen vastaus kysymykseen on myöntävä: sopimus lähtökohtaisesti tarkoittaa kaikkia oikeudellisia prosesseja. Lakisääteisiä kieltoja on sen sijaan tulkittava kirjaimellisesti tai oikeastaan vastakohtaispäätelmin: kielto koskee vain sitä menettelyä ja sitä tuomioistuinta, jonka säännös mainitsee. Tällaiset

280. Voidaan toki sanoa, että samankaltaisia tapauksia esiintyy myös julkaistussa oikeuskäytännössä. Yksi niistä on kysymys, miten menetellään, kun velkoja on nostanut suorituskanteen mutta saatava ei ole vielä erääntynyt. Ennen kanteet säännönmukaisesti hylättiin ennenaikaisia, kunnes korkein oikeus hyväksyi tulkinnan, jonka mukaan ulosottoviranomainen oli toimivaltainen ratkaisemaan erääntymisen. Näin kanne hyväksyttiin tällä ehdolla. Ks. Lappalainen 2001 s. 357

281. Ks. jäljempänä jakso 5.4.2.

282. Asia ei tietenkään voi olla käsitteellisesti sama, vaan kysymys on uudelleen muotoillusta riitakysymyksestä, jonka liittyy alkuperäiseen konfliktiin.

132 rajoitukset ovat poikkeuksia siitä oikeudesta tuomioistuinkäsittelyyn, jonka perustuslaki ja ihmisoikeussopimus kaikille takaavat.

4.3. RINNAKKAISET JA YHTEISMITATTOMAT ASIAVALTUUDET

Yksi asiavaltuuden tavoitteista on hallita tuomioistuinten asiamääriä. Mitä kapeampi asiavaltuus, sitä vähemmän asioita. On kuitenkin epätodennäköistä, että laajakaan asiavaltuustulkinta de facto näkyisi asiamäärissä. Ne taloudelliset ja psykologiset lainalaisuudet, jotka pitävät oikeudenkäyntikynnyksen korkealla ja asiamäärät matalina, säilyvät, määräytyi asiavaltuus miten tahansa. Kun kerran läheiseen intressipiiriinkään kuuluvat henkilöt eivät nosta kanteita, miksi kaukaisempaan piiriin kuuluvat intressinhaltijat sen tekisivät, vaikka prosessilaki sen sallisikin. Pohjoismaissa ei myöskään ole sellaisia ulkopuolisia toimijoita, jotka laajamittaisesti osallistuisivat lainkäyttöön. Kansalaisyhteiskunta on heikko, eikä julkinen valta siinä määrin rahoita kansalaisjärjestöjen oikeudenkäyntejä, mikä muualla on tavallista. Kuten jo todettiin, nimenomaan pohjoismaissa ylenmääräisten oikeudenkäyntien vaara on absurdi.

Tilanteet, joissa asiavaltuus on useilla intressinhaltijoilla, ovat sinänsä tavallisia. Kannemonopolit, etenkin ehdottomat, ovat sen sijaan harvinaisia. Jos useat asiavaltuutetut myös käyttävät oikeuttaan oikeudenkäyntiin, päädytään teorian mukaan kollektiivisesta oikeussuojasta tuttuihin soveltamistilanteisiin. Ensimmäisessä eli eräänlaisessa myötäpuoli-tapauksessa asiavaltuutetut ovat mukana samassa oikeudenkäynnissä ja samalla puolella, normaalisti yhteiskantajiksi järjestäytyneinä. Vanhan fraasin mukaan he toimivat ”yksissä tuumin”, mistä esimerkkinä on ratkaisu KKO 2005:118. Toisessa soveltamistilanteessa syntyy joukkokanteiksi kutsuttu asetelma: joukko oikeudenhakijoita panee vireille omat yksilölliset kanteensa. Kantajilla on kuitenkin yhteinen oikeudellinen perusta sekä enemmän tai vähemmän samat vaatimukset. Heillä toki voi olla erimielisyyksiä yksityiskohdista, ennen kaikkea siitä, miten asioita ajetaan tai kannattaisi ajaa. Perinteiset asiavaltuuden tulkinnat toimivat myös näissä tilanteissa. Uutta on enintään se, että mukanaolo joukkokanteissa voi, kuten edellä havaittiin, olla peruste asiavaltuudelle. Yksi joukkokantaja voi olla asiavaltuutettu toisen joukkokantajan oikeudenkäynnissä, koska etujen yhteisyys luo oikeudellisen intressin.[283]

283. Ks. edellä jakso 2.4.

Joukkotilanteet, kuuluivat ne kumpaan kategoriaan tahansa, johtavat tai voivat johtaa ristiriitaisiin vaatimuksiin. Rahamääräiset vaatimukset eivät tuota ongelmia, koska ne eivät periaatteessa voi olla yhteismitattomia. Ne tietenkin saattavat muodostua ylivoimaisiksi maksajalle taikka johtaa vahingon tai haitan ylikompensoituun korvaamiseen. Nämä ongelmat ovat access to justice -tutkimukselle etäisiä, eivätkä ne olisikaan ratkaistavissa asiavaltuutta tai muita prosessinedellytyksiä sääntelemällä. Yksilöllinen asiavaltuushan luonnollisesti tuottaa itsenäisiä vaatimuksia. Näin yksinkertaista se ei ole, jos vaatimukset tarkoittavat joko toiminnan kieltämistä tai toimenpiteen tekemistä. Tällaiset vaatimukset perustuvat monesti ylikansallisesti määrätyille positiivisille toimintavelvollisuuksille, joita löydetään kansainvälisistä sopimuksista ja unionin lainsäädännöstä.

Esimerkkinä on muun muassa Pariisin ilmastosopimuksen kuuluisa toinen artikla. Artikla asettaa valtioille pitkän ajan ilmastotavoitteeksi keskilämpötilan nousun pysyttämisen alle kahdessa asteessa. Tavoitetta voidaan hakea mitä moninaisimmilla kielloilla ja velvoitteilla. Jos ilmastokanteet hyväksytään käsiteltäviksi ja ratkaistaviksi tuomioistuimissa, tuomio kanteessa 1 saattaa määrätä maa-alueen metsitettäväksi, tuomio kanteessa 2 taas käytettäväksi aurinkosähkön tuottamiseen. Selvää on, että tavoitteita ei voi toteuttaa samanaikaisesta: se on reaalimaailmassa mahdotonta.[284] Oikeudellisen aktivismin kannattajan mielestä tavallaan onnetonta on, että uudet oikeudenkäynnit eivät yleensä sisällä ”helppoja” rahamääräisiä suorituksia vaan nimenomaan ”vaikeita” eli hankalasti yhteen sovitettavia kielto- ja tekemisvaatimuksia. Yhtäaikaiset kanteet voivat myös johtaa absurdiin kilpailuun, kumpi on tehokkaampi suojelutavoitteen kannalta. Kanteen 1 kantaja voi näin lyöttäytyä vastapuolen tueksi kanteessa 2, esimerkiksi vaatia väliintuloa oikeudenkäyntiin vastaajan puolella.

Kaiken kaikkiaan vahvistus- ja kieltokanteet on Euroopassa katsottu ”erittäin problemaattisiksi”, koska asiavaltuuden normaalisäännöt eivät anna niihin vastausta.[285] Vahvistusvaatimuksiin voidaan jotenkin käyttää periaatetta, jonka mukaan asiavaltuus syntyy epävarmuudesta, jos epävarmuus kohdistuu oikeutta hakevaan. Tämähän on vanha sääntö vahvistuskanteissa. Patenttilaissa on tästä jopa nimenomainen säännös.[286] Yksilöllisissä vahvistuskanteissa sääntö toimiikin erinomaisesti.

284. Esimerkki ei ole nykypäivän lainkäytöstä. Toistaiseksi ilmastokanteiden pääsy edes käsiteltäväksi on ollut kiven takia, eikä minkäänlaisia tuomioita odoteta ennen kuin kaukaisessa tulevaisuudessa. Yllä väitetään pelkästään, että kielto- ja tekemisvelvoitteet ja laaja asiavaltuus ovat kestämätön yhtälö. Pitkällä tähtäimellä tutkimus ja oikeuskäytäntö luultavasti onnistuvat löytämään yhteensovitukseen vastauksen, mutta toistaiseksi se puuttuu.
285. Näin Standing up for right(s) in Europe 2022 s. 55. Tämäkään ei ole uusi havainto. Ks. esimerkiksi Ekelöf 1996 s. 74.
286. Ks. jäljempänä jakso 6.2.

Vaikeuksia syntyy vasta ”uusissa” asioissa, joissa potentiaalisia asiavaltuutettuja – eli epävarmuudesta kärsiviä – on niin paljon. Epävarmuusintressin vaihtoehtona on sitoa asiavaltuus muuhun ”oikeudelliseen intressiin”. Joissakin maissa on kokeiltu sääntöä, jonka mukaan kanteen saa nostaa ainoastaan se, joka on todellisessa vaarassa toiminnan takia. Todellinen vaara on yhtä avoin tulkinnalle, vaikka se on oikeastaan eri asia kuin epävarmuus. Selväähän on, että esimerkiksi ilmaston hallitsematon lämpeneminen on pitkällä tähtäimellä vaaraksi kaikille maailman ihmisille. Tavallisempi ratkaisu asiavaltuuden määrittelyyn kuitenkin on, että se kuvainnollisesti suosiolla aineellistetaan eli muutetaan kanteen hyväksymisen edellytykseksi.

Sinänsä yhteen kannetyyppiin rajoittuva asiavaltuus ei ole kansainvälisesti harvinaisuus. Etenkin viranomaiselle annetaan usein vain rajoitettu asiavaltuus, mikä sallii esimerkiksi kieltokanteet mutta estää suorituskanteiden ajamisen.[287] Kovin mielekäs tällainen rajoitus ei adheesioperiaatteen näkökulmasta ole: kielto-, teettämis-, vahvistus- ja suorituskanteet ovat luontainen yhdistelmä, joten niitä ei tulisi erottaa käyttöaloissa. Sitä paitsi rajoitetut asiavaltuudet ovat omiaan tuottamaan riitoja siitä, missä asiavaltuuden rajat kulkevat. Kaikki kanteet eivät sijoitu jäännöksettä näihin kanteiden arkkityyppeihin.

4.4. VÄLITULOKSIA

Jos asiavaltuus liitetään, kuten aikanaan tehtiin, erottamattomasti subjektiiviseen oikeuteen, saadaan suora vastaus siihen, milloin asiavaltuus syntyy ja lakkaa. Asiavaltuus syntyy, kun kyseinen subjektiivinen oikeus kuvainnollisesti kehittyy. Asiavaltuus puolestaan katoaa, kun subjektiivinen oikeus sammuu. Seuraannossa taas asiavaltuus siirtyy oikeuden mukana uudelle haltijalle, kun seuraanto on tosiasia. Enintään voidaan kysyä, onko seuraanto de facto tapahtunut (esim. omistajanvaihdos pätevä) tai onko omistajanvaihdos kyseisessä soveltamistilanteessa ylipäätään sallittu (esim. onko oikeus lainkaan siirrettävissä). Tutkimus on kehittänyt asiavaltuuden siirtämiseen erityisen rajoituksen eli niin sanotun prosessimandaatin kiellon. Asiavaltuus on siirrettävissä vain subjektiivisen oikeuden mukana; asiavaltuuden erillistä siirtämistä ei sallita, mikä tarkoittaa käytännössä, että subjektiivisen oikeuden ja asianosaisuuden kokonaisuutta ei saa pirstoa. Pelkkää asianosaisen asemaa tai mahdollisuutta siihen ei siis voi toiselle antaa eikä toiselta saada. Kiellon tarkoitus on hämärä, mutta

287. Ks. esimerkiksi Koulu 2022 s. 171.

kielto sinänsä saa edelleen tukea niin tutkimuksesta kuin oikeuskäytännöstäkin. Oikeudenhaltijan on joko siirrettävä koko oikeusasemansa (siirto-optio) tai tyydyttävä valtuuttamaan toinen toimimaan hänen nimissään (valtuutusoptio).

Subjektiiviseen oikeuteen kytkeytyvä asiavaltuus ei tarkemmassa analyysissa ole muutoinkaan kovin täydellinen vastaus. Alkujaan ei ole selvää, mitkä ovat subjektiivisia oikeuksia ja näin asiavaltuuden alkulähteitä. Kysymys on tällä hetkellä mitä ajankohtaisin: uusilla oikeudenkäynneillä haetaan uusia aineellisia oikeuksia, jotka pystyisivät kehäpäätelmänä antamaan asiavaltuuden oikeudenkäyntiin. Asiavaltuus on siis samanaikaisesti sekä oikeudenkäynnin prosessinedellytys että oikeudenkäynnillä haluttu lopputulos. Tällaiset kanteet eivät ole juridisesti toivottomia pitkällä tähtäimellä, vaikka ne alussa saattavatkin jäädä vaille tulosta. Ulkoinen paine tuottaa usein lopulta asiavaltuuden, kuten nähtiin määräalan erottamisoikeuden haltijan asemassa. Kehityskulku siis on: tosiasiallinen intressi muuntuu ensin oikeudelliseksi intressiksi, joka taas jalostuu asiavaltuudeksi, asiavaltuus perustaa uuden oikeuden. Oikeudelliselle vigilantismille (mitä nimitystä tässä tutkimuksessa ilmiöstä käytetään) on ominaista kulutusstrategia: se lopulta kuluttaa vastassa olevat prosessioikeudelliset esteet. Esimerkiksi ilmastokanteet kaatuivat alussa rutiinimaisesti asiavaltuuden puutteeseen; tällä hetkellä ne otetaan jo vakavasti, ja ne alkavat edetä oikeudenkäynnissä asiakäsittelyyn. Epäselvyyttä kuitenkin pitää yllä se, että lainsäätäjä ja oikeuskäytäntö sekoittavat järjestelmän logiikkaa. Yhtäältä kaikkiin subjektiivisiin oikeuksiin ei liitykään asiavaltuutta, vaan ne jäävät niin sanotuiksi epätäydellisiksi oikeuksiksi. Toiseksi oikeuskäytäntö jatkaa lainsäätäjän työtä luomalla sellaisia oikeuksia, joita oikeusjärjestys ei ole aikaisemmin noteerannut. Kehitys näkyy hyvin ratkaisuparissa KKO 2005:118 ja KKO 2023:95.

Oma pulmansa ovat välitilat. Muodostuuko periaatteelliseen jatkumoon (jollakin on aina oltava asiavaltuus) hetkiä, jolloin kenelläkään ei ole asiavaltuutta eli oikeutta saada erimielisyys tuomioistuimen ratkaistavaksi. Esimerkiksi: alkumuotoista asiavaltuutta ei vielä ole syntynyt tai seuraannossa asiavaltuus on menetetty mutta seuraajalle ei toistaiseksi ole sellaista muodostunut. Tällaisia tilanteita koetetaan välttää oikeuskäytännössä, koska ne ovat antiteesi oikeussuojajärjestelmässä. ”Oikeussuojan aukko” on ollut joko yksin tai muihin argumentteihin yhtyneenä perustelu tyhjään tilaan konstruoidulle asiavaltuudelle. Pyrkimys ei kuitenkaan tee kysymystä aiheettomaksi, sillä välttämättä tätä aukkoa ei täytetä. Johtaahan muun muassa pesänselvittäjän kannemonopoli tätä muistuttaviin tilanteisiin. Kanteen ei katsota liittyvän

136 kuolinpesän selvittämiseen tai olevan siinä tarpeellinen, mutta kannemonopoli estää kuolinpesän osakkaita nostamasta kannetta. Kiistatonta on, että lopputulos ei ole hyväksyttävä sen enempää järjestelmän kuin intressitahojen oikeusturvaodotusten kannalta. Oikeudellisia keinoja, joilla umpikuja estettäisiin, ei kuitenkaan ole hevin löydettävissä. Ellei suopea tulkinta auta, apua saadaan vasta säädettävästä laista.

Asiavaltuuden alkuperäinen haltija menettää asiavaltuutensa muun muassa silloin, kun hän on siirtänyt subjektiivisen oikeutensa toiselle. Luovutushetki on tässä suhteessa ratkaiseva ja yleensä yksiselitteinen. Kiistoja syntyy näin lähinnä silloin, kun osapuolet ovat poikenneet lain mukaisesta periaatteesta, he ovat jargonin mukaan ”järjestelleet” asiavaltuuksia. Yleensä sopimus ei koske nimenomaan asiavaltuutta (tätä juristikielen sanaa ei ymmärrettävästi käytetä), vaan sopimus puhuu siirrettävää oikeutta koskevien oikeudenkäyntien aloittamisesta tai jatkamisesta. Ratkaisupari KKO 2004:18 ja 35 antaa näihin tilanteisiin kaksilinjaisen ratkaisuohjeen. Niiden mukaan asiavaltuus katoaa vapaaehtoisessa luovutuksessa sopimusjärjestelyistä huolimatta, mutta se säilyy tahdonvastaisessa omistajanvaihdoksessa, ellei muuta nimenomaan ole sovittu. Kaksoissääntö on perusteltu ja praktinen. Totta on, että kumpikin ratkaisu jättää avoimeksi sen, kuinka ehdottamia linjaukset ovat. Ensimmäisessä sanamuoto viittaa siihen, että poikkeuksia ei sallita, kun taas jälkimmäinen tekee asiavaltuuden säilymisestä tapaussidonnaisen jo peruskysymyksessä, milloin omistajanvaihdos on de facto ollut tahdonvastainen.

Asiavaltuuden rajoitukset, olivat ne lakisääteisiä tai oikeuskäytännön luomuksia, herättävät kaksi kysymystä. Ensiksikin: mikä on niiden voimassaoloaika, toisin sanoen milloin rajoitukset alkavat ja milloin ne päättyvät. Toinen kysymys puolestaan kuuluu, mitä kaikkea rajoitukset kattavat. Konkurssissa vastaus ensimmäiseen kysymykseen on ilmeinen. Asiavaltuus siirtyy välittömästi konkurssipesälle, kun velallinen on asetettu konkurssiin. Asiavaltuus palautuu velalliselle, kun konkurssi päättyy, toisin sanoen siinä tehdään sovinto. konkurssi peruuntuu tai raukeaa taikka konkurssissa tehdään lopputilitys. Myöskään pesänselvittäjän kannemonopoli ei tuota tässä suhteessa vaikeuksia: monopoli tulee voimaan vasta, kun pesänselvittäjän määräys saa lainvoiman. Kannemonopoli päättyy pesänselvittäjän tilitykseen. Kuolinpesässä osakas voi näin pidentää primääriä asiavaltuuttaan hakemalla muutosta pesänselvittäjän määräämiseen. Muutoksenhaku toki vastaavasti estää pesänselvittäjää nostamasta kuolinpesää selvittäviä kanteita, sillä pesänselvittäjäkin saa asiavaltuutensa vasta lainvoiman myötä. Konstruktio toimii myös toiseen suuntaan: pesänselvittäjä

puolestaan voi pitkittää monopolinsa kestoaikaa lykkäämällä tilityksen tekemistä. Sopimusperusteiset rajoitukset ovat päteviä vain määräaikaisina. Lisäksi määräajan on oltava suhteellisen lyhyt ja tarkoitukseen sidottu. Rajoitus tulee voiman heti, kun sopimus on tehty: vastaavasti se loppuu, kun määräaika päättyy tai tarkoitus on saavutettu. Ellei määräaikaa ole asetettu tai tarkoitus ei ole pääteltävissä, rajoitus joka tapauksessa päättyy kohtuullisen ajan kuluttua.

Rajoitusten kattavuus on oma kysymysryhmänsä, jota ei ole oikeastaan lainkaan käsitelty tutkimuksessa. Kysymyksenasettelusta saadaan kuva ottamalla analyysiin pesänselvittäjän monopolinen asiavaltuus. Sitä on tavallisesti ajateltu tyyppitilanteessa, jossa velallinen tai osakas on nostanut tai aikoo nostaa kanteen ja on selvää, että kanne koskee kuolinpesän selvitystä tai vaikuttaa siihen. Epäselvää on, onko pesänselvittäjällä monopolinsa myös, kun kolmas nostaa kanteen osakkaita vastaan: jätetäänkö tällainen kanne tutkimatta? Tulkinta vaikuttaa kohtuuttomalta kantajaa ajatellen. Kannemonopoli joutuu koetukselle myös, kun osakas on nostanut kanteen mutta oikeudenkäynnin aikana kuolinpesään määrätään pesänselvittäjä. Jos pesänselvittäjän yksinoikeudesta pidetään kiinni, johdonmukaisinta olisi soveltaa oikeudenkäyntiin konkurssilain säännöksiä vastaavasti tilanteesta. Konkurssipesälle on varattava tilaisuus jatkaa oikeudenkäyntiä. Ellei konkurssipesä näin tee, velallinen voi jatkaa oikeudenkäyntiä (KonkL 3:3).

Asiavaltuuden järjestelyihin sopimuksin tai yksipuolisin tahdonilmaisuin on perinteisesti suhtauduttu kielteisesti. Äärimerkkinä tästä on edellä viitattu prosessimandaatin kielto. Se on periaatteessa vain erottamisen kielto, rajoitus oikeudessa erottaa asiavaltuus primäärioikeudestaan, joka on sen aineellinen perusta. Sopimusperusteiset rajoitukset asiavaltuudessa eivät oikeastaan kuuluisi edes kiellon soveltamisalaan: niissähän kokonaisuutta ei pureta. Mitään järjellistä syytä ulottaa kieltoa näin kauas ei ole: kieltoa on ydinalueellakin vaikea perustella, koska sillä ei näytä olevan kunnollista motiivia. Sopimusperusteisessa asiavaltuuden järjestelyssä on toki pulmansa. Rajoitukset herättävät kysymyksen yhtäältä siitä, miten niitä tulkitaan (esimerkiksi kuinka laaja rajoitus on) toisaalta taas, onko rajoituksen sitomalla oikeudenhaltijalla mahdollisuus sanoutua siitä ennenaikaisesti irti, kun olosuhteet olennaisesti muuttuivat. Tässäkään asiavaltuuden rajoituksia ei kannata tarkastella erillisenä saarekkeena. Vastaavat kysymykset nimittäin toistuvat muun muassa tulkittaessa erilaisia riidanratkaisulausekkeita. Yhteiset piirteet ovat niin vahvoja, että rajoitusehtoja kannattaa lähtökohtaisesti soveltaa samalla tavalla kuin riidanratkai-

138 sulausekkeita. Asiallisestihan sopimukset asiavaltuudesta toimivat tällaisina lausekkeina, joten niiden systemaattinen luokittelu on sivuseikka.

Sopimusperusteissa rajoituksissa (edellyttäen, että ne sallitaan) ei vältytä kysymykseltä, estääkö rajoitus kanteen tai vastaavan aloitteen tutkimisen vai johtaako rajoitus kanteen materiaaliseen hylkäämiseen. Lakisääteisissä rajoituksissahan vastaus on itsestään selvä: kanne jätetään tutkimatta. Sopimusperusteisissa rajoituksissa kanne enimmäkseen hylättäneen ennenaikaisena: tämä lienee myös oikeuskäytännön linja, vaikkakaan kysymyksestä ei ole julkaistua oikeuskäytäntöä. Ratkaisun sijoittaminen kategorioihin ei lopultakaan ole kohtalonkysymys. Ratkaisevaa nimittäin on, millaisen oikeusvoiman se saa. Siinä taas ei tunnut olevan eroja. Kummassakin luennassa uusi kanne on nostettavissa, kun lakisääteinen rajoitus on loppunut tai sopimusperusteisen rajoituksen määräaika on päättynyt. Kannanotto sopimusperusteisen rajoituksen ajalliseen voimassaoloon ei myöskään periaatteessa ole oikeusvoimainen kannanotto sopimuksen pätevyyteen, jos ensimmäinen kannanotto hahmotetaan pelkästään oikeudenkäynnin esikysymykseksi. Oikeusvoimahan ei periaatteessa ulotu esikysymyksinä ratkaistuihin seikkoihin.

TEEMAOSA

5.	ASIAVALTUUS KÄSITTELYSSÄ	143
5.1.	Käsittelyura ja sen vaikutukset	143
5.2.	Prosessinedellytysten käsittelytapa	149
5.3.	Asiavaltuuden korjaaminen	160
5.4.	Oikeudenkäynnin kustannukset ja ratkaisun oikeusvoima	166
5.4.1.	*Kuluvastuu asian jäädessä tutkimatta*	166
5.4.2.	*Oikeusvoima asiavaltuutta koskevissa ratkaisuissa*	168
5.5.	Välituloksia	174
6.	TAPAUSRYHMÄ 1: IMMATERIAALIOIKEUDELLISET ASIAT	183
6.1.	Immateriaalisten oikeudenkäyntien hajanainen asiavaltuus	183
6.2.	Arkkityyppi: asiavaltuus patenttioikeudenkäynnissä	188
6.3.	Asiavaltuus muissa teollisoikeuksissa	192
6.4.	Asiavaltuus: toiminimi ja sopimaton menettely elinkeinotoiminnassa	196
6.5.	Välituloksia	201
7.	TAPAUSRYHMÄ 2: PERHE- JA PERINTÖOIKEUDELLISET ASIAT	207
7.1.	Perhe-, vanhemmuus- ja adoptiosuhteet	207
7.2.	Kuolinpesän oikeudenkäynnit	211
7.2.1.	*Pesänselvittäjän kannemonopoli*	211
7.2.2.	*Jaettu asiavaltuus?*	214
7.3.	Välituloksia	219
8.	TAPAUSRYHMÄ 3: ”UUDET” ASIAT	225
8.1.	Oikeudenkäynti politiikan välineenä	225
8.2.	Uutta prosessioikeutta?	230
8.3.	Välituloksia	237
9.	LOPPUOSA	243
9.1.	Access to justice -tutkimus ja prosessinedellytykset	243
9.2.	Mitä tilalle?	252

5. Asiavaltuus käsittelyssä

5.1. KÄSITTELYURA JA SEN VAIKUTUKSET

Jos asiavaltuus aktualisoituu oikeudenkäynnissä, sen ratkaisemisessa kysymys on joko oikeudellisesta tulkinnasta eli oikeusriidasta tai erimielisyydestä tosiseikoissa eli faktariidasta taikka niiden yhdistelmästä. Riidan tyypillä on väliä, koska se heijastuu sekä käsittelytapaan että käsittelyn ajoitukseen. Oikeusriidassa asiavaltuus toimii tarkoitustaan vastaten ja kohtalaisen hyvin prosessinedellytyksenä, toisin sanoen päätös pystytään tekemään varhaisessa vaiheessa, jolloin asiavaltuuden puuttuminen estää täyslaajuisen oikeudenkäynnin. Totta on, että erimielisyyden luokittelu oikeusriidaksi ei saa viedä kunnollista käsittelyä. Myös prosessinedellytyksenä asiavaltuus on käsiteltävä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin standardien mukaisesti. Asiavaltuuden ”prosessuaalistaminen” ei siis tuo vapautuksia eikä kevennyksiä käsittelyyn. Minimissään asiavaltuus on avattava oikeudelliselle argumentaatiolle. Deus ex machina -tyyppinen päätös on ilmeinen menettelyvirhe: päätös ei saisi koskaan olla yllätys asianosaisille, vaikka lopputulos voi toki sitä olla. Joskus käsittely voi vaatia kirjallista tai suullista valmistelua, joskus tilaisuus oikeudelliseen vuoropuheluun pystytään avaamaan esittämällä asianosaisille kirjallisia kysymyksiä (OK 5:15a). Erimielisyys tosiseikoista taas luo enimmäkseen pelätyn riidan riidassa, ja aineellistuneissa prosessinedellytyksissä tällaisen sekundääririidan syntyminen on itsestäänselvyys. Kannanotto asiavaltuuteen siirtyy de facto joskaan ei de jure osaksi pääasiaratkaisua.[288] Tällöin sen funktio prosessinedellytyksenä hukataan, koska täysimittainen oikeudenkäynti kanteesta alkaa, ennen kuin tiedetään, onko kantajalla ylipäätään oikeutta ajaa tällaista kannetta.

Opit prosessinedellytyksistä tuovat jännitteen oikeuksiin pääsyyn: asiavaltuus, oli se täysin aineellistunut taikka ainoastaan riippuvainen tosiseikoista, repii access to justice -tavoitteenasettelua kahdessakin mielessä. Prosessinedellytyksistä ei saisi

288. Kuten edellä todettiin, tämä ei ole sellainen win-win -ratkaisu, miltä se kuulostaa. Jos kanne jää tutkimatta, asiakäsittelyyn uhratut kustannukset menevät pääosin hukkaan, sillä asiavaltuushan on konstruktiossa vain yksi kanteen hyväksymisen edellytyksistä tai oikeammin tulee sellaisena kohdelluksi. Jos taas kanne tutkitaan, asiavaltuuden pitkittynyt käsittely saa aikaan saman oheisvahingon: päämäärän eli oikeuksiin pääsyn kannalta turhia kustannuksia muodostuu. Lieventävä asiahaara tosin on, että turhien kustannusten määrä jää pienemmäksi kuin ensimmäisessä skenaariossa. Asia erikseen on, että asiavaltuus on koko ajan mukana asianajossa ja prosessinjohdossa, mikä haittaa keskittymistä aineelliseen riitakysymykseen. Ks. edellä jakso 1.3.

muodostua oikeudenkäyntiin liiallista estettä eikä ainakaan pääkysymystä, joka jo sellaisenaan vaatisi täysimittaisen oikeudenkäynnin. Prosessinedellytysten tarpeellisuutta kukaan ei kiistä. Edellytykset yhtäältä antavat pohjan aineellisten riitakysymysten käsittelylle, toisaalta ne estävät oikeudenkäynnit, joissa näitä edellytyksiä ei selvästi ole. Valtaosa prosessinedellytyksistä ei vaadi kovin syvällistä tutkintaa: edellytyksestä tai sen puuttumisesta voidaan päättää jo ”asiakirjoja katsomalla”. Tällaisia helppoja edellytyksiä ovat muun muassa toimivallan, asianosaiskelpoisuuden ja oikean vireillepanotavan kaltaiset perinteiset edellytykset.

Asiavaltuus ja oikeussuojan tarve ovat toista maata: ne pakottavat perehtymään kunnolla asiaan, jopa kanteen (tai vastaavan) hyväksymisen edellytyksiin. Asiaedellytyksiin ne usein oikeuskäytännössä ajautuvat ja asiallisesti kietoutuvat. Ratkaisu KKO 2023:21 on tästä kuvaava esimerkki. Tämä epäkohta on toki tutkimuksessa tunnustettu, ja siihen on keksitty houkutteleva oikotie: oikeutta hakevalla katsotaan olevan oikeussuojan tarve ja asiavaltuus, jos hän väittää niin. Väitteenvaraisuuden konstruktio toimii yllättävän hyvin oikeussuojan tarpeen kohdalla. Sen seurauksena se paljolti on hävinnyt prosessinedellytysten nomenklatuurasta ja sulautunut kanteen hyväksymisen edellytyksiin. Sen sijaan asiavaltuudessa väitteenvaraisuus antaa ainoastaan rajallista apua: kärjistäen voidaan sanoa, että se ratkaisee itsestään selvät tapaukset mutta jättää vaikeat vastausta vailla.[289] Väitteenvaraisuushan itse asiassa vain voittaa aikaa.

Asianosaisten asemaan vaikuttaa eniten se, mille käsittelyuralle, prosessinedellytysuralle vai asiaedellytysuralle, kiistanalaisen asiavaltuuden käsittely ajautuu tai oikeammin ohjataan. Käsittelyura määrää ensiksikin oikeudenkäynnin ulkoisen kulun, esimerkiksi tutkinnan ajoituksen, käsittelytavan sekä tuomioistuimen selvitysvaltuuden. Toiseksi ura hahmottaa sen ajattelumatriisin, josta vastauksia haetaan; prosessinedellytyksenä kysymys mielletään erilaiseksi kuin sama kysymys asiaedellytyksenä. Tämä psykologista matriisia ei ole syytä väheksyä verukkeilla, että se ei ole oikeudellista vaikuttamista vaan hiljaista vaikuttumista. Prosessinedellytyksenä asiavaltuuteen haetaan vastauksia prosessioikeuden periaatteista (kirjoitettua lakiahan ei ole), kun taas asiaedellytyksenä ”asiavaltuuden” lähteenä on aineellinen lainsäädäntö. Aineellistuneelle asiavaltuudelle käy samalla tavalla, vaikka sitä käsitteellisesti ei voida pitää kanteen asiaedellytyksenä. Lisäksi ura ohjaa formaaliseen lopputulokseen: yksi ura vie asiaratkaisuun eli tuomioon, toinen puolestaan prosessuaaliseen ratkaisuun eli päätökseen tutkimatta jättämisestä. Se seikka, jätetäänkö kanne tai vaatimus tutkimatta vai hylätäänkö se, ratkaisee perinteisen tulkinnan mukaan, mi-

289. Ks. edellä jakso 1.3. ja 3.2.

tä oikeusvaikutuksia lopputulos saa.[290] Järein oikeusvaikutus, oikeusvoima, seuraa periaatteessa ratkaisun nimikettä. Tuomion oikeusvoimaa ei kumota argumentilla, jonka mukaan tuomioistuimen olisi pitänyt tehdä tapauksessa päätös tutkimatta jättämisestä. Oikeusvoiman kumoamiseen tarvitaan tuomion kumoaminen, kun taas ratkaisun todistusvaikutus ei riipu nimikkeestä, vaan siitä, missä laajuudessa asiaa on käsitelty. Täysimittainen adversiaalinen asiakäsittely tuottaa vahvan todistusvaikutuksen, kun taas pintapuolinen prosessuaalinen käsittely ei pääsääntöisesti saa minkäänlaista todistusvaikutusta.[291]

Voidaan kysyä, kenellä on perustelutaakka ja todistustaakka asiavaltuudesta. Samantekevää tietenkin on, tekeekö vastapuoli väitteen asiavaltuuden puuttumisesta vai ottaako tuomioistuin sen oma-aloitteisesti esille. Asiavaltuushan joka tapauksessa tutkitaan viran puolesta. Yksimielisiä ollaan siitä, että asianosaiset ensisijaisesti huolehtivat selvityksen hankkimisesta ja esittämisestä myös ehdottomissa prosessinedellytyksissä (sellainenhan asiavaltuus on). Tuomioistuin enintään täydentää toimillaan asianosaisten toimia.[292] Tuomioistuimen aineistonhankintaa ei kuitenkaan laissa rajoiteta: rajoituksia sisältävää säännöstä (OK 17:7) ei sovelleta ”oikeudenkäyntimenettelyä koskevissa kysymyksissä”. Vastaajan halukkuutta ”selvittää” kantajan asiavaltuutta sitä tukien on kuitenkin syytä epäillä, joten todistustaakka de facto liukuu kantajalle.[293] Vastaajan lyhyen tähtäimen intressi voi olla, että kanne jää tutkimatta. (Pitkän tähtäimen intressi ei ole näin yksiselitteinen, koska vastaajan on otettava huomioon kantajan nostama uusi kanne.)

Jos asiavaltuuden olemassaolo on oikeuskysymys eli se riippuu lain tulkinnasta, asiavaltuuteen vetoavalla on lähinnä tosiasiallinen perustelutaakka. Kunnon argumentointi johtaa luultavimmin siitä, että tuomioistuin päätyy asiavaltuuteen, kun taas surkeat tai kokonaan puuttuvat perustelut epäselvälle asiavaltuudelle toimivat päin vastaiseen suuntaan. Jos taas asiavaltuuteen johtavat tosiseikat ovat kiistanalaiset, todistustaakka on viime kädessä sillä, joka vetoaa asiavaltuuteensa, toisin sanoen vastapuolen ei tarvitse osoittaa, että asiavaltuutta ei ole eli asiavaltuuden perustavia tosiseikkoja ei vallitse.[294] Kysymykseksi jää, riittääkö tosiseikkojen todennäköisyys,

290. Tämä perusero on tullut esille uudessa tutkimuksessa. Ks. esimerkiksi Päivärinne 2022 s. 978

291. Oikeusvoimaan ja todistusvaikutukseen palataan jäljempänä jaksossa 5.4.2. Ks. edellä jakso 3.5.

292. Ks. Virolainen-Launiala 2024 s. 504.

293. Tosi vastaaja ”selvittää” kantajan asiavaltuutta myös esittämällä sitä vastaan puhuvaa selvitystä. Kantajan oikeudenhakemiselle siitä ei tietenkään ole hyötyä.

294. Tavanomaisia periaatteita toki voidaan soveltaa todistustaakkaan myös asiavaltuudessa. Kantajalta on kohtuullista odottaa, että hänellä on ollut joko alkutilainen tai hänelle siirtynyt asiavaltuus ja että hän sen osoittaa. Sen sijaan vastaajalta on reilua odottaa, että hän todistaa

jo niiden olemassaolon mahdollisuus vai se, että ne eivät ole ilmeisen epätodennäköisiä. Jos pelkkä olemassaolon mahdollisuus täyttäisi näyttövaatimuksen, oltaisiin lähellä väitteenvaraisen asiavaltuuden teoriaa.[295] Se taas edellä asetettiin kyseenalaiseksi. Näin myöntävä päätös asiavaltuudesta on tehtävissä ainoastaan, kun tosiseikoista saadaan vähintäänkin matala todennäköisyys. Ellei tuomioistuin turvaudu arkipäivän todennäköisyyksiin tai epämääräiseen notorisuuden tunnusmerkkiin, todennäköisyyden toteamiseen kaivataan ainakin jonkinlaista todistelua.

Näyttövaatimuksen taso heijastuu tietenkin siihen, miten epäselvää asiavaltuutta käsitellään. Mitä aineellisoikeudellisempi asiavaltuus on, sitä useammin tosiseikkojen olemassaolo on epäselvää. Mitä enemmän todennäköisyyttä edellyttäviä tosiseikkoja on, sitä useammin kannanotto asiavaltuuteen siirtyy oikeudenkäynnin loppuun osaksi asiaratkaisua, toisin sanoen aineellistuu. Tuomioistuin ei yksinkertaisesti halua tehdä näin tärkeää päätöstä heikon ratkaisuaineiston ja vakiintumattomien näyttösääntöjen perusteella: oikeudenkäynnin alussa aineistoa ovat käytännössä vain kirjalliset todisteet ja asianosaisten esittämät näkemykset. Tätä on itse asiassa pidettävä oikeana periaatelinjana. Monille access to justice -tutkijoille pahin vaihtoehto on väärä päätös tutkimatta jättämisestä ohuen ratkaisuaineiston, mielikuvien ja intuition varassa. Tämä vaara on korostunein juuri asiavaltuudessa, joka on jo lähtökohtaisesti tulkinnallisesti hankala ja lisäksi nopean muutoksen kourissa. Tässä tutkimuksessa pahimmaksi vaihtoehdoksi on kylläkin katsottu päätös tutkimatta jättämisestä pitkän ja kalliin asiakäsittelyn jälkeen.

Julkaistussa oikeuskäytännössä on sekä tapauksia, joissa vastapuoli teki yksityiskohtaisen ja perustellun väitteen asiavaltuudesta, että tapauksia, joissa tuomioistuin otti asiavaltuuden huomioon viran puolesta. Periaatteessahan asiavaltuus tutkitaan, kuten on todettu, aina oma-aloitteisesti, mikä on muissakin Euroopan maissa tavallista.[296] Esimerkkejä ensimmäisistä tapauksista ovat ratkaisut KKO 2000:76, KKO 2001:59 ja KKO 2005:38. Ainoa selvä esimerkki oma-aloitteisesta huomioon ottamisesta ja tutkimisesta on edellä viitattu ratkaisu KKO 2005:18. (Mahdollista toki on, että ratkaisuselostus jättää tällaisen yksityiskohdan mainitsematta.). Hovioikeuden tutkinta oli asianosaiselle vaaraton harjoitelma: hovioikeus totesi asiavaltuuden heik-

väitteensä asiavaltuuden lakkaamisesta (esim. siirto) tai siihen kohdistuvasta rajoituksesta (esim. eurooppalainen konkurssi toisessa jäsenvaltiossa).

295. Aivan samasta ei ole kysymys. koska vastapuoli voi teoriassa osoittaa, että tällaista mahdollisuuttakaan ei ole. Aidossa väitteenvaraisuudessa vastapuoli ei mahda mitään asiavaltuudelle, vaan asia käsitellään loppuun ja ratkaistaan. On kylläkin myönnettävä, että teoriaa kannattavat eivät ole miettineet väitteenvaraisuutta vastapuolen oikeussuojan kannalta.

296. Ks. esimerkiksi Standing up for your right(s) in Europe 2012 s. 12. Oma-aloitteisesta eli viran puolesta tutkimisesta ei havaittu yhtään poikkeusta tutkituissa kymmenessä maassa.

kouden mutta kehitti pääasiallisen kantajan myötäpuolelle tarvittavan asiavaltuuden huomattavan suopealla tulkinnalla. Korkein oikeus sen sijaan seurasi perinteistä tulkintaa, epäsi asiavaltuuden ja jätti asianosaisen vaatimukset tutkimatta.

Välillä periaatteellinen ero väitteenvaraisen asiavaltuuden teoriaan tuntuu leijuvan ilmassa. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 1989:97 oli kantajina lähes sata tekijänoikeuksien haltijaa. Sopimusketjut videokasettien levitysoikeuksissa ovat kuitenkin tunnetusti pitkät ja monimutkaiset.[297] Niinpä tuomioistuimet hyväksyivät selvitykseksi kantajien asiavaltuudesta sen, että levitysoikeuksien siirtoketjuista tuotiin asiakirjoin esiin vain muutama esimerkki. Tämä taas periaatteessa siirsi vastaajalle näyttötaakan: vastaaja olisi ollut pakotettu todistamaan, että kantajat eivät olleet asiavaltuutettuja – mikä olisi tietenkin ollut mahdotonta. Esiintyminen tekijänoikeuksien nykyisenä haltijana (tai oikeammin nykyisen haltijan asiamiehenä) kun ei vielä todista mitään.[298] Sama ongelma syntyy myös niin sanotuista tekijänoikeuskirjeistä, joissa suomalainen lakiasiaintoimisto ilmoittaa edustavansa ulkomaisia oikeudenomistajia ja vaatii pienehköä korvausta väittämästään kuva- ja ääniaineiston tekijänoikeuden loukkauksesta. Kirjeen saaja ei tiedä, onko lakiasiaintoimistolla oikeus edustaa oikeudenhaltijoita. Hän voi seuraavana päivänä saada toisen kirjeen eri lähettäjältä samasta (väitetystä) loukkauksesta.

Julkaistu oikeuskäytäntö antaa kuvan, että pelko epäselvistä tosiseikoista on aika tavalla liioiteltua. Ennakkoratkaisuissa on säännönmukaisesti ollut kysymys oikeudellisesti tulkinnanvaraisesta asiavaltuudesta. Yhdessäkään tapauksessa tosiseikoista sinänsä ei näytä olleen vakavasti otettavaa erimielisyyttä. Julkaistu oikeuskäytäntö ei ehkä edusta tässä suhteessa kaikkea oikeuskäytäntöä. Korkeimpaan oikeuteen eivät yleensä pääse tapaukset, joita hallitsisivat kiistanalaiset näyttökysymykset. Ratkaisuselostukset eivät välttämättä ole tarkkoja, vaan niissä epäselvät tosiseikat selitetään riidattomiksi tai näytetyiksi, jotta ratkaisuohje saadaan pelkistymään. Jos saatu kuva kuitenkin on oikea, havainto tukee tässä tutkimuksessa kannatettua käsitystä ”prosessuaalisesta” asiavaltuudesta ja vaatimusta pikaisesta päätöksestä, eli kieltoa ”aineellistaa” prosessinedellytyksiä. Päätöksenteon lykkääminen oikeudenkäynnin loppuun ei tämän valossa ole välttämätöntä tai edes tarpeellista. Oikeudellinen argumentointi voidaan hyvin keskittää käsittelyn alkuun. Argumentointi ei varmasti parane asiakäsittelyssä, jossa päähuomio on jo siirtynyt muualle, toisin sanoen aineelliseen lainsäädäntöön.

297. Ks. lähemmin Päivärinne 2022 s. 456.
298. Kannattaa huomata, että kysymys ei ole asianajovaltuuden osoittamisesta. Asianajajan ei esimerkiksi tarvitse esittää päämiehensä valtakirjaa, ellei tuomioistuin sitä erikseen vaadi. Ongelmahan on, voiko väitetty päämies ylipäätään antaa tällaista valtuutusta asianajajalle.

148 Oma kysymyksensä on, missä määrin tuomioistuimen kannattaa antaa väitepäätös tai niin sanottu kanteen sisäinen välituomio asiavaltuudesta. Väitepäätös toki edellyttää vastaajan väitettä eli niin sanottua prosessiväitettä (OK 16:2).[299] Jos väite hylätään, tuomioistuin voi oikeuttaa vastaajan hakemaan siihen erikseen muutosta (OK 16:3.3). Lähempiä ohjeita siitä, milloin oikeus erilliseen muutoksenhakuun tulisi antaa, laki ei välitä. Jos erillinen lupa annetaan, tuomioistuimen harkintavalta edelleen kasvaa: tuomioistuin voi määrätä, että (pää)asian käsittelyä ei jatketa, ennen kuin valitus on ratkaisu. Välituomio saadaan antaa vain asianosaisten pyynnöstä: vastoin toisen asianosaisen kantaa välituomio on annettavissa vain erityisestä syystä (OK 24:6.1). Riidanalainen asiavaltuus perustaa usein tällaisen syyn, koska sillä estetään oikeudenkäynnin eskaloituminen. Jos asian käsittely päättyy välituomioon eli kanne jää tutkimatta, välituomioon saa normaaliin tapaan hakea muutos. Jos taas asian käsittely jatkuu, välituomioon saa hakea muutosta vain lopullisen ratkaisun yhteydessä. Välituomion antama optio on näin kantajalle ja oikeuksiin pääsylle edullisempi, joskin sen hintana on kustannusten ja sen myötä riskin kasvaminen.[300]

Access to justice -näkökulma ei anna yksiselitteistä vastaus, tulisiko tätä väitepäätöksen sisältyvää vaihtoehtoa suosia. Yhtäältä asian jatkokäsittely tuottaa kustannuksia, jotka olivat turhia, jos väite lopulta hyväksytään ja kanne jätetään tutkimatta. Toisaalta taas väite, välituomio ja erillinen muutoksenhakuoikeus (jota vastaaja voi vaatia) tarjoavat oivan keinon viivyttää oikeudenkäyntiä: asiavaltuushan on tulkintatilanteissa harvoin selvä suuntaan tai toiseen. Jos asiavaltuus on aineellistunut, vaihtoehtoa ei itse asiassa ole. Asian käsittelyähän on silloin jatkettava, jotta nähdään, onko kantajalla asiavaltuus. Tässä tutkimuksessa väitepäätöstä, erillistä muutoksenhakua ja käsittelyn keskeyttämistä ei hyväksytä muutoin kuin poikkeuksellisesti. Kolmiyhteys tuo mukanaan riidan riidassa (tässä tapauksessa erillisen muutoksenhakuprosessin), kasvattaa oikeudenkäynnin kokonaiskustannuksia ja tarjoaa keinon viivyttää asiaratkaisua. Myös tuomari voi tuntea kiusausta vaihtoehtoon, koska se tuo välittömiä työnsäästöjä.[301] Joku toinen, tyypillisesti hovioikeus, ratkaisee hankalan asiavaltuusongelman, ja pääasia seisoo vaatimatta odotusaikana prosessinjohtoa

299. Prosessiväitteiden ajoittumisen taktiikasta on joskus keskusteltu. Ks. Koulu 2016 s. 285.
300. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 2024:53 markkinaoikeus antoi välituomion siitä, oliko tekijänoikeusjärjestöllä asiavaltuus tekijänoikeuksien loukkauksessa. Välituomion mukaan järjestöllä ei ollut asiavaltuutta, joten sen vahvistus- ja korvausvaatimukset jätettiin tutkimatta. Järjestö haki muutosta, mutta korkein oikeus ei muuttanut välipäätöksen lopputulosta. Ratkaisusta ks. jakso 6.5.
301. Tällä ei tarkoiteta, että tuomari näin tarkoituksella menettelisi. Työekonominen motiivi voi kuitenkaan vaikuttaa piilevästi ilman, että tuomari sen vaikutusta edes panee merkille. Erillistä muutoksenhakua ja käsittelyn jäädyttämistä voidaan aina vastaansanomattomasti perustella asianosaisten edulla.

tai muuta huolehtimista. Sama argumenttihan oli esitettävissä myös asiavaltuuden aineellistamisessa. Jos asiavaltuus on epätavallisen epäselvä, voidaan ajatella eräänlaista kompromissia. Erillinen muutoksenhaku sallitaan, mutta pääasian käsittely lopetetaan, kun valmistelu on saatu loppuun. Näin kallis pääkäsittely mahdollisine todisteluineen jää odottamaan valituksen lopputulosta.[302] Siihen on helppo siirtyä, kun päätös valitukseen saadaan.

5.2. PROSESSINEDELLYTYSTEN KÄSITTELYTAPA

Oikeudenkäymiskaaressa ei ole montaa säännöstä prosessinedellytysten käsittelystä. Säännöksissä ei myöskään puhuta prosessinedellytyksistä vaan käytetään epämääräisempiä ilmauksia kuten ”muu syy” (OK 5:6.1 i.f.) tai ”oikeudenkäyntiä koskeva kysymys” (OK 5:23) tai vieläpä asian ”osa” (OK 6:13). Jyrkin reaktio prosessinedellytyksen puuttumiseen on välitön tutkimatta jättäminen vastausta pyytämättä, toisin sanoen haastetta antamatta (OK 5:6.1). Laki erottaa siinä kaksi soveltamistilannetta. Ensimmäisessä kantaja ei noudata hänelle annettua kehotusta täydentää haastehakemusta, eikä hakemus sellaisenaan kelpaa oikeudenkäynnin perustaksi (ensimmäinen lause), kun taas toisessa soveltamistilanteessa tuomioistuin ”ei muusta syystä voi ottaa asiaa tutkittavaksi” (toinen lause). Pykälän toisessa momentissa säädetään välittömästä hylkäämisestä, ja sen mukaan kanne on tuomiolla hylättävä, kun kanne on selvästi perusteeton. Tuomioistuimet ovat perustellusti arkailleet kummankin momentin soveltamista, mikä onkin oikea periaatelinjaus. Tutkimuksessa on korostettu, että välittömän hylkäämisen tai tutkimatta jättämisen valtaa saa käyttää ”vain todella selkeissä tapauksissa”.[303] Asiavaltuuden puutteen on oltava ”absoluuttisen ilmiselvä” ja lisäksi mahdoton korjattavaksi.[304] Ilmiselvyys on jo sellaisenaan äärisubjektiivinen arvio: oikeuskäytäntö osoittaa, että asiavaltuuden tulkinnat ovat olleet kaikkea muuta kuin ”ilmiselvät”.

Vielä pulmallisempaa on arvioida puutteen korjaamismahdollisuutta, kun käytettävissä on vasta haastehakemus, ehkä kantajan kirjallisella lausumalla täyden-

302. Tutkimustietoa siitä, kuinka suuren osan kustannuksista valmisteluvaihe vie, ei ole. Ulkomaisesta aineistosta saa kuvan, että eniten työtunteja aiheutuu oikeudenkäyntiin varautumisesta ja valmistautumisesta, ei niinkään itse oikeudenkäynnistä. OK 5 luvun muodollinen valmistelu, etenkin jos siihen ei sisälly suullista käsittelyä, on kuitenkin sinänsä suhteellisen vähätöinen.

303. Koulu 2005 s. 532. Uudemmassa tutkimuksessa lähestymistapa on rohkeampi. Esimerkkinä soveltamisesta mainitaan oikeussuojan tarve. Ks. Virolainen-Launiala 2024 s. 248. Toisaalta he edellyttävät riittävää varovaisuutta päätöksenteon ajoituksessa. Kannetta ei tarvitse heti hylätä tai jättää tutkimatta, koska sen voi tehdä myöhemminkin valmistelun aikana.

304. Näin Havansi 2009 s. 278. Samoin Lindell 1998 s. 209 (’uppenbara fall’).

nettynä.[305] Mahdottomuus voi olla joko oikeudellista tai tosiasiallista. Valtaosa virheistä olisi korjattavissa erilaisilla järjestelytoimilla, esimerkkeinä oikeusasemien siirtäminen ja valtuutukset. Toinen asia on, missä määrin prosessilaki ne sallii, toisin sanoen kelpuuttaa oikeudenkäynnin jatkamisen uudessa konstellaatiossa. (Uudella haasteellahan asia tietenkin aina saadaan uudelleen vireille.). Oikeudellisesti mahdollinen korjaaminenkin voi kaatua siihen, että järjestelyyn tarvittavat henkilöt eivät siihen suostu. Tällainen tilanne syntyy, kun intressit eivät yhdy. Kumpikin arvio sisältää niin paljon harkintaa, että asiaa on pakko käsitellä eteenpäin, toisin sanoen haaste on annettava, vastapuolelta on vaadittava vastausta ja valmistelu käynnistettävä.

Ratkaisussa KKO 2007:49 kanne jätettiin tutkimatta haastetta antamatta, koska vastaaja nautti niin sanottua lainkäytöllistä immuniteettia. Lopputulos vastaa vakiintunutta näkemystä, eikä aiheuttanut aikanaan mainittavaa arvostelua.[306] Toisin kävi ratkaisussa KKO 2005:72, jossa kanne hylättiin ilmeisesti perusteettomana. Kummassakin tapauksessa arvio oli oikeudellinen, toisin sanoen riitaisia tosiseikkoja ei ollut. Tosin jälkiviisaasti voidaan sanoa, että ratkaisussa KKO 2005:72 korkeimman oikeuden kannanotto oikeuskysymykseen ei vakuuta ja tapaus oli laintulkinnallisesti kaikkea muuta kuin ”todella selkeä”. Nykyisessä asenneilmapiirissä on vaikea uskoa, että vastaava kanne saisi saman kohtelun. Oli niin tai näin, tutkimuksen vaatimus tapauksen ”selkeydestä” tekee mahdottomaksi välittömän tutkimatta jättämisen, jos asiavaltuus on aineellistunut tai edellyttää joltain osin kannanottoa tosiseikkoihin. Oikeudenkäynnin esivaiheessa (jollaisesta on kysymys) ei voida tietää, ovatko tosiseikat riitaisia tai mikä oikeudellinen merkitys niillä on. Vastapuoleltahan ei ole saatu vielä minkäänlaista informaatiota asiaan. Haastettahan ei tällöin anneta, eikä oikeudenhakija saa vastapuolta. Välitön tutkimatta jättäminen on näin ex parte -käsittelyä eli yksipuolista.

Osaksi tuomioistuimen vastahakoisuus soveltamiseen voi johtua siitä, että prosessilaki ei anna lähempiä määräyksiä siitä, miten tuomioistuin toimii. Asiavaltuuden käsittely on jo osa oikeudenkäyntiä, joten due process -standardit ovat voimassa. Kuten mainittu ratkaisu KKO 2005:72 osoittaa, tuomioistuimet turvautuvat herkästi hätävaraan eli täydennyssäännöstöön.[307] Kantajalle varattiin ratkaisun tapauksessa tilaisuus haastehakemuksen täydentämiseen sekä erikseen vielä tilaisuus kirjalliseen lausumaan vaatimustensa perusteesta.[308] On myönnettävä, että asia sai tältä osin var-

305. Asiavaltuuden puutteiden korjaamista käsitellään lähemmin jaksossa 5.3.
306. Koulu 2007b s. 326.
307. Tämä on luonnollisesti olettamus. Tutkittua tietoa käsittelyn yksityiskohdista ei ole.
308. Ratkaisuselostus on tältä osin epäselvä. Korkeimman oikeuden ratkaisussa puhutaan yhdestä ”täydentämismahdollisuudesta”, käräjäoikeuden päätöksen kuvauksessa erillisestä kirjallisesta lausumasta.

sin perusteellisen ja ajan standardien mukaan jopa erinomaisen käsittelyn. Ratkaisua on arvosteltu voimakkaasti ennen kaikkea siitä, että asia kävi läpi kaikki oikeusasteet, ennen kuin selvisi, että se todella voitiin heti hylätä ilmeisen perusteettomana. Lopputulos tuskin antoi kantajaehdokkaalle niitä myönteisiä oikeudenmukaisuuskokemuksia, joita nykyisin tuomioistuimilta ja oikeudenkäynneiltä odotetaan.[309]

Täydennyskehotus ei periaatteessa ole sopiva työkalu. Sitä saa käyttää ainoastaan, kun haastehakemus on puutteellinen, epäselvä tai sekava. Jos tällaisia puutteita ei ole, kantajalta ei saa vaatia perusteluja asiavaltuudelle, vielä vähemmän asiavaltuuden osoittamista. Kantajan ei ole edes tarpeen esittää haastehakemuksessaan, mihin hänen asiavaltuutensa perustuu (OK 5:2). Sen sijaan tilaisuus kirjalliseen lausumaan on erinomainen väline kuten ratkaisusta KKO 2005:72 käy ilmi (OK 5:15a). Prosessilaki on tältä osin huonosti kirjoitettu, koska se kytkee ensimmäisessä momentissa täydennyskehotuksen ja tutkimatta jättämisen. Kumpikin olisi ansainnut oman momenttinsa pykälässä. Ratkaisu KKO 2024:6 koskee aivan eri asiaa, mutta siitä käy ilmi, miten täydennyskehotusta voidaan käyttää väärään tarkoitukseen. Täydennyskehotuksella kantaja yritettiin pakottaa laajan haastehakemuksen laatimiseen. Kanne hylättiin tapauksessa täydennyskehotuksen laiminlyönnin takia, vaikka kysymys oli oikeastaan keksityn (eli uuden) prosessinedellytyksen soveltamisesta. Kanne on jätettävä tutkimatta prosessinedellytyksen puuttumisen takia, ei siitä syystä, että oikeutta hakeva ei pysty perustelemaan prosessinedellytystä, tapauksessa käsittelyuran valintaansa. Tässä tutkimuksessa ei hyväksytä uusien prosessinedellytysten konstruoimista, joten lopputuloskin oli väärä.

Jos kanne ylittää välittömän hylkäämisen ja tutkimatta jättämisen kynnyksen, se etenee valmisteluun. Vaikka sitä ei suoraan sanota, lain tehdasasetus on, että prosessinedellytykset käsitellään ja ratkaistaan valmistelussa, jos se on mahdollista. Laista tämä ei kunnolla ilmene, sillä prosessilaki kertoo vain, että näin saadaan tehdä.[310] Kanne voidaan siis jättää valmistelussa tutkimatta (OK 5:27). Tämä merkitsee samalla sitä, että ratkaisun tekee yksijäseninen käräjäoikeus. Valmistelussa käräjäoikeudessa on vain puheenjohtaja, eikä normaali kolmen tuomarin kokoonpano ole mahdollinen (OK 2:5). Sääntelyn tarkoituksenmukaisuus ansaitsee moitteita. Vaikka monet prosessinedellytykset ovat oikeudellisesti helppoja, samaa ei voi sanoa asiaan liit-

309. Vaikka sitä ei aikanaan huomattu, tapahtumasarja oli varhainen merkki ”uusista oikeudenkäynneistä”, joista on sittemmin tullut arkipäivää. Kantaja ajoi selvästikin agendaa eli halusi normaalistaa seksuaalipalvelut. Hän formuloi vaatimuksensa provokatiivisiksi ja pakotti näin tuomioistuimen moralisoiviin kannanottoihin, jotka keräsivät odotetusti arvostelua, tosin vähemmän, mitä ehkä odotettiin.

310. Ks. esimerkiksi Virolainen-Launiala 2024 s. 262.

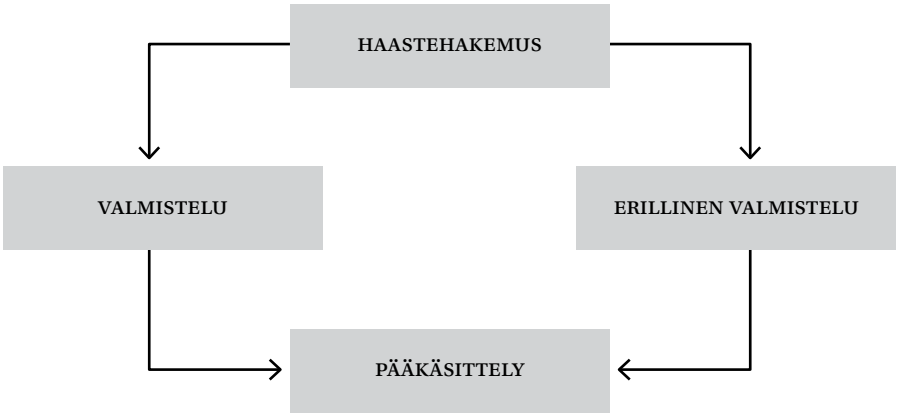
tyvistä edellytyksistä. Tässäkin kategoriassa tulkinnat asiavaltuudesta ovat kaikkein hankalimmat, mikä käy ilmi korkeimpaan oikeuteen edenneistä tapauksista. Niissä päädytään usein äänestykseen näennäisesti ”helpoissakin” tapauksissa.

Prosessinedellytyksen käsittely tuo valmisteluun erityistarpeita, mikä on pantu muutoinkin merkille. Todistelu sallitaan poikkeuksellisesti valmistelussa, vaikka sitä ei pääsääntöisesti hyväksytä.[311] Selvää on, että valmistelun on oltava suullista. Yhtä selvää on, että kaikinpuolinen oikeudellinen argumentointi on avattava, mikä tekee suullisen valmistelun istunnosta eräänlainen pienoisoikeudenkäynnin. Käsittelyn pohjaksi voidaan ja kannattaakin pyytää asianosaisilta etukäteen kirjalliset lausumat epäselvästä prosessinedellytyksestä. Näin on pakkokin tehdä, jos tuomioistuin on ottanut prosessinedellytyksen epäselvyyden esille omasta aloitteestaan. Ellei näin menetellä, asianosaiset tuskin kykenevät kunnolliseen argumentointiin, etenkään jos asiavaltuuskysymys tulee heille yllätyksenä.

Prosessinedellytyksiä selvittävällä valmistelulla on varsin vähän yhteistä valmistelun normaalin funktion kanssa.[312] Näitä erilaisia valmisteluorooleja on vaikea yhdistää, ja siitä syystä prosessilaki antaa mahdollisuuden erillisiin valmisteluihin eli kahden valmistelun malliin. Tuomioistuimella on nimittäin oikeus valmistella erikseen ”oikeudenkäyntiä koskeva kysymys” (OK 5:23). Vaikka sitä ei suoraan laissa määrätä, valmisteluvaiheiden aikajärjestys on selvä. Erillisen prosessinedellytysten valmistelun tulee edeltää ”yleistä” valmistelua eli asiavalmistelua (termi tässä). Jos prosessinedellytyksen havaitaan ensimmäisessä eli erillisessä valmistelussa puuttuvan eikä puutetta enää ole mahdollista korjata, kanne jätetään tutkimatta. Pääasian asiavalmistelua ei tällöin ole tarpeen aloittaa tai jatkaa. Jos ylempi oikeusaste on eri mieltä ja palauttaa asia käräjäoikeuteen, valmistelua jatketaan siitä, mihin se jäi. Tosin aikaviive voi olla niin suuri, että valmistelu joka tapauksessa on aloitettava kokonaan alusta. Esimerkiksi palautus korkeimmasta oikeudesta merkitsee helposti

311. Vuorenpää ym 2021 s. 1011. Moderniin asianhallinnan konseptiin kuuluvat myös valmistelua edeltävät tai sen alkuun sijoittuvat järjestelytapaamiset. Asiavaltuus luonnollisesti sopii erinomaisesti tällaisen tapaamisen aiheeksi. Tapaamisessa sovitaan esimerkiksi siitä, että millaista valmistelua kiistanalainen asiavaltuus vaatii, jotta se saadaan, jos mahdollista, ratkaistuksi lain edellyttämällä tavalla jo valmistelussa. Vaikka prosessilaki ei tällaisia tapaamisia tunne, se ei myöskään niitä kiellä. Asianhallinnan ”elementeistä” ks. Andrews 2007 s. 44.

312. Ks. esimerkiksi Leppänen 1998 s. 101. Vuoden 1993 uudistus korosti valmistelun roolia prosessinedellytysten osalta niin yksipuolisesti, että kirjallisuudessa oli pakko korostaa kontrollin jatkuvuutta. Puute prosessinedellytyksissä ei korjautunut sillä, että se läpäisi valmistelun seulan. Ks. Lappalainen 1991 s. 114. ”Jutun käsittelyn jatkaminen ja haasteen antaminen ehdottoman prosessinedellytyksen puuttumisesta huolimatta ei luonnollisestikaan estä tuomioistuinta jättämästä kannetta tällaisen syyn vuoksi tutkimatta myöhemmin valmistelun kuluessa. Tällaisten edellytysten olemassaolon tuomioistuin on velvollinen kontrolloimaan koko oikeudenkäynnin ajan.” Samalla kannalla oli myös aikaisempi oikeus. Ks. Tirkkonen 1961 s. 471.

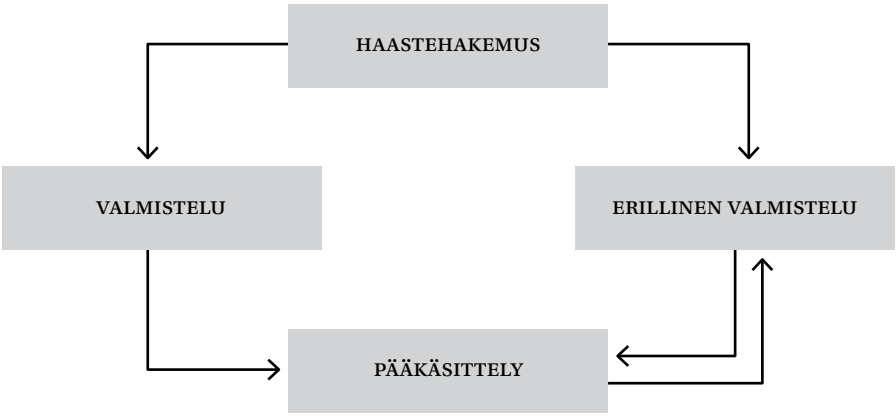

Kaavio 3: Kahden valmistelun malli.

3–4 vuoden viivästystä asian käsittelyssä, jonka aikana sekä olosuhteet että tulkinnat voivat muuttua. Kuten edellä on moneen otteeseen huomattu, asiavaltuus käy parhaillaan läpi melkoista murrosta. Kertakäsittelyn periaate on edelleen voimassa. Jos prosessinedellytykset saavat oman valmistelunsa, siinä on tutkittava kaikki asiassa aktualisoituvat prosessinedellytykset. Aikanaan väiteltiin siitä, saiko tuomioistuin lopettaa prosessinedellytysten tutkimisen ensimmäiseen puutteeseen (ja jättää asian tutkimatta) vai tuliko sen käydä varmuuden vuoksi läpi kaikki prosessinedellytykset. Tällä oli nimittäin merkitystä. Hovioikeushan saattoi olla eri mieltä ja palauttaa asian alioikeuteen. Tällöin käsittely oli taas aloitettava nollapisteestä. Vallitseva kanta oli työekonominen ja sattumalta myös kantajamyönteinen: kaikki edellytykset oli tutkittava yhdellä kertaa.[313]

Viimeisen kerran prosessinedellytykset otetaan esille, kun pääkäsittely alkaa. Tuomioistuimen on pääkäsittelyä aloitettaessa selvitettävä, voidaanko asia lopullisesti ratkaista (OK 6:6.1). Vaikka oikeudenkäynti on muodollisesti edennyt pääkäsittelyyn, tuomioistuin voi kuitenkin määrätä, että asiaa tai sen osaa on uudelleen valmisteltava pääkäsittelyä varten (OK 6:13). Säännös tarjoaa tuen tilanteisiin, joissa puute asiavaltuudessa havaitaan vasta, kun valmistelu on jo päättynyt. Tällöin asiavaltuus ei ole saanut omaa ”pienoisprosessiaan”, joten se ei vielä ole ratkaisukypsä. Tässä tapauksessa tuomioistuin voi antaa tarkempia määräyksiä valmistelusta (i.f.), ja itse asiassa niin onkin pakko tehdä. Muutoin käsittely ei välttämättä kohdistu keskeisiin yksittäiskysymyksiin. Säännös antaa mahdollisuuden palauttaa asiavaltuuskysymys

313. Näin Ellilä 1976 s. 100.

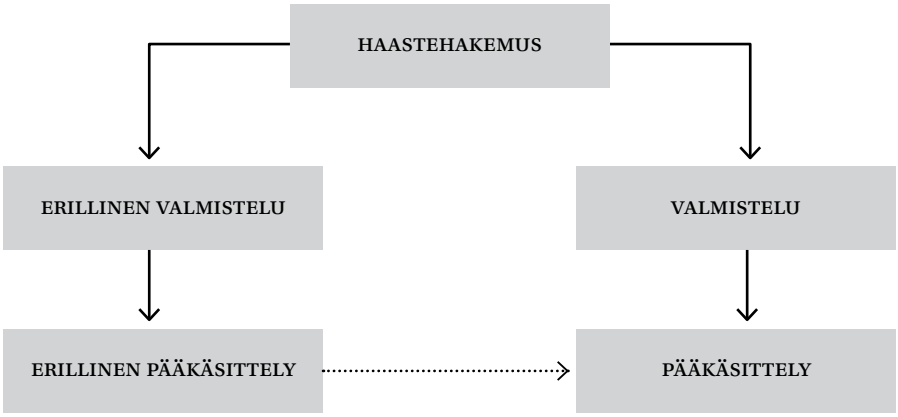

Kaavio 4: Valmistelun, uuden valmistelun ja pääkäsittelyn malli.

uuteen valmisteluun myös silloin, kun asiavaltuus on aineellistunut ja tulee ratkaistavaksi asiaedellytyksenä, mutta aikaisempi valmistelu ei ole pelkistänyt sitä riittävästi.

Oikeudenkäyntiä koskevalle kysymykselle voidaan myös määrätä oma ja näin erillinen oma pääkäsittely, vaikka asian valmistelu on vielä kesken (OK 5:30). Erillinen pääkäsittely on tietenkin järjestettävissä, vaikka valmistelu jo on päättynyt. Laissa vain todetaan poikkeus vaiheiden ajalliseen järjestykseen, joka ei ehkä muutoin olisi selvä. Kirjallisuudessa tyyppitapauksena on pidetty prosessiväitteen siirtämistä pääkäsittelyyn ennen ”jutun materiaalisen puolen valmistelun päättymistä”.[314] Erillisen pääkäsittelyn malli soveltuu erinomaisesti prosessinedellytysten käsittelyyn ja ratkaisemiseen, jos päätöstä niistä ei ole pystytty tekemään valmistelussa. Omassa pääkäsittelyssä todistelu ei ole ongelmallinen: pääkäsittelyssä, toisin kuin valmistelussa, todistelulla ei luonnollisesti ole mitään rajoituksia. Erillinen pääkäsittely on suositeltava kahdestakin syystä. Ensiksikin toimimalla tässä järjestyksessä epäselvä asiavaltuus ei siirry normaalin pääkäsittelyn rasitteeksi. Toiseksi erillisessä pääkäsittelyssä tehty päätös asian tutkimatta jättämisestä säästää asianosaisilta ne kustannukset, joita valmistautuminen varsinaiseen pääkäsittelyyn ja asianajaminen siellä tulee aiheuttamaan. Erillisen pääkäsittelyn kustannusrasitus on sen kapea-alaisuuden takia varmasti pienempi kuin täysimittaisen pääkäsittelyn. Erillinen pääkäsittely ei luonnollisesti edellytä, että oikeudenkäyntiä koskeva kysymys olisi saanut erillisen valmistelunsa. Oikeudenkäyntiä koskeva kysymys voi päätyä omaan pääkäsittelyynsä

314. Ks. esimerkiksi Vuorenpää ym 2021 s. 1017. Tuomioistuin voi siirtää omaan käsittelyynsä myös sellaisen kysymyksen, jonka se on ottanut esille omasta aloitteestaan, esimerkkinä tässäkin asiavaltuus.

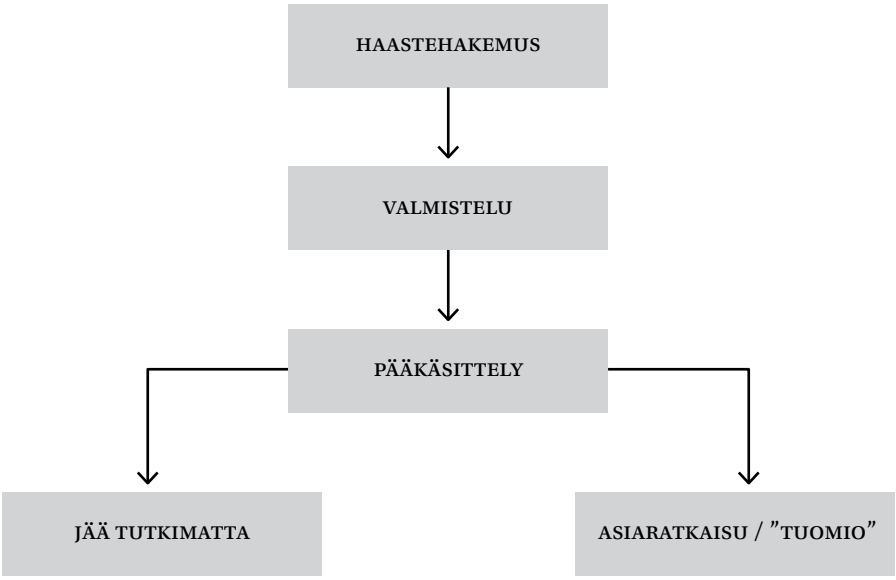

Kaavio 5: Kahden valmistelun ja kahden pääkäsittelyn malli.

myös yhteisestä valmistelusta. Luultavaa kuitenkin on, että kysymys saa sekä oman valmistelunsa ja oman pääkäsittelynsä, jos se on liian vaikea valmistelussa ratkaistavaksi.

Asiavaltuus liittyy joskus ja ”uusissa” asioissa tavallisesti kysymyksiin siitä, onko asia tuomioistuinasia tai onko kantajalla oikeussuojan tarvetta. Tämäkin tilanne pystytään isommitta vaikeuksitta sovittamaan prosessilain formaattiin. Tuomioistuin voi järjestää joko eri prosessinedellytyksille omat erillisvalmistelut ja erilliset omat pääkäsittelyt tai kaikille prosessinedellytyksille yhteisen (erillisen) pääkäsittelyn. Prosessitaloudellinen ihanne tietenkin on yhteiset käsittelyt. Asiaan liittyvät prosessinedellytykset (eli mainitut) ovat kuitenkin sisällöllisesti aika erilaisia, joten useimmiten ne näyttävät vaativan niille räätälöidyn käsittelyn. Vaikka ne ajallisesti yhtyvät, niillä ei ole aina yhteistä tulkintalogiikkaa, joskin oikeussuojan tarve ja asiavaltuus usein yhtyvät samassa oikeudenkäynnissä.

Prosessilain tehdasasetukset toimivat surkeasti sellaisissa prosessinedellytyksissä, jotka vaativat perehtymistä koko asiaan ja sitä koskevaan aineelliseen lainsäädäntöön. Voidaan sanoa, että asiavaltuuden aineellistaminen eli materiaalinen asiavaltuus murtaa alkuperäisen, prosessinedellytysten käsittelyyn suunnitellun prosessiformaatin, toisin sanoen edellytyksen käsittelyn ja ratkaisun valmistelussa. Aineellistuminen viedään ääripisteeseen teorialla asiavaltuuden väitteenvaraisuudesta. Teoriassa asiavaltuuden ja kanteen asiaedellytysten käsittelyt sulautuvat yhteen. Kannanotto asiavaltuuteen saadaan vasta lopullisen asiaratkaisun yhteydessä. Se

Kaavio 6: Aineellistuneen asiavaltuuden malli (valmistelu ja pääkäsittely).

taas vaatii täysimittaista asiakäsittelyä. Väitteen luoma asiavaltuus saa lisäksi aikaan sen, että kanne muodollisesti hylätään. Se taas tuo fundamentaalisen muutoksen oikeusvaikutuksiin. Hylkäävä päätös saa oikeusvoiman, tutkimatta jättävä päätös taas ei. Asiavaltuus näyttää näin poikkeavan perustavasti muista prosessinedellytyksistä. Totta on, että tutkimatta jättäväkin päätös saa usein oikeusvoiman kaltaisen sitovuuden, jos puute ei ole korjattavissa.[315]

”Law in action” ei tunnetusti ole sama kuin ”law in books”. Jälkimmäinen on ihannetila, joka on kuin horisontti. Sitä voidaan vain tavoitella, joskus hyvällä menestyksellä, joskus siinä onnistumatta. Uhkana ihanteelle ei ole niinkään voimavarojen niukkuus (siitäkin tuomioistuimet perinteisesti muistavat aina valittaa) vaan työtä säästävien toimintatapojen houkutus. Harvalla oikeudenalalla tämä on niin ilmiselvää kuin prosessioikeudessa. Asiavaltuus tuskin muodostaa kokemussäännöstä poikkeusta, etenkään kun prosessilain sinänsä selkeä matriisi peittyy säännösten yksityiskohtiin. Siitä, miten prosessinedellytyksiä oikeuskäytännössä de facto käsitellään, voidaan esittää vain olettamuksia. Julkaistun oikeuskäytännön ratkaisuselostuksista ei käy ilmi, miten tapauksissa kohdeltiin epäselvää asiavaltuutta. Yliolkainen tapahtumakuvaus ja yhden tuomarin kokoonpano tavallaan viittaavat siihen, että

315. Tähän palataan jäljempänä jaksossa 5.4.2.

prosessiedellytykset enimmäkseen käsiteltiin ja ratkaistiin valmistelussa, toisin sanoen prosessilain pääsäännön mukaisesti. Ratkaisuselostuksissa ei ole mainintoja erillisistä valmisteluista tai erillisistä pääkäsittelyistä, vaikka yksilöidyt kysymykset mainitaan muutaman kerran. Oikeuskäytäntö ei siis anna luotettavaa kuvaa siitä, mitä käsittelytapaa ja käsittelyjärjestystä tosiasiallisesti on seurattu. Valtaosassa ratkaisuja tulkitaan sitä paitsi lain nimenomaista tai sellaiseksi katsottua säännöstä asiavaltuudesta, eikä teoria väitteenvaraisuudesta tule, kuten jo todettiin, testatuksi. Asiavaltuuden säännellyllä alueella käsittely painottuu alusta alkaen lainsäännöksen tulkintaan, mikä onkin oikeaoppista. Oikeudenkäynti etenee asiakäsittelyyn tai alkaa siitä vain, kun kysymys asiavaltuudesta aktualisoituu myöhemmin, joko vastapuolen viivästyneestä väitteestä tai muutoksenhaussa, kun ylempi tuomioistuin panee sen viran puolesta merkille.

Kuten edellä todettiin, säännöksiin asiavaltuudesta sovelletaan normaaleja tulkintasääntöjä. Tulkinnoissa kuitenkin näkyy vahvana se ristiveto, joka aiheutuu yhtäältä ennustettavuutta korostettavasta sananmukaisesta tulkinnasta, toisaalta oikeusturvaodotuksia varjelevasta laajentavasta tulkinnasta. Laajentava tulkinta rakentuu useimmiten tapauskohtaiselle ja tilannesidonnaiselle analyysille, joka edellyttää suhteellisen perusteellista asiakäsittelyä. Tällaisia ovat säännökset, joiden mukaan asiavaltuus on sillä intressinhaltijalla, jota asia ”välittömästi koskee” tai jonka oikeus ”riippuu” jostain seikasta. Väitteet siitä, että tilannekuva (ja vielä vähemmän tapauskuva) olisi rakennettavissa asiakirjoja lukemalla, kuvittelevat liikaa kokeneenkin tuomarin kyvyistä. Pahimmillaan tällaiset kuvitelmat nousevat vaaraksi oikeusturvalle, kun tuomari perustaa mielipiteensä intuitioon. Sitä paitsi tilannekuva on lähtökohtaisesti sidoksissa tapauksen olosuhteisin eli tosiseikkoihin, jotka voivat olla hyvinkin kiistanalaisia ja poiketa alkuolettamuksista. Asiantilanhan esimerkiksi tulee olla riidaton, ennen kuin yhden asiantilan riippumista toisesta voidaan mielekkäästi pohtia.

Vanha keskustelun aihe prosessioikeuden tutkimuksessa on ollut, missä järjestyksessä oikeudenkäynnin muodolliset (=prosessinedellytykset) ja aineelliset (=kanteen hyväksymisedellytykset) edellytykset ratkaistaan. Moderni oikeudenkäyntikonstruktio ei ole tuonut tähän kysymyksenasetteluun muutoksia. Järjestys näyttää itsestään selvältä: prosessinedellytykset on käsiteltävä ja ainakin alustavasti ratkaistava, ennen kuin itse pääasiaa ryhdytään käsittelemään.[316] Selvyys on kuitenkin näennäistä. Yh-

316. Tätä ei saa sekoittaa siihen järjestykseen, jossa prosessiedellytyksiin otetaan kantaa. Tästä niin sanotusta ennakkoluontoisuusjärjestyksestä ks. esimerkiksi Ellilä 1976 s. 100. Järjestys oli aikanaan keskeisiä ”prosessioikeudellisia” ongelmia. Hallintolainkäytössä noudatetaan omaa järjestyssääntöä. Jos useita prosessinedellytyksiä puuttuu, tutkimatta jättäminen perustetaan

täältä voidaan nimittäin sanoa, että prosessiedellytyksiin ei kannata uhrata aikaa eikä kustannuksia, jos kanne kuitenkin ilmeisesti hylätään aineellisin perustein. Toisaalta taas on sanottu ja tässäkin aiheesta, että oikeudenkäynnissä ei saa järjestää laajaa asiallista käsittelyä, jos kanne kuitenkin lopulta jää esimerkiksi juuri asiavaltuuden takia tutkimatta. Tuomioistuimen tehtäväksi jää sovittaa nämä yhteismitattomat tavoitteet kustannustehokkaasti yhteen yksittäistapauksissa. Tehtävä on lähes mahdoton, eikä siihen ole objektiivisia sääntöjä.

Selvää joka tapauksessa on, että kysymys on merkittävästä prosessinjohdon kannanotosta, josta asianosaisten on saatava sanoa mielipiteensä. Asianosaisten pitäisi teoriassa olla oikeasta käsittelyjärjestyksestä samaa mieltä, koska oikeudenkäynnin kustannustaso laskee, mikä taas koituu kaikkien hyödyksi. Asianajamiselle tyypilliset taktiset näkökulmat kuitenkin vääristävät harkintaa: asiakysymyksissä ”heikko” asianosainen luonnollisesti haluaa aloittaa ja keskittää käsittelyn prosessinedellytyksiin, kun taas niissä ”heikko” asianosainen taas haluaa siirtää oikeudenkäynnin mitä pikimmin asiakysymyksiin. Hänelle keskustelu prosessinedellytyksistä on ajanhukkaa ja juristeriaa.[317] Vanha taktinen neuvo asianajajalle kuuluukin seuraavasti: jos olet heikoilla tosiseikoissa, painota lakia, jos taas olet heikoilla laissa, painota tosiseikkoja.

Asiaan liittyvien prosessinedellytysten keskinäinen käsittely- ja ratkaisujärjestys on oma lukunsa.[318] Myös siitä asianosaisten on päästävä sanomaan mielipiteensä, vaikka päätös järjestyksestä on osa prosessinjohtoa eikä riipu asianosaisten mielipiteistä. Ensimmäiseksi käsitellään ja ratkaistaan, onko asia tuomioistuinasia. Jos vastaus on kieltävä, muita edellytyksiä onkin turha miettiä. Seuraavaksi vuoroon tulee samaa logiikkaa seuraten asiavaltuus. Jos vastaus kysymykseen asiavaltuudesta on sen epääminen, ei ole tarpeen miettiä, onko oikeudenhakijalla oikeussuojan tarvetta tai onko asia muuta kuin vähäinen (Suomen oikeudessa viimeinen kriteeri puuttuu, vaikka se on käytössä joissakin eurooppalaisissa prosessilaeissa). Järjestys hieman vääristyy käytännössä, koska oikeussuojan tarve on vakiintuneesti argumentti asiavaltuuden hyväksymiselle. Se kylläkin harvoin yksinään riittää perusteluksi sääntelemättömällä alueella.

Looginen järjestys on samalla työekonominen järjestys, sillä tuomioistuinkelpoisuus on selkeä oikeuskysymys. Se ei pysty aineellistumaan, eikä kukaan ole sitä

”ilmeisimpään”. Tästä seuraa, että järjestys ei ole kiinteä vaan vaihtelee tapaus kerrallaan. Ks. Kuuliala ym 2022 s. 102.

317. Gomard-Kistrup 2007 s. 377.

318. Ellilä 1976 s. 102. Ks. myös Lindblom 1974 s. 102. Hän ei ymmärrettävistä syistä ota selkeää kantaa järjestykseen asiaan liittyvissä prosessinedellytyksissä. Niitähän ei hänen teoriassaan enää ole.

tiettävästi ehdottanutkaan. Totta on, että kyseinen kelpoisuus on kiperä oikeuskysymys; sitä paitsi tulkinta on altis muutoksille, kun ympäröivä maailma muuttuu.[319] Aikaisemmin esimerkkinä ei-tuomioistuinasiasta käytetty asia saattaa juridisoitua ja kelvata oikeudenkäynnin aiheeksi tai päinvastoin. Päinvastaisesta kehityskulusta ei hevin löydy esimerkkejä, joten on oikeutettua sanoa, että kerran tapahtunut oikeudellistuminen on enimmäkseen pysyvä.[320] Oikeussuojan tarve on sen sijaan auttamatta tapaussidonnainen, vaikka se osin on kieltämättä oikeuskysymys. Määrittelyyn tarvitaan oikeudellinen sääntö, joka osoittaa arviointiin vaadittavat perusteet. Tämä sääntö ei voi olla tapaussidonnainen, vaikka sen soveltaminen yksittäistapaukseen sitä kieltämättä on. Asiavaltuus sijoittuu ääripäitten väliin. Sen olemassaolo on joissakin tilanteissa selkeä oikeuskysymys, joissakin taas pitkälti tapaussidonnainen ja tilannekohtainen.

Laajentuva asiavaltuus ja etenkin ”uudet” asiat ravistelevat kovalla kädellä perinteistä oikeudenkäynnin formaattia. Asiarakenne muuttuu, mikä taas heijastuu tuomioistuimen työtapoihin. ”Uudet” asia” tuovat tuomioistuimiin myös kompleksisia ja moniasianosaisia oikeudenkäyntejä. Niissä aktualisoituu tavallisesti yhdellä kertaa nippu prosessiedellytyksiksi laskettavia kysymyksiä: onko kysymyksessä tuomioistuinasia, onko osallisilla asianosaiskelpoisuus, kenellä on asiavaltuus ja niin edelleen. On selvää, että tällaisiin asioihin tarvitaan kehittyneitä asianhallinnan menetelmiä. Vanhat asianhallinnan mekanismit eivät välttämättä lainkaan toimi uusissa oikeudenkäynneissä.

Tällaiset oikeudenkäynnit, esimerkkinä ympäristöprosessit, ovat moniasianosaisia, kollektiivisia intressejä toteuttavia ja osaksi poliittisia. Muutos näkyy etenkin niin kutsutuissa ylisukupolvisissa oikeudenkäynneissä. Niissä laajentunut asiavaltuus poistaa kaikki ne rajoittavat mekanismit, joita perinteinen asiavaltuus toi mukanaan ja joita harvemmin pantiin merkille. Ne olivat niin itsestään selviä. Esimerkiksi ilmastoa koskevissa oikeudenkäynneissä yhteiskantajien määrä on rajoittamaton: jokainen maailman ihminen voi liittyä yhteiskantajaksi tällaiseen oikeudenkäyntiin. Ilmaston tila heijastuu jokaisen elämään. Joukkokanteissa kukin ihminen voi nostaa oman kanteen, asui hän missä maassa tahansa, kunhan hänelle vain tunnustetaan kansallisen prosessilain perusteella asiavaltuus. Jos tai oikeammin kun asiavaltuus avataan, tämä tietenkin vie ilmastokanteet, olivat ne yhteiskanteita tai joukkokan-

319. Esimerkkinä tästä on käytetty muutoksia, jotka tapahtuivat käsityksissä naisen identiteetissä ja sosiaalisessa roolissa. Ks. Lettmaier 2010 s. 191.
320. Koulu 2012 s. 20. Yksittäisiä esimerkkejä tästäkin on, joskin ne ovat hieman tulkinnanvaraisia.

teita taikka niiden kansallisia vastineita, niihin maihin, joiden prosessilaki on laajan asiavaltuuden ja väljän tuomioistuinasian yhdistelmän kannalla.

Ei vaadi kummoista mielikuvitusta nähdä, että jokseenkin kaikki access to justice -aatesuuntauksen toisen aallon oikeudet tuovat mukanaan samankaltaisen laajentumisilmiön ja tuomioistuinten kannalta laajentumisvaaran. Tuomioistuimet ovat hukutettavissa ennen näkemättömiin asiamääriin, jos niin halutaan, toisin sanoen portti siihen avataan ja oikeudellinen vigilantismi saa siihen voimavarat. Onko tämä uhkakuva vai esimerkiksi kiitosta ansaitsevaa ympäristönsuojelua, on mielipidekysymys. Sen sijaan mielipidekysymys ei ole enää se, että tuomioistuinten on varauduttava tällaisiin oikeudenkäynteihin. Lainsäätäjällekin jää tekemistä. Jos sulkeutuneen oikeudenkäynnin ideaalista luovutaan ja oikeudenkäynteihin tulee uusia osanottajia, prosessilain on kerrottava pelisäännöt: miten tulijat saavat toimia oikeudenkäynnissä. Tässä suhteessa lainsäätäjä on tyytynyt tavallisesti vain toteamaan, että henkilöä on ”kuultava” oikeudenkäynnissä tai että häneltä on pyydettävä ”lausunto”. Yksityiskohdat jätetään tuomioistuimen prosessinjohdon varaan, ellei joitakin kapea-alaisia erityissäännöksiä oteta lukuun. Tämä ei ole hyväksyttävää. Oikeudenkäyntiin osallistuvan on etukäteen tiedettävä, millaisia toimimismahdollisuuksia laki hänelle antaa, kuten mitä muuta hän voi tehdä kuin antaa lausuntonsa, esimerkiksi voiko hän esittää kysymyksiä todistajille ja niin edelleen.[321]

5.3. ASIAVALTUUDEN KORJAAMINEN

Asiavaltuuden puuttuminen ei periaatteessa johda eikä saisikaan johtaa kanteen välittömään tutkimatta jättämiseen sanojen kirjaimellisessa merkityksessä. Kuten edellä todettiin, asiavaltuutta on kunnolla käsiteltävä, vähintäänkin varaamalla puutteesta kärsivälle oikeudenhakijalla tilaisuus kirjalliseen lausumaan (OK 5:15a). Tämän lisäksi asianosaisen on saatava tilaisuus ja kohtuullinen aika puutteen korjaamiseen, toisin sanoen hänelle on annettava täydennyskehotus (OK 5:6).[322] Tilaisuus kirjalliseen lausumaan on syytä erottaa lain tarkoittamasta täydennyskehotuksesta. Täydennyskehotus kannattaisi antaa vasta, kun on todettu, että asiavaltuus ei ole kunnossa, missä taas kirjallinen lausuma auttaa. Korjaamisessa tuomioistuimen on autettava,

321. Ks. edellä jakso 1.4. Vastaavia kysymyksiä herää, kun tuomioistuin käyttää asiantuntijatodistajia. Ks. lähemmin Koulu 2024 s. 233.

322. Käsitteellisesti kysymyksessä ei ole pykälän tarkoittama täydennyskehotus, ellei haastehakemus ole sekava tai puutteellinen. Yksinkertaisuuden vuoksi tätä termiä käytetään kaikista asianosaisille annetuista kehotuksista tai neuvoista tehdä jotain asian valmistelussa. Ks. Vaitoja 2014 s. 17 ja 348.

lähtökohtaisesti prosessinjohdollisin kehotuksin ja neuvoin. Tuomioistuimen velvollisuudet tässä suhteessa menevät paljon pitemmällä kuin oikeudenkäynnin asiakysymyksissä. Oikeudenkäynnin esteiden raivaamista, hyötyi siitä kumpi asianosainen tahansa, on vaikea pitää puolueellisuutena tai edes sellaisen epäilyksenä.

Periaatteessa kummankin asianosaisen etu vaatii, että kiistanalainen kysymys saa lainvoimaisen ratkaisunsa. Erityisen pitkälle tuomioistuimen korjausvelvollisuus menee, kun kanteen tutkimatta jääminen johtaa aineelliseen oikeudenmenetykseen. Näin käy silloin, kun kanteen määräaika on päättynyt tai päättymässä, ennen kuin oikeudenhakija ehtii nostaa uuden kanteen – tällä kertaa ”oikeassa” asianosaisasetelmassa. Joskus puutteen korjaaminen voi vaatia jopa, että tuomioistuin itse ottaa huolehtiakseen sen korjaamisesta. Access to justice -logiikka ymmärrettävästi sekin tukee pitkälle ulottuvaa korjaamisen mahdollisuutta. Epäselvä asiavaltuushan oli, kuten todettiin, sellainen ”tekninen” este oikeuksiin pääsylle, joka piti oikeudenkäyntiä uudistettaessa ensimmäisenä raivattavan. Tosin access to justice -liikkeen ensimmäinen aalto kohdisti reformivaatimuksensa lainsäätäjään, mutta osansa arvostelusta saivat ”teknisiä” esteitä liian virkaintoisesti soveltavat lainkäyttäjät. Myös hallintolainkäytössä suositaan muodollisten puutteiden korjaamista, joskin samalla myönnetään, että se käy päinsä vain vähemmän merkittävissä edellytyksissä.[323]

Jos on ennalta selvää, ettei puutetta asiavaltuudessa lainkaan pystytä korjaamaan, kanne on jätettävä tutkimatta.[324] Access to justice -tutkija ymmärrettävästi suhtautuu suopeasti siihen, että oikeudenkäynnin jatkamisetu säilytetään oikeudenkäyntiin käytettyjen kustannusten takia, vaikka se toisikin muutoksia oikeudenkäynnin rakenteeseen. Hän ei myöskään pidä ehdottomasti kiinni siitä, että asianosaiset eivät saa vaihtua. Ortodoksinen lainoppi taas on varsin varauksellinen asianosaisasetelman vaihdoksille oikeudenkäynnin aikana. Tosin perinteinen tutkijakin joutuu vakavissaan hakemaan perusteluja kielteiselle kannalle. Jos jatkuvuus ei tuo vastapuolelle lisäkustannuksia tai vaikeuta hänen asianajamistaan, ei ole syytä arvostaa eikä ylläpitää niitä taktisia etuja, joita tiukat asiavaltuustulkinnat ehkä vastapuolelle tuovat. Vanhan aksiooman mukaisesti ”prosessioikeus ei saa olla ainoastaan oppeja siitä, miten asianosaista estetään pääsemästä oikeuksiinsa”. Korjaamistoimien jatkamisvaikutus (termi tässä) tietenkin on otettava käsiteltäväksi. Miten jatkaminen vaikuttaa,

323. Ks. Kuuliala ym 2020 s. 102.

324. Perinteinen tutkimus epää korjaamiseen, vaikka mitään perusteluja sille ei esitetä. ”On näet ilman muuta selvää, ettei, milloin prosessinedellytys puuttuu, korjaaminen tai parantuminen voi tulla kysymykseen”. Näin Reinikainen 1959 s. 117. Hänen esimerkkinsä ovat kaikki tuomioistuinkelpoisuudesta, joka on oma lukunsa. Sen sijaan hän myöntää, että väärän prosessilajin valinta on pääsääntöisesti korjattavissa. Puute oikeussuojan tarpeessa ei kuitenkaan voi hänen mukaansa korjaantua ”ainakaan säännönmukaisissa tapauksissa”.

onkin jo toinen tarina. Access to justice -tutkija ottaa huomioon oikeudenhakijan saaman hyödyn (jatkaminen pelastaa oikeudenmenetykseltä), perinteinen tutkija taas nostaa esille vastapuolen haitat (kustannukset kasvavat, kannemääräaikoja jatketaan keinotekoisesti).

Se, onnistuuko puutteen korjaaminen, riippuu luonnollisesti siitä, kuinka laaja korjaamisoikeus on, etenkin millainen mahdollisuus annetaan asiavaltuuden järjestelyyn sopimuksin tai tahdonilmaisuin. Jos kaikki tällaiset mahdollisuudet evätään, korjaamisen mahdollisuus on tyhjä muodollisuus tai ehkä paremmin ohjelmanjulistus, koska tuomioistuin ei kuitenkaan hyväksy korjaamista. Prosessimandaatin kielto pitkälle vietyine sovelluksineen on tässä suhteessa vaarallinen, koska se kokonaan tukkii yhden väylän asiavaltuuden korjaamiseen. Ihme ei näin ole, että asiavaltuuden puutteiden korjaamisen on katsottu oikeudenkäynnin aikana vaikeammaksi kuin muissa prosessinedellytyksissä nähtyjen puutteiden.[325] On myönnettävä, että asiavaltuuden ”järjestely” onnistuu käytännössä vain, kun oikeat ja väärät asianosaiset ovat samalla puolella, toisin sanoen he ovat samaa intressitahoa.[326] Tällaisia korjaamisyrityksiä nähtiin edellä viitatuissa ratkaisuissa KKO 1994:30 ja KKO 1997:187. Tapauksissa oli kysymys takaisinsaannista saneerausmenettelyssä: kanteet oli nostettu velallisen nimissä, vaikka lain mukaan kanteen saavat nostaa vain selvittäjä ja velkoja.

Ensimmäisessä ratkaisussa asianosaisasetelmaa korjailtiin oikeudenkäynnin aikana sillä, että asiaa ajanut lakimies ilmoitti toimivansa selvittäjän toimeksiannosta. Ratkaisuselostusta lainaten: hänellä ei kuitenkaan ollut ”heti” esittää selvittäjän valtakirjaa, joten käräjäoikeus jätti kanteen tutkimatta. Hovioikeus katsoi puutteen asiavaltuudessa korjautuneen, mutta korkein oikeus yhtyi käräjäoikeuden kantaan. Perusteluna oli, kuten todettiin, pelkästään lain sanamuoto, mikä sinänsä oli hyväksyttävää. Prosessilakia on periaatteessa tulkittava ennustettavasti, mihin päästään parhaiten sananmuodon mukaisella tulkinnalla.[327] Puute asiavaltuudessa ei ollut oikeudenkäynnissä myöskään korjautunut; korkein oikeus ei kylläkään lähemmin

325. Näin jo Hassler 1963. Hänen ainoa esimerkkinsä korjaamisesta on välttämättömästä prosessinyhteydestä. Sen puutteellisuus korjautui, kun muut asianosaiset haastettiin jälkikäteen oikeudenkäyntiin. Reinikainen (1958 s. 91) ulotti peruskielteisen asenteensa myös asiavaltuuteen. Pääsäännöksi oli hänen mukaansa asetettava, ettei korjaamista voida sallia. Oikeuslaitoksen voitaisiin esimerkiksi väittää ”myötävaikuttavan oikeusriitojen provosoimiseen”, jos asiaa lykättäisiin, jotta asiavaltuutettu henkilö saataisiin mukaan oikeudenkäyntiin. Standarditeoksessa myönnetään, että osa prosessiedellytysten puutteellisuuksista on korjattavissa. Jos puute on tällainen, prosessiväite – ja toki myös tuomioistuimen prosessinjohto – tähtää ”vain muotomääräykset täyttävän laillisen oikeudenkäynnin aikaansaamiseen.” Ks. Vuorenpää ym 2021 s. 524.

326. Ks. edellä jakso 2.3.

327. Ks. edellä jakso 3.5.

perustellut, miksi välitön ilmoitus kanteen ajamisesta selvittäjän toimeksiannosta ei sitä tehnyt. Lopputulos on ääriformalistinen, ja ratkaisuselostus on sävyltään anteeksipyytelevä ikään kuin sen laatija itsekin epäilisi lopputuloksen hyväksyttävyyttä. Nykyisin vastaavan puutteen luultavasti katsottaisiin korjaantuneen, koska asianosaisasetelma oikaistiin oikeudenkäynnin alussa eikä muodollisen kantajan vaihtuminen vaikuttanut vastapuolen asianajamiseen eikä oikeudenkäynnin kustannuksiin.

Korkeimman oikeuden linja näyttääkin parin vuoden päästä muuttuneen hieman korjaamiselle suopeammaksi. Uudesta tulkinnasta esimerkiksi on nostettavissa ratkaisu KKO 2009:91. Siinä hyväksyttiin asiavaltuutetun tahon (joka oli pesänselvittäjä) ilmoitus siitä, että hän ottaa osakkaan nostaman kanteen ajettavakseen kuolinpesän osalta. Tällä asiavaltuuden puute korjautuikin. Osakkaan nostamana kanne olisi jäänyt vallitsevan pesänselvittäjän kannemonopolin takia tutkimatta. Jos ratkaisuselostus antaa oikean kuvan, tämä korjaus ei herättänyt minkäänlaisia epäilyjä sallittavuudestaan. Tapaukset ovat niin lähellä toisiaan, että erilaiset lopputulokset ehkä kertovat linjanmuutoksesta. Kahden ratkaisun samankaltaisuus on toki kiistettävissä monellakin perusteella.[328] Kummin päin tahansa: ratkaisu osoittaa myönteistä asennetta. Myös ratkaisussa KKO 2021:67 haettiin suopealla tulkinnalla toinen asialegitimoitu taho. Viranomaisen purkuesityksen, johon sillä ei ollut asiavaltuutta, tulkittiin sisältävän myös legitimoidun kiinteistönomistajan purkuhakemuksen. Tulkinta oli väkinäinen ja haetun tuntuinen mutta asiallisesti perusteltu.

Samaa ei voi sanoa ratkaisusta KKO 2023:21. Siinä tuomioistuin päinvastoin kehitti sellaisen asianosaisasetelman, joka synnytti pulmallisen asiavaltuuden. Siihen ei enää saatu korjausta tulkinnalla eikä prosessinjohdolla. Korkein oikeus joutui palauttamaan asian, jotta asiavaltuuden perustavat tosiseikat saatiin selvitetyiksi.[329] Näin saatiin aikaan harvinaisen epäpraktinen ratkaisuohje, sillä asiavaltuus sidottiin kognitiivisten kykyjen kaltaiseen ja näin asiantuntijatodistelua vaativaan tosiseikkaan.[330] Totta on, että muodollisjuridisesti lopputulosta voidaan uskottavasti perustella. Epä-

328. Tässäkin selittäminen on mahdollista. Pesänselvittäjä oli ensiksikin määrätty vasta oikeudenkäynnin aikana, toiseksi korkein oikeus katsoi, että kuolinpesän osakkailla oli joka tapauksessa oikeus ajaa häätökannetta. Tapaus ei siis kuulunut kannemonopolin soveltamisalaan. Näin kiistalla siirtyneestä asiavaltuudesta ei olisi ollut vaikutusta lopputulokseen. Asia palautettiin käräjäoikeuteen, jossa näyttöä häädön edellytyksistä ei ollut aikanaan otettu vastaan.

329. Tuomioistuimia on kuitenkin eniten syyllistetty siitä, että ne kehittivät tilanteeseen pitkälti aineellistuvan asiavaltuussäännön.

330. Ks. lähemmin Koulu 2023c s. 174. Palautushetkellä periaatteessa nopeaa ratkaisua vaativaa lähestymiskieltoasiaa oli käsitelty yli kaksi vuotta, eikä lähestymiskiellon asiaedellytyksiin ollut otettu vielä minkäänlaista kantaa! Totta tietenkin on, että muutoksenhakuun päädyttäessä on vaikea pitää kiinni periaatteesta, jonka mukaan tuomioistuimen on tehtävä päätös prosessinedellytyksistä nopeasti. Tapauksessa sovellettiin perinteistä prosessioikeudellista prosessinedellytystä, joka oli melko puhdas oikeuskysymys.

selväähän kiistatta oli, kenelle asiavaltuus de jure kuului. Jos yhdestä ratkaisusta päätellään kehityksen suuntaa, ristiriita tulee ilmi: asiavaltuus sinänsä laajenee, mutta mahdollisuus asiavaltuuden puutteiden korjaamiseen on aikaisempaa suppeampi. Muodollisesti tulkinnat ovat sovitettavissa yhteen, koska ne eivät ole loogisesti ristiriidassa. Johdonmukaisempaa kuitenkin olisi, että asiavaltuuden laajentuessa myös siinä nähtyjen puutteiden korjaamismahdollisuus kasvaisi.

Jos näin tehtäisiin, uudessa linjauksessa voitaisiin puhua paluusta lähtökohtaan. Varhaisessa tutkimuksessa puutetta asiavaltuudessa nimittäin pidettiin pääsääntöisesti korjauskelpoisena: se saattoi jopa tapahtua asianosaisia vaihtamalla. ”Oikea” asiavaltuutettu saattoi tulla oikeudenkäyntiin kantajana olleen ”väärän” asiavaltuutetun tilalle, ja oikeudenkäynti jatkui siitä, mihin se oli jäänyt. Aikaisemman asianosaisen tilalle tuleminen kylläkin vaati vastaajan suostumuksen, mikä ei sinänsä ole kovinkaan johdonmukaista. Jos tämä edellytys ei vallinnut, ”ei voitane esittää syitä, jotka kantajalle tällaisen oikeuden antaisivat”. Näin ajalle tyypillisen koukeroisesti sanottiin.[331] Ehto kylläkin vei käytännössä merkityksen asianosaisen vaihdokselta. Vastaajan kun saattoi olettaa sitä automaattisesti vastustavan. Hänellä ei normaalisti ole halua auttaa kantajatahoa oikeuksiinsa. Jos hän sitä haluaisi, oikeudenkäyntiähän ei tarvittaisi. Olisi oikeampaa kääntää kysymys ja kysyä, mikä erityinen syy saa aikaan, että tällaista suostumusta kaivataan. Syytä onkin mahdotonta löytää.

Korjaaminen joka tapauksessa johtaa kysymään, mitä rajoituksia korjaamisella vähintäänkin on. Siitähän ei ole laissa säännöksiä, vaikka muista prosessilain säännöksistä on johdettavissa perustavia rajoituksia. Asiavaltuuden korjaaminen ei esimerkiksi saa johtaa asian muuttumiseen toiseksi, koska tällöin kysymyksessä on jo kielletty kanteen muuttaminen (OK 14:2). Asianosaistahon vaihtuminen kokonaan toiseksi tuntuu myös kielletyltä. Pohjoismaiset prosessilait ovat suhtautuneet kielteisesti siihen asianosaiseksi liittymiseen, mikä muissa Euroopan maissa on varsin tavallista. Jos tällainen sääntö asetetaan, kantajan asiavaltuus on korjattavissa, mutta kantajaa ei voida korvata uudella kantajalla. Uuden kantajan on siis nostettava uusi kanne, jolloin kanteen vireilläolon antama synergiaetu menetetään. Tämä voi myös merkitä aineellista oikeudenmenetystä, kun kanteen määräaika ehti päättyä tai materiaalinen vaade vanhentua. ”Väärän” kantajan kannehan ei tietenkään katkaise esimerkiksi saatavan vanhentumista (vanhentumislaki 11 §).

Keinot asiavaltuuden korjaamiseen vaihtelevat. Joskus pelkkä asetelman selventäminen oikeudenkäynnin alussa tuntuisi riittävän. Tähän kategoriaan kuuluu edellä

331. Tarjanne 1929 s. 212.

viitattu KKO 2023:21. Joskus asiavaltuus korjautuisi oikean asiavaltuutetun ilmoituksella, että kannetta ajetaan hänen lukuunsa tai hänen puolestaan. Siirtokonstruktio tarjoaa yleisen keinon jokseenkin kaikkien virheiden korjaamiseen, vaikka se jättää tilaa enemmän tai vähemmän kyseenalaisille järjestelyille. Kantaja voi yhteistuumin oikean asiavaltuuden haltijan kanssa vedota vanhaan suulliseen tai hiljaiseen siirtoon, sillä edes perimissiirron ei tarvitse olla kirjallinen.[332] Toinen tie on väittää, että aikaisempi sopimus – esimerkkinä ratkaisujen KKO 2004:18 ja KKO 2020:39 suostumus tai lupa (on vaikea sanoa, kummasta oli kysymys) oikeudenkäynnin aloittamiseen tai jatkamiseen – olikin oikeastaan siirto. Siirto vain nimettiin asiakirjoissa väärin (falsa demonstratio non nocet -sääntö).[333] Toki tapauksissa ongelmilta olisi vältytty, jos järjestely olisi alkujaankin osattu nimetä siirroksi. Ja kannattaa muistaa kaikkein yksinkertaisin keino korjata asiavaltuus: asiavaltuuden aineellistetaan eli ratkaistaan kanteen hyväksymisen edellytyksenä. Tällöin asiavaltuuden puute voi korjaantua omia aikojaan. Perinteisen dikotomisen tulkinnan mukaan prosessinedellytyksen on kylläkin vallittava oikeudenkäynnin alkaessa, kun taas kanteen hyväksymisen edellytysten kohdalla riittää, että ne ovat olemassa, kun tuomioistuin ratkaisee asian.[334]

Asiavaltuuden tulkinnanvaraisuus ja vaara sen muuttumisesta kanteen hyväksymisen edellytykseksi herättävät kysymyksen, voiko oikeudenhakija saada ennakkokannanoton siitä, onko hänellä suunnitellussa oikeudenkäynnissä asiavaltuus vai ei. Ilmeistä tarvetta tällaiselle ennakkotiedolle olisi, kuten edellä mainittu ratkaisu KHO 2013:170 osoittaa. Siinähän kilpaileva yritys vaati ensin markkinaoikeutta ja sitten korkeinta hallinto-oikeutta vahvistamaan, että kyseisellä yrityksellä oli asianosaisen tai väliintulijan asema valvonta-asiassa, jonka kohteena oli toinen yritys. Ajatus oli kekseliäs mutta ei tuottanut tulosta. Lopputulos tuskin olisi muuttunut, vaikka yritys itse olisi ollut valvonta-asiassa tutkittavana. Selvää on, ettei tällaista ennakkotietojärjestelyä ole; se lienee tuntematon myös muissa Euroopan maissa. Sellaista ei nimittäin mainita tämän tutkimuksen aineistossa, vaikka se olisi varmasti tuotu maakatsauksissa esille uutuusarvonsa takia. Mekanismin puuttuminen ei yllätä. Tuomioistuimetkaan eivät voi ottaa kantaa siihen, kenellä on asiavaltuus toisessa tuomioistuimessa vireillä olevassa tai vireille panemista odottavassa oikeudenkäynnissä. Jokainen tuomioistuin päättää ainoastaan, ketkä ovat asianosaisia niissä yksittäisissä asioissa, joita

332. Selvästi petollinen keino on siirtoasiakirjan jälkikäteinen laatiminen ja päivääminen oikeudenkäyntiä edeltävään aikaan.
333. Säännön mukaan asiakirjassa käytetty väärä nimitys tai käsite ei vie asiakirjalta merkitystä, jos osapuolten tarkoitus on ollut muutoin selvä.
334. Näin ainakin Honkasalon mukaan. Ks. Honkasalo 1928 s. 76.

se itse käsittelee.[335] Oikeudenhakija joutuu näin ottamaan riskin, että hänen asiansa jää tutkimatta siinä tuomioistuimessa, johon hän oman harkintansa mukaan sen vie.

5.4. OIKEUDENKÄYNNIN KUSTANNUKSET JA RATKAISUN OIKEUSVOIMA

5.4.1. KULUVASTUU ASIAN JÄÄDESSÄ TUTKIMATTA

Kun asia jää tutkimatta, kantajan velvollisuus vastapuolen oikeudenkäyntikulujen korjaamisesta nousee tärkeäksi. Säännöspohja on selvä. Asianosaisen, jonka kanne on jätetty tutkimatta, katsotaan hävinneen asiassa (OK 21:7.1). Näin sovellettavaksi tulee prosessilain pääsääntö, jonka mukaan asianosaisen on korvattava vastapuolen tarpeelliset ja kohtuulliset oikeudenkäyntikulut (OK 21:1). Erityissäännöksen mukainen korvausvelvollisuus on tuottanut yllättävän niukalti oikeuskäytäntöä verrattuna pykälän toiseen momenttiin, joka sääntelee vastuuta kanteen tultua peruutetuksi. Asiavaltuutta koskevien tapausten ratkaisuselostuksista lisäksi puuttuvat hämmästyttävän usein maininnat oikeudenkäynnin kustannuksista. Kustannusten korvaamista joko ei lainkaan vaadittu tai selostuksen kirjoittaja on jättänyt sen kertomatta. Myös tutkimuksessa pykälän toinen momentti on saanut kaiken huomion.[336] Ensimmäisestä momentista on kylläkin sanottu, että säännös on erityisen raskas asiaa hoitaneelle asianajajalle. Tämä kun tulee nolatuksi päämiehensä silmissä.[337]

Kustannusvastuu ei kuitenkaan voi olla niin yksioikoinen, mitä mainitut seikat antavat aiheen olettaa. Ohimennen todettakoon, että ennen vuoden 1993 uudistusta – se koski myös OK 21 lukua – varallisuusoikeudellisissa ja immateriaalioikeudellisissa asioissa hävinnyt kantaja sai yleensä niskoilleen täysimääräisen kuluvastuun (esim. KKO 1989:47 ja KKO 1992:186). Sen sijaan ratkaisussa KKO 1992:156 vastaajan vaatimus kustannusten korvaamisesta hylättiin 'asian laatuun katsoen'. Periaatteeksi

335. Pienen avun epäselviin tilanteisiin tuo ammattieettinen sääntö, jonka mukaan vastapuolen asianajajan tulee ilmoittaa, kun hän havaitsee seikan, joka voi johtaa kanteen tutkimatta jättämiseen. Näin kanne voidaan peruuttaa, eikä sitä viedä valmisteluun, jossa se jäisi tutkimatta. Näin Kilpiä 2016 s. 202. Tällaista tapaohjetta ei ole, mutta ehdotus sinänsä on kannatettava. Se laskee oikeudenkäynnin hukkakustannuksia, maksoi ne kuka tahansa. Asiavaltuusongelman salassapito viime hetkeen saakka, jotta kustannukset maksimoituvat, ei tietenkään ole eettisesti hyväksyttävää. Taktisesti se voi olla edullista etenkin, jos kannemääräaika ehtii päättymään, ennen kuin asiavaltuuden osalta oikaistu kanne nostetaan.

336. Ks. esimerkiksi Jokela 2019 s. 167. Kustannusvastuusta siirtotilanteissa ks. Bellander 2017 s. 366.

337. Kilpiä 2016 s. 201.

on kylläkin katsottava kuluvastuun yhtäläisyys, jäi asia tutkimatta tai kanne hylättiin. Asiavaltuus sisältää usein aineellisia tosiseikkoja, ja viimeistään asiavaltuuden tarkoituksellinen aineellistaminen pudottavat pohjan ajatukselta, jonka mukaan käsittelyn tai lopputuloksen erilaisuus antaisivat aiheen erilaisiin tulkintoihin kuluvastuusta.

Sen sijaan ankaraa kuluvastuuta lieventävissä poikkeuksissa jotain näyttää muuttuvan. Näin ei tosin käy niin sanotussa osavoitossa (OK 21:3). Osavoitossa osa kantajan vaatimuksista jää tutkimatta, kun taas osa vaatimuksista tutkitaan ja ratkaistaan hänen edukseen. Tällöin kumpikin pääsääntöisesti vastaa omista kustannuksistaan. Oikeudellinen epäselvyys aktualisoituu usein asiavaltuudessa lievennysperusteena, mikä on käynyt ilmi edellä. Asiavaltuus on sisällöllisesti niin epäselvä, että hävinneellä osapuolella on enimmäkseen perusteltu aihe oikeudenkäyntiin. Sillä, onko kysymys säännellystä tai sääntelemättömästä alueesta, ei tunnu olevan merkitystä. Normaali lopputulos näin olisi asian jäädessä tutkimatta, että asianosaiset vastaisivat itse oikeudenkäyntikuluistaan (OK 21:8a). Myös osittainen korvaus on mahdollinen kuten ratkaisu KKO 2019:65 osoittaa. Osittaiseen korvaamiseen on aihetta silloin, kun asianosaisten taloudellinen asema on erilainen mutta sosiaalinen kulusäännös ei vielä tule sovellettavaksi. Kyseisessä ratkaisussa työnantaja, jonka kanne jäi tutkimatta, määrättiin korvaamaan osaksi työntekijän kustannukset, vaikka oikeudenkäyntiin oli ollut perusteltu aihe ja kumpikin vastaa kustannuksistaan -sääntö olisi muutoin tullut sovellettavaksi.

”Uudet” asiat tuovat paljon tilanteita, joissa kanne jää tutkimatta mutta ankara kuluvastuu olisi varallisuusasemien eron takia kokonaisuutena kohtuutonta (OK 21:8b). Oikeudenkäynnissä vastaajina ovat tavallisesti julkisyhteisöt tai suuryritykset, kantajina taas kansalaisjärjestöt tai yksityiset aktiivit.[338] Kannattaa kuitenkin huomata, että sosiaaliset syyt eivät mahdollista kuluvastuusta luopumista: maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää voidaan lain mukaan ainoastaan ”alentaa”. Uusissa oikeudenkäynneissä asiavaltuus on kuitenkin tavallisesti epäselvä, joten monesti sosiaalinen kulusääntö ja epäselvyyssääntö tullevat pääsääntöisesti sovellettaviksi samanaikaisesti. On tosin muistettava, että ”uudet” asiat saattavat perustua niin kaukaa haettuihin tulkintoihin asiavaltuudesta, että säännökset turhasta oikeudenkäynnistä saattavat aktualisoitua.[339] Oikeudenkäyntiä pidetään toisin sanoen

338. Säännöksen tyypillisenä soveltamistilanteena on pidetty tilanteita, joissa yksityinen kansalainen on valtion tai muun julkisyhteisön taikka suuryrityksen vastapuolena. Ks. Jokela 2019 s. 140.

339. Ks. Jokela 2019 s. 150. Ilmiö tunnetaan Suomessakin. Ks. esimerkiksi Helsingin Sanomat 13.1.2022: ”Kiusantekokanteiden tehtailua ollaan vaikeuttamassa Suomessakin”. Mediassa esillä ovat, inhimillistä kylläkin, olleet lähinnä mediatoimijoihin kohdistetut kunnianloukkauskanteet. Tällaiset kanteet ovat vain pieni osa kiusantekokanteita. Kiusantekoon voi tietenkin

tarpeettomana (OK 21:4) tai aiheettomana (OK 21:5). Tällöin asianosainen on lain mukaan velvollinen korvaamaan kustannukset riippumatta siitä, miten ne muutoin on korvattava. Ankaroitettu vastuu ulotetaan myös asianosaisen lakimiehiin, millä vasta on todellista merkitystä. Normaalisti asianosaisen lakimies ei vastaa oikeudenkäynnin kustannuksista. Koska ”uudet” asiat tavallisesti päätyvät kantajan tappioon, ankaroitetulla kuluvastuulla ei asianosaisen kannalta ole sinänsä merkitystä: hän jää muutoinkin vastuuseen oikeudenkäynnin kustannuksista.

Luultavaa kylläkin on, että niin vastapuoli kuin tuomioistuimet varovat tällaisia vaatimuksia ja ankaroitettua vastuuta. ”Uusien” asioiden, esimerkkinä ympäristö, tavoitteet koetaan yleisesti hyväksyttäviksi, ja ankaroitettu korvausvastuu tuo asialle ylimääräistä julkisuutta ja tuomioistuimille huonon maineen. Ankaroitettu kuluvastuu on sananmukaisesti ”bensiiniä liekkeihin”. Normaali vastastrategia tunnetusti on, että vastapuoli yrittää pitää ”uuden” oikeudenkäynnin matalan profiilin asiana.[340] Se yritetään haudata juttulistoihin. Ilmasto- ja ympäristöasioissa järjestöt kylläkin onnistuvat pitämään oikeudenkäynnit julkisuudessa, mutta muissa asiaryhmissä se harvemmin onnistuu.

5.4.2. OIKEUSVOIMA ASIAVALTUUTTA KOSKEVISSA RATKAISUISSA

Harvemmin korostetaan, että prosessinedellytysten vaikutus on pääsääntöisesti väliaikainen.[341] Oikeudenhakija, jonka kanne on jäänyt tutkimatta, voi tavallisesti nostaa uuden korjatun kanteen. Kanne voidaan esimerkiksi panna vireille toimivaltaisessa tuomioistuimessa, haasteen tiedoksiannossa tapahtunut virhe korjataan, kielletty kanteenmuutos tehdään korjatulla haastehakemuksella ja niin edelleen. Vain harvoin ylipäätään herää kysymystä, onko tutkimatta jättämisellä lopullinen vaikutus, toisin sanoen se estää kaikki myöhemmät oikeudenkäynnit, jos kysymys on periaatteessa samasta asiasta. Asiavaltuus ja asiaan liittyvät muut prosessinedellytykset ovat tässä suhteessa poikkeus: niissä kysymys on mielekäs. Aikaisemmin tehtiin

syyllistyä myös viranomainen, mikä on otettava huomioon, jos julkisen intervention alaa laajennetaan. Viranomaisen kiusantekokanteet ovat erityisen vakavia vastapuolelle, koska niiden takana ovat julkisen vallan arvovalta sekä loputtomat voimavarat.

340. Oma laajempi kysymyksensä on, missä määrin asianosaisilla on oikeus ilman ankaroitetun kuluvastuun pelkoa hakea ”uutta oikeutta”, esimerkiksi ympäristöasioissa ”ylisukupolvista oikeutta”. Oikeuskehityksen kannalta tällaiset matalan ennusteen kanteet ovat välttämättömiä: ne vievät kehitystä eteenpäin. Suuret muutokset ovat enimmäkseen asteittaisia, joten ensimmäiset yritykset epäonnistuvat, kunnes asenteet hiljalleen uudistuvat tai lainsäädäntö muuttuu. Ankaroitetun kuluvastuun piiriin jäävät tällöin lähinnä ne oikeudenkäynnit, joiden ilmeinen tarkoitus on tuoda pelkästään haittaa (esim. huonoa mainetta tai ajanhukkaa) vastapuolelle.

341. Ks. esimerkiksi Ekelöf 1996 s. 12.

jyrkkä ero tutkimatta jättämisen ja hylkäämisen välillä: ensimmäiset päätökset eivät periaatteessa saaneet sitä oikeusvoimaa, josta tuomiot pääsivät osallisiksi. Asiaan liittyvät prosessinedellytykset eivät ole muodostaneet tästä pääsäännöstä poikkeusta.

Uudempi tutkimus on laajentanut oikeusvoiman soveltamisalaa tässä suhteessa. Uuden tulkinnan mukaan myös päätös tutkimatta jättämisestä pääsee osalliseksi oikeusvoimasta, jos prosessuaalinen tilanne eli oikeudellinen asiantila on muuttumaton. Esimerkki muuttumattomasta asiantilasta on tuomioistuimen toimivalta.[342] Tämä vastaa pohjoismaisia näkemyksiä. Tosin niissä oppikirjaesimerkiksi katoamattomasta prosessinesteestä (eli prosessinedellytyksen puuttumisesta) on enimmäkseen nostettu lainvoimainen tuomio samassa asiassa. Uutta näkemystä ei kaada se, että esimerkit eivät oikeastaan vakuuta. Kumpaankin esimerkkiin löydetään helposti vastaväite tai oikeammin kaksi sellaista. Ensiksikin tulkinnat voivat muuttua, jos toimivallan perustaa tai oikeusvoiman ulottuvuutta arvioidaan eri tavalla kuin ennen. Oikeudellinen asiantila ei siis ole koskaan kirjaimellisesti pysyvä, eikä siihen tarvita edes olosuhteiden muuttumista. Tulkintojen muuttuminen ajan myötä on oikeastaan varsin yleistä. Oikeusvoimassa nimenomaan on nähty yhden lakimiespolven aikana fundamentaalinen muutos, kun oikeuskäytännössä laaja oikeusvoimaoppi syrjäytti aikaisemman suppean oikeusvoimaopin.[343]

On helppo huomata, että korjattavuuteen kytketty konsepti toimii hyvin negatiivisessa oikeusvoimassa. Toisintokannetta käsittelevä tuomioistuin arvioi, onko aikaisempi puute korjattu tai korjautunut. Jos vastaus on myöntävä, asia otetaan tutkittavaksi ja siinä annetaan asiaratkaisu. Jos taas näin ei ole, toisintokanne jätetään samalla perusteella tutkimatta.[344] Positiivinen oikeusvoima eli ratkaisun sitovuus uudessa oikeudenkäynnissä sen sijaan jää arvoitukseksi. Jos puute on menestyksellä korjattu tai se on korjautunut, oikeusvoimavaikutus katoaa, tarkkaan ottaen sitä ei ole koskaan ollutkaan. Jos taas puute on entisellään, tuomioistuin joutuu arvioimaan, olisiko puute ylipäätään ollut korjattavissa. Vastaamisen pakko on toki kierrettävissä toteamalla, että tutkimatta jättämisen oikeusvoima vaikuttaa nimenomaan negatiivisesti, toisin sanoen uusia oikeudenkäyntejä estäen. Näin varmaan onkin. Jos prosessinedellytys kuitenkin on aineellistunut (kaikkien kohdalla se ei ole mahdollista), päätös tutkimatta jättämisessä voi sisältää sellaista aineellistunutta ainesta, joka periaatteessa vaikuttaa positiivisen oikeusvoiman tapaan.

342. Ks. esimerkiksi Vuorenpää ym 2021 s. 756.
343. Ks. Koulu 2016 s. 278.
344. Prosessinedellytyksen käsittelyltä ei totaalisesti tietenkään vältytä. Käsittely kuitenkin rajoittuu siihen, onko puute hyväksyttävästi korjattu tai korjaantunut. Sitä, onko tällainen prosessinedellytys alun perin puuttunut, ei sen sijaan tarvitse uudelleen käsitellä.

Uusi periaate tuntuu ensi näkemältä koskevan myös asiavaltuutta. Tämä tarkoittaisi, että on yhdentekevää, hylätäänkö kanne asiaperustein vai jätetäänkö kanne tutkimatta asiavaltuuden puuttumisen takia.[345] Suoraa soveltamista voidaan esimerkiksi perustella sillä, että puutteet asiavaltuudessa ovat lähtökohtaisesti korjauskelvottomia, toisin sanoen oikeudellinen asiantila tila on pysyvä, eikä oikeudenhakija pysty sitä muuttamaan. Kannattaa huomata, että asiavaltuus poikkeaa tässä perustavasti oikeussuojan tarpeesta ja tuomioistuinkelpoisuudesta. Oikeussuojan tarpeen elämistä on suorastaan pidettävä normaalina ilmiönä. Tuomioistuinkelpoisuus (asian on oltava tuomioistuinasia) ei sekään ole kiveen hakattu asiantila. Kannevaatimukset voidaan esimerkiksi muotoilla uudelleen. Tällöin asia saadaan oikeudellistetuksi, jolloin se transformoituu tuomioistuinasiaksi. Toki saatetaan sanoa, että tällöin aina ei ole enää kysymys kirjaimellisesti samasta asiasta.[346] Oikeudellinen uudelleenmuotoilu ei kuitenkaan tarkoita, että asian identiteetti oikeudenhakijan näkökulmasta muuttuisi. Hän pääsee uudella kanteella samaan tulokseen, mitä hän haki ensikanteella. Oikeudenhakijaa ei haittaa, miten tutkijat luokittelevat asiat.

Toiseksi saatetaan väittää, että asiavaltuuden aktiivinen korjaaminen on toisinaan mahdollista. Oikeudellinen asiantila murretaan luomalla uusi oikeudellinen asiantila, jolloin oikeusvoimavaikutus (jos sellainen on alun perinkään syntynyt) periaatteessa katoaa. Edes lainvoimainen tuomio ei tosiasiallisesti luo muuttumatonta asiantilaa. Tuomio voidaan purkaa ylimääräisellä muutoksenhaulla, jolloin sen oikeusvoimavaikutus tietenkin raukeaa. Ulkoisilla muutoksilla ei asiavaltuudessa ole sellaista merkitystä, miltä näyttää. Asiavaltuutta korjaavat toimet nimittäin usein muuttavat samalla asiaosaisasetelmaa, toisin sanoen asianosaiset eivät ole samat kuin alkujaan. Tällöin kysymys oikeusvoimasta raukeaa. Oikeusvoima ei ulotu sellaisiin uusiin oikeudenkäynteihin, joissa on eri asianosaiset. Tämähän on subjektiivisessa oikeusvoimassa pääsääntö. Subjektiivisen oikeusvoiman ulottuvuudesta on kuitenkin poikkeuksia, eikä oikeudenhakija voi luottaa siihen, ettei oikeusvoimaa ole. Sitä paitsi todistusvaikutustakaan ei voi pitää marginaalisena haittana. Todistusvaikutushan ei piittaa niistä rajoista, joita oikeusvoimassa on.[347] Jos aikaisempi oikeudenkäynti oli saanut

345. Näin Päivärinne 2022 s. 107. Hän tosin ottaa kantaa vain tekijänoikeudelliseen asiavaltuuteen, mutta sama logiikka pätee selvästi kaikissa asiatyypeissä ja asiaryhmissä. Lindblom (1974 s. 165) kieltää kategorisesti eron: ”--- distinktionen mellan formell och materiell rätt saknar betydelse i rättskraftshänseende”.

346. Asian muuttuminen uudeksi asiassa kylläkin pelastaa oikeudenhakijan siltä loukulta, jonka tutkimatta jättämisen lis pendens -vaikutus saa joskus aikaan. Kuvitteellisessa esimerkissä kantaja on viime hetkellä nostanut perimiskanteen väärässä tuomioistuimessa, jossa se jää tutkimatta. Hän ei voi nostaa kannetta oikeassa tuomioistuimessa, koska aikaisempi päätös ei ole lainvoimainen ja asia on näin muodollisesti vielä vireillä. Ks. lähemmin Lindblom 2000 s. 507.

347. Ks. edellä jakso 3.4.

laajan asiakäsittelyn ja vastaaja oli sama kuin uudessa oikeudenkäynnissä, aikaisemmalla tuomiolla on varmasti todistusarvoa.[348] Tämä arvo säilyy, päätyi ensimmäinen oikeudenkäynti hylkäämiseen vai tutkimatta jättämiseen. Tässä suhteessa väite luokittelun merkityksettömyydestä osuu.

Joskus asiavaltuuden puuttuminen suorastaan korjautuu itsestään, jolloin oikeusvoimakin katoaa tai sen pitäisi kadota. Asiantilahan ei ollutkaan, toisin kuin aluksi oletettiin, pysyvä. Asiavaltuus on usein sidottu kärsittyyn haittaan (tavallinen kriteeri hallintoasioissa) tai oikeussuojan tarpeeseen. Kumpikin voi ajan mittaan kadota, muuttua tai kasvaa; subjektiivinen käsitys ei tietenkään riitä, vaan muutoksen on oltava todellinen. Erityislainsäädännössä on toisinaan jopa nimenomainen säännös olosuhteiden olennaisesta muuttumisesta: esimerkiksi toiminimilaki määrää, että uusi kanne on jätettävä tutkimatta, jolleivat olosuhteet ole olennaisesti muuttuneet (20.5 §).[349] On tietenkin mahdollista pitää kiinni lähtökohtaisesta oikeusvoimasta ja selvittää, onko haitassa (tai muussa asiantilassa) tapahtunut ”riittävä” muutos. Vähätöisempi sovellus kuitenkin on, että luonnostaan liikkuvissa asiantiloissa oikeusvoimaa ei synny, jos asiavaltuus on sidottu tällaiseen tosiseikkaan. Selvää kuitenkin on, että kannanotto esimerkiksi toiminimen haltijan yksinoikeuden loukkaamiseen (toiminimilaki 23 §), oli sen perusteena oikeudellinen arvio vai faktatoteamus, kuuluu objektiivisen oikeusvoiman piiriin. Sitä ei haitan kasvaminen tai vastaava muutos pysty kumoamaan.

Oikeusvoiman sitominen asiantilan pysyvyyteen ei ole praktinen periaateratkaisu, vaikka se aluksi kuulostaa hyvältä. Asiavaltuuden kohdalla tällainen sitominen merkitsee väistämättä kannanottoa siihen, onko tehty tai tapahtunut muutos, esimerkiksi asiavaltuutta järjestelevä sopimus tai olosuhteiden muuttuminen, ollut oikeudellisesti pätevä tai oikeammin oikeudellisesti merkittävä. Vielä hankalammaksi periaatteen soveltaminen tulee, jos päätöksen oikeusvoima riippuisi asiavaltuuden abstraktista korjauskelpoisuudesta eli siitä, onko puute asiavaltuudessa ylipäätään jollakin konstilla korjattavissa. Tällöin kantaa on pakko ottaa kaikkiin potentiaalisiin tapoihin korjata asiavaltuutta. Tällaista kokonaisarviota tietenkin tarvitaan vastaamaan ennen kaikkea siihen, kannattaako asiavaltuutta ilman jääneen asianosaisen ryhtyä toimiin asiavaltuuden hankkimiseksi ja varautua uuteen oikeudenkäyntiin.

Oikeusvoimaa ei, toisin kuin asiavaltuutta, saa aineellistaa, toisin sanoen muuttaa kanteen hyväksymisen edellytykseksi. Aikaisempi oikeusvoimainen ratkaisu on aina

348. Todistusvaikutuksella ei tunnetusti ole sellaisia kiinteitä sääntöjä kuin oikeusvoimavaikutuksella. Ainoa selvä sääntö on, että muodolliset ratkaisut ilman asiakäsittelyä eivät saa todistusvaikutusta. Ks. Koulu 2016 s. 270.
349. Ks. jäljempänä 6.3.

prosessinedellytys ja sellaisena käsiteltävä. Tämä ei tarkoita, etteikö päätös oikeusvoimasta siirtyisi ja saisi siirtyä ratkaistavaksi joko erillisessä tai yhteisessä pääkäsittelyssä. Aikaisemman ratkaisun oikeusvoimahan on tavallaan vielä kiperämpi prosessinedellytys kuin asiavaltuus, joka on aina aineellistettavissa. Ihanteena tietenkin on, että päätös asian tutkimatta jättämisestä tällä perusteella tehdään valmistelussa. Oikeusvoiman ulottuvuus on teoriassa oikeuskysymys, joten päätöksenteko periaatteessa on aina mahdollista. Myös oikeussuojan tarpeesta eli aikanaan oikeussuojaintressistä sanottiinkin, että ratkaisu oli perustettava sen puuttumiseen. Kanne oli siis jätettävä tutkimatta, jotta ”eventuaalinen lausunto aineellisesta oikeussuhteesta ei saavuta oikeusvoimaa”.[350] Vaikka yhtäläinen oikeusvoimavaikutus olisi ihanteellinen, se on rakenteellisesti niin heikko, että ihannetta ei saisi pelkistää päätöksentekoa ohjaavaksi yhtenäisen tulkinnan periaatteeksi. Se on vain argumentti.

Oma kysymyksensä on, kuinka laaja objektiivinen oikeusvoima tutkimatta jättämispäätöksellä on. Objektiivinen oikeusvoima on asiaratkaisuissa hyvin kattava: oikeusvoima kattaa kaikki ne vaatimukset ja perusteet, jotka olisi voitu esittää ensiprosessissa (ja täysin riippumatta siitä, tulivatko ne millään tavoin siinä mainituksi). Tästä syystä on aihetta kysyä, saako myös päätös tutkimatta jättämisestä samanlaisen laajan oikeusvoiman. Asiaa ei ole tutkittu, joskin oikeusvoiman ylenpalttista laajuutta on pidetty huonosti harkittuna periaateratkaisuna.[351] Laaja oikeusvoima johtaa paisuviin oikeudenkäynteihin, koska asianosaiset luonnollisesti haluavat välttää vaihtoehtoisten ja liitännäisten vaatimusten ja perusteiden prekluusion, joka muutoin olisi niiden kohtalona. Kannattaa muistaa, että laaja oikeusvoima ei perustu lakiin (oikeusvoimastahan ei ole lainkaan säännöksiä), vaan se on oikeuskäytännön tukeman tutkimuksen kehitelmä. Näin mitään periaatteellista estettä ei olisi soveltaa päätökseen tutkimatta jättämisestä vanhaa ja huomattavasti suppeampaa oikeusvoimaa. Tämä olisi access to justice -henkinen ajatusmalli: oikeudenhakijan tulisi saada asiansa materiaalisesti tutkittavaksi ilman teknisiä esteitä. Oikeudenkäyntikynnys on jo muutoinkin Suomessa monen mielestä liian korkea kuluttaja-palkansaajan ansiotasolla. On myönnettävä, että suppea oikeusvoima ei sekään ole heikolle kertaasianosaiselle ihanteellinen tai edes hyvä vaihtoehto. Pahimmillaan se johtaa useisiin mutta turhiin yrityksiin saada asia tuomioistuimeen. Suomessa vaara toistuvista ja turhista oikeudenkäynneistä kuitenkin on, kuten jo todettiin, jokseenkin olematon.

350. Näin Honkasalo 1928 s. 77. Ajatus selvästikin oli, että oikeussuojan tarve saattoi myöhemmin syntyä ja uusi kanne oli tällöin tutkittavissa.
351. Koulu 2016 s. 197.

On kuitenkin totta, että jos sitä esiintyy, syyllinen on tavallisesti varakas toistuvaisasianosainen. Laajalla oikeusvoimalla suojattaisiin näin heikompaa vastapuolta.

Analyysissä päästään eteenpäin erottamalla edellä esitettyyn tapaan alkumuotoinen ja tahdonilmaisuilla järjestetty asiavaltuus. Asiavaltuuden alkutilassa vallitsee asiantilan muuttumattomuus. Asiavaltuuden muutos on tällöin perustettavissa ainoastaan eri säännöksiin, eri tosiseikkoihin tai asiavaltuuden uustulkintoihin. Tällöin laajennettu oikeusvoimavaikutus ei tunnu kohtuuttomalta. Uutta oikeudenkäyntiä kun käytettäisiin vain uuden oikeudellisen argumentaation testaamiseen, mikä ei ole vastapuolen kannalta toivottavaa.[352] Tällaiset kanteet ovat lähellä niin sanottuja kiusantekokanteita. Toinenkin soveltamistilanne vaikuttaa melkoiselta itsestäänselvyydeltä. Jos asiavaltuus aineellistetaan ja muutetaan kanteen hyväksymisen edellytykseksi, oikeastaan muuta vaihtoehtoa ei jää kuin laaja oikeusvoima. Yhdellä aineellisella edellytyksellä ei voi olla erilaista oikeusvoimaa kuin muilla edellytyksillä. Sen sijaan tahdonilmaisuihin tukeutuvassa asiavaltuudessa laaja oikeusvoimatulkinta ei enää olekaan näin ilmeinen. Sehän merkitsisi, että kaikki vaihtoehtoiset tavat järjestää asiavaltuus tai muuttaa asianosaisasetelmaa kerralla preklusoituvat.[353] Jos primäärioikeuden siirto on ollut epäselvä, uusi asianmukainen siirto ei auttaisi, erillistä prosessimandaatin vaihtamista ei voitaisi paikata siirtämällä koko aineellinen oikeusasema ja niin edelleen. Access to justice -tutkijan mielestä oikeusvoima ulotetaan tällaisella tulkinnalla aivan liian kauas. Oikeusvoimalla ei saisi estää asiavaltuuden puutteiden korjaamista ensiprosessin jälkeen, jos se on kerran ollut oikeudenkäynnin aikana sallittua.

Kannattaa huomata, että aineellistunut asiavaltuus antaa laajemman oikeusvoiman mutta kasvattaa sen ohella epäsuorasti tuomion tosiasiallisia vaikutuksia. Tästä esimerkkinä on tuomion todistusvaikutus myöhemmissä oikeudenkäynneissä. Aineellistunut asiavaltuus nimittäin ”tuottaa” täysimittaisen oikeudenkäynnin. Siinä asianosaiset esittävät oikeudellisia argumentteja ja todistelua. Todistusvaikutus taas on, kuten muistetaan, seurausta täysimittaisesta eli ”aineellisoikeudellisesta” käsittelystä: ilman sitä tällaista vaikutusta ei ilmene. Pedagoginen sääntö on kuulunut, että oikeusvoimavaikutus on formaalinen ja automaattinen, todistusvaikutus taas tosiasiallinen ja tapauskohtainen. Prosessioikeudellisessa asiavaltuuskonseptissa asiakäsittelyyn ei lainkaan päästä, koska puute asiavaltuudessa saa aikaan, että kanne

352. Sen sijaan ensiprosessissa asianosaisilla on lupa kokeilla uutta lähestymistapaa, uutta argumentaatiota sekä uusia konstruktioita asiavaltuuden jäsentämiseksi. Asiavaltuuden tulkinnat ovat kaikissa Euroopan maissa muuttumassa, ja on toivottavaa, että tämä kehitys näkyy myös Suomessa. Asiavaltuuden teoriat eivät saisi jäädä yksin tutkimuksen luomuksiksi.
353. Ks. edellä jakso 4.1.2.

jätetään valmistelussa tutkimatta. Tuomioistuimen valinta perusmallista – onko kysymyksessä kanteen hyväksymisen edellytys vai ”prosessuaalinen” prosessinedellytys – saa näin kauas tulevaisuuteen ulottuvia vaikutuksia, osaksi oikeusvoiman, osaksi todistusvaikutuksen kautta. Suppea oikeusvoimatulkinta ei tietenkään pakota oikeudenhakijaa uuteen oikeudenkäyntiin. Se jättää siihen vain option, ja oikeudenhakija voi aina päättää, ettei hän sitä käytä.

Näin päädytään kaikesta huolimatta siihen, että ”prosessuaalinen” ja ”aineellinen” oikeusvoima seuraavat samoja sääntöjä, oli kysymys objektiivisesta tai subjektiivisesta ulottuvuudesta: molemmat ovat yhtä laajoja (tai toisesta näkökulmasta yhtä suppeita). Eroa ei ole siinä, onko oikeudenkäynnissä annettu ratkaisu tuomio vai päätös tutkimatta jättämisestä. Perusteluna tälle tulkinnalle on yhdenvertaisuus. Ellei oikeusvoimaa näin tulkittaisi, satunnaiset ja viime kädessä subjektiiviset mielipiteet asiavaltuuden ”luonteesta” saisivat suhteettoman merkityksen. Toinen asia on, kuinka järkevänä tai tarkoituksenmukaisena pidetään vallitsevaa laajan oikeusvoiman oppia. Tässä väitetään vain, että erot ulottuvuudessa eivät ole hyväksyttäviä.

5.5. VÄLITULOKSIA

Kun asiavaltuus aktualisoituu oikeudenkäynnissä, se on joko oikeuskysymys tai faktaerimielisyys taikka niiden yhdistelmä. Oikeuskysymyksessä asiavaltuus toimii moitteettomasti prosessinedellytyksenä, toisin sanoen virhe asiavaltuudessa todetaan ja oikeudenkäynti estyy. Totta on, että luokittelu oikeuskysymykseksi ja sitten perinteiseksi kiistaksi prosessinedellytyksestä ei vapauta tuomioistuinta perusteellisesta käsittelystä (OK 6:2a). Myös prosessinedellytyksenä asiavaltuutta on käsiteltävä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vähimmäisstandardien mukaisesti. Asiavaltuuden ”prosessuaalistaminen” ei toisin sanoen tuo vapautuksia eikä kevennyksiä käsittelyyn. Opit prosessinedellytyksistä tuovat erityisen jännitteen oikeuksiin pääsyyn: voidaan sanoa, että kiistanalainen asiavaltuus, etenkin jos se on pitkälle aineellistunut tai se riippuu riitaisista tosiseikoista, hajottaa access to justice -tavoitteenasettelua, Prosessinedellytyksistä ei ensinnäkään saisi muodostua oikeudenkäyntiin liiallista estettä eikä ainakaan oikeudenkäynnin pääkysymystä, joka jo sellaisenaan vaatisi täysimittaisen oikeudenkäynnin. ”Prosessiprosessit” eli oikeudenkäynnit prosessioikeudellisesta kysymyksestä ovat anakronistisia. Prosessinedellytysten tarpeellisuutta sinänsä kukaan ei kiistäne. Edellytykset sekä antavat kunnollisen pohjan aineellisten riitaky-

symysten käsittelylle että estävät oikeudenkäynnit, joissa näitä edellytyksiä ei vallitse. Valtaosa prosessinedellytyksistä ei vaadi kovin syvällistä tutkintaa. Edellytyksestä tai sen puuttumisesta voidaan päättää ”asiakirjoja katsomalla”. Tällaisia helppoja edellytyksiä ovat muun muassa toimivallan, asianosaiskelpoisuuden ja oikean vireillepanotavan kaltaiset edellytykset.

Toiseksi asiavaltuus hahmottaa sen ajattelumatriisin, josta vastauksia haetaan. Prosessinedellytys -kysymys mielletään erilaiseksi kuin asiaedellytys -kysymys. Ensimmäiseen haetaan vastauksia prosessioikeuden periaatteista (kirjoitettua lakiahan ei ole), toiseen aineellisesta lainsäädännöstä. Samalla käsittelyura (tai ehkä oikeammin hahmotusura) määrää lopputuloksen muotoilun: yksi ura vie asiaratkaisuun eli tuomioon, toinen johtaa prosessuaaliseen ratkaisuun eli tutkimatta jättämiseen. Näillä taas saattaa olla erilaisia oikeusvaikutuksia. Mille uralle kiistanalainen asiavaltuus ajautuu tai tietoisesti ohjataan, ei jää asianosaisilta huomaamatta. Määräähän käsittelyura oikeudenkäynnin ulkoisen kulun, esimerkiksi tutkinnan ajoituksen, käsittelytavan sekä tuomioistuimen selvitysvelvollisuuden. Prosessinedellytysuralla asiavaltuus tutkitaan viran puolesta, asiaedellytysuralla taas se seuraa tai sen pitäisi seurata väittämistaakan periaatteita. Tuomioistuimen mahdollisuudet siihen puuttumiseen rajoittuvat jälkimmäisessä tapauksessa informoivaan prosessinjohtoon, jota sitäkin rajoittaa puolueettomuusvaatimus. Tuomioistuin ei saa antaa edes vaikutelmaa ”puolenpidosta”, kun asianosaisilla on ammattimaiset lakimiehet.

Viran puolesta tutkimista ja aineellistunutta asiavaltuutta ei luontevasti soviteta yhteen. Johdonmukaista nimittäin olisi, että aineellistunut asiavaltuus olisi väittämistaakan piirissä. Siihen vetoavan olisi tuotava esiin ne seikat, jotka aineellistavat asiavaltuuden. Vastaväitteenä voidaan esittää, että asiavaltuus ei sisällä erillisiä tosiseikkoja, joihin pitäisi vedota: aineellistunut asiavaltuus on yksi ainoa kompleksinen tosiseikka. Siihen on kantajan puolelta vedottu, kun kanne on nostettu. Tuomioistuimen on prosessinjohdollaan eroteltavat sen elementit ja alistettava ne siihen perusteelliseen käsittelyyn, mitä prosessilaki tuomioistuimelta vaatii. Kysymys vetoamistaakasta koskee näin vain vastaajaa. Tässä katsotaan, että vaatimus viran puolesta tutkimisesta on voimassa vastaajan kohdalla.[354] Asiavaltuuden aineellistaminen ei siis tee siitä väitteenvaraista hänen kohdallaan. Vastaajan ei tarvitse erikseen kiistää

354. Tämä ei ole niin outoa kuin miltä se kuulostaa. Aina on tiedetty, että asiassa, jossa sovintoa ei sallita, on kuitenkin kysymyksiä, joissa sovinto voidaan tehdä. Niissä taas väittämistaakka on voimassa. Yhtä hyvin dispositiivisessa asiassa esiintyy kysymyksiä, joissa väittämistaakkaa ei sovelleta vaan ne tutkitaan viran puolesta. Väittämistaakka ja viran puolesta tutkiminen eivät siis sulje totaalisesti pois toisinaan. Eri asia on, että nimenomaan asiavaltuudessa ne eivät ole luontainen pari.

aineellistunutta asiavaltuutta, vielä vähemmän siihen kuuluvia osatosiseikkoja. Tulkintaa tukee yhdenvertaisuus: prosessioikeudellisen ja aineellistuneen asiavaltuuden on seurattava samoja sääntöjä.

Oikeudenkäymiskaaressa ei ole juurikaan säännöksiä prosessinedellytysten käsittelystä. Säännöksissä ei myöskään puhuta prosessinedellytyksistä vaan käytetään epämääräisempiä ilmauksia kuten ”muu syy” (OK 5:6.1 i.f.) tai ”oikeudenkäyntiä koskeva kysymys” (OK 5:23), jopa asian ”osa” (OK 6:13). Jyrkin reaktio prosessinedellytyksen puuttumisesta on kanteen välitön tutkimatta jättäminen vastausta pyytämättä, toisin sanoen haastetta antamatta (OK 5:6.1). Laki tuntee siitä kaksi soveltamistilannetta: ensimmäisessä kantaja ei noudata hänelle annettua kehotusta täydentää haastehakemusta eikä hakemus sellaisenaan kelpaa oikeudenkäynnin perustaksi (ensimmäinen lause), kun taas toisessa tuomioistuin ”ei muusta syystä voi ottaa asiaa tutkittavaksi” kannetta (toinen lause).

Prosessilain tehdasasetukset toimivat heikosti sellaisissa prosessinedellytyksissä, jotka vaativat perehtymistä koko asiaan ja sitä koskevaan aineelliseen lainsäädäntöön. Voidaan sanoa, että asiavaltuuden aineellistaminen eli materiaalinen asiavaltuus murtaa sen prosessiformaatin, joka alun perin suunniteltiin prosessinedellytyksille. Päätöstä tutkimatta jättämisestä ei tavallisesti pystytä tekemään välittömästi eikä normaalisti edes koko valmistelun kuluessa. Aineellistuminen viedään ääripisteeseen teorialla asiavaltuuden väitteenvaraisuudesta. Siinä asiavaltuuden ja kanteen asiallisten edellytysten käsittelyt sulautuvat yhteen. Kannanotto asiavaltuuteen saadaan vasta lopullisen asiaratkaisun yhteydessä. Jotta pääasiaratkaisu on annettavissa, siihen vaaditaan täysimittaista asiakäsittelyä. Väitteen luoma asiavaltuus saa lisäksi aikaan sen, että kanne muodollisesti hylätään. Se taas tuo fundamentaalisen muutoksen oikeusvaikutuksiin. Hylkäävä päätös saa oikeusvoiman, kanteen tutkimatta jättävä päätös taas ei. Asiavaltuus näyttää näin poikkeavan perustavasti muista prosessinedellytyksistä.

Totta on, että vanha dikotomia oikeusvoiman ulottuvuudessa on murtunut. Sen seurauksena kanteen tutkimatta jättävä päätös saa usein oikeusvoiman kaltaisen sitovuuden, jos puute ei ole korjattavissa. Ratkaisun nimellä on kuitenkin väliä. Kun oikeudenkäynnissä on annettu tuomio, asianosaiset ovat varmoja oikeusvoimasta: joskus on ehkä epäselvää, mikä oikeusvoiman ulottuvuus on. Kun kanne jää tutkimatta ja tuomioistuin antaa päätöksen, oikeusvoiman olemassaolokin on epävarmaa: se riippuu parhaimmillaankin tulkinnanvaraisista seikoista. Vielä epäselvempi

on, mikä on oikeusvoiman laajuus, onko vaikutus modernin laaja vai vanhanaikaisen suppea.

Vanha keskustelun aihe prosessioikeuden tutkimuksessa on ollut, missä järjestyksessä oikeudenkäynnin muodolliset (=prosessinedellytykset) ja aineelliset (=kanteen hyväksymisedellytykset) edellytykset tulee ratkaista. Järjestys näyttää itsestään selvältä: prosessinedellytykset on käsiteltävä ja ainakin alustavasti ratkaistava, ennen kuin itse pääasiaa ryhdytään ollenkaan käsittelemään. Itsestään selvyys on kuitenkin vain katsojan silmässä. Yhtäältä voidaan nimittäin sanoa, että prosessinedellytyksiin ei kannattaisi uhrata aikaa eikä kustannuksia, jos on ilmeistä, että kanne joka tapauksessa hylätään aineellisin perustein. Toisaalta taas on sanottu ja tässäkin perustellusti, että oikeudenkäynnissä ei saisi järjestää laajaa asiallista käsittelyä, jos kanne kuitenkin näyttää jäävän esimerkiksi asiavaltuuden puuttuessa tutkimatta. Tuomioistuimen tehtäväksi jää sovittaa yksittäisessä tapauksessa nämä yhteismitattomat tavoitteet kustannustehokkaasti yhteen. Tehtävä on lähes mahdoton, eikä siihen ole objektiivisia sääntöjä. Voi olla, että optimaalista yhteensovituksen mallia ei edes ole: vain likiarvot ovat saavutettavissa.

Mitä tulee prosessinedellytysten tutkinnan keskinäiseen järjestykseen eli niin sanottuun ennakkoluontoisuuteen, ensimmäiseksi käsitellään ja ratkaistaan, onko asia tuomioistuinasia. Jos vastaus tuomioistuinkelpoisuuteen on kieltävä, muita edellytyksiä onkin turha miettiä: virhe on pääsääntöisesti pysyvä, koska sitä ei pystytä asianosaisten yhteisinkään toimin kyseisessä oikeudenkäynnissä korjaamaan. Seuraavaksi käsittelyvuoroon tulee, kun samaa logiikkaa seurataan, asiavaltuus. Jos vastaus kysymykseen asiavaltuudesta on asiavaltuuden epäävä, ei ole tarpeen miettiä, onko oikeudenhakijalla oikeussuojan tarvetta tai onko asia merkitykseltään vähäinen. (Suomen oikeudessa viimeinen kriteeri puuttuu, vaikka se on käytössä joissakin eurooppalaisissa prosessilaeissa). Järjestys hieman vääristyy käytännössä, koska oikeussuojan tarve on vakiintuneesti argumentti asiavaltuuden hyväksymiselle. Se kylläkin harvoin yksinään riittää perustamaan asiavaltuuden sen enempää säännellyllä kuin sääntelemättömälläkään alueella.

Looginen järjestys on samalla työekonominen toimintamalli, sillä tuomioistuinkelpoisuus on selkeä oikeuskysymys. Se ei pysty aineellistumaan, eikä kukaan ole sitä tiettävästi ehdottanutkaan.[355] Totta on, että asian kelpoisuus tuomioistuinasiaksi on sellaisenaan kiperä oikeuskysymys; sitä paitsi tulkinta siinä on altis nopeil-

355. Väite ei ole aukoton. Voidaan nimittäin sanoa, että asiaa on käsiteltävä, jotta nähdään, millainen se on. Tällaisia tapauksia varmasti on, mutta niiden täytyy olla todella harvinaisia. Sen sijaan on myönnettävä, että asiasta on tehtävissä tuomioistuinasia, jos siihen onnistutaan kytkemään juridisia perusteluja ja oikeudellisia vaatimuksia. Tosin asia muuttuu tässä muun-

lekin muutoksille. Aikaisemmin esimerkkinä ei-tuomioistuinasiasta käytetty asia saattaa juridisoitua ja kelvata oikeudenkäynnin aiheeksi tai päinvastoin. Tällaisia muutoksia tapahtuu, vaikkakaan ne harvoin ehtivät vaikuttaa yksittäisessä oikeudenkäynnissä. Muissa prosessinedellytyksissä muutokset ovat vielä hitaampia. Prosessinedellytykset ovat säilyneet vuosisatoja suurin piirtein sellaisina, millaisiksi ne ovat aikanaan muodostuneet. Oikeussuojan tarve on sen sijaan auttamatta tapaussidonnainen, vaikka se osin on kieltämättä oikeuskysymys. Määrittelyyn tarvittaisiin kiinteä sääntö, joka osoittaa arviointiin vaadittavat perusteet. Tämä sääntö ei voi olla tapaussidonnainen, vaikka sen soveltaminen yksittäistapaukseen sitä kieltämättä on. Asiavaltuus sijoittuu ääripäitten väliin. Sen olemassaolo on joissakin tilanteissa selkeä oikeuskysymys, joissakin taas pitkälti tapaussidonnainen ja tilannekohtainen yhdistelmä juridiikkaa ja faktoja.

Oli kysymys mistä prosessinedellytyksestä tahansa, asianosaisen on saatava tilaisuus ja kohtuullinen aika puutteen korjaamiseen, toisin sanoen hänelle on annettava täydennyskehotus (OK 5:6).[356] Totta on, että yrityksiin korjata nimenomaan asiavaltuutta on suhtauduttu uudessa kirjallisuudessa kielteisesti: sen sijaan varhainen tutkimus oli huomattavasti suopeampi. Tämä tutkimus lähtee laajasta korjauskelpoisuudesta ja samalla asianosaisasetelmaa (tai oikeammin asia-asetelmaa) oikaisevasta prosessinjohdosta. Asiavaltuus ei tässä muodosta poikkeusta. Se, onnistuuko puutteen korjaaminen, riippuu ymmärrettävästi siitä, kuinka laaja korjaamisoikeus, etenkin mahdollisuus asiavaltuuden järjestelyyn sopimuksin ja tahdonilmaisuin, asianosaisille sallitaan.

Jos kaikki tällaiset mahdollisuudet evätään, korjaamismahdollisuus on tyhjä ohjelmanjulistus. Tosiasiallisesti tuomioistuin ei hyväksy asiavaltuuden virheen korjaamista. Prosessimandaatin kielto pitkälle vietyine sovelluksineen on tässä suhteessa vaarallinen, koska se tukkii yhden ja kaikkein helpomman tien asiavaltuuden korjaamiseen. Asiavaltuuden puutteiden korjaamisen oikeudenkäynnin aikana onkin katsottu olevan vaikeampaa kuin muissa prosessinedellytyksissä nähtyjen puutteiden. Tämä varmasti pitää paikkansa. Asiavaltuuden ”järjestely” onnistuu luultavasti käytännössä vain, kun oikeat ja väärät asianosaiset ovat samalla puolella, toisin sa-

telussa herkästi toiseksi, joten oikeudenkäynnin aikana tehty transformointi on kielletty kanteenmuutos.

356. Selvyyden vuoksi kerrattakoon, että täydennyskehotusta saisi periaatteessa käyttää vain, kun haastehakemus on epäselvä tai puutteellinen. Juridisia perusteluja tivataan varaamalla tilaisuus kirjalliseen lausumaan yksilöidystä kysymyksestä. Käytännössä käyttöalat menevät hieman päällekkäin. Estettä ei ole ollut sillekään, että kantajalle annetaan ensin täydennyskehotus ja sen jälkeen tilaisuus lausumaan. Tilaisuus saa tosin tässä tilanteessa helposti uhkavaatimuksen sävyn. Tutkimatta jättämisen uhka on ilmeinen.

noen he ovat samaa intressitahoa. Tällaisia korjaamisyrityksiä nähtiin edellä viitatuissa ratkaisuissa KKO 1994:30 ja KKO 1997:187. Korjaamisen salliminen johtaa kysymään, mitä rajoituksia korjaamisella on; täysin vapaatahan se ei voi olla, oli tulkinnan yleislinja miten suopea tahansa. Asiavaltuuden virheiden korjaamisesta ei ole laissa säännöksiä, koska itse asiavaltuudestakaan ei ole sellaisia, mutta muista prosessilain säännöksistä on johdettavissa jonkinlaisia rajoituksia. Asiavaltuuden virheen korjaaminen ei saa johtaa asian muuttumiseen toiseksi, koska tällöin kysymyksessä on jo kielletty kanteen muuttaminen (OK 14:2). Rajoitus on kieltämättä epämääräinen, koska asian muuttumisella toiseksi ei myöskään ole selkeitä sääntöjä. Ehkä voidaan sanoa, että muuttuminen käytännössä helposti tunnistetaan, vaikka etukäteen tai edes jälkikäteen ei pystytä sanomaan perustetta, miksi näin tapahtui.[357]

Asianosaistahon vaihtuminen kokonaan toiseksi tuntuu samoin luonnostaan kielletyltä. Pohjoismaiset prosessilait ovat suhtautuneet kielteisesti siihen asianosaiseksi liittymiseen, mikä muissa Euroopan maissa on varsin tavallista. Jos tällainen sääntö asetetaan, kantajan asiavaltuus on korjattavissa mutta kantajaa ei voida korvata uudella kantajalla. Uuden kantajan on siis nostettava uusi kanne, jolloin kanteen vireilläolon antama synergiaetu menetetään. Tämä voi myös merkitä aineellista oikeudenmenetystä, kun kanteen määräaika ehti päättyä tai materiaalinen vaade vanhentua. ”Väärän” kantajan kannehan ei tietenkään katkaise esimerkiksi saatavan vanhentumista (laki velan vanhentumisesta vanhentumislaki 11 §).

Sallitut keinot asiavaltuuden korjaamisessa vaihtelevat. Joskus pelkkä asetelman selventäminen oikeudenkäynnin alussa tuntuisi a priori riittävän. Tähän kategoriaan kuuluu edellä viitattu KKO 2023:21. Joskus asiavaltuus korjaantuisi oikean asiavaltuutetun ilmoituksella, että kannetta ajetaan hänen lukuunsa tai hänen puolestaan. Siirtokonstruktio tarjoaa yleispätevän konstin jokseenkin kaikkien virheiden korjaamiseen, vaikka se jättää tilaa enemmän tai vähemmän kyseenalaisille ”järjestelyille”. Kantaja voi yhteistuumin oikean asiavaltuuden haltijan kanssa vedota vanhaan suulliseen tai hiljaiseen siirtoon, sillä edes perimissiirron ei tarvitse olla kirjallinen. Toinen tie on vedota siihen, että aikaisempi sopimus – esimerkkinä ratkaisujen KKO 2001:59 ja KKO 2004:18 mukaiset suostumukset ”oikealta” asiavaltuudelta aloittaa tai jatkaa oikeudenkäyntiä omissa nimissä – olikin itse asiassa saatavan siirto. Se vain nimettiin väärin (falsa demonstratio non nocet -sääntö), eikä maallikko-osapuolilta voi odottaa juridista tarkkuutta, kunhan tarkoitus vain on selvä.

357. Kysymys tuo mieleen keskustelun siitä, milloin ensimmäiset valtiot syntyivät. Tietyssä kehitysvaiheessa kaikki ovat samaa mieltä siitä, että valtio on olemassa. Sitä ennen jokaisella tutkijalla on omat kriteerinsä, jotka muutoksen on täytettävä, jotta esivaltiosta tulee oikea valtio. Ks. Scott 2017 s. 117.

180 Kun asia jää tutkimatta, kantajan velvollisuus vastapuolen oikeudenkäyntikulujen korjaamisesta nousee tärkeäksi. Säännöspohja on selvä. Asianosaisen, jonka kanne on jätetty tutkimatta, katsotaan hävinneen asiassa (OK 21:7.1). Näin sovellettavaksi tulee pääsääntö, jonka mukaan asianosaisen on korvattava vastapuolen tarpeelliset ja kohtuulliset oikeudenkäyntikulut (OK 21:1). Vaikka pääsääntö on sama, ankaraa kuluvastuuta lieventämissä poikkeuksissa jotain näyttää muuttuvan. Näin ei kylläkään käy niin sanotussa osavoitossa (OK 21:3). Siitä on kysymys, kun osa kantajan vaatimuksista jää tutkimatta mutta osa vaatimuksista tutkitaan ja ratkaistaan hänen edukseen. Oikeudellinen epäselvyys taas aktualisoituu hyvin usein asiavaltuudessa. Asiavaltuus on niin epäselvä oikeudellisesti, että hävinneellä osapuolella on lähes aina ollut sen osalta perusteltu aihe oikeudenkäyntiin, oli kysymys säännellystä tai sääntelemättömästä alueesta.

Normaali lopputulos näin olisi, että asianosaiset vastaisivat itse oikeudenkäyntikuluistaan (OK 21:8a), jos asia jää tutkimatta asiavaltuuden puuttuessa. Myös osittainen korvaus on mahdollinen kuten ratkaisu KKO 2019:65 osoittaa. Siihen on aihetta silloin, kun asianosaisten taloudellinen asema on erilainen mutta sosiaalinen kulusäännös ei vielä tule sovellettavaksi. Kyseisessä ratkaisussa työnantaja, jonka kanne jäi tutkimatta, määrättiin korvaamaan osaksi työntekijän kustannukset, vaikka oikeudenkäyntiin oli ollut perusteltu aihe. Työnantaja olisi epäselvyyssäännön perusteella vapautunut korvausvelvollisuudesta, vaikka hän hävisi oikeudenkäynnin. ”Uudet” asiat tuovat paljon tilanteita, joissa kanne jää tutkimatta mutta ankara kuluvastuu olisi varallisuusasemien eron takia kokonaisuutena arvioituna kohtuutonta (OK 21:8b). Oikeudenkäynnissä vastaajina ovat tavallisesti julkisyhteisöt tai suuryritykset, kantajina taas kansalaisjärjestöt tai yksityiset aktiivit. ”Ylisukupolvisten” kanteiden sosiaalinen hyväksyttävyys sekin vaikuttaa. Kvalifioitu kuluvastuu (OK 21:4 ja 5) ei aktualisoidu. Tosin kantajat normaalisti eivät menesty oikeudenkäynneissään, joten ankaroitetulla kuluvastuulla olisi merkitystä vain heitä avustaville lakimiehille.

Oma kysymyksensä on, millainen on tutkimatta jättämisen oikeusvoima. Nykyinen tutkimus ei näe eroja siinä, jääkö kanne tutkimatta vai hylätäänkö se. Tutkimatta jättämisen oikeusvoima on kuitenkin sidottu siihen, kuinka muuttumaton asiantila on. Lähtökohta merkitsee, että ”prosessuaalinen” ja ”aineellinen” oikeusvoima seuraavat samoja sääntöjä, oli kysymys objektiivisesta tai subjektiivisesta ulottuvuudesta: molemmat ovat yhtä laajoja (tai toisesta näkökulmasta suppeita). Perusteluna on yhdenvertaisuus. Muutoin satunnaiset ja viime kädessä subjektiiviset tulkinnat

asiavaltuuden ”luonteesta” saavat suhteettoman merkityksen. Toinen asia on, kuinka järkevänä tai tarkoituksenmukaisena pidetään vallitsevaa laajan oikeusvoiman oppia. Tässä väitetään vain, että erot ulottuvuudesta eivät ole hyväksyttäviä.

6. Tapausryhmä 1: immateriaalioikeudelliset asiat

6.1. IMMATERIAALISTEN OIKEUDENKÄYNTIEN HAJANAINEN ASIAVALTUUS

Immateriaaliset oikeudenkäynnit ovat tavallaan oma erityisprosessinsa, vaikka niitä ei ole tapana luokitella itsenäiseksi prosessilajiksi. Valtaosa tällaisista oikeudenkäynneistä päätyy riita-, hakemus- ja valitusasioina omaan kaupalliseen erityistuomioistuimeensa markkinaoikeuteen, kun taas yleisten tuomioistuinten käsiteltäväksi jäävät immateriaalioikeudelliset rikosasiat. Oli lainkäyttölinja mikä tahansa, asian käsittelyyn ottaa tyypillisesti osaa sekä tuomioistuimeen integroituja että asianosaisten nimeämiä asiantuntijoita.[358] Välillä ensimmäiset kuuluvat tuomioistuimen ratkaisukokoonpanoon, välillä he taas vain ”auttavat” tuomioistuinta. Immateriaaliset oikeudenkäynnit ovat tästä syystä asiantuntijaprosesseja, missä suhteessa ne poikkeavat esimerkiksi perhe- ja jäämistöoikeudellista asioista. Näin yleisemmäksi kysymykseksi nousee, missä määrin integroitu asiantuntemus vaikuttaa esimerkiksi prosessinedellytysten käsittelyyn.[359]

Tällaiset oikeudenkäynnit ovat suotuisa syntyalusta asiavaltuutta koskeville erimielisyyksille. Osaksi se johtuu mahdollisten asiaosaisasetelmien lukuisuudesta, mikä vie vivahteisiin ja usein kovin kasuistisiin soveltamistilanteisiin. Osaksi taas syynä on, että mahdollisuudet yhtenäistulkintoihin eivät alkujaankaan näytä lupaavilta. Immateriaaliset asiat eivät muodosta niin yhtenäistä oikeuksien joukkoa, mitä usein ajatellaan. Immateriaaliset yksinoikeudet koostuvat hyvin erilaisista oikeuksista, ja ne jaetaankin systemaattisesti yhtäältä tekijänoikeudellisiin ja toisaalta teollisoikeudellisiin yksinoikeuksiin. Hajanaisuutta suhteessa yleiseen lainkäyttöön tuo mukanaan myös se, että nämä asiat päätyvät enimmäkseen omalle lainkäyttölinjalleen eli markkinaoikeuden käsiteltäväksi. Markkinaoikeuden toimivalta määräytyy sovellettavan lain mukaan, joskin kyseinen lakiluettelo sisältää käytännössä kaikki immate-

358. Tästä niin sanotusta integroidusta lainkäytöstä ks. esimerkiksi Koulu 2024 s. 79.
359. Voidaan kylläkin olettaa, että tuomioistuimen omat asiantuntijat (joko tuomioistuimen jäsenet tai ’auttavat’ asiantuntijat) harvoin puuttuvat prosessinedellytyksiin. Ne koetaan ammattituomareiden vastuualueeksi. Kovin tavallista ei liene sekään, että asianosaisten nimeämät asiantuntijat ”todistavat” esimerkiksi asiavaltuuden olemassaolosta tai puuttumisesta. Kokenut asianajaja ei edes siitä kysele, koska tuomioistuin panee herkästi pahakseen tällaisen maallikkovalistuksen.

riaaliset oikeudenkäynnit (laki oikeudenkäynnistä markkinaoikeudessa 100/2013 1:4). Muutosta markkinaoikeuden ratkaisuihin tekijänoikeudellisissa ja teollisoikeudellisissa asioissa haetaan kuitenkin pääsääntöisesti korkeimmalta oikeudelta (7:4). Näin nämä asiaryhmät teoriassa palaavat yleiseen lainkäyttöön, vaikka käytännössä niin harvemmin tapahtuu. Korkein oikeus myöntää väitetysti kitsaasti valituslupia, joten markkinaoikeuden päätös on näin enimmäkseen lopullinen. Ratkaisu ei kuitenkaan ole oikeuslähteenä ennakkopäätös, mikä vähentää olennaisesti sen tulkinta-arvoa. Tulkinta-arvo jää periaatteessa sen varaan, kuinka vakuuttavia markkinaoikeuden ratkaisun perustelut ovat. (Toteamuksella ei ole tarkoitus väheksyä markkinaoikeuden ratkaisujen tutkimuksellista arvoa.) Ratkaisut joka tapauksessa kertovat, millaisia soveltamistilanteita esiintyy, millaisen käsittelyn riitainen asiavaltuus saa ja niin edelleen. Tässä auttaa yhteinen säännöspohja. Markkinaoikeus soveltaa oikeudenkäymiskaaren säännöksiä riita- ja hakemusasioiden käsittelystä käräjäoikeudessa toimivaltaansa kuuluvissa riita-asioissa, ellei sen omasta prosessilaista tai aineellisesta erityislaista muuta johdu (laki oikeudenkäynnistä markkinaoikeudessa 4:17). Tässä prosessilaissa on vain yksi erityissäännös menettelystä: markkinaoikeus voi pyytää toimivaltaiselta rekisteriviranomaiselta lausunnon yksittäisessä asiassa (4:22).[360]

Yksi asiaryhmä, tekijänoikeudelliset asiat ja niissä aktualisoituva asiavaltuus poikkeaa myös tieteellisestä valtavirrasta. Asiaryhmässä asiavaltuudesta on, kuten havaittiin, modernia tutkimusta, kun taas asiavaltuus muissa immateriaalisissa asiaryhmissä on välttänyt tieteellisen mielenkiinnon.[361] Aikaisempi tutkimus heijastuu tähän tutkimukseen. Siitä nimittäin seuraa, että jäljempänä esitys keskittyy lainopillisissa kysymyksissä teollisoikeuksiin, joista ei ole vastaavaa systemaattista tutkimusta. Tekijänoikeudellinen asiavaltuus jätetään yleisten huomautusten varaan. Tekijänoikeudellinen asiaryhmä on omalaatuinen säännöspohjalta. Tekijänoikeuslaissa ei ole yleissäännöstä asiavaltuudesta mutta sitä enemmän erityissäännöksiä. Erityissäännöksiä on annettu luultavasti tilanteisiin, joissa asiavaltuus on ollut epäselvä, ehkä se on aiheuttanut oikeudellisissa käytännöissä konkreettisia tulkintavaikeuksia. Siitä huolimatta erityissäännökset liittyvät hämmästyttävän perifeerisiin tilanteisiin, esimerkiksi yhteisteoksen tekijöiden asiavaltuuteen[362] (6 §) tai kuolleen tekijän lähi-

360. Muut kyseisen prosessilain erityissäännökset kuten säännökset suullisen todistelun tallentamisesta, kantajan ilmoitusvelvollisuudesta ja mitättömäksi julistamista tarkoittavasta vastakanteesta ovat tässä yhteydessä vailla merkitystä. Kuten edellä todettiin, haku asiasanalla ”asiavaltuus” osoittaa, että asiavaltuus esiintyy yllättävän usein markkinaoikeuden käytännössä. Ks. edellä jakso 1.3.

361. Ks. edellä jakso 2.3.

362. Yhteistekijyys nostaa esiin sinänsä tärkeitä asiavaltuuden erityistapauksia, esimerkkeinä tuntemattomaksi jäävän tekijän ongelma sekä yhteisöllinen tekijänoikeus. Jälkimmäisellä

sukulaisten asiavaltuuteen, kun tekijän moraalisia oikeuksia on loukattu (62 §).[363] Sen sijaan keskeinen kysymys tekijänoikeusjärjestöjen asemasta oikeudenkäynnissä on vailla säännöksiä[364], eikä tärkeää julkaisijan ja kustantajankaan asiavaltuuksien järjestelyä voi pitää erityisen onnistuneena, vaikka sillä on mitä suurin käytännön merkitys.

Muutoinkin tekijänoikeuksien ja teollisoikeuksien ero näkyy. Kun ensimmäisessä useimmat erimielisyydet asiavaltuudesta syntyvät edunvalvontajärjestöjen roolista, jälkimmäisessä erimielisyydet aktualisoituvat yksittäisten oikeudenhakijoiden asiavaltuudessa. Tämä johtuu oikeudenhaltijoiden järjestäytymisestä tai oikeammin sen puuttumisesta.Teollisoikeuksillakin on omat järjestönsä, mutta ne ovat oikeudenalan ammattilaisten ammattieettisiä yhdistyksiä; tyypillisiä ovat patenttiasiamiesten (nykyisten teollisoikeusasiamiesten) ja patentti-insinöörien yhdistykset. Vaikka yhdistyksillä on epäilemättä vaikutusta keskusteluforumeina, ne eivät esiinny oikeudenkäynneissä aktiivisina toimijoina. Suomalaisia tekijänoikeusjärjestöjä on sen sijaan pidetty kansainvälisesti erikoisina ja hyvin vaikutusvaltaisina. Yhtäältä ne ovat aktiivisia, toisaalta lakisääteisesti kattavia. Järjestöt edustavat kaikkia tekijänoikeuden haltijoita ja myös sellaisia oikeudenhaltijoita, jotka eivät ole luovuttaneet oikeuksiaan järjestölle eivätkä ole antaneet sille valtuutta edustaa itseään.[365] Järjestöt luovuttavat käyttölupia edelleenkäyttäjille, keräävät niistä tulevat korvaukset sekä tilittävät tekijöille näille kuuluvat suoritukset. Tässä roolissa järjestöt myös säännönmukaisesti reagoivat tekijänoikeuksien loukkauksiin. Järjestöt ovat myös mahtavia oikeuspoliittisia vaikuttajia. Järjestöjä on myös syytetty, ja ilmeisen aiheellisesti niiden edunvalvontaroolin muistaen, että ne hakevat tekijänoikeuksien maksimitulkintoja.[366] Edunvalvontaa auttaa yhtä vahvan vastapuolen puuttuminen: tekijänoikeuksien loppukäyttäjillä ei ole tukenaan vastaavaa hyvin rahoitettua etujärjestöä.

tarkoitetaan tekijänoikeuden palauttamista kulttuuriperintöön, tosin lähinnä alkuperäiskansojen oikeuksiin. Ks. Mattila 2022 s. 138 ja 235. Vastaavia ongelmia ei asiavaltuuden ”normaalitapauksissa” esiinny.

363. Näin Päivärinne 2022a s. 980.

364. Vireillä olevasta oikeudenkäynnistä on sanottu, ettei ”juuri tämän ajankohtaisempaa aihetta taida olla”. Ks. Norrgård 2022 s. 984. Tapauksessa järjestöltä (Kopiosto) evättiin asiavaltuus, koska sille ei ollut siirretty kyseisiä oikeuksia. Ohimennen todettakoon, että myös oikeuksien siirtämistä koskevat sopimusehdot ovat malliesimerkki huonosta sopimustekniikasta. Epäselväksi jää jo se, kenen nimissä oikeutta esimerkiksi tekijänoikeuden loukkauksesta käydään. Ks. Koulu 2020 s. 266.

365. Villa ym 2020 s. 987 ja 1374.

366. Salaliittoteorioihin uskova onkin taipuvainen selittämään tällä tekijänoikeuslainsäädännön kaikinpuolisen sekavuuden ja fragmentaarisuuden. Lainsäädännön vaikeaselkoisuus nimittäin juuri mahdollistaa innovatiivisen edunvalvonnan ja tekijänoikeussuojan ulottamisen yhä uusille alueille. Toki uskottavampi selitys on viestintäteknologian uskomaton kehitys, jonka tahdissa hidas lainvalmistelu ei voi pysyä.

Teollisoikeuksissa edunvalvonta ja loukkauksiin reagoiminen pysyvät yksittäisissä käsissä. Silti access to justice -tutkimukselle huolta aiheuttavaa vahva/heikko -asetelmaa, jollaisia vielä esiintyy tekijänoikeuden maailmassa, ei teollisoikeudellisissa prosesseissa synny. Riitapuolet ovat kuta kuinkin tasavertaisia. Tyypillinen teollisoikeusriita on yritys/yritys -oikeudenkäynti. Tunnusomaista asiavaltuudesta johtuville ongelmille teollisoikeuksissa sitä paitsi on, että ne syntyvät lisenssijärjestelmässä. Lisenssijärjestelmällä on tosin etäinen vastineensa myös tekijänoikeuksissa, mutta se ei, osaksi yksinkertaisuutensa ja osaksi sääntelynsä takia, nouse samanlaiseksi riitageneraattoriksi.[367] Omat riitansa tämäkin lisenssityyppi aiheuttaa. Ratkaisussa KKO 2022:24 kiisteltiin käyttökorvausten hinnoittelusta ja perusteettoman edun korvaamisesta, kun maksettu hinta oli ollut liian alhainen. Vaikka kannetta ajoi oikeuksia yhteishallinnoiva tekijänoikeusjärjestö, asiavaltuus ei tapauksessa ollut kiistanalainen.[368]

Yhteistä kaikille immateriaalisille oikeudenkäynneille on niiden kytkentä oikeuksien rekisteröintiin: lainsäädäntö kiinnittää poikkeavan paljon huomiota tehokkaaseen ja reaaliaikaiseen tiedonkulkuun asiaa käsittelevän tuomioistuimen ja rekisteriviranomaisen kesken. Rekisteriviranomaiselle on myös annettu mahdollisuus puuttua yksittäiseen oikeudenkäyntiin. Laki kylläkin mainitsee keinoina vain lausunnon antamisen ja senkin ainoastaan tuomioistuimen sitä pyytäessä. Yleinen prosessilaki kuitenkin sallii viranomaisen edustajan kuulemisen sekä todistajana että asiantuntijana. Estettä ei ole sillekään, että rekisterinpitäjä omaksuu oikeudenkäyntiin väliintulijan roolin. Empiiristä tutkimusta siitä, missä määrin rekisteriviranomaiset ovat de facto puuttuneet oikeudenkäynteihin, ei ole saatavilla. Näin on pakko todeta pelkästään, että lainsäätäjä suosii valtiollista interventiota teollisoikeudellisiin prosesseihin, kun taas tekijänoikeudellisissa prosesseissa siitä ei ole merkkejä.[369] Jos interventiosta puhutaan, siitä vastaavat jälkimmäisessä asiaryhmässä tekijänoikeusjärjestöt.

Lainsäädännön tulkinnanvaraisuuden muistaen yllättävää on, kuinka vähän immateriaaliset oikeudenkäynnit ovat tuottaneet prejudikaattitasoista oikeuskäytäntöä prosessioikeudellisista kysymyksistä. Mitä tulee tekijänoikeuteen, tämän tutkimuksen aiheen kannalta ainoat merkittävät ratkaisut ovat KKO 1989:87 ja KKO 1995:124.[370]

367. Ks. esimerkiksi Kivistö-Tarkela 2020 s. 609. Lisenssianalogiaa (tosin kysymys oli tavaramerkistä) on yllättävästi käytetty perustelemaan, miksi asiavaltuuden tulisi olla laajempi, toisin sanoen epäsymmetrinen muihin oikeuksiin verrattuna. Ks. Mäntylä 2020 s. 109.
368. Ratkaisusta ks. esimerkiksi Männistö 2022 s. 80.
369. Tämä tietenkin selittyy sillä, että tekijänoikeus ei ole sidoksissa rekisteröintiin.
370. Ks. edellä jakso 1.2.

Asiaa ei auta se, että tekijänoikeuksien ulottuvuus tai sisältö ovat olleet paljon lukuisampien ennakkoratkaisujen aiheena. Nämä kysymykset jäävät tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Ensimmäisessä ratkaisussa otettiin kantaa siihen, millaista näyttöä asiavaltuudesta tuli esittää oikeudenkäynnissä. Ratkaisussa riitti, että kantaja ”todisti” asiavaltuutensa vain muutamilla esimerkeillä, vaikka oikeudenhaltijoita oli lähes sata. Periaatteessa tällaista oletettua asiavaltuutta ei olisi saanut asettaa asiakäsittelyn perustaksi, vaikka se praktisista syistä on varmaan näyttänyt hyväksyttävältä.[371] Jälkimmäisessä ratkaisussa taas konkretisoitui valokuvaajan moraalisten oikeuksien siirtyminen. Ratkaisussa katsottiin, että ne eivät siirtyneet, vaikka kyseinen materiaalinen oikeusasema oli luovutettu edelleen.

Immateriaalisten oikeudenkäyntien erikoisuus on todistelua helpottava erityislaki, laki todistelun turvaamisesta teollis- ja tekijänoikeuksia koskevissa riita-asioissa (344/00).[372] Lain kautta kantaja tai oikeudenkäyntiä harkitseva oikeudenhakija pystyy sekä varmistamaan vastaajan hallussa olevan todistusaineiston säilymisen että perehtymään etukäteen tähän aineistoon. Kumpaakaan mahdollisuutta oikeudenhakijalla ei normaalisti ole. Menettelysäännöksiä itse oikeudenkäynnistä, jossa aineistoa käytetään tai aiotaan käyttää, laissa ei ole. Lisäksi säännökset turvaamismenettelystäkin odottavat, että turvaamistoimesta päättävä tuomioistuin antaa tapauskohtaisesti määräykset siitä, miten aineiston säilyminen ja tiedonsaanti aineistosta toteutetaan. Ellei näin tehdä, sekä aineiston säilyminen että tiedonsaanti siitä ovat hankalasti järjestettävissä ja täytäntöönpantavissa. Ne muodostavat tästä syystä omat pienoisprosessinsa (esim. KKO 2019:10).[373] Vaikka todistelun turvaaminen ei suoraan heijastu tämän tutkimuksen aiheeseen, ennakkoperehtyminen luonnollisesti tuottaa aineistoa myös sen arvioimiseen, onko kantajalla asiavaltuus oikeudenkäynnissä. Kantajan ei siis tarvitse nostaa kannetta umpimähkään.

Itse turvaamistoimen kynnys on matala: riittää, että aineistolla saattaa olla merkitystä todisteena (3 §).[374] Turvaamistoimen hakemiseen ei myöskään liity kuluvastuuta, joskin siitä ja etenkin sen täytäntöönpanosta aiheutuu huomattavat asianosaiskustannukset. Riskinä kuitenkin on, että aiheeton turvaamistoimi aiheuttaa sitä

371. Ks. Päivärinne 2022 s. 456. Tapaus ei ole myöskään väitteenvaraisuuden teorian sovellus. Teoriahan ei olisi vaatinut edes esimerkkejä sopimusketjuista.

372. Immateriaalisia yksinoikeuksia voidaan toki suojata myös ”oikeilla” turvaamistoimilla (OK 7:3). Ennen kuin erityislaki säädettiin, pohdittiin, voitiinko pykälää soveltaa myös todistelun ennakkoturvaamiseen. Tälle ei nähty varsinaisia esteitä, vaikka myönnettiinkin, että tulkinnassa liikuttiin ”ulkorajoilla”. Ks. Havansi 1994 s. 67.

373. Ratkaisusta lähemmin ks. Koulu 2019 s. 88.

374. Ratkaisun tapauksessa oli kysymys patenttioikeuden loukkauksesta, ja vastapuoli ei kiistänyt, että se oli valmistanut patentin peittämää tuotetta. Valmistaminen oli kuitenkin aikaisemmin lopetettu. Se taas oli tyypillinen asiaväite ja sai näin ratkaisun pääasian yhteydessä.

188 hakeneelle korvaamisvelvollisuuden (7 §). On kuitenkin vaikea keksiä, mitä vahinkoa toimi aiheuttaisi vastapuolelle. Todistusaineiston säilyttäminen ja perehtymisen järjestäminen aiheuttaa enintään laskennallista vahinkoa hukkaan menneenä työaikana, ja sekin jää hyvin nimelliseksi.

6.2. ARKKITYYPPI: ASIAVALTUUS PATENTTIOIKEUDENKÄYNNISSÄ

Tekijänoikeudesta on sanottu, että siinä sääntely kohdistuu poikkeustilanteisiin, mutta yleissäännöstä ei ole siitä, kenellä asiavaltuus normaalisti on tekijänoikeuksien loukkauksessa. Sama piirre näkyy, ehkä vielä voimakkaampana patenttilaissa (550/67). Lukija suorastaan saa vaikutelman, että asiavaltuus jätetään tarkoituksella avoimeksi ja tilanteeseen sovitettavaksi. Keskeytysmääräyksestä laki suostuu myöntämään, että vaatimuksen siitä saa esittää ”patentinhaltija” (57b §), vaatimuksen tuotteiden hävittämisestä tai talteen panemisesta taas ”patentinloukkauksen kärsinyt” (59 §). Patentinhaltijasta puhuttiin aikanaan lisäksi säännöksessä, joka velvoitti ulkomaista ”patentinhaltijaa” asettamaan Suomeen asiamiehen, jolla on oikeus ottaa vastaan tiedoksiantoja ja asiakirjoja (kumottu 70 §). Myös vireillä olevaa patenttihakemusta koskevasta erityissäännöksestä voi päätellä, kuka tavallisesti on asiavaltuutettu patentin loukkauksissa. Patentinloukkausta koskevia säännöksiä sovelletaan nimittäin myös, kun joku käyttää ammattimaisesti keksintöä, jolle on haettu patenttia (60 §). Selvää on, että alkumuotoinen asiavaltuus on tällöin patenttihakemuksen tehneellä. Ilmeisenä voitaneen tosin pitää, että hän saa siirtää kyseisen protopatenttinsa edelleen, jolloin myös asiavaltuus siirtyy. Tämä kylläkin edellyttää joko kokonaissiirtoa tai lisenssisiirtoa: prosessimandaatin erillisen siirtämisen kielto on voimassa myös immateriaalisissa oikeudenkäynneissä, jos kiellosta ylipäätään halutaan pitää kiinni. Tässä tutkimuksessahan ei niin tehdä, koska kielto vaikeuttaa muutoinkin hankalaa asiavaltuuden konstruointia eikä kiellosta tunnu olevan mitään hyötyä. Kielto nousee lisäksi merkittäväksi esteeksi toimille, joilla asiavaltuutta yritetään korjata.[375]

Patenttilaissa on yksityiskohtaiset säännökset asiavaltuudesta vahvistuskanteissa: tällaiset säännökset ovat hyvin harvinaisia sekä prosessilaeissa että aineellisoikeudellisessa lainsäädännössä. Säännökset ovat varmasti tarpeen vaatimia, koska paten-

375. Ks. edellä jakso 5.3.

tinloukkausten taloudelliset seuraukset ovat niin vakavat.[376] Prosessilaissa tällaisia säännöksiä ei ole, ja opit vahvistuskanteesta ovat tutkimuksen tuotetta. Patenttilaista näkyykin, että tutkimus on ollut pohjana lain säännöksille. Säännöksissä erotetaan niin sanotut positiiviset ja negatiiviset vahvistuskanteet (63 §). Ensimmäisessä tilanteessa ”patentinhaltija tai se, jolla on käyttö- tai pakkoluovutuksen perusteella oikeus käyttää patenttia”, saa oikeuden ajaa vahvistuskannetta sen toteamiseksi, nauttiiko hän patentin perusteella suojaa, jos asiassa ilmenee epäselvyyttä ja siitä aiheutuu haittaa (1 mom.). Toisessa tilanteessa annetaan vastaava oikeus sille, joka harjoittaa teollista toimintaa. Hän voi ajaa vahvistuskannetta siitä, onko patentin takia este sanotulle toiminnalle (2 mom.). Säännös ei ole turhaa kirjaviisautta, kuten ratkaisu KKO 2015:51 osoittaa. Oikeudenkäynti alkoi tapauksessa negatiivisella vahvistuskanteella. Sillä kantaja vaati vahvistettavaksi, että tuotteet ja menetelmä eivät loukanneet patentinhaltijan oikeutta. Vastaaja eli patentinhaltija vastasi oikeudenkäynnissä nostamalla vastakanteen. Se oli puolestaan positiivinen vahvistuskanne: tuotteet ja menetelmä loukkasivat kantajan mielestä hänen oikeuttaan.[377]

Tällaiset erityissäännökset herättävät aina samat peruskysymykset: tulkitaanko niitä vastakohtaispäätelmin (muut kanteet eivät ole mahdollisia) vai ovatko säännökset vain selvennyksiä (kaikki muutkin kannetyypit sallitaan). Patentinloukkauksessa suorituskanne on normaalisti kantajan valinta, ehkä vahvistusvaatimukseen yhdistettynä. Patentinhaltijan oikeudesta nostaa kaikkia vahvistuskanteita tai suorituskanteita ei ole epäselvyyttä: muutoinhan hänen patenttioikeutensa jäisi tehokkainta suojamuotoa vaille. Myöskään lisenssinsaajan asiavaltuutta ei ole epäilty, kun loukkaus kohdistuu siihen oikeuteen, joka hänellä on. Kokonaislisenssissä tai lisenssinsiirrossa muuta perustelua ei oikeastaan tarvitakaan. Lisenssinsaaja on oikeussuhteen subjekti, ja hänellä on se subjektiivinen oikeus, joka perusteorian mukaan riittää asiavaltuuteen sääntelemättömällä alueella. Sellaisenahan patenttilakia kokonaisuutena täytyy pitää. Sen sijaan yhtä varmaa vastausta ei voida antaa, kun kysymyksessä on alilisenssi ja sen lisenssinsaajan asiavaltuus. Johdonmukaisuus kuitenkin tukee näkemystä, joka antaa hänelle oikeuden suojella omaa oikeuttaan, toisin sanoen hänellä on patenttilain mukaiset asiavaltuudet, tosin vain oman oikeutensa puitteissa.[378]

376. Väitetäänkin, että patentteja hankitaan ilman aikomustakaan käyttää niitä tuotantoon: tarkoituksena on ”purely to enable them to sue people for patent infringement”. Tähän syyllistyvät ennen kaikkea siihen erikoistuneet lakiasiaintoimistot. Ks. Bregman 2017 s. 156. Hän ymmärrettävästi paheksuu tällaista saalistamista, joka ei olekaan suojajärjestelmän tarkoitus.
377. Ratkaisu keskittyy todistusoikeudellisiin kysymyksiin, etenkin olettamaan, että samanlainen tuote on valmistettu patenttia loukaten (patenttilaki 57a §). Ks. lähemmin Koulu 2015 s. 456.
378. Lisenssityypeistä ks. esimerkiksi Oesch 2024 s. 64.

Patenttioikeudenkäynnistä itsestään laissa on kaksi säännöstä. Ensimmäisessä säännöksessä tuomioistuin voi ”harkintansa mukaan” lykätä pääasiaratkaisua patentin mitättömyyttä koskevassa oikeudenkäynnissä, jos vastaavaa hallinnollista väitettä ei ole vielä ratkaistu tai väitteen määräaika ei ole päättynyt (61.3 §). Toinen säännös antaa rikosasiassa käräjäoikeudelle luvan pyytää lausuntoa patenttiviranomaiselta (66b §). Lausunnon pyytämiseen sovelletaan viittaussäännöksen perusteella markkinaoikeuden prosessilain yleissäännöstä (4:22). Erityissäännös lausunnon pyytämisestä on periaatteessa turha: tuomioistuin voi omasta aloitteestaan rikosasiassa pyytää lausuntoa miltä viranomaiselta tahansa, vaikka säännöstä siitä ei olisikaan.[379]

Kaikki patenttioikeudenkäynnit eivät ole oikeudenkäyntejä patentin loukkaamisesta tai varjelemisesta. Työsuhdekeksinnöissä ja korkeakoulukeksinnöissä tavallisia riitateemoja ovat työntekijän tai tutkijan asema sekä olosuhteet, joissa keksintö on tehty; asianosaisina oikeudenkäynnissä ovat tällöin lähtökohtaisesti työsuhteen osapuolet. Patenttiriitoja tällaiset oikeudenkäynnit toki yleiskielisesti ovat, joskin kyseiset erityislait tyytyvät määräämään ainoastaan, että nämä asiat kuuluvat markkinaoikeuden toimivaltaan. Sanamuodot hieman vaihtelevat. Laki oikeudesta työntekijän tekemiin keksintöihin (656/67) osoittaa markkinaoikeuteen riita-asiat, jotka koskevat työnantajalle tai työntekijälle lain mukaan kuuluvia oikeuksia (12 §). Laki oikeudesta korkeakouluissa tehtäviin keksintöihin (308/00) on vielä ylimalkaisempi toimivallan määrittelyssä: lain soveltamisalaan kuuluvat riita-asiat käsitellään markkinaoikeudessa (15.2 §). Näissä oikeudenkäynneissä on vain vähän mitään ”patenttioikeudellista”; ne ovat pikemmin tavallisia riita-asioita, joissa näyttökysymykset nousevat keskiöön. Asiavaltuus ei aiheuta ongelmia. Asianosaisina ovat työnantaja tai korkeakoulu taikka työntekijä ja tutkija. Asetelma sen sijaan on, muista immateriaalisista oikeudenkäynneistä poiketen, tyypillinen access to justice -skeema, vahva vastaan heikko. Työntekijä tai tutkija voi jossain määrin luottaa siihen, että hän saa oikeudellista apua ammattiliitoltaan. Ammattiliitto voi lisäksi asettua häntä tukemaan myös väliintulijana. Oikeudellinen apu ja väliintulohan eivät sulje pois toisiaan.

Muita patenttioikeudenkäyntejä yleiskielisessä merkityksessä ovat vielä keksinnön alkuperäriidat sekä sopimuksen tulkintaa koskevat erimielisyydet.[380] Ensimmäisessä kiistan ytimenä on, kuka on tehnyt keksinnön tai kenelle se myöhempien seuraantojen takia tällä hetkellä kuuluu. Toisessa riitatyypissä taas oikeutta käydään siitä,

379. Aikaisemmin patenttilaissa oli säännöksiä oikeudenkäynnin jatkamisesta, kun patentti oikeudenkäynnin aikana siirtyi toiselle. Annettu tuomio oli säännösten mukaan voimassa myös siirronsaajaan kohtaa, mikä toki olisi ollut muutoinkin selvää. Ks. Tirkkonen 1961 s. 550

380. Ks. esimerkiksi Ekelöf 1996 s. 76.

miten patenttia koskevaa sopimusta, tyypillisesti lisenssisopimusta, on tulkittava.[381] Ensimmäisessä asianosaisina ovat niin sanotut predententit eli patenttioikeutta tai sen aihiota keksintöä omakseen väittävät. Tässä poikkeustilanteessa teoria väitteenvaraisesta asiavaltuudesta on parhaimmillaan: se antaa ainoan mahdollisen vastauksen aineellistamalla asiavaltuuden. Jälkimmäisessä skeemassa taas asiavaltuus on normaalisti sopimuksen osapuolilla, tavallisesti lisenssinantajalla ja lisenssinsaajalla. Joskus riita voi olla rinnakkaisten lisenssinsaajien keskinen taikka lisenssinsaajan ja alilisenssinsaajan välinen. Sopimuksen tulkintaakaan koskevissa riidoissa ei ole oikeastaan mitään ”patenttioikeudellista”. Riidat seuraavat niitä oikeudellisia ja taktisia lainalaisuuksia, jotka vallitsevat kaikkien muidenkin kaupallisten sopimusten kohdalla. Lisenssisopimukset ovat tosin oma, pitkälle kehitetty sopimustyyppinsä.[382]

Oikeuskäytäntö ei ole merkittävä oikeuslähde patenttioikeudenkäynneille. Havainto ei ole uusi. Aina on valiteltu, että patentteja koskevia korkeimman oikeuden ratkaisuja on hyvin vähän.[383] Ratkaisun KKO 2015:51 ohella vain ratkaisu KKO 2003:127 edustaa prejudikaattiarvoista oikeuskäytäntöä. Tapauksen kiinnostavuus on osaksi sen taustassa: alkuperäinen patentinhaltija oli luovuttanut edelleen kaikki patenttiin kuuluvat vahingonkorvaussaatavat, kohtuulliseen hyvitykseen kuuluvat saatavat sekä ”muut mahdolliset rahamääräiset saatavat loukkauksista”.[384] Siirronsaaja nosti kanteen kaupunkia vastaan, joka oli loukannut patenttia. Kuten edellä todettiin, ratkaisu toimii esimerkkinä siitä, kuinka saatavan erillisluovutus siirtää mukanaan myös siihen liittyvän asiavaltuuden. Mitään keskustelua asiavaltuudesta ei syntynyt. Oikeudenkäynnissä vastaaja kiisti silti siirronsaajan oikeuden vaatia hyvitystä loukkauksesta ajalta ennen saatavien siirtämistä. Absurdia väitettä ei otettu vakavasti. Asiassa äänestettiin, mutta äänestys koski vain patentoidun laitteiston käytön kieltämistä. Vähemmistö olisi hylännyt tämän vaatimuksen.[385]

Patenttilain periheikkous on, että se jättää lisenssinsaajan oikeussuojan avoimeksi. Siitä ei ole oikeastaan lainkaan säännöksiä. Eri lisenssimuotojen erot eivät näin nouse näkyviin, vaikka lisenssinsaajien asiavaltuuden täytyy niissä vaihdella. Lisenssityypit ovat kerta kaikkiaan niin erilaisia oikeusasemiltaan, että asiavaltuu-

381. Lisenssinantaja ja lisenssinsaajan välille voi syntyä oikeudenkäynti myös silloin, kun lisenssinantaja luovuttaa saman alueellisen lisenssioikeuden muille tai ryhtyy itse käyttämään patenttia tällä alueella. Ks. lähemmin Domeij 2010 s. 266.
382. Ks. Sund-Norrgård 2011 s. 96 ja 277.
383. Mansala 2004 s. 551.
384. Hieman epäselvää oli, koskiko luovutus myös patenttia vaiko ainoastaan siihen liittyviä saatavia.
385. Ks. lähemmin Mansala 2004 s. 552.

den samanlaisuus olisi ihme.[386] Keskeisiä kysymyksiä myös on, syntyykö lisenssisuhteen osapuolille velvollisuus ajaa kannetta esimerkiksi patentin loukkauksesta.[387] Samaan hengenvetoon joudutaan kysymään, onko suhteen osapuolilla oikeus avustaa toisiaan patenttiin liittyvissä oikeudenkäynneissä, ehkä suorastaan oikeus liittyä yhteiskanteeseen. Yleisestä lojaalisuusvelvoitteesta – ja sitä täydentävistä sopimusmääräyksistä – pystytään toki johtamaan jotain velvoitteita, esimerkiksi velvollisuus tietojen välitykseen.[388] Suoranaisiin prosessioikeudellisiin velvoitteisiin on kuitenkin siitä vielä matkaa.

6.3. ASIAVALTUUS MUISSA TEOLLISOIKEUKSISSA

Hyödyllisyysmalli on patenttioikeuden kevytversio, joskus epätarkasti mutta osuvasti ”pikkupatentiksi” kutsuttu. Sitä koskeva erityislaki (laki hyödyllisyysmallioikeudesta 800/91) on erityisen kevyt asiavaltuuden ja mallisuojariidan osalta. Laki keskittyy vielä enemmän kuin patenttilaki tämän oikeuden rekisteröintiin ja viranomaistoimintaan. Hyödyllisyysmallioikeuden haltijan suojaa koskevat säännökset puolestaan muistuttavat siinä määrin patenttilakia, että ne lienee suoraan tästä laista kopioitu. Totta on, että laista on jätetty pois patenttilain tarkat säännökset vahvistuskanteista. Tällä ei ole asiallista merkitystä. Vahvistuskanteet, sekä positiiviset että negatiiviset, ovat tietenkin yleisten periaatteiden nojalla sallittuja myös hyödyllisyysmallioikeudessa. Periaatteiden mukaan oikeus vahvistuskanteen ajamiseen syntyy oikeudellisesta epävarmuudesta. Tosin pelkkä subjektiivinen käsitys siitä ei riitä luomaan asiavaltuutta, vaan epävarmuuden tulee olla konkreettista ja uskottavaa. Käytännön soveltamistilanteet tullevat olemaan samat kuin patenttilaissa.

Kiinnostava on ainoastaan lain määräys siitä, että hyödyllisyysmallia koskevissa ”riita- ja muissa asioissa” oikeuden haltijaksi katsotaan se, joka on viimeiseksi merkitty hyödyllisyysmallirekisteriin (28.3 §). Säännös perustaa ensiksikin samanlaisen vastaajaolettaman ja siihen tukeutuvan asiavaltuuden kuin maakaaren vastaava säännös (MK 3:11).[389] Samoin kuin mitä on asianlaita maakaaressa, vastaajaksi saadaan haastaa myös se, joka tosiasiallisesti hallitsee (’omistaa mallioikeuden’) mallioikeutta. Kantajan on kylläkin osoitettava mallioikeuden asianmukainen siirtyminen. Hyödyllisyysmallioikeushan on vapaasti luovutettavissa (27 §). Toisin kuin maakaaressa säännös kuitenkin näyttää heijastuvan myös kantajan asialegitimaatioon: maakaaren

386. Ks. Domeij 2010 s. 266.
387. Domeij 2010 s. 268.
388. Sund-Norrgård 2011 s. 244.
389. Ks. edellä jakso 3.1.

vastaava säännös kertoo vain, kuka saadaan haastaa vastaajaksi kiinteistöä koskevissa oikeudenkäynneissä. Sillä ei näin ratkaista, kuka on asiavaltuutettu kantajaksi.

Ilmeistä on, että säännöksellä asianosaisolettamasta ei ole haluttu rajoittaa kantajan asiavaltuutta vain rekisteröityyn haltijaan. Säännöshän on sijoitettu lain 6 lukuun, joka on otsikoitu ”Luovutus sekä käyttö- ja pakkolupa”. Tuntuu perustellulta lähteä siitä, että määräys palvelee lähinnä hallinnollisia tarpeita eli mallioikeuksien rekisteröimistä. Rekisteröinnin luoma olettamus joka tapauksessa vie pohjan väitteenvaraiselta asiavaltuudelta: väitteenvaraisuutta ei tarvita eikä sille jää järkevää käyttöäkään. Kantajan asiavaltuus pystytään selventämään katsomalla rekisteröintiä ja sen jälkeistä saantoketjua. Kuten edellä todettiin, teoria väitteenvaraisesta asiavaltuudesta on turha, kun kysymyksessä varallisuusobjekti, jonka omistus rekisteröidään viranomaisen toimesta. Säännös rekisteröinnin merkityksestä vain tehostaa tätä logiikkaa.

Ajatus väitteenvaraisesta asiavaltuudesta olisi muutoinkin syytä hylätä immateriaalioikeuksia koskevissa oikeudenkäynneissä, jotka ovat tunnetusti kalliita ja juridisesti vaikeita. Ensimmäinen johtuu tarvittavasta asiantuntijatodistelusta, jolta yleensä ei vältytä, kun taas jälkimmäinen seuraa lainsäädännön vaikeaselkoisuudesta. Asianajaminen vaatii juridista erityisosaamista, josta joudutaan maksamaan tavanomaista enemmän. On kohtuutonta, jos joku pelkän väitteen esittämällä pystyisi pakottamaan vastapuolensa tällaiseen oikeudenkäyntiin. ”Prosessuaalinen” asiavaltuuskäsitehän on sitä tarpeellisempi, mitä kalliimmasta ja laajemmasta oikeudenkäynnistä on kysymys. Immateriaalinen oikeudenkäynti taas ei ole tunnettu ainakaan matalasta kustannustasostaan.[390] Totta kylläkin on, että tämä argumentti ei ole saanut huomiota kiistelyssä, onko syytä tukeutua ”prosessuaaliseen” vai ”materiaaliseen” asiavaltuuteen.

Mallioikeuslaki (221/197), tunnettu designlakina, antaa suojaa mallille. Laki muistuttaa monessa suhteessa patenttilakia. Siinä on lukuisia säännöksiä itse oikeudenkäynnistä, mutta sen sijaan asiavaltuutta koskevat määräykset ovat vähäisiä. Laki esimerkiksi oikeuttaa samanlaisiin vahvistuskanteisiin (41 §). Kannetta voi ajaa se, joka haluaa vahvistaa, nauttiiko hän rekisteröinnin perusteella suojaa (ensimmäinen momentti). Vastaava oikeus on sillä, joka aikoo harjoittaa liiketoimintaa (toinen momentti). Ensimmäisessä vastaajana on mallioikeutta loukannut, jälkimmäisessä

390. Useimmat juristitkin tietävät näistä oikeudenkäynneistä vain sen, että ne ovat hyvin kalliita. Tosin patenttiriidoista on sanottu, että niissä oikeutta eivät käy pelkästään varakkaat suuryritykset. Riitapuolina ovat toisinaan vähävaraiset keksijät sekä lisenssinantajat ja lisenssisaajat, joka voivat olla pienyrityksiä. Korkea kustannustaso varmasti karsii esimerkiksi patenttioikeudenkäyntejä. Väite kuulostaa sinänsä uskottavalta, vaikka tutkimustietoa immateriaalisten riitojen asianosaisjakautumasta ei ole.

mallioikeuden haltija. Laissa on lisäksi erityissäännös vireillä olevasta mallioikeuden rekisteröinnistä. Säännöksiä mallioikeuden loukkauksesta sovelletaan siihenkin. jos tai kun hakemus johtaa mallioikeuden rekisteröimiseen (38 §).[391]

Laki yksinoikeudesta integroidun piirin piirimalliin (32/91) muistuttaa lakisystematiikaltaan lakia hyödyllisyysmallioikeudesta. Myös tämä laki sisältää saman määräyksen presumoidusta haltijasta. Yksinoikeuden haltijaksi katsotaan se, joka on sellaisena viimeksi merkitty piirimallirekisteriin (23.2 §). Piirimallilaki kuitenkin suostuu, toisin kuin mallioikeuslaki, kertomaan, kuka saa korvauksen ja hyvityksen yksinoikeuden loukkaamisesta: ne maksetaan yksinoikeuden haltijalle (38 §). Vastaava säännös hyödyllisyysmallilaissa tyytyy toteamaan ainoastaan, että loukkaajan on tällaisia korvauksia maksettava (hyödyllisyysmallioikeuslaki 37 §). Niiden saaja eli korvauksiin oikeutettu (ja samalla asiavaltuutettu) jää avoimeksi. Asiallisesti hyvityksen tai korvauksen saaja toki on ilmiselvä, mutta eroavuus ei anna hyvää kuvaa lainvalmistelun huolellisuudesta.

Tavaramerkkilaki (533/18) on oma lakisystemaattinen formaattinsa. Se on eräänlainen kompilaatio, koska se yhdistää piirteitä muista immateriaalilaeista. Laki sisältää esimerkiksi presumtiosäännöksen, jonka mukaan viimeiseksi rekisteröityä haltijaa on pidettävä tavaramerkin haltijana (45 §).Tätä säännöstä ei hevin voi pitää vain hallinnollisia tarpeita palvelevana, koska se on sijoitettu aineellisia ja prosessioikeudellisia säännöksiä sisältävään lukuun ”Tavaramerkistä luopuminen sekä tavaramerkin luovutus, panttaus ja lisensointi”. Laissa on myös aitoja prosessioikeudellisia innovaatioita: vaikka yleinen prosessilaki ei salli asianosaiseksi liittymistä, tavaramerkissä lisenssinhaltijalla ”on oikeus yhtyä” tavaramerkin haltijan vireille panemaan kanteeseen tavaramerkin loukkauksesta sekä vaatia tässä oikeudenkäynnissä korvausta kärsimästään vahingosta (42.5 §).[392] Patenttilain perua sen sijaan lienevät modifioidut ja kattavammat säännökset vahvistuskanteista. Tuomioistuin voi nimittäin kanteesta vahvistaa, onko oikeus tavaramerkkiin olemassa tai loukkaako joku

391. Lain erikoisuutena on pidetty mahdollisuutta väliaikaiseen kieltotuomioon, jonka käyttö kuitenkin todetaan varsin vähäiseksi. Yksi syy siihen on, ettei kantaja uskalla vaatia tällaista tuomiota. Ks. Oesch ym 2005 s. 185.

392. Asianosaiseksi liittyminen tulisi sallia laajemminkin, koska se helpottaisi olennaisesti yhteiskanteiden käyttämistä. Konstruktio on käytössä etenkin common law -maissa. Tosin epäkohtana on valiteltu, että asianosaiseksi liittyminen tuo mukanaan tuhansien kantajien yhteiskanteita. Tämä ei ole aito epäkohta vaan merkki siitä, kuinka liittymisen mahdollisuus tyydyttää laajan ja muutoin piileväksi jääneen oikeussuojan tarpeen. Ks. lähemmin Koulu 2017a s. 151. Suomessa asianosaiseksi liittymisenä tunnetaan lähinnä itsenäinen väliintulo, joka voidaan pitää sen muunnelmana.

menettely yksinoikeutta tavaramerkkiin (68 §).[393] Uutta tässäkin on, että oikeuden vahvistuskanteeseen saa niin pantinhaltija kuin lisenssinsaajakin, mitä mahdollisuutta patenttilaki ei tunne tai varovaisemmin sanottuna ei mainitse.[394] Säännökset hyvityksestä ja korvauksesta seuraavat tavanomaista standardia. Tosin niiden saajaksi määrätään ”loukattu”, jolla näin on tälläkin perustella lain vahvistama asiavaltuus.

Muista teollisoikeuksista ei ole juuri oikeuskäytäntöä. Edellä viitatussa ratkaisussa KKO 2005:118 aktualisoitui kylläkin onnekkaasti myös asiavaltuus. Tapauksessa tavaramerkin haltija T Oy sekä sen yhteistyökumppani M Oy vaativat yhtäältä, että SA Oy:tä kiellettäisiin käyttämästä tavaramerkkiä, ja toisaalta, että SA Oy velvoitettaisiin korvaamaan kantajille aiheutunut vahinko. Käräjäoikeuden valmisteluistunnossa SA Oy väitti, että M Oy ei ollut oikea kantaja asiassa eikä SA Oy:llä voinut olla vahingonkorvausvelvollisuutta sitä kohtaan. M Oy:llä ei nimittäin ollut rekisteröityä käyttölupaa tavaramerkkiin. Kysymys oikeasta kantajasta tai vastaajasta kuitenkin menetti merkityksensä, koska tavaramerkin keskeinen sana ”turvaura” oli yleiskielinen, joten tavaramerkillä ei katsottu olleen erottelukykyä. Tällä perusteella käräjäoikeus hylkäsi koko kanteen.

Hovioikeus ei pääasian osalta muuttanut käräjäoikeuden tuomiota. Se kuitenkin vahvisti M Oy:n asiavaltuuden hieman pettävällä logiikalla. Vaikka rekisteröityä käyttölupaa ei ollut, ei ollut estettä käsitellä M Oy:tä asianosaisena myös tavaramerkin loukkausta koskevissa vaatimuksissa, koska ne oli esitetty yhdessä tavaramerkin haltijan eli T Oy:n vaatimusten kanssa. Korkein oikeus palasi perinteiseen tulkintaan. Lupa käyttää tavaramerkkiä ja ilmeisesti suhteellisen laaja kaupallinen yhteistyö eivät sinänsä osoittaneet, että yhtiöllä olisi sellaisen oikeudenhaltijan asemaa, jonka perusteella yhtiö saisi T Oy:n ohella oikeuden esittää vaatimuksia SA Oy:lle.[395] Tästä syystä M Oy:n vaatimukset jätettiin tutkimatta, eikä pääasiaratkaisukaan muuttunut. Perustelu on kiusallisen lähellä kehäpäätelmää tai itsestään selvyyttä (’T Oy:llä ei ole sellaista asemaa, että se olisi voisi esittää vaatimuksia’). Siitä huolimatta perustelusta voidaan päätellä, että asiavaltuutta on tulkittu korkeimmassa oikeudessa tiukasti ja lain sanamuotoon tukeutuen. Sen sijaan hovioikeus edusti liberaalimpaa tulkinta-

393. Säännökset vahvistuskanteista ovat tavaramerkissäkin tarpeen. Tavaramerkin suoja-alue on tunnettu kiistanaihe. Ks. Arnerstål 2014 s. 353.
394. Ruotsin oikeudessa myös pantinhaltija on oikeutettu vaatimaan korvausta patentinloukkauksesta. Ks. Domeij 2010 s. 267. Hän tosin tunnustaa, että ruotsalaiset säännökset asiavaltuudesta ovat anteliaita (’generösa’). Vaikka Suomessa ei näin olekaan, tulkinta sinänsä on hyväksyttävä lähinnä käänteisellä argumentilla. On vaikea keksiä perustelua sille, miksi pantinhaltijalta asiavaltuus puuttuisi, jos sellainen kerran on lisenssinhaltijalla. Kummallakin kun on rajoitettu oikeus patenttiin ja ilmeinen oikeudellinen intressi puuttua loukkauksiin, jotka laskevat heidän oikeutensa taloudellista arvoa.
395. Tavaramerkin lisenssisopimuksista ks. esimerkiksi Arnestål 2014. s. 45.

linjaa, joskin siihen vaikutti tulkinnan merkityksettömyys. Pääasiaratkaisu pysytettiin tässäkin oikeusasteessa.[396]

Lopputulos selittyy parhaiten sananmukaisella tulkinnalla, joka ei kylläkään ole luonteva puhtaasti varallisuusoikeudellisessa asiayhteydessä. Toinen selitys on, että käyttöluvasta tulee kannekelpoinen subjektiivinen oikeus vasta, kun se rekisteröidään. Tutkimatta jättäminen perustuisi tällöin siihen, että M Oy:n asiavaltuudella ei ollut vielä sellaista primääristä oikeutta, johon se kiinnittyisi tai toisin sanottuja se saisi alkunsa.[397]

6.4. ASIAVALTUUS: TOIMINIMI JA SOPIMATON MENETTELY ELINKEINOTOIMINNASSA

Toiminimilaki (128/91) on prosessioikeuden tutkijan mielestä onnistunut laki: siinä on kunnon menettelysäännökset. Käytännön tuomari voi olla lain hyvyydestä eri mieltä, sillä kyseiset säännökset ovat vaikeasti tulkittavissa yksittäistapauksissa. Asiavaltuus yhtäältä kieltokanteessa ja toisaalta kanteessa (toiminimen) rekisteröinnin kumoamisessa ovat saaneet omat säännöksensä. Kummassakin tapauksessa oikeus ”kanteen ajamiseen” on jokaisella, jolle aiheutuu toiminimestä tai sen käytöstä (18.3 §) tai toiminimen rekisteröimisestä (20 §) haittaa. Asiavaltuus on toisin sanoen hyvin väljä mutta kuitenkin yksittäistapauksessa määräytyvä. Kantajan on periaatteessa osoitettava kärsimänsä haitta. Kuten edellä todettiin, haitta on kuitenkin lähtökohtaisesti hyvin epämääräinen ja hajoava käsite.[398] Korvaus- ja hyvitysvaatimuksia taas saa esittää ”loukattu”, tyypillisesti toiminimen eli yksinoikeuden haltija. Laissa on myös säännös vahvistuskanteista (27 §). Säännös oikeuttaa sekä positiiviseen että negatiiviseen vahvistuskanteeseen. Ehtona on, että asiasta on epätietoisuutta ja tästä on kantajalle haittaa.[399]

396. Ratkaisun perusteellisessa kommentissa todetaan vain kyseinen tosiseikka eli tutkimatta jättäminen siihen kantaa ottamatta. Ks. Wirén 2006 s. 290. Lähteenä hän viittaa kylläkin Reinikaiseen. Ks. Reinikainen 1958 s. 90. Ratkaisu kieltämättä edustaa reinikaismaista ajattelua. Myös ratkaisussa KKO 2024:41 tuomioistuimia näyttää houkutelleen tapauksessa varsin teoreettinen asiavaltuuskysymys. Asiavaltuus (oliko saneerauksen selvittäjällä oikeus muutoksenhakuun) ei ollut tapauksessa kovin kohtalokas. Muutosta samalla kertaa haki myös saneerausvelallinen, jonka asiavaltuus oli kiistaton. Valitus tai tässä tapauksessa oikeastaan vasta valituslupahakemus piti näin joka tapauksessa tutkia. Totta tietenkin on, että selvittäjän valitus olisi voinut hyvinkin kaatua siihen, ettei hovioikeuden päätös ollut hänelle vastainen. Siitäkin kyllä voidaan olla eri mieltä. Päätös merkitsee ellei muuta niin huomattavaa lisätyötä hänelle.

397. Ks. edellä jakso 3.1. Tapauksessa ei siis olla tunnustettujen oikeuksien nomenklatuurassa.

398. Ks. edellä jakso 1.3.

399. Ks. Castrén 2008 s. 314. Epätietoisuus ei hänen mukaansa edellytä, että toiminimestä olisi de facto riitaa, mitä taas vanha honkasalolainen teoria näyttää ainakin pääsääntöisesti edellyttäneen.

Tuomioistuin päättää siitä, kumotaanko toiminimen rekisteröinti. Ongelmia tuottaa se, että myös rekisteriviranomaiselle voidaan tehdä hakemus, jolla vaaditaan toiminimen rekisteröinnin kumoamista.[400] Rinnakkainen toimivalta aiheuttaa aina rinnakkaisen käsittelyn riskin, ja niin käy tässäkin tapauksessa (20 §). Tältä varalta laissa määrätään ensiksikin, että asia, joka on vireillä kumoamishakemuksena rekisteriviranomaisessa, raukeaa, jos samojen asianosaisten välinen ja samaa toiminimeä koskeva kanne tulee myöhemmin vireille tuomioistuimessa (3 mom.). Tuomioistuinkäsittelyllä on siis etusija suhteessa hallinnolliseen oikaisuun. Toiseksi tuomioistuin ei ota kannetta käsiteltäväkseen, jos rekisteriviranomainen on ehtinyt antaa päätöksen kumoamishakemuksesta eikä päätös ole vielä lainvoimainen (4 mom.). Laissa on lisäksi hyvin harvinainen säännös oikeusvoimasta ja sen ulottuvuudesta: säännös saattaa olla jopa lajissaan ainutkertainen. Jos hakemus tai kanne rekisteröinnin kumoamisesta on säännöksen mukaan lainvoimaisesti ratkaistu, uutta vastaavaa hakemusta tai vastaavaa kannetta ei oteta tutkittavaksi, jos asia koskee samoja asianosaisia, samaa toiminimeä, samaa vaatimusta ja samoja perusteita (5 mom.). Tämä este kuitenkin väistyy, jos olosuhteet ovat olennaisesti muuttuneet.

Säännös on lähtökohtaisesti sovellus vanhasta suppeasta oikeusvoimavaikutuksesta.[401] Siinä oikeusvoima rajoittuu vain niihin vaatimuksiin ja perusteisiin, jotka on esitetty tai joihin on ensiprosessissa vedottu. Laaja ja vallitseva käsitys ulottaa kuitenkin oikeusvoiman kaikkeen siihen, mikä olisi voitu esittää ensiprosessissa, toisin sanoen myös muihin vaatimuksiin ja perusteisiin. Säännöstä on kuitenkin luettava kirjaimellisesti, eli suppean oikeusvoimatulkinnan pysyttäen. Prosessisäännöksiähän tulkitaan ensisijaisesti sananmuodon mukaisesti, jotta päästään välttämättömään ennustettavuuteen. On kylläkin vaikea keksiä syytä, miksi juuri tässä kohdin tarvitaan tällainen ja vieläpä lakiin kirjattu poikkeus muutoin vallitsevasta objektiivisesta oikeusvoimasta. Oikeusvoimavaikutuksen laajuuden, on se suppea tai laaja, tulisi periaatteessa olla sama kaikissa asiaryhmissä.

Kummassakaan oikeusvoimatulkinnassa ei myöskään tunneta vastaavaa poikkeusta muuttuneista olosuhteista, joskin olosuhteiden muutos voi luoda sellaisen uuden asiantilan, johon oikeusvoima ei ulotu.[402] Säännös ei myöskään selvennä, an-

400. Riitely toiminimestä kannattaa aloittaa tällaisella hakemuksella, koska se antaa nopeammin tuloksen eikä siihen liity samanlaista taloudellista riskiä kuin oikeudenkäyntiin. Näin näyttääkin käytännössä toimittavan. Ks. Helsingin Sanomat 8.9.2024: ”Punamustan uudesta nimestä syntyi poru”. Uutisesta käy myös ilmi, että kiista toiminimestä saattaa levitä myös tavaramerkkiin. Toiminimi nimittäin on usein osa tavaramerkkiä.

401. Oikeusvoimaa käsiteltiin edellä jaksossa 5.4.2.

402. Suppeassa tulkinnassa olennainen muutos yleensä antaa uuden perusteen, joten poikkeussäännöstä ei oikeastaan tarvittaisi kannemahdollisuuden ylläpitämiseksi. Sen sijaan laa-

taako se niin sanotun interrelatiivisen eli lainkäyttölinjojen väliseen oikeusvoimaan: estääkö rekisteriviranomaisen lainvoimainen ratkaisu hakemukseen myös kanteen nostamisen tuomioistuimesta tai tuomioistuimen lainvoimainen ratkaisu myös uuden hakemuksen tekemisen. Interrelatiivinen oikeusvoima on poikkeus säännöstä, jonka mukaan oikeusvoima vaikuttaa vain oman lainkäyttölinjansa sisällä. On toki tunnustettava, että ratkaisu, oli se kumman suuntainen tahansa, voi saada oikeusvoimaa lähenevän todistusvaikutuksen tai tosiasiallisen merkityksen toisella lainkäyttölinjalla, mutta se ei ole vastaus kysymykseen. Julkinen intressi on kuitenkin toiminimessä niin vahva, että vastakkainen tulkinta on perusteltu. Oikeutta hakevan intressi ei voi mielekkäästi ansaita oikeutta kaksinkertaiseen prosessiin samasta asiasta.

Oma kysymyksensä on, muuttaako erityissäännös myös suhtautumista päätökseen, jolla hakemus tai kanne on jätetty tutkimatta asiavaltuuden puuttumisen takia. Asiavaltuushan on sidottu siihen, kärsiikö oikeudenhakija haittaa toiminimen käyttämisestä tai toiminimen rekisteröimisestä. Haitta ei selvästikään ole sellainen pysyvä ja muuttumaton asiantila, johon oikeusvoima olisi perinteisen teorian mukaan kytkettävissä.[403] Haitta voi muuttua erilaiseksi tai sen vaikutus kasvaa: oikeutta hakeva voi myös toimillaan minimoida tai maksimoida haittaa, toisin sanoen haittaaste on manipuloitavissa. Näin olisi ilman erityissäännöstäkin selvää, että uusi hakemus tai uusi kanne sallitaan, kun ensihakemus tai ensikanne on jätetty tutkimatta asiavaltuuden puuttumisen takia. Erityissäännös pelkästään vahvistaa tämän periaatteen. Haitan aineellistaminen eli tulkitseminen hakemuksen tai kanteen hyväksymisen ehdoksi ei saisi muuttaa tätä sovellusta. Haitan kokeminen on toki eri asia kuin toiminimioikeuden loukkaaminen (23 §) tai yksinoikeuden haltijan oikeuksien toteutumisen vaarantuminen (18 §). Haitta ei vielä osoita loukkausta tai edes, että yksinoikeuden haltijan oikeudet vaarantuisivat.

Oikeuskäytäntö ei ole pitänyt kiinni asiavaltuuden edellyttämästä ”haitasta.” Ratkaisussa KKO 1998:144 kielto- ja korvauskanteen nosti samalla alalla (se oli limousinepalvelut) toimiva yritys. Ratkaisuselostus ei oikeastaan lainkaan kerro, mitä haittaa kantaja kärsi vastaajan toiminimestä. Toiminimi tosiasiallisesti sisälsi vain liiketoiminnan kuvauksen: tosin liiketoiminnat olivat huomattavan samanlaisia. Käsittelykin keskittyi alusta alkaen siihen, olivatko toiminimet sekoitettavissa. Yhdeksi merkiksi siitä nousi, mitä vastaajan toiminimi vastasi sille tulleisiin puheluihin, mikä tuntuu lukijasta varsin oudolta. Lopputulos vastaa hyvin teoriaa väitteenvaraisesta asiaval-

jassa vaikutuksessa se olisi mullistava, koska olosuhteiden muuttuminen ei vähällä kykene konstruoimaan sellaista uutta asiaa, joka jäisi primäärin oikeusvoimavaikutuksen ulkopuolelle. Laajalla oikeusvoimallahan tämä (eli uusien asioiden konstruoiminen) juuri pyritään estämään.

403. Ks. edellä jakso 3.1. ja 5.4.2.

tuudesta, joka juuri tuohon aikaan sai valta-aseman yleisesityksissä.[404] Ratkaisu KKO 1992:184 on vanhan prosessilain ajalta, joskaan se ei periaatteessa vaikuta asiavaltuuden tulkintaan. Tässäkin tapauksessa kanteen nosti samalla alalla toimiva yritys (molemmat olivat ompelukoneliikkeitä). Asiavaltuus ei noussut ratkaisuselostuksen mukaan oikeudenkäynnissä lainkaan esille, mutta vastaaja määrättiin maksamaan kantajalle vahingonkorvausta, joten ratkaisuselostus ei tältä osin ole ehkä tarkkaa. Olisi erikoista, jos asiavaltuuden tulkinnanvaraisuus ei olisi herättänyt minkäänlaista mielipiteiden vaihtoa. On toki mahdollista, että kysymystä ei vain nähty prosessinedellytyksenä, vaikka siitä olisikin keskusteltu.

Toiminimeen liittyvien oikeudenkäyntien erikoisuus on, että kanne rekisteröinnin kumoamisesta ja kanne yksinoikeuden loukkaamisesta ovat usein vireillä samanaikaisesti eri asioina. Tarkoituksenmukaista olisi että kanteet käsitellään ja ratkaistaan yhdessä.[405] Laissa ei kuitenkaan ole tästä erityissäännöksiä, joten yhteiskäsittely jää prosessilain yleisten edellytysten varaan. Yhteiskäsittelyn edellytykset kiistatta vallitsevat (OK 18:7), koska ne ovat tunnetusti väljät. Yhteiskäsittelyyn päästään tuomioistuimen käsittelyratkaisulla. Ennen sitä sen on kuitenkin kuultava asianosaisten mielipiteitä yhdistämisestä.[406] Yhteiskäsittelyn prosessiekonomiset edut ovat kuitenkin niin suuret, että yhteiskäsittelyn vastustaminen voi selittyä vain halulla viivyttää oikeudenkäyntiä.

Laki sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa (1061/78) sen sijaan saa tai saisi moitteita prosessioikeuden tutkijalta. Laki antaa oikeussuojakeinon mutta ei kerro, kuka sitä saa käyttää. Elinkeinonharjoittajaa voidaan kieltää jatkamasta tai uudistamasta kiellettyä menettelyä (6 §). Mitään säännöstä siitä, kuka tällaisen vaatimuksen voi esittää, ei tässä laissa ole. Aukon täyttää kuitenkin laki oikeudenkäynnistä markkinaoikeudessa, jos vastausta hakeva huomaa sieltä katsoa. Asian vireillepanoon ovat sopimattomasta menettelystä annetun lain mukaisissa asioissa oikeutettuja se elinkeinonharjoittaja, johon sopimaton menettely kohdistuu tai jonka toimintaa se saattaa vahingoittaa. Oikeus vireillepanoon on lisäksi sekä elinkeinonharjoittajien etuja valvovalla rekisteröidyllä yhdistyksellä että elintarvikemarkkinavaltuutetulla hänen toimialaansa kuuluvissa tapauksissa (5:2.2). Kuten arvata saattaa, sopimattoman menettelyn kohdistuminen on ollut tavanomainen riitateema oikeudenkäynneissä, kun taas toiminnan vahingollisuus on niissä jäänyt vähälle huomiolle. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 2005:38 kysymys siitä, oliko vastaajan toiminta kohdis-

404. Ratkaisusta ks. Timonen 1999 s. 453. Timonenkaan ei puutu asiavaltuuteen.
405. Ks. lähemmin Castrén 2008 s. 313.
406. Yhteiskäsittelystä joukkokanteissa ks. Markus 2022 s. 187. Tässä tosin ei ole kysymys joukkokanteista, mutta soveltamistilanteet ovat huomattavan samanlaisia.

tunut kantajaan, oli keskeinen.[407] Ratkaisussa KKO 2009:33 oli osaksi kysymys siitä, kenen toiminta kohdistui kantajaan. Toiminnan kohdistumista kantajaan sinänsä pidettiin selvänä. Ratkaisussa katsottiin, ettei valmistaja ollut vastuussa jälleenmyyjien markkinoinnista, vaikka se kohdistui kantajaan tai saattoi aiheuttaa tälle vahinkoa.[408] Ratkaisussa KKO 2008:96 kieltovaatimus taas hylättiin perusteluin, etteivät mainonnassa käytetyt tiedot ylipäätään olleet olleet virheellisiä tai harhaanjohtavia.[409]

Kaikissa ratkaisuissa asiavaltuus materiaalistui totaalisesti ja tuli käsitellyksi kanteen hyväksymisen edellytyksenä.[410] Tätä eivät vastaajien kiistämisyritykset muuttaneet. Ratkaisussa KKO 2005:38 vastaaja jopa nimenomaan kiisti kantajan puhevallan, koska markkinoidut tuotteet olivat niin erilaisia. Näin kantajalla oli vastaajan mielestä puhevalta vain joissakin vaatimuksissaan, joistakin se taas puuttui. Korkein oikeus sivuutti väitteen yksioikoisella epäperustelulla, jonka mukaan vastaajan toiminta oli kohdistunut kantajaan (kohta 3).

Yksi lain ominaispiirre on, kuinka se tukee ja auttaa julkisen vallan interventioita oikeudenkäynteihin. Oikeudenkäynnit nimittäin kytketään kollektiiviseen kuluttajansuojaan: oikeudenkäynnistä on esimerkiksi ilmoitettava kuluttaja-asiamiehelle (10b §), ja kuluttaja-asiamiestä on kuultava itse oikeudenkäynnissä (11.4 §). Säännös viranomaisen kuulemisesta johtaa tavallisesti siihen, että viranomainen antaa kirjallisen lausunnon. Lausunto taas rinnastuu monessa suhteessa asiantuntijalausuntoon. Kuluttaja-asiamies tai normaalisti hänen edustajansa voi luonnollisesti esiintyä oikeudenkäynnissä myös henkilökohtaisesti. Periaatteellista estettä ei ole sillekään, että asiamies tai hänen edustajansa toimii todistajana. Säännös kuluttaja-asiamiehen mukaan vetämisestä osoittaa, että tyyppitapaukseksi on ajateltu tilannetta, jossa kieltokanteen nostaa toinen elinkeinonharjoittaja. Avoimeksi jää, voiko kuluttaja-asiamies olla itse kantajana: häntähän ei mainita asiavaltuutettujen joukossa. Kuluttaja-asiamiehen tehtävien valossa asiavaltuus on kiistatta perusteltavissa. Näin käy esimerkiksi harhaan johtavassa mainonnassa, jonka uhreja ovat ensisijaisesti kulut-

407. Ratkaisusta ks. Timonen 2005 s. 292.

408. Vastaajakaan ei ottanut kantaa siihen, oliko kantajalla asiavaltuus. Sen sijaan vastaaja vetosi alusta alkaen ja lopulta menestyksellä siihen, että se ei ollut vastuussa kysymyksessä olevasta markkinoinnista. Ks. lähemmin Norio-Timonen 2009 s. 280. Tapaus oli näin klassinen väärä vastaaja -asetelma.

409. Ks. Norio-Timonen 2009b s. 171. Ratkaisussa markkinaoikeus perusteli väliaikaista kieltoa koskevan vaatimuksen hylkäämistä sillä, että kysymys menettelyn sopimattomuudesta kuului vasta pääasian yhteydessä käsiteltäväksi ja ratkaistavaksi, mikä onkin totta.

410. Markkinaoikeuden ratkaisussa MAO 583/17 työttömyyskassat olivat vaativat, että yleisen työttömyyskassan markkinointia rajoitettaisiin. Ratkaisussa otettiin kantaa siihen, oliko yleinen työttömyyskassa lain tarkoittama elinkeinonharjoittaja. Tapauksessa siis aktualisoitui vastaajan asiavaltuus, mikä on epätavallista. Toinen prosessinedellytyksiin liittyvä kysymys tapauksessa oli ”hakijakassojen” oikeussuojan tarve.

tajat ja vain välillisesti toiset elinkeinonharjoittajat. Sopimaton menettely vaikuttaa toisin sanoen ennen kaikkea kuluttajiin, vaikkakin laissa ajatellaan sitä muiden elinkeinonharjoittajien kannalta. Mainittavaa tarvetta tällaisten kanteiden nostamiseen kuluttaja-asiamiehellä ei ole, sillä häntä koskeva erityislainsäädäntö tarjoaa tehokkaamman kannevalikoiman (laki oikeudenkäynnistä markkinaoikeudessa 5:2.1 3-,6- ja 7-kohdat). Niissä asiavaltuus ei myöskään ole laajentavan tulkinnan varassa.

6.5. VÄLITULOKSIA

Tekijänoikeuslain niukatkin säännökset asiavaltuudesta alkavat jäädä jälkeen yleisestä kehityksestä. Tekijänoikeuksia hallinnoidaan nykyisin yhä useammin yhteisesti eli yhteisen organisaation kautta. Yhteishallintaa sääntelee erityislaki, laki tekijänoikeuksien yhteishallinnoinnista (1494/16). Laki kuitenkin keskittyy yhteishallintaorganisaatioiden toimintaan ja viranomaisvalvontaan: sen suhteeseen ulkopuolisin ei puututa. Organisaatio voi myös olla itse valvontatoimien kohteena (66 §), koska oikeudenhaltija paradoksaalisesti tarvitsee oikeussuojaa myös tätä hänen etujaan valvovaa organisaatiota vastaan. Markkinaoikeus voi kieltää organisaatiota käyttämästä kohtuuttomia sopimisehtoja ja menettelyjä: kieltoa voi hakea luonnollinen henkilö tai oikeushenkilö, johon ehtoa tai menettelyä sovellettaisiin (5:2.1 8-k). Asiavaltuus tällaisiin vaatimuksiin on myös elinkeinonharjoittajien yhdistyksellä, joka on neuvotellut kyseisen sopimusehdon vähintään kahden muun elinkeinonharjoittajan kanssa. Yhteishallinta on näin tuonut uuden tahon, jota vastaan oikeudenhaltija tarvitsee suojaa. Sen sijaan ulkopuolista tekijänoikeuden loukkaajaa vastaan hänen suojansa ei ole mitenkään tehostunut.[411]

Tekijänoikeusjärjestöjen asiavaltuus on entistä kiistanalaisempi ratkaisun KKO 2024:53 jälkeisessä ajassa.[412] Korkein oikeus katsoi ensiksikin, että järjestön lakisääteiset valtuudet sopimuslisenssien haltijana eivät tehneet siitä asiavaltuutettua kanteessa yksinoikeuden loukkauksesta (kohta 27). Järjestö ei ollut oikeussuhteen osapuoli, eikä sillä ollut välitöntä intressiä ajaa omissa nimissään loukkauskannetta. Toiseksi prosessimandaatin kielto esti asiavaltuuden perustamisen oikeudenhaltijoilta saatuun valtuutukseen. Kielto sinänsä – mikä on yllättävää – jousti, mutta tapauksessa ei ollut ”riittävää järkevää intressiä” siitä poikkeamiseen (kohdat 33 ja 36). Korkein oikeus vielä jatkoi miettimällä perimissiirron tarjoamaa analogiaa. Sekään ei tuonut

411. Oikeuksia yhteishallinnoiva järjestö on toki entistä useammin riitapuolena oikeudenkäynneissä sivullisen kanssa, kuten oli asianlaita ratkaisussa KKO 2022:44.
412. Ratkaisua käsitellään edellä jaksossa 4.2.2.

muutosta. Yleistä oikeudenkäyntivaltuutusta ei nimittäin voitu rinnastaa perimissiirtoon, jossa asiavaltuus siirtyy saatavan siirrolla.[413] Ratkaisu on puhdasoppinen perinteisten asiavaltuusoppien sovellus, jossa ei ole moitteen sijaa. Tässä tutkimuksessa päättelyä ei kuitenkaan hyväksytä: se on keinotekoista, yliformaalista ja johtaa tuloksiin, jotka eivät ole asiallisesti hyväksyttäviä.[414] Totta on, että järjestöjen käyttämät sopimusehdot, joihin oikeudenkäyntivaltuus ehkä perustuisi, ovat epämääräiset. Avoimeksi niissä jää sekin, kenen nimissä tekijäoikeusjärjestö ajaisi loukkauskanteita. Estettä sille, että oikeudenhalijat valtuuttavat järjestön toimimaan heidän nimissään, ei tietenkään ole. Sehän on normaali valtuutuksen tilanne.

Teollisoikeuksissa lainsäädännölle on samoin pakko antaa huono arvosana: asiavaltuus jää yksittäisten, fragmentaaristen ja usein impulsiivisilta vaikuttavien säännösten varaan. Näin tulkintoja on helppo esittää ja myös riitauttaa, olivat ne minkä suuntaisia tahansa. Tässä tutkimuksessa yleislinjana on laaja asiavaltuus: oikeudellisen intressin (käsite on kiistatta epämääräinen) tulisi antaa asiavaltuus saada asia tuomioistuimen käsiteltäväksi. Yllättävää kylläkin epämääräiseksi jäävä sääntely ei ole tuottanut montaakaan riitaa, joissa asiavaltuus olisi ollut kiistan kohteena. Sääntelyn kattavuus ei tässä selvästi korreloi oikeuskäytännön määrään. Immateriaalisen asiavaltuuden kun odottaisi tuottaneen, juuri epäselvyytensä ja suurten taloudellisten intressiensä takia, runsaasti ennakkoratkaisuja. Selitys luultavasti on, että immateriaalioikeudelliset kiistat pääsääntöisesti joko sovitaan tai ratkaistaan vaihtoehtoisesti tuomioistuinten ulkopuolella. Välimieslainkäytön kirjallisuudessa patenttia koskevat välimiesmenettelyt ovat saaneet niin paljon huomiota, että valtaosa patenttiriidoista hakenee ratkaisuaan välimiesmenettelystä. Tekijänoikeudellisista asioista ei kyseisen alan kirjallisuudessa ole mainintoja, joten ne lienevät harvinaisia välimieslainkäytössäkin.

Jos tekijänoikeuden kohdalla ongelmana oli järjestöjen asiavaltuus, teollisoikeuksissa se on lisenssisopimuksissa. Toki se vaivaa myös tekijänoikeuksia. Lisenssisaajan asiavaltuus jää lainsäädännössä fragmentaariseksi. Joskus laissa lisenssinsaajalle annetaan oikeus ajaa yhdentyyppisiä kanteita, kun taas muista kannetyypeistä ei sanota mitään. Eroa ei tehdä myöskään eri lisenssityyppien välillä. Laki niputtaa

413. Kriittinen lukija peräisi tähän perustelua, miksei voitu rinnastaa. Tilanteiden samankaltaisuus kun on ilmeinen.

414. Lopputulos ei vastaa access to justice -ajattelua, vaikka on myönnettävä, että tapaus ei ole ajattelun tyyppitapaus. Tapauksessa vastakkain oli kaksi institutionaalista asianosaista, joiden varallisuus kesti tällainen prosessiprosessin. Todennäköistä kuitenkin on, että edessä on uusi oikeudenkäynti, kun tekijänoikeusjärjestö on ehtinyt korjata asiavaltuuden puutteen. Pääsääntöisestihän uudet oikeudenkäynnit ovat epätavallisia, koska yksityishenkilöillä ei ole varaa uuteen yritykseen.

yhteen yksinomaislisenssit, rinnakkaislisenssit sekä alilisenssit. Yhdenmukaisuus vaatisi samaa peruskonseptia. Konseptiehdokkaita ei ole tarjolla liiaksi, koska ainoa varteen otettava ehdokas on antaa kaikille lisenssinsaajille tilaisuus puolustaa oikeuttaan samassa laajuudessa, mistä yksinoikeuden primääri haltija pääsee osalliseksi. Jos hänellä on asiavaltuus, se on myös samanlainen myös lisenssinsaajalla, toki vain lisenssin tuottaman oikeuden puitteissa. Lisenssinsaaja voi toisin sanoen esittää vaatimuksia hyvityksestä, korvauksesta, toiminnan kieltämisestä tai tuotteiden hävittämisestä, jos tai kun hänen oikeuttaan loukataan. Hän on myös asianomistaja rikosasiassa, joka koskee hänen lisenssisopimuksella saamaansa oikeutta.

Yhdenmukaisen oikeussuojan periaatetta tukevat ennen kaikkea käytännön näkökohdat. Ellei lisenssinsaajalla ole suoraan lain nojalla riittävää asiavaltuutta, se järjestetään lisenssisopimuksella. Erillisen prosessimandaatin kielto ei sitä estä: kielto kierretään joko aineellisilla (eli oikeusaseman tai sen osan) siirroilla tai valtuutuksella. Järjestelyn muunnelmia on paljon, ja ne tuottavat suuren joukon sekundääripulmia, jotka katoavat yhdenmukaisuuskonstruktiota käytettäessä. Tämä on melkoinen etu oikeutta hakevalle, jossain määrin myös tuomioistuimelle. Vastaaja sen sijaan menettää hieman taktisia väitemahdollisuuksia. Lisenssinsaajan laajaa asiavaltuutta tietenkin pystytään perustelemaan myös access to justice -periaatteella. Kaikkien ja myös lisenssinsaajien on päästävä omatoimisesti oikeuksiinsa turvautumatta jonkun muun apuun, tässä lisenssinantajan toimenpiteisiin.

Kiinnostavampaa on kysyä, onko myös lisenssinantajalla asiavaltuus, kun lisenssinsaajan oikeutta loukataan. Ellei sitä kyetä johtamaan laista, joudutaan kysymään, onko asiavaltuus järjestettävissä sopimuksin. Asiavaltuuden antavat sopimusmääräykset ovat perinteisesti olleet vailla vaikutusta, kun taas lakisääteinen asiavaltuus on ollut ainakin joksikin aikaa sopimuksella poistettavissa. Tämä kaksoissääntö sopisi myös lisenssisopimuksiin. Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan hyväksytä näin jyrkkää ja ehdotonta kieltoa. Kielto ei tunnu palvelevan järjellisiä tavoitteita. Jos kielto mitätöidään, lisenssisopimukset eivät muodosta poikkeusta; niissä voidaan sekä antaa että ottaa asiavaltuus. Oli miten oli, kiistatonta joka tapauksessa on, että lisenssinantaja voi tukea lisenssinsaajaa oikeudenkäynnissä esimerkiksi väliintulijana ja kuultavana.

Säädettävää lakia ajatellen voidaan väittää, että lisenssinantajalla tulisi olla itsenäisiä keinoja reagoida, kun lisenssinsaajan oikeutta loukataan tai se asetetaan kyseenalaiseksi. Loukkaukset vähentävät lisenssinantajan tulovirtaa sekä laskevat tulevien lisenssinluovutusten arvoa. Moni ei suostu ostamaan horjuvaa lisenssioikeutta.

204 Lisenssinantajan taloudellinen intressi on niin ilmeinen, että hänelle tulisi myöntää asiavaltuus vähintäänkin preventiivisiin kanteisiin, toisin sanoen asiavaltuus ajaa esimerkiksi vahvistus- ja kieltokanteita silloinkin, kun loukkaus tai epävarmuus koskee lisenssillä luovutettua oikeutta. Tällaista oikeutta lisenssiantaja tarvitsee esimerkiksi, kun lisenssinsaaja pysyttelee passiivisena, ehkä peläten asiakassuhteiden menetystä tai oikeudenkäynnin taloudellista riskiä. Tätä tulkintaa tukevaa oikeuskäytäntöä tai tutkimusta ei kuitenkaan ole.

7. Tapausryhmä 2: perhe- ja perintöoikeudelliset asiat

7.1. PERHE-, VANHEMMUUS- JA ADOPTIOSUHTEET

Tapausryhmä 2 poikkeaa perustavasti tapausryhmistä 1 ja 3. Tapausryhmän asioilla on vähän yhteistä niin liiketaloudellisesti painottuneiden immateriaaliasioiden kuin poliittisesti sävyttyneiden ”uusien” asioiden kanssa. Erilaisuus sekä estää tutkimustulosten suoran yleistämisen näihin asiaryhmiin että vaikeuttaa tuen hakemista niiden asiavaltuustulkinnoista. Tapausryhmän asiat jakaantuvat kahteen alaryhmään, yhtäältä kuolinpesän selvittämiseen liittyviin oikeudenkäynteihin, toisaalta perheja sukulaisuussuhteita luoviin, purkaviin tai hyödyntäviin oikeudenkäynteihin. Jälkimmäinen alaryhmä on kieltämättä hajanainen, mutta se eroaa perustavalla tavalla ensimmäisestä. Kun kuolinpesää selvittävillä oikeudenkäynneillä on jokseenkin poikkeuksetta jonkinlainen taloudellinen motiivi, jälkimmäisen alaryhmän asioissa se on pikemmin melkoinen harvinaisuus. Alaryhmän asioilla on siis voimakas henkilösidos, mikä ei ole asiavaltuudessa tavallista.

Voidaan sanoa korkeimman oikeuden tapaan, että nämä asiat ”liittyvät henkilöön”. Kyseisessä ennakkoratkaisussa KKO 2024:18 korkein oikeus myös linjasi tästä seuraavan tulkintaperiaatteen. Henkilöön liittyvissä asioissa asialegitimaatio ”määräytyy lain säännösten eikä asiaan liittyvän intressin perusteella” (14-k).[415] Aikaisemmassa ratkaisussa KKO 2021:37 ratkaisuohje oli tuotu esiin hieman pehmeämmin: ”henkilöön sidotuissa” asioissa saatetaan joutua ottamaan huomioon myös ”perheelämän suojaa koskevat säännökset ja periaatteet” (10-k). Esimerkkinä mainittiin ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytäntö ihmisoikeussopimuksen 8 artiklasta.[416] Ero säännössidonnaisuudessa ei ole niin dramaattinen, miltä se kuulostaa. Kaikissa asiaryhmissä säännökset ovat keskeisiä asiavaltuudelle. Eroksi jää lähinnä se, että niissä asian intressin painoarvoa ei yhtä jyrkästi evätä. Päinvastoin voimakas intressi johtaa usein sanamuodon (ja säännöksenkin) ylittävään tulkintaan. Ylimääräinen muutoksenhaku on tässäkin poikkeus. Esimerkki tästä on edellä mainittu

415. Mikään innovaatio tämä ajatus ei tietenkään ole. Ks. esimerkiksi Lappalainen 1995 s. 280.
416. Kriittinen lukija huomauttaa, että ratkaisussa ei kuitenkaan käsitellä kyseistä artiklaa vaan argumentaatio välittömästi palaa korkeimman oikeuden omaan aikaisempaan ratkaisukäytäntöön (10-k). Ks. Sanna Koulu 2021 s. 315. Tämä oli sitäkin oudompaa, koska ihmisoikeustuomioistuin oli ottanut kantaa identtiseen tapaukseen (Zaief v. Romania), toki eri näkökulmasta.

KKO 2024:18. Siinä tuomitun henkilön läheinen sisar haki vainajan rikostuomion purkamista, mihin hänellä ei vallitsevan kannan mukaan periaatteessa ollut oikeutta. Korkein oikeus kuitenkin katsoi, että asiavaltuus oli perustettavissa perhe-elämän suojaan.[417]

Linjaukseen on helppo yhtyä. Se on myös varsin toimiva, koska ”henkilöön sidotut asiat” on selkeä alaryhmä. Siitä, eroavatko henkilöön sidotut asiat esimerkiksi kuolinpesän asioista (joissa on yleensä taloudellinen intressi), voi olla jo eri mieltä. Niissäkin asiavaltuutta haetaan normaalisti säännöksen tulkinnasta, kunhan sellainen vain on olemassa. Itse asiassa edellä havaittiin, että tämä on kaiken kaikkiaan vallitseva tapa tulkita yksittäistapauksessa asiavaltuutta.[418] Pienoinen ero kuitenkin näyttää syntyvän. Henkilöön liittyvissä asioissa sanamuoto on ensiksikin selvästi ratkaisevampi argumentti kuin muualla. Tulkintoja perustellaan toiseksi paljon useammin julkisella edulla tai kuten ratkaisussa KKO 2021:37 tehtiin ”julkisen intressin” puuttumisella (14-k). Julkinen etu vaatii nimenomaan pitäytymistä lain sanamuodossa, mikä tietenkin on sopusoinnussa linjauksella haetun ennustettavan asiavaltuuden kanssa.

Vanhemmuuteen tavalla tai toisella liittyvät asiat ovat jaettavissa edelleen kahteen ryhmään sen mukaan, kuka oli aloitteentekijänä oikeudenkäynnissä, vanhempi vai lapsi itse.[419] Ratkaisussa KKO 2015:59 oikeutta osallistumiseen vaati biologinen isä. Asiassa viranomainen oli vaatinut edunvalvojan määräämistä alaikäiselle lapselle. Lapsen biologinen isä yhtyi hakemukseen, mutta hakemus hylättiin. Tämän jälkeen isä haki yksin muutosta päätökseen. Korkein oikeus kuitenkin katsoi, että isällä ei ollut itsenäistä muutoksenhakuoikeutta. Ratkaisussa kiinnostavaa on yhtäältä kunnollinen ihmisoikeustuomioistuimen käytännön analysointi, toisaalta ratkaisusta kuultava taipumus pakottaa atyyppinen asetelma perinteiseen väliintulon konstruktioon. Isällä kun ei ollut oikeutta muutoksenhakuun, koska häntä ei voitu pitää prosessilain tarkoittamana niin sanottuna itsenäisenä väliintulijana, jolla tällainen oikeus olisi ollut (45-k). Ratkaisussa toisinnettiin myös vakiintunut tulkinta oikeusvoimasta tai oikeammin sellaisen puuttumisesta. Asian aikaisemmissa käsittelyvaiheissa myönnetty asianosaisasema (tarkkaan ottaen sitä tarkoittava prosessinjohdon

417. Itse hakemus kuitenkin hylättiin. Se ehkä selittää epätavallisen suopean tulkinnan asiavaltuudesta. Ratkaisu KKO 2024:23 nimittäin on päinvastoin merkki kiristyneestä tulkintalinjasta ylimääräisessä muutoksenhaussa. Siinä virkavapaalla oleva tuomari ei saanut hakea antamansa ratkaisun purkamista.

418. Ks. edellä jakso 3.2.

419. Prosessioikeuden tutkimuksessa asiaryhmä on niputettu yhteen ”vanhemmuusasioiksi” (’föräldramål’). Ks. Hassler 1963 s. 418. Ruotsinkielinen termi on osuva, mutta sille ei hevin löydy suomenkielistä vastinetta.

päätös) ei ollut voimassa asian myöhemmissä käsittelyvaiheissa.[420] Sama perusasetelma toistui edellä viitatussa ratkaisussa KKO 2024:18. Siinä biologiselta äidiltä evättiin adoptioasiassa oikeus hakea muutosta. Myös tässä asiassa äitiä oli aikaisemmin kuultu asian käsittelyssä.

Ratkaisussa KKO 2012:95 puolestaan riidanalaiseksi tuli lapsen aloiteoikeus. Lapsi, tuolloin kuusitoistavuotias, haki huoltonsa siirtämistä isältä äidiltä. Hakemus jätettiin kaikissa oikeusasteissa tutkimatta, vaikka hakija vetosi laajentavan tulkinnan puolesta perusoikeuksiin. Korkein oikeus torjui tulkinnan, koska laki antoi asiavaltuuden vain vanhemmille, lapsen huoltajalle ja sosiaalilautakunnalle (laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 14 §). Tässä tapauksessa korkein oikeus viittasi lain valmisteluun: valmistelusta kävi, tosin hieman epäsuorasti, ilmi, että lain luettelo oli tarkoitettu tyhjentäväksi.[421] Sitä paitsi oikeuskäytäntö oli vakiintunut, eikä perustuslaistakaan voitu johtaa laajentuvaa legitimaatiota. Lapsen oikeuksia koskevat sopimukset eivät taas korkeimman oikeuden mielestä soveltuneet tapaukseen. Hakemuksen tehneen lapsen motiivi ei käy ilmi ratkaisuselostuksesta, mistä päätellen sillä ei ollut merkitystä. Selostus antaa kylläkin kuvan siitä, että sosiaalilautakuntaa (jolla oli siis lain mukaan asiavaltuus) oli maaniteltu hakijaksi. Lapsi nimittäin väitti, että lautakunta oli laiminlyönyt velvoitteensa asiassa (1-k).[422] Asiavaltuusharkinta on kaiken kaikkiaan hyvin juridisoitua, esimerkiksi oikeussuojan tarvetta ei lainkaan otettu esille. Lopputulos ennakoi seuraavalla vuosikymmenellä vakiintunutta linjausta, jonka mukaan henkilöön liittyvissä asioissa lain säännös sellaisenaan määrää asiavaltuuden.[423]

Muita ”sukulaistapauksia” ovat ratkaisut KKO 2016:30 ja KKO 2024:19. Ratkaisussa KKO 2024:19 hyvin läheinen sisar teki purkuhakemuksen veljensä puolesta, mihin hänellä oli asiavaltuus. Lopputulos voi selittyä purkuinstituution erityispiirteillä, joten se ei anna pohjaa yleistämiselle.[424] Ratkaisussa KKO 2016:30 ensiksi kuolleen puolison sukulaiset hakivat edunvalvojaa huolehtimaan omaisuuden tulevien omis-

420. Ratkaisua kommentoi Pölönen (2017 s. 60). Hän kuitenkin vain toistaa sen, että korkein oikeus selvensi oikeusvoiman doktriinia. Ks. edellä jakso 1.4.

421. Lain perusteluissa todettiin, että lapsen etu vaati, ettei hän joudu huoltoaan koskevaan riitaan asianosaisen asemassa (3-k). Se on kylläkin hieman eri asia. Tapauksessa lapsi ei ”joutunut” asianosaiseksi eli tullut siihen vastahakoisesti vedetyksi vaan päinvastoin itse haki tällaista asemaa.

422. Tämän väitteen korkein oikeus torjui viittaamatta aikaisempaan ratkaisuunsa KKO 1998:66. Ks. Kolehmainen 2013 s. 120. Sosiaalilautakunnan ratkaisuihin oli perustelujen mukaan haettava muutosta hallinto-oikeudessa. Tällaisen muutoksenhaun menestymisennuste ei liene kummoinen, mikä selittääkin sen, että lapsi itse ryhtyi hakijaksi, vaikka hänen asiavaltuutensa oli alusta alkaen heikolla pohjalla.

423. Ratkaisun kommentissa todetaankin, ettei laajentava tulkinta ole mahdollinen, kun määritellään asiavaltuutettuja tahoja, joilla on oikeus saada vireille lapsen huoltoa koskeva asia.

424. Ks. edellä jaksot 1.4. ja 4.1.2.

tajien – eli toissijaisten perillisten – oikeudesta. Lain mukaan heillä ei tätä oikeutta ollut: asiavaltuus kuului nimenomaisen määräyksen mukaan ainoastaan pesänselvittäjälle, pesän osakkaalle tai muulle kuolinpesän hoitajalle (8-k). Korkein oikeus totesi lainvalmisteluaineiston perusteella, ettei säännöstä ollut tarkoitettu tyhjentäväksi. Lisäksi varallisuuden asianmukainen hoitaminen saattoi vaatia omistajan kuulemista ja omistajan puhevallan käyttämistä (20-k). Näin sukulaisilla oli asiavaltuus hakea edunvalvojan määräämistä. Avoimeksi jää, kuinka tärkeänä korkein oikeus piti lainsäätäjän tarkoitusta, jonka mukaan henkilöluettelo ei ollut tyhjentävä. Perustelujen painotus tukee olettamusta, että se ei kuitenkaan ollut ratkaiseva, toisin sanoen painavat syyt yksin saattaisivat sivuttaa lain säännöksen tai oikeammin johtaa laajentavaan tulkintaan. Tämä on tosin vastoin myöhempää linjausta, jonka mukaan asiavaltuuden ”määrää” yksin lain säännös.

Myös eriskummallinen ratkaisu KKO 2023:21 oli osaksi edunvalvonta-asia. Siinä lähestymiskiellon hakijaksi katsottiin, oikein tai väärin, henkilön edunvalvontavaltuutettu. Lähestymiskieltoa saa lain mukaan kuitenkin hakea vain henkilö, joka tuntee itsensä uhatuksi tai häirityksi, taikka eräät viranomaiset (laki lähestymiskiellosta 5 §). Edunvalvontavaltuutettua pykälässä ei mainita, joten korkein oikeus joutui palauttamaan asian käräjäoikeuteen henkilön kognitiivisen tilan selvittämiseksi.[425] Edunvalvontavaltuutetulla kun oli asiavaltuus vain, kun henkilöltä puuttui kyky ymmärtää lähestymiskiellon merkitys. Tapaus on oppikirjoihin kelpaava esimerkki turhasta ”prosessiprosessista”.

Henkilöön liittyvissä asioissa asiavaltuus on sidottu lain säännöksiin. Niistä on poikettu varmasti vain, kun lainvalmistelusta käy ilmi, että säännöstä ei ole tarkoitettu tyhjentäväksi. Tällöin asiavaltuus saattaa olla perustettavissa tapauskohtaiseen harkintaan, jollaisen muodostaa asian intressi. Intressi taas on oikeussuojan tarve, etenkin syntyvä oikeudellinen tyhjiö ja lisäksi konkretisoitu tilanne, jossa oikeussuojaa tullaan tarvitsemaan. Asianosaiset viittaavat usein perusoikeuksiin tai kansainvälisiin sopimuksiin, esimerkkinä sopimus lapsen oikeuksista. Viittaukset jäävät säännönmukaisesti vaille vaikutusta. Tuomioistuinten standardivastaus on, että (kansallisen) lain säännös ei ole vastoin perustuslakia tai sopimuksia. Yhteinen piirre tälle asiaryhmälle vielä on, että oikeudenkäynti muodostuu käytännössä oikeudenkäynniksi asiavaltuudesta. Käsittely on perusteellista, käräjäoikeudessa siitä vastaa joskus kolmen tuomarin kokoonpano (esim. KKO 2015:99). Tosin periaatteellisesti tärkeässä ratkaisussa KKO 2012:95 käräjäoikeus toimi yksijäsenisenä. Jos ratkaisuse-

425. Ks. edellä jakso 3.1.

lostuksen kuvaukset asiavaltuuden käsittelystä ovat riita-asioissa niukat, hakemusasioissa tällaiset kuvaukset puuttuvat kokonaan. Asia näyttää tulevan seuraavaan oikeusasteeseen ikään kuin sitä ei olisi käsitelty ollenkaan aikaisemmin.

7.2. KUOLINPESÄN OIKEUDENKÄYNNIT

7.2.1. PESÄNSELVITTÄJÄN KANNEMONOPOLI

Perintökaari vahvistaa pesänselvittäjän asiavaltuusmonopolin perinteisellä tavalla: pesänselvittäjä edustaa kuolinpesää kolmatta henkilöä vastaan sekä kantaa ja vastaa pesää koskevissa asioissa (perintökaari 19:13). Asian tulee kuitenkin koskea ”pesän selvittämistä”, ja kysymys siitä, mikä on pesän selvittämistä, on tunnettu oikeuskäytännössä. Ratkaisussa KKO 2005:51 pesän saatavan periminen ei korkeimman oikeuden mukaan ollut tarpeen pesän selvittämiseksi. Vastaavasti katsottiin ratkaisussa KKO 1969 II 13, että vaatimus testamentin julistamisesta tehottomaksi ei ollut pesän selvittämistä. Myös tämä kanne jätettiin tutkimatta. Tutkimuksessa on kehitelty uusiakin poikkeuksia. Pesänselvittäjällä ei ole edes vaihtoehtoista tai toissijaista asiavaltuutta, kun kysymys on avioliittolain mukaisesta lahjaksi annetun omaisuuden palauttamisesta (avioliittolaki 40a §). Asiavaltuuden epää jo seikka, että kanteella ei voi pesän selvittämiseen liittyvää tarkoitusta.[426]

Ensimmäinen ratkaisu osoittaa myös, että perustelu- ja todistustaakka on pesänselvittäjällä. Hänen on siis osoitettava, että kanne edistää pesän selvittämistä. Tämä vaatimus tutkitaan lisäksi viran puolesta, koska asiavaltuus on, kuten edellä todettiin, ehdoton prosessinedellytys. Vastaajan ei näin ollen tarvitse osoittaa, että kanne ei ole tarpeen kuolinpesän selvittämiseksi. Tällainen todistustaakka olisikin ylivoimainen, koska kynnyksen saavuttaminen edellyttäisi tarkkoja tietoja pesän tilasta. Käänteinen kysymys todistustaakasta kuuluu, kenellä on todistustaakka, kun kannetta ajaakin kuolinpesän osakas. Ainoa mahdollinen ja praktinen vastaus on, että taakka on kantajalla eli kuolinpesän osakkaalla. Kantajahan on vastuussa siitä, että hänellä on kanteeseen tarvittava asiavaltuus. Todistustaakka ei kuitenkaan ole niin raskas, miltä se kuulostaa, jos pesänselvittäjä suostuu myötävaikuttamaan. Näyttökynnys normaalisti ylitetään jo sillä, että pesänselvittäjä ilmoittaa, että kanne ei lainkaan liity kuolinpesän selvitykseen tai että se ei ainakaan ole siinä tarpeellinen. Jos pesänselvittäjä sen sijaan suostuu tai antaa luvan kanteen nostamiseen, hän samalla

426. Näin Lohi 2020b s. 266.

myöntää, että kanne periaatteessa kuuluisi hänen kannemonopolinsa piiriin, toisin sanoen olisi tarpeellinen pesän selvittämiseksi. Oikeastaan olisikin syytä kysyä, eikö pesänselvittäjän kieltäytymiset, suostumukset ja luvat kanteen nostamiselle tulisi tulkita tällä tavalla. Tämä pelastaisi kuolinpesän osakkaan kanteen kyseenalaiselta tutkimatta jättämiseltä. Hiuksia kyllä kyetään halkomaan katsomalla, että pesänselvittäjän kieltäytymisen syyksi onkin tulkittava huono menestymisennuste. Kanne periaatteessa olisi tarpeellinen pesän selvittämiseksi ja kuuluisi monopolin alaisuuteen. Huono menestymisennustekin kelpaa kyllä perusteluksi sille, että kanne ei ole tarpeellinen pesän selvittämiseksi.

Jos palataan ratkaisuun KKO 2003:51, sen päättely sinänsä on hyväksyttävissä, mutta lopputulosta on pakko pitää kestämättömänä. On nimittäin ilmeistä, että joskus saatavan periminen on tarpeen pesän selvittämiseksi, joskus taas ei. Perinnönjakohan on teoriassa toimitettavissa siten, että perillisille ositetaan heidän osuuttaan vastaava osuus kuolinpesän saatavasta tai jos saatavia useampia, osuuden täyttävät saatavat. Näin saatavien (tai saatavien osien) periminen jäisi perillisten harteille ja vastuulle. Tällöin mikään ei takaa, että perilliset onnistuvat siinä yhtä hyvin tai huonosti, jotta tasajaon periaate toteutuisi. Perinnän epäonnistuminen taas johtaa vaatimuksiin perinnönjaon oikaisemisesta. Lopputulos on vastoin kaikkia asiavaltuuden periaatteita: asiavaltuus on tapauskohtaisen harkinnan varassa, kantajalta vaaditaan monimutkaisia laskelmia, ja laskelmat taas vaativat ennakollista kannanottoa siihen, miten pesä jaetaan. Siitä päättäminen ei edes ole pesänselvittäjän vallassa vaan kuuluu pesänjakajalle tai kuolinpesän osakkaille. Näin ollen pääsääntö kuuluu tai oikeammin kuuluisi, että pesänselvittäjällä on asiavaltuus ja luultavasti jopa velvollisuus periä pesän saatavat.[427] Tästä poikettaisiin lähinnä silloin, kun osakkaat sitä vastustavat, toisin sanoen tyytyvät heille jaettaviin saataviin. Tätä voidaan perustella etenkin silloin, kun saatava on kuolinpesän osakkaalta ja saatava sijoittuu kokonaisuudessaan osakkaan hypoteettiseen jako-osuuteen. [428] Tällöin pesänselvittäjän kanne jätetään tutkimatta, koska se ei ole tarpeellinen pesän selvittämiseksi. Praktisena tulkintaa ei voi pitää, koska asiavaltuus määräytyy liian monen mutkan kautta.

427. Näin Kangas 2003 s. 366. Hänen mukaansa pesänselvittäjä joutuu laatimaan ”laskennallisen perinnönjaon” sen osoittamiseksi, mitä pesän selvittäminen vaatii. Lohen mukaan ratkaisu puhuu ”vahvaa pesänselvittäjän toimivaltaa vastaan”. Ks. Lohi 2020b s. 267.

428. Kovin vankka argumentti ei ole. Pesänselvityksessä ei vielä tiedetä, miten jako tullaan toimittamaan ja kyetäänkö siinä saatava sijoittamaan osakkaan jako-osuuteen. Vaikka saatavan määrä voi hyvinkin olla kiistaton, jako-osuuden suuruus ei sitä normaalisti ole. Jos osakkaat kuitenkin tähän yksimielisesti suostuvat, siitä aiheutuva riski on heillä.

Yksinkertaisempaa olisi hakea vastausta tutkimiseen ja tutkimatta jättämiseen oikeussuojan tarpeen kautta.[429]

Oma tulkintakysymyksensä syntyy siitä, mitä ”pesän selvittämiseksi tarpeellisella toimella” tarkoitetaan ja onko tällainen toimi tuomioistuimeen päätyneenä samalla aina ”kuolinpesää koskeva asia”. On ilmeistä, että ilmaisut tarkoittavat samaa asiaa, mikä käy ilmi korkeimman oikeuden perusteluistakin. Myös ajatus, että tarpeellisuus viittaa tarkoituksenmukaisuuteen, vaikuttaa ensi näkemältä johdonmukaiselta. Toimen ei siis tarvitse olla välttämätön, vaan riittää, että se on kokemusperäisesti tarkoituksenmukainen tietyssä tilanteessa. Tarkoituksenmukaisuuteen kuuluu myös se, onko esimerkiksi kanteella menestymisen mahdollisuuksia, saadaanko tuomittu rahamäärä perityksi de facto, onko kuolinpesässä rahaa oikeudenkäyntiin ja niin edelleen.

Pesänselvittäjän ammatillinen mielipide luultavasti merkitsee tai sen pitäisi merkitä paljon. Lopultahan hän vastaa, viime kädessä alennetun palkkion ja korvausvastuun uhalla, kustannustehokkaasta ja joutuisasta pesänselvityksestä. Sen sijaan on helppo yhtyä ratkaisun KKO 2009:91 vaatimukseen, jonka mukaan pesänselvittäjän on ilmoitettava kanteessaan, onko kanne tarpeen pesän selvittämiseksi. Varsinaisia perusteluja tarpeellisuudelle kaivataan vasta, kun tai jos vastaaja tämän kiistää eli riitauttaa pesänselvittäjän asiavaltuuden. Lausutusta käy ilmi, kuinka horjuvalla pohjalla sekä pesänselvittäjän että kuolinpesän osakkaiden asiavaltuus on, jos kannemonopoli on tiukka. Kummankaan asiavaltuus ei ole yksiselitteinen, ja vastaajalle jää paljon taktisia mahdollisuuksia. Ratkaisujen tapauksissa he eivät tosin ole niitä tehokkaasti hyödyntäneet.

Keskustelu asiavaltuudesta on keskittynyt pesänselvittäjän kannemonopoliin eli oikeuteen nostaa kanteita. Säännös asiavaltuudesta on kuitenkin laajempi: pesänselvittäjä myös vastaa ”pesää koskevissa asioissa”. Tästä seuraa, että kuolinpesän osakkaat eivät kelpaa vastaajiksi tällaisissa asioissa: he ovat vanhan ilmaisun mukaan ”vääriä vastaajia”. Näin kanne jäisi heihin kohdistettuna tutkimatta. Teoria asiavaltuuden väitteenvaraisuudesta kuitenkin toimii suhteessa vastaajiin. He ovat asiavaltuutettuja vastaamaan heihin kohdistettuihin vaatimuksiin, eikä perintökaaren erityissäännös voi tuoda tähän muutosta. Peruskysymys kuitenkin on, tulkitaanko ”pesän asiaa” tässä tilanteessa samalla tavalla kuin mietittäessä pesänselvittäjän asiavaltuutta kantajan asemassa. Tulkinnan yhdenmukaisuus on ilmeinen tavoite: monimutkaiseen järjestelmään ei kannata tuoda lisää kompleksisuutta. Näin ”pesän

429. Yksinkertaisuudesta ei siinäkään voi oikeutetusti puhua. Hyöty on näin argumentoinnin läpinäkyvyys. sillä argumentointi asiavaltuudella vie yksityiskohtien loputtomaan kierteeseen.

asian" epämääräisyys heijastuu myös vastaajan asiavaltuuteen ja sen kautta kanteen nostaneen kolmannen asiavaltuuteen.

Tässä tutkimuksessa "pesän asia" on määritelty kaksoiskriteerillä: kanteen tulee tarkoittaa pesän selvittämistä ja sen oltava tässä tarkoituksessa tarpeellinen. Ellei asia ole tällainen, kuolinpesän osakas on oikea vastaaja. Kanne häneen kohdistettuna tutkitaan, kun taas pesänselvittäjään kohdistettuna kanne tulisi teoriassa jättää tutkimatta. Rajanvedot ovat hiuksenhienoja, joten kantajan vaikeuksia kanneasetelmassa on ymmärrettävä. Kannetta on tulkittava oikeaan vastaajaan kohdistetuksi, jos tulkinnanvaraa on. Lisäksi tässä erityistapauksessa asiavaltuutta korjaavat toimet on sallittava tavallista laajemmin: edes asianosaisen muuttumiseen osakkaasta pesänselvittäjäksi tai päinvastoin ei saisi suhtautua ehdottoman torjuvasti. Asiavaltuuden sumea määräytyminen on lainsäätäjän vika.

7.2.2. JAETTU ASIAVALTUUS?

Perintökaaren säännös ei sinänsä edes ratkaise, onko pesänselvittäjän asiavaltuus yksinomainen, toisin sanoen onko hänellä kannemonopoli. Koska asiavaltuudesta on laissa säännös, se on toki kiinnekohta tulkinnalle. Kysymyksessä ei ole kuitenkaan edellä viitattu henkilöön liittyvä asia, jossa säännös, tosiasiallisesti sen kirjaimellinen tulkinta, on yksin määräävä.[430] Soveltajan käytettävissä olisi koko tulkintavaihtoehtojen paletti: sananmukainen, laajentava, supistava ja normaali tulkinta. Tässä vaiheessa on muistettava rakenteelliset heikkoudet, jotka paljastuvat vertailussa sisartilanteeseen eli konkurssipesän pesänhoitajan asiavaltuuteen. Konkurssissa velkojilla ja osaksi myös velallisella on varsin tehokkaat keinot riitauttaa pesänhoitajan päätös oikeudenkäynneistä. He voivat viedä pesänhoitajan päätöksen, oli se kanteen nostaminen tai siitä kieltäytyminen, konkurssipesän ylimmän päätöksentekijän eli velkojainkokouksen ratkaistavaksi. Vaikkakaan laki ei sitä tunne, yhteydenotto konkurssipesien hoitamista valvovaan konkurssiasiamieheen on muodostunut epäsuoraksi painotuskeinoksi. Harva ammattimainen pesänhoitaja haluaa puolustaa huonoja ja/tai kyseenalaisia ratkaisujaan konkurssiasiamiehelle, vaikka tämä ei muodollisesti voi kumota tai muuttaa pesänhoitajan päätöstä yksittäisessä asiassa. Pesänhoitaja saa lisäksi tukea päätöksenteolleen alemman asteisesta sääntelystä, konkurssiasiain neuvottelukunnan suosituksista. Suositukset ottavat varsin vahvasti kantaa sii-

430. Tosin sanamuoto ei voisikaan olla samalla tavalla määräävä kuin henkilöön liittyvissä asioissa. Konteksti – asian on liityttävä kuolinpesän selvittämiseen – tuo joka tapauksessa asiavaltuuteen relatiivisuutta ja tulkinnallista joustoa.

hen, milloin pesänhoitajan tulee nostaa esimerkiksi takaisinsaantikanne. Ja lopuksi: konkurssissa yksittäisillä velkojilla ja velallisella on laajahko toissijainen asiavaltuus, jos ensisijaisesti asiavaltuutettu pesänhoitaja ei kannetta nosta tai siitä kieltäytyy.

Toissijainen asiavaltuus sekä purkaa paineen pesänhoitajan toiminnalta että vie merkityksen pohdinnoilta, kuinka yksinomainen pesänhoitajan asiavaltuus lopulta olisi.[431] Edellä on nähty, millaiseen tulkinnalliseen hetteikköön pesänselvittäjän kannemonopoli kuolinpesässä vie sekä intressitahot että tuomioistuimen. Oli lopputulos mikä tahansa, myönteiset oikeudenmukaisuuskokemukset jäävät syntymättä. Niitä ei ainakaan saa sellainen kuolinpesän osakas, jonka nostama kanne jää tutkimatta. Kannattaa huomata, että kuolinpesän selvittämisessä puuttuu kaikki, millä konkurssissa kontrolloidaan pesänhoitajan asiavaltuutta. Pesänselvittäjällä on loppujen lopuksi varsin vähän insentiivejä nostaa kanteita ”pesän asioissa”, mikä ehkä selittää tapauksista näkyvää vastahakoisuutta. Ainoaksi kannustamiseksi jää teoriassa vahingonkorvausvastuu.[432] Pesänselvittäjä on vastuussa, kun hän on jättänyt nostamatta kanteen, joka olisi ollut tarpeen pesän selvittämiseksi ja joka olisi päättynyt voitollisesti. (Joskus saatetaan sanoa, että myös huonon menestymisennusteen kanne on tarpeen, jotta oikeustila saadaan oikeusvoimaisesti selvitetyksi. Tällaiset tilanteet ovat kuitenkin harvinaisia.) Oikeuskäytännössä ei kuitenkaan ole yhtään tapausta, jossa pesänselvittäjän vastuu olisi realisoitunut.

Se ei ole ihme, sillä korvausta vaativien kuolinpesän osakkaiden todistustaakka on ylivoimainen. Jo vahingon määrää on vaikea yksilöidä, ja pesänselvittäjän tuottamus kaatuu kanteen nostamisen harkinnanvaraisuuteen: milloin kanne on tarpeen pesän selvittämiseksi, olisiko se päättynyt voitollisesti, mitä pystyttiin sanomaan ennusteesta päätöksenteon hetkellä ja niin edelleen. Ainoa haitta, mikä kanteen nostamatta jättämisestä ja paradoksaalisesti myös nostamisesta seuraa, on välien kiristyminen.[433] Pesänselvityksestä tulee riitainen ja pitkä prosessi, mitä ei yleensä haluta. Nopea ja

431. Ks. lähemmin edellä jakso 4.2.1. Tilanteiden yhteismitallisuus on toki kiistettävissä. Totta on, että perustavia eroja on. Yksi niistä on, että konkurssipesän selvityksessä loppuvaiheena on aina varallisuuden rahaksi muuttaminen, sillä velkojien jako-osuuksia ei saa suorittaa muuna kuin rahana. Kuolinpesän selvittämisessä taas tämä vaihe jää puuttumaan: kuolinpesän selvittäminen käsittää vain varallisuuden ja velkojen selvittämisen. (Tosin on myönnettävä, että pesänselvittäjä voi joutua muutamaan omaisuutta rahaksi, jos sitä tarvitaan vainajan tai kuolinpesän velkojen maksamiseen (perintökaari 19:12). Se on kuitenkin vain pesänselvityksen vaihe (vieläpä hieman epätavallinen) eikä pesänselvityksen päämäärä.) Nämä vaiheet muistuttavat niin suuresti konkurssin omaisuus- ja velkaselvittelyä, että on vaikea keksiä, mikä perustava ero estäisi niiden vertailun, oli kysymys oikeuspolitiikasta tai tulkinnasta. Perintökaarta uudistettaessa pitäisi ottaa mallia konkurssilain konstruktiossa, jolla kaikki nämä ongelmat ratkaistiin jo 150 vuotta sitten – ainakin kunnes keksitään parempi lakitekninen ratkaisu!

432. Ks. Kangas 2006 s. 214.

433. Usein pesänselvittäjän kanne kohdistuu kuolinpesän osakkaaseen, joten se johtaa joka tapauksessa vastakkainasetteluun. Se taas heijastuu kaikkiin asioihin.

helppo pesänselvitys on lakimiehen praktiikankin kannalta ihanne. Riitaisuus voi johtaa myös vaatimuksiin pesänselvittäjän vapauttamisesta, joskaan erimielisyydet kanteen tarkoituksenmukaisuudesta ei sinänsä voi johtaa tulokseen. Vaatimusten tuloksettomuus ei muuta sitä, että tällainen vapauttamisasia paisuttaa pesänselvitystä ja vähentää halukkuutta minkäänlaiseen yhteistoimintaan.

Näin rakenteelliset seikat puoltavat laajentavaa tulkintaa, koska pesänselvittäjän yksinomainen kannevalta ei yksinkertaisesti ole toimiva ratkaisu. Access to justice -argumentaatio sekin tukee laajentavaa tulkintaa. Pesänselvittäjän monopoli vie tulkinnalliseen umpikujaan, jos pesänselvittäjä syystä tai toisesta ei suostu nostamaan kannetta eikä kukaan pesän osakkaistakaan saa sitä tehdä. Yhtä kaikki: vallitseva kanta oli pitkään asiavaltuuden yksinomaisuuden tukena, mikä ilmenee ehkä selvimmin ratkaisusta KKO 2006:29.[434] Ajattelun murros kuitenkin jo näkyy: ratkaisussa on ensimmäisen kerran analyyttista pro et contra -pohdintaa. Systeemiargumentit vielä tapauksessa voittivat, mutta epäkohta tunnustettiin ratkaisun kommenteissa: osakkaille tulisi antaa vähintäänkin oikeus katkaista vanhentuminen, jotta kuolinpesä välttyisi oikeudenmenetyksiltä. Tapauksesta kävivät myös ilmi tilannemuunnelmat ja vihjaus siitä, että tulkinta saattoi riippua siitä, mihin tapaus niissä sijoittui. Pesänselvittäjä voi nimenomaan kieltäytyä kanteen nostamisesta, hän voi pysytellä passiivisena mitään kantaa ottamatta, hän voi suostua osakkaan oma-aloitteiseen kanteen nostamiseen tai hän voi suorastaan ”osoittaa” osakkaan niin tekemään. Lakihan ei tällaista osoitusta tunne, mutta niitä tuntuu käytännössä esiintyvän. Juridisesti lakiin perustumaton osoitus on pelkkä kehotus, eikä siitä saisi käyttää osoituksen nimeä. Nimitys antaa mielikuvan, jonka mukaan osoituksella olisi varma oikeudellinen sisältö. Sitähän osoituksella nykytulkinnan mukaan ei suinkaan ole.

Ratkaisussa KKO 2020:9 siirtymä pois ehdottomasta kannemonopolista oli jo kiistaton. Ratkaisussa lopputulos oli kylläkin sama, sillä osakkaiden ajama vahingonkorvauskanne jätettiin tutkimatta. Ratkaisun perusteluissa kuitenkin todettiin, että painava syy oikeuttaa poikkeamaan pääsäännöstä, jonka mukaan kanneoikeus on vain pesänselvittäjällä. Ratkaisun erikoisuus oli pesänselvittäjän myötävaikutus oikeudenkäyntiin. Hän nimittäin oli sekä hyväksynyt kanteen nostamisen että toimi kannetta ajavien kuolinpesän osakkaiden asiamiehenä oikeudenkäynnissä. Kom-

434. Tämän ratkaisun voidaan sanoa todella muuttaneen maailmaa. Sitä ennen kannatettiin tulkintaa, jonka mukaan osakkaat saivat nostaa kanteen, jos peränselvittäjä oli nimenomaan kieltäytynyt kanteen nostamisesta. Näin Välimäki 1999 s. 44. Ratkaisun on todettu olennaisesti vähentäneen Välimäen asiaperustelujen ”argumenttiarvoa de lege lata”. Näin Lohi 2020b s. 264. Pohjaa argumenteilta ratkaisu ei tietenkään vienyt: kuolinpesän osakkaiden asiavaltuus ei menettänyt tarpeellisuuttaan.

menteissa ratkaisu on saanut ristiriitaisen vastaanoton. Yhtäältä hyväksytään monopolin lieventäminen, toisaalta poikkeuksen laajuus jää epäselväksi. Ilmeistä kuitenkin on, että ratkaisuohje ei hyväksy täydellistä rinnakkaista asiavaltuutta. Osakkaan kanneoikeus on sidottu painavaan syyhyn, ennen kaikkea konkretisoituneeseen oikeussuojan tarpeeseen, kommentoijan sanoin ”oikeusturvaodotuksiin”.[435]

Ratkaisusta KKO 2020:9 voidaan myös päätellä, että pesänselvittäjä ei saa pelkällä ”kanneosoituksella” siirtää kanneoikeuttaan osakkaalle niin järkevää kuin se tapauksessa olisikin ollut.[436] Kuolinpesässä ei nimittäin ollut likvidejä varoja, joilla oikeudenkäynti olisi pystytty rahoittamaan. Kustannusvastuun siirtäminen kuolinpesän osakkaille oli näin ennakkoehto sille, että kanne voitiin nostaa. Kun tilanne hahmotettiin näin, pesänselvittäjän myötävaikutus – ja kaikesta päättäen aktiivi tuki – oli sivuutettavissa oikeudellisesti merkityksettömänä. Kysymys oli prosessimandaatin kiellon rikkomisesta. Edellä on kylläkin katsottu, että kielto on turha ja vaaraksi oikeuksiin pääsylle. Se estää sinänsä järkevät ja vilpittömät järjestelyt, joilla helpotetaan oikeuksiin pääsemistä.

Access to justice -näkökulmasta, joka tässä vastaa prosessioikeuden tutkimuksen yleislinjaa, lopputulos on pahin mahdollinen. Meillä on vahva (joskin ehkä huonosti harkittu) pääsääntö, johon tehdään poikkeuksia. Poikkeukset ovat tapaussidonnaisia eivätkä ainakaan vielä kiteydy selkeiksi säännöiksi. ”Kohtuullisia oikeusturvaodotuksia” ei voi pitää järin tarkkana määritelmänä. Näin osakkaat joutuvat nostamaan kanteensa tietämättä, tullaanko kanne tutkimaan. Ratkaisu antaa lisäksi kuvan, jonka mukaan poikkeusten piiri halutaan pitää rajattuna. Prosessiekonomisesti: pääsääntö/poikkeus -rakenne aineellistaa asiavaltuuden. Koko asia on tutkittava, ennen kuin tiedetään, tutkitaanko asia. Oikeudenkäynnistä tulee täysimittainen ja kallis.

Vastausta ei kannata hakea säännösten tulkinnasta: tuloksena on vain paheneva umpikuja. Praktisempi vaihtoehto olisi ollut lainata mallia konkurssioikeuden kehittämästä ensisijaisen ja toissijaisen kanneoikeuden vuorottelusta. Mallissa ensisijainen asiavaltuus olisi pesänselvittäjällä, mutta kuolinpesän osakkailla olisi täysimääräinen toissijainen asiavaltuus. Jos tai kun pesänselvittäjä kieltäytyy kanteen nostamisesta, asiavaltuus siirtyy automaattisesti kuolinpesän osakkaille. Mitään asiallisia edellytyksiä sille ei aseta. Yhdentekevää on, tyytyykö pesänselvittäjä vain kieltäytymiseen, antaako hän suostumuksen toissijaiseen kanteeseen tai suorastaan kirjoittaa ”kanneosoituksen” (mitä se tarkoittaakin). Totta on, että joitakin yksittäiskysymyksiä jää ratkaistavaksi kuten mitä tehdään, kun pesänselvittäjä on ainoastaan

435. Ks. lähemmin Lohi 2020 s. 752.
436. Näin Kolehmainen 2020 s. 350.

passiivinen taikka miten oikeudenkäynnillä voitetut varat tilitetään kuolinpesään. Passiivisuus on yleinen ongelma. Tavanomainen ratkaisu siihen on, että kohtuullisen ajan jälkeen asiavaltuus (tai vastaava oikeus) siirtyy muille, oli syy siihen mikä tahansa. Mitä tulee tilitykseen, konkurssilain järjestely sopii kaikkialle, kun oikeutta on käyty rahamääräisestä intressistä. Järjestelyn mukaan kannetta ajaneet ja siinä menestyneet osakkaat saavat päältä korvauksen oikeudenkäyntikuluistaan, ja loppuosa tilitetään kuolinpesälle. Jos oikeudenkäynti hävitään, kannetta ajaneet osakkaat saavat kantaa itse kustannukset, ellei muuta ole nimenomaan sovittu.

Lainmuutosta asiavaltuuden jakamiseen ei edes tarvittaisi, vaikka se selvyyden vuoksi toki olisi paikallaan. Pesänselvittäjän kieltäytyminen konstituoisi sellaisen painavan syyn, jollaista osakkaiden asiavaltuus ratkaisun KKO 2020:9 linjauksen mukaan edellyttää. Totta on, että toissijainen asiavaltuus voi viivyttää pesän selvittämistä. Haitalla ehkä voitaisiin perustella, miksi jakautuvaan asiavaltuuteen tarvitaan lain nimenomainen säännös. Tämä haitta ei ole kovin vakava. Näin käy myös konkurssissa, jossa se ei ole saanut edes huomiota.[437] Sitä paitsi kanteen nostaminen viivyttää pesänselvitystä jos viivyttää silloinkin, kun osakas nostaa kanteen luottaen kannemonopolista tehtävään poikkeukseen. Pesänselvitys joka tapauksessa viivästyy, vaikka osakkaan kanne lopulta jäisi tutkimatta. Viive on erityisen pitkä, jos taistelu asiavaltuudesta käydään, kuten on tapahtunut, korkeimpaan oikeuteen saakka. Pahin skenaariohan on, että asia etenee asiavaltuuden epäselvyyden takia korkeimpaan oikeuteen, joka palauttaa sen käräjäoikeuteen – ja kaikki alkaa alusta. Tämä ei ole pelkkä uhkakuva vaan todellisuutta oikeuskäytännössä. Asianosaisten tuntemuksia tällaisessa oikeudenkäynnissä on turha kysellä: ne on helppo arvata, eivätkä ne ole myönteisiä.

Valtaosa kiistatilanteissa saisi varmasti ratkaisunsa tällaisista järjestelyistä. Harvalla ammattimaisella pesänselvittäjällä on tai voi olla mitään sitä vastaan, että kuolinpesän asioista käydään oikeutta ulkopuolisin varoin, kun mahdollinen voitto aina tulee kuolinpesään. Sen sijaan pesänselvittäjä ehkä hyvinkin haluaa välttää kaikkein yksinkertaisimman järjestelyn, jossa hän valtuuttaa osakkaan omalla kustannuksella ja oman lakimiehen avulla ajamaan kannetta pesänselvittäjän nimissä. Muodollisena asianosaisena olisi kuitenkin pesänselvittäjä, joka jäisi vastuuseen sekä kanteen nostamisesta että sen ajamisesta.[438] Hieman kiistanalaista on sekin, saako esimerkiksi

437. Tämä johtunee osaksi siitä, että konkurssipesää voidaan selvittää siltä osin kuin kanne ei tule siihen vaikuttamaan. Konkurssilaissa onkin varauduttu siihen, että oikeudenkäyntejä on vireillä, kun konkurssi päättyy.

438. Tutkimatta jättäminen täysimittaisen oikeudenkäynnin jälkeen on varsin drakoninen ratkaisu. Tuomarille syntyy näin varmasti kiusaus vihjata asiaa hoitavalle pesänselvittäjälle, että

pesää selvittävä asianajaja antaa oikeudenkäyntivaltuutuksen ei-juristille, jollainen kuolinpesän osakas normaalisti on. Suora valtuutus osakkaan lakimiehelle taas ei ongelmaa ratkaise, sillä pesänselvittäjä on toimeksiantajana vastuussa lakimiehen palkkiosta, tosin vain pesän varoilla. Kiistatonta kylläkin on, että pesänselvittäjän ei tarvitse itse ajaa kanteita. Se lienee kuitenkin normaalitilanne, mikä samalla henkilöi kuolinpesää selvittävät kanteet; ne ovat säännönmukaisesti pesänselvittäjän henkilökohtaisesti hoitamia oikeudenkäyntejä.

Kaikki kuolinpesän oikeudenkäynnit eivät luonnollisesti ole pesää selvittäviä. Ratkaisussa KKO 2015:92 lapsi vaati perillisaseman vahvistamista sillä perusteella, että hän oli vainajan biologinen lapsi. Korkein oikeus päätti jättää kanteen tutkimatta järjestelmäperusteella. Kysymykset biologisesta isyydestä oli laissa tarkoitettu ratkaistaviksi isyyslaissa säädetyssä menettelyssä ja siellä vahvistetuilla edellytyksillä (22-k). Tämä lainsäädännöllinen ratkaisu turvaa korkeimman oikeuden mukaan oikeusvarmuutta ja kuolleiden henkilöiden yksityisyyden suojaa, eikä tulkinta rajoita lapsen pääsyä tuomioistuimeen eikä myöskään oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin (23-k). Ratkaisu on saanut sisällöllistä arvostelua, koska biologinen perillinen voi sen seurauksena jäädä ilman hänelle kuuluvaa perintöä.[439] Tämän tutkimuksen teemassa ratkaisu KKO 2015:92 on ainoa esimerkki puhtaasti systeemisiin argumentteihin perustuvasta kannanotosta asiavaltuuteen.

7.3. VÄLITULOKSIA

Tapausryhmä 2 koostuu yhtäältä vahvasti henkilöllistyneistä asioista, toisaalta taloudellissävytteisistä asioista. Viimeksi mainitut ovat lähellä tavallisia riita-asioita, ensimmäiset taas ovat niistä kaukana. Esimerkkejä henkilöllistyneistä asioista ovat lapsen asemaa ja huoltoa koskevat asiat, taloudellisista taas kuolinpesän virallisselvitykseen ajallisesti kytkeytyvät oikeudenkäynnit.[440] Ensimmäisessä alaryhmässä asiavaltuus

asianosaisasetelmaa kannattaisi oikaista, koska tutkimatta jättämisen riski on ilmeinen. Asia erikseen on, hyväksytäänkö oikaiseminen, jossa pesänselvittäjä joko ottaa kanteen ajaakseen tai ilmoittaa muodollisen päämiehensä eli osakkaan toimivan pesänselvittäjän valtuuttamana. Jos oikaisu ymmärretään epäselvän konstellaation selventämiseksi, oikaisu on periaatteessa sallittu perinteisenkin tulkinnan mukaan. Jos taas sinänsä selvä asianosainen vaihtuu toiseksi, hyväksyminen vaatii suopeaa uustulkintaa. Ks. edellä jakso 4.3. Access to justice -tutkija ei toki tällaisesta formalismista pidä, vaikka on myönnettävä formaalisen asianosaisaseman merkitys oikeudenkäynnissä.

439. Ks. Kolehmainen 2016b s. 339.

440. Kuolinpesäasioihin voidaan rinnastaa avioeron jälkeiseen ositukseen liittyvä samankaltainen kysymyksenasettelu.

on erityisen stabiili: se ei voi muuttua ajan myötä. Jälkimmäisessä alaryhmässä taas virallisselvityksen päättyessä asiavaltuudet palaavat periaatteessa ennalleen. Asiavaltuus on tapausryhmässä säännelty varsin yksityiskohtaisesti joko henkilöluetteloin tai tehtävämäärittelyin. Tässä valossa erikoista on, kuinka paljon asiavaltuus on näissä asiaryhmissä antanut aiheen ennakkoratkaisuihin. Sääntelyn määrä ei selvästikään korreloi myönteisesti asiavaltuuden aktualisoitumiseen yksittäisissä asioissa, toisin sanoen se vähentäisi asiavaltuudesta johtuvia erimielisyyksiä. Tässä ryhmässä pikemmin näyttää siltä, että säännökset provosoivat kiistelemään asiavaltuudesta.

Toki myös innovatiiviset hakijat (useimmat tämän kategorian asioista ovat käsitteellisesti hakemusasioita) kokeilevat mielellään asiavaltuuden rajoja. Jotkut soveltamistilanteet ovat lisäksi – esimerkkinä lapsi hakemassa oman huoltonsa siirtämistä – olleet sellaisia, ettei perusteellinenkaan lainvalmistelija kyennyt niitä ennustamaan. Sitä paitsi soveltamistilanteiden lukumääräkin on suurempi kuin perinteisellä varallisuusoikeuden alueella, jota ajatellen asiavaltuuden periaatteet on muotoiltu. Selitystä voi olla siinäkin, että perhe- ja jäämistöoikeudelliset oikeusasemat eivät ole samalla tavalla kiteytyneet kuin muilla oikeudenaloilla. Oikeus perhe-elämään on esimerkiksi oiva iskusanana mutta heiveröinen subjektiivinen oikeus. Se on aivan liian epämääräinen, jotta siihen kyettäisiin kytkemään asiavaltuus samalla tavalla kuin perinteisiin varallisuuspitoisiin oikeuksiin. Väitteenvaraisuuden teoriallekaan ei jää asiaryhmässä elintilaan, koska sillä luotaisiin vain uusia asiavaltuuksia ja kenties uusia oikeuksia. Oikeudenmukainen oikeudenkäynti eli täysimittainen prosessi kun omiaan luomaan mielikuvan, että sen takana on todellinen oikeus, joka ei vain tässä yksittäistapauksissa pääse toteutumaan.

Myös tuomioistuimet tarttuvat asiaryhmässä hanakasti asiavaltuuteen ja tekevät siitä prosessinedellytyksen. Vaikka tämä tutkimus ei hyväksy väitteenvaraista asiavaltuutta eikä asiavaltuuden automaattista aineellistamista, henkilöitä koskevissa asioissa lopputulos ei ilman niitä ole sekään ihanteellinen. Prosessi muutoksenhakuineen voi kestää monta vuotta ilman, että aikanaan kiireelliseksi katsottua asiaa on lainkaan ehditty käsitellä. Tästähän esimerkkinä oli lähestymiskieltoa koskeva ratkaisu KKO 2018:8. Luultavaa on, että tosiasiallinen asianosainen on kuollut, ennen kuin lähestymiskielto alkaa edes lähestyä asiakäsittelyään (tosin asianosaisen ikä ja terveydentila eivät käy ilmi ratkaisuselostuksesta.)

Henkilöön liittyvissä asioissa asiavaltuus on sidottu lain säännöksiin. Niistä on varmuudella poikettu vain, kun lainvalmistelusta käy ilmi, että säännöstä ei ole tar-

koitettu tyhjentäväksi. Konsepti on periaatteessa selkeä, joskin se antaa huomattavan painon lainvalmistelun kannanotoille. Lakia laadittaessa on kuitenkin vaikea ennakoida mahdollisia soveltamistilanteita, vielä vähemmän harkita, katetaanko ne kaikki suunnitellulla asiavaltuussäännöksellä. Varovainen lainvalmistelija luokittelee säännöksensä esimerkinomaiseksi, itseensä luottava valmistelija taas tyhjentäväksi. Harkinta siitä, kuka voi tarvita oikeussuojaa ja näin asiavaltuuden, on tuomittu jäämään pinnalliseksi. Hieman helpompaa olisi määritellä, keneen asiavaltuus ei ainakaan ulotu. Negatiivisia rajauksia niitäkin käytetään, mutta ne ovat suhteellisen epätavallisia verrattuna esimerkkeihin siitä, kenellä on asiavaltuus.

Kuolinpesää selvittävissä oikeudenkäynneissä ongelmaksi on noussut pesänselvittäjälle annettu kannemonopoli. Totta on, että tulkinta on perustettavissa lakiin. Koska asiavaltuudesta on laissa säännös, se on toki kiinnekohta tulkinnalle. Kysymyksessä ei ole kuitenkaan edellä viitattu henkilöön liittyvä asia, jossa säännös, tosiasiallisesti sen kirjaimellinen tulkinta, on määräävä. Soveltajan käytettävissä olisi näin koko tulkintavaihtoehtojen paletti, johon kuuluvat sananmukainen, laajentava, supistava ja normaali tulkinta. Oikeuskäytännössä vallalle on päässyt, syystä tai toisesta, kuitenkin sananmukainen tulkinta, joka saman tien epää asiavaltuuden kuolinpesän osakkailta. Hitaan kehityksen jälkeen päädyttiin pääsääntö/poikkeus -konstruktioon, mitkä eivät sinänsä ole harvinaisia. On kylläkin sanottava, että tällainen konstruktio sopii ylipäätään huonosti prosessinedellytyksiin ja erityisen huonosti juuri asiavaltuuteen. Poikkeukset jäivät tässä kuitenkin hyvin epämääräisiksi. Ratkaisukäytännössä ei myöskään ole aina tehty eroa yhtäältä kuolinpesää selvittävien, toisaalta siinä tarpeellisten kanteiden välillä. Kaikki kuolinpesää selvittävät kanteet eivät ole tarpeellisia, eivätkä kaikki tarpeelliset kanteet kuolinpesää selvittäviä. On kylläkin myönnettävä, että säännös asiavaltuudesta puhuu kantamisesta ja vastaamisesta ”pesää koskevissa asioissa” (perintökaari 19:13). Se taas tuo sananmukaisesti tulkittuna jokseenkin kaiken kannemonopolin soveltamisalaan.

Kannemonopoli ei sinänsä loukkaa oikeuksiin pääsemistä. Se periaatteessa jopa tehostuu, kun siitä huolehtii pesänselvittäjä. Julkisten asiamiesten apu oikeuksiin pääsyssä on jopa eräänlainen access to justice -ihanne. Asiamiesten järjestelmää pikemmin moititaan siitä, että asiamiehet eivät riittävästi auta yksittäisiä oikeudenhakijoita heidän oikeudenkäynneissään. Jännitteitä syntyy vain, kun yksin asiavaltuutettu (pesänselvittäjä) on eri mieltä oikeudenhaltijoiden (osakkaat) kanssa siitä, mitä jälkimmäisten oikeuksiin pääsy vaatii. Yksinkertaisin ratkaisu tähän umpikujaan

on ensisijaisen ja toissijaisen kanneoikeuden eli asiavaltuuden yhdistelmä. Muitakin vaihtoehtoja toki on. Kysymys kanteen nostamisesta olisi periaatteessa saatettavissa tuomioistuimen ratkaistavaksi. Tuomioistuin joko määräisi pesänselvittäjän aloittamaan oikeudenkäynnin tai toteaisi, ettei se ole tarpeen. Toimiva tällainen common law -tyyppinen malli ei olisi. Se toisi riitaiseen kuolinpesään uuden riidan, aiheuttaisi viivettä ja kustannuksia eikä luultavasti muuttaisi lopputulosta. Tuomioistuimen olisi käytännössä pakko luottaa pesänselvittäjän mielipiteeseen.

Kaiken parhain päin selittävä ehkä sanoo, että pääsääntö/poikkeus -konstruktio tavallaan toteuttaa ensisijaisen ja toissijaisen asiavaltuuden ideaa. Tämä onkin myönnettävä. Access to justice -näkökulmasta, joka tässä vastaa prosessioikeuden tutkimuksen yleislinjaa, toteuttamisen tapa on kuitenkin huonoin mahdollinen. Meillä on vahva (joskin ehkä huonosti harkittu) pääsääntö, johon tehdään poikkeuksia. Poikkeukset ovat tapaussidonnaisia eivätkä ainakaan vielä kiteydy selkeiksi säännöiksi. ”Kohtuullisia oikeusturvaodotuksia” ei voi pitää ongelmia ratkaisevana määritelmänä. Näin osakkaat joutuvat nostamaan kanteensa tietämättä, tullaanko kanne tutkimaan. Ratkaisu antaa lisäksi kuvan, jonka mukaan poikkeusten piiri halutaan pitää rajattuna myös vastaisessa oikeuskäytännössä. Pääsääntö/poikkeus -rakenne aineellistaa asiavaltuuden, mikä ei ylipäätään ole, kuten edellä todettiin, prosessiekonominen ihannetila.[441] Koko asia on tutkittava, ennen kuin tiedetään, tutkitaanko asia. Oikeudenkäynnistä tulee täysimittainen ja kallis. Se taas on, todettakoon vielä kerran, vastoin prosessinedellytysten perusideaa.

Vastausta ei kannata hakea säännösten tulkinnasta eikä paremmista sovelluksista: tuloksena on vain umpikuja. Praktisempi vaihtoehto olisi ottaa mallia konkurssioikeuden kehittämästä ensisijaisen ja toissijaisen kanneoikeuden konstruktiosta. Siinä ensisijainen asiavaltuus on pesänselvittäjällä, mutta kuolinpesän osakkailla on täysimääräinen toissijainen asiavaltuus. Jos tai kun pesänselvittäjä kieltäytyy, asiavaltuus siirtyy kuolinpesän osakkaille. Totta on, että joitakin yksittäiskysymyksiä jää mallissakin erikseen ratkaistaviksi. Yksi niistä on pesänselvittäjän reagoimattomuus; pesänselvittäjä ei nosta kannetta mutta ei myöskään ilmoita, että hän ei sitä tee. Passiivisuus on yleinen ongelma. Tavanomainen ratkaisu on, että kohtuullisen ajan jälkeen asiavaltuus (tai vastaava oikeus) siirtyy muille. Passiivisuus siis tulkitaan kieltäytymiseksi. Kysymys harkinta-ajan kohtuullisuudesta on toki kysymys sinänsä, mutta mikään tulkinta ei voi oikeuttaa vuosikausia kestävään päättämättömyyteen.

441. Tässä kannattaa muistaa prosessiekonomian monet kasvot. Onkin laskettu leikkiä siitä, että kaikki puhuvat prosessiekonomian sisällöstä ikään kuin siitä oltaisiin täysin samaa mieltä. Ks. Bellander 2017 s. 172. Siitä, että prosessitaloudelliset näkökohdat ovat vähintäänkin oikeuspoliittisia argumentteja, ei tosin ole erimielisyyttä. Ks. Vaitoja 2014 s. 348.

Myöskään varojen tilittämisen ongelma, johon liittyy oikeudenkäynnin kustannusten jyvittäminen, ei vaikuta vakavalta, koska käytettävissä on konkurssilaissa omaksuttu järjestely. Mikään ei anna aihetta epäillä, etteikö se toimisi myös kuolinpesän kontekstissa. Pesänselvittäjän kannemonopoli on aatehistorioitsijalle esimerkki siitä, miten oikeuskehitys lähtee eri oikeudenaloilla eri suuntaan, eikä kukaan osaa sanoa, miksi näin tapahtui.

Asiavaltuus henkilöön liittyvissä asioissa ja kuolinpesää selvittävissä oikeudenkäynneissä on kehittynyt aineellisen lainsäädännön varjossa. Oikeuskäytännön vaikutus on ollut suuri. Suhtautumisessa oikeuskäytäntöön prosessioikeudellinen lähestymisote on jäänyt poikkeuksellisen heikoksi ja epäkriittiseksi. Ratkaisuja ovat kommentoineet enimmäkseen muiden oikeudenalojen tutkijat. He ovat yleensä päätyneet samoihin tuloksiin kuin tuomioistuimet, usein lopputulosta parhain päin selittäen. Kokonaisuutena tapausryhmä ei juuri poikkea yleisestä kehityksestä. Kiinteitä sääntöjä syntyy, mutta ne vastaavat yhtäältä ihmisoikeuksista ja toisaalta oikeussuojaodotuksista tulevaan paineeseen. Kiinteät säännöt alkavat paineen alla murentua, joissakin asiaryhmissä nopeammin, joissakin hitaammin. Yhteinen piirre on myös taipumus aineellistaa asiavaltuutta, mikä on luonnollinen seuraus tapauskohtaisuuteen sidotuista poikkeuksista. Menettelylajilla ei tunnu olevan vaikutusta: asiavaltuuden tulkinnat konkretisoituvat yhtä lailla hakemusasioissa ja riita-asioissa.

8. Tapausryhmä 3: ”uudet” asiat

8.1. OIKEUDENKÄYNTI POLITIIKAN VÄLINEENÄ

Asiavaltuus nousee keskeiseksi kysymykseksi niin sanotuissa uusissa asioissa. Tällaisilla asioilla tarkoitetaan oikeudenkäyntejä, joilla ajetaan poliittisia tai yhteiskunnallisia tavoitteita. Niihin ei liity yksilöllisen oikeussuojan tavoittelua tai se on täysin toisarvoista. Tavoitteet voivat olla ympäristöpoliittisia, tasa-arvopoliittisia, sosiaalipoliittisia tai ”eläinpoliittisia” eli eläinten asemaan liittyviä. Monet pilottijutuiksi kutsutut oikeudenkäynnit ovatkin tässä merkityksessä poliittisia tai niissä on ainakin tämä sivujuonne. Uusia asioita ei saa tästä syystä sekoittaa niihin fragmentaarisiin, sumeisiin tai kollektiivisiin oikeuksiin, joista keskusteltiin access to justice -liikkeen toisessa aallossa. Nämä oikeudet olivat nekin viime kädessä yksilöllisiä, vaikka oikeus saattoi olla vähäinen tai ainakin haltijaltaan vaikeasti määriteltävä. Tästä syystä oikeuteen ei voinut tai kannattanut päästä perinteisin keinoin, vaikka keinoja sinänsä oli löydettävissä. Ero on merkittävä, koska uudet oikeudenkäynnit eivät tästä syystä oikeastaan kuuluisi access to justice -kysymyksenasetteluun. Totta on, että rajat saattavat vesittyä. Näin tapahtuu viimeistään siitä syystä, että oikeusretoriikka leimaa myös uusia oikeudenkäyntejä. Niistä nostetaan esiin oikeuksia, joihin halutaan päästä, esimerkkinä tulevien sukupolvien ”oikeus” ilmastoon tai ympäristöön. Oikeusjärjestys ei kuitenkaan vielä tunnusta tällaisia oikeuksia asiavaltuuden perustaksi.[442] On kylläkin myönnettävä, että access to justice -käsitteet ja lähestymistapa tarjoavat valmiin kehikon, jolla pystyvään tarkastelemaan myös uudenlaisia oikeudenkäyntejä.

Uudenlaiset oikeudenkäynnit ilmentävät tuomioistuimia hyväkseen käyttävää oikeudellista aloitteellisuutta, jonka yksi ilmenemismuoto on niin sanottu tuomioistuinaktivismi. Käsite on liitetty ennen aikaisemmin ennen kaikkea yhdysvaltalaisiin tuomioistuimiin. Yhdysvalloissa liittovaltion tuomioistuimilla on paljon perustuslakiin tukeutuvaa valtaa myös poliittisluontoisissa kysymyksissä. Suuret yhteiskunnalliset muutokset ovatkin tapahtuneet tuomioistuinten päätöksin, esimerkkinä rotuerotte-

442. Joskus tällainen ”uusi” oikeus pystytään innovatiivisesti sijoittamaan myös perinteisten oikeuksien nomenklatuuraan. Siitä esimerkki on common law -pohjainen julkisen haitan (’public nuisance’) teoria ja siihen perustuva oikeus vaatia haitan poistamista. Se antaa asiavaltuuden muun muassa vaatimukselle autojen valmistuksen lopettamisesta. Autojen käyttäminen kun on, näin väitetään, yleiseksi haitaksi suurelle yleisölle, joten jokainen kansalainen on teorian perusteella automaattisesti asiavaltuutettu ja hänen kanteensa saa asiakäsittelyn. Ks. The Hill 30.4.2024 : ”Plaintiff’ lawyers flagrant abuse of public nuisance law is breaking our court system”.

lun lakkauttaminen. Euroopassa tällainen aktivismi on uusi ilmiö, siitä on puhuttu vain muutamia vuosia, eikä se ole toistaiseksi johtanut missään Euroopan maassa näkyvään tulokseen, toisen sanoen se on toistaiseksi ollut ”paljon melua tyhjästä”. On kuitenkin ilmeistä, että aktivismi on tullut jäädäkseen ja että se vähitellen voimistuu. Myös pohjoismaisten tuomioistuinten on syytä varautua tällaisiin oikeudenkäynteihin, jotka tuovat mukaan uusia kysymyksiä. Yhdysvaltalaiset kokemukset poliittisista oikeudenkäynneistä ovat varsin opettavaisia, vaikka järjestelmillä on suuri perusero.

Oikeudellinen aktivismi (jota kutsutaan myös tuomarivaltiollistumiseksi) jakaa mielipiteitä. Joku näkee sen demokratiaperiaatteen murentumisena, joku taas nopeutuvana oikeuskehityksenä. Se on kumpaakin. Yhtäältä muutama edistysmielinen tuomari korvaa kansanedustuslaitoksen enemmistön, Suomessa aktivismiin tarvitaan kolme tuomaria korkeimmissa oikeuksissa. Toisaalta taas verkkainenkin oikeudenkäynti tuo nopeammin tuloksia kuin poliittisten kompromissien hakeminen, joka edellyttää asenteiden muuttumista ja vie aikaa vuosikymmeniä.[443] Oikeudenkäyntien muuttuminen pantiin merkille jo 2000-luvun alussa, ja se liitettiin aluksi vain ympäristönsuojeluun. Tuolloin ennustettiin hyväuskoisesti, että ”yksityisten” ihmisten vaatimukset toimenpiteistä tällä alueella ”työllistävät vielä jonkun aikaa tuomioistuimia”, mutta ne ennen pitkää loppuvat.[444] Sen sijaan kansalaisjärjestöjen aktiivisuutta ei tuolloin vielä huomattu huolenaiheeksi. Varhaisessa prosessioikeuden tutkimuksessa kylläkin pantiin merkille, että kansalaisjärjestöjen asiavaltuudesta saattaisi tulla uusi ongelma prosessioikeuteen.[445]

Oikeudellinen aktivismi on myös saanut oman tutkimuslinjansa, mutta tutkimusta on luonnehtinut lähes täydellinen tuomioistuin- ja järjestelmäkeskeisyys. Asianosaisnäkökulma eli aloitteentekijöiden rooli on jäänyt tutkimuslinjalla sivuosaan. Aktivismi on ollut lisäksi valtiosääntöoikeudellinen ja valtio-opillinen kiistakysymys, mikä on liittänyt sen entistä kiinteämmin järjestelmään ja julkiseen vallankäyttöön.[446] Mainittavaa prosessioikeudellista tutkimusta tutkimuslinja ei ole toistaiseksi saanut aikaan. Pohjoismaissa se tosin johtuu jo siitä, että oikeudellinen aloitteellisuus on

443. ”Demokratiat ovat hienoja ja jaloja järjestelmiä, jos päätösten tekemisellä ei ole minkäänlaista kiirettä”. Lainaus on scifi-kirjallisuudesta (Reynolds: Pääteasema), mutta tuntuu kuvaavan hyvin aktivismin kannattajien ajattelua.

444. Näin Hien 2008 s. 566. Optimismi oli ennenaikaista, sillä ”kysymys” on edelleen ratkaisematta ja pysyy sellaisena, koska asiavaltuutta testataan yhä uusilla asetelmilla ja vaatimuksilla.

445. Ks. esimerkiksi Ekelöf 1996 s. 79. Tilanteet olivat kuitenkin tuolloin niin harvinaisia, että havainto ei johtanut varsinaisiin tutkimuksen kannanottoihin.

446. Ks. Lindquist-Cross 2009 s. 29. Eri asia on, että tutkimus on tuonut hyvin esiin sen, missä muodoissa ja millä tavalla oikeudellinen aktivismi tuomioistuimen ratkaisuissa ilmenee. Ks. mt. s. 33. Yhteinen piirre on, että ilmeneminen on vuosien kuluessa saanut yhä enemmän radikaaleja muotoja.

ollut toistaisesti marginaalinen ilmiö. Havainto voidaan kylläkin jonkinlaisella oikeutuksella ulottaa koko Eurooppaan. Suuri vahinko kansainvälisen tutkimuksenkaan puuttuminen ei ole. Kansalliset prosessilait ovat niin erilaisia, että yksittäiset tutkimustulokset eivät yleensä ole siirrettävissä maasta toiseen.

Jos lainkäyttöjärjestelmä on Suomen tapaan dualistinen, aktivismi ohjautuu aluksi hallintotuomioistuimiin. Vastaajaksi ”uusiin” oikeudenkäynteihin haetaan ennen kaikkea julkista valtaa. Syyt siihen ovat osaksi taktiset, osaksi psykologiset. Hallintotuomioistuimet ovat valmiiksi heikko (’pehmeä’) kohde: tuomioistuinten toimivalta on liukuva etenkin ilmasto- ja luontoasioissa, ja hallintoprosessi on valmiiksi avoin. Julkiseen valtaan kohdistuvat vaatimukset eivät myöskään herätä sellaista alkuvoimaista ja primitiivistä vastarintaa kuin vaatimukset, joiden kohteena ovat yksityiset, esimerkkeinä yritykset ja metsänomistajat. ”Uusille” oikeudenkäynneille on tyypillistä myös, että ne eivät koskaan pääty. Sama teema tuottaa yhä uusia, hieman erilaisia oikeudenkäyntejä, joissa käytetään hyväksi aikaisempien oikeudenkäyntien tuloksia, usein tuomioistuinten päätöksistä luettavia myönnytyksiä.[447] Kun ilmapiiri muuttuu ”uusille” oikeudenkäynneille suopeaksi, tällaiset asiat saapuvat yleisiin tuomioistuimiin. Tuomioistuinkelpoisuus, asiavaltuus ja oikeussuojan tarve tulevat näin olemaan kaikkien lainkäyttölinjojen Suuria Kysymyksiä seuraavat vuosikymmenet. Liittovaltioissa sivuteemaksi nousee, kuten tiedetään, vielä liittovaltion ja osavaltioiden tuomioistuinten toimivaltarajat.

Tässä tutkimuksessa aktivismi on jaettu vigilantismiin ja oikeudelliseen aktivismiin.[448] Vigilantismilla tarkoitetaan kansalaisyhteiskunnan eli aktivistien ja kansalaisjärjestöjen toimia, joilla poliittisia ja yhteiskunnallisia tavoitteita oikeudellistetaan. Tavoitteet muutetaan oikeudenkäynneiksi nostamalla niitä ajava kanne. Käsite on lähellä ranskalaisen sanan alkuperäistä merkitystä. Sana ”vigilance” tarkoittaa muun muassa yksinkertaisesti toimintaa tai ”puuhailua” jonkun asian perille ajamiseksi.[449] Se on sävyltään neutraali: asia voi olla mikä tahansa ja toimet millaisia hyvänsä. Myöhemmin sana on saanut kielteisen sävyn, esimerkiksi siitä on tullut synonyymi omankädenoikeudelle ja jopa keinottelulle. Oikeustieteessä vigilanssi on nähty viittaukseksi oikeudelliseen aloitteellisuuteen, mikä ei sekään ole kaukana toisesta alkuperäisestä merkityksestä. Yksi ranskankielisen sanan merkityksistä on nimittäin

447. Ks. Helsingin Sanomat 23.8.2024: ”Hallitus oikeuteen ilmastolain rikkomisesta”. Uudessa valituksessa tukeudutaan korkeimman hallinto-oikeuden vuonna 2022 tekemän päätöksen perustelujen obiter dicta -mainintaan.

448. Ks. edellä jakso 1.1.

449. Määritelmä on Sivistyssanakirjan neljännestä painoksesta (1948). Myös substantiivi ”puuhailu” on sanakirjan määritelmästä.

valppaus.[450] Oikeudellista vigilantismia ei yleensä eroteta omaksi poliittisen aktivismin muodoksi. Niitä ovat mielipiteisiin vaikuttaminen, kansalaistottelemattomuus, suora toiminta, vaihtoehtoiset elämäntavat sekä internetaktivismi. Internetaktivismi on tosin pikemminkin aktivismin väline kuin sen erillinen muoto.[451] Vigilanssille toivoisi synonyymiä, vaikka sen lievä kielteisyys unohdettaisiin. Tässä tutkimuksessa vierastetaan vierasperäistä jargonia, jotta moni juristikaan ei ymmärrä ilman määritelmää. Vaihtoehtoja olisivat esimerkiksi kansalaisaktivismi tai informatiivisemmin oikeudenhakijoiden aktivismi. Vastinpareina käsitteiden nimet eivät kuitenkaan saisi olla kielellisesti liian lähellä. Vaihtoehtoisiin määritelmiin jää kuitenkin sama keskeinen sana ”aktivismi”, joten lukijan on oltava varsin tarkkana. Sekaantumisvaara lisää vielä se, että nykyinen kielenkäyttö muutoinkin horjuu. Näin ollen tässä pitäydytään vigilantismi-sanaan, kunnes parempi nimi löytyy.

Oikeudellisella aktivismilla taas viitataan tällaisia tavoitteita edistäviin tuomioistuimiin, tyypillisesti tavoitteille myötämielisiin ratkaisuihin. Parhaista nimityksistä voidaan tässäkin väitellä. Vaihtoehtoisia nimiehdokkaita ovat muun muassa tuomioistuinaktivismi ja tuomariaktivismi, ensimmäinen on saanut kirjallisuudessa kannatustakin. Tuomioistuinaktivismi on kuitenkin kaksiselitteinen: se voi tarkoittaa sekä tuomioistuinten harjoittamaa aktivismia (eli uustulkintoja) että tuomioistuimiin sijoittuvaa aktiivisuutta. Sitä taas ovat ”uusien” asioiden vireillepano ja niiden intensiivinen asianajaminen. Jälkimmäinen ehdokas ”tuomariaktivismi” on kuvaama ja osuva, mutta siinä on negatiivinen lataus.[452] Sitä paitsi ylimmät oikeusasteet, joiden aktivismilla on merkitystä, ovat kollegiaalisia. Aktivismista pitäisi näin puhua ”tuomareiden aktivismina”, mikä taas hukkaa kytkennän yksittäiseen oikeudenkäyntiin. Tässä tutkimuksessa tyydytään näin kansainvälisessä keskustelussa vakiintuneeseen ”oikeudelliseen aktivismiin”. Se taas on suora käännös englanninkielisestä sanaparista ”judicial activism”. Vaihtoehtoinen käännös on sekin lähellä, ”lainkäytöllinen aktivismi”.

Vigilantismi ja aktivismi elävät symbioosissa. Vigilantismi hiipuu, ellei se tuota tuloksia tuomioistuimissa, kun taas oikeudelliselle aktivismille ei jää tilaa, ellei se käyttövoimaa vireille pantavista oikeudenkäynneistä. Uudenlaisissa oikeudenkäynneissä asianosaisasetelma poikkeaa siitä, mikä se on ollut muissa eli vanhanaikaisissa

450. Ks. Koulu 1987 s. 150.

451. Tämä on Wikipedian aktivismin määritelmästä (luettu 6.9.2024). Kansalaistottelemattomuus on eräänlaista käännettyä vigilantismia. Siinä julkinen valta halutaan provosoida liioiteltuun oikeudelliseen vastareaktioon kuten pidätyksiin ja syytteisiin, joihin pystytään vastaamaan vigilantismilla tämän tutkimuksen merkityksessä.

452. Kuten pelottelu uhkakuvalla osoittaa, esimerkiksi puhuminen ”tuomarivaltiosta” ei ole sävyltään mitenkään myönteistä kielenkäyttöä.

oikeudenkäynneissä. Vastapuolina ovat lähes aina aktivismiryhmä tai kansalaisjärjestö vastaan julkinen valta, usein yksilöity viranomainen. Näin myös asiavaltuus aktualisoituu kysymyksenä tällaisen ryhmän tai järjestön asianosaisasemasta taikka muusta osallistumisen oikeudesta. Asetelma on itse asiassa absurdi. Totta on, että oikeudellinen aktivismi saa raaka-aineensa kansalaisjärjestöjen nostamista kanteista eli näennäisesti kansalaisyhteiskunnasta. Kansalaisjärjestöt kuitenkin toimivat pohjoismaiden kaltaisissa maissa täysin julkisen rahoituksen eli niin kutsuttujen valtionapujen varassa. Valtionavut taas riippuvat poliittisesta päätöksenteosta.

Julkinen valta pystyy näin tehokkaasti kontrolloimaan sekä oikeudellisen aktivismin intensiteettiä että aktivismin kohdentumista – esimerkiksi ovatko kohteena suuryritykset vai julkinen valta.[453] Tästä seuraa, että julkinen valta tosiasiallisesti rahoittaa itseäänkin vastaan suunnatut oikeudenkäynnit, esimerkkinä näkyväisyyttä saavat ja sitä hakevat ilmastokanteet. Rahoituspäätösten takana tuskin on aina vilpitön halu tukea kansalaisyhteiskunnan toimintaa. Todennäköisempää on, että rahoitus korreloi poliittisiin jakolinjoihin rahoituksesta päättävissä elimissä. Oikeudellinen aktivismi periaatteessa olisi terveemmällä pohjalla, jos se ei olisi näin valtioriippuvaista, toisin sanoen aktivismi saisi rahoituksensa kansalaisyhteiskunnalta.

On selvää, että oikeudenhakija ei ansaitse pääsyä oikeuksiinsa oikeudenkäynnin kautta, jos mitään ”oikeutta” ei ole tai hänellä ei minkään järkevän perusteen mukaan ole oikeussuojan tarvetta. Hän ei myöskään saa ”oikeuttaan” tutkituksi ihmisoikeustuomioistuimessa. Yksilövalitus otetaan vastaan vain, kun yksityishenkilö, kansalaisjärjestö tai ryhmä väittää sopimusvaltion ”loukanneen” heidän yleissopimuksessa tunnustettua oikeuttaan (34 art.). Teoriassa ihmisoikeustuomioistuin voisi käsitellä valituksen siitä, että oikeudenhakijan oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin on loukattu oikeudenkäynnissä ”ei vielä -oikeudesta”. Ilmeistä kuitenkin on, että oikeuteen oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin (6 art.) ei hevin kuulu oikeus actio popularis -tyyppiseen oikeudenhakuun. Sen sijaan vaatimuksesta, jonka mukaan oikeudenhakijaa on tavalla tai toisella ”loukattu”, on helpompi tehdä poikkeuksia.[454] Politiikan ja lainkäytön maailmojen rajat ovat kuitenkin olemassa. Kvasioikeuksia on tavoiteltava poliittisin keinoin, toisin sanoen kansalaisaloittein, mielenosoituksin,

453. Yksinkertaistetusti: kun järjestö saa paljon valtioapua, aktivismi kasvaa, kun rahoitusta supistetaan, aktivismi hiipuu. Kansalaisjärjestöjen oikeudenkäyntejä onkin yritetty estää tyrehdyttämällä niiden rahoitus, esimerkiksi kieltämällä ulkopuolisilta saadun rahoituksen käyttäminen oikeudenkäyntiin. Ks. Koulu 2022 s. 346. Keino olisi tehokas, koska mittava ympäristöoikeudenkäynti vaatii paljon rahaa, jota järjestöillä ei omasta takaa ole. Yleinen mielipide on kuitenkin pakottanut luopumaan tästä keinosta.

454. Ks. esimerkiksi JIL: Talk! 13.5.2024 (luettu 14.9.2024) : “Did the Court in Klimatseniorinnen create an action popularis?”

äänestämällä niitä kannattavia poliitikkoja ja niin edelleen. Toki oikeudenkäynnin tie houkuttelee poliittista agendaa ajavia. Kuten edellä todettiin, oikeudenkäynti on nopea, suhteessa halpa ja tuo tulosta muutaman ihmisen työpanoksella. Tämä selittää paineen ”oikeudellistaa” poliittisia kysymyksiä ja korvata parlamentaarinen enemmistö ”edistyksellisillä” tuomareilla. Oikeuksien ja ”ei-oikeuksien” erottaminen tuleekin olemaan lähivuosien suuria ongelmia, jos ulkomaiset esikuvat läpäisevät Suomen oikeusjärjestyksen.

8.2. UUTTA PROSESSIOIKEUTTA?

Asiavaltuus ”uusissa” asioissa on osa laajempaa kokonaisuutta: miten järjestetään niiden oikeussuoja, jotka eivät kykene edustamaan itseään. Tämä kategoria on hajanainen. Asteikon ääripäässä ovat tulevat sukupolvet, jotka eivät missään tilanteissa kykene edustamaan itseään, toisin sanoen hakemaan oikeussuojaa. Toisessa ääripäässä ovat vähäisten, sumeiden ja kollektiivisten oikeuksien haltijat, joilla tämä mahdollisuus teoriassa on, vaikka se tosiasiallisesti puuttuu. Oikeuksiin pääsyyn tarvitaan konstruktio, joka ei rakennu yksilöllisen oikeussuojan eetokselle. Millainen tämä konstruktio on, on vielä epävarmaa. Konstruktio voi perustua modernisoidulle oikeussubjektin käsitteelle, laajennetulle asianosaisuudelle, uudistetulle asiavaltuudelle (joka enimmäkseen on sama asia), kehitetyille ”uusille” luonnon oikeuksille, väljälle tuomioistuinkelpoisuudelle, julkisten asiamiesten järjestelmälle (esimerkkinä joskus ehdotetut luontoasiamiehet) ja niin edelleen. Lakiteknisesti yksinkertaisin ratkaisu olisi tietenkin antaa asiavaltuus viranomaisille, kansalaisjärjestöille sekä yksittäisille aktiiveille. Muut vaihtoehdot ovat pitkän kehityksen päässä. Ympäristö – ja luonnonsuojeluasiat osoittavat, että järjestöjen asiavaltuus on toimiva vaihtoehto, kun järjestöt ottavat tämän roolin. Eläinten suojelussa vaihtoehto toimii heikommin: ”edunvalvonta” on jäänyt viranomaisten ja yksittäisten aktiivien harteille. Totta on, että järjestöillä on ”yksityisiä eläinasiamiehiä”, mutta he eivät muodosta tehokasta järjestelmää. Luonnonsuojelujärjestöjen ja eläinsuojelujärjestöjen toimintavoissa on selvä ero. Osaksi se johtuu siitä, että ne joutuvat valitsemaan roolinsa. Joskus järjestöt keskittyvät lainsäädännölliseen vaikuttamiseen (eli niin sanottuun lobbaukseen), joskus taas operatiiviseen toimintaan; joidenkin järjestöjen voimavarat riittävät molempiin. Sama dikotomia rasittaa myös julkisia asiamiehiä. Kiusaus keskittyä

oikeuspolitiikkaan ja toimialan ”yleiseen kehittämiseen” on varmasti suuri.[455] Kansalaisjärjestöjen dilemma onkin, että näkyvä ja tehokas toiminta vaatii rahaa (usein julkisen vallan rahoitusta). Järjestön toiminnan on taas oltava näkyvää, laajamittaista ja vaikuttavaa, jotta se saisi julkista tai yksityistä rahoitusta.

Yllätys ei kuitenkaan ole, että ”uusien” asioiden kantajia ja selvimmin ”tulevien sukupolvien edustamista” rasittavat monet haasteet. Haasteet koskevat muun muassa – itse asiassa ennen kaikkea – sitä, kenellä tai millä tahoilla on oikeus edustaa niitä, jotka eivät voi edustaa itseään, esimerkkinä tulevat sukupolvet oikeudenkäynneissä tai laajemmin oikeudellisissa prosesseissa sekä eläimet. Ehkä vielä perustavampi kysymys on, voidaanko oikeuksia vaatia oikeudellisin aloittein, vaikka niitä ei olisi olemassa. Monet oikeudenkäynnit ovat kaatuneet edustusvallan puuttumiseen, toisin sanoen asiavaltuuden heikkouteen.[456] Useimmat ylisukupolviset kanteet kärsivät lisäksi ylimitoitetuista ja epärealistisista vaatimuksista, josta esimerkiksi nousevat vaatimukset fossiilisten polttoaineiden valmistuksen lopettamisesta.[457] Tuomioistuinhan voi määrätä tai vahvistaa ainoastaan yksilöityjä velvoitteita.

Tämä este toki on kierrettävissä muuttamalla kanteet vahvistustyyppisiksi, joskaan sekään ei toistaiseksi ole pelastanut kanteita välittömältä tutkimatta jättämiseltä. Kansallisissa prosessilaeissa tällainen muutos on sinänsä tavallisesti sallittu. Sitä myös suositellaan, jos alkuperäinen suorituskanne uhkaa jäädä tutkimatta.[458] Maailman ensimmäisenä pidetty ilmastokanne oli yhdysvaltalainen Juliana v United States, jossa tätä konstia kokeiltiin. Alkuperäinen suoritustyyppinen kannevaatimus muutettiin viime hetkellä vahvistusvaatimukseksi, toisin sanoen tuomioistuinta vaadittiin vahvistamaan, että kantajien ympäristöoikeuksia oli ylipäätään loukattu. Muutettukin kanne jätettiin asiavaltuuden puutteen takia tutkimatta. Vahvistustuomio olisi tietenkin välittänyt asiavaltuuden myöhemmille suorituskanteille, minkä tuomioistuin toki pystyi näkemään ja halusi estää.[459]

Tutkimuksessa on aiheellisesti huomautettu, että ilmastonmuutos ei ole ”vain” lainopillinen ongelma. Se on itse asiassa poliittinen haaste, joihin lainopilliset keinot

455. Ks. Koulu 2022 s. 70.
456. Ennakointi ja tulevat sukupolvet 2022 s. 84.
457. Ks. Townhall 26.5.2024: ”Climate Change Movement Goes to Court – Will Judges Ban Fossil Fuels?”. Uutisen mukaan Yhdysvalloissa on samanaikaisesti vireillä 32 tällaista kannetta, kantajina oikeusviranomaisia, suuria kaupunkeja, etnisiä ryhmiä sekä yhdessä kanteessa 13 teini-ikäistä yksityishenkilöä. Vaatimuksena on useimmissa fossiilisten polttoaineiden täyskielto lyhyen siirtymäajan jälkeen, tuseimmiten vuoden 2025 tai vuoden 2030 loppuun mennessä. Vaatimuksen totaalista epärealistisuutta ei tarvinne kenellekään perustella.
458. Ks. esimerkiksi Heuman 2017 s. 14.
459. Ks. Politico 5.1.2024: ”Appeal court orders youth climate suit dismissed – again”.

eivät ”pure halutulla tavalla”.[460] Säännöspohja on esimerkiksi fragmentoitunutta eikä tarjoa vankkoja oikeudellisia argumentteja. Tämä kiistatta pitää paikkansa, sillä niin sanotut positiiviset toimintavelvoitteet eivät niin vain käänny sellaisiksi subjektiivisiksi oikeuksiksi tai edes yksilöidyiksi oikeudellisiksi intresseiksi, joita asiavaltuus edellyttäisi. Tuomioistuimet taas ovat joskus viljellyn sanonnan mukaan ainoastaan ”lain” tuomioistuimia (courts of law); ne eivät käsittele oikeuspoliittisia ja vielä vähemmän yleispoliittisia kysymyksiä, vaikka tuomioistuinten päätöksillä saattaa olla tällaisia vaikutuksia. Vaikutukset ovat kuitenkin lainkäytön sivutuotteita.

Asiavaltuus, jos sellainen halutaan konstruoida uudenlaisiin oikeudenkäynteihin, on joko irrotettava yksilöllisestä perustastaan tai oikeussuojan yksilöllisyydelle on annettava kokonaan uusi sisältö. Tehtiin kummalla tavalla tahansa, perinteinen asiavaltuusteoria hajoaa. ”Uudet” asiat eivät muutoinkaan sovi tuomioistuinten toimenkuvaan. Kuten edellä todettiin, oikeudenkäyntiä ei ole suunniteltu poliittisia prosesseja varten. Tuomioistuin ei voi päättää, mikä yhteiskunnassa on tarkoituksenmukaista, kustannustehokasta tai realistista. Tuomioistuimet noteeraavat vain oikeudelliset näkökohdat. On kuitenkin myönnettävä, että ”uusilla” oikeudenkäynneillä ei aina haetakaan oikeudellisia voittoja: kantajat tietävät sen käytännössä mahdottomaksi. Oikeudenkäynti on vain keino vaikuttaa poliittiseen päätöksentekoon, esimerkkinä julkisen rahoituksen kohdistamiseen ympäristöä suojeleviin hankkeisiin. Voitoksi on laskettava jo se, että keskustelu saadaan siirretyksi politiikan sfääristä oikeudelliseen sfääriin. Sitä paitsi uusia oikeuksia hakevat luultavasti tuntevat historiansa: oikeus on saatu vasta, kuten naisten äänioikeudesta on sanottu, ”after round upon round of defeats”.

On totta, että järjestökanteiden suuri kysymysmerkki on kanteisiin tarvittavien järjestöjen vähäisyys: järjestöjä on Suomessa vähän, ja nekin välttelevät oikeudenkäynteihin sekaantumista. Sosiaaliturva olisi ehkä poikkeus, sillä erilaisia vammais- ja potilasjärjestöjä on paljon. Nämä järjestöt edustavat osaamisalueillaan huomattavaa asiantuntemusta: ne ovat jopa laatineet sähköisiä asiakirjamalleja tavallisimpiin valitustilanteisiin. Mallit ovat avuksi sosiaaliturvan muutoksenhaussa, joka ohjautuu tuomioistuinjärjestelmässä joko hallinto-oikeuksiin tai vakuutusoikeuteen. Oikeudenkäynneissä järjestöt eivät kuitenkaan jäseniään avusta satunnaista oikeudellista neuvontaa lukuun ottamatta. Näissä tuomioistuimissa ankaraa kuluvastuuta ei tunneta, ja asianajaminen perustuu varmaan jatkossakin siihen, että kansalainen hoitaa

460. Hämäläinen 2024 s. 61.

itse asiaansa. Järjestöjen asiavaltuus sisältää kuitenkin merkittävän potentiaalin, joka täydentäisi omatoimista asianajamista.[461]

Johtaisiko asiavaltuuden laajentaminen tässä tutkimuksessa odotettuun kehitykseen eli parantuneeseen oikeuksiin pääsyyn, edellyttää tietysti asenteiden muuttamista. Ympäristö- ja luonnonsuojelujärjestöjen tarmokkuus oikeustaistelijoina yksittäisissäkin asioissa kertoo, että tällainen kehitys ei ole täysin mahdoton, jos laki vain antaa siihen tilaisuuden.[462] Potentiaalinen vastaväite (sitähän ei ole de facto esitetty) kuuluu, että sosiaaliturvan muutoksenhaussa edunsaajat voivat jo nykyisin tehdä yhteisvalituksen tai laatia joukkovalituksia.[463] Kumpikaan valitustyyppi ei ole hallintotuomioistuimissa eikä erityistuomioistuimissa kovin tavallinen. On vaikea uskoa, että ne spontaanisti yleistyisivät lähitulevaisuudessakaan. Potilas- ja vammaisjärjestöjen ”edustajakanteet” ja ”ryhmäkanteet” parantaisivat merkittävästi edunsaajien pääsyä oikeuksiinsa.

Luonnon ja ympäristön suojelussa kansalaisjärjestöt ovat omaksuneet alusta alkaen vahvan roolin erilaisissa lupamenettelyissä. Niinpä järjestöjen asiavaltuus – hallintolainkäytössä valitusoikeus – on turvattu perinteisesti lainsäädännöllä (esim. luonnonsuojelulaki 9/2023 134.2 § ja maankäyttö- ja rakennuslaki 191.2 §). Lainsäädännössä valitusoikeus on erikoisesti yhdistetty paitsi järjestön tavoitteisiin myös järjestön toiminta-alueeseen eli paikallisuuteen. Paikallisuuden vaatimus taas on johtanut kiistelyyn siitä, onko järjestö (lakitekstissä yhteisö) riittävän paikallinen saadakseen valitusoikeuden eli asiavaltuuden. Tämä johti asiavaltuuksille ominaisiin rajanvedon ongelmiin. Ratkaisussa KHO 2015:79 paikalliselta yhteisöltä evättiin oikeus valittaa ympäristöluvasta, koska lupa-asia ei vaikuttanut paikallisesti. Tämä johti, kuten arvata saattaa, järjestöjen vastaiskuun: ne nopeasti laajensivat toiminta-alueensa valtakunnalliseksi, jolloin järjestö tuli kaikkialla ”paikalliseksi”. Säännökset valitusoikeudesta määrittävät tai ainakin voivat määrittää myös ne tavoitteet, joita valitusoikeus palvelee. Se taas on uusi tulkintavaikeuksien lähde asiavaltuudessa, joka ei sellaista kaipaisi. Tuleeko valituksen pelkästään palvella järjestön agendan mukaisia tavoitteita? Tavoitteet ovat kylläkin esimerkiksi ydinenergialaissa niin väl-

461. Tässä auttaa se, että oikeudenkäynti vakuutusoikeudessa ei vaadi asianajollista osaamista. Asioiden eteneminen on niin suoraviivaista, ja oikeuden hakijalle jää niin vähän vaikutusmahdollisuuksia, että ammattitaitoa vaativia taktisia ratkaisuja ei tarvitse tehdä. Sen sijaan substanssiosaamisella on suuri merkitys. Oikeudenhakijan on tunnettava sosiaaliturvalainsäädäntönsä sekä sen soveltamisen käytänteet, jos hän haluaa menestyä

462. Ympäristöprosesseissa esimerkiksi valitusoikeus on laaja, mistä esimerkkinä on mainittu silloinen ympäristönsuojelulaki (191 §). Ks. Nieminen-Finne 2020 s. 182. Laaja asiavaltuus luonnollisesti suosii aktivismia, joka taas tukee valitusoikeuden laajentumista yhä uusiin tilanteisiin.

463. Tätä käsiteltiin edellä jaksossa 5.3.

jät, että on vaikea kuvitella tilanteita, joissa valittaminen ei näitä tavoitteita palvelisi. Valitusoikeuteen riittää, että ”asuinympäristön viihtyisyyden edistäminen” sitä vaatii tai järjestön toiminta-alueella ”haittavaikutukset ilmenevät (75a §).[464]

Säännös järjestön valitusoikeudesta ei vielä ota kantaa siihen, millä formaalilla perusteella järjestö saa valittaa. Normaalissa asiavaltuudessa tämä kysymys ei herää: asiavaltuus antaa oikeuden kaikkiin mahdollisiin vaatimuksiin ja perusteisiin. Immateriaalisessa lainsäädännössä laki joskus liittää asiavaltuuden esimerkiksi vahvistuskanteisiin, mutta sillä on vain haluttu tuoda selvennystä.[465] Vahvistuskanteistahan ei ole ollut prosessilaissa säännöksiä, ja aikanaan kiisteltiin siitä, saiko tällaisia kanteita ylipäätään nostaa. Jos ratkaisuun KHO 2019:113 on uskominen, valittamisen yhteys laissa tai järjestön säännöissä asetettuihin tavoitteisiin kuitenkin katkeaa. Koska luonnonsuojelujärjestöllä oli erityissäännöksen perusteella oikeus valittaa viranomaisen päätöksestä, valituksessa saadaan tapauksen ratkaisuohjeen mukaan vedota myös sellaisiin seikkoihin, joilla ei ollut yhteyttä luonnon- tai ympäristönsuojeluun. Ratkaisuohje on epäjohdonmukainen mutta käytännön ratkaisutoiminnan kannalta ymmärrettävä ellei jopa välttämätön: tavoitteiden ja valitusperusteiden yhteyttä olisi toivotonta arvioida, jos arvio halutaan saada uskottavaksi. Sitä paitsi asiansa osaava järjestö keksisi aina uskottavalta kuulostavan yhteyden tai ainakin yhteyden, joka kelpaa uuden erilliskiistan aiheeksi. Oma kysymyksensä on lisäksi erityissäännösten tyhjentävyys. Periaatteessa olisi mahdollista katsoa, että muissa kuin laissa mainituissa tilanteissa järjestöillä ei ole asiavaltuutta. Näin ei kuitenkaan ole tehty, vaan erityissäännökset ja ”asianosaisen käsite” täydentävät toisiaan. Järjestö voidaan määritellä muullakin perusteella asianosaiseksi, mikä antaa sille asiavaltuuden asiassa. Asiavaltuus esimerkiksi hallintolainkäytössä voi siis tukeutua joko erityissäännökseen tai ”asianosaisen käsitteeseen”, mikä taas ei vastaa yleisen lainkäytön tapaa hahmottaa asiavaltuus.[466]

Toistaiseksi järjestöt ovat harvemmin vaatineet osallistumisoikeutta yleisen lainkäytön oikeudenkäynteihin. Ulkomaisen kehityksen valossa on jokseenkin varmaa, että osallistuminen myös niihin tulee yleistymään. Tällöin herää kysymys, voidaanko asiavaltuutta yleisessä lainkäytössä, esimerkiksi riita- tai rikosasiassa, perustella hallintolainkäytön erityissäännöksillä. Suora soveltaminen toki estyy, mutta säännökset

464. Ks. Kokko 2017 s. 22.
465. Ks. edellä jakso 6.2.
466. Ks. jakso 4.1.3. Prosessityöryhmä (joka valmisteli lakia oikeudenkäynnistä hallintoasioissa) oli varsin suurpiirteinen eikä antanut turhan teorian rasittaa. Sen mukaan luonnonsuojelujärjestöjen valitusoikeus määräytyy joko erityissäännöksen tai asianosaisen käsitteen tulkinnan kautta. Ks. prosessityöryhmä 2011 s. 75.

ovat katsottavissa ilmauksiksi yleisestä asiavaltuuden määräytymisperusteesta, joka puolustaisi paikkaansa myös uudessa tulkintatilanteessa. Kysymys voidaan esittää yhtäältä järjestöjen, toisaalta viranomaisten osalta. Ympäristöoikeudessa myös viranomaisilla on poikkeuksellisen laaja osallistumisoikeus oikeudenkäyntiin, jonka on käynnistänyt joko järjestö tai toinen viranomainen. Edellä viitatussa ratkaisussa KKO 2006:74 korkein oikeus ei tätä ajattelutapaa hyväksynyt.[467] Asiavaltuus muualla ei antanut ympäristökeskukselle asianomistajan asemaa rikosasiassa, vaikka asia koski luonnonsuojelurikosta ja vaatimusta menettämisseuraamuksesta. Keskeinen perustelu asiavaltuuden epäämiselle lähti siitä, että virallinen syyttäjä valvoo jo oikeudenkäynnissä valtion yleistä etua. Linjaus ei vaikuta kovin harkitulta, sillä syyttäjällä on tarpeeksi tekemistä syytteen ajamisessa. Häntä ei kannattaisi rasittaa lisätehtävillä, vaan asianajaminen menettämisseuraamuksessa olisi ollut järkevää uskoa ympäristökeskukselle, joka kerran oli siihen halukas. Viranomaisen keskitetty asianajajaminen olisi varmasti ollut tehokkaampaan kuin syyttäjän sivutoimisesti hoitama. Kun asiavaltuus torjutaan, erityisviranomaisen suuri asiantuntemus jää sitä paitsi paljolti hyödyntämättä, mistä on myös ratkaisun kommentoinnissa huomautettu.

”Uudet asiat” voivat tuoda muutoksen tai ainakin täsmennyksen myös toiseen edellytykseen eli siihen, että asian on oltava tuomioistuinasia.[468] Monissa uusissa asioissa tämä on kyseenalaista.[469] Esimerkiksi vaatimukset ”köyhyyden poistamisesta” tai ”tasa-arvon toteuttamisesta” kuuluvat tähän kategoriaan, vaikka ne mainitaan eri maiden perustuslaeissa sekä kansainvälisissä sopimuksissa. Keinojen hakeminen on politiikkaa. Asiaa ei edistä lainkaan se, että kansainväliset sopimukset tai unionin lainsäädäntö määrittävät tavoitetason, johon valtioiden tulisi päästä. Tavoitetasoja asetetaan tavallisesti muun muassa ilmastoa koskevissa kansainvälisissä sopimuksissa. Tavoitetasot ovat monesti tarpeen, jotta päästään poliittisen kompromissiin. Tavoitetasot ovat riittävän epätäsmällisiä ja ohjelmanomaisia, jotta ne voidaan selittää painostaville intressiryhmille parhain päin. Keinoista, joilla tavoitetasoon päästään, joudutaan päättämään jäsen- tai sopimusvaltioissa. Niissä taas se on puhtaasti poliittinen kysymys.

467. Ks. edellä jakso 3.2 ja 3.4.

468. Toimivallan laajentaminen (’jurisdictional expansion’) tässä suhteessa onkin tunnusomaista modernille oikeudelliselle aktivismille. Ks. Lindquist-Cross 2009 s. 33.

469. Mitkä asiat ovat tuomioistuinasioista, mitkä eivät, ei askarruttanut varhaista tutkimusta. Sille varattu palstatila yleisesityksissä käytettiin lainkäytön ja hakemuslainkäytön rajanvetoon. Mielenkiinnon puuttuminen selittyy luonnollisesti sillä, että tuomioistuinkelpoisuuden rajat olivat vuosisatojen kuluessa kiinteytyneet eikä niitä enää koeteltu. Ks. esimerkiksi Hassler 1963 s. 469.

Totta on, että prosessinedellytysten peruslogiikka – edellytys ratkaistaan ennen asiakäsittelyn aloittamista – olisi paikallaan myös uudenlaisissa asioissa ja uudenlaisissa vaatimuksissa. Kannanotto asiavaltuuteen on melko puhdas oikeuskysymys mutta vaikea sellainen. Se pystytään ratkaisemaan oikeudenkäynnin alussa, koska se ei teoriassa (joskaan ei käytännössä) pääse aineellistumaan vaan pysyy prosessinedellytyksenä. Tässä syntyy eroja asiaan liittyvien prosessinedellytysten välillä. Tuomioistuinkelpoisuus ja oikeussuojan tarve ovat paljon häilyvämpiä, koska niillä ei tapausryhmässä 3 ole kiinteää oikeudellista ydintä. Tutkimuksen tapausryhmissä 1 ja 2 tämä oli toisin päin: asiavaltuus toki oli tapauskohtainen ja tilannesidonnainen, lähes aina aineellinen tai aineellista ainesta sisältävä, ellei kysymyksessä ollut ”henkilöön sidottu asia”. Oikeussuojan tarve ei sen sijaan tuottanut niissä ylivoimaisia vaikeuksia, koska kanteen nostaminen oli jo siitä vankka merkki. Perinteiset oikeudenalat myös yleensä määrittävät suoraan tai epäsuoraan, mitkä asiat olivat tuomioistuinkelpoisia, mitkä eivät. Esimerkkejä, joissa rajanveto oli tai on epäselvää, on ollut suorastaan vaikea keksiä edes oppikirjoihin.

Sen sijaan uusissa asioissa tuomioistuinkelpoisuus ja oikeudenhakijoiden oikeussuojan tarve jäävät tiukimmassakin tulkinnassa tapauskohtaisiksi ja tilannesidonnaisiksi, ”aineellisiksi” siinä merkityksessä, ettei kumpaakaan pystytä ratkaisemaan, ennen kuin asiaa on käsitelty. Kysymys on enää ainoastaan siitä, miten pitkälle asiakäsittelyn tulee tai se saa edetä, ennen kuin päätös on tehtävä. Access to justice -näkökulma ja perusoikeudet eivät myöskään vaikuta yhtä suoraan siihen, miten esimerkiksi tuomioistuinasian käsitettä tulkitaan. Vastaavasti oikeussuojan tarve näyttää varsin immuunilta tällaiselle vaikutukselle. Asiavaltuudessa vaikutusyhteys sen sijaan on kuten jo todettiin nähtävissä, vaikka vaikutuksen suunnasta pystyttiin esittämään erilaisia käsityksiä riippuen siitä, mitä seikkoja arviossa painotettiin.[470]

Vaikka käsitteellistä yhteyttä ei ole, asiavaltuuden ja oikeussuojan tarpeen välillä vallitsee uusissa asioissa vuorovaikutus, jota voitaisiin kutsua vaikkapa tulkinnan takaisinkytkennäksi. Mitä vähäisempi ja epäsuorempi oikeudenhakijan asiavaltuus on, sitä enemmän samalla kyseenalaistuu hänen oikeussuojan tarpeensa. Tämä onkin kollektiivisten intressien rakenteellinen rasite. Jossain vaiheessa sekä asiavaltuus että oikeussuojan tarve alkavat kiinteinä prosessinedellytyksinä hajota, kun kollektiivi on hyvin suuri (esim. koko ihmiskunta), se on tulevilla sukupolvilla (esim. ylisukupolviset oikeudenkäynnit) tai intressiä rasittaa paha fiktiivisyys (esim. oikeus liikkua

470. Ks. edellä jakso 3.4. ja 3.5.

koskemattomassa luonnossa). Intressi ei riitä perustamaan oikeussuojan tarvetta, vaikka sen avulla asiavaltuuden kynnys kenties nipin napin ylitetään.

Kaikki uusiksi kutsutut oikeudenkäynnit eivät liity ilmastoon tai luontoon eivätkä näin saa aikaan uutta kysymyksenasettelua. Monet muutkin elämänalueet oikeudellistuvat, mutta niissä syntyvä asiavaltuus rakentuu edelleen yksilöintresseille. Yhdysvalloissa on pantu merkille akateemisen maailman oikeudellistuminen: yhä enemmän yliopistojen voimavaroista menee ennen näkemättömiin oikeudenkäynteihin, joissa kantajina ovat opiskelijat tai opiskelijajärjestöt ja vastaajana yliopisto.[471] Oikeudet, joista käydään oikeutta, ovat näennäisesti access to justice -liikkeen toisen aallon tarkoittamia sumeita eli diffuuseja oikeuksia. Ne eivät kuitenkaan ole periaatteessa yksilöllisiä eivätkä taloudellisia, joskin niille oikeudenkäynneissä taktisesti annetaan taloudellinen arvo (esimerkiksi korvaus- tai hyvitysvaatimuksena). Oikeudet ovat ”sosiaalisia”, inhimilliseen kanssakäymiseen liittyviä, lähes aina subjektiivisia tuntemuksia tai kokemuksia. Erilaiset käyttäytymisohjeet ja suositukset antavat oikeudellisen näennäisperustan tällaisille kanteille, joista kehitetään yhä uusia muunnelmia.

Kovin todennäköistä ei ole, että tällaiset akateemiset ”uudet” asiat yleistyisivät pohjoismaissa. Siitä pitää huolen jo ankara kuluvastuu sekä vaikeudet oikeudenkäyntien rahoittamisessa. Psykologiseksi esteeksi aktivismille nousee myös tuomareiden ”virkamiesmäisyys”, joka ei salli edistyksellistä ja uutta oikeutta luovaa roolia.[472] Kokonaan poissuljettua tällainen kehitys ei ole, jos se saa poliittista käyttövoimaa. Vaikka ilmiö tässä muodossaan on amerikkalainen ilmiö[473] ja ehkä sellaiseksi jää, se osoittaa, kuinka sosiaaliset suhteet pystyvät saamaan aikaan ennen kuulumattomia oikeudenkäyntejä, jos oikeudellistumisen kehitys jatkuu rajoittamattomana.

8.3. VÄLITULOKSIA

Uudet oikeudenkäynnit ovat oikeudellisen aktivismin ilmentymiä. Tässä tutkimuksessa aktivismi on jaettu vigilantismiin ja oikeudelliseen aktivismiin.[474] Vigilantismilla tarkoitetaan kansalaisyhteiskunnan eli aktivistien ja kansalaisjärjestöjen toimia, joilla poliittisia ja yhteiskunnallisia tavoitteita oikeudellistetaan. Tavoitteet oikeudel-

471. Ks. lähemmin Guard-Jakobsen 2024 s. 233.
472. Ks. Hautamäki 2003 s. 180. Hänen mukaansa suomalaisessa oikeuskulttuurissa tuomarit eivät ole pyrkineet ottamaan itselleen lainsäätäjän tehtäviä. Kehitys voi kuitenkin johtaa siihen, että ”tuomioistuimissa otetaan ohjat yhä enemmän omiin käsiin”.
473. Yleistyäkseen oikeudenkäynnit vaativat tietenkin vahvasti polarisoitua yhteiskuntaa, jollainen Yhdysvallat tällä hetkellä on.
474. Ks. edellä jakso 1.1.

listetaan helpoiten nostamalla niitä ajava kanne. Oikeudellisella aktivismilla taas viitataan tällaisia tavoitteita edistäviin tuomioistuimiin, erityisesti tavoitteita edistäviin ratkaisuihin. Vigilantismi ja aktivismi elävät symbioosissa. Vigilantismi hiipuu, ellei se tuota tuloksia tuomioistuimissa, kun taas oikeudelliselle aktivismille ei jää tilaa, ellei se saa käyttövoimaa vireille pantavista oikeudenkäynneistä. Oikeudellinen aktivismi – tai yleisemmin oikeudellinen aloitteellisuus – on poliittisen aktivismin uusi toimintamuoto. Kansalaisjärjestöt etenkin ympäristöliike ovat siirtäneet toimintaansa perinteisistä toimintamuodoista vigilantismiin. Se on kustannustehokas ja nopeita tuloksia lupaava toimintatapa, jota voidaan ylläpitää vähäisellä henkilömäärällä, ääritapauksissa parilla aktiivijäsenellä. Vigilantismin elinehto tosin on, että se toimii vain alueilla, jotka kyetään jollakin logiikalla oikeudellistamaan. Tästä myös seuraa, että oikeudellisen sääntelyn ulottaminen uusille elämän ja yhteiskunnan alueille tuo ne myös oikeudellisen aloitteellisuuden piiriin.[475]

”Uudet” oikeudenkäynnit avaavat myös prosessioikeuden tutkimukselle raivaamattoman erämaan. Vanhoja rajoittavia puitteita ei ole, mutta mistään ei myöskään saada tukea tai apua. Perinteiset prosessilait eivät ole varautuneet tällaiseen oikeudenkäyttöön, koska ne ovat olleet marginaalinen ja osaksi historiallinen ilmiö. Venäläistämiskausien legalistinen vastarinta oli kieltämättä oikeudellista aktivismia, mutta sen kokemukset ovat kauan sitten unohtuneet. Ihme ei näin ole, että ”uusissa” asioissa myös asiavaltuus hakee vielä sekä soveltamisalaansa että laajuuttaan. Selvää on, että asiaryhmässä perinteisiä tulkintoja tullaan kauan testaamaan poliittista agendaa ajavilla kanteilla. Toistaiseksi uudet oikeudenkäynnit ovat olleet Suomessa tuontitavaraa, pääsääntöisesti lähtöisin kansainvälisten ympäristö- ja luonnonsuojelujärjestöjen ohjelmista. Jos oikeudenkäynneissä menestytään, ne laajenevat muihin tavoitteisiin kuten tasa-arvoon, sosiaaliturvan vähimmäistasoon, kulttuuriarvoihin ja niin edelleen. Menestyminen ei tarkoita menestymistä perinteisessä mielessä, eli asian voittamista. Kanne menestyy jo, kun asia pääsee vireille, asiaa käsitellään, oikeudenkäynti hankkii näkyvyyttä ja valtamedian tukea.[476] Tutkijan asiana ei ole ottaa kantaa siihen, kuinka hyväksyttävää tällainen tavallaan demokratiaa väheksyvä toiminta on.

475. Pessimisti sanoisi tähän, että modernissa valtiossa ei ole montaa aluetta, jota ei hyvällä tahdolla ja riittävällä juridisella osaamisella kyetä ”juridisoimaan”. ”Uusissa” oikeudenkäynneissähän primääritavoite ei ole oikeudenkäynnin voittaminen vaan sen vireille saaminen ja jatkaminen. Siihen taas riittää varsin matala oikeudellistamisen taso.

476. Näkyvyys ei tietenkään ole itsetarkoitus vaan väline. Sillä saadaan aikaan niin sanottua poliittista julkisuutta, joka taas ylläpitää ”sosiaalivaltiollista muutosprosessia”. Ks. Habermas 2004 s. 320 ja 339. Poliittisen julkisuuden voimaa todistaa se huomio, minkä ”tehtailtu julkisuus” on saanut tutkimuksessa.

Muihin maihin verrattuna Suomi ei kuitenkaan ole otollinen ympäristö oikeudelliselle vigilantismille. Poliittisia tavoitteita ei ole Suomessa ollut tapana ajaa oikeudenkäynnein, vaikka suomalaiseen legalismiin on kuulunut poliittisten tavoitteiden perusteleminen oikeudellisilla argumenteilla. Poliittista agendaa on myös – tämäkin on havaittu – vaikea oikeudellistaa. Legalismin perintö saa lisäksi aikaan sen, että asiavaltuutta ei vähäisillä perusteluilla luoda ”tyhjästä”. Sitä paitsi vaatimuksetkin edellyttävät konkretisoimista, jotta niitä pystytään oikeudellisesti käsittelemään. Tuomioistuin ei pysty järkevästi käsittelemään esimerkiksi vaatimusta siitä, että fossiilisten polttoaineiden valmistus ja levitys on lopetettava.

Uudet oikeudenkäynnit testaavat paitsi prosessioikeuden rakenteita myös tämän tutkimuksen kehitysuskoa. Edellä on oletettu, että asiavaltuus jatkaa laajenemistaan. Kysymys on vain siitä, onko laajeneminen hidasta ja asteittaisista vai hyppäyksenomaista ja nopeaa. Tällä hetkellä elämme nopean muutoksen aikaa, mutta se on ehkä ohimenevää. Aika näyttää, ja tulevaisuuden varaan lisäksi jää, kuinka pitkälle laajeneminen jatkuu. ”Uusissa asioissa” kysymys ei kuitenkaan ole enää prosessioikeudellisesta hienosäädöstä, joka ei monia kiinnosta prosessioikeuden tutkijoiden piirin ulkopuolella. Tapausryhmässä 3 asiavaltuus avaa tien oikeudelliseen aktivismiin, joka alkaa järkyttää valtioelinten valtasuhteita. On vaikea uskoa, että vastuunalaiset politiikan toimijat uskoisivat merkittävissä määrin poliittista päätösvaltaa tuomioistuimille. Tuomioistuimet ja oikeudenkäynnit eivät yksinkertaisesti sovi tällaiseen tehtävään, eivätkä tuomioistuimet itsekään pohjoismaissa ole osoittaneet näkyvää innostusta tehtäväkuvansa laajentamiseen. Tuomioistuimet haluavat ”pysyä lestissään” eli traditionaalisella osaamisalueellaan. Valistunut arvaus näin on, että painetta laajennettuihin tulkintoihin syntyy vain ympäristöön ja luontoon liittyvissä asioissa. Niissäkin laajentumistrendi lähivuosina päättyy, kun se törmää rakenteellisiin vastavoimiin.

Oikeudellisella aktivismilla on kuitenkin saavutettu suuria voittoja. Tunnettu esimerkki on Yhdysvaltojen korkein oikeus. Se teki itsestään 1960- ja 1970 -luvuilla ”kulttuurivallankumouksellisen muutostekijän”. Nopea sarja mullistavia ratkaisuja uudisti perustavasti amerikkalaista yhteiskuntaa, tosin sen vakautta syvällisesti järkyttäen.[477] Oikeudellisen aktivismin varjopuolen tai ylipäätään nopeiden muutosten hinnan, yhteiskunnallisen stabiliteetin järkkymisen, ei toki pitäisi ketään yllättää, koska sellaista on nähty muuallakin.[478] Hinta kuitenkin näkyy hitaasti, ja se voidaan selittää primitiivisellä muutosvastarinnalla tai vanhoillisilla asenteilla. Joka tapauksessa yksi

477. Ruotsila 2018 s. 111.
478. Ks. esimerkiksi Fält 1990 s. 249.

historiallinen menestystarina ymmärrettävästi rohkaisee ”uusiin” oikeudenkäynteihin, joilla sen toisinto saadaan käyntiin. Tämä kehitys voi sopivasti autettuna toistua muuallakin, uskotaan. Tällainen usko ei välitä siitä, miten realistisia odotukset ovat.

Jos silmällä pidetään ainoastaan ilmasto- ja luonnonsuojeluasioita, perinteistä prosessioikeutta ei mainittavasti koetella.[479] Tällaiset asiat aktualisoituvat yleisessä lainkäytössä enimmäkseen kysymyksenä siitä, kenellä on asianomistajan asema rikosasiassa. Muutos tässä asiaryhmässä ohjautuu hallintotuomioistuimiin ja hallintolainkäytön tutkimuksen vastuualueelle. Sen tuloksia prosessioikeus käyttää vain lainkäyttölinjojen vertailussa, usein varottavana esimerkkinä. (Tosin tutkimuksellisen väheksyntään ei ole aihetta). Kaikki ”uudet” asiat eivät kuitenkaan ole ympäristö-, ilmasto- ja luontoasioita. Jos oikeuksien piiri laajenee tai asiavaltuus väljenee esimerkiksi eläinten oikeuksiin, myös riita-asioiden lainkäyttö saa osansa uusista ongelmista.

Sen sijaan on ilmeistä, että rikosasian oikeudenkäyntiä käytetään yhä enemmän ratkaisemaan ”poliittisia sisältökysymyksiä” kuten määrittelemään sananvapauden rajoja. Huoleksi on myös noussut, että tuomioistuimet ovat saamassa tehtäväkseen historiallisten totuuksien arvioimisen, esimerkkinä tästä kehityksestä hanke kriminalisoida holokaustin kieltäminen.[480] Tämä väylä voi antaa tuomioistuimille paljon enemmän yhteiskunnallista vaikutusvaltaa kuin huomion keskiöön nousseet ”uudet asiat”. Väylässä kysymys ei ole uusista asioista: tällaiset rikosoikeudenkäynnit ovat olleet aina tuttuja maissa, jotka eivät ole olleet tunnettuja vahvoista demokraattisista perinteistään. Perustava ero ”uusien” ja ”vanhojen” agendaoikeudenkäyntien välillä toki on: ensimmäiset saavat käyttövoimansa kansalaisyhteiskunnasta, kun taas jälkimmäiset ovat nimenomaan julkisen vallan käynnistämiä ja tukemia. ”Uudet rikosasiat” eivät vaadi uutta prosessioikeutta[481], mutta sama perusongelma rasittaa molempia laajenemistrendejä: mitkä tehtävät ylipäätään kuuluvat tuomioistuinten ihanteelliseen toimenkuvaan. Agendan eettinen, sosiaalinen tai yhteiskunnallinen ”hyvyys” ei tietenkään tätä jännitettä tasaa.

479. Siviiliprosessista on sanottu, että siitä jää hyvin vähän tutkittavaa luonnon oikeuksien kontekstissa. Ks. Mäntylä 2010 s. 309. Aivan näin yksinkertaista se ei kuitenkaan ole: näitä kysymyksiä ei vain ole esitetty.

480. Helsingin Sanomat 1.9.2024: ”Laki ei ratkaise tiedettä”. Yleisönosastokirjoitus on historian tutkijalta. Hänen mukaansa ”viime aikoina oikeusistuinten rooli on laajentunut poliittisten sisältökysymysten ratkaisuun. Nyt mennään jo tieteen puolelle.”

481. Esimerkiksi tälle tutkimukselle tunnusomaisia asiavaltuuden ja oikeussuojan tarpeen ongelmia ei synny. Joskus asianomistajan määrittely tuottaa ongelmia: kenen oikeushyviin (jos kenenkään) esimerkiksi kaavailtu holokaustin kieltäminen kohdistuu? Perinteinen määritelmä kytkee asianomistajan aseman loukattuun oikeushyvään. Ks. Vuorenpää 2021 ym s. 415. Määritelmällä ei ole mainittavaa ongelmanratkaisukykyä.

Maailmaan, jossa oikeudenkäynnit tai tuomioistuimet olisivat politiikan tekemisen välineitä, on pakko astua varovasti. On muistettava vanha sanonta; tyhmänrohkeat ryntäävät sinne, mihin enkelit pelkäävät astua. Tätä sanontaa on käytetty sitaattina oikeustieteellisessä tutkimuksessa, vaikka se ei siihen sovikaan. Tutkimus saa olla lähestymistavoiltaan ja menetelmiltään tyhmänrohkeaakin. ”Rohkea” tutkimus vie oikeuskehitystä eteenpäin myös epäonnistumalla. Sen sijaan sanonta on paikallaan oikeuspolitiikassa ja lainsäädännöllisissä kokeiluissa. Lainsäädäntö ei itse asiassa saisi koskaan olla ”kokeilua”. On aiheesta pelätty, että kerran politisoitunutta lainkäyttöä ei niin vain taas epäpolitisoida. Vaikka se tuomioistuimissa onnistuisikin, legitimiteetin ja luottamuksen menetys suuren yleisön silmissä on tavallisesti lopullista.

9. Loppuosa

9.1. ACCESS TO JUSTICE -TUTKIMUS JA PROSESSINEDELLYTYKSET

Access to justice -ajattelu uudistaa voimalla sekä kotimaista että kansainvälistä tutkimusta. Kiista, onko access to justice pelkkä näkökulma, yhteiskunnallisia vaikutteita saanut lähestymistapa vaiko vakava tutkimusmenetelmä, tosin jatkuu. Jonkinlainen yksimielisyys lienee siitä, että access to justice – tarkastelu avaa uusia lainopillisia kysymyksiä, löytää tuoreita argumentaatiolinjoja, vaatii toiminnan tarkastelua ja katsoo tulevaisuuteen. Pragmaattinen prosessioikeuden tutkija (muunlaisia ei kai olekaan) siirtää tämän jälkeen syvällisemmät pohdinnat oikeusteorian vastuualueelle nopeita tuloksia sieltä odottamatta. Oikeusteoriallahan on tunnetusti kiireellisempiä tehtäviä, esimerkiksi totuuden ja oikeudenmukaisuuden määrittely.

Kun tuloksia odotellaan, kannattaa kysyä, mihin prosessioikeuden instituutioihin (käsitteisiin, periaatteisiin, teorioihin, ajattelumalleihin ja niin edelleen) access to justice -tutkimus on tuonut tai on tuomassa muutoksia. Access to justice -virittäytynyt tutkija näkee vaikutuksen kaikenkattavaksi: kaikilla instituutioilla on access to justice -kytkentä, mutta sitä ei vain tulla ajatelleeksi tai sitä ei myönnetä. Perinteisen lainopillisen tutkimuksen kannattaja taas ei juuri toiminnallisia tai käsitteellisiä yhteyksiä niissä huomaa: hän ajattelee hiljaa mielessään, että access to justice on genderkeskustelun kaltainen muotivirtaus, joka omia aikojaan katoaa prosessioikeuden maailmankartalta pysyviä jälkiä jättämättä.

Korrelaatioita mietittyään tutkijoiden pääjoukko luultavasti myöntää, että access to justice -tutkimus vaikuttaa voimakkaasti joihinkin instituutioihin, toiset ottavat siitä vähäisiä vaikutteita, kun taas valtaosa instituutioista on enemmän tai vähemmän immuuneja koko vaikutukselle. Näin tuntuu olevankin. Instituutioissa on yhtäältä avoimia, high sensitivy -alueita, toisaalta taas alueita, joiden suoraa yhteyttä oikeuksiin pääsyyn eli access to justice -tutkimuksen kuningasajatukseen tutkija ei hevin näe, jos hän vierastaa koko ajattelua. Alusta alkaen access to justice -ajattelu on kohdistanut huomionsa oikeudenkäynnin kynnykseen ja oikeudellisen avun saatavuuteen sekä niiden välityksellä oikeudenkäynnin kustannuksiin, asianajamiseen oikeudenkäynnissä sekä oikeudenkäyntien rahoittamiseen. Samoin vaihtoehtoinen

riidanratkaisu, sen kruununa tuomioistuinsovittelu, sijoittuu access to justice -liikkeen saavutusten listalle. Vanhat prosessuaaliset instituutiot kuten prosessinedellytykset näyttävät varsin immuuneilta access to justice -ärsykkeille: ne ehkä tuntuvat mutta eivät tuo lopulta mainittavia muutoksia. Ennalta oli selvää, että paine (jos sitä ylipäätään on) kohdistuu kolmeen prosessinedellytykseen: tuomioistuinkelpoisuuteen, oikeussuojan tarpeeseen ja asiavaltuuteen tässä järjestyksessä.

Kirjan alkusivuilla epäiltiin, antaako access to justice -lähestymisote – niin hedelmällinen kuin se yleensä prosessioikeuden tutkimuksessa onkin – tuloksia, kun tarkasteltavana on prosessilain yksityiskohta, ”tekninen este”, tässä siis asiavaltuus. Kysymys 1 haki aluksi asiavaltuudelle paikkaa prosessioikeuden järjestelmässä. Tässä suhteessa tutkimus ei tuonut paljoakaan uutta, ellei sellaiseksi katsota systematiikan hienosäätöä. Asiavaltuus on perinteinen prosessinedellytys. Tässä tutkimuksessa se kuitenkin luettiin uuteen kategoriaan eli asiaan liittyviin prosessinedellytyksiin. Asiavaltuuden sisaredellytyksiä ovat oikeussuojan tarve ja tuomioistuinkelpoisuus. Oikeussuojan tarve ja asiavaltuus vaikuttavat toisiinsa, mistä syystä ne nousevat monesti esiin samassa oikeudenkäynnissä. Perinteisissä oikeudenkäynneissä erimielisyys asian tuomioistuinkelpoisuudesta on ollut aikanaan epätavallinen ilmiö.[482] Tässä suhteessa mikään ei ole muuttunut. Sen sijaan ”uusissa” asioissa siitä tulee merkittävä, ja kysymys tuomioistuinkelpoisuudesta linkittyy tavallisesti kysymykseen asiavaltuudesta ja oikeussuojan tarpeesta.

Jopa omassa kategoriassaan asiavaltuus on erikoinen prosessinedellytys, koska sen ei oikeastaan pitäisi prosessinedellytys ollakaan. Asiavaltuus on siihen tarkoitukseen liian häilyvä, ja se vetää, toisin kuin muut prosessinedellytykset, liiaksi vaikutteita aineellisesta oikeudesta. Tästä seuraa, että asiavaltuuden tulkintaan siirtyy helposti sellaisia tosiseikkoja, jotka vaativat todistelua, edellyttävät omaa tulkintaansa tai ovat suorastaan kiistanalaisia oikeudenkäynnin loppuun saakka. Asiavaltuus ei tästä syystä kykene täyttämään prosessinedellytysten perinteisiä tehtäviä. Se ei ensiksikään luo perustaa tulevalle asiakäsittelylle, koska sen tutkiminen on jo asiakäsittelyä. Toiseksi asiavaltuuden puuttuminen ei lopeta alkuunsa aiheettomia eli turhia oikeudenkäyntejä, kuten oikean prosessinedellytyksen tulisi tehdä. Asiakäsittely alkaa, ja sitä paisuttaa sen asiavaltuuden käsittely, jonka olemassaolon tulisi olla asiakäsittelyn ehto.

482. Joskus tietenkin tuomioistuimet kohtasivat ongelman. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 1970 II 54 kiisteltiin, oliko kirkonkirjan tehdyn merkinnän poistaminen yleisille tuomioistuimille kuuluva tuomioistuinasia. Ratkaisussa KKO 1969 II 6 vastaajaa vaadittiin peruuttamaan tehty sukunimen muuttaminen ja säilyttämään entinen nimi. Kummassakin tapauksessa kanne jätettiin tutkimatta. Ratkaisuissa näkyy myös dualistisen lainkäytön tuoma etu: tuomioistuimet katsoivat vain, että tällainen asia ei kuulunut yleiselle tuomioistuimelle. Siihen, oliko asia ylipäätään tuomioistuinasia, ei tarvinnut eikä oikeastaan saanutkaan ottaa kantaa.

Vallitseva teoria väitteenvaraisesta asiavaltuudesta tuntuu ratkaisevan asiavaltuusongelman. [483] Teorian mukaan asiavaltuus prosessinedellytyksenä ja asiavaltuus kanteen hyväksymisen edellytyksenä yhdistyvät: niitä käsitellään oikeudenkäynnissä yhdessä. Ero edellytysten välillä tehdään vasta tuomioistuimen ratkaisussa, toisin sanoen ne erottuvat vasta tuomiossa. Lopputulos näkyy ennen kaikkea siinä, miksi ratkaisu nimetään, hylätäänkö kanne vai jätetäänkö se tutkimatta. Hylkäämisellä ja tutkimatta jättämisellä on merkittävä ero oikeusvaikutuksissa. On väitetty, että joissakin asiatyypeissä väitedoktriinia (eli teoriaa asiavaltuuden väitteenvaraisuudesta) sovelletaan usein väärin. Kanteita ja hakemuksia jätetään tutkimatta, vaikka ne olisi pitänyt hylätä. Havainto yllättää: teorian pitäisi toimia päinvastoin eli tuottaa asiavaltuuden aineellisuutta suosivia tulkintoja, toisin sanoen antaa ”virheellisiä” hylkääviä ratkaisuja. Jos havainto on oikea ja yleistettävissä, aineellistunut asiavaltuus prosessuaalistuu uudelleen entistä laajempana, mikä taas tuntuu järjettömältä lopputulokselta. Teorianhan ei pitänyt vaikuttaa asiavaltuuden sisältöön, kaikkein vähiten laajentaa sen käyttöalaa.

Teorian periheikkous on kuitenkin siinä, että konstruktio ei ratkaise kysymystä, mitkä ovat sellaisia ”oikeuksia”, että ne väitettyinä oikeuttavat asian käsittelyn aloittamiseen ja oikeudenkäynnin loppuun viemiseen. Johdonmukaisesti seurattuna teoria sallii uusien oikeuksien luomisen ja viemisen tuomioistuimeen ”oikeussuojan saamiseksi” kyseisille kvasioikeuksille. Samalla se luo harhan siitä, että nämä ”oikeudet” ovat aitoja oikeuksia, koska niistä jo käydään oikeutta. Tämä taas kääntää päälaelleen normaalin logiikan oikeudenkäynnissä. Kun normaalisti oikeus – oikeuden loukkaaminen tai joskus epävarmuus oikeudesta – johtaa oikeudenkäyntiin, ”uusissa” asioissa tavoitteena on johtaa oikeuksia oikeudenkäynnistä. Oikeuskäytännössä ei olekaan ratkaisuja, joissa teoriaa olisi sen ydinalueen ulkopuolella de facto hyödynnetty: asiavaltuuden tai sen muunnelman) olemassaolo on aina tutkittu perusteellisesti. Hallintolainkäytössä itse teoriakin on tuntematon: kansalainen ei saa valitustaan tutkituksi sillä perusteella, että hän väittää olevansa oikeutettu valittamaan.

Täysin hyödytön väitteenvaraisuuden teoria ei toki ole. Se toimii, kun kantajalla on perinteisen nomenklatuuran mukainen (väitetty) oikeus. Näitä ovat omistusoikeus, velkojan oikeus saatavaan ja immateriaalinen yksinoikeus. Tällöin väitteenvaraisuudella ylitetään olettamuksen varassa prosessinedellytysten kynnys. Sen sijaan

483. Väitedoktriinista on sanottu, että se toimii hyvin tutkimuksessa. Ks. Norrgård 2022 s. 986. Huomautus on monitulkintainen. Kontekstissaan (se on vastaväittäjän lausunnossa) se voi viitata kyseiseen tutkimukseen ja on näin tunnustus. Doktriinia vastustava tutkija tuntee kiusausta ymmärtää se yleistetysti ja sananmukaisesti: väitedoktriini on hyvä tutkimuksen työkalu – se ainakin peittää ongelmat – mutta hyödytön käytännön ratkaisutilanteissa.

näin saavutettava hyöty voidaan aiheellisesti riitauttaa: asianosaiset pakotetaan täysimittaiseen ja kalliiseen oikeudenkäyntiin sen selvittämiseksi, oliko kantajalla asiavaltuus vai ei. Väitteenvaraisuuden teorian kyky ratkaista ongelmia putoaa lisäksi merkittävästi, kun kantaja perustaa vaatimuksensa access to justice -liikkeen toisen aallon tarkoittamiin oikeuksiin. Nämä oikeudet ovat epämääräisiä, fragmentaarisia, kollektiivisia ja sumeita: kuvailuun käytettyjen adjektiivien määräkin osoittaa, että joukko on äärimmäisen hajanainen. Se koostuu oikeuksista, niiden aihioista ja hyvistä tarkoituksista. Joukon valtaosa ehkä on oikeuksia myös perinteisessä mielessä, sillä ne olisivat periaatteessa saavutettavissa oikeudellisin keinoin. Se on vain hankalaa, riskialtista tai kannattamatonta. Nämä oikeudet ovat osuvan sanonnan mukaan tosiasiallisesti mutta eivät juridisesti oikeudenkäyntikelvottomia.

Kysymys 2 kuului, millaiseen asiavaltuuden käsitteeseen ja sitä toteuttavaan tulkintaan access to justice -lähestyminen johtaa. Vastaus ei ole yksiselitteinen, vaikka lähestymistapa toi jo hieman uutta tietoa. Yhtäältä matala ”prosessuaalisen” asiavaltuuden kynnys ja aineellistunut asiavaltuus kuvainnolliset päästävät oikeudenhakijan kunnolla tuomioistuimeen: access to justice -tavoite toteutuu, kun taas korkea asiavaltuuden kynnys saavuttaa enintään access to court -tavoitteen. Näin yksiviivaista mekanismia harva jos kukaan oikeudenhakija haluaa: miksi tuoda asia tuomioistuimeen vain, jotta se jäisi tutkimatta.[484] Oikeudenhakija on entistä huonommassa asemassa, kun hän läpikäy täysimittaisen oikeudenkäynnin mutta hänen (aineelliset) vaatimuksensa jäävät kuitenkin tutkimatta. Hän ei päässyt oikeuksiinsa mutta sai niskoilleen uuden kustannustaakan. Dilemmaan on itsestään selvä vastaus: ilmiselviin asiavaltuuden puutteisiin tartutaan heti, ja asia jätetään oikeudenkäynnin valmisteluvaiheessa tutkimatta, ellei puutetta nopeasti korjata. Jos taas asiavaltuus on ainoastaan epäselvä (oikeustila on vakiintumaton) tai tulkinnanvarainen (asiavaltuuden myöntävä tulkinta on sallittujen tulkintavaihtoehtojen joukossa) päätös asiavaltuudesta tehdään vasta asiakäsittelyn yhteydessä.

Hyöty tällaisesta säännöstä on luonnollisesti vähäinen. Sääntö on sisällöllisesti vastaansanomaton, mutta sen käytännön toteuttaminen sisältää alkuperäisen ongelman: milloin asiavaltuuden puuttuminen on ilmiselvä, milloin asiavaltuus on vain epävarma. Hieman enemmän apua saadaan siitä, että asianosaisille, ennen kaikkea kantajalle suodaan aikaisempaa enemmän määräämisvaltaa. Häntä vähin-

484. Vilkkaalla mielikuvituksella toki tällaisellekin oikeudenkäynnille ehkä löytyy strateginen tavoite. Se osoittaa esimerkiksi sen, ettei asia kuulu tuomioistuimille vaan siihen on puututtava muilla keinoilla, esimerkiksi hallinnollisella valvonnalla. Tällaiset tilanteet ovat kuitenkin niin poikkeuksellisia, ettei niitä tarvitse ottaa huomioon. Kotimaisessa oikeuskäytännössä ei ole tapauksia, joissa tämä epäily tulisi lukijan mieleen.

täänkin informoidaan käsittelyn vaihtoehdoista ja niiden seurauksista, jonka jälkeen hän saa tilaisuuden kertoa oman mielipiteensä, eli tavallaan valita oman optionsa. Asiavaltuushan on ennen kaikkea kantajan ongelma. Vastaaja on aina asiassa asiavaltuutettu, koska häneen kohdistettu vaatimus antaa hänelle asiavaltuuden siihen vastaamiseen. Informoivan prosessinohjauksen jälkeen kantaja saa pitkälti päättää, haluaako hän asiavaltuuskysymykselle ”prosessinedellytysmäisen” vai ”asiaedellytysmäisen” käsittelyn.

Ensimmäisessä asiavaltuus käsitellään ja ratkaistaan valmistelussa sillä tiedolla, joka on käytettävissä. Jälkimmäisessä vasta päätösneuvottelu antaa vastauksen, oliko kantaja asiavaltuutettu. Prosessioikeuden teoria ei tätä vastausta niele: vakaa tulkinta on, että ehdottomat prosessinedellytykset (jollainen asiavaltuus on) jäävät asianosaisten määräämisvallan ulottumattomiin. Vastaväite kylläkin kuuluu, että nyt on kysymys epävarman asiavaltuuden käsittelyn tavasta ja ajoituksesta eikä siitä, otetaanko se huomioon vai ei. Vastaajallekin on pakko jättää jotain sanottavaa. Pakottaahan ”asiaedellytysmäinen” malli hänet täysimittaiseen ja lopputuloksen kannalta ehkä tarpeettomaan oikeudenkäyntiin, jos kanne kuitenkin jää tutkimatta. Ankara kuluvastuu kuitenkin takaa hänelle korvauksen taloudellisesta vahingosta. Henkinen rasitus, jolta vastaaja ei tässä vaihtoehdossa välty, on pakko hyväksyä kantajan parantuneen oikeuksiin pääsyn hintana. Win-win -ratkaisua kun ei ole löydettävissä. Asiaa ei samanaikaisesti voida tutkia ja jättää tutkimatta.

Kysymyksessä 3 haluttiin tietää, mitkä periaatteet ohjaavat asiavaltuuden määräytymistä. Vastaaminen vaatii, että yhtäältä säännelty alue ja toisaalta sääntelemätön alue erotetaan. Säännellyllä alueella asiavaltuus osoitetaan kolmella lakitekniikalla: henkilömäärittelyllä, asiamäärittelyllä tai tehtävämäärittelyllä. Yksikään niistä ei ole prosessioikeuden periaatteiden kannalta ihanteellinen. Henkilömäärittelyssä säännös luettelee ne henkilöt, joilla on asiavaltuus. Luettelo herättää aina ensikysymyksen, onko se esimerkinomainen vai tyhjentäväksi tarkoitettu. Joskus lainvalmisteluasiakirjat tämän kertovat, mutta luokittelu ei välttämättä ole harkittu eikä perustelulausumilla ole varsinaisen oikeuslähteen arvoa. Lainvalmistelijan näkemyksestä, mikä olisi säännöksen oikea tulkinta, saadaan siis poiketa, joskin tuomioistuimet ovat yleensä pitäytyneet lain perustelujen mukaisessa linjauksessa. Kaikkein selvintä se on ollut asioissa, jotka sitoutuvat yksittäisiin henkilöihin.

Asiamäärittelyssä taas oikeudenhakijan suhde itse asiaan on ratkaiseva. Määrittelyssä tämä tavallisesti kerrotaan ilmoittamalla, että asian tulee ”koskea” henkilöä,

jotta hän olisi siinä asiavaltuutettu. Objektiivisia kriteerejä sille, milloin asia ”koskee” henkilöä, ei ole. Kriteeri on avoin tulkinnalle, ja sen sovellukset ovatkin auttamatta harkinnanvaraisia ad hoc -kannanottoja. Se taas on prosessioikeuden teorian kannalta pahin vaihtoehto, koska se luo koko oikeudenkäynnin kestävän epävarmuuden tilan. Kriteeri myös samalla aineellistaa asiavaltuutta, koska sen soveltaminen edellyttää jo melko perusteellista syventymistä yksittäistapauksen olosuhteisiin. Asiamäärittely on eräänlaista näennäissääntelyä. Asiavaltuudesta voidaan osoittaa säännös sitä kyselevälle, mutta säännös ei anna lainkaan tukea sitä soveltavalle. Pahiten tästä tulkinnallisesta epävarmuudesta kärsii oikeudenhakija, joka kantaa suurimman riskin, jos asia jää lopulta kuitenkin tutkimatta. Tehtävämäärittelyssä asiavaltuus sitoutuu tehtävään, yleensä lakisääteiseen, jota henkilö hoitaa. Ratkaistavaksi kuitenkin jää, milloin oikeudenkäynti liittyy tehtävään, toisin sanoen tehtävä vaatii oikeudenkäyntiin osallistumista. Tehtävämäärittely on huonoista vaihtoehdoista paras, vaikka sen tunnustaminen ei kumoa keskeistä johtopäätöstä.

Yhdessäkään tekniikassa ennustettavuus ei ratkaisevasti parane eikä tuo varmuutta asiavaltuuden ”oikeasta” tulkinnasta. Ihme ei siis ole, että säännökset eivät vähennä kiistoja asiavaltuudesta. Pikemminkin näyttää siltä, että ne ovat omiaan provosoimaan tällaisia kiistoja ja väitteitä asiavaltuuden puuttumisesta. Tämä kävi ilmeisesti tapausryhmän 2 analyysissä. Tapausryhmässä 1 tuloksia ei itse asiassa saatu, koska tämän tutkimuksen keskeistä tutkimuskohdetta, oikeuskäytäntöä, on liian vähän. Harvoissa tapauksissa asiavaltuuden ongelma on ratkaistu aineellistamalla ongelma. Tapausryhmässä 3 lakiteknisten konseptien vertailu ei tietenkään tule kuuloon: asiathan ovat myös tässä merkityksessä ”uusia”. Asiavaltuudesta ei ole sen enempää sääntelyä kuin vakiintuneita tulkintojakaan.

Sääntelemättömällä alueella vallitsee tulkinnallinen anarkia. Kannattaa panna merkille, että myös tapausryhmissä 1 ja 2 monet asiavaltuuskysymykset tosiasiallisesti ovat vailla sääntelyä, vaikka asiavaltuudesta on näennäisesti paljon säännöksiä. Perinteisten oikeuksien alueella kaksi primäärisääntöä on saanut kannatusta. Subjektisäännön eli subjektiivisen oikeuden säännön mukaan asiavaltuus on ainoastaan oikeussuhteen subjektilla. Kanne on näin jätettävä tutkimatta, jos asianosainen ei ole kiistanalaisen oikeussuhteen subjekti: ”kukaan ei saa käydä oikeutta toisen oikeuksista”, kuten traditionaalinen perustelu tälle jo väistyvälle teorialle on kuulunut. Perustelu kuulostaa jylhältä ja vastaansanomattomalta, mutta se ei oikeastaan sano mitään hyvin rajatun käyttöalansa ulkopuolella. Mikä oikeus sitten on toisen oikeus?

Subjektisääntöä on jatkettu liittämällä siihen egoistisuusvaatimus (’suoritus itselle -sääntö’). Asiavaltuus edellyttää syntyäkseen, että asianosainen vaatii etua tai hyötyä nimenomaan itselleen. Oikeuskäytäntö ei ole näitä sääntöjä käyttänyt, ja niiden praktinen arvo onkin marginaalinen. Kumpikin tuo enemmän kysymyksiä kuin mitä se ratkaisee. Esimerkiksi: miksi suoritusta ei saa vaatia kolmannelle, jos tämä on ilmoittanut ottavansa sen vastaan tai antanut luvan oikeudenkäyntiin?

Oikeuskäytäntö on kehitellyt yksittäistapauksissa omia, enimmäkseen rajallisia sekundäärisääntöjä. Laajentuvaa asiavaltuutta tukee muun muassa syntyvä oikeussuojan aukko, ”järjestelmäaukko” tai omistajaton tila, jotka ovat olleet asiavaltuuden syntyperusteina muutamassa ratkaisussa. Ihmis- ja perusoikeusajattelulle ei sen sijaan ole annettu mainittavaa painoa asiavaltuustulkinnoissa. Siihen on välillä vedottu laajennetun tai ainakin normaalista poikkeavan asiavaltuuden tueksi. Tuomioistuimet ovat torjuneet vaikutuksen rutiinimaisesti, usein viittaamalla ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntöön.[485] Oma-aloitteisesti tuomioistuimet eivät ole ottaneet esille ihmisoikeuksien tai perusoikeuksin vaikutusta, vaikka asiavaltuus on riitautettu väitteellä tai ihmisoikeudet on muutoin tuotu asiassa esille, toisin sanoen niitä ei ole käytetty nimenomaan asiavaltuuden perusteluna tai asiavaltuuden kiistämiseen.

Soveltamisvaikeudet asiavaltuudessa pahenevat, kun mennään vakiintuneiden oikeuksien piirin ulkopuolelle. Sana ”oikeus” määrittää heikosti näitä oikeuksia. Näin tuomioistuin tutkii (ja vastaaja voi kiistää) ensiksikin, onko ”oikeudenhakijalla” tällainen ”oikeus”. Jos oikeus tunnustetaan (mikä sekään ei ole itsestäänselvyys), joudutaan ratkaisemaan, kuuluuko siihen asiavaltuus kuten oikeus kanteen nostamiseen, päätöksestä valittamiseen ja niin edelleen. Asiavaltuuden sisältävää oikeutta kutsutaan monesti subjektiiviseksi oikeudeksi. Nimike merkitsee fundamentaalista muutosta oikeusasemissa: ainoastaan subjektiivinen (uusi) oikeus avaa tien oikeuden hakemiseen, viime kädessä kanteella oikeuden ylläpitämisestä vastaavaa tahoa vastaan. Taho on tyypillisesti julkinen valta, kunta, valtio tai Euroopan unioni. Kuten edellä todettiin, teoria asiavaltuuden väitteenvaraisuudesta pettää uusissa oikeuksissa. Väitteenvaraisuuden teoria nimittäin tarkoittaisi, että jokainen saisi mielin määrin luoda uusia oikeuksia ja saada ne oikeudellisesti (ja asiallisesti) tutkittaviksi tuomioistuimissa. Oikeuspoliittinen keskustelu on kuitenkin pannut merkille edellä havaitun dilemman: on vakavissaan kysytty, voiko oikeuksia vaatia, vaikka niitä ei toistaiseksi

485. Näin esimerkiksi ratkaisu KKO 2009:67. Tapauksessa häätöasian vastaaja vetosi varsin kekseliäästi kotirauhaan ja yksityiselämän suojaan.

ole olemassa. Kun normaalisti oikeus tulee ennen oikeudenkäyntiä, uusissa oikeudenkäynneissä asia on käänteinen: oikeudenkäynti tulee ennen oikeutta!

Poliittiselle agendalle tällaiset ei-oikeudet tietenkin kelpaavat, mutta niiden oikeudellisuus on eri asia. Mielikuviin vetoava kielenkäyttö sisältää kekseliään yrityksen suoralta kädeltä ”oikeudellistaa” nämä vaatimukset, jotta oikeudenkäynnin prosessinedellytykset, ennen kaikkia vaatimukset asiavaltuudesta, oikeussuojan tarpeesta ja tuomioistuinkelpoisuudesta täyttyvät. Oltiin näistä oikeudenkäynneistä mitä mieltä tahansa, niissä on perinteiselle asiavaltuusopille vieraita piirteitä. Niissä ensiksikin asiavaltuus erottuu ja on pakko erottaa primäärisestä perustastaan. Toiseksi perinteinen kielto asiavaltuuden erottamisesta – eli niin sanottu prosessimandaatin siirtämisen kielto – menettää pohjansa. Mitä tarkoitusta kielto palvelisikaan, kun asiavaltuus on jo valmiiksi erillään oikeudesta.

Kysymys 4 koski asiavaltuuden käsittelyä oikeudenkäynnissä. Se on kysymyksistä helpoimmin vastattavissa. Asiavaltuus on ehdoton prosessinedellytys: tuomioistuin tutkii sen oma-aloitteisesti, eikä se missään oikeudenkäynnin vaiheessa preklusoidu.[486] Myöskään asianosaisten tahdolla ei ole merkitystä: tuomioistuin tutkii ja soveltaa edellytystä, vaikka asianosaiset yksimielisesti katsoisivat, että edellytys vallitsee. Syytä tarkistaa perinteistä näkemystä, jonka mukaan asiavaltuuden puute otetaan huomioon viran puolesta, ei tutkimuksessa käynyt ilmi. Tosin kysymys on varsin akateeminen, sillä vastaaja herkästi vetoaa asiavaltuuden puuttumiseen. Tiivistetyt ratkaisuselostukset eivät kylläkään oikeuta sanomaan, että näin olisi aina asianlaita, mutta vahva pääsääntö se joka tapauksessa on. Sen sijaan tässä tutkimuksessa ei hyväksytä jyrkkää kantaa, jonka mukaan asiavaltuus kaikilta osin jää asianosaisten määräämisvallan ulkopuolelle. Heidän ja myös yksin kantajan näkemyksille asiavaltuudesta on annettava painoa. Jos asiavaltuus on tulkinnanvarainen, mutta asianosaiset ovat yhtä mieltä siitä, tuomioistuimen ei pitäisi kehitellä omia asiavaltuustulkintojaan. Yksimielisyys tietenkin osoittaa, että oikeudenkäynti on asianosaisten mielestä heidän riidassaan tarpeellinen. Muutoinhan konflikti vain jatkuu ratkaisemattomana eli ”jäätyneenä”. Yksittäinen oikeudenkäynti ei lisää tuomioistuinlaitoksen työtaakkaa eikä rasita valtiontaloutta, mitkä ovat olleet tiukan asiavaltuuden perinteiset järjestelmätason motiivit, oli kysymys asiavaltuuden huomioon ottami-

486. Väitteen ”laiminlyöminen” voi kylläkin haitata kumpaakin asianosaista: asiavaltuuteen ei oteta kantaa ajoissa. Ks. Lindell 1993 s. 24. Teoriassa mahdollista on sekin, että ilmeinen ja vain vastaajan tuntemaan seikkaan perustuva laiminlyönti voi johtaa vastaajan ja joskus hänen asiamiehensäkin ankaroitettuun kuluvastuuseen, vaikka hän voittaa (OK 21:5). Asianosainen kun tarkoituksella pitkittää oikeudenkäyntiä ja aiheuttaa vastapuolelle (tässä kantajalle) ylimääräisiä kustannuksia.

sesta tai sen tulkinnasta. Tuomioistuinten tehtäväksi ei myöskään kannata sälyttää huolenpitoa oikeusjärjestelmän systeemisestä selkeydestä.

OK 5 ja 6 luvut tarjoavat kohtuulliset menettelypuitteet asiavaltuuden käsittelylle ja sitä koskevalle ratkaisulle. Prosessilaki rakentuu olettamukselle asiavaltuudesta prosessinedellytyksenä. Asiavaltuus tutkitaan ja ratkaistaan valmistelussa. Tämä käsittelyura sopii tietenkin hyvin oikeuskysymyksen tyyppisille ratkaisutilanteille. Jos asiavaltuus pitkälle aineellistuu, se tuhoaa sekä prosessinedellytyksen että valmistelun perusidean. Valmistelusta tulee sen osalta oma pienoisoikeudenkäyntinsä (mini trial syndrome), koska se vaatii jo todistelua, mikä taas ei kuulu lain valmistelukonseptiin. Aineellistunut asiavaltuus siirtyy monesti pääkäsittelyyn, mikä sekin on konseptin vastaista. Aineellisen asiavaltuuden käsittelyä kuitenkin jäsentää prosessilain tarjoama mahdollisuus järjestää erillinen valmistelu ja erillinen pääkäsittely. Ratkaisuselostukset kuitenkin antavat vaikutelmaksi, että näitä optioita ei juuri käytetä.

Asianosaiselle, jonka asiavaltuus on kyseenalainen, on annettava kunnon tilaisuus puutteen korjaamiseksi. Tästä periaatteesta ei ole erimielisyyttä, joskin mahdollisuuksia asiavaltuuden puutteiden korjaamiseen on epäilty. Totta onkin, että formaalinen korjaamistilaisuus jää tyhjäksi muodollisuudeksi, jos kaikki keinot korjaamiseksi ennalta torjutaan tai kielletään. Korjaaminen tapahtuisi käytännössä useimmiten erilaisin sopimusjärjestelyin. Niihin taas on suhtauduttu täyskielteisesti: järjestelyt on tulkittu prosessimandaatin kiellon vastaisiksi. Tulkinnassa kielto (joka ei, todettakoon, edes saa tukea prosessilaista) on ulotettu absurdin pitkälle. Vireillä olevan oikeudenkäynnin synergiaetua on tietenkin järkevä käyttää hyväksi, jos se ei vaaranna vastaajan oikeussuojaa. Joskus virhe asiavaltuudessa on oikaistavissa pelkällä asianosaisasetelman selventämisellä, joskus taas tarvitaan materiaalisen oikeusaseman siirtäminen, joskus kenties riittää uusien argumenttien esiintuominen.

Oma kysymyksensä on, millaisen objektiivisen oikeusvoiman saa päätös, joka toteaa asiavaltuuden puuttumisen. Vanha periaate on ollut, että tutkimatta jättäminen ei saa oikeusvoimaa, koska oikeusvoima on käsitteellisesti vain asiaratkaisujen ominaisuus. Tätä dikotomista asetelmaa on täydennetty lisäyksellä, että myös tutkimatta jättäminen pääsee osalliseksi oikeusvoimasta, jos sen aiheuttanut asiantila on lopullinen, toisin sanoen pysyvä eli muuttumaton ja lisäksi korjaamiskelvoton. Sääntö on hankala sovellettava. Oikeusvoiman samanlaisuus asiaratkaisuissa ja prosessiratkaisuissa on toki perusteltua, etenkin kun kielenkäyttö vaihtelee. Joskus kanne hylätään, vaikka se pitäisi itse asiassa jättää tutkimatta (näinhän käy aineellistetuissa

prosessinedellytyksissä) tai jätetään tutkimatta, vaikka se pitäisi hylätä (näin käy, kun aineellisoikeudellinen edellytys luokitellaan virheellisesti prosessinedellytykseksi). Asiantilan muuttumattomuuden arvioiminen on kuitenkin vaikeampaa miltä se kuulostaa. Arvio vaatii esimerkiksi yhtäältä tietoa siitä, mikä kaikki voi muuttaa asiantilaa. toisaalta taas sen selvittämistä, ettei yksikään tästä ”kaikesta” ei ole jo toteutunut eikä voi toteutua tarkasteltavassa asiassa.

9.2. MITÄ TILALLE?

Asiavaltuuden tarkoitus jää lukijalle helposti hämäräksi. Sen tavoitteita ei oikeastaan ole koskaan kunnolla analysoitu, vaikkakin asiavaltuuden tarkoitusta on kuvattu monesti samanlaisin sanakäänteín. Asiavaltuuden ensisijainen tavoite on estää ulkopuolisten sekaantuminen todellisten intressitahojen välienselvittelyyn, viime kädessä oikeudenkäyntejä aloittamalla tai niihin osallistumalla. Asiavaltuus on näin tapa toteuttaa ulkopuolisen intervention kielto. Joskus tavoite kerrotaan moniselitteisemmin: asiavaltuuden tarkoitus on tukea oikeusjärjestyksen toteutumista. Tavoitteen tarpeellisuutta voi epäillä, vaikka sen perimmäinen oikeutus tunnustetaankin. Vaara siitä, että joku kävisi oikeutta ”toisen oikeudesta” – mikä on perinteinen iskulause – on pohjoismaissa jokseenkin teoreettinen. Ankara kuluvastuu ja korkea oikeudenkäyntikynnys saavat aikaan, että kansalaiset eivät käy oikeutta edes omista oikeuksistaan, puhumattakaan muiden oikeuksista. Oikeudenkäynnin tielle lähteminen on esimerkiksi Suomessa takuuvarma merkki omasta intressistä, oli intressi sitten taloudellinen, moraalinen tai yhteiskunnallinen, esimerkkinä ympäristöarvojen varjeleminen.

Tuulesta temmattu vaara sivullisen sekaantumisesta toisen oikeuksiin ei kuitenkaan ole. Ankaran kuluvastuun puuttuessa joissakin maissa on käynnistetty oikeudenkäyntejä, joilla ei tunnu olevan reaalista kosketuspintaa kummankaan asianosaistahon intresseihin. Common law-maissa standing-oppi on näin välttämätön. Suomessa asiavaltuuden ensisijainen tavoite näyttää kuitenkin saavutetun ja edelleen saavutettavan erinomaisen hyvin. Julkaistussa oikeuskäytännössä ei ole yhtään tapausta, jossa syntyisi edes epäilys siitä, että ulkopuolinen yrittää käydä oikeutta toisen oikeuksista. Asiavaltuudelle on hakemalla löydetty toissijaisiakin tavoitteita. Asiavaltuudella suojataan yhtäältä tuomioistuinta asiaruuhkilta, toisaalta potentiaalisia vastapuolia turhilta oikeudenkäynneiltä. Access to justice -tutkijat eivät perinteisesti

ole asettaneet tärkeysjärjestyksessä tuomioistuinten suojaamista asiaruuhkilta kovin korkealle. Suomessa asiamäärät laskevat, ja ajatus tuomioistuinten suojaamisesta asiatulvalta kuulostaa leikinlaskulta. Useimmat tuomioistuimet sitä paitsi toivovat, näin väitetään, saavansa enemmän kunnollisia riita-asioita iänikuisten rikosasioiden ja lapsen huoltoon liittyvien riitojen seuraksi. Tosiasiallinen tai lakisääteinen lakimiespakko sääntelee tuomioistuimiin tulevien asioiden määrää ja koostumusta paljon kustannustehokkaammin – ja ilman niitä periaatteellisia ja praktisia ongelmia, joita asiavaltuuden tulkinnat tuovat mukanaan. Ohimennen todettakoon, että lakimiespakko ja ankarat prosessinedellytykset eivät ole ainoa keino estää ”turhia” tai ”liiallisia” oikeudenkäyntejä. Joissakin maissa access to justice -ilmiö on yritetty torjua nostamalla oikeudenkäyntimaksuja.[487] Se on herättänyt ristiriitaisia ajatuksia. Yhtäältä korkeammat maksut lisäävät asianosaisten kustannustietoisuutta, toisaalta taas maksut eivät tehoa niissä tapauksissa, joissa niistä juuri haluttaisiin apua.

Sen sijaan vastapuolen suojaaminen turhilta oikeudenkäynneiltä on sinänsä hyväksyttävä tavoite, kunhan vain etukäteen tiedettäisiin, mikä on tai oli turha oikeudenkäynti tai edes mikä ylipäätään on turhaa oikeuden käymistä. Tällaisen erottelun mahdollisuudessa access to justice-tutkimus on ollut skeptinen. Kovin tehokas asiavaltuus ei tässäkään ole. Tässäkin suhteessa lakimiesapu on luotettavampi väline. Lakimies tunnetusti karsii huonon menestymisennusteen eli ”toivottomat” asiat. Hän kieltäytyy toimeksiannosta jo oman ammatillisen maineensa takia, vaikka hän ei ehkä päämiehensä reaktioista välittäisikään. Luultavaa on, että asioiden karsinnassa otetaan huomioon myös prosessinedellytykset kuten asiavaltuus. ”Turhat” asiat ovat tästä syystä enimmäkseen maallikon omatoimisen asianhoitamisen tuoma ongelma. Riita-asioista tällaiset oikeudenkäynnit ovat tyystin hävinneet, kun vuoden 1993 uudistus teki lakimiehen käyttämisen tosiasiallisesti pakolliseksi. Myöhemmät OK 15 luvun uudistukset nostivat siinä määrin ammattimaisen asianajamisen pätevyysvaatimuksia, että lakimiehen nostamat turhat kanteet ovat oikeushistoriaa. Se seikka, että kanne jää tutkimatta, ei nimittäin tarkoita samaa kuin kanteen turhuus.

Ensisijaisella ja toissijaisella osatavoitteella on rakenteellinen ero. Ensimmäisessä oikeudenhaltijaa suojataan siltä, että muut käyvät oikeutta hänen oikeuksistaan, kun taas toissijaisessa tavoitteessa oikeudenhaltija saa suojaa häneen kohdistettuja oikeudenkäyntejä vastaan. Tavoitteenasettelu hämmentää lukijaa. Toissijainen tavoite rinnastaa yhteismitattomat tuomioistuimen ja aidon oikeudenhaltijan: lisäksi siinä

487. Korotetuilla maksuilla on haluttu rajoittaa etenkin sosiaaliturva-asioihin liittyviä oikeudenkäyntejä. Ks. Hietanen-Kunwald 2015 s. 52. Suomessa päinvastoin tämä asiaryhmä on saanut vapautuksen oikeudenkäyntimaksuista.

käytetään latautunutta adjektiivia ”turha”. Aitoa oikeudenhaltijaa itse asiassa tulisi suojata aiheettomilta oikeudenkäynneiltä, kun taas adjektiivi ”turha” voitaisiin varata tuomioistuinnäkökulmaan. ”Turha” oikeudenkäynti on esimerkki oikeudenkäynti asiassa, joka olisi tullut sopia tuomioistuimen ulkopuolella tai joka on liian pienen intressin asia, jotta se ansaisisi paikan valtiollisessa lainkäytössä (praetor non curat minimis -doktriini). Eri asia on, että kyseinen periaate on vastoin access to justice -liikkeen toisen aallon tavoitteita. Aaltohan päinvastoin vaati kunnollista oikeussuojaa myös hämärille, sumeille, kollektiivisille ja fragmentaarisille oikeuksille, sanalla sanoen kaikelle, missä perinteinen prosessilaki ei tarjonnut toimivaa oikeussuojaa. Tällaista suojaa tarvitsevat ennen kaikkea kuluttajat ja ympäristöhaitoista kärsivät kansalaiset. Kummastakin turhuuden määrittelyperusteesta sitä paitsi sanoudutaan tässä tutkimuksessa irti.

Tavoitteista saadaan kuitenkin suuntaviivoja sille, millaisia asiavaltuussäännökset tai niiden tulkinnat eivät saisi olla. Tällaisia kielteisiä linjauksia kutsutaan rationaalisuusehdoiksi. Kriteerit asiavaltuudelle eivät saisi olla harkinnanvaraisia, tapauskohtaisia tai tilannesidonnaisia taikka sellaisia, että niiden tutkiminen edellyttää koko asian tosiseikaston selvittämistä. Harkinnanvaraisuus voi olla joko julkilausuttua tai sisältyä tulkinnan tapauskohtaisuuteen ja/tai tilannesidonnaisuuteen. Kaikkinainen harkinnanvaraisuus aiheuttaa vakavan vaaran sille, joka tukeutuu tällaiseen asiavaltuuteen. Hän ei voi etukäteen tietää, mikä seikkoja tuomioistuin tulee ottamaan harkinnassa huomioon. Edes vakiintunut tulkinta ei anna täyttä turvaa: tulkinta voi muuttua hänen tapauksessaan tai hänen asiansa onkin poikkeus tulkinnan pääsäännöstä.

Erehdyksestä seuraa, että kanne jää tutkimatta ja oikeudenhakijan katsotaan hävinneen asiansa. Se taas on paha takaisku ankaran kuluvastuun maassa. Tapauskohtaisia ja tilannesidonnaisia sääntöjä on syytä moittia myös lainkäytön järjestelmän kannalta. Ne johtavat tehottomuuteen: rajallisia voimavaroja hukataan ensin tilanteen ja tapauksen tutkimiseen ja muutoin asiaan, joka lopulta jää tutkimatta, kun tilanne tai tapaus ei suokaan asiavaltuutta. Lainsäätäjän urakka on lähes ylivoimainen. Liian tarkat määritelmät haittaavat luontaista oikeuskehitystä. Näin periaatteessa ennustettavasti tulkittavan säännöksen pitäisi kuitenkin antaa joustovaraa, koska contra legem -tulkintojen kynnys on notorisesti hyvin korkea. Tämän tutkimuksen aineistossa ei esimerkiksi ole yhtään selkeää contra legem -sovellusta. Ennustetta-

vuuden ja joustavuuden kytkentä on kuitenkin tosiasiallinen mahdottomuus asiavaltuudessa: säännös on jompaakumpaa.

Viimeinen kriteeri, täystutkinnaisten asiavaltuuksien kielto, on prosessioikeuden tutkimuksen perustyökaluihin kuuluvan työekonomian sovellus. Totta on, että käytännön näkökohtia ei saisi kokonaan sivuuttaa. Ehdotettujen tulkintojen ja sovellusten tulee olla sellaisia, että ne ovat oikeudenkäynnissä toteutettavissa kohtuullisella vaivalla ja intressiin suhteutetuilla kustannuksilla. Samaan hengenvetoon on toistettava, että access to justice -tutkimuksessa työekonomiset näkökohdat eivät koskaan ole olleet ratkaisevia tai edes keskeisiä. Ne on jätetty tuomioistuimen huoleksi. Työekonomia asettaa kaksi vaatimusta. Ensiksikin koko asiaa ei pitäisi tutkia sen selvittämiseksi, saadaanko se tutkia. Toiseksi prosessitalouden näkökulmasta ei ole järkeä tutkia samaa tosiseikastoa eli asiavaltuuden rekvisiittaa kahteen kertaan ja samalla intensiteetillä, toisin sanoen ensin prosessinedellytyksenä ja sitten kanteen aineellisena edellytyksenä. Tältä tietenkin vältytään, kun asiavaltuus täysin aineellistetaan. Aineellistaminen on tuomioistuimen näkökulmasta optimaalinen ratkaisu.[488] Sen keräämä kannatus onkin access to justice -tutkijan mielestä osoitus siitä, kuinka vahva tuomioistuinnäkökulman vaikutus sovelluksiin on silloinkin, kun se yritetään välttää. Tämä helppo ratkaisu, asiavaltuuden ja aineellisen oikeuden sulauttaminen yhteen eli asiavaltuuden aineellistaminen, ei kuitenkaan toimi kustannustehokkaasti, kun huomioon otetaan myös asianosaisten edut.

Edellä viitattu teoria asiavaltuuden väitteenvaraisuudesta on oikeastaan vastaus kaksinkertaiseen tutkintaan, koska asiavaltuus tutkitaan vain asiakäsittelyn päätteeksi. Teoriasta saadaankin siihen kohtalainen ratkaisu. Sen sijaan teoria ei anna eikä yritäkään antaa vastausta oikeudenkäynnin eskaloitumisen ongelmaan. Teoria pakottaa tutkimaan asian kokonaisuudessa, ennen kuin pystytään päättämään, tutkitaanko se vai ei tutkita. Näin päädytään antiikin mytologiasta tuttuun scylla ja kharybdis -valintaan: kumpi on huonompi tulos, turha täystutkinta vai väärä päätös asiavaltuuden puuttumisesta. Odysseus valitsi scyllan, ja niin tekisi myös access to justice -tutkija. Turha täystutkinta, joka kuitenkin päättyy kanteen tutkimatta jättämiseen, on huonoin mahdollinen lopputulos. Paradoksaalisesti asiavaltuuden antamaa suojaa tarvitsee eniten oikeudenhakija itse.

488. Tätä ei ole yksiselitteistä. Voidaan väittää, että päätyminen täysimittaiseen oikeudenkäyntiin ei ole kustannustehokasta tuomioistuimenkaan kannalta, jos asia olisi voitu jättää heti tutkimatta puuttuvan asiavaltuuden takia. Näin teoriassa onkin. Pulma onkin siinä, että tällaista päätöstä ei kyetä tekemään oikeudenkäynnin alussa. Jos tai kun kysymys asiavaltuudesta aktualisoituu, se on yleensä vaikea. Sitä on joka tapauksessa käsiteltävä, käsiteltiin sitä sitten perinteisenä prosessinedellytyksenä tai aineellistettuna edellytyksenä.

Tutkimus ei tietenkään saa päätyä sen toteamiseen, että nykyinen asiavaltuus on surkea prosessinedellytys, joka ei täytä edes välttävästi tehtäväänsä.[489] On myönnettävä, että asiavaltuuteen on suhtauduttu jonkinlaisella epäilyksellä niin kauan kuin siitä on tehty modernia tutkimusta. Asiavaltuus kuitenkin saavutti jotenkin siihen asetetut tavoitteet perinteisten subjektiivisten oikeuksien maailmassa. Maailma kuitenkin muuttui, kun fragmentaariset, diffuusit ja kollektiiviset intressit alkoivat vaatia oikeussuojaansa. Oikeuksien pyramidi laajeni alkaen näistä atyyppisistä mutta kuitenkin vielä jotenkin tutuista oikeuksista ”ylisukupolvisiin” oikeuksiin: niitä perinteinen prosessioikeuden teoria asiavaltuudesta ei kyennyt enää ollenkaan jäsentämään. Tämän myötä potentiaalisten oikeudenkäyntiaihioiden määrä räjähti ennennäkemättömäksi. Samalla myös asiavaltuuden ehkä keskeisin rooli, kolmannen eli primäärin oikeudenhaltijan suojaaminen, menetti merkityksensä.

Uudentyyppisissä asioissa ei enää ollut kolmatta perinteisessä merkityksessä, jota pitäisi suojata vaatimuksella kantajan asiavaltuudesta. Asiavaltuuden funktioksi nousisi tällaisten uusien oikeudenkäyntien kontrollointi. Tällaisissa oikeudenkäynneissä ei ollut enää kysymys aineellisen oikeuskysymyksen ratkaisemisesta, vaan niissä haettiin yhteiskunnallista, usein suorastaan poliittista muutosta. Jos asiavaltuutta käytetään asiatyypin kontrollointiin, asiavaltuus palautuu vanhaan keskiaikaiseen tehtäväänsä. Alun perinhän asiavaltuudella estettiin tuomioistuimia puuttumasta poliittiseksi katsottuun sfääriin.[490] Uudet asia eivät ole pelkästään prosessilain ajankohtainen ongelma, joka tässä tutkimuksessa aktualisoituu kysymyksenä siitä, miten asiavaltuutta tulkitaan. Uudet asiat tuovat myös perustavanlaatuisen siirtymän itse access to justice -liikkeen lähtökohtiin. Siirtymä on ollut asteittainen, eikä sitä ole helppo panna merkille muutoin kuin jälkikäteen. Jälkikäteen arvioituna se on kuitenkin nähtävissä. Access to justice -liikkeen toinen aalto vielä toteutti subjektiivisia oikeuksia, olkoonkin että vähäiseksi jääviä, sumeita tai epämääräisiä. Ylisukupolvisilla oikeudenkäynneillä, jotka ovat kouluesimerkki tästä uudesta oikeudenkäyntien kategoriasta, tavoitteena on sen sijaan luoda uusia oikeuksia juridisoimalla poliittiset tavoitteet. Jos tätä halutaan estää tai rajoittaa, on turvauduttava joko tiukentuvaan asiavaltuuteen ja tuomioistuinkelpoisuutta ankaroittavaan uustulkintaan. Tässä tutkimuksessa ei oteta kantaa siihen, miten ylisukupolvisiin oikeudenkäynteihin tulee suhtautua. Joku näkee ne hyvänä keinona jouduttaa verkkaisia poliittisia prosesseja,

489. Tässä tutkimuksessa ei hyväksytä nihilististä ajatusta siitä, että koko prosessinedellytysten järjestelmä tulisi poistaa. Järjestelmällä (mukaan luettuna asiavaltuus) on kiistattomat hyötynsä sekä oikeutta hakevalle että hänen vastapuolelleen. Ks. Lindblom 1974 s. 257.
490. Ks. edellä jakso 1.3.

toinen taas pitää niitä demokratiaperiaatteen kiertämisenä, ehkä jopa paheksuttavana yrityksenä korvata demokraattiset prosessit oikeudellisilla.[491]

Myös perinteisillä soveltamisalueillaan eli tunnustettujen subjektiivisten oikeuksien maailmassa asiavaltuus kannattaisi sitoa selkeämmin oikeussuojan tarpeeseen. Näin asiavaltuuden varsin teoreettisista kehitelmistä käytännössä luovuttaisiin. On myönnettävä, että oikeussuojan tarvekaan ei ole ihanteellinen prosessinedellytys: sekin on epämääräinen ja tapaussidonnainen. Se kuitenkin lyö kilpailevat vaihtoehdot. Oikeussuojan tarpeellisuuden puolella on avoimuuden ja rehellisyyden etu. Sovellutusten subjektiivisuus ja tilannesidonnaisuus paljastetaan, eikä harkinnanvaraista ad hoc -ratkaisua verhota näennäistieteelliseen jargoniin. Oikeussuojan tarpeesta voidaan rationaalisesti keskustella, kun taas asiavaltuuden tulkinnoissa se on vaikeaa. Oikeussuojan tarpeesta puhuttaessa on esimerkiksi luonnollista antaa painoa asianosaisten ja etenkin kantajan tuntemuksille; asiavaltuuden kohdalla se kaatuu aksiomaattiseen esteeseen, jonka mukaan asianosainen ei saa vaikuttaa asiavaltuuteensa. Asianosainenhan on oikeussuojan tarpeessaan paras asiantuntija, mitä hän taas ei teoreettisissa asiavaltuuden tulkinnoissa ole.

Access to justice -tutkija tuntuu houkutusta tähän ajatteluun. Hän tunnustaa, että myös oikeussuojan tarpeella on oma ongelmansa asiavaltuutena. Se vastaa kuitenkin hänen mielestään paremmin access to justice -ajattelun lähtökohtia. Sillä pystytään karsimaan heti alussa tehokkaammin oikeudenkäyntejä, joissa oikeudenhakijalla ei näytä olevan järjellistä intressiä. Ennen kaikkea siinä ei sorruta asiavaltuuden tulkinnalliseen hetteikköön. Epävarmoissa tulkintatilanteissa oikeussuojan tarve ei toimi sen paremmin kuin asiavaltuuskaan. Oikeudenhakija kuitenkin varmasti kokee oikeudenkäynnin myönteisemmin: puhutaanhan siinä koko ajan hänen asiastaan ja hänen oikeussuojaodotuksistaan. Perinteisen prosessioikeuden kannattaja ei tästä innostu. Siinä asiavaltuus itsenäisenä prosessinedellytyksenä katoaa tai oikeammin sulautuu oikeussuojan tarpeeseen. Asiavaltuudella on ollut vuosisatoja vakaa paikka prosessioikeuden teoriassa, eikä siitä ole helppo luopua.

Toki mikään ei estäisi kutsumasta syntyvää ”yhteisedellytystä” asiavaltuudeksi, jolloin ollaan jo lähellä common law -oikeuden ”standing”-käsitettä. Käsite on osoittautunut toimivaksi niissä maissa, joissa se on käytössä. Jos kaksi itsenäistä edellytystä halutaan kielenkäytössä säilyttää, sillekään ei ole estettä. Supistunutta asiaval-

491. Huomiota on kiinnitetty myös siihen, että kansalaisjärjestöjen edustavuus on epäselvä (järjestö voi koostua parista kolmesta aktiivista) tai sen omakaan päätöksenteko ei ole demokraattista (järjestön johto päättää yksipuolisesti oikeudenkäynneistä). Jos asiavaltuus annetaan, asiavaltuuden ehdoksi tulisi oikeastaan asettaa edustavuus ja demokraattinen päätöksenteko. Asiavaltuutta ei kuitenkaan saisi sitoa näin epämääräisiin edellytyksiin. Ks. Koulu 2022 s. 165.

tuutta voitaisiin kutsua esimerkiksi ”oikeudenkäyntivaltuudeksi”, jolloin se erottuisi oikeussuojan tarpeesta. Kielenkäyttö olisi jopa johdonmukaista. Sana ”oikeudenkäyntivaltuus” kertoisi, että intressi ylipäätään ansaitsee tulla oikeudellisesti suojatuksi, kun taas sanapari ”oikeussuojan tarve” toisi esiin, että tämä intressi kuuluu yksittäistapauksessa asianosaiselle, tyypillisesti kantajalle. (On myönnettävä, että oikeudenkäyntivaltuus ja tuomioistuinkelpoisuus olisivat osin päällekkäisiä ilmauksia). Perustava kysymys jää: voitetaanko jotain tällaisella uuskielenkäytöllä ja sillä uustulkinnalla, jota se ilmentää? Turhaa teoretisointia se ainakin vähentää. Kriitikonkin on pakko myöntää, että asiavaltuuden teoriat ovat tyystin menettäneet aikaisemman ongelmanratkaisukykynsä. Ne vain tuovat harkintaan sofiskoituneen ja kvasitieteellisen kerroksen, joka on omiaan hämärtämään lopulta hyvin yksinkertaista kysymystä: kannattaako sille, joka esiintyy oikeudenhakijana, antaa asianosaisen asema. Suoraviivaisempi oikeuksiin pääsy avaa asiavaltuuden ongelman argumenteille ja ansaitulle kritiikille. Vähintäänkin kaikkinainen argumentointi prosessimandaatilla ja sen kiellolla on korkea aika siirtää prosessioikeuden aatehistoriaan.

Prosessioikeuden järjestelmä vastustaa kaikkien järjestelmien tapaan muutoksia. Tästä syystä pienillä muutoksilla on suurimmat mahdollisuudet saada kannatusta. Pienen mittakaavan uudistukseen, josta voitaisiin aloittaa, päästäisiin, kun erotettaisiin nykyistä selkeämmin perinteisen asiavaltuuden (prosessioikeudellinen asiavaltuus) ja aineellisia piirteitä saaneen (aineellistuneen) asiavaltuuden tyypilliset soveltamistilanteet. Kaikkien tulkintavaikeuksien siirtäminen kanteen asiaedellytyksiksi olisi onneton periaateratkaisu: siinä hukattaisiin prosessinedellytysten perustehtävä. Tehtävä ei ole muuttunut, vaikka tulkinnat ja teoriat ovat vaihtuneet. Aineellistunut asiavaltuus ei ole asiaedellytys: se on vain asiakäsittelyä osakseen saava prosessinedellytys. Joskus asiakäsittely etenee pitemmälle, joskus ei. Aineellistetulla asiavaltuudella kuitenkin oikeudenkäynnin menettelynkulkua ja kustannuksia kyetään kohtuullisesti hallitsemaan. Se, että asiavaltuus ei aina täytä ihanteellisesti perustehtäväänsä, ei anna oikeutusta sen totaaliseen hylkäämiseen. Prosessioikeuden tutkimus ei saa sortua politiikan tutkimuksen havaitsemaan nirvanaharhaan: kun ihanteellista ratkaisua ei saada aikaan, pienemmistä parannuksistakin luovutaan. Aineellistaminen ei tietenkään koskaan saa olla keino lykätä päätöksentekoa toivossa, että asianosaiset sopivat asiansa tai tuomari siirtyy toisiin tehtäviin, ennen kuin ratkaisu on pakko antaa.

Jos ajatellaan asiavaltuuden (määriteltiin se miten tahansa) sääntelyä, nimenomaiset säännökset siitä ovat omiaan selventämään oikeudellisia intressejä ja asi-

anosaisasetelmia. Paljon kuitenkin voitetaan sillä, että säännöksissä luovutaan hyödyttömistä asiamääritelmistä. Ne ovat suorastaan harhaanjohtavia. Asiahan ”koskee” henkilöä jo sillä perusteella, että hän näin sen kokee. Henkilömääritelmä ja tehtävämääritelmä toimivat tyydyttävästi, kunhan ensimmäisissä tehdään selväksi, että henkilöluettelo on vain esimerkinomainen. Näin säännös ei provosoi turhanpäiväiseen kiistelyyn siitä, onko säännös tyhjentävä tai ei. Toisessa eli tehtävämäärittelyssä tyypilliset oikeudenkäyntitehtävät kannattaisi mainita jo lakitekstissä tai ainakin sen perusteluissa. Se ei ehkä kiistoja poistaisi, mutta ne luultavasti vähenisivät. Myös yleissäännös siitä, että ainakin lakisääteisen tehtävän saaneella on oikeus kantaa ja vastata siihen liittyvissä oikeudenkäynneissä, saattaisi ajaa saman asian. Tehtävämääritelmän tulkintavaikeudet ovat toki yksinkertaisesti ratkaistavissa periaatteella, jonka mukaan tehtävä tuo automaattisesti mukanaan siihen liittyvät valtuudet myös oikeudenkäyntiin. Lopullista vastausta tämäkään ei anna edes tässä kontekstissa. Kuten tapausryhmä 2 osoitti, aina voidaan kysyä, kenellä muilla on asiavaltuus tehtävään tavalla tai toisella kytkeytyviin oikeudenkäynteihin.

Kiitokset

Tämä kirja leikkaa monia oikeudenaloja. Tästä syystä olen tarvinnut ja saanut sen kirjoittamiseen monen ulkopuolisen apua. Olen keskustellut kirjan ideasta ja rakenteesta tutkijatyttärieni Sannan ja Riikan kanssa: Riikka ja minä olemme useaan otteeseen vaihtaneet mielipiteitä erityisesti siitä, miten niin sanotut uudet asiat tulevat heijastumaan yhtäältä tuomioistuinten arkipäivään, toisaalta prosessioikeuden tutkimuksen teoriaan. Sanna taas on ollut avuksi luvussa 7: hän on lukenut luonnostekstejäni ja esittänyt lukuisia huomautuksia. Dosentti yliopistonlehtori Tapani Lohi on samoin kommentoinut kirjan lukua 7, mikä tuli tarpeeseen. Tämä luku nimittäin aiheutti kirjan erityisessä osassa pahimmat päänvaivat, mikä yllätti. Lukuun 6 olen saanut asiantuntija-apua professori emeritus Rainer Oeschiltä. Väitöskirjatutkija Veera Koponen vuorostaan on valistanut minua uusista oikeudenkäynneistä ja niiden taustafilofiasta. Hän on myös lähettänyt minulle aineistoa, jota en itse olisi koskaan löytänyt. OTT Jaakko Markus (Lapin yliopisto) on lukenut koko käsikirjoituksen. Hän on kommentoinut sitä perusteellisesti sekä tehnyt asiantuntevia korjausehdotuksia, jotka olen enimmäkseen ottanut huomioon. Muutamat ehdotukset on ollut pakko jättää tulevan tutkimuksen huolenaiheeksi, jottei kirja paisuisi suhteettomaksi.

Porthanian neljännen kerroksen aamukahvin vakiojäsenet eli kahviporukka ovat hekin kuunnelleet kärsivällisesti yksinpuheluani asiavaltuudesta, vaikka aihepiiri ei heitä varmasti ole kiinnostanut. Kahvilaisilta saatu pöytäpalaute näkyy sekin tässä kirjassa. Luettelo apua antaneista ei lopu tähän, vaan sitä on jatkettava. Kun kirja on kirjoitettu, se ei ole läheskään valmis: julkaisemiseen tarvitaan toimitustyötä, taittoa sekä sähköisen laitoksen valmistelua (tämä kirjahan ei ilmesty painettuna). Siinäkään en ole ollut yksin. Kirjan taitosta on jälleen vastannut Kalle Järvenpää Design. Sähköiseen painokseen liittyvistä tehtävistä puolestaan vastuun on kantanut Johanna Kerola. Heidän ammattitaitonsa on tehnyt kirjan loppumatkan kevyeksi.

Heitä kaikkia kiitän. Taas kerran mieleeni tulee, että kirjat eivät synny yksin. Myytti oikeustieteen tutkimuksen yksinäisyydestä on todella vain myytti. Tutkimukseen tarvitaan muiden apua, tukea ja joskus rohkaisuakin, kun tutkimuksellinen umpikuja pelottaa. Tämän kirjan parissa näitä epäilyksen hetkiä on riittänyt, se tunnustettakoon, kun kirja on valmis.

Risto Koulu

Lähteet

KIRJAT JA ARTIKKELIT

ABRAHAM 1986. Abraham. Henry J.: The Judicial Process. An Introductory Analysis of the Courts of the United States. England, and France. Fifth Edition. Oxford University Press 1986.

ANDREWS 2007. Andrews, Neil: English Civil Justice. Progress and Challenges. Nagoya University Comparative Study of Civil Justice 2007.

ARNERSTÅL 2014. Arnerstål. Stojan: Varumärket som kontraktsföremål. iUstus 2014.

BELLANDER 2017. Bellander, Henrik: Rättegångskostnader. Om kostnadsbördan I dispositive tvistemål. iUSTUS 2017.

BREGHAM 2017. Bregham, Rutger: Utopia for realists. Bloomsbury 2017.

CASTRÉN 2008. Castrén, Martti: Toiminimi. 2., uudistettu painos. Helsinki 2008.

DOMEIJ 2010. Domeij, Bengt: Patentavtalsrätt. Licenser, överlåtelser och samägande av patent. Andra upplagan. Norstedts Juridik 2010.

EKELÖF 1996. Ekelöf, Per Olof: Rättegång. Andra häftet. Åttonde, bearbetade upplagan. Norstedts Juridik 1996.

ELLILÄ 1947. Ellilä, Tauno: Sivullisen oikeussuojan takeista erityisesti pitäen silmällä ulosottomenettelyä. Prosessioikeudellinen tutkimus. Vammala 1949.

ELLILÄ 1976. Ellilä, Tauno: Oikeudenkäynti ja täytäntöönpano. Prosessioikeutta oikeustapausten valossa. Kolmas, uusittu painos. Helsinki 1976.

ERVO 2005. Ervo, Laura: Oikeudenmukainen oikeudenkäynti. Helsinki 2005.

FITGER 1996. Fitger, Peter: Lagen om domstolsäranden. En kommentar. Norstedts Juridik 1996.

FÄLT 1990. Fält, Olavi K.: The Clash of Interests. The transformation of Japan in 1861–1881 in the eyes of the local Anglo-Saxon Press. Rovaniemi 1990.

GOMARD-KISTRUP 2007. Gomard, Bernhard – Kistrup, Michael: Civilprocessen. 6. udgave. Forlaget Thomson 2007.

GUARD-JACOBSEN 2024. Guard, Louis H. – Jacobsen, Joyce: All the Campus Lawyers. Litigation, regulation and the new era of higher education. Harvard University Press 2024.

HAAVISTO 2002. Haavisto, Vaula: Court Work in Transition. An Activity-Theoretical Study of Changing Work Practices in a Finnish District Court. Helsinki 2002.

HABERMAS 2004. Habermas, Jürgen: Julkisuuden rakennemuutos. Tutkimus yhdestä kansalaisyhteiskunnan kategoriasta. Tampere 2004.

HAKKARAINEN 2024. Hakkarainen, Jenni: Why me and nor us? A study on algorithmic discrimination, collectivity an access to justice. Helsinki 2024. Hakulinen 1965. Hakulinen, Veikko: Velkakirjalaki siihen liittyvine lakeineen. Porvoo 1965.

HALILA 2015. Halila, Heikki: Kommentti ratkaisuun KKO 2015:34. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein I/2015. Helsinki 2015. Ss. 301–303.

HALILA-TARASTI 2006. Halila, Heikki – Tarasti, Lauri: Yhdistysoikeus. Kolmas, uudistettu painos. Helsinki 2006.

HARKOMA 2017. Harkoma, Assi: Perus- ja ihmisoikeustutkimuksesta Suomessa – asiantuntijoiden näkemyksiä. Ihmisoikeuskeskus 2017 (ei painopaikkaa).

HASSLER 1963. Hassler, Åke: Svensk civilprocessrätt. En lärobok. Nordiska Bokhandeln 1963.

HAUTAMÄKI 2003. Hautamäki, Veli-Pekka: Tuomioistuinaktivismi tutkimuskohteena. Oikeus 2003 ss. 170–180.

HAVANSI 1994. Havansi, Erkki: Uusi turvaamistoimilainsäädäntö selityksineen. Oikeudenkäymiskaaren uusi 7 luku sekä ulosottolain 7 luvun uusitut säännökset kommentoituina. Helsinki 1994.

HAVANSI 2009. Havansi, Erkki: Korkein oikeus ja prosessinedellytykset. Teoksessa: Da mihi factum, dabo tibi jus. Korkein oikeus 1809–2009. Helsinki 2009. Ss. 273–294.

HEMMO 2001. Hemmo, Mika: Kommentti ratkaisuun KKO 2000:76. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein II/2000. Ss. 511–514.

HIETANEN-KUNWALD 2015. Hietanen-Kunwald, Petra: Comparative Perspectives on Judicial Protection in Social Security Matters. Helsinki 2015.

HEUMAN 2017. Heuman, Lars (uudelleenpainatus): Kan en kärande ändra sin fullgörelsetalan till fastställelsetalan? Teoksessa: Civilprocessuella uppsatser. Jure Förlag 2017. Ss. 9–16.

HIEN 2008. Hien, Eckart: Hallintotuomioistuinten lainkäyttö ajankohtaisten poliittisten ja yhteiskunnallisten haasteiden peilikuvana. Teoksessa: Korkein hallinto-oikeus 90 vuotta – högsta förvaltningsdomstolen 90 år. Helsinki 2008. Ss. 554–564.

HONKASALO 1928. Honkasalo, Brynolf: Vahvistuskanneoikeudesta ja sen edellytyksistä Suomen oikeuden mukaan I. Aineelliset edellytykset. Helsinki 1928.

HORMIA 1988. Hormia, Lauri: Asianosaisen poissaolosta siviiliprosessissa. Tutkimus yksipuolisesta eli kontumasiaalimenettelystä erityisesti ns. dispositiivisia riita-asioita silmällä pitäen. Vammala 1988.

HOUGH 1997. Hough, B.: A re-examination of the case for a locus standi re in public law. Cambrian Law Review 28/1997 ss. 83–104.

HUPLI 2012. Hupli, Tuomas: Siviiliprosessin laillisuustakeita. Helsinki 2012.

HYVÖNEN 1970. Hyvönen, Veikko: Määräalan luovutuksensaajan oikeusasemasta. Vammala 1970.

HÅSTAD 1973. Håstad, Torgny: Tjänster utan uppdrag. Ersättning och behörighet vid s.k. negotiorum gestio. PA Norstedt 1973.

HÄMÄLÄINEN 2024. Hämäläinen, Helmi: Yhteen hiileen puhaltaminen – Euroopan ihmisoikeussopimuksen artiklan 8 asettamat positiiviset toimintavelvoitteet ja lasten oikeudet ilmastonmuutoksen kontekstissa. Helsinki Law Review 2024 ss. 40–62.

JOKELA 2019. Jokela, Antti: Oikeudenkäyntikulut ja maksuton oikeusapu. 2., uudistettu painos. Helsinki 2019.

KAISTO 1999. Kaisto, Janne: Velkasuhteesta sopimisesta. Teoksessa: Kirjoituksia varallisuusoikeudesta muuttuvassa toimintaympäristössä. Helsinki 1999. Ss. 1–76.

KAISTO-TUOMISTO 2008. Kaisto, Janne – Tuomisto, Jarmo: Kuka voi vedota oikeustoimen pätemättömyyteen? Business Law Forum 2008. Ss. 3–52.

KANGAS 2001. Kangas, Urpo: Kommentti ratkaisuun KKO 2001:56. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein I/2001. Helsinki 2001. Ss. 371–374.

KANGAS 2003. Kangas, Urpo: Kommentti ratkaisuun KKO 2003:51. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein I/2003. Helsinki 2003. Ss. 364–366.

KANGAS 2006. Kangas, Urpo: Kommentti ratkaisuun 2006:29. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein I/2006. Helsinki 2006. Ss. 214–216.

KILPIÄ 2016. Kilpiä, Heikki: Asianajajan roolista 2000-luvun alun riitaprosessissa. Kurikka 2016.

KIVISTÖ-TARKELA 2020. Kivistö, Martti – Tarkela, Pekka: Kiitämme, moitimme: tekijänoikeudellinen sopimuslisenssi kestotestissä. LM 2020 ss. 609–630.

KOKKO 2017. Kokko, Kai: Ympäristöoikeuden perusteet – yleiset opit, sääntely ja ratkaisun teoria. Helsinki 2017.

KOLEHMAINEN 2016. Kolehmainen, Antti: Kommentti ratkaisuun KKO 2016:30. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein I/2016. Helsinki 2016. Ss. 278–280.

KOLEHMAINEN 2016B. Kolehmainen, Antti: Kommentti ratkaisuun KKO 2015:92. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein II/2015. Helsinki 2016. Ss. 337–340.

KOLEHMAINEN 2020. Kolehmainen, Antti: Kommentti ratkaisuun KKO 2020:9. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein I/2020. Helsinki 2020. Ss. 76–78.

KOPONEN 2017. Koponen, Pekka: Ylimääräinen muutoksenhaku. Helsinki 2017.

KOULU 1987. Koulu, Risto: Legaalisista kiinteistöpanttioikeuksista erityisesti kirjaamisen ja kiinteistöeksekuution kannalta. Vammala 1987.

KOULU 2003. Koulu, Risto: Kansainvälinen prosessioikeus pääpiirteittäin. Helsinki 2004.

KOULU 2006. Koulu, Risto: Kaupallisten riitojen sovittelu. Helsinki 2006.

KOULU 2007. Koulu, Risto: Uudistettu yrityssaneeraus. Helsinki 2007.

KOULU 2007B. Koulu, Risto: Kommentti ratkaisuun 2007:49. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein I/2007. Helsinki 2007. Ss. 326–328.

KOULU 2009. Koulu, Risto: Sopimukset oikeudenkäynnin varalta. Helsinki 2009.

KOULU 2011. Koulu, Risto: Yksityiset lautakunnan riidanratkaisijoina. Helsinki 2011.

KOULU 2012. Koulu, Risto: Lainkäyttöä vai hallintolainkäyttöä? Helsinki 2012.

KOULU 2016. Koulu, Risto: Kommentti ratkaisuun KKO 2015:51. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein I/2015. Helsinki 2015. Ss. 456–458.

KOULU 2016B. Koulu, Risto: Käsitellä vai eikö käsitellä? – käsittelykiellot oikeudenkäynnin esteinä. Helsinki 2016.

KOULU 2017A. Koulu, Risto: Yhdessä vai erikseen? – kollektiivisen lainkäytön lupaus. Helsinki 2017.

KOULU 2017B. Koulu, Risto: Kollektiivinen lainkäyttö – lupauksesta sovelluksiin. Helsinki 2017.

KOULU 2019. Koulu, Risto: Kommentti ratkaisuun KKO 2019:10. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein I/2019. Helsinki 2019. Ss. 88–91.

KOULU 2020. Koulu, Risto: Oikeuksiin pääsyn rahoittaminen. Helsinki 2020.

KOULU 2022. Koulu, Risto: Julkiset asiamiehet oikeuksiin pääsyn tukena. Helsinki 2022.

KOULU 2022B. Koulu, Risto: Kommentti ratkaisuun KKO 2022:42. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein I/2022. Helsinki 2022. Ss. 356–358.

KOULU 2023A. Koulu, Risto: Oikeudenhakijana hallintoasian oikeudenkäynnissä. Helsinki 2023. Sähköinen painos (ladattavissa Helda Open Books/COMI).

KOULU 2023B. Koulu, Risto: ”Se on vain prosessia” – prosessioikeuden tutkimuksen pitkä aalto: lainopista konfliktinhallintaan. Helsinki 2023.

KOULU 2023C. Koulu, Risto: Kommentti ratkaisuun KKO 2023:21. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein I/2023. Helsinki 2023. Ss. 174–176.

KOULU 2024. Koulu, Risto: Integroitu asiantuntemus lainkäytössä. Oikeudenkäynti erityistuomioistuimessa. Helsinki 2024. Sähköinen painos (ladattavissa Helda Open Books/COMI).

KUKKONEN 2016. Kukkonen, Reima: Kommentti ratkaisuun KKO 2016:1. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein I/2016. Helsinki 2016. Ss. 15–17.

KUULIALA YM 2022. Kuuliala, Matti – Linna, Tuula – Saranpää, Timo: Siviiliprosessi I. Riita-asian oikeudenkäynnin periaatteet ja toimijat. Helsinki 2022.

LAMMINEN 2024. Lamminen, Johannes: Kommentti ratkaisuun KKO 2023:95. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein II/2023. Helsinki 2024. Ss. 355–359.

LAPPALAINEN 1991. Lappalainen, Juha: Alioikeusuudistus 1987 ja 1991. Helsinki 1991.

LAPPALAINEN 1995. Lappalainen, Juha: Siviiliprosessioikeus I. Helsinki 1995.

LAPPALAINEN 2001. Lappalainen, Juha: Siviiliprosessioikeus II. Helsinki 2001.

LAPPALAINEN 2001B. Lappalainen, Juha: Kommentti ratkaisuun KKO 2001:59. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein I/2001. Ss. 421–422. Helsinki 2001.

LAUKKANEN 2004. Laukkanen, Sakari: Asialegitimaation ja kanteenmuutoskiellon tarkastelua perimissiirtoa koskevassa asiassa. Teoksessa: Prosessioikeudellisia erityiskysymyksiä. Turku 2004. Ss. 169–178.

LEPPÄNEN 1998. Leppänen, Tatu: Riita-asian valmistelu todistusaineiston osalta. Prosessioikeudellinen tutkimus. Helsinki 1998.

LETTMAIER 2010. Lettmaier, Saskia: Broken Engagemants. The Action for Breach of Promise of Marriage and the Feminine Ideal, 1800–1940. Oxford University Press 2010.

LINDBLOM 1974. Lindblom, Pert Henrik: Processhinder. Om skillnaden mellan formell och materiell rätt i civilprocessen, särskilt vid bristande talerätt. P.A. Norstedt Förlag 1974.

LINDBLOM 2000. Lindblom, Per Henrik: Den farliga formalismen. En mardröm om forum, preskription av litispendens. Teoksessa (uudelleenpainatus): Progressiv process. Iustus förlag 2000. Ss. 507–552.

LINDELL 1993. Lindell, Bengt: Processuell preklusion av nya omständigheter eller bevis rörande saken. Norstedts Juridik 1993.

LINDELL 1998. Lindell, Bengt: Civilprocessen. Justus Förlag 1998.

LINDQUIST-CROSS 2009. Lindquist, Stefanie A – Cross, Frank B.: Measuring Judicial Activism. Oxford University Press 2009.

LINNA 2022. Linna, Tuula: Hakemuslainkäyttö. Hakemusasioiden käsittely käräjäoikeuksissa. Helsinki 2022.

LOHI 2020. Lohi, Tapani: Kuolinpesän osakkaiden kanneoikeudesta pesänselvittäjän hallinnon aikana. LM 2020 ss. 744–756.

LOHI 2020B. Lohi, Tapani: Jäämistöositus ja kuolinpesä. Helsinki 2020.

MANSALA 2004. Mansala, Marja-Leena: Kommentti ratkaisuun KKO 2003:127. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein. Helsinki 2004. Ss. 550–552.

MARKUS 2022. Markus, Jaakko: Oikeuksiin pääsy massavahinkotilanteissa. Prosessioikeudellinen tutkimus kollektiivisista oikeussuojakeinoista erityisesti kanteiden yhteiskäsittelystä. Helsinki 2022.

MATTILA 2022. Mattila, Tuomas: Yhteistyö tekijänoikeudessa. Tutkimus alkuperäisestä tekijänoikeuden haltijasta yhteistyöhön ja yhteisöllisyyteen perustuvissa prosesseissa. Helsinki 2022.

MERIKOSKI 1968. Merikoski, V.: Hallinto-oikeudellinen oikeussuojajärjestelmä. Toinen uusittu painos. Vammala 1969.

MÄENPÄÄ 2018. Mäenpää, Olli: Hallinto-oikeus. Helsinki 2018.

MÄNNISTÖ 2022. Männistö, Jalmari: Kauppalain soveltuminen tekijänoikeuslisenssiin. Helsinki Law Review 2022 ss.

MÄNTYLÄ 2010. Mäntylä, Niina: Luonnon edustajien puhevalta. Universitas Wasaensis 2010.

NIEMINEN-FINNE 2020. Nieminen-Finne, Hanna: Asiantuntija tuomarina, Tekniikan ja luonnontieteiden alan hallinto-oikeustuomarit ympäristönsuojeluasioissa. Helsinki 2020.

NORDH 1999. Nordh, Roberth: Talerätt I miljörätt. Särskilt om vattenrättsliga ansökningsmål samt om talan rörande allmänna intressen. IUSTUS 1999.

NORIO-TIMONEN 2009. Norio-Timonen, Jaana: Kommentti ratkaisuun KKO 2009:33. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein I/2009. Helsinki 2009. Ss. 280–282.

NORIO-TIMONEN 2009B. Norio-Timonen, Jaana: Kommentti ratkaisuun KKO 2008:56. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein II/2008. Helsinki 2009. Ss. 170–172.

NORRGÅRD 2022. Norrgård, Marcus: Vastaväittäjän lausunto. Päivärinne, Jussi: Siviiliprosessuaalinen asiavaltuus tekijänoikeuden loukkaustapauksissa. LM 2022 ss. 983–989.

OBSTBAUM 2023. Obstbaum, Yaira: Arjen ongelmat, riidat ja ratkaisut: kyselytutkimus arjen ongelmista, joilla on oikeudellinen ulottuvuus. Katsauksia 54/2023. Helsingin yliopiston kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti.

OESCH 2024. Oesch, Rainer: Lisenssisopimusoikeuden perusteet. Helsinki 2024.

OESCH YM 2005. Oesch, Rainer: Mallioikeus. Muotoilun suoja. Helsinki 2005.

PÄIVÄRINNE 2022. Päivärinne, Jussi: Siviiliprosessuaalinen asiavaltuus tekijänoikeuden loukkaustapauksissa. Helsinki 2022.

PÄIVÄRINNE 2022B. Päivärinne, Jussi: Siviiliprosessuaalinen asiavaltuus tekijänoikeuden loukkaustapauksissa. LM 2022 ss. 977–982.

PÖLÖNEN 2016. Pölönen, Pasi: Kommentti ratkaisuun KKO 2015:95. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein II/2015. Helsinki 2016. Ss. 60–63.

RASILAINEN 2004. Rasilainen, Aki: Oikeudellinen argumentointi politiikassa. Suomalaisen legalismin poliittinen historia. Helsinki 2004.

RAUTIO 2006. Rautio, Jaakko: Kommentti ratkaisuun KKO 2006:74. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein II/2006. Helsinki 2007. Ss. 145–147.

REINIKAINEN 1958. Reinikainen, Veikko: Prosessinedellytyksen puuttumisen oikeusseuraamuksista. Vammala 1958.

RIIKKA KOULU 2016. Koulu, Riikka: Dispute Resolution and Technology: Revisiting the Justification of Conflict Management. Helsinki 2016.

RIIKKA KOULU 2019. Koulu, Riikka: Law, Technology and Dispute Resolution. Privatisation of Coercion. Routledge 2019.

RUOTSILA 2018. Ruotsila, Markku: Sydänmaiden kapina. Donald Trump, amerikkalainen konservatismi ja äärioikeiston nouse. Helsinki 2018.

SANNA KOULU 2021. Koulu, Sanna: Kommentti ratkaisuun KKO 2021:37. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein I/2021. Helsinki 2021. Ss. 313–315.

SCOTT 2017. Scott, James C.: Against the Grain. A Deep History of the Earliest States. Yale University Press 2017.

STONE-SCHAFFNER 1974. Stone, William F. – Schaffner; Paul E.: The Psychology of Politics. Second Edition. Springer-Verlag 1974.

SUND-NORRGÅRD 2011. Sund-Norrgård, Petra: Lojalitet i licensavtal. Helsingfors 2011.

SYRJÄNEN 2008. Syrjänen, Jussi: Oikeudellisen ratkaisun perusteista. Helsinki 2008.

TARJANNE 1929. Tarjanne, Tauno: Asianosaisseuraanto Suomen siviiliprosessissa. Helsinki 1929.

TIMONEN 1999. Timonen, Pekka: Kommentti ratkaisuun KKO 1998:154. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein II/1998. Helsinki 1999. Ss. 453–454.

TIMONEN 2004. Timonen, Pekka: Kommentti ratkaisuun KKO 2004:18. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein I/2004. Helsinki 2004. Ss. 130–131.

TIMONEN 2005. Timonen, Pekka: Kommentti ratkaisuun KKO 2005:38. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein I/2005. Helsinki 2005. Ss. 292–294.

TIMONEN 2011. Timonen, Pekka: Kommentti ratkaisuun KKO 2010:84. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein II/2010. Helsinki 2011. Ss. 297–298.

TIRKKONEN 1961. Tirkkonen, Tauno: Suomen siviiliprosessioikeus I. Porvoo 1961.

TUOMISTO 2007. Tuomisto, Jarmo: Kommentti ratkaisuun KKO 2007:18. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein I/2007. Helsinki 2007. Ss. 123–125.

TURUNEN 2014. Turunen, Santtu: Kommentti ratkaisuun KKO 2014:10. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein I/2014. Helsinki 2014. Ss. 90–92.

WAHLBECK 2022. Wahlbeck, Annina: Ulosottovalitusprosessin edellytykset. Helsinki 2022.

VAITOJA 2014. Vaitoja, Jari: Väittämistaakka, tuomarin kyselyvelvollisuus ja pakottavaan yksityisoikeudelliseen sääntelyyn perustuvien vaatimusten tutkiminen siviiliprosessissa. Helsinki 2014.

VAITOJA 2022. Vaitoja, Jari: Kommentti ratkaisuun KKO 2021:67. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein II/2021. Helsinki 2022. Ss. 103–106.

VIHERVUORI 1981. Vihervuori, Pekka: Viranomaisen asianosaispuhevallasta vesiasioissa. Tutkimus edunvalvonnan edellytyksistä vesien käyttöä koskevassa päätöksenteossa. Vammala 1981.

VIHERVUORI 1991. Vihervuori, Pekka: Asiavaltuuden salakareista. Teoksessa: Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 30 vuotta. Turku 1991. Ss 489–499.

VIITANEN 2017. Viitanen, Klaus: Markkinaoikeus. Helsinki 2017.

VILLA YM 2020. Villa, Seppo ym: Yritysoikeus. 4., uudistettu painos. Helsinki 2020.

VILLA 2023. Villa, Seppo: Henkilöyhtiöt ja osakeyhtiö. 5., uudistettu painos. Helsinki 2023.

WIRÉN 2006. Wirén, Ari: Kommentti ratkaisuun KKO 2005:118. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein II/2005. Helsinki 2006. Ss. 289–291.

VIROLAINEN-LAUNIALA 2024. Virolainen, Jyrki – Launiala, Mika: Tuomarin prosessinjohto riita-asiassa erityisesti materiaalista prosessinjohtoa silmällä pitäen. Helsinki 2024.

WUOLIJOKI 2024. Wuolijoki, Sakari: Oikeustieteellisen tutkimuksen trendit käytännön liikejuridiikan näkökulmasta. LM 2024 ss. 321–327.

VUORENPÄÄ 2003. Vuorenpää, Mikko: Aiemman rikostuomion vaikutus myöhemmässä siviiliprosessissa. Kantajan asialegitimaatio. Oikeustieto 3/2003. Ss. 14–16 (sähköinen versio).

VUORENPÄÄ YM 2021. Vuorenpää, Mikko ym.: Prosessioikeus. Kuudes painos. Helsinki 2021.

VUORENPÄÄ 2023. Vuorenpää, Mikko: Prosessioikeuden perusteet. Helsinki 2023.

VÄLIMÄKI 1999. Välimäki, Pertti: Pesänselvityshallinnon tehtävät kuolinpesässä. Teoksessa: Pesänselvityksen ongelmakohtia. Helsinki 1999. Ss. 5–54.

VIRALLISAINEISTO

EHDOTUS LAIKSI RYHMÄKANTEESTA 2006. Ehdotus laiksi ryhmäkanteesta. Työryhmämietintö 2006:4. Oikeusministeriö.

ENNAKOINTI JA TULEVAT SUKUPOLVET 2022. Ennakointi ja tulevat sukupolvet lainvalmistelun prosesseissa, instituutioissa ja käytännössä. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:66.

PROSESSITYÖRYHMÄ 2011. Oikeudenkäynti hallintoasioissa. Prosessityöryhmän mietintö. Oikeusministeriö. Mietintöjä ja lausuntoja 4/2011.

STANDING UP FOR YOUR RIGHT(S) IN EUROPE 2012. Standing up for your right(s) in Europe. Locus standi. Study. Citizens' rights and constitutional affairs. European Parliament 2012.

Asiahakemisto

access to justice 53, 89, 94, 98, 100, 121, 146, 161, 217, 225, 243
  aaltometafora 9, 94
  diffuusit, vähäiset, sumeat ja kollektiiviset oikeudet 94, 237, 256
  empiirisyys 51, 98
  'neljäs' aalto 8, 225
  pohjoismaissa 9, 59
  toiminnan tutkimuksena 57
  tulevaisuussuuntautuneisuus 57
  tutkimussuuntauksena 58
actio popularis
  kansallisessa oikeudessa 12
  unionin oikeudessa 229
adoptio 83, 115
asemavaltuus 83
asiainhuolto (negotiorum gestio) 19, 119
  asiavaltuuden perustana 119
  jaettu 214
  vastajana/kantajana 12, 119
asianhallinta 159
asianosaiseksi liittyminen 164
  immateriaaliasioissa 194
  kansallisessa laissa 179
asianosaiskelpoisuus 8, 14, 159
  menetys 82, 118
asianosaisseuraanto 118
asiaratkaisu 3
asiavaltuus 3, 73, 94, 178
  alkumuotoinen 113
  'astevaihtelu' 37
  ennakkoratkaisuissa 27, 37
  esiintyminen lainkäytössä 27, 47, 57, 67
  fiktiona 5, 49
  immateriaaliasioissa 181
  jatkuvuus 87
  jäämistöasioissa 211
  käsite 67
  korjaaminen 149, 160, 177, 251
  käsittely 62, 94, 143, 176
  laajentumistrendi 10, 71, 103
  lakitekniikat 77, 104
  menetys 85, 116
  perheoikeudellisissa asioissa 211
  siirtyminen 51, 61, 113, 136
  rajoitukset 72, 119, 136
  rinnakkaiset 132
  tapauskohtaisuus/tilannesidonnaisuus 94, 146
  tavoitteet 91
  tulkinta 76, 79, 94, 104, 137
  'uusissa' asioissa 7, 12, 89, 115
  varallisuusoikeuksissa 16, 107, 120, 143, 146
  väite 49, 55, 104, 129, 143, 146
avoin/suljettu oikeudenkäynti 11. 38, 72
edunvalvontavaltuutus 82
  asiavaltuus 82, 163, 210
  lähestymiskielto 82, 92, 163, 210
edustajakanne 13, 56
egoistisuussääntö 21, 62, 88
.perimissiirrossa 128
  poikkeukset 62, 89, 128
eläinten oikeudet 15
ennakkoluontoisuus(järjestys) 177
falsa demonstration non nocet -periaate 165, 179
hallintolainkäyttö 13, 27, 19, 56, 69, 156
  asiavaltuus 29, 31, 38, 70, 81
  hallintotuomioistuin 27
  hallintovalitus 27, 41
  kuluvastuu 35
hyödyllisyysmalli 25, 192
ihmisoikeudet 90, 99
  huomioon ottaminen 90, 99
  tulkinta 100
  vaatimustaso 100
immateriaaliset asiat 43, 64, 79, 182
  edunvalvonta 185
  hajanaisuus 183
  järjestöjen merkitys 185
  yhteys rekisteröintiin 186
interventio oikeudenkäyntiin 92, 200
joukkokanteet 72, 159
  asiavaltuuden perustana 72
  rajoittamaton kantajamäärä 159
kansalaisjärjestöt 7, 27, 226, 234
  eläinsuojelujärjestöt 230
  kuluttajajärjestöt 13
  luonnonsuojelujärjestöt 233
  valtionavut 72, 229
kanteen muutos (asiavaltuuden korjaamisessa) 164, 179
kieltokanteet 123
  asiavaltuus 123, 196

konkurssipesä 76, 120
asiavaltuuden järjestelyt 42, 120
esikuvana 214
pesänhoitajan asiavaltuus 120, 136
lakimies 5
apu 59
pakko 253
legalismi 111, 238
kulttuurisena mallina 238
markkinaoikeus 28, 56
erityistuomioistuimena 28
muutoksenhaku 29
prosessisääntely 184
suhde yleiseen lainkäyttöön 184
toimivalta 182
oikeudellinen aktivismi 11, 238
oikeudenkäyntikulut 92, 124, 146, 166, 168, 180
oikeudenkäyntivaltuutus 68
oikeussuojan tarve 51, 94, 107, 144, 155
laajentumistrendi 107
oikeusturvaodotuksena 53
prosessinedellytyksenä 144, 155
tilannekohtaisuus 51, 144
oikeusvoima 58, 99, 131, 168, 176, 180, 197
asiaratkaisun 17, 58, 144, 169, 176
negatiivinen 169
objektiivinen 131
positiivinen 170
subjektiivinen 92
subjektiivisuus (kokemuksena) 174
suppea (ulottuvuus) 197
tutkimatta jättämisessä 144, 169, 176
patenttiasiat 125, 188
asiatyyppinä 188
asiavaltuus 188
lisenssijärjestelmässä 189
saatavan siirrossa 125, 191
perheasiat 207
perimissiirto, ks. myös egoistisuussääntö 61, 179
konstruktiona 61
kritiikki127
osana perimistoimeksiantoa 128
suhteessa oikeudenkäyntivaltuutukseen 128
pesänselvittäjä 78, 95, 121, 163, 211
asianosaisena 95, 121
kannemonopoli 21, 24, 78, 121, 136, 163, 214
valtuutuksen antajana 121, 218
vapauttaminen 216
vastuu 215
piirimalli 194
praetor non curat minimis -periaate 94
prorogaatiolauseke, ks. myös riidanratkaisulausekkeet 139
prosessimandaatin kielto 68, 114, 124, 139
käsite 68, 114
laajuus 117, 126, 137
motiivi 114, 124
murtuminen 125, 137
oikeuskäytännössä 116, 137
prosessinedellytys 3, 47
hallintolainkäytössä 17
käsite 48
käsittelyjärjestys 158
'teknisenä' esteenä 59, 161
toimintalogiikka 50
prosessiekonomia 96, 148, 158
argumenttina 96
sisältö 148
vaikutus access to justice -tutkimuksessa
rationaalisuusehdot 120, 129
kaksinkertaisen tutkinnan välttäminen 96, 98, 109
tilannesidonnaisuus heikkoutena 95
riidanratkaisulausekkeet 120, 128
asiavaltuuden rajoituksena 120, 129
sovittelulauseke 120
tulkinta 130
riita riidassa -syndrooma 40
ryhmäkanne 13, 56
sovinto(sopimus) 120
sovittelusopimus 120
standing 6, 63
etymologia 37, 63
käyttöönotto 92, 257
yhteiskäsitteenä 63
suljettu oikeudenkäynti 72
tavaramerkki 192, 195
tekijänoikeus 60, 183, 201
suhde väitteenvaraisuuteen 147
todistelun turvaaminen 147
todistustaakka
kantajan 146
näyttökynnys 187
todistusvaikutus 13, 170
merkitys 18
syntyminen 180
ulottuvuus 181
toiminimi 196
tuomarivaltio 22
kehitys (kohti) 22
uhkakuva 206
tuomioistuinkelpoisuus 14, 23, 101, 161, 177
aineellistuminen 158
esimerkkejä 23, 159

laajentumistrendi 14, 191
tuomioistuinasia/muu asia 14, 159, 243
'uusien' asioiden 7, 14, 159
tutkimatta jättäminen 149
oikeusvaikutukset 160
oikeusvoima 170
välitön 149
työtuomioistuin 27, 31, 56
täydennyskehotus 149, 178
soveltamisala 150, 160
käyttöala 151
'uudet' asiat 64, 87, 107, 110, 155
asiavaltuus 64, 133, 236, 238
julkisuus 238
kuluvastuu 167
käsite 87
oikeussuojan tarve 230
poliittisuus 110, 114, 238
tuomioistuinkelpoisuus 236
tulevaisuus 237
väitteenvaraisuus 88
vahvistuskanne 132, 188
asiavaltuus 132, 188, 196
immateriaalisissa asioissa 133, 188
negatiivinen 189, 190
positiivinen 189, 196
'uusissa' asioissa 231
vigilantismi 8, 72, 111, 114, 135, 236, 238
väitteenvaraisuus (teoria) 16, 96, 155
edut 19, 96
kehittyminen 17
'kirjoituspöytäratkaisu' 96
konstruktio 17
kustannustehokkuus 19, 143, 155, 245
rekisteröinnin vaikutus 25
'uusissa' asioissa 155
väliintulo oikeudenkäyntiin 37, 70, 121, 186
edellytykset 37, 71
itsenäinen väliintulo 208
interventiona 37, 72
väliintulijan prosessivaltuudet 39
välituomio 148
yhteiskanne 159
yksityinen täytäntöönpano 14, 79
ylimääräinen muutoksenhaku 91, 116, 207
ylisukupolviset asiat 7
yrityssaneeraus 83
selvittäjän asiavaltuus 76
valvojan asiavaltuus 82
velallisen asiavaltuus 76

Luettelo kaavioista

KAAVIO 1: Aineellistamisen vaikutus menettelynkulkuun 18
KAAVIO 2: Edellytysten kolme tasoa 24
KAAVIO 3: Kahden valmistelun malli 153
KAAVIO 4: Valmistelun, uuden valmistelun ja pääkäsittelyn malli 154
KAAVIO 5: Kahden valmistelun ja kahden pääkäsittelyn malli 155
KAAVIO 6: Aineellistuneen asiavaltuuden malli (valmistelu ja pääkäsittely) 156

Asiavaltuus oikeudenkäynnissä
– este pääsylle oikeuksiin vai suoja oikeutta hakevalle?

Asiavaltuus (vanhalta nimeltään asialegitimaatio) on prosessioikeuden peruskäsitteitä. Asiavaltuus antaa oikeutta hakevalle asianosaisen aseman: hän pystyy viemään asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi ja saa siihen ratkaisun. Ellei hänellä ole asiavaltuutta, hänen kanteensa jätetään tutkimatta. Lisäksi hänen katsotaan hävinneen asiassa. Tällöin hän joutuu sekä maksamaan omat kustannuksensa että korvaamaan vastapuolen kustannukset. Vaikka asiavaltuus on tapana liittää asianosaisen asemaan, myös muunlainen osallistuminen oikeudenkäyntiin vaatii oman asiavaltuutensa. Tällaisen asiavaltuuden tarvitsevat esimerkiksi oikeudenkäynnissä kuultavat sekä väliintulon oikeutta vaativat.

Vaikka asiavaltuus on oikeutta hakevalle tärkeä, prosessilaeissa siitä ei ole yleisiä säännöksiä. Monien soveltamistilanteiden varalta on sen sijaan lukuisia erityissäännöksiä, jotka kuitenkaan eivät tuo selvyyttä tulkintaan. Erityissäännökset päinvastoin näyttävät paradoksaalisesti tuovan mukanaan yhä uusia erimielisyyksiä siitä, kenellä on asiavaltuus. Monet oikeuskäytännön kehittämät tulkinnat sitä paitsi kehittyneet tapauskohtaisiksi ja tilannesidonnaisiksi. Asiavaltuus sisältää tästä syystä rakenteellisen ristiriidan. Yhtäältä tuomioistuimen pitäisi pystyä heti oikeudenkäynnin alussa sanomaan, onko kantajalla asiavaltuus. Jos sitä ei ole, käsittely lopetetaan. Samalla vältytään pitkälliseltä ja kalliilta asian käsittelyltä, mistä kumpikaan riitapuoli ei lopulta hyödy. Toisaalta taas monissa tilanteissa asiavaltuus on tosiseikoiltaan tai oikeudelliselta perusteeltaan niin epäselvä, että asiaa on käsiteltävä pitkälle, jotta asiavaltuudesta kyetään päättämään. Tämä taas johtaa tunnettuun paradoksiin: asia tutkitaan, jotta nähdään, tuleeko se tutkia. Paradoksiin on haettu ratkaisuja, mutta ne joko eivät toimi tai ovat tehokkaita vain osa-alueilla.

Tässä kirjassa analysoidaan asiavaltuuden käsitettä, asiavaltuuden tavoitteita, asiavaltuuden määräytymisen perusteita sekä asiavaltuuden käsittelyä oikeudenkäynnissä. Huomiota kiinnitetään muutostrendiin: asiavaltuus näyttää, muiden asiaan liittyvien prosessinedellytysten tapaan, hitaasti murenevan.

ISBN 978-952-84-0117-9
Kirjastoluokka 33.6

conflict management institute
university of helsinki
www.comi.fi